

dve

DOMOVINI HOMELANDS

two

11-12 • 2000



Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS
Razprave o izseljenstvu • Migration Studies

Glavna urednica / Editor
Janja Žitnik

Odgovorni urednik / Managing Editor
Marjan Drnovšek

Uredniški odbor / Editorial Board
Breda Čebulj Sajko, Dirk Hoerder, Aleksej Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček,
Janez Stanonik, Andrej Vovko, Adam Walaszek, Zvone Žigon

Naslov uredništva / Editorial Office Address
INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU
P.P. 306, Gosposka 13, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Tel.: (+386 1) 4706 485; Fax: (+386 1) 4257 802; E-mail: spelam@zrc-sazu.si
Spletna stran: <http://www.zrc-sazu.si/isi/dd.htm>
Website: <http://www.zrc-sazu.si/ises/two.htm>

Uredniško korespondenco, rokopise in recenzentske izvode pošiljajte
na naslov uredništva.

Editorial correspondence, manuscripts and books for review should be addressed
to the Editorial Office.

Revija izhaja enkrat letno (v decembru). / The journal is published annually
(in December).

Letna naročnina 1800 SIT. Kompleti in posamezni letniki so na voljo.
Annual subscription US\$10 for individuals, US\$15 for institutions.
Back issues available.

Master Card / Euro Card and VISA preferred. Credit card orders must include
card number and expiration date.

Naročila sprejema / Orders should be sent to:
Založba ZRC, P.P. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Fax: (+386 1) 425 77 94; E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

© Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Revija izhaja s pomočjo Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

976350

dve DOMOVINI

RAZPRAVE O IZSELJENSTVU

two HOMELANDS

MIGRATION STUDIES

Letnik / Volume 11-12 • 2000

Izdaja

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

Published by

The Institute for Slovenian Emigration Studies at the ZRC SAZU

Ljubljana 2000

ZALŽBA
ZRC



54101005

Revija *Dve domovini* • *Two Homelands* je namenjena objavi razprav, znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij. Revija je večdisciplinarna in dvojezična.

Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih prejme uredništvo revije *Dve domovini* • *Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati kaki drugi reviji.

Dve domovini • *Two Homelands* is a journal devoted to the publication of essays, scholarly and specialist papers, reports, reflections and book reviews from the field of international migration. The journal is multi-disciplinary and bilingual.

Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini* • *Two Homelands* cannot be submitted simultaneously to another publication.

Povzetki in indeksiranje / Abstracting and indexing services

Revija *Dve domovini* • *Two Homelands* je vključena v naslednje: / The journal *Dve domovini* • *Two Homelands* is currently noted in the following:

East Central Europe / *L'Europe du Centre-Est*, *Francis (Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis)*, *IBZ – International Bibliography of Periodical Literature*, *IBR – International Bibliography of Book Reviews*, *Sociological Abstracts*

Izdaja

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo

Published by

Scientific Research Centre
of the Slovenian Academy of Sciences and Arts
The Institute for Slovenian Emigration Studies

Oblikovanje / Design and graphic art

Milojka Žalik Huzjan

Fotografija na naslovnici / Cover photograph

Zvone Žigon

Tisk / Printed by

Littera picta, Ljubljana

ISSN 0353-6777

VSEBINA • CONTENTS

JANJA ŽITNIK

<i>Dve domovini / Two Homelands</i> , 1–10 (1990–1999): Bibliografija z izvlečki /	
Bibliography with abstracts	7
Zbrana bibliografija / Comprehensive bibliography	9
Bibliografija ocenjenih knjig / Bibliography of books reviewed	19
Izvlečki / Abstracts	23

TATJANA ŽITNIK

Bibliometrijska analiza desetih letnikov revije	
<i>Dve domovini / Two Homelands</i>	73
(Bibliometrical analysis of the ten volumes of	
<i>Dve domovini / Two Homelands</i>)	89

Slovensko izseljensko gradivo: Okrogla miza, Ljubljana, 31. maj 2000
Slovene Emigration Material: A Round Table, Ljubljana, 31 May 2000
 (Uredil / Edited by MARJAN DRNOVŠEK)

MARJAN DRNOVŠEK

Uvodno sporočilo / Introductory note	92
--	----

DEAN CEGLAR, VIKTORIJA CENTA, BREDA ČEBULJ SAJKO, MARJAN DRNOVŠEK, MIHAEL GLAVAN, DAŠA HRIBAR, ALEKSEJ KALC, HELENA LOŽAR PODLOGAR, MARINA LUKŠIČ HACIN, IRENE MISLEJ, JOŽE PREŠEREN, ROZINA ŠVENT, MILICA TREBŠE ŠTOLFA, LOJZ TRŠAN, JOŽE VELIKONJA	
Diskusijski prispevki	95

ROZINA ŠVENT, MATJAŽ KLEMENČIČ

Dodatek	133
---------------	-----

Razprave in članki / Essays and Articles

MILENA BEVC, VALENTINA PREVOLNIK-RUPEL

- Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev
v Sloveniji – devetdeseta leta 147
*(External migration of the population of Slovenia and the extent of
immigrants/foreigners in Slovenia – the Nineties)* 174

ALEKSEJ KALC

- Prispevki za zgodovino izseljevanja iz Beneške Slovenije: primer
občine Sovodnje/Savogna 175
*(Material on emigration from 'Venetian Slovenia': The case
of the commune of Sovodnje/Savogna)* 201

JERNEJ MLEKUŽ

- Vloga »izvirnega« prostora v narodnostnem opredeljevanju:
primer devetih »slovenskih« izseljencev in njihovih potomcev,
živečih v Mendozi v Argentini 203
*(The role of the 'original' area in the definition of nationality:
the case of nine 'Slovene' emigrants and their descendants living
in Mendoza, Argentina)* 226

CVETKA KOCJANČIČ

- Psihološko prilagajanje izseljencev 229
(Psychological adjustment of immigrants) 238

AVGUST HORVAT

- Periodični tisk v povojni slovenski emigrantski skupnosti v Argentini 241
*(Publicaciones periódicas entre los emigrantes eslovenos de posguerra
en la Argentina)* 248
*(The periodical press in the post-war Slovene emigrant community
in Argentina)* 249

ADAM WALASZEK

- Poland as the »Promised Land«: Polish-American corporations and
Poland after World War I 251
*(Poljska kot »Obljubljena dežela«: poljskoameriške korporacije
in Poljska po prvi svetovni vojni)* 268

TADEUSZ PALECZNY

Two emigrations – two nationalisms: Irish-American and Polish-American nationalisms in the United States	269
<i>(Dvoje emigracij – dvoje nacionalizmov: irskoameriški in poljskoameriški nacionalizem v ZDA)</i>	<i>286</i>

MARTA M. MAFFIA, KLAUS MEHLTRETER, MARCELO BASALDÚA

Construction of an ethnographical database of groups of immigrants and their descendants in the province of Buenos Aires, Argentina – excluding Spanish and Italian	287
<i>(Izdelava etnografske podatkovne zbirke o skupinah priseljencev in njihovih potomcev v provinci Buenos Aires v Argentini – razen španskih in italijanskih)</i>	<i>298</i>

Portreti / Portraits

VERA KRŽIŠNIK-BUKIĆ

Dve domovini Jakoba Žnidaršiča	301
<i>(Jakob Žnidaršič's two homelands)</i>	<i>313</i>

IMRE SZILÁGYI

Central Europe observed from Paris by a Hungarian: Ferenc Fejtő, a thinker with two homelands	315
<i>(Srednja Evropa s stališča Madžara v Parizu: Ferenc Fejtő, mislec z dvema domovinama)</i>	<i>322</i>

Poročila in razmišljanja / Reports and Reflections

BREDA ČEBULJ SAIKO

Dnevi Inštituta za slovensko izseljenstvo (24. maj – 4. junij 2000)	327
---	-----

IRENA GANTAR GODINA

6. svetovni kongres Inštituta za ruske in vzhodnoevropske študije na Finskem	329
--	-----

LEV DETELA

Prikaz lastnih zdamskih dramskih poskusov in prizadevanj (ob Dramatiki slovenske politične emigracije Tarasa Kermaunerja)	331
---	-----

Knjižne ocene / Book Reviews

Breda Čebulj Sajko, <i>Razpotja izseljencev: Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev</i> , Ljubljana: Založba ZRC, 2000, 140 pp. (VERONIKA FERFOLJA).....	343
Darko Friš (zbral, napisal uvod in opombe), <i>Korespondenca slovenskih katoličanov v ZDA med leti 1882–1924</i> , <i>Viri</i> , št. 14, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1999, 326 str. (BOGDAN KOLAR)	345
Breda Čebulj Sajko, ur., <i>Glasnik Slovenskega etnološkega društva</i> , 39 (1999), št. 3, 4, 121 str. (JERNEJ MLEKUŽ)	347
Ferdo Gestrin, <i>Slovanske migracije v Italijo</i> , Ljubljana: Slovenska matica, 1998, 295 str. (ANDREJ VOVKO).....	349
 <i>Izvillečki / Abstracts</i>	353

DVE DOMOVINI / TWO HOMELANDS, 1–10 (1990–1999)

BIBLIOGRAFIJA Z IZVLEČKI

BIBLIOGRAPHY WITH ABSTRACTS

Janja Žitnik

Uvod / Introduction

Bibliografija prvih desetih letnikov revije *Dve domovini/Two Homelands*, ki sledi pregledu letnikov in njihovih urednikov, je sestavljena iz treh glavnih delov:

- **Zbrana bibliografija** vseh prispevkov, objavljenih v rednih in občasnih rubrikah (*Razprave in članki, Viri in gradivo, Portreti, Poročila in razmišljanja, Knjižne ocene*) ali v posebnih rubrikah, ki se pojavljajo v posameznem letniku revije¹ (razvrščena je po abecednem redu avtorjev in po kronološkem zaporedju objav posameznega avtorja);²
- Podrobnejša **bibliografija ocenjenih knjig** (razvrščena je po abecednem redu njihovih avtorjev oziroma urednikov);
- Slovenski in angleški **izvlečki** vseh znanstvenih prispevkov (razvrščeni so po abecednem redu avtorjev).

Pri sestavljanju bibliografije sem se zgledovala po bibliografiji člankov v reviji *Papers in Slovene Studies* 1975–1978 in v prvih petnajstih letnikih revije *Slovene Studies: Journal of the Society for Slovene Studies*, objavljeni v *Slovene Studies*, 16 (1994), št. 1 [izšlo marca 1997]. Ime avtorja je podano v obliki, kakršna se najpogosteje pojavlja v *Dveh domovinah*. Naslov posameznega članka v Zbrani bibliografiji je naveden v jeziku izvirnega članka. Za naslov revije *Dve domovini/Two Homelands* uporabljam kratico *DD/TH*.

Za pomoč pri sestavljanju bibliografije se zahvaljujem bibliotekarkama Simoni Frankl in Tatjani Žitnik ter sedanjemu tehničnemu uredniku naše revije.

*

The bibliography of the first ten volumes of *Dve domovini/Two Homelands*, which follows the survey of the volumes and their editors, is divided into three main sections:

- A **Comprehensive Bibliography** of all the articles published in the regular sections of the journal (*Essays and Articles, Reports and Reflections, Book Reviews*), in the occasional sections (*Documentation, Portraits*), or in the special sections

¹ V dvojnem letniku 2–3 (1992) prispevki niso razdeljeni v rubrike.

² Bibliografija knjižnih ocen je v tem delu navedena v nekoliko krajši obliki.

which only appear in specific volumes³ (articles are listed alphabetically by author and by publication date for each author);⁴

- A detailed **Bibliography of Books Reviewed** (alphabetically by author or editor);
- Slovene and English **Abstracts** of all the scholarly articles (alphabetically by author).

As a model for the structure of the bibliography I used the *Cumulative Index With Abstracts of Slovene Studies*, published in *Slovene Studies*, 16 (1994), No. 1 (published in March 1997). Authors' names are given in the form which occurs most frequently in *Dve domovini/Two Homelands*. In the Comprehensive Bibliography the title of each article is given in the language of the original article. The title of the journal is abbreviated to *DD/TH*.

I would like to acknowledge the specialized assistance of Simona Frankl and Tatjana Žitnik, and the practical assistance of the current technical editor of this journal.

Pregled letnikov in njihovih urednikov / A survey of the volumes and their editors

- 1 (1990), glavni urednik / Editor: Andrej Vovko, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 415 (+ 21) str./pp.;
- 2–3 (1992), glavni urednik / Editor: Andrej Vovko, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 424 (+ 22) str./pp.;
- 4 (1993), glavni urednik / Editor: Marjan Drnovšek, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 230 (+ 13) str./pp.;
- 5 (1994), glavni urednik / Editor: Marjan Drnovšek, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 193 (+ 13) str./pp.;
- 6 (1995), glavni urednik / Editor: Marjan Drnovšek, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 163 (+ 16) str./pp.;
- 7 (1996), glavna urednica / Editor: Janja Žitnik, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 311 (+ 21) str./pp.;
- 8 (1997), glavna urednica / Editor: Janja Žitnik, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 240 (+ 14) str./pp.;
- 9 (1998), glavna urednica / Editor: Janja Žitnik, odgovorni urednik / Managing Editor: Ferdo Gestrin. 246 (+ 16) str./pp.;
- 10 (1999), glavna urednica / Editor: Janja Žitnik, odgovorni urednik / Managing Editor: Marjan Drnovšek, *Posvečeno spominu akademika prof. dr. Ferda Gestrina*. 278 (+ 10) str./pp.

³ The articles are not divided into sections in the double volume 2–3 (1992).

⁴ In this section, the bibliography of book reviews appears in a somewhat shorter form.

ZBRANA BIBLIOGRAFIJA ⁵ / COMPREHENSIVE BIBLIOGRAPHY ⁶

- ADAMIČ, France.** The links between Louis Adamič and Slovene journalists and literary figures (1921–1941). *DD/TH*, **9** (1998), 55–65.*
- BEVC, Milena.** Slovenski emigranti na začetku devetdesetih let – regionalna analiza. *DD/TH*, **6** (1995), 95–110.*
- Potential emigration of scientists from Slovenia in the mid 1990s. *DD/TH*, **9** (1998), 167–189.*
- BIRSA, Irena.** Ethnic radio in Australia and Slovene language broadcasting: Development and direction. *DD/TH*, **1** (1990), 219–238.*
- BRECELJ, Aleš.** Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne. *DD/TH*, **2–3** (1992), 167–183.*
- BUDJA, Avgušтина.** Slovenes in Sweden. *DD/TH*, **7** (1996), 219–240.*
- BUFON, Milan.** Prostorska mobilnost obmejnega prebivalstva kot faktor prekomejnega povezovanja. *DD/TH*, **6** (1995), 111–122.*
- CESAR-NEDZBALA, Polonca.** Rajska dolina. *DD/TH*, **1** (1990), 83–106.*
- CHRISTIAN, Henry A.** The *Prosveta* English language section: Certainly not hard news, and never intended to be. *DD/TH*, **2–3** (1992), 27–42.*
- & **Tine T. KURENT.** Reading a painting: Maxo Vanka's collage »World War II«. *DD/TH*, **8** (1997), 89–105.*
- CORSELLIS, John.** The Slovene political emigration 1945–50. *DD/TH*, **8** (1997), 131–159.*
- ČEBULJ-SAJKO, Breda.** Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo. *DD/TH*, **1** (1990), 11–20.*
- The past and the present activity of the Institute for Slovene Emigration Research. *DD/TH*, **1** (1990), 21–32.*
- Raziskave o Slovencih v Avstraliji. *DD/TH*, **2–3** (1992), 317–332.*
- Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje: Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku: 1880–1924*. Ljubljana 1991. *DD/TH*, **2–3** (1992), 409–413 (ocena / review).
- Jurij Zalokar, *Mavrična kača*. Radovljica 1990. *DD/TH*, **2–3** (1992), 415–417 (ocena / review).
- Pregled dosedanjega etnološkega raziskovanja slovenskega izseljenstva. *DD/TH*, **4** (1993), 87–108.*
- Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disci-

⁵ Razen avtorja je v krepkem tisku naveden tudi letnik revije, v oklepaju mu sledi letnica izida. Članki, katerih povzetki so objavljeni v zadnjem delu te bibliografije, so označeni z zvezdico*.

⁶ The author's name and the number of the volume appear in bold, the latter is followed by the year of publication in brackets. An asterisk* at the end of respective entries identifies the articles which are summarized in the last section of this bibliography.

- plinah: Diskusija. [Konkretno o ohranjanju in urejanju izseljenskega arhivskega gradiva]. *DD/TH*, 4 (1993), 175–176.
- Vzroki za izselitev – spomini izseljencev na čas njihovega odhoda v tujino. *DD/TH*, 6 (1995), 53–63.*
 - Tretje mednarodno srečanje raziskovalcev slovenskega izseljenstva, Portorož, 18.–19. maj 1995. *DD/TH*, 6 (1995), 125–129.
 - Andrej Rot, *Republika duhov*. Ljubljana 1994. *DD/TH*, 6 (1995), 149–151 (ocena / review).
 - Janja Žitnik, *Orel in korenine med »brušenjem« in cenzuro*. Ljubljana 1995. *DD/TH*, 6 (1995), 154–155 (ocena / review).
 - Ethnic identity of the first postwar generation of Australian Slovenes. *DD/TH*, 10 (1999), 47–59.*
 - Avtobiografska metoda (okrogla miza v okviru historičnega seminarja ZRC SAZU, 10. maj 1999). *DD/TH*, 10 (1999), 201–203.
 - Nekaj besed o obisku Inštituta Polonijny v Krakovu. *DD/TH*, 10 (1999), 205–207.
 - 34. svetovni kongres Mednarodnega sociološkega inštituta (Multiple modernities in an era of globalization, Tel Aviv, Izrael, 11.–15. julij 1999). *DD/TH*, 10 (1999), 215–217.
- DETELA, Lev.** Tone Brulc, *Argentina*. Ljubljana 1997. *DD/TH*, 9 (1998), 242–246 (ocena / review).
- Igor Šentjerc, *Vaters Land*. München 1997. *DD/TH*, 10 (1999), 265–270 (ocena / review).
- DJUPEDAL, Knut.** Basic information on the AEMI member institutions and projects. *DD/TH*, 10 (1999), 211–214.
- DRNOVŠEK, Marjan.** Delovanje Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936–39. *DD/TH*, 1 (1990), 179–204.*
- Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v zahodni Evropi do leta 1940. *DD/TH*, 2–3 (1992), 265–316.*
 - Breda Čebulj-Sajko, *Med srečo in svobodo: Avstralski Slovenci o sebi*. Ljubljana 1992. *DD/TH*, 2–3 (1992), 419–422 (ocena / review).
 - Uvodne misli. *DD/TH*, 4 (1993), 7–9.
 - Načrti in rezultati raziskovanja slovenskega izseljenstva do leta 1941 – s posebnim poudarkom na izseljevanju v Ameriko do prve svetovne vojne. *DD/TH*, 4 (1993), 11–40.*
 - Mass emigration and Slovenes. *DD/TH*, 5 (1994), 19–36.*
 - Dorica Makuc, *Aleksandrinke*. Gorica 1993. *DD/TH*, 6 (1995), 145–146 (ocena / review).
 - *Slovene Studies, Journal of the Society for Slovene Studies*, Volume 14, number 2, 1992. Bloomington, Indiana. *DD/TH*, 6 (1995), 151–154 (ocena / review).
 - Slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema svetovnima vojnama. *DD/TH*, 7 (1996), 33–49.*

- »Zgodovina izseljencev ni zgodovina naroda«. *DD/TH*, 8 (1997), 207–212.
- Spomenica Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije iz Aumetza v Franciji (1931). *DD/TH*, 9 (1998), 113–135.*
- Konferenca Zveze evropskih migracijskih ustanov, Omagh (Severna Irska), 25.–27. september 1997. *DD/TH*, 9 (1998), 213–216.
- Polona Šega, *Slovenski kostanjarji na Dunaju: Prebivalci nekdanjega velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu*. Novo mesto 1997. *DD/TH*, 9 (1998), 236–238 (ocena / review).
- Printed material and the mass emigration of Slovenes. *DD/TH*, 10 (1999), 139–143.

EMERŠIČ, Darja & Matjaž KLEMENČIČ. → KLEMENČIČ, Matjaž.

FORA, Mónica Elisabeth, MAFFIA, Marta Mercedes, MORGANTE, María Gabriela. → MAFFIA, Marta Mercedes.

FORNAZARIČ, Jožko. Slovenski študenti po svetu = Slovene students around the world. *DD/TH*, 6 (1995), 137–142.

FRIŠ, Darko. Delovanje šolskih sester kongregacije sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja v ZDA med letoma 1909 in 1915. *DD/TH*, 2–3 (1992), 371–389.*

— Jugoslovanska katoliška jednota (1898–1920). *DD/TH*, 5 (1994), 37–62.*

GANTAR GODINA, Irena. Slovene students in central and eastern Europe up to 1918. *DD/TH*, 7 (1996), 249–260.*

— Slovene Studies Day na SSEES Univerze v Londonu 18. novembra 1995. *DD/TH*, 7 (1996), 263–264.

— Stiki z raziskovalci izseljenjske problematike v Kanadi. *DD/TH*, 7 (1996), 269–271.

— Letno srečanje Zveze evropskih inštitutov za migracije (the Association of European Migration Institutes – AEMI) od 28.–30. 9. 1996 v Krakovu. *DD/TH*, 7 (1996), 279–281.

— Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU na British-Slovene Society, School of Slavonic and East European studies in King's College Univerze v Londonu od 6.–11. 12. 1996. *DD/TH*, 8 (1997), 205–206.

— Letna konferenca AEMI v organizaciji Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Portorožu, 29. september – 2. oktober 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 209–210.

GENORIO, Rado. Slovenski tisk v Kanadi. *DD/TH*, 2–3 (1992), 343–351.*

GESTRIN, Ferdo. Zgodovinske primerjave. *DD/TH*, 1 (1990), 33–41.*

GIORDANO, Aurelio, ŽITNIK, Janja, DJUPEDAL, Knut, BEIJBOM, Ulf, BENDER, Henning, TOLFSBY, Dina, KOIVUKANGAS, Olavi, KLEMENČIČ, Matjaž, WURL, Joel, LAMBKIN, Brian, WALASZEK, Adam. Press and emigration: Roundtable discussion, 1 October 1999 [within] AEMI – The Association of European Migration Institutions Annual Meeting, Portorož, Slovenia, 29 September – 2 October 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 151–167.

- GLAVAN, Mihael.** Doslej neznano pismo Louisa Adamiča iz zadnjega leta njegovega življenja: Prispevek h gradivski osnovi in raziskovanju Adamičevih kulturnih in političnih stikov s slovenskimi sodobniki. *DD/TH*, 7 (1996), 153–167.*
- GLUŠIČ, Helga.** Poezija Karla Mauserja. *DD/TH*, 7 (1996), 195–204.*
- Tone Rode, *Mesto pristan*. Buenos Aires 1997. *DD/TH*, 10 (1999), 262–264 (ocena / review).
- GRANDA, Stane.** Darko Friš, ur., *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote: Pregled zgodovine KSKJ 1894–1994*. Ljubljana 1997. *DD/TH*, 8 (1997), 227–230 (ocena / review).
- HORVAT, Avgust.** Demographic movements in Slovene emigration to Argentina: The search for living space. *DD/TH*, 7 (1996), 205–217.*
- Prizadevanja za izobrazbo med slovenskimi izseljenci v Argentini. *DD/TH*, 8 (1997), 37–48.*
- Prizadevanja slovenskih izseljencev za predajo materinščine svojim potomcem v deželi pod južnim križem. *DD/TH*, 9 (1998), 137–148.*
- Začetek, razvoj in današnje stanje srednješolskih tečajev v povojni slovenski emigraciji v Argentini. *DD/TH*, 10 (1999), 35–45.*
- JEVNIKAR, Martin.** Slovenski domovi v Južni Ameriki. *DD/TH*, 7 (1996), 97–112.*
- JURAK, Mirko.** Ivan Dolenc and John Krizanc: Two Canadian authors of Slovene origin. *DD/TH*, 1 (1990), 301–307.*
- KALC, Aleksej.** Smernice preučevanja izseljenstva v slovenskem zamejstvu v Italiji in slovensko izseljevanje z zamejskega prostora v delih italijanskih avtorjev. *DD/TH*, 5 (1994), 151–175.*
- Poročilo o simpoziju »Emigrazione e territorio: Tra bisogno e ideale« (Izseljevanje in teritorij: Med potrebo in idealom). *DD/TH*, 5 (1994), 183–186.
- *Hoffnung Amerika: Europäische Auswanderung in die Neue Welt*. Karin Schulz (Hrsg.). Bremerhaven 1994. *DD/TH*, 5 (1994), 187–193 (ocena / review).
- Ladijske potniške evidence kot vir za zgodovino izseljenstva, s posebnim ozirom na izseljenke sezname tržaškega pristanišča. *DD/TH*, 7 (1996), 51–69.*
- Emilio Franzina, *Merica! Merica! Emigrazione e colonizzazione nelle lettere dei contadini veneti e friulani in America Latina 1876–1902*. Verona 1994. *DD/TH*, 7 (1996), 301–309 (ocena / review).
- Razvojni obrisi izseljenke zakonodaje v 19. stoletju in do prve svetovne vojne. *DD/TH*, 8 (1997), 9–35.*
- Carlo Donato, Pio Nodari, *L'emigrazione giuliana nel mondo: Note introduttive*. Trieste 1995. *DD/TH*, 8 (1997), 231–240 (ocena / review).
- KLEMENČIČ, Matjaž.** Elections for councilmen in the city of Cleveland and Slovenes of Cleveland. *DD/TH*, 2–3 (1992), 353–369.*
- Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah po letu 1945. *DD/TH*, 4 (1993), 41–59.*

- & **Darja EMERŠIČ**. Ideja in poskusi izgradnje Slovenskega narodnega doma na St. Clairu v Clevelandu. *DD/TH*, 1 (1990), 137–159.*
- KLINAR, Peter**. Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in v tujini. *DD/TH*, 1 (1990), 319–341.*
- Sodobne evropske migracije in Slovenija. *DD/TH*, 4 (1993), 199–217.*
- Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov: Skica o sodobnih slovenskih migracijah. *DD/TH*, 6 (1995), 81–94.*
- KOCJANČIČ, Cvetka**. Slovene identity: The Canadian experience. *DD/TH*, 8 (1997), 213–220.
- Združevanje kanadskih Slovencev. *DD/TH*, 9 (1998), 149–160.*
- KODRIČ, Majda**. Nekateri pristopi k problematiki druge generacije v okviru raziskovanja priseljenstva v ZDA. *DD/TH*, 1 (1990), 161–177.*
- *Fotografski krožek – Gruppo fotografico Rečan, Fotoalbum izseljencev iz Benetije – Fotoalbum degli emigranti della Benecia: S študijami o posameznih migracijskih obdobjih – Con saggi sui periodi del fenomeno migratorio*. Trst 1986. *DD/TH*, 1 (1990), 403–407 (ocena / review).
- The press as a link between the leaders and the rank and file of an ethnic fraternal organization: Handling the situation of second generation membership in the KSKJ's organs. *DD/TH*, 2–3 (1992), 195–207.*
- Drugo srečanje raziskovalcev izseljenstva, Opčine 8. 10. 1993. *DD/TH*, 4 (1993), 223–224.
- Zanimanje slovenskih misijonarjev v Severni Ameriki za izseljevanje rojakov, kot se odraža v dopisih v *Zgodnji danici*. *DD/TH*, 6 (1995), 9–20.*
- Ivan Čizmič, *Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894–1994*. Zagreb 1994. *DD/TH*, 6 (1995), 146–149 (ocena / review).
- KOLAR, Bogdan**. Družba svetega Rafaela do ustanovitve ljubljanske podružnice. *DD/TH*, 1 (1990), 107–119.*
- St. Joseph KSKJ local lodge, Bridgeport, Connecticut. *DD/TH*, 10 (1999), 61–78.*
- KOOP, Kathryn**. The new immigrant and the immigrant press in the New York area. *DD/TH*, 2–3 (1992), 43–53.*
- KRŽIŠNIK-BUKIČ, Vera**. Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah: Diskusija. [Proučevanje Slovencev v prostoru bivše Jugoslavije: stanje in načrti.] *DD/TH*, 4 (1993), 159–161.
- KURENT, Tine**. Pisma Louisa Adamiča nečaku Tinetu. *DD/TH*, 9 (1998), 27–73.*
- Kaj bo z gradivom profesorja Christiana za monografijo o Louisu Adamiču. *DD/TH*, 10 (1999), 171–180.*
- Promocija Slovenije, Louisa Adamiča, Ivana Cimermana in Frana Levstika na japonskih straneh interneta. *DD/TH*, 10 (1999), 223–231.
- & **Henry A. CHRISTIAN**. → CHRISTIAN, Henry A.
- KUZMIČ, Mihael**. *Amerikanski Slovincov glas*. *DD/TH*, 2–3 (1992), 55–66.*
- Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disci-

- plinah: Diskusija. [Dosedanje delo in načrti raziskovanja prekmurskih izseljencev v Betlehemu, Pa. (ZDA)]. *DD/TH*, 4 (1993), 162–164.
- Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev *Mladega Prekmurca*. *DD/TH*, 6 (1995), 29–42.*
 - Slovenska evangeličansko-luteranska cerkev Svetega Ivana v Betlehemu, Pensilvanija, ZDA. *DD/TH*, 7 (1996), 131–152.*
 - Gradivo o prihodu prekmurskih izseljencev v newyorško pristanišče v letih 1891–1958. *DD/TH*, 8 (1997), 127–130.
 - Jože Mihelič (14. marec 1902 – 7. maj 1989). *DD/TH*, 8 (1997), 187–192.
 - Med prekmurskimi rojaki v Betlehemu v Pennsilvaniji: Kratek zapis o delovnem in raziskovalnem obisku od 4. do 21. oktobra 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 219–222.
- LENČEK, Rado L.** Problems and perspectives of ethnic identification: Withering away or reaffirmation?. *DD/TH*, 1 (1990), 205–218.*
- Eulogy of a man of two homelands. *DD/TH*, 1 (1990), 393–401.
- LIKIČ GUČEK, Milan.** Peter Vodopivec in Joža Mahnič, ur., *Slovenska trideseta leta: Simpozij 1995*. Ljubljana 1997. *DD/TH*, 9 (1998), 238–242 (ocena / review).
- & Janja ŽITNIK. → ŽITNIK, Janja.
- LUKŠIČ, Igor.** Zvone Žigon, *Otroci dveh domovin: Slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana 1998. *DD/TH*, 10 (1999), 235–236 (ocena / review).
- LUKŠIČ-HACIN, Marina.** Pregled dosedanjih (slovenskih) socioloških raziskav o slovenski izseljenski problematiki v Evropi od leta 1945 dalje. *DD/TH*, 2–3 (1992), 113–124.*
- Izseljenci v luči slovenske sociologije (analitični pregled sociološkega gradiva). *DD/TH*, 4 (1993), 109–131.*
 - Dr. Božo Škerlj in slovenski izseljenci v Ameriki. *DD/TH*, 5 (1994), 115–121.*
 - Med slovenskimi izseljenci na Švedskem. *DD/TH*, 6 (1995), 131–136.
 - Janja Žitnik, *Pogovori o Louisu Adamiču*. Ljubljana 1995. *DD/TH*, 6 (1995), 161–163 (ocena / review).
 - 29. nacionalna konvencija AAASS. *DD/TH*, 9 (1998), 217–218.
- MAFFIA, Marta Mercedes, MORGANTE, María Gabriela, FORA, Mónica Elisabeth.** Lithuanian immigration to Argentina. *DD/TH*, 9 (1998), 191–210.*
- MALAIČIČ, Janez.** Nekatera aktualna vprašanja demografskega in ekonomskega vidika raziskovanja slovenskega izseljenstva. *DD/TH*, 4 (1993), 149–157.*
- Demographic transition, emigration and long-term economic development: Countries with the highest emigration in Europe. *DD/TH*, 4 (1993), 181–198.*
- MAVER, Igor.** Slovene immigrant literature in the postmodern world: The rise of multiculturalism and multi-ethnicity in Australia, the United States of America and Canada. *DD/TH*, 2–3 (1992), 103–111.*
- The literary creativity of Slovene migrants in Australia in English: *The Second Landing* by Victoria Zabukovec. *DD/TH*, 7 (1996), 241–247.*

- Danijela Hliš and her new collection of verse *Hideaway Serenade*. *DD/TH*, **8** (1997), 81–88.*
- Irena Birsa: An Australian poet and scholar of Slovene descent. *DD/TH*, **10** (1999), 115–119.*
- MILAČ, Metod M.** Petje druží nove priseljence: Ustanovitev in prva leta pevskega zbora Korotan. *DD/TH*, **8** (1997), 49–70.*
- MILANIČ, Irena.** Mary Jugg Molek – an American writer and poet with Slovene roots. *DD/TH*, **10** (1999), 79–114.*
- MILHARČIČ-HLADNIK, Mirjam.** Marina Lukšič-Hacin, *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana 1999. *DD/TH*, **10** (1999), 256–258 (ocena / review).
- MISLEJ, Irene.** Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni. *DD/TH*, **2–3** (1992), 185–194.*
- Primorski odbor: Politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini. *DD/TH*, **5** (1994), 85–113.*
- MORGANTE, María Gabriela, MAFFIA, Marta Mercedes, FORA, Mónica Elisabeth.** → MAFFIA, Marta Mercedes.
- NOVAK, Bogdan C.** Adamic and Yugoslavia during World War II: The Slovene Catholic response. *DD/TH*, **5** (1994), 63–84.*
- Louis Adamic's work for the official recognition of Tito and the national liberation movement of Yugoslavia by the United States government. *DD/TH*, **9** (1998), 67–83.*
- PEROTTI, Antonio.** Archives historiques du CIEMI (la presse de l'immigration italienne en France pendant la période fasciste, 1921–1945). *DD/TH*, **10** (1999), 183–193.
- PETRIČ, Jerneja.** Izseljenska avtobiografija v ZDA – primer slovenskih Američanov. *DD/TH*, **1** (1990), 239–245.*
- Ponovno: Adamič – pisatelj, da ali ne?. *DD/TH*, **1** (1990), 269–274.*
- In memoriam: Remembering Henry A. Christian 1931–1997. *DD/TH*, **8** (1997), 193–195.
- Mediator between two cultures: Louis Adamic's translation of Alojz Kraigher's short story into English. *DD/TH*, **9** (1998), 85–93.*
- PEZDIRC-BARTOL, Mateja.** Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič, ur., *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika*. Ljubljana 1999. *DD/TH*, **10** (1999), 243–246 (ocena / review).
- PLUT-PREGELJ, Leopoldina.** Katoliški šolski sistem v Združenih državah Amerike in ustanavljanje osnovnih šol pri slovenskih župnijah (1895–1941). *DD/TH*, **2–3** (1992), 391–407.*
- PONIŽ, Denis.** Vrednote zdomske literature. *DD/TH*, **4** (1993), 219–222.
- RACHLEFF, Peter J.** The Croatian Fraternal Union, *Zajedničar* and the second generation. *DD/TH*, **2–3** (1992), 11–25.*
- RAVNIK, Mojca.** Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znan-

- stvenih disciplinah: Diskusija. [Družina, sorodstvo in izseljenstvo]. *DD/TH*, 4 (1993), 164–167.
- ROT, Andrej.** Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni. *DD/TH*, 2–3 (1992), 209–235.*
- SAMEC, Marija.** Kulturne prireditve ob 100-letnici rojstva Louisa Adamiča. *DD/TH*, 9 (1998), 219–222.
- SKRBIŠ, Zlatko.** On ethnic »communities« in non-native environments. *DD/TH*, 5 (1994), 137–149.*
- SLAVEC, Ingrid.** Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev. *DD/TH*, 1 (1990), 309–317.*
- STAMMERS, Michael.** »A working man's paradise« – English awareness of emigration and New Zealand in the age of sail. *DD/TH*, 10 (1999), 121–133.*
- STANONIK, Janez.** The prehistory of Slovene journalism in the United States. *DD/TH*, 2–3 (1992), 125–140.*
- Friderik Baraga: Ob dvestoletnici rojstva. *DD/TH*, 7 (1996), 15–32.*
- Slovenci v Združenih državah: Obdobje 1848–1891. *DD/TH*, 7 (1996), 113–129.*
- STOLARIK, M. Mark.** The Slovak press in the late 19th and early 20th centuries, with particular emphasis on the Slovak-American press, 1885–1918. *DD/TH*, 2–3 (1992), 141–166.*
- SULIČ, Nives.** »Zmanjkali so čez noč«: O izseljevanju v ZDA iz Bele krajine. *DD/TH*, 6 (1995), 21–28.*
- Glasbeni ambasadorji Republike Slovenije med Slovenci v ZDA: Čustva ali razum?. *DD/TH*, 7 (1996), 273–277.
- Breda Čebulj Sajko, *Etnologija in izseljenstvo: Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 254–256 (ocena / review).
- SUSEL, Rudolf M.** Poslanstvo in vloga časopisa *Ameriška domovina* v zgodovini ameriških Slovencev, 1919–91. *DD/TH*, 2–3 (1992), 237–251.*
- SUŠA, Barbara.** *Bronasti tolkač in V kljunu golobice* Berta Pribca. *DD/TH*, 1 (1990), 291–299.*
- Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah: Diskusija. [Pogledi na književnost Slovencev v Avstraliji]. *DD/TH*, 4 (1993), 167–171.
- ŠABEC, Nada.** Sociolinguistic studies of Slovene immigration issues. *DD/TH*, 4 (1993), 133–143.*
- ŠMITEK, Zmago.** Janez Krstnik Mesar – portret tonkinškega misijonarja iz 18. stoletja. *DD/TH*, 5 (1994), 7–17.*
- ŠVENT, Rozina.** Tiski slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji. *DD/TH*, 2–3 (1992), 67–101.*
- Štiridesetletnica delovanja Slovenske kulturne akcije. *DD/TH*, 5 (1994), 179–182.
- Begunski usodi naproti. *DD/TH*, 6 (1995), 43–51.*

- Mirko Gogala, *Usoda izseljencev*. Buenos Aires 1996. *DD/TH*, 8 (1997), 223–227 (ocena / review).
- Pomen osebnih pisem (korespondence) in dnevnikov pri predstavitvi celostne podobe umetnikov. *DD/TH*, 9 (1998), 13–26.*
- TERSEGLAV, Marko.** Marija Stanonik, ur., *Traditiones*, 26/1997. *DD/TH*, 9 (1998), 231–235 (ocena / review).
- TREBŠE-ŠTOLFA, Milica.** Slovenian Cultural Association Simon Gregorčič, Toronto, Ont., Canada, celebrates its 30th anniversary. *DD/TH*, 1 (1990), 373–381.
- Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah: Diskusija. [Evidentiranje arhivskega gradiva pri društvih slovenskih izseljencev]. *DD/TH*, 4 (1993), 171–175.
- VALENČIČ, Vlado.** Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. *DD/TH*, 1 (1990), 43–82.*
- VOVKO, Andrej.** Zborniku na pot = Foreword. *DD/TH*, 1 (1990), 7–10.
- Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900. *DD/TH*, 1 (1990), 121–135.*
- Immigration History Research Center (Raziskovalni center za zgodovino priseljavanja) Univerze Minnesota v St. Paulu, ZDA, in njegova slovensko-ameriška zbirka. *DD/TH*, 1 (1990), 383–391.
- Ljubomir Antić, *Naše iseljenišтво u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb 1987. *DD/TH*, 1 (1990), 409–410 (ocena / review).
- Uvodna beseda = Foreword. *DD/TH*, 2–3 (1992), 7–9.
- Slovenski begunci v Avstriji v luči časopisa *Domači glasovi*. *DD/TH*, 2–3 (1992), 333–342.*
- Darko Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924*. Celovec 1995. *DD/TH*, 6 (1995), 158–161 (ocena / review).
- Irena Gantar Godina, ur., *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje*. Ljubljana 1996. *DD/TH*, 7 (1996), 287–289 (ocena / review).
- Marjan Drnovšek, Drago Bajt, ur., *Slovenska kronika XX. stoletja, I. knjiga 1900–1941*. Ljubljana 1995. *DD/TH*, 7 (1996), 298–301 (ocena / review).
- Leopoldina Plut-Pregelj, Carole Rogel, *Historical Dictionary of Slovenia*. Lanham, Maryland, and London, 1996. *DD/TH*, 7 (1996), 309–311 (ocena / review).
- Irena Gantar Godina, ur., *Intelektualci v diaspori: Zbornik referatov simpozija »100. obletnica rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori«*. Ljubljana 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 251–254 (ocena / review).
- WALASZEK, Adam.** Polish workers in the USA (1880–1925): Peasants – Poles – ethnics. *DD/TH*, 8 (1997), 107–124.*
- WURL, Joel.** The Immigration History Research Center and the Slovenian American Collection. *DD/TH*, 10 (1999), 181–182.
- ZALOKAR, Jurij.** Immigration and psychiatry: Yugoslav-born minority in Victoria. *DD/TH*, 1 (1990), 343–371.*
- Language barrier – immigrants and cultural change. *DD/TH*, 8 (1997), 71–80.*
- Ivan Kos: Slovenec v carski Rusiji. *DD/TH*, 8 (1997), 171–185.*

- Nostalgija in opus Johanna Christopha Biernatzkega. *DD/TH*, 9 (1998), 161–166.*
- ZAVRATNIK, Simona.** Vera Kržišnik-Bukić, ur., *Slovenci v Hrvaški*. Ljubljana 1995. *DD/TH*, 7 (1996), 289–295 (ocena / review).
- ZUPAN-SOSIČ, Alojzija.** Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič, ur., *Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika*. Ljubljana 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 247–251 (ocena / review).
- ŽBOGAR, Alenka.** Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič, ur., *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija*. Ljubljana 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 239–243 (ocena / review).
- ŽIGON, Zvone.** Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju. *DD/TH*, 7 (1996), 71–95.*
- Marina Lukšič Hacin, *Ko tujina postane dom: Resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana 1995. *DD/TH*, 7 (1996), 285–286 (ocena / review).
- Slovenstvo med potomci Slovencev: Poročilo o študijskem potovanju po Južni Ameriki. *DD/TH*, 8 (1997), 199–204.
- Slovenstvo v Venezueli. *DD/TH*, 10 (1999), 21–33.*
- Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU na 50. jubilejni konvenciji AAASS. *DD/TH*, 10 (1999), 197–200.
- Marjan Drnovšek, *Usodna privlačnost Amerike*. Ljubljana 1998. *DD/TH*, 10 (1999), 236–238 (ocena / review).
- Jože Rant, ur., *Zbornik dela v zvestobi in ljubezni: Zedinjena Slovenija 1948–1998*. Buenos Aires 1998. *DD/TH*, 10 (1999), 258–261 (ocena / review).
- Božidar Fink, *Na tujem v domovini*. Celovec, Ljubljana, Dunaj 1999. *DD/TH*, 10 (1999), 261–262 (ocena / review).
- ŽITNIK, Janja.**⁷ Zamuda slovenske objave *Orla in korenin*. *DD/TH*, 1 (1990), 247–267.*
- Slovenskoargentinski pesnik Vinko Žitnik. *DD/TH*, 1 (1990), 275–290.*
- Louis Adamic's periodicals. *DD/TH*, 2–3 (1992), 253–263.*
- Literarnozgodovinske raziskave slovenske izseljenske književnosti. *DD/TH*, 4 (1993), 61–67.*
- Izbrana bibliografija literarnozgodovinskih monografij, razprav in člankov s področja slovenske izseljenske književnosti. *DD/TH*, 4 (1993), 67–85.
- Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah: Diskusija. [Nekaj izhodišč za prihodnje raziskave slovenske izseljenske književnosti]. *DD/TH*, 4 (1993), 176–179.
- Raziskovanje slovenskega izseljenstva: Pogoji in kriteriji. *DD/TH*, 4 (1993), 225–230.
- Lev Detela: Upornik med literati. *DD/TH*, 5 (1994), 123–135.*

⁷ Uredniških objav s tehnično vsebino ne navajamo.

- Mladostna bojevitost Milene Merlak: Ob pesničini šestdesetletnici. *DD/TH*, 6 (1995), 65–80.*
- Nada Šabec, *Half pa pu: The language of Slovene Americans*. Ljubljana 1995. *DD/TH*, 6 (1995), 155–158 (ocena / review).
- Spremna beseda = Foreword. *DD/TH*, 7 (1996), 9–12.
- Vojeslav Molè. *DD/TH*, 7 (1996), 169–193.*
- Desetletnica delovanja Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. *DD/TH*, 7 (1996), 265–267.
- Igor Maver, ur., *Ethnic literature and culture in the USA, Canada and Australia*. Frankfurt am Main 1996. *DD/TH*, 7 (1996), 296–298 (ocena / review).
- Odločen korak v novo desetletje življenja: Portret akademika prof. dr. Ferda Gerstrina. *DD/TH*, 8 (1997), 163–169.
- Spremna beseda = Foreword. *DD/TH*, 9 (1998), 7–10.
- Louis Adamic, a Slovene, an American, an observer, a fighter, a 'poet'. *DD/TH*, 9 (1998), 95–110.*
- Deset let revije *Dve domovini / Two Homelands* = Ten years of *Dve domovini / Two Homelands*. *DD/TH*, 10 (1999), 11–18.
- Slovene emigrant literature, periodicals and other publications and the reading public in Slovenia. *DD/TH*, 10 (1999), 145–149.
- & Milan LIKIČ GUČEK. Ob 100. obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori, Portorož, 1.–5. september 1998. *DD/TH*, 9 (1998), 223–229.

BIBLIOGRAFIJA OCENJENIH KNJIG / BIBLIOGRAPHY OF BOOKS REVIEWED

- Antić, Ljubomir.** *Naše iseljništvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Školska knjiga, 1987, 221 str./pp.
DD/TH, 1 (1990), 409–410. Vovko, Andrej.
- Brulc, Tone.** *Argentina*. Ljubljana: Založba Modrijan, 1997, 228 str./pp.
DD/TH, 9 (1998), 242–246. Detela, Lev.
- Čebulj-Sajko, Breda.** *Med srečo in svobodo: Avstralski Slovenci o sebi*. Ljubljana: Samozaložba, 1992, 251 str./pp.
DD/TH, 2–3 (1992), 419–422. Drnovšek, Marjan.
- *Etnologija in izseljenstvo: Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 1999 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 29), 182 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 254–256. Sulič, Nives.

- Čizmić, Ivan.** *Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894–1994*. Zagreb: Golden marketing, 1994, 358 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 146–149. Kodrič, Majda.
- Donato, Carlo & Pio Nodari.** *L'emigrazione giuliana nel mondo: Note introduttive*. Trieste: Quaderni del centro studi economico-politici »E. Vanoni«, Nuova serie, N. 3/4, 1995, 166 str./pp.
DD/TH, 8 (1997), 231–240. Kalc, Aleksej.
- Drnovšek, Marjan.** *Pot slovenskih izseljencev na tuje: Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku: 1880–1924*. Ljubljana: Mladika, 1991, 244 str./pp.
DD/TH, 2–3 (1992), 409–413. Čebulj-Sajko, Breda.
- *Usodna privlačnost Amerike*. Ljubljana: Nova revija, 1998 (Korenine), 390 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 236–238. Žigon, Zvone.
- & **Drago Bajt**, ur./ed. *Slovenska kronika XX. stoletja: I. knjiga 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995, 457 str./pp.
DD/TH, 7 (1996), 298–301. (Ocena prispevkov o izseljenstvu). Vovko, Andrej.
- Fink, Božidar.** *Na tujem v domovini*. Celovec–Ljubljana–Dunaj: Mohorjeva družba, 1999, 174 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 261–262. Žigon, Zvone.
- Franzina, Emilio.** *Merica! Merica! Emigrazione e colonizzazione nelle lettere dei contadini veneti e friulani in America Latina 1876–1902*. 2. izdaja / 2nd ed., Verona 1994, 270 str./pp.
DD/TH, 7 (1996), 301–309. Kalc, Aleksej.
- Friš, Darko.** *Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924*. Celovec–Ljubljana–Dunaj: Mohorjeva družba, 1995, 417 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 158–161. Vovko, Andrej.
- , ur./ed. *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote: Pregled zgodovine KSKJ 1894–1994*. Ljubljana: Izseljensko društvo Slovenija v svetu & Založba Ilex, 1997, 294 str./pp.
DD/TH, 8 (1997), 227–230. Granda, Stane.
- Gantar Godina, Irena**, ur./ed. *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje: Zbornik referatov s simpozija, Portorož, Slovenija, 18.–19. maja 1995 = The confrontation between myth and reality on the arrival of the emigrants to a new land: Proceedings of the symposium, Portorož, Slovenia, May 18 – May 19, 1995*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za izseljenstvo, 1996, 231 str./pp.
DD/TH, 7 (1996), 287–289. Vovko, Andrej.
- , ur./ed. *Intelektualci v diaspori: Zbornik referatov simpozija »100. obletnica rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori«, Portorož, Slovenija 1.–5. septembra 1998 = Intellectuals in diaspora: Proceedings of the symposium »100th birth anniversary of Louis Adamic – Intellectuals in diaspora«, Portorož, Slove-*

- nia, 1–5 September 1998. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, 1999, 248 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 251–254. Vovko, Andrej.
- Gogala, Mirko.** *Usoda izseljencev*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1996, 326 str./pp.
DD/TH, 8 (1997), 223–227. Švent, Rozina.
- Kržišnik-Bukić, Vera**, ur./ed. *Slovenci v Hrvaški*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995.
DD/TH, 7 (1996), 289–295. Zavrtnik, Simona.
- Lukšič-Hacin, Marina.** *Ko tujina postane dom: Resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995 (Sophia, 7/95), 214 str./pp.
DD/TH, 7 (1996), 285–286. Žigon, Zvone.
- *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC, 1999, 269 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 256–258. Milharčič-Hladnik, Mirjam.
- Makuc, Dorica.** *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1993, 171 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 145–146. Drnovšek, Marjan.
- Maver, Igor**, ur./ed. *Ethnic literature and culture in the USA, Canada and Australia*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1996, 306 str./pp.
DD/TH, 7 (1996), 296–298. Žitnik, Janja.
- Plut-Pregelj, Leopoldina & Carole Rogel.** *Historical Dictionary of Slovenia*. Lanham, Maryland, and London: The Scarecrow Press, 1996 (European Historical Dictionaries, No. 13), 345 str./pp.
DD/TH, 7 (1996), 309–311. Vovko, Andrej.
- Priestly, Tom M. S.**, et al., ur./ed. *Slovene Studies: Journal of the Society for Slovene Studies*, Volume 14, number 2, 1992. Bloomington, Indiana, [published September 1994], 239 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 151–154. Drnovšek, Marjan.
- Rant, Jože**, ur./ed. *Zbornik dela v zvestobi in ljubezni: Zedinjena Slovenija 1948–1998*. Buenos Aires: Zedinjena Slovenija, 1998, 809 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 258–261. Žigon, Zvone.
- Rode, Tone.** *Mesto pristan*. Buenos Aires: SKA, 1997.
DD/TH, 10 (1999), 262–264. Glušič, Helga.
- Rot, Andrej.** *Republika duhov*. Ljubljana: DZS, 1994, 189 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 149–151. Čebulj-Sajko, Breda.
- Schulz, Karin**, ur./ed. *Hoffnung Amerika: Europäische Auswanderung in die Neue Welt*. Bremerhaven: NDW-Verlag, 1994, 293 str./pp.
DD/TH, 5 (1994), 187–193. Kalc, Aleksej.
- Stanonik, Marija**, ur./ed. *Traditiones: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, 26 (1997). Ljubljana 1997, 470 str./pp.
DD/TH, 9 (1998), 231–235. Terseglav, Marko.

- Šabec, Nada.** *Half pa pu: The language of Slovene Americans.* Ljubljana: ŠKUC (Studia humanitatis, Apes 2) 1995, 313 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 155–158. Žitnik, Janja.
- Šega, Polona.** *Slovenski kostanjarji na Dunaju: Prebivalci nekdanjega velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu.* Novo mesto: Dolenjska založba & Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997 (Seidlova zbirka, 19), 119 str./pp.
DD/TH, 9 (1998), 236–238. Drnovšek, Marjan.
- Šentjerc, Igor.** *Vaters Land.* München: Langen Müller, 1997, 351 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 265–270. Detela, Lev.
- Vodopivec, Peter & Joža Mahnič,** ur./ed. *Slovenska trideseta leta: Simpozij 1995.* Ljubljana: Slovenska matica, 1997, 252 str./pp.
DD/TH, 9 (1998), 238–242. Likič Guček, Milan.
- Zalokar, Jurij.** *Mavrična kača.* Radovljica: Didakta, 1990, 135 str./pp.
DD/TH, 2–3 (1992), 415–417. Čebulj-Sajko, Breda.
- Žigon, Zvone.** *Otroci dveh domovin: Slovenstvo v Južni Ameriki.* Ljubljana: Založba ZRC, 1998, 269 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 235–236. Lukšič, Igor.
- Žitnik, Janja.** *Orel in korenine med »brušenjem« in cenzuro.* Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1995 (Zbirka ZRC, 6), 242 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 154–155. Čebulj-Sajko, Breda.
- *Pogovori o Louisu Adamiču.* Ljubljana: Prešernova družba, 1995, 197 str./pp.
DD/TH, 6 (1995), 161–163. Lukšič-Hacin, Marina.
- , s sodelovanjem / in collaboration with **Helga Glušič,** ur./ed. *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija.* Ljubljana: Založba ZRC & Rokus, 1999, 400 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 239–243. Žbogar, Alenka.
- , — , ur./ed. *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika.* Ljubljana: Založba ZRC & Rokus, 1999, 484 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 243–246. Pezdirc-Bartol, Mateja.
- , — , ur./ed. *Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika.* Ljubljana: Založba ZRC & Rokus, 1999, 407 str./pp.
DD/TH, 10 (1999), 247–251. Zupan-Sosič, Alojzija.

*

Fotografski krožek / Gruppo fotografico Rečan: Fotoalbum izseljencev iz Benečije / Fotoalbum degli emigranti della Benecia: S študijami o posameznih migracijskih obdobjih / Con saggi sui periodi del fenomeno migratorio. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1986.
DD/TH, 1 (1990), 403–407. Kodrič, Majda.

IZVLEČKI⁸ / ABSTRACTS⁹

Adamič, France. The links between Louis Adamič and Slovene journalists and literary figures (1921–1941). Stiki Louisa Adamiča s slovenskimi časnikarji in književniki (1921–1941). *DD/TH*, 9 (1998).

The author discusses Louis Adamič's contacts with some of the leading Slovene writers; he met most of them in person during his first visit to Slovenia in 1932. Among them were Josip Vidmar, Juš and Ferdo Kozak, Oton Župančič, Ludvik Mrzel, Fran Albreht, Bratko Kreft, Anton Melik, Ludvik Klakočar and other literary figures and artists. He also met some translators, e.g. Griša Koritnik, Stanko Leben, Olga Škerl-Grahor and Anton Debeljak. In Bohinj he made acquaintance of Fran Saleški Finžgar, and in Rogaška Slatina he established contacts with Ivan Hribar and France Kidrič, together with his son Boris Kidrič. In Belgrade he met Minister Ivan Pucelj, the writer Slavko Savinšek, the sculptor Lojze Dolinar and the publicist Tone Potokar. Adamič kept in touch with most of them until 1941. In 1949, when he visited his native land for a second time, he renewed the friendly acquaintances.

Avtor obravnava stike Louisa Adamiča s slovenskimi pisci, s katerimi se je osebno seznanil predvsem ob obisku domovine leta 1932. Med njimi so bili Josip Vidmar, Juš in Ferdo Kozak, Oton Župančič, Ludvik Mrzel, Fran Albreht, Bratko Kreft, geograf Anton Melik, Ludvik Klakočar ter drugi literati in umetniki. Spoznal se je tudi s prevajalci, kot so Griša Koritnik, Stanko Leben, Olga Škerl-Grahor, Anton Debeljak. V Bohinju se je seznanil s Franom Saleškim Finžgarjem, v Rogaški Slatini se je srečal z Ivanom Hribarjem in Francetom Kidričem ter njegovim sinom Borisom Kidričem, v Beogradu pa z ministrom Ivanom Pueljem, pisateljem Slavkom Savinškom, kiparjem Lojzetom Dolinarjem in publicistom Tonetom Potokarjem. Z večino znancev je Adamič vzdrževal stike do leta 1941, ob obisku leta 1949 pa je stike prijateljsko obnovil.

Bevc, Milena. Slovenski emigranti na začetku devetdesetih let – regionalna analiza. Slovene emigrants at the start of the Nineties – regional analysis. *DD/TH*, 6 (1995).

Z empiričnim pristopom avtorica analizira slovenske izseljence s stalnim bivališčem v Sloveniji, in sicer s pomočjo podatkov dveh popisov prebivalstva (1981 in 1991) in Zavoda za zaposlovanje. Zanimata jo dva vidika: izvor in odhajanje oz. vračanje izseljencev v času med obema popisoma. Upošteva vse izseljence in posebej tudi bolj izobražene. Zaradi razlik med regijami upošteva tudi lokalni vidik. Njen sklep: v 80. in v začetku 90. let je bil beg možganov realnost tudi pri Slovencih.

⁸ Izvirnemu naslovu članka sledi slovenski oziroma angleški prevod naslova. Na prvem mestu je povzetek v jeziku, v katerem je bil članek objavljen, sledi prevod povzetka v slovenščino oziroma angleščino.

⁹ The original title of an article is followed by Slovene or English translation of the title. The abstract is first written in the original language of the article, and then followed by its translation.

The paper deals with the empirical analysis of those Slovene emigrants who still have permanent residence in Slovenia. The main source of data are the last two censuses of population combined with the data of the Bureau of Employment of the Republic of Slovenia. Two aspects of emigration are analysed: 1. the stock of emigrants at the time of the last two censuses, 2. the flow (outflow and reverse flow) during the period 1981–1991. Both aspects are analysed firstly for all the emigrants and secondly for the highly educated emigrants. The regional dimension is also included since there are great differences in the mentioned aspects of emigration among regions. The paper confirms the common knowledge that during the 1980s and in the beginning of the 1990s the brain drain was a reality in Slovenia, especially in some most problematic regions.

Bevc, Milena. Potential emigration of scientists from Slovenia in the mid 1990s. Potencialno izseljevanje znanstvenikov iz Slovenije sredi devetdesetih let. *DD/TH*, 9 (1998).

Emigration – especially that of the most educated persons – is in most countries an unknown, or a very weakly registered phenomenon. The paper presents the methodology and the results of the analysis of potential emigration of researchers with master's or doctor's degrees from Slovenia in the mid 1990s on the basis of a survey of individuals. The analysis was carried out within the international project on brain drain of researchers in ten Eastern and Central European countries. For many reasons (the use of random sampling, large sample – 1000 researchers or 29% of the »population«, high response – 64%, etc.) the results are very useful for the state policy in the science sector in Slovenia. The main result is that the potential external mobility of Slovene scientists is high in absolute and in relative terms, and regarding the structure of this mobility, the potential brain loss is also considerable.

Emigracija – zlasti najbolj izobraženih – je v večini držav neznan ali pa zelo slabo evidentiran pojav. Članek prikazuje metodologijo in rezultate analize potencialne emigracije slovenskih raziskovalcev z magisterijem ali doktoratom sredi 90. let na podlagi anketiranja posameznikov. Raziskava je potekala v okviru mednarodnega projekta o odlivu raziskovalcev iz desetih držav vzhodne in srednje Evrope. Iz več razlogov (uporaba slučajnostnega vzorčenja, velik vzorec – 1000 raziskovalcev ali 29% »populacije«, velik odziv raziskovalcev – 64%, itd.) so rezultati raziskave za Slovenijo zelo pomembni in uporabni za politiko države na področju raziskovalnega sektorja. Glavni rezultat analize je, da je potencialna zunanja mobilnost slovenskih raziskovalcev visoka v absolutnem in relativnem pogledu (v primerjavi z ostalimi devetimi opazovanimi državami) in da je glede na strukturo te mobilnosti/migracij obseg potencialne izgube »možganov« velik.

Birsa, Irena. Ethnic radio in Australia and Slovene language broadcasting: Development and direction. Etnični radio v Avstraliji in oddaje s slovenskim jezikom: Razvoj in usmeritev. *DD/TH*, 1 (1990).

This paper shows how the Slovenes in Melbourne have been actively involved

with ethnic radio since the early 1970s. The radio program contents reveal the attitudinal characteristics of the Slovene community in this city. For example, the first generation, especially the older settlers, want increased contact with »home«, through news from Slovenia, and they retain a nostalgic perception of their homeland. This is reflected in their preference for folkloric elements of Slovene culture and society. The second generation, on the other hand, have very little interest and involvement with Slovene radio, seeing it as irrelevant to their needs. This situation indirectly shows how ethnic radio does not fulfill one of its objectives, that of bridging the culture gap between emigrants and their children. The research is based upon interviews with broadcasters and listeners and upon the author's own experience in working on ethnic radio.

Prispevek prikazuje dejavnost Slovencev v Melbournu na področju etničnega radija od začetka sedemdesetih let. Vsebina njihovih radijskih oddaj odkriva vedenjske značilnosti slovenske skupnosti v tem mestu. Pripadniki prve generacije, predvsem starejši priseljenci, si želijo čim več stika s staro domovino, zlasti s pomočjo novic iz Slovenije. Na ta način ohranjajo nostalgičen odnos do stare domovine. Ta se odraža v njihovi navezanosti na folklorne elemente v slovenski družbi in kulturi. Na drugi strani pa pri pripadnikih druge generacije opazamo zelo šibko zanimanje in sodelovanje pri slovenskem radiu, saj po njihovem mnenju ne zadovoljuje njihovih potreb. Ta položaj kaže na to, da etnični radio ne izpolnjuje enega svojih ciljev, namreč premostitve kulturnega »prepada« med izseljenci in njihovimi potomci. Raziskava temelji na intervjujih z delavci pri radiu in s poslušalci ter na izkušnjah avtorice v času, ko je delala pri etničnem radiu.

Brecelj, Aleš. Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne. Slovene ethnic press in Argentina until the Second World War. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Slovenci so se začeli naseljevati v Argentini že v drugi polovici 19. stoletja, zlasti pa v 20. in 30. letih 20. stoletja. V začetku 30. let jih je bilo prek 20.000. Avtor predstavlja slovensko časopisje v Argentini, ki je bilo levičarske liberalne in katoliške usmeritve. Najstarejši slovenski časopis v Argentini *Gospodarstvo* je začel izhajati leta 1926, konec dvajsetih let *Slovenski tednik*, v začetku tridesetih let pa *Slovenski dom* in *Novi list*. Leta 1937 sta se *Slovenski tednik* in *Novi list* združila v *Slovenski list*. Leta 1933 je začelo izhajati *Duhovno življenje*.

The Slovenes began settling in Argentina as early as the second half of the 19th century. The main wave came in the 1920s and '30s and by the early 1930s, there were over 20,000 Slovene immigrants in Argentina. The author surveys the Slovene periodicals in Argentina which were of leftist liberal and Catholic tendencies. *Gospodarstvo* began publication in 1926 as Argentina's first Slovene language newspaper. *Slovenski tednik* appeared in the late 1920s, followed by *Slovenski dom* and *Novi list*, which began publication in the early 1930s. In 1937, *Slovenski tednik* and *Novi list* merged to form *Slovenski list* and in 1933 *Duhovno življenje* began publication.

Budja, Avgušтина. Slovenes in Sweden. Slovenci na Švedskem. *DD/TH*, 7 (1996).

In the first part the paper discusses the immigration of various peoples to Sweden, Swedish immigration policy and reforms, the level of knowledge of the Swedish language among immigrants and the incorporation of immigrants into the political life of their new homeland. In the second part the author outlines the emigration processes of Slovenes to Sweden, their level of education and financial circumstances, their ethnic organizations, cultural activities, press, religious life and finally the future prospects of the Slovene community in Sweden.

Prispevek v prvem delu obravnava priseljevanje različnih narodov na Švedsko, švedsko priseljsko politiko in reforme, stopnjo znanja švedskega jezika med priseljenci in vključevanje priseljencev v politično življenje nove domovine. V drugem delu avtorica oriše procese izseljevanja Slovencev na Švedsko, njihovo stopnjo izobrazbe in ekonomske razmere, njihove etnične organizacije, kulturno dejavnost, tisk in versko življenje in končno izglede za prihodnost slovenske skupnosti na Švedskem.

Bufon, Milan. Prostorska mobilnost obmejnega prebivalstva kot faktor prekomejnega povezovanja. Regional mobility of population transfer as a factor of cross-border linkages. *DD/TH*, 6 (1995).

Članek povzema glavne izsledke o prostorski mobilnosti oziroma o prekomejnem selitvenem gibanju obmejnega prebivalstva, kot jih je zaznala širše zastavljena raziskava o prekomejnem regionalnem povezovanju na Goriškem. Z anketiranjem prebivalstva v izbranih obmejnih krajih v občini Nova Gorica in pokrajini Gorica je bila med drugim ugotovljena krajevna izvirnost anketiranih ter njihovih ožjih sorodnikov, intenzivnost in usmerjenost izselitvenih tokov iz kraja. Iz rezultatov izhaja, da so ob upadu klasične migracije »prek luže«, ki je to območje zaznamovala zlasti v preteklosti, močno poudarjene ravno drobne medkrajevne in prekomejne selitve, ki utrjujejo mrežo medosebnih vezi na obeh straneh meje in tako prispevajo k integraciji goriške obmejne regije.

The article summarizes the main findings about regional mobility; that is, the border-crossing migratory movement of the population in border communities as evidenced by the broader research carried out on cross-border linkages in the region of Gorizia. Via a poll of the population in the municipality of Nova Gorica and the Gorizia region, the regional origin of the population and their immediate relatives was established; furthermore, the intensity and direction of the emigration currents in the region were shown. From the results one realizes that the decrease in traditional emigration »over the pond«, for which this region was renowned particularly in the past, has manifested itself in an increase in small-scale inter-regional and cross-border migration, which has consolidated the network of interpersonal ties on both sides of the border and contributed to the integration of the Gorizia region border-communities on both sides.

Cesar-Nedzbala, Polonca. Rajska dolina. The Valley of Eden. *DD/TH*, 1 (1990).

Prispevek prikazuje nastanek, obstoj in konec slovenske katoliške kolonije, ki jo

je duhovnik Peter Josip Jeram ustanovil v Rajski dolini v severni Kaliforniji. Avtorica je sama obiskala že desetletja pozabljeno in izgubljeno področje slovenske utopične naselbine. Vzroke za razpad kolonije in življenje Slovencev v Rajski dolini je osvetlila s pomočjo intervjujev z izseljenci v Kaliforniji in s še ohranjeno korespondenco.

The paper describes the beginning, the continuation and the end of the Slovene Catholic colony which priest Peter Josip Jeram founded in the Valley of Eden in northern California. The author has visited the lost place of this Slovene utopian settlement which had been forgotten for ages. She highlights the reasons for the downfall of the colony and the life of Slovenes in the Valley of Eden through interviews with emigrants in California and through the correspondence which has been preserved.

Christian, Henry A. The *Prosveta* English language section: Certainly not hard news, and never intended to be. Angleški del *Prosvete*: Sploh ne »udarne« novice in nikoli s takim namenom. *DD/TH*, 2–3 (1992).

During 1916, the 10 years old Slovene language Chicago newspaper *Prosveta* developed a single page published in English. Aimed at young persons of Slovene background who spoke »the American language«, the English page was initiated to attract membership in the Slovene National Benefit Society, which published *Prosveta*. Through the years the English Section now and again nooded in the direction of materials beyond lodge reports and dances, but the page presented neither hard news nor crucial matters that adjacent Slovene language pages presented. The non-Slovene-literate English language reader of *Prosveta* therefore learned far less than he might have about his Slovene fellow citizens.

Slovenskoameriški časopis *Prosveta*, glasilo Slovenske narodne podporne jednote, je leta 1916 – do tedaj je izhajal že deset let – uvedel posebno stran v angleškem jeziku. »Angleška stran« je bila namenjena mladini slovenskega porekla, ki je govorila »ameriški jezik«, uvedli pa so jo z namenom, da bi pridobili čim več novih članov v Slovensko narodno podporno jednoto. V teku let je rubrika v angleščini občasno tu in tam objavljala tudi novice, ki so presegale vesti o lokalnih dogodkih in plesnih prireditvah, vendar nikdar ni vsebovala pomembnih, udarnih novic, kakršne so vsebovale strani v slovenščini. Zato je angleško govoreči bralec *Prosvete*, ki ni znal slovenščine, v mnogo manjši meri spoznaval svoje slovenske sodržavljane, kot bi jih sicer lahko.

Christian, Henry A. & Tine T. Kurent. Reading a painting: Maxo Vanka's collage »World War II«. Kako razbrati sliko: Kolaž Maksa Vanke »Druga svetovna vojna«. *DD/TH*, 8 (1997).

The interpretation of symbols in the collage »The Beginnings of World War II« by the American-Croatian painter Maxo Vanka is the story about the escape of Dr Stetten, Vanka's father-in-law, from the occupied France via the MS *Ile de France*, and about the exposure of a nazi agent, Douglas Chandler by Vanka and his friend, the American-Slovene writer Louis Adamic.

Razlaga simbolov na kolažu »Začetki druge svetovne vojne« ameriško-hrvaškega

slikarja Maksa Vanke je zgodba o pobegu dr. Stettena, Vankovega tasta, iz okupirane Francije s parnikom *Ile de France*, pripoveduje pa tudi o nacističnem vohunu Douglasu Chandlerju, ki sta ga razkrinkala Vanka in njegov prijatelj, ameriškoslovenski pisatelj Louis Adamič.

Corseilis, John. The Slovene political emigration 1945–50. Slovenska politična emigracija 1945–50. *DD/TH*, 8 (1997).

The resettlement in Argentina of the majority of the Slovene political emigration from Austrian and Italian refugee camps as a single group including their infants, aged and infirm is a remarkable example of refugee self-empowerment in the face of considerable initial official discouragement, and as such deserves to be recorded and documented fully.

Preselitev večine slovenske politične emigracije iz avstrijskih in italijanskih begunskih taborišč v Argentino v strnjeni skupini, skupaj z otroki, ostarelimi in oslabelemi, je izreden primer begunske samouprave kljub močnemu začetnemu neodobravanju oblasti in si kot taka zasluži celovito obravnavo, kakršno podaja pričujoči prispevek.

Čebulj-Sajko, Breda. Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo. The past and the present activity of the Institute for Slovene Emigration Research. *DD/TH*, 1 (1990). (Članek je v celoti objavljen v obeh jezikih. / The article is fully published in both languages.)

Bralcu vsebina prispevka nudi podatke o prvih začetkih organiziranega zbiranja gradiva o slovenskih izseljencih, ki je z ustanovitvijo Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU leta 1963 preraslo v institucionalizirano obliko. Prikazan je nadaljnji razvoj delovanja Študijskega centra, ki se leta 1982 preimenuje v Inštitut za izseljenstvo SAZU, leta 1986 pa v Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

The paper presents the data on the beginnings of organized collection of material on Slovene emigrants, an effort which took an institutionalized form with the foundation of the Center of Studies on the History of Slovene Emigration at the SAZU in 1963. Also presented are the activities of the Center, which was renamed twice: in 1982 into the Institute for Emigration at the SAZU, and in 1986 into the Institute for Slovene Emigration Research of the Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU).

Čebulj-Sajko, Breda. Raziskave o Slovencih v Avstraliji. Studies of Slovene immigrants in Australia. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Že večkrat je bilo ugotovljeno, da je raziskovanje slovenskih izseljencev v Avstraliji v slovenski etnologiji staro šele dobro desetletje. Ker je torej domačega strokovno obdelanega gradiva na to temo še malo, nam članek ponuja zgoščen pregled dosedanjih rezultatov sorodnih ved s področja preučevanja emigracij bodisi iz Slovenije ali nekdanje Jugoslavije, v katerih se nahajajo podatki tudi za avstralske Sloven-

ce. Poleg tega predstavlja nekatere najpomembnejše migracijske študije, ki so izšle v povojnih letih v Avstraliji. Z metodološkega stališča avtorica izpostavi še avtobiografsko metodo raziskovanja vsakdanjega življenja izseljenca.

Slovene ethnological studies of Slovene immigrants in Australia date back to a good ten years ago. Given that the volume of scientifically elaborated material on the subject is still modest, the article offers a condensed review of the findings to date by the related disciplines which deal with the problem of emigration from Slovenia and former Yugoslavia and which contain data on the Slovenes in Australia. The article also presents some of the most important immigration studies published in post-war Australia. As for the methodological aspect, the author presents the autobiographic method of research into an immigrant's daily life.

Čebulj-Sajko, Breda. Pregled dosedanjega etnološkega raziskovanja slovenskega izseljenstva. Review of ethnological research on Slovene emigration. *DD/TH*, 4 (1993).

Za razliko od dosedanjih tovrstnih orisov etnološkega raziskovanja slovenskega izseljenstva avtorica tokrat nameni več pozornosti razlagi metodološke usmeritve v preteklih raziskavah v okviru omenjene tematike. Skozi historični presek povojnega zanimanja slovenske etnologije za vprašanja izseljenstva je razviden tovrstni razcvet v osemdesetih letih, medtem ko v današnjem času, zaradi preskromnega števila in interesa raziskovalcev, zamira. Članku je dodana obsežna, vendar še vedno izbrana bibliografija, ki nas opozarja tudi na določene spodbude za raziskovanje slovenskih izseljencev v obdobju pred letom 1940.

Unlike similar descriptions of ethnological research into Slovene emigration, in this paper the author devotes attention to an explanation of the methodological orientation in past research on this topic. In a historical cross-section of the post-Second World War interest on the part of Slovene ethnologists in the issue of emigration, a blossoming in this area can be noticed in the Eighties, while due to the meager number of researchers and their lack of interest, such enthusiasm is today fading. The article is accompanied by an extensive, yet still selective, bibliography which notes some encouragement for the research of Slovene emigration in the period prior to 1940.

Čebulj-Sajko, Breda. Vzroki za izselitev – spomini izseljencev na čas njihovega odhoda v tujino. Reasons for emigration – recollections by emigrants of their departure abroad. *DD/TH*, 6 (1995).

Avtorica v članku utemeljuje pomembnost avtobiografske metode pri preučevanju vzrokov za izseljevanje Slovencev, v njenem primeru v Avstralijo. Z upoštevanjem spominov posameznikov na čas njihovega odhoda na tuje pridejo do veljave predvsem individualni razlogi za izselitev, ki jih ravno zaradi heterogenosti ni dobro posploševati. Na ta način se nam proces izseljevanja kaže v luči posameznika in ne množic, kot je bilo to v navadi v dosedanjih tovrstnih raziskavah.

The author establishes the importance of the autobiographic method in investiga-

ting the reasons of the emigration of Slovenes, in her case, to Australia. With consideration of the recollections by individuals of the time of their departure abroad, we come to value, above all, individual reasons for emigrating, which precisely because of their heterogeneity, are not conducive to generalisations. In this way the process of emigration shows us the importance of the individual – not the multitude, as was the custom in this area of research heretofore.

Čebulj-Sajko, Breda. Ethnic identity of the first postwar generation of Australian Slovenes. Etnična identiteta prve povojne generacije avstralskih Slovencev. *DD/TH*, 10 (1999).

The paper discusses two central topics: a theoretical denotation of the term »identity« (on the basis of social-anthropological and social-psychological definitions), and a personal experience of the development and transformation of ethnic identity of individual Australian Slovenes (of the first generation, who emigrated to Australia after 1945) in a new social and geographical milieu. This specific experience was part of a wider historical process of transformation which affected the original as well as the immigrant societies of emigrants/immigrants.

Vsebinska razprava osvetljuje dva osrednja problema: teoretično opredelitev pojma identiteta (na osnovi socialnoantropoloških in socialnopsiholoških definicij) in osebno doživljanje razvoja in spreminjanja etnične identitete posameznih avstralskih Slovencev (pripadnikov prve generacije, ki so se izselili v Avstralijo po letu 1945) v novem družbenem in geografskem okolju, in sicer v okviru širšega zgodovinskega procesa spreminjanja izvirne in vselitvene družbe izseljencev/priseljencev.

Drnovšek, Marjan. Delovanje Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936–39. The activity of Tomo Brejc among Slovene emigrants in France during the years 1936–39. *DD/TH*, 1 (1990).

V razpravi je obravnavano partijsko delo Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936–39. V slovenskem valu ekonomskih izseljencev po prvi svetovni vojni z viškom tik pred veliko gospodarsko krizo na začetku tridesetih let je bilo veliko rudarjev socialističnih in komunističnih nazorov, ki so vstopali v francosko KP in komunistični sindikat C.G.T.U., v času ljudskofrontnega gibanja pa so aktivno posegli v javno življenje. Tomo Brejc je deloval med izseljenci kot partijski inštruktor in urednik njihovega glasila *Glas izseljencev* (spomladi 1936–39). Politično živahna predvojna leta so vplivala tudi na ta del slovenskih izseljencev v Franciji in ni presenetljivo, da je marsikateri sodeloval tudi v francoskem odporiškem gibanju med drugo svetovno vojno.

This treatise deals with the Communist Party activities of Tomo Brejc among Slovene emigrants in France during the years 1936–39. The wave of Slovene economic emigrants after World War I peaked just before the great economic crisis at the beginning of the Thirties. A majority of the Slovene miners who entered the French Communist Party and the communist syndicate C.G.T.U. had socialist and communist

principles, and during the People's Front movement, they actively intervened in public life. Tomo Brejc was active among the emigrants as a Party instructor and editor of their gazette, *Glas izseljencev* (spring 1936–39). The politically lively pre-war years had an influence on this group of Slovene emigrants to France as well. Thus, it is not surprising that many took part in the French resistance during World War II.

Drnovšek, Marjan. Izseljensko in drugo časopisje med Slovenci v zahodni Evropi do leta 1940. Immigrant and other publications among the Slovenes in Western Europe until 1940. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Razprava obravnava obseg in vlogo v zahodni Evropi izhajajočega slovenskega izseljenskega ter projugoslovanskega in komunističnega časopisja do izbruha druge svetovne vojne. Slednji dve skupini časopisov sta omejeni le v primerih, če so v njih sodelovali slovenski ekonomski in politični emigranti ali pa so imeli svoj odmev v izseljenskih okoljih. Avtorjevi rezultati temeljijo na preučevanju časopisnega gradiva v Ljubljani in v časopisnem oddelku Nacionalne biblioteke v Parizu. Časopisje ni ohranjeno v celoti, kar otežuje analitično preučevanje. Razprava je zasnovana za nadaljnje raziskovanje vloge in pomena časopisja v slovenskem jeziku med slovenskimi izseljenci v Nemčiji, Franciji, Belgiji, na Nizozemskem, v Švici, v Avstriji, Sovjetski zvezi in v drugih evropskih državah pred letom 1940.

The paper deals with the scope and role of the Slovene immigrant, pro-Yugoslav and communist newspapers and periodicals in Western Europe until the outbreak of World War II. The latter two groups of publications are dealt with as far as they included contributions by Slovene economic and political emigrants or met with response in emigration milieus. The author's findings are based on the study of the newspapers and periodicals available in Ljubljana and the periodicals department of the National Library in Paris. The fact that the newspapers and periodicals have not been preserved in complete files renders analytical study more difficult. The paper represents a basis for further research into the role and importance of Slovene-language publications in the Slovene immigrant circles in Germany, France, Belgium, the Netherlands, Switzerland, Austria, the Soviet Union and other European states until the year 1940.

Drnovšek, Marjan. Načrti in rezultati raziskovanja slovenskega izseljenstva do leta 1941 – s posebnim poudarkom na izseljevanju v Ameriko do prve svetovne vojne. Plans and results of research on Slovene emigration until 1941 – with special emphasis on emigration to America before the First World War. *DD/TH*, 4 (1993).

Avtor objavlja razmišljanja o načrtih in rezultatih preučevanja izseljevanja Slovencev v Ameriko do prve svetovne vojne. Objavlja pregled sočasnih publicističnih in redkih strokovnih analiz o izseljevanju do leta 1914, hkrati pa pritegne tudi publicistične in vedno bolj znanstvene analize iz časa 1919–1941.

The author outlines his thoughts on the plans and results of research into the emigration of Slovenes to America up until the First World War. He presents an overview of contemporary journalistic and rare professional analyses on emigration until

1914, and includes publicistic and increasingly scientific analyses from the period 1919–1941.

Drnovšek, Marjan. Mass emigration and Slovenes. Množično izseljevanje in Slovenci. *DD/TH*, 5 (1994).

The author makes a synthetic summary of the results of his research into the migrations of Slovenes from the last decades of the 19th century until the outbreak of the Second World War. The following issues are briefly addressed: the definition of an emigrant, the demographic component of emigration, the duration of absence, destination (mostly the USA), reasons for emigration (in addition to economic the author mentions other reasons such as evasion of military service, etc.), the public response to mass emigration, the journey of migrants from their home to Ellis Island.

Avtor sintetično povzema rezultate lastnih raziskav o množičnem izseljevanju Slovencev v zadnjih desetletjih 19. stoletja in do izbruha prve svetovne vojne. Na kratko obdela naslednja vprašanja: opredelitev izseljenca, demografski aspekt izseljevanja, trajnost odsotnosti, smer (predvsem v Združene države), vzroke izseljevanja (poleg ekonomskega navaja tudi ostale, na primer beg pred služenjem vojaškega roka itd.), odmevnost množičnega odhajanja v javnosti, pot izseljencev od doma do Ellis Islanda. Krajša verzija razprave je objavljena v zborniku 27. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana 1994.

Drnovšek, Marjan. Slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema svetovnima vojnima. Slovene emigrant societies in western European countries between the World Wars. *DD/TH*, 7 (1996).

Avtor članka daje pregled slovenskih izseljenskih društev v zahodnoevropskih državah do leta 1940. Naredil ga je na podlagi časopisja, koledarjev in omemb v publicistiki, znanstvenih monografijah in razpravah.

The author provides an overview of Slovene emigrant societies in western European countries up to 1940. The article was written on the basis of newspapers, calendars and references in journalistic articles, scientific monographs and papers.

Drnovšek, Marjan. Spomenica Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije iz Aumetza v Franciji (1931). Memorandum of the Yugoslav Emigrants' Catholic Campaign from Aumetz, France (1931). *DD/TH*, 9 (1998).

Prispevek obravnava besedilo spomenice Jugoslovanske izseljeniške katoliške akcije iz leta 1931, ki je nastalo v rudarskem Aumetzu (Moselle) v Franciji. Besedilo je objavljeno v celoti. Avtor ga primerja z nekaterimi sočasnimi osnutki t. i. »izseljenskega programa«, ki so nastajali v domovini. S primerjalno metodo je avtor opravil vsebinsko analizo spomenice, hkrati pa jo umešča v širši zgodovinski kontekst časa, v katerem je nastala.

The paper deals with the text of the Memorandum of the Yugoslav Emigrants' Catholic Campaign from 1931, which originated in the mining town of Aumetz in

Moselle, France. The text is published in its entirety. The author compares it with some contemporary drafts of the »emigration programme« which were taking shape in Slovenia. Using this comparative method the author analyses the content of the memorandum and at the same time places it in a broader historical context of the time in which it appeared.

Friš, Darko. Delovanje šolskih sester kongregacije sv. Frančiška Asiškega – Kristusa Kralja v ZDA med letoma 1909 in 1915. The activities of the Congregation of the School Sisters of the Order of St. Francis of Assisi of Christ the King in the U.S.A. from 1909 to 1915. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Začetki delovanja šolskih sester mariborske kongregacije sv. Frančiška v ZDA leta 1909 pomenijo za šolanje otrok slovenskih in hrvaških izseljencev novo obdobje. Poučevanje so prevzele usposobljene učiteljice. Pouk je potekal v angleškem in nekaj ur tedensko v slovenskem oziroma hrvaškem jeziku, kar je bilo zelo pomembno za ohranjanje vere in narodne identitete kakor tudi za privajanje otrok na ameriški način življenja. Arhivsko gradivo kongregacije sv. Frančiška, ki ga je avtor uporabil, hrani jo v Škofijskem arhivu v Mariboru.

In 1909, the beginning of the activity of the school sisters of the Maribor St. Francis of Assisi congregation in the USA marked a new era in the education of children of Slovene and Croatian immigrants. The instruction was taken over by women-teachers. The instruction was in English with a few hours per week in the Slovene and Croatian languages, which was very important from the aspect of preservation of religious and national identity and a gradual adaptation of children to the American way of life. The archival materials of the St. Francis of Assisi congregation which the author used in the study, are kept in the Maribor bishopric archives.

Friš, Darko. Jugoslovanska katoliška jednota (1898–1920). The Yugoslav Catholic Unit (1898–1920). *DD/TH*, 5 (1994).

Jugoslovanska katoliška jednota je nastala leta 1898 v Elyju v Minnesoti. Ustanovili so jo člani dveh bivših krajevnih društev najstarejše slovenske bratske podporne organizacije, Kranjske slovenske katoliške jednote. Avtorja sta zanimala predvsem organiziranost Jednote in njen razvoj na glavnih zborovanjih.

Jugoslovanska Katoliška Jednota (The Yugoslav Catholic Unit) was founded in 1898 in Ely, Minnesota. The founders were members of two former local associations of the oldest Slovene aid organization – Kranjska Slovenska Katoliška Jednota (The Slovene Catholic Unit of Carniola). The author concentrates on the internal structure of the organization and its development as reflected through the general assemblies.

Gantar Godina, Irena. Slovene students in central and eastern Europe up to 1918. Slovenski študentje v srednji in vzhodni Evropi do leta 1918. *DD/TH*, 7 (1996).

The article is a survey of so-called temporary emigration of Slovene intellectuals who were, up to 1919, forced to study at non-Slovene universities. The majority at-

tended German universities in Vienna and Graz; after 1882 there was a significant number of students at the Charles University in Prague, while Slovene Catholics tried to persuade Slovene pupils to attend the universities in Galicia, i. e. in Cracow and Lvov. The Slovene intellectuals who voluntarily left to lecture at Russian schools in the 60s and 70s of the 19th century are mentioned as a special phenomenon.

Prispevek je prikaz t. i. začasne emigracije slovenskih izobražencev, ki so morali vse do leta 1919 študirati na neslovenskih univerzah. Največ jih je obiskovalo nemški univerzi na Dunaju in v Gradcu, po letu 1882 jih je precej obiskovalo češko Karlovo univerzo v Pragi, katoliška stran na Slovenskem pa je skušala prepričati dijake, naj obiskujejo univerzi v Galiciji, tj. v Krakovu in Lvovu. Kot poseben fenomen so predstavljeni tudi slovenski izobraženci, ki so v 60. in 70. letih 19. stoletja prostovoljno odhajali poučevati na ruske šole.

Genorio, Rado. Slovenski tisk v Kanadi. Slovene press in Canada. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Članek prinaša kratek pregled slovenskega etničnega tiska v Kanadi, in sicer med obema vojnama in po drugi svetovni vojni. Pregled zajema slovenske časopise in revije, izdane v Kanadi, katerih avtorji so slovenski izseljenci. Publikacije, izdane ob posebnih priložnostih, in publikacije lokalnega pomena v tem članku niso omenjene.

The article brings a short survey of Slovene ethnic press in Canada, published by the immigrants who arrived in Canada between the World Wars and those who immigrated after World War II. The survey includes Slovene newspapers, magazines and some other publications, published in Canada and written by Slovene immigrants. Publications not mentioned are those issued for special purposes or of local interest only.

Gestrin, Ferdo. Zgodovinske primerjave. Historical comparisons. *DD/TH*, 1 (1990).

Proces migracij ni zgolj pojav polpreteklega časa in sodobnosti. Avtor primerja znano izseljevanje Slovencev v drugi polovici 19. in v 20. stoletju z manj znanim izseljevanjem Slovanov z današnjega jugoslovanskega ozemlja v italijanske dežele od zgodnjega srednjega veka do prehoda iz 18. v 19. stoletje in ugotavlja mnoge podobnosti.

The process of migration has not been merely a phenomenon of the near past and the present. The author compares the known emigration of Slovenes in the second half of the 19th and 20th centuries with a lesser known emigration of Slavs who lived in the present day territory of Yugoslavia, to Italian lands during the period from the early Middle Ages to the end of the 18th century. Many similarities between the earlier migration and the more recent ones are established.

Glavan, Mihael. Doslej neznano pismo Louisa Adamiča iz zadnjega leta njegovega življenja. A newly discovered letter from Louis Adamič in the last year of his life. *DD/TH*, 7 (1996).

V letu 1995 smo v zapuščini Josipa Vidmarja, ki jo hrani Narodna in univerzitet-

na knjižnica v Ljubljani, odkrili dva doslej neznana dopisa Louisa Adamiča Josipu Vidmarju. Objavljamo ju v celoti v natančnem prepisu brez vsakršnih jezikovnih posegov. Zlasti pomembno je pismo, datirano 15. januarja 1951, ki obsega 11 strani in osvetljuje Adamičevo zasebno počutje, delo pri redakciji knjige *Orel in korenine* ter njegove poglede na sočasno politično dogajanje v ZDA in Jugoslaviji. Komentar k objavi natančneje analizira vsebino in razširja poglede na razmerja med tedanjimi slovenskimi kulturniki in politiki.

In 1995 two up to then unknown letters from Louis Adamič to Josip Vidmar were found among the papers of Josip Vidmar, kept by the National and University Library of Ljubljana. We are publishing them in their unabridged original form without any linguistic revisions. Of particular importance is the letter dated 15 January 1951, comprising 11 pages and describing Adamič's private psychophysical state, work on revising the book entitled *The Eagle and the Roots* as well as his views of the contemporary political situation in the USA and in Yugoslavia. The commentary to the publication analyses the contents in more detail and provides new insight into the relationships among the Slovene cultural personalities and politicians of the time.

Glušič, Helga. Poezija Karla Mauserja. The poetry of Karel Mauser. *DD/TH*, 7 (1996).

Prispevek je motivna in miselna predstavitev edine pesniške zbirke pisatelja Karla Mauserja, ki je kot izgnanec po koncu druge svetovne vojne najprej na Koroškem v Avstriji, nato pa v Zruženih državah Amerike pisal predvsem povesti in romane ter kratko prozo. V zadnjem desetletju njegovega življenja je nastala tudi intimna izpovedna lirika, ki jo je njen urednik dr. Tine Debeljak izbral, uredil in opremil s spremno besedo v zbirki *Zemlja sem in večnost*. Mauserjeva poezija se navezuje na slovensko tradicijo impresionizma in vzore katoliškega ekspresionizma.

The text is an analytical presentation of the only collection of poetry by the author Karel Mauser, who as an exile after the Second World War, at first in Austrian Carinthia and later in the United States of America, mainly wrote stories and novels as well as short prose. In his last decade he also wrote intimate confessional poetry which has been selected, edited and prefaced by Dr Tine Debeljak in a collection entitled *Zemlja sem in večnost* (I am the Earth and Eternity). Mauser's poetry is associated with the Slovene tradition of impressionism and models of Catholic expressionism.

Horvat, Avgust. Demographic movements in Slovene emigration to Argentina: The search for living space. Demografska gibanja med slovensko emigracijo v Argentini: Iskanje življenjskega prostora. *DD/TH*, 7 (1996).

A large majority of Slovene post-war political refugees left the displaced persons camps in Austria and Italy for Argentina, which was least discriminating in accepting the immigrants. An organized immigrant community was quickly formed and Slovene families were established. As time passes there are more and more mixed marriages, the birth rate within the community is falling and the death rate increasing. Inte-

rest in working in the Slovene community has been falling and hence the future of this community is not at all certain.

Velik del slovenskih povojnih političnih beguncev je iz taborišč v Avstriji in Italiji odšel v Argentino, ki je bila pri sprejemanju priseljencev najmanj selektivna. Hitro so se oblikovale organizirana izseljenska skupnost in slovenske družine. Z leti pa je čedalje več mešanih zakonov, rodnost znotraj skupnosti upada, povečuje pa se smrtnost. Zanimanje za delo v slovenski skupnosti je čedalje manjše, zato je njena prihodnost negotova.

Horvat, Avgust. Prizadevanja za izobrazbo med slovenskimi izseljenci v Argentini. Educational endeavours among Slovene emigrants in Argentina. *DD/TH*, 8 (1997).

Ko so slovenski izseljenci prišli v Argentino med vojnama in po drugi svetovni vojni, so morali tisti, ki niso bili med izredno iskanimi obrtniki, tehniki ali univerzitetnimi izobraženci, sprejeti ponujeno zaposlitev in začeti na najnižjem klinu družbene lestvice. Da njihovim sinovom in hčeram ne bi bilo potrebno začeti zaposlitev na enaki stopnji, so si prizadevali in si še prizadevajo za njihovo strokovno izobrazbo. Ta prizadevanja so rodila dobre sadove. Samo iz vrst povojne politične emigracije je v 48 letih naselitve diplomiralo čez 700 univerzitetnih in višješolskih izobražencev.

After arriving in Argentina during the period between the two World Wars and after World War Two, Slovene emigrants, unless they were highly sought-after skilled craftsmen, technicians or had a university education, were forced to take any job they were offered and start on the lowest rung of the social ladder. To prevent their children from having to start their careers in the same way that they had had to, they strove for, and continue to strive for, their professional education. These efforts have been highly successful. Among the post-war political emigrants alone, more than 700 people graduated from university over a period of 48 years, after arriving in Argentina.

Horvat, Avgust. Prizadevanja slovenskih izseljencev za predajo materinščine svojim potomcem v deželi pod južnim križem. Efforts by Slovene emigrants to pass on their mother tongue to their descendants in the land under the Southern Cross. *DD/TH*, 9 (1998).

Ko so si slovenski predvojni in povojni izseljenci v Argentini vsaj za silo uredili življenjske razmere v novi deželi, so takoj začeli ustanavljati slovenske šolske tečaje in na ta način skrbeli za predajo slovenske besede svojim potomcem. Premagati so morali marsikatero težavo, a so vztrajali in vztrajajo do naših dni. Mislili so tudi na ustanovitev slovenskih šol s pravico javnosti, a niso uspeli. Sedaj predvojni izseljenci že 65 let vztrajajo pri poučevanju slovenščine v šolskem tečaju, gre za četrto generacijo, povojni izseljenci pa 50 let v devetih tečajih za otroke tretje generacije.

Slovene emigrants in Argentina before the Second World War made efforts, after arriving in South America, to ensure the survival of their mother tongue among their offspring. In 1933 they began setting up Slovene school courses; this year sees the 65th anniversary of this important decision by the Argentine Slovenes. Post-war Slo-

vene emigrats also continued to organize education in the mother tongue after their arrival in Argentina. By the second half of 1948 Slovene school courses had begun; this year they are celebrating their 50th anniversary. Initially the courses were organized on a modest scale; it was only after the building of local Slovene national centres that these efforts were able to develop to the point where they included 80 per cent of the children from post-war Slovene immigrant families.

Horvat, Avgust. Začetek, razvoj in današnje stanje srednješolskih tečajev v povojni slovenski emigraciji v Argentini. The beginning, development and present state of secondary school courses among post-war Slovene immigrants in Argentina. *DD/TH*, 10 (1999).

V tujini vsakdo zelo ceni vrednost materinščine, v našem primeru slovenskega jezika. Povojni slovenski priseljenci v Argentini so čutili za naravno dolžnost, da govorjeno in pisano besedo predajo svojim potomcem. Zato so ustanavljali skupna krajevna središča, osnovnošolske in srednješolske tečaje z namenom, da dopolnjujejo predajo materinščine v družinah. O vpisu v srednješolske tečaje soodločajo dijaki sami, ti pa so že precej pod vplivom okolja, ki poskuša doseči potrebno izobrazbo s čim manjšim trudom. Zaradi tega je tudi sorazmerno manjši vpis. Če je bila v družinah prve generacije predaja materinščine otrokom dolžnost, v družinah druge generacije zavest o tej dolžnosti popušča, kar vpliva na otroke predvsem v dobi adolescence. Pri tem ne gre pozabiti na narodno mešane zakone, ki so tem bolj izpostavljeni asimilaciji.

All those who live abroad value their mother tongue very highly. In our case this is the Slovene language. Post-war Slovene immigrants to Argentina felt it their natural duty to pass on the spoken and written language to their descendants. They therefore founded joint local centres and primary school and secondary school courses designed to complement the transfer of the mother tongue taking place in families. The decision to enrol in secondary school courses is made by the children themselves, though they are already considerably under the influence of an environment which tries to achieve the necessary education with the minimum effort. For this reason enrolments are relatively few. If in first-generation families passing on the mother tongue was a duty, in second-generation families consciousness of this duty lessens, which affects children mainly during the period of adolescence. We should of course not forget ethnically mixed marriages, which are so much the more exposed to assimilation.

Jevnikar, Martin. Slovenski domovi v Južni Ameriki. Slovene Homes in South America. *DD/TH*, 7 (1996).

Prispevek prikazuje naselitev 6000 slovenskih povojnih izseljencev v Argentini, največ v Buenos Airesu, njihove začetne težave pri iskanju službe in stanovanja, počasno vraščanje v nove razmere, gospodarsko utrditev, ustanovitev šolskih tečajev za skoraj tisoč otrok in zgraditev devetih slovenskih domov za cerkev, šolo, prosvetne dejavnosti in razvedrilo.

The paper discusses the settling of 6000 Slovene post-war emigrants in Argentina, mostly in Buenos Aires, their first struggles to obtain employment and housing, their slow integration into the new environment, economic consolidation, the establishing of school lessons for almost 1000 children and the building of nine Slovene Homes for church, school and educational activities, and recreation.

Jurak, Mirko. Ivan Dolenc and John Krizanc: Two Canadian authors of Slovene origin. Ivan Dolenc in John Krizanc: Dva kanadska avtorja slovenskega rodu. *DD/TH*, 1 (1990).

In the novel *Za dolar človečnosti* (*For a Dollar of Humanity*, 1983) written by Ivan Dolenc, a biographical account of a typical struggle of a (Slovene) immigrant for survival and success in his new country, Canada, is presented. The life of Slovene and Yugoslav immigrants is stretched between hope and despair. The author stresses that the migrant must be included in a new environment also spiritually, if he wishes his desires for freedom, honest way of life and personal integrity to be fulfilled. John Krizanc, a son of a Slovene immigrant, was born in Canada. He has already written some successful plays, among them *Tamara* (1981) and *Prague* (1983). In the latter he presents the life and activity of a theatrical group which endeavours to perform in Prague a work defending political freedom. However, political controllers prevent them from doing this, at least temporarily. Krizanc's heroes struggle to achieve the same aims as the protagonists of Dolenc's novel.

V romanu Ivana Dolenca *Za dolar človečnosti* (1983) je podana biografska pripoved o tipičnem boju (slovenskega) izseljenca za preživetje in uspeh v novi domovini, Kanadi. Življenje slovenskih in jugoslovanskih izseljencev je razpeto med upom in brezupom. Avtor poudarja, da se mora priseljenec tudi duhovno vključiti v novo okolje, če želi, da se mu izpolnijo želje po svobodi, poštenem življenju in osebni integriteti. John Krizanc, sin slovenskega izseljenca, je rojen v Kanadi. Doslej je napisal že več gledaliških uspešnic, med njimi drami *Tamara* (1981) in *Praga* (1983). V slednji prikazuje življenje in delo neke gledališke skupine, ki si v Pragi prizadeva uprizoriti delo, ki zagovarja politično svobodo, toda politični kontrolorji ji to – vsaj začasno – preprečijo. Tudi Krizančevi junaki se bojujejo za iste cilje kot protagonisti Dolenčevega romana.

Kalc, Aleksej. Smernice preučevanja izseljenstva v slovenskem zamejstvu v Italiji in slovensko izseljevanje z zamejskega prostora v delih italijanskih avtorjev. The guidelines for the study of emigration of the Slovenes living in Italy, and emigration of the Slovenes from these regions in the works of Italian authors. *DD/TH*, 5 (1994).

Avtor predstavlja pristope in smernice obravnavanja migracijske problematike na etnično mešanem italijansko-slovenskem območju v severovzhodni Italiji. Podčrta dolgoletno osredotočanje študijskih prizadevanj slovenskih avtorjev pretežno le na »aktualne« izseljenske teme in gledanje na slovensko izseljenstvo iz tega prostora večinoma z vidika njegovih negativnih demografskih in drugih vplivov na razvoj

manjšinske skupnosti. Nadalje opozarja na spremembe v pristopanju zadnjih let in vse večji interes za ovrednotenje izseljenskih stvarnosti v priseljskih državah. V zvezi s tem opozarja na odražanje manjšinske izkušnje v življenju posameznika in skupnosti v priseljskih okoljih. V drugem delu se avtor zaustavlja pri delih in pristopih italijanskih preučevalcev, ugotavljajoč, da so se osredotočali večinoma le na selitveni pojav v Beneški Sloveniji.

The author presents methods and guidelines for treating the migration issues in the ethnically mixed area of the Slovene and Italian population in northwest Italy. He points out the exclusive concentration of Slovene authors on currently «acute» emigration issues and an approach to the emigration of the Slovenes from these regions mainly from the perspective of negative demographic consequences and other such influences on minority groups. Furthermore, the author points to a recent change in the approach and to an increasing interest in the life of emigrants in the destination countries. In this regard the author draws attention to the influence of emigrants' experiences originating in their status of national minority on their life in a new environment. In the second part of the study the author discusses the works and approaches of Italian authors, concluding that their attention was mainly limited to the migration processes in Beneška Slovenija.

Kalc, Aleksej. Ladijske potniške evidence kot vir za zgodovino izseljenstva, s posebnim ozirom na izseljenske sezname tržaškega pristanišča. Ship passenger records as a source of the history of emigration, with a special emphasis on the passenger lists in the port of Trieste. *DD/TH*, 7 (1996).

Po okvirnem uvodu, posvečenem značilnostim in možnostim uporabe poimen-skih potniških seznamov kot vira za preučevanje prekoceanskih izseljenskih procesov, avtor predstavlja ladijske izseljenske evidence, ki so jih izdelale pristaniške oblasti avstrijskega nacionalnega izseljenskega pristanišča Trst v letih 1912–1914. Podana sta historiat in kritična obravnava vira ter vsebovanih podatkov, zlasti v perspektivi strukturnih in drugih raziskav slovenskih izseljenskih procesov, ki jih omejuje pomanjkanje oziroma neustreznost uradnih statistik.

After the introduction, dedicated to the characteristics and possibilities of using passenger records as a source for studying transoceanic emigration processes, the author presents ship emigration records produced by the port authorities of the Austrian national emigration port of Trieste during the years 1912–1914. The article includes the historical overview and a critical discussion of the source and the content, especially from the perspective of structural and other research into Slovene emigration processes, which are limited by the lack and/or inadequacy of official statistics.

Kalc, Aleksej. Razvojni obrisi izseljenske zakonodaje v 19. stoletju in do prve svetovne vojne. Outlines of the development of emigration legislation in the 19th century and up to World War I. *DD/TH*, 8 (1997).

Primerjalni pregled izseljenske zakonodaje v dobi liberalizma z ozirom na druž-

benogospodarsko in pravnofilozofska izhodišča in spremembo odnosa države do izseljenskega pojava s posledičnim prehodom od represivnega k socialnovarstvenemu obravnavanju problematike. Orisana je razvojna pot, skupne vsebinske in tehnične značilnosti zakonskih ureditev ter njihove posebnosti glede na razmere in izseljensko politiko držav.

A contrastive overview of the emigration legislation in the period of liberalism with regard to the socio-economic and legal-philosophical backgrounds and the changed attitude of the state towards the emigration phenomenon with a consequential transition from the repressive treatment of the problem to a social and protectionist one. The development, the common content and technical characteristics of regulatory arrangements as well as their peculiarities in view of the circumstances and the emigration policies of individual countries are outlined.

Klemenčič, Matjaž & Darja Emeršič. Ideja in poskusi izgradnje Slovenskega narodnega doma na St. Clairu v Clevelandu. The idea and attempts of building Slovenian National Home on St. Clair Avenue in Cleveland. *DD/TH*, 1 (1990).

V tem članku je obravnavana zgodovina Slovenskega narodnega doma na aveni-ji St. Clair v Clevelandu od prvih pobud za izgradnjo doma do začetka druge svetovne vojne. Na podlagi časopisnih člankov, jubilejnih zbornikov, zapisnikov sej in finančnih poročil avtorja prikažeta proces graditve doma ter dejavnost organizacij, ki so bile povezane s tem domom.

The article deals with the history of Slovenski narodni dom (Slovenian National Home) on St. Clair Avenue in Cleveland, from the first initiatives to build the Home until World War II. On the basis of newspaper articles, jubilee miscellanea, as well as the notes from meetings and financial reports, the authors show the process of building the Home and the activities of organizations connected with this Home.

Klemenčič, Matjaž. Elections for councilmen in the city of Cleveland and Slovenes of Cleveland. Volitve za člane mestnega sveta v Clevelandu in clevelandski Slovenci. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Slovenes of Cleveland were one of the most successful ethnic groups in the elections for councilmen in the 1920s and 1930s. Four out of the thirty-three councilmen who were elected in 1937 were of Slovene descent. The author researches into the causes of such success of American Slovenes in the Cleveland elections.

Na volitvah za člane mestnega sveta so bili Slovenci v Clevelandu v dvajsetih in tridesetih letih ena najuspešnejših etničnih skupin. Prvega člana mestnega sveta so dobili na volitvah leta 1925, na volitvah leta 1937 pa so od 33 članov mestnega sveta izvolili kar štiri svetnike slovenskega porekla. Avtor analizira tudi vzroke, ki so privedli do uspehov slovenskih kandidatov na volitvah.

Klemenčič, Matjaž. Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah po letu 1945. Achievements and plans in the research of Slovene emigration in scientific disciplines after 1945. *DD/TH*, 4 (1993).

Članek se ukvarja z raziskovanjem izseljevanja Slovencev po drugi svetovni vojni, s posebnim ozirom na vlogo zgodovinopisja v tem raziskovanju. Avtor članka ugotavlja, da so se z raziskovanjem slovenskega izseljenstva ukvarjali predvsem ljubiteljsko vse do simpozija o Louisu Adamiču, ki ga je Univerza v Ljubljani priredila leta 1981.

The article is concerned with research into the emigration of Slovenes following the Second World War with special regard to the role of historiography in this research. The author of the article concludes that research into Slovene emigration was carried out mainly on an enthusiast level up until the symposium on Louis Adamič, which the University of Ljubljana held in 1981.

Klinar, Peter. Zamisli o sodelovanju med Slovenci in njihovimi potomci v matici in v tujini. Some ideas on the cooperation between Slovenes and their descendants in the homeland and those abroad. *DD/TH*, 1 (1990).

Prispevek izhaja iz teoretičnih izhodišč za raziskovanje mednarodnih migracij in iz teoretične zasnove o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, ki temelji na sodelovanju med različnimi kategorijami Slovencev v matici in v zamejstvu ter med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci. Na temelju empiričnih rezultatov iz javnomnenjskih raziskav, opravljenih v Sloveniji (*Slovensko javno mnenje 1987 in 1988* ter *Slovensko javno mnenje 1988 – Mnenjski voditelji*), je preučena zamisel o skupnem slovenskem kulturnem prostoru in seznanjenost s slovenskimi izseljenskimi skupnostmi po svetu. Osrednji del prispevka pa zadeva analizo empiričnih podatkov o vidikih medsebojnega sodelovanja med Slovenci v matični družbi in v tujini, s poudarkom na načinu sodelovanja Slovenije s slovenskimi skupnostmi po svetu.

The paper draws from theoretical sociological premises on research into international migrations and from a theoretical outline of a common Slovene cultural space based on cooperation among various categories of Slovenes – those in the homeland and neighboring countries, as well as Slovene emigrants and their descendants. The idea of a common Slovene cultural space and the awareness of Slovene emigrant communities worldwide have been studied on the basis of empirical results from polling done in Slovenia: *Slovene public opinion 1987 and 1988* and *Slovene public opinion 1988 – Opinion setters*. The central part of the article is an analysis of empirical data on the aspects of cooperation between Slovenes in their homeland society and those abroad, with the accent given to the manner in which Slovenia cooperates with Slovene communities worldwide.

Klinar, Peter. Sodobne evropske migracije in Slovenija. Contemporary European migration and Slovenia. *DD/TH*, 4 (1993).

Članek obravnava migracijske pritiske z vzhoda Evrope, zahodne omejitvene ukrepe in vlogo srednjeevropskih držav kot zadrževalcev migracijskih valov z vzhoda.

da. Nadaljnje teme prispevka so položaj Slovenije v zvezi z migracijskimi pritiski z vzhoda in begunskimi tokovi z Balkana, njene omejene emigracijske možnosti in načela slovenske imigracijske politike. Avtor podaja tudi nekatera izhodišča za prihodnje migracijske raziskave.

The article discusses the migration pressures from Eastern Europe, the Western limiting measures and the role of Central European countries as checks on the migration waves from the East. Further topics of the article are the situation of Slovenia in relation to the migration pressures from the East and the refugee currents from the Balkans, Slovenia's limited emigration possibilities and the principles of Slovene immigration policy. Some starting points for future migration research are also given.

Klinar, Peter. Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov: Skica o sodobnih slovenskih migracijah. Some aspects about contemporary Slovenian migration. *DD/TH*, 6 (1995).

V spomin na prezgodaj umrlega poznavalca migracijskih gibanj na Slovenskem in sodelavca naše revije, dr. Petra Klinarja, objavljamo njegov še neobjavljeni prispevek z Drugega mednarodnega znanstvenega srečanja raziskovalcev izseljenstva na Občinah nad Trstom 8. oktobra 1993. V njem avtor spregovori o sodobnih slovenskih migracijah in o domačih ter zunanjih dejavnikih emigracijskega potiskanja iz Slovenije. Oriše tudi podobo slovenskih emigrantov in nove emigracijske možnosti, v zaključku pa spregovori o aktivnejši migracijski politiki Slovenije, ki odraža stanje leta 1993.

In memory of Dr Peter Klinar, an expert on migration movements in Slovenia and a contributor to our periodical, we publish this as yet unpublished contribution to the Second international conference of emigration research in Opicina, Italy, on October 8, 1993. In it, the author opens debate and introduces research about contemporary Slovenian migration and about the factors leading to emigration from Slovenia. He also outlines the image of Slovenian emigrants and new possibilities for emigration. He concludes with an examination of the active migration policy of Slovenia, which reflected conditions in 1993.

Kocjančič, Cvetka. Združevanje kanadskih Slovencev. Associating of Canadian Slovenes. *DD/TH*, 9 (1998).

Prispevek obravnava oblike verskih, socialnih in kulturnih združenj treh glavnih valov slovenskih priseljencev v Kanadi: predvojnih priseljencev, večinoma kmetov, ki so tja prispeli v letih 1924–29, političnih beguncev, ki so se priselili v letih 1948–51, in ekonomskih priseljencev po letu 1956. Članek se dotika tudi političnih in drugih razhajanj med omenjenimi tremi skupinami slovenskih priseljencev, ki so pokazali največjo enotnost v času, ko je bila njihova rojstna dežela v krizi, tj. med drugo svetovno vojno in med kratko vojno za neodvisnost Slovenije.

The article deals with the pattern of religious, social and cultural associations of three major waves of Slovene emigration to Canada – the pre-World War II immigrants who arrived in Canada between 1924 and 1929, consisting mostly of peasant

men, political refugees who came between 1948 and 1951, and the economic immigrants who arrived in Canada after 1956. The article also reflects the political and other differences between the three groups of Slovene immigrants, who seemed to be most united at the time of crisis in their homeland, that is, during the Second World War and during the short war for the independence of Slovenia.

Kodrič, Majda. Nekateri pristopi k problematiki druge generacije v okviru raziskovanja priseljenstva v ZDA. Immigration research in the U.S.A.: Some approaches to the problems of the second generation. *DD/TH*, 1 (1990).

Prispevek zajema pregled nekaterih temeljnih publikacij ameriških raziskovalcev priseljenstva o problematiki druge generacije. Vključena so zlasti dela, ki se nanašajo na položaj pripadnikov druge generacije v italijanski in slovanskih etničnih skupnostih. Upoštevani so tudi začetni pristopi k tej temi v okviru raziskovanja slovenskega izseljenstva v ZDA. Iz praktičnih razlogov je časovni obseg obravnavanih ameriških publikacij nekoliko omejen, saj segajo le do prve polovice osemdesetih let, razen nekaterih, ki pa temu vprašanju namenjajo samo posamezna poglavja. Upoštevana dela preučujejo problematiko druge generacije v okviru raznih disciplin, kot so psihologija, pedagogika, zgodovinopisje, sociolingvistika in etnologija. Pri nanašanju na osebno raziskavo o položaju druge generacije znotraj Slovenske narodne podporne jednote so uporabljeni tudi nekateri časopisni viri.

The paper comprises a survey of some fundamental publications by American immigration researchers on the problem of »the second generation«. Included particularly are works on the position of the second generation in the Italian and Slavic ethnic communities. The rudimentary treatments of this theme among Slovene emigrants to the USA are also considered. For practical reasons, the time range of the surveyed American publications is somewhat limited. They reach only to the first half of the 1980s except for some in which only a few paragraphs deal with this problem. The considered works investigate the problems of the second generation within various disciplines, such as psychology, pedagogics, historiography, social linguistics and ethnology. On the issue of the position of the second generation within the Slovene National Benefit Society, some newspaper sources were used.

Kodrič, Majda. The press as a link between the leaders and the rank and file of an ethnic fraternal organization: Handling the situation of second generation membership in the KSKJ's organs. Časopisje kot vez med vodstvom in bazo etnične podporne organizacije: Soočanje s položajem članstva druge generacije v glasilih Kranjsko slovenske katoliške jednote. *DD/TH*, 2–3 (1992).

The article deals with the *Glasiło K. S. K. Jednote* and the *Angelček* (Little Angel) monthly as sources for the study of the position of the Carniolian Slovene Catholic Union on issues concerning the second generation membership. The comparison between its stands and the stands of the Slovene National Benefit Society takes into consideration, partly and in general outlines, the organization's publications *Prosveta*

(Enlightenment) and *Mladinski list* (Juvenile), later named *The Voice of Youth*. Noting the ideological differences between the two organizations, the article emphasizes their effort at coordinating approaches to problems of second generation's ethnic identity and acculturation.

Prispevek obravnava *Glasiło K. S. K. Jednote* in mesečnik *Angelček* kot vira za preučevanje odnosa Kranjsko slovenske katoliške jednote do vprašanja druge generacije. Pri primerjavi njenih stališč do tega vprašanja s stališči Slovenske narodne podporne jednote sta deloma in v splošnih obrisih upoštevanj glasili te organizacije *Prosveta* in *Mladinski list* (Juvenile), kasnejši *The Voice of Youth*. Ob ideoloških razlikah je glede obeh organizacij poudarjeno njuno prizadevanje za usklajen odnos do vprašanja etnične identitete in akulturacije druge generacije.

Kodrič, Majda. Zanimanje slovenskih misijonarjev v Severni Ameriki za izseljevanje rojakov, kot se odraža v dopisih v *Zgodnji danici*. The interest of Slovene missionaries in North America in Slovene emigration, as it is expressed in their letters to *Zgodnja danica*. *DD/TH*, 6 (1995).

Slovenski katoliški list *Zgodnja danica* (1849–1902) je redno objavljala pisma slovenskih misijonarjev iz Severne Amerike, zlasti iz območja ob Velikih jezerih (Great Lakes). V njih najdemo – poleg opisov dejavnosti misijonarjev – tudi vrsto drugih informacij. Pozornost posvečajo tudi slovenskim ekonomskim izseljencem, ki so znotraj širokega evropskega vala prihajali v Severno Ameriko. Avtorčin interes je usmerjen k pomenu misijonarskih pisem pri spodbujanju zgodnjega izseljevanja s poudarkom na skupini slovenskih družin, ki so se priselile v Stearns County v Minnesoti leta 1865. Ti slovenski priseljenci so sledili vabilu Franca Pirca.

In the column »Iz Amerike« (From America) the Slovene Catholic newspaper *Zgodnja danica* (1849–1902) regularly published letters by Slovene missionaries in North America, in the area near Great Lakes. Besides reporting on the activities among Native Americans the letters deal with other subjects as well. They also express missionaries' interest in Slovene economically motivated emigration, within their broader interest in European immigration to North America. The essay examines the letters in this regard and stresses their role in fostering early Slovene emigration to this continent. It mainly focuses on a group of families who emigrated to Stearns County, Minnesota in 1865, following the advice of the missionary Franc Pirc.

Kolar, Bogdan. Družba svetega Rafaela do ustanovitve ljubljanske podružnice. The Society of St. Raphael up to the foundation of the Ljubljana branch. *DD/TH*, 1 (1990).

Predstavljeni so začetki cerkvene bratovščine, ki je skrbela za izseljence in doživela največji razmah na nemškem jezikovnem področju. Preko Avstrije so se z njo seznanili tudi Slovenci in jo v prvih letih 20. stoletja sprejeli kot obliko organiziranega dela za rojake po svetu. Prispevek je nastal na podlagi arhivskega gradiva, ki se nahaja v arhivu dunajske nadškofije, in časopisnih poročil.

Presented here are the beginnings of a church fraternity which took care of emigrants and which flourished mostly in German speaking areas. Slovenes became acquainted with it via Austria and, in the first years of the 20th century, accepted it as a form of organized work for countrymen abroad. The paper draws from the materials found in the archives of the Archdiocese in Vienna and from newspaper reports.

Kolar, Bogdan. St. Joseph KSKJ local lodge, Bridgeport, Connecticut. Krajevno društvo K.S.K.J. sv. Jožefa v Bridgeportu v Connecticutu. *DD/TH*, 10 (1999).

More than two hundred local branches of the *Kranjsko slovenska katoliška jednota* were founded across the United States. One of these, the Society of St. Joseph in Bridgeport, Connecticut (and subsequently in Fairfield, Connecticut), was closely connected to the Slovene parish there. Both institutions were dominated by Slovene immigrants from Prekmurje, which gave original characteristics to both parish and local society. At the time of its foundation the society offered support and protection. Its current activities are predominantly social and connected with the preservation of Slovene ethnic features.

Med več kot dvesto krajevnimi društvi Kranjsko slovenske katoliške jednote, ki so nastala po Združenih državah, je bilo društvo sv. Jožefa v Bridgeportu in nato v Fairfieldu v Connecticutu tesno povezano s tamkajšnjo slovensko župnijo. V obeh ustanovah so prevladovali slovenski priseljenci iz Prekmurja, kar je tako župniji kot krajevni društvu dajalo izvirne značilnosti. Ob ustanovitvi je bilo društvo podporno in zavarovalno. V njegovem sedanjem delovanju prevladujeta družabnost in skrb za ohranjanje slovenskih etničnih značilnosti.

Koop, Kathryn. The new immigrant and the immigrant press in the New York area. Novi priseljenci in priseljski tisk na področju New Yorka. *DD/TH*, 2–3 (1992).

The immigrant press reflects the changing profile of the newcomers arriving in the New York area from other parts of the world. Although most are immigrants, many are businessmen with their families coming to the US for up to five years before returning home. Some who come as immigrants also return after a period of time. These new people are often more affluent and educated than those from earlier immigrant waves. Many are seeking a better education for their children and investment opportunities for themselves. Although technology has eased the transition for them from one culture to another, language remains the key to acculturation in the new environment and assimilation into a global society.

Priseljski tisk odraža spreminjajoči se profil novih prebivalcev, ki prihajajo v New York z vseh koncev sveta. Večinoma so priseljenci, veliko pa je med njimi poslovnežev, ki prihajajo v ZDA s svojimi družinami za čas do pet let. Nekateri se kljub temu, da sprva nameravajo ostati, po določeni dobi vrnejo domov. Ti novodobni prišleki so običajno bolj izobraženi in premožnejši od tistih iz zgodnejše dobe priseljevanja. Mnogi med njimi iščejo boljšo izobrazbo za svoje otroke in poslovne možnosti zase. Kljub temu, da je tehnologija olajšala prehode iz ene kulture v drugo, ostaja

jezik odločilen dejavnik pri akulturaciji v novo okolje in asimilaciji v globalno družbo.

Kurent, Tine. Pisma Louisa Adamiča nečaku Tinetu. Letters by Louis Adamic to his nephew Tine. *DD/TH*, 9 (1998).

Prispevek se opira na objavo nekaterih pisem (v avtentičnem prepisu), ki jih je Louis Adamič poslal svojemu nečaku Tinetu Kurentu v letih 1946–50. Tako vsebina kot tudi nekatere pravopisne napake v pismih odkrivajo – poleg podatkov o Adamičevih tedanjih dejavnostih in načrtih – tudi njegova čustvena stanja v trenutkih, ko jih je pisal.

The article is based upon the publication of a number of letters and short notices (in an authentic transcript) that Louis Adamic sent to the author, his nephew Tine Kurent, between 1946–50. The contents of these letters as well as some of the author's spelling errors reveal, besides his current activities and future plans, the writer's emotional state at the time when he was writing them.

Kurent, Tine. Kaj bo z gradivom profesorja Christiana za monografijo o Louisu Adamiču. About the material compiled by professor Christian for a monograph on Louis Adamic. *DD/TH*, 10 (1999).

Profesorju Henryju A. Christianu je prerana smrt preprečila objavo monografije o življenju in delu Louisa Adamiča. Njegova bogata zapuščina – zbrano gradivo o Adamiču – pa kljub temu predstavlja dragoceno osnovo za nadaljevanje njegovega raziskovalnega dela. Njegovi hčerki Judith Christian in Carolyn Needham sta darovali njegovo gradivo ustanovi Immigration History Research Center (IHRC) na Univerzi v Minnesoti. Professor Rudolph J. Vecoli, direktor IHRC, je poslano gradivo vključil v obstoječi arhiv IHRC in hkrati ustanovil »Sklad Louisa Adamiča in Henryja Christiana za slovenskoameriške študije«. Sklad naj bi podpiral slovenske ali ameriške podiplomske študente pri urejanju slovenskoameriškega gradiva v arhivu IHRC ter pri raziskovanju slovenskoameriške zgodovine in kulture.

His premature death prevented Professor Henry A. Christian from publishing his monograph on life and work of Louis Adamic. However, he has left a rich legacy – his research material of Adamiciana – as a basis for the continuation of his work. His daughters, Judith Christian and Carolyn Needham, have donated his papers to the Immigration History Research Center (IHRC) at the University of Minnesota. Professor Rudolph J. Vecoli, head of the IHRC, has added the new acquisition to the archives of the IHRC, and established »The Louis Adamic / Henry Christian Fund for Slovene American Studies«. This fund would provide research assistance for graduate students, either American or Slovene, who would help process Slovene-American materials in the IHRC, including the Christian papers, and at the same time, pursue graduate studies related to Slovene-American history and culture.

Kuzmič, Mihael. *Amerikanski Slovencov glas*. The *Amerikanski Slovencov Glas* weekly. DD/TH, 2–3 (1992).

Na začetku 20. stoletja so se slovenski prekmurški rojaki začeli naseljevati v Betlehemu v ameriški zvezni državi Pensilvaniji, kjer je nastala že na začetku močna naselebina. Življenje v novem okolju so si dobro uredili, zgradili evangeličansko in katoliško cerkev, ustanovili dobrodelna društva in skrbeli za svojo narodno, kulturno in versko tradicijo. Pri tem jim je odločilno pomagal časopis *Amerikanski Slovencov glas*, ki so ga leta 1921 začeli izdajati kot skupno glasilo. Dobra tri desetletja, vse do svoje upokojitve leta 1954, ga je urejal in izdajal Aleksander Kardoš, ena od vodilnih osebnosti kulturnega življenja ameriških rojakov iz Prekmurja. *Amerikanski Slovencov glas* je bil med najpomembnejšimi dejavniki pri ohranjanju narodne, kulturne in verske zavesti med prekmurškimi izseljenci v prvi polovici tega stoletja.

At the beginning of the twentieth century Slovenes from Prekmurje started settling in Bethlehem, Pa., USA., where a strong Slovene community developed very soon. The community successfully organized life in the new environment, established the Evangelical and Catholic churches and charitable societies, and cared for its ethnic, cultural and religious traditions. A great contribution to this process was made by the newspaper *Amerikanski Slovencov Glas*, launched in 1921 as the common publication of the whole community. For thirty good years, up until his retirement in 1954, the paper was edited and published by Aleksander Kardoš, a leading figure in the cultural life of Prekmurje Slovenes in the United States. The *Amerikanski Slovencov Glas* was one of the most important factors of preservation of national, cultural and religious consciousness among the Prekmurje immigrants in the first half of this century.

Kuzmič, Mihael. *Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev Mladega Prekmurca*. Emigration from Prekmurje between the First and the Second World Wars: Experiences portrayed in contributions to *Mladi Prekmurec*. DD/TH, 6 (1995).

Avtor je pripravil prikaz vzrokov in stanja izseljevanja iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno na osnovi gradiva, ki je bilo objavljeno v *Mladem Prekmurcu*, glasilu prekmurških mladih intelektualcev in literarnih ustvarjalcev. Avtorji v glasilu so obravnavali gospodarske probleme Prekmurja, socialno strukturo, gospodarsko življenje in sezonsko izseljevanje, ki se je v večini primerov podaljšalo v izseljenstvo. Sezonski so na začetku (od leta 1850) odhajali v Slavonijo, Vojvodino in na Madžarsko, izseljenci med obema vojnama pa največ v Nemčijo, Francijo in Južno ter Severno Ameriko. Njihovo čutenje s spomini, načrti in željami je našlo svoj odraz v osmih pesmih, ki so bile objavljene v *Mladem Prekmurcu*. Vzroki, nameni in stanje izseljenstva iz Prekmurja so v grobih obrisih enaki v ostalih predelih Slovenije.

The author surveys the reasons and circumstances of emigration from Prekmurje between the First and Second World Wars on the basis of material which was published in *Mladi Prekmurec* (Young Prekmurec), a gazette of the younger intellectuals and writers. This was a forum for authors to discuss the economic problems of Prek-

murje, as well as its social structure, economic life and the phenomenon of seasonal migration, which in the majority of cases was extended to outright emigration. In the beginning, from about 1850 onwards, seasonal workers would set out for Slavonia, Vojvodina and Hungary; emigrants between the World Wars, however, went mostly to Germany, France, and South and North America. Their feelings, alongside reminiscences and hopes for the future, were reflected in eight poems, which *Mladi Prekmurec* published. The reasons for, intentions and the state of emigration from Prekmurje serve as an insightful microcosm of Slovenes' experiences throughout the country.

Kuzmič, Mihael. Slovenska evangeličansko-luteranska cerkev Svetega Ivana v Betlehemu, Pensilvanija, ZDA. The Slovene Evangelical Lutheran Church of Saint John in Bethlehem, Pennsylvania, USA. *DD/TH*, 7 (1996).

Avtor v svojem prispevku prikaže protestantski del prekmurskih izseljencev v Betlehemu v ameriški zvezni državi Pensilvaniji, ki so versko združeni v Slovenski evangeličanski cerkvi sv. Ivana. Po priseljevanju v prvem desetletju tega stoletja so se že leta 1910 organizirali v samostojno župnijo. Ustvarili so si trdno materialno osnovo, v materinščini so imeli živahno versko in (delno še) narodnostno življenje, dobro organizirano kulturno in društveno dejavnost ter pestro literarno dejavnost pod vodstvom treh prekmursko govorečih pastorjev: Williama Lamberta, dr. Ernesta Stieglerja in dr. Franka Flisserja. S svojo dejavnostjo so združevali prekmurske rojake v Ameriki in ohranjali tesne vezi s starimi kraji in domovino svojih prednikov.

In this article the author gives a presentation of the Prekmurian Protestant emigrants in Bethlehem, Pennsylvania, who are gathered in their faith in the Slovene Evangelical Church of Saint John. After immigrating in the first decade of this century they organized themselves into an independent parish as early as 1910. They created a strong material base and had an active religious and (to a certain extent) community life, well organized cultural activities and societies, and variegated literary activities under the leadership of pastors William Lambert, Dr Ernest Stiegler and Dr Frank Flisser, all of whom spoke the Prekmurian dialect. Through their activities they succeeded in uniting their Prekmurian compatriots in the United States and in maintaining close ties with their old homes and the homeland of their ancestors.

Lenček, Rado L. Problems and perspectives of ethnic identification: Withering away or reaffirmation?. Problemi in perspektive etnične identifikacije: Izginjanje ali nova potrditev?. *DD/TH*, 1 (1990).

Slovene emigrants who went to the United States after World War Two radically differ from the previous generations in their considerably higher degree of education, general and professional knowledge and proficiency in English. On the basis of his own experience, the author lists some characteristics of this group, its attitude toward older emigrants and toward the research on its own ethnic heritage. Among other things he ascertains that American Slovenes preserve their language in the first generation, but rarely in the second. They keep it little longer in their religious practice but

never in their public lives. The higher the educational level they brought into the States, the longer they cling to Slovene language and their ethnic identity. On the other hand, the higher the level of education they have acquired in English, the faster and easier they become »Americanized«.

Slovenski izseljenci, ki so prišli v ZDA po drugi svetovni vojni, so se bistveno ločili od prejšnjih generacij po znatno višji stopnji izobrazbe, razgledanosti po svetu, poklicnem znanju in znanju angleščine. Avtor na podlagi lastnih izkušenj izsiljenca te vrste naniza nekatere značilnosti te skupine, njenih odnosov do starejših priseljencev in do raziskovanja lastne etnične dediščine. Med drugim ugotavlja, da ohranjajo ameriški Slovenci svoj jezik v družinskem življenju prve generacije, redko v drugi, nekaj dlje v verski tradiciji, nikakor pa ne v javnem življenju. Čim višja je izobrazba, ki so jo prinesli s seboj v Ameriko, tem dlje se oklepajo slovenskega jezika in etnične identitete; nasprotno pa se tem laže in hitreje amerikanizirajo, čim višja je stopnja njihove izobrazbe v angleščini.

Lukšič-Hacin, Marina. Pregled dosedanjih (slovenskih) socioloških raziskav o slovenski izseljenski problematiki v Evropi od leta 1945 dalje. Review of (domestic) sociological studies of Slovene migration problems in Europe from 1945 on. *DD/TH*, 2-3 (1992).

Prispevek podaja pregled slovenskih socioloških raziskav o slovenskem izseljenstvu za povojno obdobje. Večji del obstoječih raziskav je bil izpeljan v okviru večletnega raziskovalnega projekta RI FSPN. V pripravljalnem obdobju je bil objavljen projekt raziskav, izdani sta bili dve obsežni bibliografiji in informacije o najpomembnejših rezultatih raziskave o tujih delavcih, ki jo je nemški zvezni zavod za delo (Bundesanstalt für Arbeit) izvedel spomladi 1972. Ostale raziskave avtorica razdeli v štiri sklope: 1. raziskave, ki govorijo o življenju Slovencev v ZRN; 2. raziskave o Slovencih, ki so se vrnili domov iz ZRN; 3. raziskave o specifični problematiki izseljencev iz Pomurja in 4. ostale raziskave. Časovni in tematski pregled socioloških raziskav je v osnovi problemsko zastavljen.

The paper gives a review of domestic sociological studies of Slovene migration in the postwar period. The greater part of the studies were carried out within a long-term research project of the FSPN Research Institute. Works published in the preparatory period included a draft research project, two extensive bibliographies and a report on the most important data from the study of immigrant workers carried out by the Bundesanstalt für Arbeit in spring of 1972. The author divides other studies into four groups: 1. studies of the life of Slovenes in FRG; 2. studies of Slovene returnees from FRG; 3. studies of the specific problems of Pomurje emigrants, and 4. other studies. In dealing with the subject the author adopted a problem-based approach.

Lukšič-Hacin, Marina. Izseljenci v luči slovenske sociologije. Emigrants considered from the perspective of Slovene sociology. *DD/TH*, 4 (1993).

Na osnovi kar se da celovitega pregleda vsebine in rezultatov socioloških del,

raziskav, prispevkov, doktorskih in magistrskih del ter nenazadnje tudi diplomskih nalog, prispevek skozi analizo pokaže na v preteklosti neobravnavana vprašanja in probleme, ki so za nadaljnja raziskovanja še kako pomembni.

On the basis of as complete a survey as possible of the contents and results of sociological work, research, contributions, doctoral and masters' work and undergraduate theses, the paper points, through analysis, to questions and problems left unaddressed in the past which continue to hold significance for future investigation.

Lukšič-Hacin, Marina. Dr. Božo Škerlj in slovenski izseljenci v Ameriki. Dr. Božo Škerlj and Slovene emigrants in America. *DD/TH*, 5 (1994).

Prispevek opisuje stike dr. Boža Škerlja s slovenskimi izseljenci v Clevelandu, njihovo medsebojno knjižno izmenjavo in njegov obisk clevelandske skupnosti med študijskim potovanjem po ZDA. Izkušnje, spoznanja, ki jih je pridobil, in ideje, ki so se mu porodile, je podal v knjigi *Neznana Amerika* in pozneje v članku Nekaj akulturacijskih pojavov pri ameriških Slovencih. Prav slednje delo je izrazito socialno antropološko. V njem je B. Škerlj obravnaval akulturacijo in v zaključku podal nekaj izhodišč za raziskovanje akulturacijskih procesov med slovenskimi izseljenci.

The article describes the contacts of Dr Božo Škerlj with Slovene immigrants in Cleveland, their exchange of books, and his visit to Slovene immigrants in Cleveland during his study tour of the United States. He later described his experiences, realisations and ideas which he gathered on this tour, in the book entitled *Unknown America* and the article Some acculturation phenomena among the American Slovenes. The article is based on social anthropology and deals with acculturation. In the conclusion Professor Škerlj gives several starting points for the research of acculturation processes among Slovene emigrants.

Maffia, Marta Mercedes, María Gabriela Morgante & Mónica Elisabeth Fora. Lithuanian immigration to Argentina. Litovski priseljenci v Argentini. *DD/TH*, 9 (1998).

The essay constitutes a preliminary approach to the investigation of the migration, adaptation and identity of the Lithuanian community in Argentina. The constitution of the Lithuanian identity in Argentina was based upon two pillars: Families and Societies. The former jump-started a process of conservation of elements of the Lithuanian culture, such as the spoken language and food preparations. However, it was submitted to a series of changes exercised by the local interaction and the incorporation of new habits, such as the Spanish language and mixed marriages. Societies, on the other hand, reinforced the feeling of belonging to the Lithuanian community through the execution of specific activities.

V prispevku so predstavljeni rezultati začetne stopnje raziskave o priseljevanju, adaptaciji in narodni identiteti litovske etnične skupnosti v Argentini. Oblikovanje litovske identitete v Argentini je temeljilo na dveh stebrih: družinah in društvih. V prvih se je začel proces ohranjanja prvin litovske kulture, kot sta jezik in priprava

hrane. Po drugi strani pa je bila družina izpostavljena spremembam zaradi vpliva okolja in privzemanja novih navad, predvsem španskega jezika in mešanih zakonov. Društva so krepila občutek pripadnosti litovski skupnosti z izvajanjem določenih dejavnosti.

Malačič, Janez. Nekatera aktualna vprašanja demografskega in ekonomskega vidika raziskovanja slovenskega izseljenstva. Certain current issues of demographic and economic aspects of the research of Slovene emigration. *DD/TH*, 4 (1993).

Pisec prispevka pokaže na nerazvitost demografskega in ekonomskega vidika pri raziskovanju slovenskega izseljenstva. Ustanovitev slovenskega demografskega inštituta bi predstavljala uspešno pot k odpravljanju glavnih pomanjkljivosti pri migracijskih raziskavah, hkrati pa bi to pomenilo pomemben prispevek k oblikovanju in uveljavitvi slovenske izseljenjske politike. Po mnenju avtorja je tudi zelo verjetno, da bo Slovenija v bližnji prihodnosti postala del širšega evropskega migracijskega sistema.

The author of this paper shows the underdevelopment of the demographic and economic aspects of the research of Slovene emigration. Establishment of a Slovene demographic institute would be a successful way to overcome some major drawbacks of Slovene migration research and the design and the implementation of Slovene migration policy. It is also very likely, according to the author, that Slovenia will become in the near future a part of a broader European migration system.

Malačič, Janez. Demographic transition, emigration and long-term economic development: Countries with the highest emigration in Europe. Demografski prehod, emigracija in dolgoročni ekonomski razvoj: Države z največjo emigracijo v Evropi. *DD/TH*, 4 (1993).

In the paper demographic transition, emigration and long-term economic development with special reference to the countries with the highest emigration in Europe are analysed. Special attention is devoted to the connections between the process of demographic transition and overseas emigration and the importance of long-term economic development for migrations. European countries with the highest emigration are divided, with regard to the period 1800-1940, into two groups: those of old and those of new emigration. Notwithstanding the division Europe was characterized by the mass overseas emigration during the period. European experience shows that long-term economic development, modernization and social advancement have transformed a great majority of European countries into the countries of immigration. Emigrations from Europe gained momentum only if a certain level of development had been achieved. In many European countries rural-urban migrations preceded the emigration abroad and skill workers represented a significant proportion of emigrants.

V prispevku avtor analizira demografski prehod, emigracije in dolgoročni ekonomski razvoj, s posebnim poudarkom na evropskih državah z največjim izseljevanjem. Posebno pozornost posveča povezavi demografskih prehodov in čezmorskega izseljevanja s pomenom dolgoročnega ekonomskega razvoja za migracije. Evropske

države z največjo migracijo se glede na izseljevanje delijo v obdobju 1800–1940 v dve skupini: na dežele starega in novega izseljevanja. Kljub tej delitvi je za vse v tem času značilno množično izseljevanje. Evropska izkušnja kaže, da so dolgoročni ekonomski razvoj, modernizacija in socialni napredek preoblikovali veliko večino evropskih držav v dežele priseljevanja. Ko je bila dosežena določena stopnja razvoja v Evropi, je izseljevanje dobilo na moči. V mnogih evropskih deželah je selitvi s podeželja v mesta sledilo izseljevanje v tujino. Kvalificirani delavci so predstavljali velik delež teh izseljencev.

Maver, Igor. Slovene immigrant literature in the postmodern world: The rise of multiculturalism and multi-ethnicity in Australia, the United States of America and Canada. Slovenska izseljenska književnost v postmodernem svetu: Vzpon multikulturalnosti in multietničnosti v Avstraliji, Združenih državah Amerike in Kanadi. *DD/TH*, 2–3 (1992).

The article essentially features a contrastive historical survey of the various attitudes towards immigrant literature, including of course also Slovene creativity in Australia, the United States of America and Canada. It points to a convergence of the more recent cultural/literary approaches in the discussed English-speaking countries, e.i. a common trend in the direction of multiculturalism and multi-ethnicity. With the critical evaluation of »immigrant« or »ethnic« literature »national« literary histories are now being rewritten (deconstructed) from the point of view of decentralization, demarginalization and decanonization within the postmodern paradigm.

Članek podaja kontrasten zgodovinski pregled različnih stališč o izseljenski literaturi, vključno s slovenskim ustvarjanjem v Avstraliji, ZDA in Kanadi. Nakazana je konvergenca v novejšem kulturno-zgodovinskem pristopu v omenjenih angleško govorečih deželah oziroma skupni trend v smeri multikulturalnosti in multietničnosti. S kritičnim ovrednotenjem izseljenske oziroma etnične literature se posamezne nacionalne literarne zgodovine zdaj ponovno pišejo (dekonstruirajo) s stališča decentralizacije, demarginalizacije in dekanonizacije znotraj postmoderne paradigme.

Maver, Igor. The literary creativity of Slovene migrants in Australia in English: *The Second Landing* by Victoria Zabukovec. Literarno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Avstraliji v angleškem jeziku: *The Second Landing* (Drugi pristanek) Victorije Zabukovec. *DD/TH*, 7 (1996).

The article at first describes the bilingual literary creativity of Slovene migrants in Australia. These migrants, among them the discussed Victoria Zabukovec, already regard Australia as their new home. Zabukovec's novel *The Second Landing*, published in 1993, is based on the life experiences of her Slovene husband, prior to and posterior to his emigration to Australia immediately after World War Two. It represents a typical and successful example of historical fiction, with elements of fiction and fictionalized biographies, recounting the life experiences of protagonists from various countries of Eastern and South-Eastern Europe. She tries to be all along ob-

jective and for the most part does not comment on the fatal events, for which the protagonists seem predetermined and which they cannot avoid.

Članek najprej opredeli dvojezično literarno ustvarjalnost slovenskih izseljencev v Avstraliji (med njimi je tudi Victoria Zabukovec), tistih, ki že pojmujejo Avstralijo kot svoj novi dom. Roman Zabukovecve *The Second Landing*, objavljen leta 1993, temelji na življenjskih izkušnjah avtoričinega moža Slovence, pred in po njegovi naselitvi v Avstraliji takoj po drugi svetovni vojni. Predstavlja značilen in uspešen primer zgodovinske proze, z elementi fikcije in romansiranih biografij. Roman opisuje življenjske izkušnje protagonistov iz različnih dežel vzhodne in jugovzhodne Evrope. Avtorica skuša biti ves čas objektivna in povečini ne komentira usodnih dogodkov, za katere se protagonisti zdijo predeterminirani in katerim se ne morejo izogniti.

Maver, Igor. Danijela Hliš and her new collection of verse *Hideaway Serenade* (1996). Danijela Hliš in njena nova pesniška zbirka *Hideaway Serenade* (1996). *DD/TH*, 8 (1997).

Many Slovene migrants in Australia, especially those belonging to the younger generation have come to accept Australia as a second homeland, a lucky and in many ways promised country. Along with Slovene, they use English in their writing. This is true also of Danijela Hliš, who has so far published two collections of verse, *Whisper* (1991) and *Hideaway Serenade* (1996). She feels at home in Australia, accepting its positive and negative sides, and considers it a second (home)land, like some other Slovene migrant poets living in the land of Oz. Danijela Hliš is probably the first poet to be included in a major secondary-school textbook, which brings her to the Australian literary limelight and mainstream.

Danijela Hliš sodi v mlajšo generacijo slovenskih pesnikov prve priseljske generacije, ki živijo in delajo v Avstraliji. V svoji poeziji uporablja tako slovenščino kot angleščino, kjer je tudi slednja, ki sicer ni njen materni jezik, postala medij umetniškega in intimnega osebnega izraza. V študiji je posebej analizirana njena druga pesniška zbirka, napisana v angleščini (1996), seveda z odnosnicami na njeno prvo zbirko, ki je dvojezična (1991). V nekaterih pesmih prve zbirke (*Whisper*) je kot tema še vedno prisotna migrantova usoda v novi deželi, a večina pesmi njene druge zbirke (*Hideaway Serenade*) kaže na to, da se razvija v pesnico, ki ni vezana zgolj na migrantsko tematiko in bralno publiko.

Maver, Igor. Irena Birsa: An Australian poet and scholar of Slovene descent. Irena Birsa: Avstralska pesnica in znanstvenica slovenskega rodu. *DD/TH*, 10 (1999).

The article analyses the academic and artistic work of Irena Birsa, who was born in Australia to Slovene parents. Her premature death in 1991 meant that her research on the Slovene emigrant community in Australia, particularly in the state of Victoria, was not completed. In 1994, however, a book of her articles, essays and papers, entitled *Slovenians in Australia* appeared posthumously. This book represents a valuable source of data for researchers into this area. The second half of the article discusses

some of Irena Birsa's rare poems which though in manuscript form are subtly perfected and practically unknown to the general public.

V članku je analizirano znanstveno in umetniško delo Irene Birsa, ki se je rodila v Avstraliji slovenskim staršem. Spričo svoje prerane smrti leta 1991 raziskovalnega dela s področja slovenske izseljenske skupnosti v Avstraliji, posebej v državi Viktoriji, ni uspela dokončati, vendar je leta 1994 posmrtno izšla njena knjiga člankov, esejev in razprav *Slovenians in Australia*, ki predstavlja dragocen vir podatkov za raziskovalce omenjenega področja. V drugem delu so predstavljene nekatere redke Birsine pesmi, ki obstajajo v rokopisu, a so subtilno dovršene in praktično neznane širši publiki.

Milač, Metod M. Petje druží nove priseljence: Ustanovitev in prva leta pevskega zbora Korotan. Choral singing unifies new immigrants: Founding and first years of Singing Society Korotan. *DD/TH*, 8 (1997).

Avtor opisuje v uvodu svojo pot prek Atlantika, prihod v ZDA, začetne težave z iskanjem zaposlitve in naselitev med novimi priseljenci v Clevelandu v Ohio. Ideja za ustanovitev pevskega zbora je izšla iz želje in potrebe, da se priseljenci v novi deželi povežejo med seboj. Pevski zbor pa je nudil priložnost sodelovanja pri ohranjanju slovenske pesmi in kulture v etnično tako bogatem vlemestu. Glavne teme članka so ustanovitev, letni koncerti in drugi nastopi pevskega zbora Korotan v letih 1951–1962. Avtor poleg tega oriše prispevek Korotana na mednarodnih kulturnih prireditvah v Clevelandu, nastope na televiziji in na Glasu Amerike. Zato ta pregled udeleževanja zbora, napisan z avtorjeve perspektive, deloma prikazuje tudi kulturne uspehe clevelandske slovenske skupnosti v tem obdobju.

The author describes in the introductory section his trans-Atlantic voyage, arrival in the USA, initial difficulties with finding employment, and his settlement among the new immigrants in Cleveland, Ohio. The idea for a choral group came out of a desire and necessity to provide for the new immigrants a focused environment in the new land. Thus, a singing society offered many newcomers an opportunity to continue Slovene choral and cultural traditions in an ethnically rich metropolitan area. The main themes of this article are the founding, annual concerts, and other performances of the Singing Society Korotan in the years 1951–1962. In addition, the author provides insights into Korotans's contributions to the multinational festivals, TV appearances, and performances on the Voice of America. This article about Korotan activities and successes, from the author's perspective, offers indirectly also a look at the cultural life of the Cleveland Slovene community during this period.

Milanič, Irena. Mary Jugg Molek – an American writer and poet with Slovene roots. Mary Jugg Molek – ameriška pisateljica in pesnica slovenskega porekla. *DD/TH*, 10 (1999).

The article aims at giving an overview of the literary works of Mary Jugg Molek (1909–1982). The author of the article investigates in particular her poems published

between 1932 and 1943 in *Mladinski list – Juvenile* and her book *Immigrant Woman* published in 1976. Insight is given as to how this second-generation poet and writer dealt with her Slovene background.

V članku je predstavljeno literarno delo Mary Jugg Molek (1909–1982). Avtorica analizira predvsem poezije Juggove, ki so bile objavljene med leti 1932–1943 v *Mladinskem listu – Juvenile*, in literarne značilnosti ter vsebino knjige *Immigrant Woman* (Priseljenka), objavljene leta 1976. Posebno pozornost posveča prikazovanju odnosa, ki ga je imela ta pisateljica druge generacije do svojih slovenskih korenin.

Mislej, Irene. Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni. Slovene press in Argentina after World War II. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Prispevek nadaljuje snov, ki jo je podal Aleš Breclj v članku Slovenski etnični tisk v Argentini do druge svetovne vojne. Osredotočil se je na tisk, ki je izhajal v slovenski skupnosti, ki se je izoblikovala ob koncu dvajsetih let z množičnim prihodom slovenskih izseljencev iz okupirane Primorske. Prispevek obravnava vse tiskane časopise in revije od napada na Jugoslavijo leta 1941 do izginotja zadnjega petnajst dnevnika leta 1966. Dokumentira tudi vse urednike in pomembnejše sodelavce posameznih časopisov. Po letu 1966 obravnava biltene in druge publikacije, v katerih so objavljali tudi v slovenščini. Omenja tudi posebne publikacije, koledarje in revije ob posameznih priložnostih.

The author continues the elaboration of the material dealt with by Aleš Breclj in the article Slovene ethnic press in Argentina until World War II. The paper focuses on the press of the Slovene community in Argentina created in late twenties with a wave of migrations from the occupied Primorska region. It deals with all the newspapers and reviews printed from the attack on Yugoslavia in 1941 until 1966, when the last fortnightly review ceased publication. The author records all editors and major collaborators of individual papers and periodicals. In dealing with the period after 1966, she presents the bulletins and other publications in which Slovene-language contributions appeared. She also records publications, calendars and reviews issued to mark specific occasions.

Mislej, Irene. Primorski odbor: Politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini. Primorski odbor: Political activity of Slovene emigrants from the Primorska region to Argentina during World War II. *DD/TH*, 5 (1994).

Članek prikazuje delovanje Primorskega odbora, ki so ga slovenski izseljenci s primorskih teritorijev pod italijansko okupacijo ustanovili v Buenos Airesu leta 1941. Odbor je združeval vidne predstavnike slovenske skupnosti različnih nazorov, ki so bili enotni v pričakovanju, da bodo po končni zmagi nad italijanskim fašizmom uveljavili svoje narodne interese in se ponovno združili z matično Slovenijo.

The article gives an outline of the activities of »Primorski odbor«, which Slovene emigrants from Italian-occupied coast territories founded in Buenos Aires in 1941.

The members of the »Odbor« were well-known representatives of the Slovene community of various ideological views. Many were unanimous in their expectations that they will be successful – after the final victory over Italian fascism – in implementing their national interests, and in reintegration with the native land.

Novak, Bogdan C. Adamic and Yugoslavia during World War II: The Slovene Catholic response. Adamič in Jugoslavija med drugo svetovno vojno: Slovenski katoliški odgovor. *DD/TH*, 5 (1994).

The article is the author's (as yet unpublished) paper presented at the international symposium on Louis Adamic at the University of Minnesota in May 1981. On the basis of archive materials the author presented also »the dark sides« of Adamic's activities during the Second World War.

Članek je avtorjev (doslej neobjavljeni) referat na mednarodnem simpoziju o Louisu Adamiču na Univerzi v Minnesoti maja 1981. Na podlagi arhivskega gradiva avtor prikazuje tudi »temne strani« Adamičevega delovanja med drugo svetovno vojno.

Novak, Bogdan C. Louis Adamic's work for the official recognition of Tito and the national liberation movement of Yugoslavia by the United States government. Prizadevanja Louisa Adamiča, da bi Združene države Amerike uradno priznale Tita in jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje. *DD/TH*, 9 (1998).

The paper discusses Louis Adamic's work for the international recognition of Tito and the national liberation movement, which can be divided into three periods. During the first period (from April 1941 until the end of August 1942) he was gathering all the available information on the actual situation in Slovenia and Yugoslavia. During the second one (September 1942 – July 1943) he tried to achieve that the Partisans would get the same recognition by the US as the Chetniks. To support these efforts, he organized the Slovene-American National Council and the United Committee of South Slavic Americans, and published its *Bulletin*. During the third period, from July 1943 until the end of March 1944, when he had a nervous breakdown, Adamic worked for the recognition of Tito's Anti-Fascist National Liberation Council as the new Yugoslav government, and published his book *My Native Land*. In a conclusion, the author defines the extent of Adamic's contribution to the recognition of Tito by the allies.

Adamičevo delo za priznanje Tita in narodnoosvobodilnega gibanja se deli na tri obdobja. V prvem Adamič zbira podatke o razmerah v Jugoslaviji, nekako od aprila 1941 do konca avgusta 1942. V drugem, od septembra 1942 do julija 1943, se Adamič trudi, da bi Združene države priznale partizane enako kot četnike. V podporo svojega dela organizira Slovenski ameriški narodni svet (SANS) in Združeni odbor južnoslovanskih Američanov (the United Committee) ter izdaja *Bulletin*. V tretji dobi, od julija 1943 do konca marca 1944, ko doživi živčni zlom, si Adamič prizadeva, da bi postal Titov Antifašistični narodnoosvobodilni odbor priznan kot nova jugoslovan-

ska vlada, in izda knjigo *My Native Land* (Moja rodna dežela). Sledi zaključek o tem, koliko je Adamič v resnici prispeval k zavezniškemu priznanju Tita.

Petrič, Jerneja. Izseljenska avtobiografija v ZDA – primer slovenskih Američanov. Emigrant autobiography in the United States – a case of Slovene Americans. *DD/TH*, 1 (1990).

Namen prispevka ni teoretično razmišljanje o avtobiografskem literarnem žanru, pač pa prikaz avtobiografij slovenskih priseljencev v ZDA kot njihove najstarejše književnosti. Avtorica ugotavlja, da izseljenskih avtobiografij ni mogoče presojati zgolj s strogo literarnoumetniškega vidika, ampak je treba upoštevati še druge vidike, kot so njihova vloga pri ohranjanju slovenstva, njihov zgodovinski pomen, priljubljenost med izseljenci ipd. Avtobiografije deli na starejše avtobiografije misijonarjev in na mlajše laične avtobiografije. Navaja značilnosti, skupne poteze in razlike med obema vrstama in poudarja dejstvo, da se pisci praviloma osredotočajo na nekaj osnovnih problemov, iz katerih izhajajo. Mnenja je, da so se slovenski izseljenci s svojimi avtobiografijami uspešno vključili v etnično književnost v ZDA, ki je v tej državi dobila domovinsko pravico v zadnjih dveh desetletjih.

The intention of this article is not a theoretical discourse on the autobiographic literary style, but an outline of autobiographies written by Slovene emigrants to the United States, their earliest literary efforts. The author establishes that emigrant autobiographies cannot be evaluated from a strictly literary-artistic point of view. Other factors, such as their role in maintaining the Slovene identity, their importance for history, their popularity among the emigrants, as well as other similar matters, must be taken into account. Autobiographies are divided into two groups: older autobiographies of missionaries and younger, lay autobiographies. Characteristics of, common traits and differences between the two groups are listed, and emphasis is given to the fact that, as a rule, the authors regularly focus on some basic problem which they then elaborate. The author argues that, with their autobiographies, Slovene emigrants have fit well into the United States ethnic literature, a literature which has gained acceptance in the last two decades.

Petrič, Jerneja. Ponovno: Adamič – pisatelj, da ali ne?. Again: Adamic – a writer, yes or no?. *DD/TH*, 1 (1990).

Kljub temu, da je bilo o življenju in delu Louisa Adamiča v zadnjih dveh desetletjih veliko napisanega in povedanega, obstajajo v zvezi z njegovim življenjem in delom praznine, ki jih zaradi pomanjkanja podatkov verjetno nikoli ne bo mogoče zapolniti. Avtorica analizira obdobja Adamičevega delovanja in ugotavlja, da ob obliki področij, kjer se je udeleževal, nikakor ni čudno, da se ni mogel na nobenem razviti do popolnosti. Naglaša tudi, da njegova literatura sicer ni vzdržala pritiska časa in da sicer ne moremo govoriti o vrhunski literarni vrednosti njegovih del, lahko pa poudarimo njegov topli humanizem in človeško sporočilo, ki ga izžarevajo.

Despite the fact that much has been written and said in the last two decades about

the life and work of Louis Adamic, there are voids in both his life and work which will probably never be filled for lack of information. The author analyses Adamic's creative periods and ascertains that, given the various areas of his interest, it is no wonder that he was perfect in none. She underlines that while his literature did not stand up to the pressure of time and his works are not literary gems, the warm humanism and humane message they emanate are worth emphasizing.

Petrič, Jerneja. Mediator between two cultures: Louis Adamic's translation of Alojz Kraigher's short story into English. Posrednik med dvema kulturama: Louisa Adamiča prevod Kraigherjeve kratke zgodbe v angleščino. *DD/TH*, 9 (1998).

In 1924 Louis Adamic translated Alojz Kraigher's short story »Martin Klobasa«; his translation titled »Builders«, however, is an adaptation which on the one hand enabled Adamic to test his English whereas on the other hand it proved that his understanding of literature was rather unique.

Leta 1924 je Adamič prevedel novelo Alojza Kraigherja »Martin Klobasa«; njegov prevod z naslovom »Builders« je priredba, ki je po eni strani omogočila Adamiču, da je preizkusil svoje znanje angleščine, po drugi strani pa dokazuje, da je Adamičevo razumevanje književnosti svojstveno.

Plut-Pregelj, Leopoldina. Katoliški šolski sistem v Združenih državah Amerike in ustanavljanje osnovnih šol pri slovenskih župnijah (1895–1941). Catholic educational system in the USA and the establishing of primary schools in Slovene parishes. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Na podlagi literature, tiskanih virov (*Ave Maria koledar*) in lastnega vprašalnika avtorica oriše pogoje delovanja verskih šol v Združenih državah, med njimi tudi katoliških. Konkretno jo zanima razvoj šol po slovenskih župnijah. V razpravi podaja kratek historiat teh šol po posameznih državah.

On the basis of literature, printed sources (*Ave Maria Calendar*) and her own questionnaire, the author outlines the conditions under which religious schools, including Catholic, were operating in the United States. Her interest focuses on the development of schools at Slovene parishes. The paper offers a brief history of these schools in individual states.

Rachleff, Peter J. The Croatian Fraternal Union, *Zajedničar* and the second generation. Hrvaška bratska zveza, *Zajedničar* in druga generacija. *DD/TH*, 2–3 (1992).

The paper explores the role of the Croatian Fraternal Union (CFU) and its newspaper *Zajedničar* in contributing to the evolution of the ethnic identity of the second generation of Croatian immigrants in the USA. Causes for a decreased CFU membership in World War One and the strategy of the CFU leaders to expand the membership are presented in detail. The study is – besides other sources – largely based upon articles published in *Zajedničar* between 1928 and 1936.

Prispevek osvetljuje vlogo Hrvaške bratske zveze (HBZ) in njenega tedenskega

glasila *Zajedničar* pri krepitvi etnične identitete druge generacije hrvaških priseljenčev v ZDA. Prikazani so vzroki za upadanje članstva HBZ med prvo svetovno vojno ter strategija vodstva HBZ pri pridobivanju novih članov. Osnovni podatki, ki jih avtor ob uporabi drugih virov analitično obravnava v svoji študiji, se v veliki meri naslanjajo na časopisne članke v omenjenem glasilu od leta 1928 do 1936.

Rot, Andrej. Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni. Slovene press in Argentina after World War II. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Namen študije je pregled emigrantskega tiska v letih 1945–90. Ves tisk te dobe je močno zaznamovan z delovanjem slovenske politične emigracije. Navedene so založbe, vse pomembne knjige in revije. Pregled je urejen po dejavnostih združenj: društva, Slovenska kulturna akcija, pastoralni tisk in razne mladinske, politične in druge ustanove.

The purpose of the study is to give a survey of emigrant press in the years 1945–90. The entire press in the mentioned period is strongly marked by the activity of the Slovene political emigration. All important books, magazines and publishing houses are mentioned. The survey is arranged by the activities of the emigrants: societies, Slovenska kulturna akcija (Slovene Cultural Action), pastoral press, and various youth, political and other institutions.

Skrbiš, Zlatko. On ethnic »communities« in non-native environments. Etnične skupnosti v tujih okoljih. *DD/TH*, 5 (1994).

According to the author the concept of ethnic community is often used uncritically in the literature concerned with ethnic groups in non-native environments. The basis for this type of argumentation is sociological conceptualization of »community«. The concept of ethnic »community« as used in everyday language as well as in theory and politics ignores heterogeneity and conflict in these »communities« and constructs the image of homogeneity and non-differentiation where they do not exist. The paper is based on a study of second generation of non-English speaking migrants in Australia.

Pojem etnične »skupnosti« se po avtorjevem mnenju pogosto nekritično pojavlja v literaturi, ki se ukvarja s problematiko etničnih skupin v tujih okoljih. Osnova za takšno argumentiranje je sociološko konceptualiziranje tega termina. Po svoji naravi pojem etnične »skupnosti« ignorira heterogenost in konfliktualnost ter ustvarja videz homogenosti in nediferenciranosti tam, kjer ju ni. Prispevek je zasnovan na študiji posameznikov druge generacije neangleško govorečih migrantov v Avstraliji.

Slavec, Ingrid. Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev. Ethnological research on the ethnic identity of Slovene emigrants. *DD/TH*, 1 (1990).

Prispevek obravnava probleme raziskovanja etnične identitete slovenskih izseljencev, kakor so se pokazali v delu seminarja za preučevanje slovenskega izseljenstva na Oddelku za etnologijo FF v Ljubljani. V postopku zbiranja gradiva, študijske

obravnave pomembne literature in izdelave seminarskih in diplomskih nalog je bilo veliko pozornosti posvečene konceptualnim in metodološkim vprašanjem. Novi pristopi razumevanja medkulturnih in medetničnih razmer in dinamične opredelitve etnične identitete so značilni za nastale elaborate, ki presegajo in zavračajo stereotipe o izseljenski kulturi.

The paper discusses some problems concerning the research into the ethnic identity of Slovene emigrants as they have appeared within the work of the seminar for the study of Slovene emigration at the Department of Ethnology at the Faculty of Arts in Ljubljana. In the process of the collection of materials, the study of relevant literature and the preparation of seminar and graduate papers, much attention had been given to conceptual and methodological problems. New approaches to the understanding of inter-cultural and inter-ethnic relations and dynamic definitions of ethnic identity are characteristic of the constructs produced. In their sophistication, they surpass and refute the stereotypes concerning emigrant culture.

Stammers, Michael. »A Working Man's Paradise« – English awareness of emigration and New Zealand in the age of sail. »Raj za delavnega človeka« – angleška zavest o izseljenstvu in Novi Zelandiji v dobi jadrnic. DD/TH, 10 (1999).

Migration was a major phenomenon in the demographic history of Europe in the 19th century and Britain played an important role with an estimated 16 million emigrants out of a European total of 44 million. A series of »push« and »pull« factors were at work including rural unemployment, rising population and the growth of European colonies and the development of steam transport. Whatever the macro causes, individuals were motivated by belief and perception and these were influenced by the availability of information. This information took many forms including recollections of past visits, letters, books, newspapers, etc. and this paper explores how potential emigrants found out about New Zealand.

Izseljevanje predstavlja enega najvidnejših pojavov v demografski zgodovini Evrope 19. stoletja, pri čemer je imela Velika Britanija pomembno vlogo. Ocenjujejo, da se je v tem času od skupno 44 milijonov evropskih izseljencev izselilo kar 16 milijonov ljudi z britanskih otokov. Na tako množično izseljevanje je vplivala cela vrsta »potisnih« in na drugi strani »privlačnih« dejavnikov (an. »push« and »pull« factors), kot so brezposelnost na podeželju, porast prebivalstva, rast evropskih kolonij in razvoj parnega transporta. Ne glede na splošne vzroke izseljevanja pa sta posameznike pri njihovi odločitvi za izselitev motivirali predvsem njihovo prepričanje in dožemanje izseljenstva, ki sta bili odvisni od dostopnosti tovrstnih informacij. Te so se pojavljale v različnih oblikah, od spominskih zapisov z obiskov, pisem, knjig, časopisov pa do razgovorov s povratniki. Namen tega prispevka je raziskati, kako so tedanji potencialni izseljenci prihajali v stik z informacijami o Novi Zelandiji in njenih možnostih za priseljevanje.

Stanonik, Janez. The prehistory of Slovene journalism in the United States. Predzgodovina slovenskega časnikarstva v ZDA. *DD/TH*, 2–3 (1992).

The article deals with the journalistic activity of Slovene missionaries and lay emigrants in America from 1707 to 1913. Their reports were published mainly in German, Austrian, American and Slovene papers. The first periodical paper of a Slovene emigrant in America, although in German language, is a private paper by Andrej Bernard Smolnikar titled *Friedensbotschaft an alle Völker*. It started in Philadelphia fifty years before the first issue of the *Amerikanski Slovenec*.

Prispevek obravnava časnikarsko dejavnost slovenskih misijonarjev in laičnih izseljencev v Ameriki od leta 1707 do 1913. Svoja poročila so večinoma objavljali v nemških, avstrijskih, ameriških in slovenskih glasilih. Prvo periodično glasilo slovenskega izseljenca v ZDA, čeprav v nemškem jeziku, pa je zasebno glasilo Andreja Bernarda Smolnikarja z naslovom *Friedensbotschaft an alle Völker*, ki je začelo izhajati v Philadelphiji kar petdeset let pred izidom prve številke *Amerikanskega Slovenca*.

Stanonik, Janez. Friderik Baraga: Ob dvestoletnici rojstva. Frederick Baraga: On the 200th anniversary of his birth. *DD/TH*, 7 (1996).

V prispevku je predstavljeno življenje in delo Friderika Barage (1797–1868), ki je prispel v ZDA leta 1831, da bi deloval kot katoliški misijonar med Ottawa in Očipve Indijanci v Gornjem Michiganu in Minnesoti. Njegovo slovensko književno delo je bilo omejeno na verske tekste, molitvenike ipd. Napisal je tudi celo vrsto knjig v očipvejščini in otavščini, ki pa po vsebini spominjajo na njegove slovenske knjige.

The study surveys the life and work of Frederick Baraga (1797–1868), who came to America in 1831 to work as a Catholic missionary among the Ojibway and Ottawa Indians in Upper Michigan and Minnesota, since 1859 as bishop of Sault Ste Marie and later of Marquette. His literary work in Slovene, which he pursued both before and after his departure for America, was limited exclusively to religious texts, prayer books and meditative edification. He wrote also a whole series of books in Ojibway and Ottawa languages which in their contents resemble books he had published in Slovene.

Stanonik, Janez. Slovenci v Združenih državah: Obdobje 1848–1891. Slovene emigration to the United States: The period 1848–1891. *DD/TH*, 7 (1996).

Avtor uvodoma poda statistično analizo slovenskega priseljevanja v ZDA v drugi polovici 19. stoletja. Sledi analiza socialnega položaja in politične opredeljenosti Slovencev v ZDA, kot se kaže v njihovih prvih bratskih organizacijah. Od sedemdesetih let 19. stoletja zasledimo tudi prve knjige za potrebe ameriških Slovencev, ki so jih seznanjale z angleškim jezikom, ameriški ustanovami in ekonomskimi razmerami v tej deželi.

The study gives initially a statistical analysis of Slovene emigration to the United States in the second half of the 19th century. The author gives an analysis of the social situation and political affiliations of Slovene immigrants as revealed by the Slovene fraternal organizations they began to form in the States. Since the 1870s we can also

register the first books published specially for the needs of Slovene emigrants in the United States, giving information about the English language, American institutions and economic conditions.

Stolarik, M. Mark. The Slovak press in the late 19th and early 20th centuries, with particular emphasis on the Slovak-American press, 1885–1918. Slovaški tisk v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju s posebnim poudarkom na slovaško-ameriškem tisku 1885–1918. *DD/TH*, 2–3 (1992).

The founders of the Slovak press in the United States were Jan Slovensky and Julius Wolf, who in 1885 launched the *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* (American-Slovak News) weekly. Between 1885 and 1918 as many as 121 newspapers and reviews were launched, more than a half of them having lived less than one year. Of those established between 1885 and 1891, only three survived until 1918. The author outlines the development and orientation of these publications and compares them to the press in the homeland.

Ustanovitelj prvega slovaškega časopisa v ZDA sta bila Jan Slovensky in Julius Wolf, ki sta leta 1885 začela izdajati tednik z naslovom *Amerikanszko-Szlovenszke Noviny* (Ameriško-slovaške novice). Med leti 1885 in 1918 se je v ZDA pojavilo kar 121 slovaških časopisov in revij, vendar jih je polovica izhajala manj kot leto dni. Samo trije, ustanovljeni med leti 1885 in 1891, so preživel do leta 1918. Avtor prikazuje razvoj in usmeritev teh časopisov in jih primerja s slovaškim tiskom v matični domovini.

Sulič, Nives. »Zmanjkali so čez noč«: O izseljevanju v ZDA iz Bele krajine. »They disappeared during the night«: Emigration from Bela Krajina to the United States. *DD/TH*, 6 (1995).

Ob Dolenjski in Prekmurju je Bela krajina tisti del Slovenije, iz katerega se je v obdobju do druge svetovne vojne izselilo v Združene države največ ljudi. Vzroki za to so bili tako gospodarsko in družbeno pogojeni kot tudi čisto osebni, belokranjski izseljenci pa so z denarno pomočjo, svojimi obiski doma in novim načinom razmišljanja vplivali tudi na življenje v domačih vaseh.

Besides Dolenjska and Prekmurje, Bela Krajina is that part of Slovenia from which the most people emigrated to the United States during the period up until the Second World War. This emigration was as much due to contemporary economic and social conditions as purely personal reasons for emigrating. With the financial assistance and visits home, as well as with their new ways of thinking, emigrants from Bela Krajina also had an influence on life in the native villages.

Susel, Rudolf M. Poslanstvo in vloga časopisa *Ameriška domovina* v zgodovini ameriških Slovencev, 1919–91. The mission and the role of the *Ameriška Domovina* weekly in the history of Slovenes in America, 1919–1991. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Ameriška domovina je izseljenski časopis v ZDA, ki je bil svojčas čisto sloven-

ski dnevnik, danes pa izhaja kot tednik, v katerem je polovica strani angleških. Avtor, ki je hkrati sedanjí urednik tega časopisa, predstavlja vlogo *Ameriške domovine* kot glasila katoliško usmerjenega dela ameriških Slovencev s posebnim poudarkom na času med in po drugi svetovni vojni. Obravnava tudi razmerje tega glasila do drugih sočasnih političnih in idejnih usmeritev med slovenskimi izseljenci v ZDA. S tem postavlja časopis v okvir sočasnega dogajanja v tamkajšnji slovenski skupnosti, končno pa opozori tudi na njegovo negotovo prihodnost.

The *Ameriška Domovina*, a Slovene immigrant newspaper in the United States was at first issued as a Slovene-language daily and today is published as a weekly with half of the pages in English. The author of the paper and the current editor of *Ameriška Domovina* depicts the role of the newspaper as a publication of Slovenes of Catholic orientation in the US, with special emphasis on the period during and after World War II. He examines the relationship between the newspaper and other contemporary political and ideological orientations among Slovene immigrants in the United States within the frameworks of contemporary developments in the Slovene community. He also draws attention to the uncertain future of the weekly.

Suša, Barbara. *Bronasti tolkač in V kljuno golobice Berta Pribca.* *Bronasti tolkač and V kljuno golobice* by Bert Pribac. *DD/TH*, 1 (1990).

Prispevek je vzet iz magistrske naloge z naslovom *Književnost Slovencev v Avstraliji*. Bert Pribac je literarni ustvarjalec, ki je leta 1962 z izdajo svojega prvenca – ta je obenem tudi prva slovenska knjiga, tiskana v Avstraliji – presegal do takrat zgolj priložnostno literarno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Avstraliji. V matični domovini so njegove revialne objave in obe zbirki vzbudile premajhno pozornost, zato avtorica tega članka skuša zapolniti to vrzel.

The paper is taken from the master's thesis titled *Književnost Slovencev v Avstraliji* (The Literature of Slovenes in Australia). Bert Pribac is the first literary author to end the sporadic quality characteristic of the literary creativity of Slovene immigrants in Australia until the publication of his first book in 1962 – an event which also marked the printing of the first Slovene book in Australia. In the homeland, his publications in magazines and anthologies have drawn too little attention. Therefore, the author of this text tends to fill in this gap.

Šabec, Nada. *Sociolinguistic studies of Slovene immigration issues.* Sociolingvistične raziskave slovenskega izseljenstva. *DD/TH*, 4 (1993).

The author presents the achievements of research into Slovene emigration in the field of sociolinguistics and points to the directions of future development. The point of contact between sociolinguistics and emigration is the study of bilingualism and multilingualism, in this case the linguistic tie between Slovene and the dominant language of the country of immigration. In addition to a critical evaluation of research to date (e.g. R. L. Lenček, F. J. Kess, J. Paternost and others) the author also speaks of her own work in some detail.

Avtorica predstavi dosedanje dosežke v raziskovanju slovenskega izseljenstva na področju sociolingvistike in nakaže smeri prihodnjega razvoja. Stična točka med sociolingvistiko in izseljenstvom je preučevanje dvojezičnosti oz. večjezičnosti, v našem primeru stika med slovenščino in dominantnim jezikom države priselitve. Poleg kritičnega ovrednotenja dosedanjih raziskav (npr. R. L. Lenčka, F. J. Kessa, J. Paternosta in drugih) avtorica podrobneje spregovori o svojem delu.

Šmitek, Zmago. Janez Krstnik Mesar – portret tonkinškega misijonarja iz 18. stoletja. Janez Krstnik Mesar: Portrait of the Tonkin missionary from the 18th century. *DD/TH*, 5 (1994).

O goriškem jezuitskem misijonarju Janezu Krstniku Mesarju (Giovanni Battista Messari), ki je v prvi četrtini 18. stoletja deloval na Kitajskem in v Vietnamu (Kočinčina, Tonkin), obstaja več zapisov v slovenskem in italijanskem jeziku. Snov je pred petdesetimi leti doživela celo literarno obdelavo v povesti slovenskega pisatelja Joža Lavrenčiča. Avtor v tej razpravi poleg literature uporablja tudi vire iz jezuitskega arhiva v Rimu, ki dopolnjujejo podobo o življenju, delu in smrti tega znamenitega mučenika. Opozarja na nekatere netočnosti, ki se ponavljajo v biografski literaturi o Mesarju. Podrobneje obdela vprašanja o Mesarjevem odnosu do kulture in religije in o odmevih na njegovo smrt v lokalnem in evropskem okolju.

The activities of J. K. Mesar in China and Vietnam represent a significant episode in the history of the Slovenes' contacts with foreign cultures. As a Jesuit missionary in the first half of the 18th century, Mesar was involved in the disputes over the adaptation methods and the Portuguese patronage in China. He ended his life as a victim of the struggle between European pro-zealotry and Asian traditionalism. His biography which was reconstructed mainly on the basis of archive sources vacillates between his professional life story and the legend of him as a saint.

Švent, Rozina. Tiski slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji. Slovene refugee press in camps in Austria and Italy. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Prispevek prikazuje publicistično dejavnost slovenskih beguncev v taboriščih v Avstriji in Italiji v letih 1945–48. Predstavljene so posamezne publikacije in njihova vsebina. Avtorica daje večji poudarek periodičnim publikacijam, ker bolj neposredno izražajo doživljanje »begunske usode« in politično razpoloženje beguncev. Študija je nastala na osnovi gradiva, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

The paper reviews the publicist activity of Slovene refugees in the camps in Austria and Italy in the 1945–48 period. The author presents individual publications and their contents, with stronger emphasis on periodicals which she believes more vividly portray the political disposition of the refugees and the way they experienced their fate. The study draws on the material kept in the National and University Library in Ljubljana.

Švent, Rozina. Begunski usodi naproti. A refugee's fate. *DD/TH*, 6 (1995).

Konec druge svetovne vojne v Sloveniji je za del Slovencev, ki so že med vojno nasprotovali komunistični revoluciji, neizogibno pomenil odhod v begunstvo. Večina jih je bilo prepričanih v začasnost tega bivanja – ko bi se doma razmere uredile, so se nameravali vrniti v domovino. Ker se pričakovanja niso uresničila, se jih je večina odločila za preselitev v prekomorske države, del pa jih je ostal v zamejstvu.

The end of the Second World War in Slovenia meant an unavoidable necessity to flee as refugees, for that part of the population which had already opposed the communist revolution during the war. The majority of the refugees were convinced of the temporary nature of their stay abroad: when conditions at home had settled, they would have returned to their homeland. Since this expectation proved false, the majority of them decided to emigrate overseas, while some of them remained in Austria or Italy.

Švent, Rozina. Pomen osebnih pisem (korespondence) in dnevnikov pri predstavitvi celostne podobe umetnikov. The significance of personal letters (correspondence) and diaries in a comprehensive presentation of an artist. *DD/TH*, 9 (1998).

Avtorica v prispevku razkriva nekaj drobcev iz življenja in dela Louisa Adamiča. V glavnem gre za avtorje, ki jih je Adamič osebno spoznal ob svojih dveh obiskih (1932–33, 1949) v Sloveniji, npr. Ivan Hribar in Edvard Kocbek. Bolj zanimivi so Adamičevi pisni stiki z »razboritim« republikancem dr. Antonom Novačanom, saj mu v pismu »priznava«, da se ima tudi sam za republikanca. Toda Adamičevi pogledi na kakršnekoli družbene spremembe so nekaj povsem drugega; kot »demokratec Američan« se zavzema za nenasilno, ustavno spremembo sistema. Svoj delček »spomina« na svojega nekdanjega učenca s takratne II. realne gimnazije dodaja tudi njegov razrednik dr. Alojzij Wester, ki je kot kronist polnih 60 let beležil v svoj dnevnik vse pomembnejše dogodke iz svoje okolice.

The author reveals a few fragments of Louis Adamic's life and work and his contacts with some of his contemporaries, in most cases authors whom Adamic met during his two visits in Slovenia (1932–33 and 1949), e.g. Ivan Hribar and Edvard Kocbek. More interesting is Adamic's correspondence with Dr Anton Novačan, a hot-tempered Republican to whom, in one of his letters, Adamic »admitted« that he also considered himself a Republican – although as a »democratic American« he spoke for a non-violent, constitutional change of the system. It is also evident from his letters that his visits to Slovenia, especially the first one, had a far-reaching impact on him and created a new, closer tie between him and his native land, from which he had already felt to a certain degree alienated.

Valenčič, Vlado. Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. Emigration of Slovenes to foreign countries up to World War II. *DD/TH*, 1 (1990).

Na podlagi objavljenih statističnih podatkov avtor obravnava izseljevanje Slovencev v 19. stoletju in v obdobju do začetka druge svetovne vojne. Poglavje o izse-

ljevanju Slovencev zunaj državnih meja je le del neobjavljene avtorjeve študije o migracijskih gibanjih na Slovenskem v 19. in 20. stoletju.

Using published statistical data the author deals with the emigration of Slovenes during the 19th century and during the period up to the beginning of World War I. This chapter on the emigration of Slovenes outside the state borders is only a part of a not yet published author's study on migration in Slovene territory during the 19th and 20th centuries.

Vovko, Andrej. Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900. Membership in Družba sv. Mohorja (the Society of St. Hermagoras) in the United States to the year 1900. *DD/TH*, 1 (1990).

Družba sv. Mohorja je odigrala pomembno vlogo med slovenskimi izseljenci, zlasti kot njihova kulturna in jezikovna vez z matično domovino. Njeni udje med slovenskimi izseljenci so tudi eno od meril slovenske prisotnosti v novi domovini. V prispevku je številčno in krajevno prikazana razširjenost Družbe sv. Mohorja med slovenskimi izseljenci v ZDA do leta 1900, in sicer tako, da je vključena v prikaz njihove naselitve v tej državi, ki ga je v *Koledarju Družbe sv. Mohorja* za leto 1894 objavil Franc Šušteršič, župnik na fari Sv. Jožefa v Jolietu. Njegov prispevek z naslovom Slovinci v Ameriki je tudi na kratko predstavljen kot celota.

Družba sv. Mohorja (the Society of St. Hermagoras) has played an important role among Slovene emigrants, particularly as a cultural and language link with the homeland. The Slovene emigrants' membership is also a measure of Slovene presence in the new homeland. The paper shows, in number and place, the expansion of membership in Družba sv. Mohorja among Slovene emigrants to the USA up to the year 1900. The article Slovenes in America, reviewing the Slovene settlement in America, which was published in 1894 in the *Koledar Družbe sv. Mohorja* (Calendar of the Society of St. Hermagoras) by the priest Franc Šušteršič from the St. Joseph Parish in Joliet, is also briefly presented.

Vovko, Andrej. Slovenski begunci v Avstriji v luči časopisa *Domači glasovi*. Slovene refugees in Austria considered through the newspaper *Domači glasovi*. *DD/TH*, 2–3 (1992).

Tisk slovenskih političnih beguncev, ki so se po koncu druge svetovne vojne znašli v taboriščih v Avstriji in Italiji, je glede na razmere, v katerih so živeli, nenevadno bogat in raznolik. Avtor po krajšem pregledu njihovega periodičnega tiska, predvsem dnevnikov, predstavi časopis *Domači glasovi*, ki je izhajal v taborišču Peggez pri Lienzu. Na kratko prikaže njegovo zgodovino in vsebino s posebnim poudarkom na izražanju njegovih stališč do zunanje-političnih razmer, razmerja do matične države in prikazovanja razmer v taboriščih.

The publications of Slovene political refugees sheltered in the Austrian and Italian refugee camps after World War II are exceptionally rich and varied considering the conditions in which they were prepared and published. Following a brief over-

view of their periodicals, mainly dailies, the author presents in more detail the newspaper *Domači glasovi* published in the Peggez refugee camp near Lienz. The paper briefly outlines its history and contents and dwells on the newspaper's opinion on international political events, relations with Slovenia and life in refugee camps.

Walaszek, Adam. Polish workers in the USA (1880–1925): Peasants – Poles – ethnics. Poljski delavci v ZDA (1880–1925): Kmetje, Poljaki, etničnost. *DD/TH*, 8 (1997).

The paper discusses the active response of Polish immigrants to the social and political realities of industrial America. It considers cases where ethnicity coincided with class. It explores how Polish immigrants used elements of national or folk culture in their struggle to advance their social position. It demonstrates that the use of such elements of ethnic culture enabled the Polish immigrant working class to appeal the wider ethnic community, including the ethnic middle class, for support during strikes and other forms of protest.

Prispevek obravnava aktivno reakcijo priseljencev iz Poljske na socialne in politične razmere industrijske Amerike. Upošteva primere, kjer narodnost sovpada z družbenim razredom. Posebna pozornost je posvečena vprašanju, kako so priseljenci iz Poljske uporabljali prvine narodne oziroma ljudske kulture v svojem boju za izboljšanje socialnega položaja. Rezultat raziskave dokazuje, da je prav uporaba teh prvin omogočila poljskemu priseljskemu delavskemu razredu, da je pritegnil širšo etnično skupnost, vključno s srednjim razredom poljskih priseljencev, k podpori njihovih stank in drugih oblik socialnega protesta.

Zalokar, Jurij. Immigration and psychiatry: Yugoslav-born minority in Victoria. Imigracija in psihiatrija: Jugoslovanski priseljenci v Viktoriji. *DD/TH*, 1 (1990).

His work in a special ethnic psychiatric service for Yugoslav immigrants in Victoria (Australia) enabled the author to produce this study on the mental consequences of emigration. The paper lists general data on Yugoslav emigrants to Australia, the fundamental characteristics of the new environment, the extent of psychiatric and social-psychiatric pathology and abnormalities among them. Also, a description of the general impairment among them is given. The author presents a critical evaluation of the official Australian statistical data on the large percentage of schizophrenia, alcoholism and suicide cases among them. Based on personal observations, he ascertains that the data on the large number of schizophrenia cases are mistaken, as that diagnosis was confirmed only in a quarter of cases. He also finds out that the usual neurotic reactions among the emigrants had a more expressed form and a very unfavorable course and that various psychic troubles are widespread among them, especially because of the language problem, a change of habits and other similar reasons.

Študijo o duševnih posledicah imigracije je avtorju omogočilo delo v posebni etnični psihiatrični službi za jugoslovanske priseljence v Viktoriji v Avstraliji. V članku so zajeti splošni podatki o jugoslovanskih priseljenicah v Avstraliji, bistvene značil-

nosti novega okolja, razširjenost psihiatrične in socialnopsihiatrične patologije ter abnormalnosti med njimi ter opis splošne prizadetosti med njimi. Avtor kritično ovrednoti uradne avstralske statistične podatke o velikem odstotku shizofrenije, alkoholizma in samomorov med njimi. Na podlagi lastnih opazovanj ugotavlja, da so podatki o velikem številu shizofrenije zgrešeni, saj jih je bilo mogoče potrditi le v četrtini primerov. Ugotavlja tudi, da so imele sicer običajne nevrotične reakcije med izseljenci izrazitejšo obliko in izredno neugoden potek ter da so med njimi, posebno zaradi jezikovnih težav, spreminjanja navad in podobnega, zelo razširjene vsakovrstne psihične težave.

Zalokar, Jurij. Language barrier – immigrants and cultural change. Jezikovna pregrada – imigranti in kulturni preobrat. *DD/TH*, 8 (1997).

The paper presents a survey of salient psychological and psychopathological consequences resulting from language barrier and linguistic as well as cultural change. Regressive sequels, disturbances of higher cerebral activity and other abnormal behaviors are examined in relation to stress caused by immigration and the new language environment. The importance of the native language is stressed. In addition, the added pressure to assimilate imposed by monolingual (usually English-speaking) cultures is discussed.

Prispevek ponuja pregled najočitnejših psiholoških in psihopatoloških posledic jezikovne pregrade in jezikovnega kakor tudi kulturnega preobrata. Avtor obravnava proces nazadovanja, motenj na višjih stopnjah možganskega delovanja in drugih ne-normalnih vedenjskih oblik v povezavi s stresom, ki ga povzročata imigracija in novo jezikovno okolje. Pri tem poudarja odločilni pomen materinščine. Poleg tega spregovori tudi o dodatnem asimilacijskem pritisku, ki ga izvajajo nad priseljenci enojezične (največkrat angleško govoreče) kulture.

Zalokar, Jurij. Ivan Kos: Slovenec v carski Rusiji. Ivan Kos: A Slovene in the Tzarist Russia. *DD/TH*, 8 (1997).

Študija je prikaz življenja, dela in pogledov Ivana Kosa (1846–1907), slovenskega izseljenca v Rusiji v času zadnjih desetletij carske oblasti. Osnova zanj so pisma, ki jih je pisal sestram v Ljubljano, Mariji Bleiweis in Ani Zarnik, ter podatki v literaturi in nekaj spominov njegove hčerke Ane. Poudarjen je predvsem Kosov pomen za stike med Slovenijo in Rusijo pa tudi njegov prispevek k razcvetu ruskega šaha.

The presentation of Ivan Kos (1846–1907), a Slovene emigrant businessman and a man of many talents (music, painting, chess...) who spent most of his life in Russia, is based on his family correspondence and several published sources. It also includes some personal memories of his daughter Ana (married Zalokar). Most interesting are his views on the pre-revolutionary scenery and the last decades of the tsarist Russia.

Zalokar, Jurij. Nostalgija in opus Johanna Christopa Biernatzkega. Nostalgia and literary opus of John Christopa Biernatzki. *DD/TH*, 9 (1998).

Pisec razpravlja o negativnih in pozitivnih reakcijah na nostalgijo. Ustvarjalni

vidik ponazarja z literarnim opusom in religiozno mislijo J. C. Biernatzkega (1795–1840), nemškega pesnika, pisatelja in pastora poljskega porekla. Kot emigrant tretje generacije je še vedno globoko občutil nostalgijo po Poljski, domovini svojega starega očeta. Vendar je uspel, da je prodrl globlje v svojo bolečino in našel rešitev v realizaciji združujočega bistva življenja.

The writer discusses negative and positive reactions to nostalgia. He illustrates the creative view with the literary work and religious thought of J. C. Biernatzky (1795–1840), a German poet, writer and pastor of Polish descent. As a third-generation immigrant he still felt a deep nostalgia for Poland, the homeland of his grandfather. He managed, however, to reach deep into his pain and find salvation in the realization of the unifying essence of life.

Žigon, Zvone. Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju. Functional bilingualism among Slovene emigrants in Argentina and Uruguay. *DD/TH*, 7 (1996).

Slovenska politična emigracija v Argentini predstavlja posebnost pri obravnavanju procesov akulturacije predvsem zaradi njene organiziranosti, strnjnosti, intelektualne sposobnosti ter čustveno-ideološke in religiozne motiviranosti za (narodnostni) obstanek. Potomci, rojeni v Argentini, se sprva srečujejo samo s primarno slovensko socializacijo, kasneje pa s sekundarno »dvojno« socializacijo (s strani slovenskih staršev in širšega argentinskega okolja). S povečevanjem števila mešanih zakonov in z »generacijsko« oddaljenostjo od časa prvotne priselitve ter fizično oddaljenostjo od oprijemljivega slovenskega družbenega okolja pa se pomen jezika kot dejavnika narodnostne in v nekem smislu celo politične identitete manjša.

Slovene emigration to Argentina represents a unique peculiarity in dealing with processes of acculturation, especially with regard to the organization, solidarity and intellectual ability of the emigrants, and the emotional, ideological and religious motivations for their survival as a people. Their offspring, born in Argentina, receive their primary socialization only in Slovene, and are later exposed to secondary, »double« socialization (both from their Slovene parents and the wider Argentinian environment). However, with the increase in the number of mixed marriages and with the »generational« distance from the time of the first settlement and the physical distance from the true Slovene social environment, the concept of language as a proof of one's nationality and in some sense even of one's political identity is diminishing.

Žigon, Zvone. Slovenstvo v Venezueli. Slovene identity in Venezuela. *DD/TH*, 10 (1999).

V obdobju 1947–60 se je priselilo v Venezuelo od 550–650 Slovencev, ki so se kljub kulturnemu in klimatskemu šoku uspešno integrirali v imigrantsko okolje. Po zaslugi slovenskega duhovnika Janeza Grilca so imeli že leta 1958 redne slovenske maše, leta 1966 pa so ustanovili svoje društvo. Po nedavni Grilčevi smrti je ta slovenska skupnost pred prelomnico: ali bo – ob pomoči Slovenije – tudi brez dosedanjega

organizatorja lahko ohranila društvo in slovensko identiteto v izseljenstvu ali pa bo nepovezanost botrovala njihovi pospešeni asimilaciji.

In the period 1947–60 between 550 and 600 Slovenes immigrated to Venezuela and despite the culture shock and 'climate shock' successfully integrated themselves into the new environment. Thanks to the work of the Slovene priest Janez Grilec, they had regular Slovene masses by as early as 1958, and in 1966 they founded their own society. Following Grilec's recent death this Slovene community is facing a turning point: either it will be able, with Slovenia's help, to preserve its society and its Slovene identity even without its former organizer, or lack of interconnection will lead to its accelerated assimilation.

Žitnik, Janja. Zamuda slovenske objave *Orla in korenin*. The delay in Slovene publication of *The Eagle and the Roots*. DD/TH, 1 (1990).

Prispevek osvetljuje vzroke za osemnajstletno zamudo slovenske objave *Orla in korenin*, zadnje knjige slovenskoameriškega pisatelja Louisa Adamiča. Ideološka in druga razhajanja med pisateljem ter jugoslovanskimi političnimi in kulturnimi predstavniki v času, ko je Adamič pisal svoj zadnji rokopis, so predstavljena na osnovi neobjavljenih delov tega rokopisa, njegove tedanje korespondence ter intervjujev, ki jih je imela avtorica prispevka z nekaterimi Adamičevimi sodobniki.

The paper throws light upon the causes for an eighteen years' delay in publication of the Slovene edition of *The Eagle and the Roots*, the last book by the Slovene-American author Louis Adamic. The dissensions and ideological differences between the writer and the Yugoslav political and cultural representatives at the time when Adamic was writing his last manuscript, are presented on the basis of the unpublished parts of that manuscript, his correspondence, and the interviews which the author of the paper had with several Adamic's contemporaries.

Žitnik, Janja. Slovenskoargentinski pesnik Vinko Žitnik. Vinko Žitnik, a Slovene-Argentinian poet. DD/TH, 1 (1990).

V prispevku je podan kratek življenjepis in razvoj pesniške poti Vinka Žitnika, izredno plodovitega pesnika iz Grosupljega, ki se je po drugi svetovni vojni izselil v Argentino. Vsebinska in oblikovna analiza Žitnikovega literarnega dela sloni na številnih pesnikovih objavah v predvojnih domačih listih in literarnih revijah ter v povojnih slovenskih izseljenskih publikacijah. Pregled je dopolnjen s podatki iz intervjuja, ki ga je imela avtorica prispevka s pesnikovim nečakom Brankom Žitnikom, s podatki iz dveh kratkih člankov o pesniku ter iz literarnokritičnih ocen, ki so se pojavile v tisku ob izidu Žitnikove edine objavljene pesniške zbirke iz leta 1937.

The paper gives a short biography and an account of the literary development of Vinko Žitnik, an extremely prolific poet from Grosuplje who emigrated to Argentina after World War II. An analysis of content and form in Žitnik's literary work is based on his numerous publications in pre-war homeland papers and literary magazines as well as in post-war Slovene emigrant publications. The survey of his career is com-

pleted with the data from an interview by the author of this paper with the poet's nephew, Branko Žitnik, data from two short articles on the poet, and literary critiques which were published after the appearance of Žitnik's only published collection of verse in 1937.

Žitnik, Janja. Louis Adamic's periodicals. Publicistična dejavnost Louisa Adamiča. *DD/TH*, 2–3 (1992).

As a founder and editor of periodicals Louis Adamic was better known in the United States than in his native land. The paper discusses his editorial work and the themes of his articles, published in the papers and magazines which he edited or even founded: *Common Ground*, *In Re: Two-Way Passage*, *War and Post-War*, *The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans* and *Today and Tomorrow*, later *T & T: Trends & Tides*.

Novinarsko in uredniško delo Louisa Adamiča je bilo (in je še vedno) mnogo manj poznano med Slovenci v domovini kot pa med Adamičevimi ameriškimi bralci. Prispevek obravnava Adamičevo uredniško vlogo in tematiko njegovih prispevkov v listih in revijah, ki jih je urejal ali celo izdajal v samozaložbi: *Common Ground*, *In Re: Two-Way Passage*, *War and Post-War*, *The Bulletin of the United Committee of South-Slavic Americans* in *Today and Tomorrow* oziroma *T & T: Trends & Tides*.

Žitnik, Janja. Literarnozgodovinske raziskave slovenske izseljenske književnosti. Literary-historical studies of Slovene emigrant literature. *DD/TH*, 4 (1993).

Prispevek predstavlja kolikor mogoče zgoščen pregled pomembnejših doslej objavljenih literarnozgodovinskih raziskav slovenske izseljenske književnosti, zlasti tistih, ki so izšle v Sloveniji, deloma pa vključuje tudi tovrstne znanstvene in strokovne objave v slovenskem zamejstvu in na tujem.

The paper presents a condensed survey of literary-historical studies published on Slovene emigrant literature. The article mainly covers those studies which were published in Slovenia, and partly those which were published abroad.

Žitnik, Janja. Lev Detela: Upornik med literati. Lev Detela: A rebel among men of letters. *DD/TH*, 5 (1994).

Na osnovi 26 doslej objavljenih knjig slovenskoavstrijskega pisatelja Leva Detele, njegovih literarnozgodovinskih in literarnokritičnih esejev ter ocen njegovih del v domovini, zamejstvu, emigraciji in nemško govorečih deželah podaja avtorica – po uvodnih življenjepisnih podatkih – pregled pisateljevega sodelovanja pri revijah in časopisih (vključno z njegovo uredniško dejavnostjo), svoje misli o njegovem leposlovnem delu ter nekaj osnovnih podatkov o pisateljevih konfliktih s slovenskimi literarnimi krogi v domovini, zamejstvu in emigraciji.

On the basis of the 26 books by Lev Detela, a Slovene writer living in Austria, his essays in literary history and literary criticism, and some Slovene as well as foreign reviews of his works, the author presents – after introducing basic biographical

data – a survey of the writer's cooperation with various journals and newspapers (including his editorial activity), her opinion of Detela's fiction and basic information about Detela's conflict with Slovene literary circles at home and abroad.

Žitnik, Janja. Mladostna bojevitost Milene Merlak: Ob pesničini šestdesetletnici. The young fighting spirit of Milena Merlak: Upon the poet's sixtieth birthday. *DD/TH*, 6 (1995).

Avtorica podaja pregled in lastno oceno dosedanjega dela slovenskoavstrijske pesnice Milene Merlak in mu poskuša najti ustrezno mesto v sodobni slovenski liriki. Članek je napisan na osnovi šestih doslej objavljenih pesničnih zbirk ter ocen njenih del, ki so izšle v slovenskem zamejskem in izseljenskem tisku,

The author offers an overview and her own evaluation of the literary works created by the Slovene-Austrian poet Milena Merlak, and seeks to accord them a proper place in contemporary Slovene lyric verse. The article was written on the basis of Merlak's six published collections of poems and their reviews, published by Slovene press abroad.

Žitnik, Janja. Vojeslav Molè: ob stodeseti obletnici rojstva. Vojeslav Molè: On the 110th anniversary of his birth. *DD/TH*, 7 (1996).

Članek izhaja iz objavljenih leposlovnih del slovenskega izseljenskega pesnika, pisatelja in uglednega umetnostnega zgodovinarja Vojeslava Moleta ter različnih objav o njegovem delu. Avtorica tako podaja zgoščen pregled Moletovega življenja in dela. Ker je njegovo znanstveno delo mnogo bolj znano od literarnega ustvarjanja, je slednjemu v prispevku posvečeno več pozornosti kot prvemu.

The article is based on the published literary works by the Slovene emigrant poet, writer and renowned art historian Vojeslav Molè, as well as various publications on his work. Thus the author provides a short overview of Molè's life and work. His scientific works being better known than his literary opus, this article focuses more on the later.

Žitnik, Janja. Louis Adamic, a Slovene, an American, an observer, a fighter, a 'poet'. Louis Adamič, Slovenec, Američan, opazovalec, borec, 'poet'. *DD/TH*, 9 (1998).

In the paper, the author tries to present Louis Adamic's many-sided personality, regarding not only his relation to the prevailing value systems of his two homelands but also his relation to the major three roles in which he appeared: as a sensitive observer of the society and the individual, a public fighter for a better society, and a subtle conveyor of human feelings, predicaments and expectations.

Avtorica skuša v prispevku predstaviti Adamičevo mnogostransko osebnost, ki se odraža ne le v njegovem odnosu do vrednot svojih dveh domovin, temveč tudi v njegovem odnosu do osrednjih treh življenjskih vlog, v katerih se pojavlja: kot tenkočuten opazovalec družbe in posameznika, kot javni borec za humane družbene spremembe in kot pretanjen izpovedovalec najglobljih človeških občutkov.

BIBLIOMETRIJSKA ANALIZA DESETIH LETNIKOV REVije *DVE DOMOVINI / TWO HOMELANDS*

Tatjana Žitnik

COBISS 1.01

1. UVOD

Zaključna faza v procesu znanstvenega raziskovanja je objavljane dosežkov v strokovnih publikacijah z namenom, da raziskovalci seznanijo strokovno javnost z rezultati svojega dela. Publikacije so kot nosilke novih spoznanj temeljni rezultat raziskovalnega dela. Njihova analiza s pomočjo različnih bibliometrijskih metod nam zato daje možnost za presojo značilnosti raziskovalne dejavnosti organizacij, skupin ali posameznikov in za oceno njihove raziskovalne uspešnosti.¹

Bibliometrija je razmeroma mlada znanstvena disciplina, ki se je razvila v okviru bibliotekarske in informacijske znanosti. Raziskuje kvantitativne vidike produkcije in diseminacije uporabe zapisanih (znanstvenih) informacij. Osnova za bibliometrijsko merjenje oziroma vrednotenje raziskovalne dejavnosti, znanosti in tehnologije je štetje publikacij, patentov, citatov in drugih potencialno informativnih enot.² Rezultate bibliometrijskih raziskav lahko uporabljamo za merjenje vpliva in pomena objav posameznikov ali raziskovalnih skupin, za merjenje vpliva in pomena ter oceno posameznih znanstvenih revij in drugih publikacij, za ovrednotenje vpliva in uspešnosti posameznih raziskovalnih politik, kot pomoč pri nabavi oziroma dostopu do relevantnih virov primarnih dokumentov pa tudi kot pomoč pri iskanju relevantnega gradiva.³

Med znanstveniki in raziskovalci so danes najbolj znan in razširjen produkt bibliometrijskih analiz *Indeksi citiranja* (*Science Citation Index*), ki jih izdaja ameriški Institute for Scientific Information.

2. OBJAVE V REViji *DVE DOMOVINI/TWO HOMELANDS* KOT PREDMET RAZISKAVE

Revijo *Dve domovini/Two Homelands* (v nadaljevanju *Dve domovini*) izdaja Institut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani od leta 1990 dalje. Vsako leto

¹ Štefan Adamič, D. Hristovski, A. Rožič-Hristovski, J. Dimec, Znanstvene publikacije v biomedicini, *Raziskovalec*, oktober 1998, str. 60.

² Primož Južnič, Metodološka osnova analize citiranosti in njena možna uporaba v Sloveniji: Doktorska disertacija, Ljubljana: FF, Oddelek za bibliotekarstvo, 1999, str. 5.

³ Primož Južnič, Bibliotekarstvo in bibliometrija, v: *Zbornik razprav: 10 let oddelka za bibliotekarstvo: 1987–1997*, Ljubljana: FF, Oddelek za bibliotekarstvo, 1998, str. 193.

izide ena številka, tako da je doslej v letih od 1990 do 1999 izšlo deset številok v devetih enotah (številka 2–3 je izšla kot dvojna številka za leti 1991 in 1992). Revijo ureja desetčlanski uredniški odbor (razen v letih 1998 in 1999, ko je imel 9 oz. 11 članov) z najmanj dvema članoma iz tujine. Glavni uredniki so bili doslej trije: v letih 1990 do 1992 Andrej Vovko, v letih 1993 do 1995 Marjan Drnovšek in od leta 1996 dalje Janja Žitnik. Devet let je bil odgovorni urednik Ferdo Gestrin, leta 1999 pa je to nalogo prevzel Marjan Drnovšek.

Članki in prispevki v reviji *Dve domovini* so razvrščeni v osnovne rubrike: *Razprave in članki*, *Poročila in razmišljanja* ter *Knjižne ocene*. Glede na vsebino letnikov so včasih dodane še rubrike: *Viri in gradivo*, *Portreti*, *Referati*, pri tematskih številkah pa naslov rubrike označuje sklop tematsko enotnih prispevkov oziroma razprav. Vsak zvezek ima na zaključnih straneh dvojezične avtorske izvlečke (abstrakte) znanstvenih člankov, ki vsebujejo tudi podatke o avtorjih: znanstveni naziv, ustanovo in naslov. Besedilo je praviloma v slovenskem ali angleškem jeziku. Povzetek na koncu članka je v drugem jeziku. V prvih letnikih navajajo avtorji opombe in literaturo na koncu člankov, od 7. letnika dalje pa so članki opremljeni s sprotnimi vsebinskimi in bibliografskimi opombami pod črto. Praviloma se letniki pričenjajo z urednikovo uvodno besedo. Navodila in priporočila avtorjem so prvič objavljena v 10. letniku, in sicer v slovenščini in angleščini na 8 straneh.

3. ANALIZA IN INTERPRETACIJA PODATKOV

V bibliometrijsko analizo revije *Dve domovini* so vključeni vsi prispevki, ki so bili objavljeni v desetih letnikih revije: članki, razprave, diskusije, knjižne ocene, uvodniki in drugi. Izdelani sta dve podatkovni zbirki; v prvi so zajeti vsi za raziskavo pomembni podatki o člankih in prispevkih, druga vsebuje podatke o avtorjih. Vir bibliografskih podatkov so objave v reviji, podatki o tipologiji objav pa so dostopni v vzajemni bazi COBISS/COBIB, v kateri so obdelani in javno dostopni vsi prispevki, ki so bili objavljeni v *Dveh domovinah*. V reviji so objavljeni tudi nekateri podatki o avtorjih, nekaj pa jih je za potrebe raziskave posredovalo uredništvo.

V raziskavi je z metodami razvrščanja, združevanja, štetja in računanja deležev analizirano 210 besedil in 87 avtorjev, ki so z enim ali več prispevki sodelovali pri *Dveh domovinah*.

3.1. Analiza člankov

3.1.1. Število člankov in obseg revije

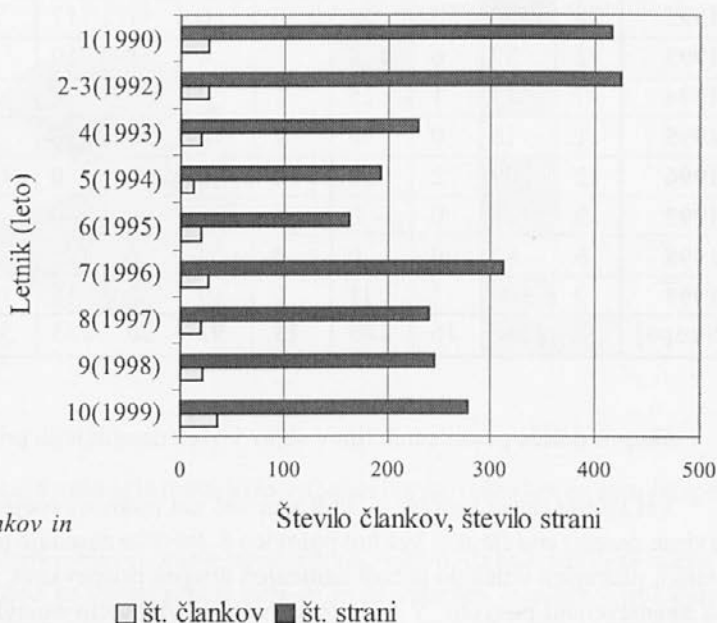
Deset letnikov revije *Dve domovini* prinaša na 2500 straneh 210 člankov in prispevkov. Podatki v tabeli 1 prikazujejo število objav po letih in obseg posameznih letnikov revije.

Tabela 1: Število člankov in obseg letnikov

Letnik (leto)	število člankov	število strani
1(1990)	27	415
2-3(1992)	26	424
4(1993)	20	230
5(1994)	12	193
6(1995)	20	163
7(1996)	27	311
8(1997)	20	240
9(1998)	22	246
10(1999)	36	278
skupaj 1990-1999	210	2500

V prvih petih letih število prispevkov pada (od 27 na 12 objav). V prvih šestih letih je tudi obseg revije vedno manjši, saj število strani z začetnih 415 pade na 163 strani v 6. letniku. V 7. letniku število prispevkov poskoči na 27, obseg revije pa se skoraj podvoji. Naslednje leto se število objav in obseg revije spet zmanjša, vendar v zadnjih dveh letih ponovno raste, saj 10. letnik prinaša na 278 straneh kar 36 prispevkov.

Grafikon na sliki 1 prikazuje gibanje števila člankov in obsega posameznih letnikov v obdobju 1990-1999.



Slika 1: Število člankov in obseg letnikov

Glede na tri dosedanje glavne urednike revije bi letnike lahko razvrstili v tri uredniška obdobja: 1990-92, 1993-95 in 1996-99. Če primerjamo obseg letnikov v posameznih uredniških obdobjih, se ta v prvem obdobju giblje od 415-424 strani (pri čemer zadnji zvezek predstavlja obseg dvojnega letnika), v drugem obdobju upade na 163-230 strani, v tretjem obdobju pa se bolj ali manj ustali v razponu 240-311 strani.

3.1.2. Število in obseg posameznih tipov člankov in prispevkov

Podatki v tabeli 2 prikazujejo količino posameznih tipov člankov in prispevkov po tipologiji iz šifranta Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.⁴ V prvih dveh stolpcih je podano število in skupen obseg vseh izvirnih znanstvenih člankov. Drugi par stolpcev prikazuje število in obseg preglednih znanstvenih člankov, tretji pa strokovne članke. Sledijo podatki o objavljenih predavanjih na znanstvenih konferencah. V peti koloni so knjižne ocene in nekaj poročil.⁵ Na koncu so še ostali prispevki, kamor sodijo predgovori in spremne besede, polemike in diskusije, krajši sezname ipd.

Tabela 2: Število in obseg objav po tipologiji

leto	izvirni znanstveni		pregledni znanstveni		strokovni članki		objavljena predavanja		recenzije		ostalo	
	število		število		število		število		število		število	
	čl.	str.	čl.	str.	čl.	str.	čl.	str.	čl.	str.	čl.	str.
1990	16	297	3	62	3	28	1	14	2	7	2	7
1992	18	330	3	38	0	0	1	17	3	13	1	3
1993	2	37	6	124	1	4	1	19	1	2	10	53
1994	7	117	1	25	1	4	1	22	2	11	0	0
1995	1	16	0	0	2	12	8	96	9	31	0	0
1996	12	209	2	29	0	0	0	0	12	47	1	2
1997	9	148	0	0	4	25	0	0	5	27	2	7
1998	6	82	0	0	0	0	6	107	8	34	1	4
1999	7	109	1	11	2	19	2	10	12	44	12	59
Skupaj	78	1345	16	289	13	92	20	285	54	216	29	135

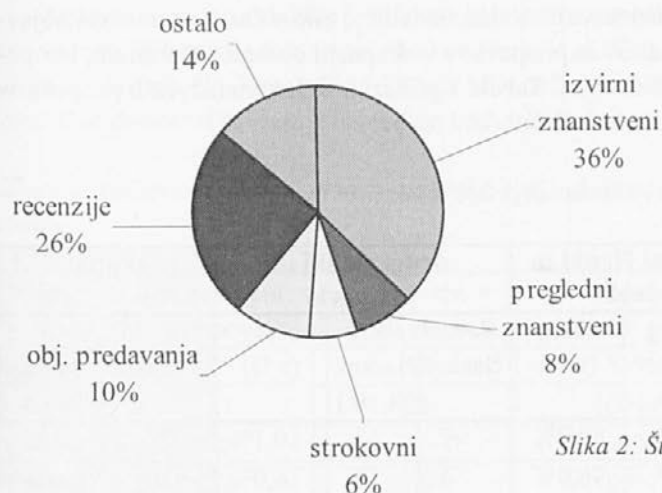
Skupne deleže posameznih tipov objav v vseh desetih letih prikazujeta sliki 2 in 3.

Vsi letniki razen treh (4., 6. in 9.) na več kot polovici svojega obsega prinašajo izvirne znanstvene članke. Več kot polovico 4. številke zasedajo pregledni znanstveni članki, precejšen delež pa je tudi namenjen drugim prispevkom, med njimi diskusiji na znanstvenem posvetu. V 6. in 9. letniku prevladujejo objavljena predavanja na znanstvenih konferencah. Od leta 1995 dalje se precej poveča število recenzij, kar 12 jih prinašata 7. in 10. letnik.⁶ V zadnji številki je med ostalimi prispevki objavljena

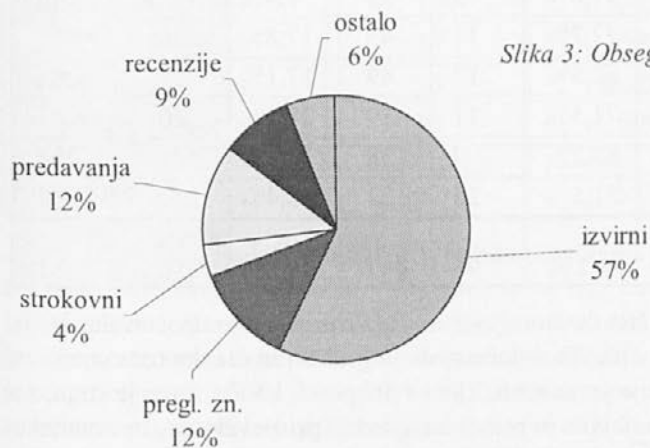
⁴ Po podatkih v bibliografski bazi COBISS/Bibliografije – online, marec 2000.

⁵ Vir za analizo objav po tipologiji so podatki v COBISS-u. Ker pa šifrant nima posebne tipologije za poročila, so v skupini z oznako recenzije (šifra 1.19) poleg knjižnih ocen tudi nekatera poročila.

⁶ Gl. opombo 5. Tudi tu je treba upoštevati, da so pod šifro recenzij uvrščena tudi nekatera poročila.



Slika 2: Število člankov po tipologiji



Slika 3: Obseg posameznih tipov člankov

tudi obširnejša diskusija z okrogle mize, ki jo v analizi upoštevamo kot en sam prispevek.

Pri analizi tipologije objav moramo opozoriti na dejstvo, da so kriteriji za razvrščanje v posamezne tipe še vedno precej nejasni in je uvrstitev člankov v določeno skupino v pretežni meri odvisna od ocene oziroma (samo)kritičnosti urednikov in avtorjev prispevkov.

3.1.3. Delež znanstvenih člankov in prispevkov

Po tipologiji Ministrstva za znanost in tehnologijo RS se v Bibliografiji raziskovalcev kot znanstveni članki in prispevki upoštevajo izvirni in pregledni znanstveni članki ter objavljena predavanja na znanstvenih konferencah (če navedemo samo pri-

spevke, ki so predmet te raziskave).⁷ V desetih letih je bilo v *Dveh domovinah* objavljeno 114 znanstvenih člankov in prispevkov v skupnem obsegu 1919 strani, kar pomeni 81% delež obsega vseh objav. Tabela 3 prikazuje delež znanstvenih prispevkov glede na celoten obseg posameznih letnikov revije.

Tabela 3: Delež znanstvenih člankov in prispevkov

Letnik (leto)	znanstveni članki in prispevki			drugi članki in prispevki			skupaj	
	število člankov	obseg člankov (št. str.)	obseg (v %)	število člankov	obseg člankov (št. str.)	obseg (v %)	število člankov	število strani člankov
1(1990)	20	373	89,9%	7	42	10,1%	27	415
2-3(1992)	22	385	96,0%	4	16	4,0%	26	401
4(1993)	9	180	75,3%	12	59	24,7%	21	239
5(1994)	9	164	91,6%	3	15	8,4%	12	179
6(1995)	9	112	72,2%	11	43	17,8%	20	155
7(1996)	14	238	82,9%	13	49	17,1%	27	287
8(1997)	9	148	71,5%	11	59	28,5%	20	207
9(1998)	12	189	83,2%	9	38	16,8%	21	227
10(1999)	10	130	51,6%	26	122	48,4%	36	252
1-10 1990-1999	114	1919	81,2%	96	443	18,8%	210	2362

Pri analizi podatkov o številu strani moramo opozoriti, da je upoštevano štetje strani po bibliografskih pravilih. Ta določajo, da je prva stran članka tista stran, na kateri se objava prične, zadnja pa je stran, kjer se prispevek konča. Tako je stran, na kateri se zaključuje prejšnja objava in pričenja naslednji prispevek, upoštevana tako pri prvem kot pri drugem prispevku. V *Dveh domovinah* se praviloma vsak novi znanstveni ali strokovni članek prične na novi strani, torej pri teh člankih ni podvajanja štetja strani. Prispevki v rubrikah *Knjižne ocene* in *Diskusije* pa si sledijo neprekinjeno v okviru rubrike, zato je tu veliko strani, ki so štete dvakrat. Ugotovili smo že, da se je število knjižnih ocen in diskusij v reviji precej povečalo po letu 1995; s tem pa je več tudi dvakrat štetih strani. Zato moramo upoštevati, da je dejanski obseg *drugih člankov in prispevkov* manjši, kot ga prikazuje tabela, delež *znanstvenih člankov in prispevkov* pa je realno nekoliko večji.

Iz podatkov v tabeli lahko izračunamo tudi povprečno število strani za posamezne tipe objav. Zanima nas predvsem prva skupina, to so znanstveni članki in prispevki. V povprečju se njihov obseg giblje od 12 strani v letu 1995 do 20 strani v letu 1993. Povprečna dolžina znanstvenih člankov v vseh desetih letnikih je 17 strani.

⁷ To so prispevki s tipološkimi oznakami 1.01, 1.02, 1.06 in 1.08.

Pri evalvaciji periodičnih publikacij Ministrstvo upošteva razmerje med številom znanstvenih prispevkov (tipološka oznaka 1.01, 1.02, 1.03) proti vsoti znanstvenih in strokovnih člankov (1.04).⁸ Deleže tako definiranih znanstvenih prispevkov v reviji *Dve domovini* prikazuje ločeno po letih tabela 4.

Tabela 4: Deleži znanstvenih prispevkov (1.01, 1.02) glede na vsoto znanstvenih in strokovnih

Letnik (leto)	znanstveni prispevki	znanstv. + strokovni	delež znanstv. prisp.
1(1990)	19	22	86%
2–3(1992)	21	21	100%
4(1993)	8	9	89%
5(1994)	8	9	89%
6(1995)	1	3	33%
7(1996)	14	14	100%
8(1997)	9	13	69%
9(1998)	6	6	100%
10(1999)	8	10	80%
1–10 1990–1999	94	107	88%

V celotnem obdobju je bil skupni delež znanstvenih prispevkov glede na vsoto znanstvenih in strokovnih 88%. V desetih letih so izšli kar trije letniki (2–3, 7 in 9) s 100% deležem znanstvenih prispevkov. Samo enkrat, leta 1995, ko je revija objavila pretežno referate z mednarodnega znanstvenega srečanja raziskovalcev izseljenstva, je bil po kriterijih MZT njihov delež le 33%. Opozorimo naj, da metodologija MZT za evalvacijo periodičnih publikacij ne upošteva objavljenih vabljenih predavanj in predavanj na znanstvenih konferencah (tipologija 1.06 in 1.08), ki jih revija prinaša skupaj 18, od tega 8 v letu 1995. Ob upoštevanju le-teh bi bil delež znanstvenih prispevkov v *Dveh domovinah* 90%.

3.1.4. Jezik besedila člankov in povzetkov

Dve domovini je mednarodna revija, v kateri objavljajo domači raziskovalci in sodelavci iz drugih držav. Želja uredništva je, da bi revija dosegla čim večji krog domačih bralcev kot tudi strokovno javnost izven slovenskih meja. Članki so zato objavljeni v slovenščini ali angleščini (z izjemo enega, ki je v italijanščini). Velja pravilo, da sta besedilo članka in besedilo povzetka, ki je na koncu prispevka, vedno v različnih jezikih. V analizo jezika prispevkov so vključeni vsi znanstveni članki in

⁸ Metodologija za evalvacijo periodičnih publikacij in izračun dotacij, Republika Slovenija, Ministrstvo za znanost in tehnologijo, <http://www.mzt.si/mzt/dok/metodologija-publ.html> (26.9.2000).

prispevki s povzetki ter strokovni članki. Ostalih prispevkov, ki nimajo strukture znanstvenega članka (knjižne ocene, diskusije, spremne besede ipd.), analiza zaradi boljše preglednosti ne upošteva.

V tabeli 5 so zbrani podatki o jeziku člankov in o jeziku njihovih povzetkov v vseh desetih letnikih.

Tabela 5: Jezik besedila znanstvenih prispevkov in strokovnih člankov

Letnik (leto)	član. v slov.	povz. v ang.	član. v ang.	povz. v slov.	članek v dru- gih jez.	povz. v drugih jezikih	skupaj število		% delež člankov	
							član.	povz.	v sl.	nesl.
1(1990)	15	14	6	6	1 sl+an	1 it	22	21	73%	27%
2–3(1992)	13	11	9	9		2 šp	22	22	59%	41%
4(1993)	8	7	2	2			10	9	80%	20%
5(1994)	7	5	3	3		1 šp	10	9	70%	30%
6(1995)	10	9	0	0	1 sl+an		11	9	100%	0%
7(1996)	10	10	4	3		1 sl+šp	14	14	71%	29%
8(1997)	7	3	6	5		1 šp+an	13	9	54%	46%
9(1998)	6	5	6	6		1 šp+an	12	12	50%	50%
10(1999)	4	2	7	5	1 it	1 šp+an	12	8	33%	67%
1–10 (1990–1999)	80	66	43	39	3	8	126	113	65%	35%

Legenda: sl = slovenščina
šp = španščina

an = angleščina it = italijanščina
nesl = neslovenski jeziki

Med 126 znanstvenimi in strokovnimi članki je 114 znanstvenih prispevkov (tipol. 1.01, 1.02, 1.06 in 1.08, gl. tabelo 3), ki vsi razen dveh objavljenih predavanj vsebujejo povzetke in dvojezične avtorske izvlečke (z obojim pa je opremljen tudi en strokovni članek v 1. letniku). To kaže na dosledno uredniško politiko glede bibliografskih in tehničnih standardov za znanstvene prispevke.⁹ Znanstveni članki so objavljeni v rubrikah *Razprave in članki*, *Referati* ipd., pogojno pa tudi v rubrikah *Viri in gradivo* ter *Portreti*, kjer se poleg znanstvenih prispevkov lahko pojavljajo tudi strokovni.

V desetih letnikih *Dveh domovin* je bilo objavljeno 80 člankov v slovenščini, 43 v angleščini, 1 v italijanskem jeziku, 2 prispevka pa sta dvojezična. V desetih letnikih je razmerje med slovenskimi in drugimi teksti 65 : 35. V zadnjih treh letih pa je že kar polovica objavljenih člankov v angleškem jeziku. Ugotovimo lahko, da se vsa leta – zlasti intenzivno pa od leta 1998 dalje – izrazito uveljavlja mednarodna usmeritev uredniške politike.

⁹ Gl. Navodila in priporočila avtorjem = Instructions and recommendations to authors, *Dve domovini/Two Homelands*, 10 (1999), str. 271–278.

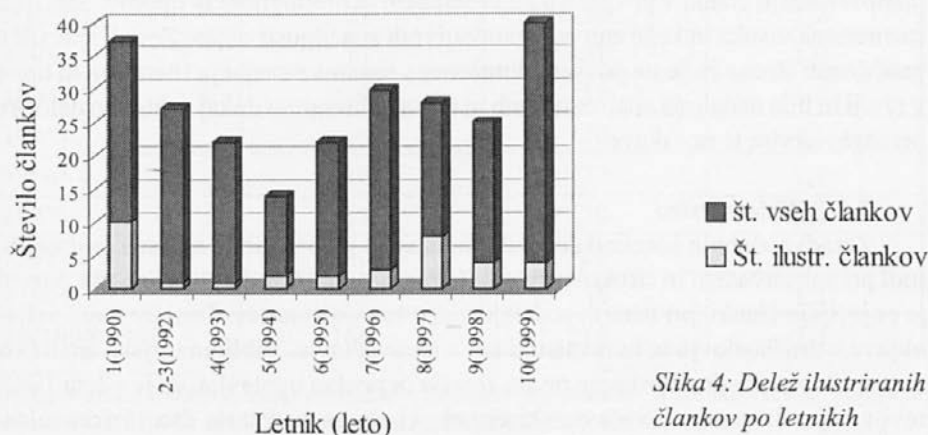
3.1.5. Delež ilustriranih člankov

Ena od značilnosti, ki jo bibliometriki pogosto analizirajo, je tudi opremljenost člankov z ilustracijami. Ilustriran je tisti prispevek, ki vsebuje vsaj eno sliko, fotografijo, preglednico, grafični prikaz ipd. Podatke o tem, kako avtorji člankov v *Dveh domovinah* skrbijo za popestritev besedila, prikazujeta tabela 6 in slika 4.

Tabela 6: Delež ilustriranih člankov

Letnik(leto)	ilustrirani članki	vsi članki	delež v %
1(1990)	10	27	37,0
2/3(1992)	1	26	3,8
4(1993)	1	21	4,8
5(1994)	2	12	16,7
6(1995)	2	20	10,0
7(1996)	3	27	11,1
8(1997)	8	20	40,0
9(1998)	4	21	19,0
10(1999)	4	36	11,1
1-10(1990-1999)	35	210	16,7

V celoti revija prinaša manj kot petino ilustriranih člankov. Dva letnika se z ilustracijami približata 40%, v dveh pa je ilustriran samo po en članek, kar ni niti 5%. Verjetno je vzrok za tako slabo grafično opremljenost revije sama stroka, saj na splošno v humanističnih in družboslovnih besedilih ilustracije niso tako pogoste (in nujno potrebne za razumevanje) kot v naravoslovju in tehnologiji. Vendar je treba v 6., 7., 9., zlasti pa v 10. letniku upoštevati večje število knjižnih ocen, diskusij ipd., ki že po



Slika 4: Delež ilustriranih člankov po letnikih

definiciji ne vsebujejo ilustracij, njihova količina pa vpliva na odstotni delež prispevkov brez ilustracij.

3.1.6. Število opomb

Za strukturo znanstvenega članka so značilne tudi vsebinske in bibliografske opombe. Članki v *Dveh domovinah* največkrat vsebujejo oštevilčene opombe, ki so lahko vsebinske, navedbe dodatne literature ali pa navedbe citirane literature. Včasih članki prinašajo poleg opomb tudi sezname literature. Vendar je literatura največkrat navedena v opombah skupaj z vsebinskimi opombami. V tabeli 7 so zbrani podatki o številu opomb – vsebinskih in bibliografskih in o povprečnem številu opomb na (znanstveni) članek.

Tabela 7: Število opomb in referenc

Letnik (leto)	št. znan. člankov	št. opomb + referenc	povprečje na članek
1(1990)	20	648	32,4
2–3(1992)	22	998	45,4
4(1993)	9	203	22,6
5(1994)	9	343	38,1
6(1995)	9	118	13,1
7(1996)	14	304	21,7
8(1997)	9	274	30,4
9(1998)	12	263	21,9
10(1999)	10	176	17,6
1–10 1990–1999	114	3327	29,2

Povprečno število opomb se giblje od 13 do 45. V vseh desetih letnikih *Dveh domovinah* imajo članki v povprečju 29 vsebinskih in bibliografskih opomb. Številka je razmeroma visoka in kaže eno od kvantitativnih značilnosti objav. Zaradi specifičnih značilnosti stroke in še ne povsem dorečenega sistema navajanja literature in opomb v reviji bi bila nadaljnja analiza opomb in citirane literature dokaj zahtevno delo, ki bi preseglo okvire te raziskave.

3.1.7. Večavtorstvo

Zaradi sodobnih komunikacijskih povezav in globalizacije na vseh področjih se tudi pri znanstvenem in strokovnem publiciranju v mednarodnih revijah vse pogostejše pojavljajo članki, pri katerih sodeluje večje število avtorjev. To sicer manj velja za objave v družboslovju in humanistiki kot v naravoslovju. Bibliometrijska analiza odmevne slovenske družboslovne revije *Teorija in praksa* ugotavlja, da je v letu 1985 ta revija objavila samo en večavtorski članek, ki sta ga podpisala dva raziskovalca iz

tujine, pet let kasneje so bili vsi članki delo individualnih avtorjev, leta 1995 pa so v reviji izšli kar štirje članki kot skupno delo dveh oziroma treh avtorjev.¹⁰

Zaradi mednarodnih razsežnosti področja diaspore, ki ga raziskujejo sodelavci revije *Dve domovini*, bi pričakovali, da se bo sodelovanje med domačimi raziskovalci in kolegi izven državnih meja, ki zagotovo obstaja, odražalo tudi pri publiciranju. Vendar analiza objav v reviji *Dve domovini* kaže na izraziti individualizem avtorjev. Če ne upoštevamo diskusijskih prispevkov, so bili v vseh desetih letnikih revije objavljeni samo štirje večavtorski članki: po en v letih 1990 in 1997 ter dva leta 1998. V treh člankih sta sodelovala po dva avtorja (J. Žitnik in M. Likič Guček, H. A. Christian in T. Kurent ter M. Klemenčič in D. Emeršič), v enem pa tri avtorice iz tujine (M. M. Maffia, M. G. Morgante in M. E. Fora). Mednarodno sodelovanje avtorjev se kaže le pri enem članku.

3.2. Analiza avtorjev

3.2.1. Avtorji po številu objav

V letih od 1990–1999 je v *Dveh domovinah* 87 avtorjev sodelovalo vsaj z enim prispevkom. Med sodelavci revije je 51 moških in 36 žensk.

V tabeli 8 so zbrani podatki o številu avtorjev in o količini prispevkov v posameznih letnikih. V analizi so zajeti vsi članki in prispevki, tudi krajši teksti, ter vsi avtorji, ki so vsaj z enim prispevkom sodelovali v letih 1990–1999. Ker so nekateri sodelavci objavili več prispevkov v različnih letnikih, se v tabeli skupno število avtorjev razlikuje od dejanskega števila sodelavcev v vseh desetih letih.

Tabela 8: Število avtorjev in število objav

Letnik(leto)	št. avtorjev	št. objav	povpr. št. objav/letnik
1(1990)	20	27	1,4
2/3(1992)	22	26	1,2
4(1993)	15	21	1,4
5(1994)	10	12	1,2
6(1995)	13	20	1,5
7(1996)	16	27	1,7
8(1997)	18	20	1,1
9(1998)	20	21	1,1
10(1999)	32	36	1,1
1-10(1990-1999)	166	210	1,3

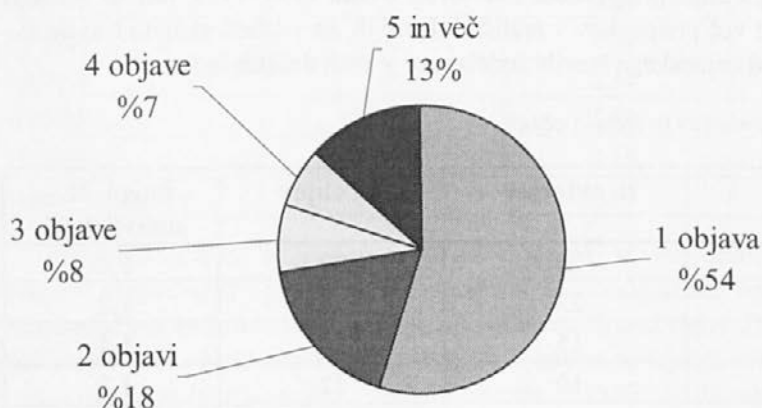
¹⁰Marija Maršič, P. Južnič, Bibliometrično – bibliografska primerjava letnikov revije *Teorija in praksa*, 1985 : 1990 : 1995, *Teorija in praksa*, 35 (1998), št. 3, str. 425–426.

Povprečje objav v posameznem letniku na enega avtorja, ki je komaj nekoliko večje kot en članek, kaže, da je revija vsebinsko dovolj pestra, saj privablja k sodelovanju širok krog raziskovalcev. Podatke o številu objav na avtorja za obdobje vseh desetih letnikov prikazuje preglednica 9, deleže na posameznega avtorja v letih 1990–1999 pa slika 5.

Tabela 9: Število objav na enega avtorja v obdobju 1990–1999

Število objav	1	2	3	4	5	6	7	8	11	14	15	22
število avtorjev	49	16	7	6	2	3	2	1	1	1	1	1

V desetih letnikih *Dveh domovin* je 49, torej dobra polovica avtorjev sodelovala z enim prispevkom in 16, to je skoraj petina avtorjev z dvema objavama. Dobra četrtnina avtorjev (25) ima več kot dve objavi, od teh je 11 sodelavcev (13%) prispevalo po pet in več besedil (skupaj 112 objav, to je skoraj polovica objav). Med njimi je samo 5 avtorjev s skupaj 70 objavami prispevalo kar dobro četrtnino (29%) vseh besedil. Podatki kažejo, da tudi za objave v *Dveh domovinah* velja neenakomerna distribucija, ki je značilna za znanstveno publiciranje nasploh (razmeroma majhno število strokovnjakov objavi večino člankov, na drugi strani pa imamo veliko avtorjev, ki objavijo skupaj le majhno število člankov).¹¹



Slika 5: Število objav na avtorja v letih 1990–1999

¹¹ Podobne rezultate ugotavljata bibliometrijski analizi dveh drugih slovenskih revij, *Knjižnice in Jezika in slovstva*. V obdobju sedmih let (1990–1996) je v *Knjižnico* samo 8 avtorjev s 5 ali več članki prispevalo kar četrtnino vseh objav (T. Likar, Analiza člankov in bibliografskih navedb v reviji *Knjižnica* za obdobje 1990–1996, *Knjižnica*, 41 (1997), št. 1, str. 112). V reviji *Jezik in slovstvo* pa je v desetih letih (1987/88–1996/97) 12% vseh avtorjev (13 od 107) objavilo več kot tretjino vseh člankov (T. Jambrovič, A. Marinčič, P. Južnič, Bibliometrijska analiza revije *Jezik in slovstvo*, *Jezik in slovstvo*, 45 (1999/2000), št. 1–2, str. 37).

avtor	Število objav
Gantar Godina	6
Kodrič	6
Lukšič-Hacin	6
Kalc	7
Kuzmič	7
Žigon	8
Vovko	11
Drnovšek	14
Čebulj-Sajko	15
Žitnik	22

Avtorji, ki so v vseh letnikih *Dveh domovin* objavili več kot pet člankov in prispevkov, so skupaj s številom prispevkov prikazani v tabeli 10.

Tabela 10: Avtorji z več kot petimi objavami v letih 1990–1999

3.2.2. Avtorji po znanstvenih disciplinah, stopnji izobrazbe, zaposlitvi in statusu

Ena od značilnosti revije *Dve domovini* je interdisciplinarnost, saj se dejavnost in problemi (slovenskega) izseljenstva kažejo na najrazličnejših strokovnih področjih. Za analizo smo zbrali podatke o znanstvenih področjih, v okviru katerih delujejo sodelavci revije.¹² V tabeli 11 so našeta področja, ki jih raziskujeta najmanj po dva sodelavca *Dveh domovin*.

področje	število avtorjev
zgodovina	29
literarne vede	20
sociologija	6
etnologija	6
antropologija	4
filozofija	2
ekonomija	2

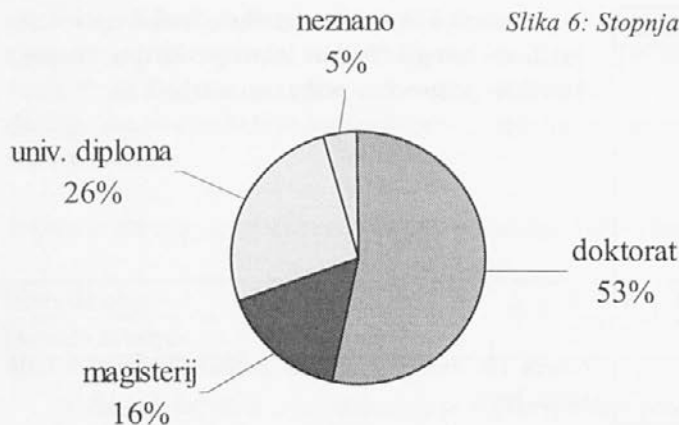
Tabela 11: Avtorji po znanstvenih disciplinah (področjih raziskovanja)

Ena tretjina avtorjev (33,3%) raziskuje zgodovinska vprašanja. Na področju literarnih ved deluje skoraj četrtina avtorjev (23%). 7% avtorjev zastopa področje etnologije in prav toliko področje sociologije. Z antropološkimi raziskavami se ukvarjajo štirje avtorji (4,6%), dva sta filozofa in dva ekonomista. S po enim avtorjem so zastopana še področja geografije, muzikologije, umetnostne zgodovine, teologije, psihologije, psihiatrije, arhitekture in naravoslovja. Za deset sodelavcev podatkov o njihovem področju raziskovanja nismo mogli ugotoviti.

Revija praviloma objavlja tudi podatke o stopnji izobrazbe avtorjev. Analiza izobrazbene strukture avtorjev člankov in prispevkov je lahko eden od vidikov pri oceni kakovosti objav v znanstveni reviji (slika 6).

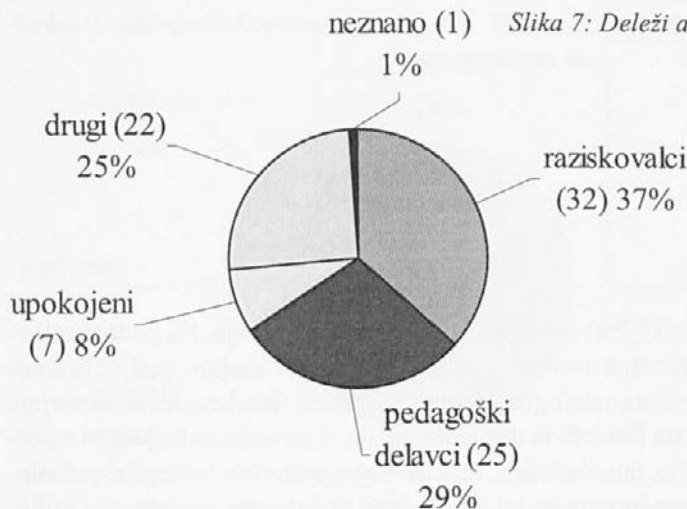
¹² Za posredovanje večjega dela teh podatkov, kakor tudi za podatke o zaposlitvi in statusu avtorjev, se avtorica raziskave zahvaljuje urednici Janji Žitnik.

Slika 6: Stopnja izobrazbe avtorjev



Za avtorje, ki objavljajo v *Dveh domovinah*, je značilna visoka izobrazbena struktura, saj je med njimi kar 61 ali več kot dve tretjini strokovnjakov z nazivom magister ali doktor znanosti. Doktorat znanosti ima več kot polovica (47) sodelavcev. 23 oziroma dobra četrtnina avtorjev ima univerzitetno diplomu.¹³ Sklepamo lahko, da taka struktura strokovnjakov zagotavlja visoko kvaliteto objav, torej tudi visoko strokovno in znanstveno raven revije *Dve domovini*. To trditev lahko preverimo še z analizo deležev avtorjev po zaposlitvi (slika 7).

Slika 7: Deleži avtorjev po zaposlitvi



Kriterij za analizo avtorjev po zaposlitvi je njihova temeljna dejavnost oziroma ustanova, v kateri je posameznik polno zaposlen.¹⁴ Sodelavci *Dveh domovin* se glede

¹³ Podatki veljajo za stanje ob objavi članka posameznega avtorja v *Dveh domovinah*. Nekateri raziskovalci so v času svojih kasnejših objav dosegli tudi višjo stopnjo izobrazbe.

¹⁴ Mnogi raziskovalci so pri nas in tudi v tujini polno zaposleni na inštitutih, hkrati pa opravljajo še pedagoško delo na univerzah. To v obratnem smislu velja tudi za pedagoške delavce; ti so praviloma polno zaposleni na univerzah, raziskovalno delo pa lahko opravljajo tudi v okviru inštitutov.

na zaposlitev ločijo v štiri skupine. V skupini *raziskovalcev* so upoštevani raziskovalci, ki so zaposleni v inštitutih. V tej skupini so tudi raziskovalci, ki so dopolnilno zaposleni na univerzah. Druga skupina so *pedagoški delavci*. To so učitelji in asistenti na univerzah, med katerimi so nekateri dopolnilno zaposleni tudi na inštitutih. Naslednja skupina so avtorji, ki kot *upokojeni* raziskovalci ali pedagoški delavci nadaljujejo svoje znanstveno in raziskovalno delo. V četrto skupino smo zajeli vse *druge* sodelavce; to so raziskovalci v muzejih, arhivih in knjižnicah, samostojni raziskovalci, nekateri avtorji iz tujine in zaposleni v drugih ustanovah. Za enega avtorja podatka o zaposlitvi nismo mogli ugotoviti.

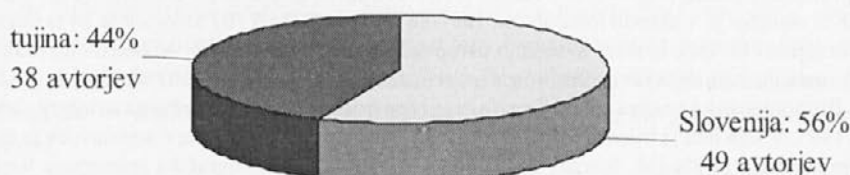
Večina sodelavcev *Dveh domovin* (57) je zaposlenih kot raziskovalci v inštitutih oziroma kot pedagoški delavci na univerzah. Njihov delež predstavlja kar dve tretjini. Če prištejemo še šest profesorjev in enega raziskovalca iz skupine upokojenih, je delež zaposlenih na inštitutih in univerzah še večji, saj predstavlja skoraj tri četrtine vseh avtorjev. Ob dejstvu, da so univerze in inštituti ustanove, v katerih so zbrani vrhunski raziskovalci in znanstveniki, lahko z vidika kvantitativne analize avtorjev ugotovimo visok znanstveni nivo revije *Dve domovini*.

V raziskavi smo želeli tudi ugotoviti, koliko uredništvo *Dveh domovin* vzpodbuja k sodelovanju mlade raziskovalce oziroma podiplomske študente. Avtorje, ki prihajajo z inštitutov in univerz, smo po podatkih iz uredništva razdelili v dve skupini: v skupino vodilnih kadrov v pedagoškem in raziskovalnem procesu (dekani, predsedniki znanstvenih združenj, predstojniki oz. vodje oddelkov, inštitutov, znanstvenih svetov in programskih skupin) in skupino mladih raziskovalcev in podiplomskih študentov–samoplačnikov. Posamezniki so lahko zastopani v obeh statusih, če so objavljali v prvih letih kot mladi raziskovalci, kasneje pa že kot vodilni znanstveniki in raziskovalci. Razmerje med vodilnimi (30 predstavnikov) in mladimi raziskovalci (29 predstavnikov) je praktično izenačeno. Ugotovimo lahko, da imajo mladi raziskovalci pri objavljanju rezultatov svojega dela veliko podporo uredništva *Dveh domovin*.

3.2.3. Avtorji po državah in narodnosti

Osnovna tema *Dveh domovin* – najrazličnejši vidiki slovenskega izseljenstva – privablja k sodelovanju tako domače raziskovalce kot strokovnjake iz tujine. Za analizo smo zbrali podatke o državah, v katerih živijo avtorji, ki objavljajo v reviji, in o njihovi narodnosti oziroma izseljenškem statusu do matične Slovenije.

Delež avtorjev iz Slovenije in avtorjev iz drugih držav prikazuje slika 8.



Slika 8: Delež avtorjev iz Slovenije in avtorjev iz tujine

Analiza potrjuje izrazit mednarodni značaj revije, saj kar 44% avtorjev prihaja iz drugih držav.¹⁵ Največ sodelavcev je iz Združenih držav Amerike (deset) in Italije (osem), štirje so iz Argentine, trije iz Avstrije, po dva iz Velike Britanije, Švedske, Norveške in Danske. Z enim ali več prispevki so v desetih letnikih sodelovali še po en avtor iz Avstralije, Kanade, Finske, Severne Irske in Poljske. Izstopa širok spekter kar štirinajstih evropskih in zunajevropskih držav, s katerimi sodeluje uredništvo *Dveh domovin*.

Za analizo sodelavcev revije po njihovi povezanosti s Slovenijo smo avtorje združili v štiri oziroma pet skupin (tabela 12): avtorji iz Slovenije in povratniki, izseljenci, zamejci, tuji avtorji.

Tabela 12: Avtorji po narodnosti (glede na odnos s Slovenijo)

	število avtorjev	delež
avtorji iz Slovenije	45	51,7%
avtorji povratniki	4	4,6%
avtorji iz izseljenstva	14	16,1%
avtorji iz zamejstva	5	5,8%
tuji avtorji	19	21,8%

Raziskovalci iz Slovenije skupaj s povratniki predstavljajo dobrih 56% od celotnega števila avtorjev, ki so v letih 1990–1999 objavljali v *Dveh domovinah*. Slovenski izseljenci zapolnjujejo v reviji 16% delež, s skoraj 6% so zastopani tudi raziskovalci iz zamejstva. Več kot petina (21,8%) sodelavcev je neslovenskih avtorjev iz tujine. To kaže, da se s problematiko slovenskega izseljenstva v znatni meri ukvarjajo tudi avtorji, ki jih s Slovenijo sicer ne vežejo narodnostne vezi. Seveda pa so nekateri od slednjih v *Dveh domovinah* objavljali tudi razprave, ki obravnavajo izseljenska/priseljska vprašanja drugih narodov.

S kvantitativnega vidika lahko ugotovimo, da je uredništvo *Dveh domovin* izpolnilo začrtano pot, saj revija dejansko predstavlja »znanstveno vez, ki družbi tako slovenske ustanove in posameznike, ki se v matični domovini in tujini ukvarjajo s slovenskim izseljenstvom, kot tudi tuje znanstvenike in institucije, ki proučujejo omenjena vprašanja«.¹⁶

¹⁵ Za primerjavo lahko pogledamo podatke bibliometrijskih analiz dveh domačih revij. V reviji *Jezik in slovstvo* je v desetih letnikih (od 1987/88 do 1996/97) od 107 avtorjev le 14 raziskovalcev iz tujine (13,1%), in sicer iz sedmih evropskih držav (T. Jambrovič, A. Marinčič, P. Južnič, Bibliometrijska analiza revije *Jezik in slovstvo*, *Jezik in slovstvo*, 45 (1999/2000), št. 1–2, str. 38). Bibliometrijska analiza revije *Teorija in praksa* prinaša podatke o državah avtorjev samo za leto 1995. V tem letu je bilo med skupaj 54 avtorji analiziranih člankov le 6 sodelavcev iz tujine, kar predstavlja 11,2% (M. Maršič, P. Južnič, Bibliometrično-bibliografska primerjava letnikov revije *Teorija in praksa*, 1985 : 1990 : 1995, *Teorija in praksa*, 35 (1998), št. 3., str. 426).

¹⁶ Andrej Vovko, Zborniku na pot, *Dve domovini/Two Homelands*, 1 (1990), str. 7.

4. ZAKLJUČEK

Namen bibliometrijske analize v nobenem primeru ni bil vrednotenje revije ali objavljenih prispevkov. Raziskan je le en, kvantitativni vidik objav, ki ne posega niti na področje vsebinske obdelave prispevkov niti ne obravnava morebitnih drugih pogojev (materialnih, političnih ipd.), ki bi lahko vplivali na kvaliteto revije. Kljub temu (ali pa prav zato) raziskava odpira nova vprašanja, ki bi jih bilo zanimivo raziskati. S strani bibliometrije bi v nadaljevanju lahko analizirali citirane vire in ugotavljali, katera dela avtorji uporabljajo pri svojem znanstvenem in strokovnem delovanju; poiskali bi lahko najpogostejše citirane avtorje in publikacije, analizirali starost virov. Neke vrste vpogled v vsebino člankov bi lahko dala analiza besed iz naslovov ali pa pregled držav, ki se pojavljajo v prispevkih. Lahko bi izdelali primerjalno analizo bibliografskih, vsebinskih in tehničnih značilnosti objav v posameznih uredniških obdobjih. Zanimiva bi bila tudi primerjalna analiza s kako sorodno publikacijo. Pomembne izsledke bi verjetno dala tudi analiza objav avtorjev – sodelavcev *Dveh domovin* v drugih (mednarodnih) strokovnih in znanstvenih publikacijah.

Rezultate, ki jih je prinesla analiza v to raziskavo vključenih podatkov, lahko povežemo v ugotovitev, da se vsa leta obstoja *Dveh domovin* kaže uspešna uredniška politika. Visok znanstveni nivo prispevkov uredniki zagotavljajo z obveznimi recenzijami kot tudi z dosledno strukturo znanstvenih člankov in z uveljavljanjem bibliografskih standardov za znanstvene prispevke v periodiki. Uredništvu je uspelo privabiti k sodelovanju veliko število domačih in tujih strokovnjakov, univerzitetnih profesorjev in raziskovalcev iz najrazličnejših držav. Na ta način je revija *Dve domovini / Two Homelands* našla pot tudi v svet in si je v desetih letih obstoja že zagotovila pomembno mesto med znanstvenimi revijami doma in v mednarodnih strokovnih krogih.

SUMMARY

BIBLIOMETRICAL ANALYSIS OF THE TEN VOLUMES OF DVE DOMOVINI/TWO HOMELANDS

Tatjana Žitnik

The bibliometrical analysis of data on articles and papers and their authors shows from a quantitative point of view certain characteristics of publishing in the Slovene scholarly journal Dve domovini/Two Homelands. The analysis covers 210 texts and the 87 authors whose contributions have enriched the journal over the last ten years.

On the basis of the results of the research we are able to identify the following characteristics of the journal:

- *Throughout the ten-year period articles which have the character (structure and typology) of scholarly articles predominate (they occupy 81 per cent of the total number of pages). Almost three thirds of the space are covered by original scholarly articles. A tenth of the texts are scholarly overviews of a topic and another tenth are the texts of lectures given at scholarly conferences. Slightly under a fifth of the total number of pages are occupied by book reviews, reports and other short texts.*
- ***Bilingualism**, which is an important factor in establishing the publication at the international level, is achieved in Dve domovini/Two Homelands thanks to the fact that over a third of the articles are in English. Additionally all articles in Slovene have a summary in English, and all articles in English have a summary in Slovene. Abstracts are bilingual (Slovene and English).*
- *The journal is clearly **interdisciplinary**; contributors come from fifteen different academic fields. Most of the researchers work in the fields of history (a third) and literary sciences (almost a fifth).*
- *There is **strong international participation**; while just over a half of the contributors are from Slovenia, the remainder (44 per cent) are from fourteen different countries around the world.*
- *The journal **joins Slovenes around the world**; over a fifth of the researchers publishing their articles in Dve domovini/Two Homelands are members of Slovene emigrant communities or Slovenes living outside the borders of Slovenia.*
- *The **education structure** of contributors to the journal is **high**; over two thirds of contributors hold master's degrees or doctorates. Almost three quarters of contributors come from universities and institutes, and a significant proportion of them are young researchers.*

In this research bibliometrical methods were used to analyze quantitative data on articles and papers and authors published in Dve domovini/Two Homelands, while for (substantive) evaluation of the journal it would be necessary – in cooperation with experts from individual fields – to take into account other factors which affect the conditions of publishing in concrete circumstances.

**SLOVENSKO IZSELJENSKO GRADIVO
OKROGLA MIZA, LJUBLJANA, 31. MAJ 2000**

**SLOVENE EMIGRATION MATERIAL
A ROUND TABLE, LJUBLJANA, 31 MAY 2000**

(UREDIL / EDITED BY MARJAN DRNOVŠEK)

UVODNO SPOROČILO / INTRODUCTORY NOTE

Marjan Drnovšek

V Mali dvorani Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU v Ljubljani je 31. maja 2000 potekala okrogla miza na temo »Slovensko izseljensko gradivo«. Diskusija je bila omejena na vprašanja, ki so se nanašala na tisto arhivsko, muzejsko, etnološko, umetniško, knjižno, časopisno, filmsko in drugače zapisano gradivo, ki je nastalo med izseljenci in je po raznih poteh prišlo v Slovenijo ali v zamejstvo v Italiji in Avstriji. Poti prihajanja so bile različne. Veliko izseljenskega gradiva so darovali izseljenci, nekaj so ga prinesli v Slovenijo povratniki, marsikaj so v kopijah prinesli posamezniki iz raznih strok. Politično občutljivo gradivo po letu 1945, ki so ga zaplenili na državni meji ali na pošti, npr. knjige, časopisi, propagandni material, pisma in še kaj, je le delno prišlo do uradnih kulturnih ali znanstvenih ustanov, npr. v Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani. (Mimogrede: gre za gradivo, ki je nastajalo v vrstah nasprotnikov Jugoslavije in njenega režima. Njegovi prinašalci ali imetniki so bili kaznovani.) Razpršenost tega gradiva po različnih ustanovah, društvih, inštitutih, arhivih, knjižnicah in nenazadnje pri posameznikih je imela za posledico njegovo slabo preglednost, marsikdaj neurejenost, celo zamolčevanje in preprečevanje dostopa. O tem gradivu se je razvila diskusija na okrogli mizi, na katero smo vabili tudi poznavalce iz zamejskih (Trst, Celovec) in izseljenskih vrst (ZDA). Nekateri ključni imetniki oz. hranitelji tega gradiva se niso odzvali povabilu, npr. Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, dr. Janez Arnež in še kdo. Prišli pa so kolegi iz raziskovalnih inštitutov, univerze, arhivov, muzejev, knjižnic, umetniških galerij in društev. Sodelujoči so se usmerili tako v prikaze stanja v preteklosti kot v današnje razmere, in sicer s poudarkom na:

- (a) odnosu do tega gradiva, zlasti arhivskega (vključno s filmskim), časopisnega, knjižnega, umetniškega in muzejskega v najširšem pomenu besede,
- (b) oceni razpršenosti tega gradiva,
- (c) stanju strokovne urejenosti in dostopnosti,
- (d) preglednosti (arhivski vodniki, katalogi, registri),
- (e) predstavitvam tega gradiva (razstave, objave gradiva ipd);
- (f) del pogovora pa je bil posvečen tudi pomenu zasebnega gradiva (npr. izseljenska pisma, osebni dokumenti itd.), ki odraža tudi vsakdanjik preprostih izseljencev.

V času okrogle mize je izšel *Vodnik po arhivskem gradivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*, ki ga je pripravil Dean Ceglar. Zasnovan je bil tudi kot spodbuda in vzorec objave za druge imetnike tovrstnega gradiva.

On 31 May 2000 a round table on the theme 'Slovene Emigration Material' was held in the Little Hall of SAZU's Scientific Research Center in Ljubljana. Discussion was limited to issues relating to material created by emigrants and brought by various routes to Slovenia or the Slovene areas of Italy and Austria (material from archives and museums, ethnological material, art, literature, film and material recorded in other ways). The routes by which this material has reached us have varied. A great deal of emigration material has been donated by emigrants; some has been brought to Slovenia by returning emigrants; much has been brought in copy form by individuals from various professional fields. Only some of the politically sensitive material from 1945 onwards which was confiscated at the border or at the post office (e.g. books, newspapers, propaganda material) has reached official cultural or academic institutions such as the National and University Library in Ljubljana (the material referred to here is material produced by the opponents of Yugoslavia and its regime. Those carrying it or found in possession of it were punished). The dispersal of this material around various institutions, societies, institutes, archives, libraries or private collections has resulted in a lack of clarity and order, and even in suppression and denial of access. Discussion at the round table centered on this material. Those invited to participate included experts from Slovene circles outside Slovenia's borders (Trieste, Klagenfurt) and from emigrant communities (USA). Some key owners or keepers of this material did not respond to our invitation (the Ministry of the Interior of the Republic of Slovenia, Dr Janez Arnez and others). Those present included colleagues from research institutions, universities, archives, museums, libraries, art galleries and societies. Participants focused both on accounts of the situation in the past and present-day conditions, with an emphasis on:

- (a) the attitude to this material, especially archive material (including film), newspapers, books, art and museum material in the broadest sense of the word;
- (b) assessment of the dispersal of this material;
- (c) professional cataloguing and accessibility;
- (d) transparency (archive guides, catalogues, registers);
- (e) presentations of this material (exhibitions, publications of material, etc.);
- (f) Part of the discussion focused on the importance of private material (emigrants' letters, personal documents, etc.) which also reflects the everyday life of ordinary emigrants.

To coincide with the round table a *Guide to the Archive Material of the ZRC SAZU Institute for Slovene Emigration Studies* was published. The *Guide* was prepared by Dean Ceglar. It was also intended as an encouragement and a model publication to help other holders of this type of material.

Okrogle mize so se udeležili / The participants of the roundtable:

Lili Brunec Klančar (Radio Slovenija), Dean Ceglar (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Viktorija Centa (Muzej Miklova hiša, Ribnica), Milena Cerar (Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije), dr. Breda Čebulj Sajko (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), dr. Irena Gantar Godina (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Mihael Glavan (Narodna in univerzitetna knjižnica), Daša Hribar (Slovenski etnografski muzej), Miran Kafol (Arhivsko društvo Slovenije), Aleksej Kalc (Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Italija), mag. Majda Kodrič (Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Italija), Ana Maria Korošec (društvo Slovenija v svetu), mag. Helena Ložar Podlogar (Inštitut za narodopisje ZRC SAZU), dr. Marina Lukšič Hacin (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Tomaž Medved (Radio Slovenija), dr. Irene Mislej (Pilonova galerija, Ajdovščina), Jernej Mlekuž (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), Jože Prešeren (Slovenska izseljenska matica), Andreja Škofljanec (Arhiv Republike Slovenije), mag. Rozina Švent (Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani), Alojz Tršan (Arhiv Republike Slovenije), Nada Vilhar (Inštitut za narodnostna vprašanja), dr. Andrej Vovko (Inštitut za biografiko in bibliografijo ZRC SAZU) in mag. Zvone Žigon (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU).

Pisne prispevke so poslali / Papers were sent by:

Dr. Matjaž Klemenčič (Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta), mag. Milica Trebše Štolfa (Pokrajinski arhiv Koper), dr. Jože Velikonja (University of Washington, Seattle, USA).

DISKUSIJSKI PRISPEVKI¹

M. Drnovšek: Spoštovani gospe in gospodje. Opažam, da smo se zbrali kolegi, ki se med seboj kar dobro poznamo. Lepo pozdravljeni na današnji okrogli mizi, ki poteka kot zadnji dogodek v okviru Dnevo Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, ki jim sledimo od 24. maja. Prvi dan je bila odprta razstava o delu raziskovalcev na inštitutu, in sicer v knjigarni Kod in Kam (Zemljepisni muzej Slovenije pri Inštitutu za geografijo v Ljubljani). V minulem tednu dni so se zvrstila predavanja; dr. Nada Šabec z oddelka za anglistiko in amerikanistiko na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru nam je na primeru ameriških Slovencev spregovorila o usodi slovenskega jezika v izseljenskem okolju, duhovnik Janez Pucelj, predsednik Zveze slovenskih izseljenskih duhovnikov v Evropi, o izkušnjah izseljenskih duhovnikov med izseljenčci v zahodni Evropi, mag. Rozina Švent iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani o knjižnici kot odrazu družbenega dogajanja in dr. Zmago Šmitek z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani o akulturaciji in percepciji v zvezi s slikovnimi predlogi v Baragovi misijonski metodi. Sklop teh dogajanj zaključuje današnja okrogla miza. Preden začnemo z delom, prosim predstavnico Historičnega seminarja ZRC SAZU in hkrati tudi predstojnico Inštituta za slovensko izseljenstvo, da spregovori nekaj besed. Prosim.

M. Lukšič Hacin: Udeležence okrogle mize pozdravljam v imenu Historičnega seminarja, ki že kar nekaj let deluje na ZRC SAZU. Inštitut za slovensko izseljenstvo je to okroglo mizo pripravil v sodelovanju s Historičnim seminarjem. Želim vam prijetne in zlasti plodne delovne ure in upam, da se potem še kdaj vidimo v tej zasedbi in v tej organizacijski sestavi. Hvala lepa.

M. Drnovšek: Hvala lepa. Najbolje je, da takoj preidemo k delu. Vsi ste dobili vabilo na današnjo okroglo mizo z omejitvijo teme, saj bi bila obravnava celotnega slovenskega izseljenskega gradiva preveč široka tema. Zato smo se odločili, da se omejimo na tisto izseljensko gradivo, ki je nastalo med izseljenci in je po kakršnikoli poti prišlo v naš prostor, to je na ozemlje današnje Republike Slovenije, ali v zamejstvo oziroma v Zagreb v času delovanja Izseljenskega komisariata med obema svetovnima vojnoma. Razposlal sem vabila za sodelovanje vsem institucijam, ki se pri svojem delu srečujejo s tem gradivom oziroma so pri njih zaposleni posamezniki, ki se stro-

¹ Vsebino okrogle mize je zapisala po zvočnem posnetku Špela Marinšek.

kovno ali raziskovalno ukvarjajo z obravnavano temo. Odzivi so bili različni. Nekateri so se opravičili, drugi se niso in jih tudi ni tukaj, vendar kljub temu ugotavljam, da je zasedba dokaj dobra. Ker se osebno niso mogli udeležiti okrogle mize, so mi pisne prispevke poslali dr. Jože Velikonja, dr. Matjaž Klemenčič in mag. Milica Trebše Štolfa. Ti zapisi so sestavni del našega razmišljanja.

Dovolite mi, da se kot uvodničar ozrem nekoliko v zgodovino odnosa do slovenskega izseljenskega gradiva. Ko govorimo o slovenskem izseljenskem gradivu, ne smemo imeti v mislih samo arhivsko gradivo, ampak tudi vse tiske (časopise, knjige), muzejske predmete, umetniška dela, nepremično dediščino in še kaj. S tem pojmovanjem izseljenskega gradiva, večkrat imenovanim tudi kot zgodovinsko gradivo, se srečamo že v času med obema svetovnima vojnama. Takrat so vključevali v to skupino arhivsko gradivo, časopisno, knjižno gradivo, umetniško gradivo (sicer nekoliko manj, ampak se omenja v arhivskih dokumentih) in muzejsko gradivo v najširšem pomenu besede. Zato sem povabil predstavnike različnih strok oz. institucij, da nam povedo o lastnih izkušnjah oz. da nam predstavijo gradivo, ki ga hranijo njihove ustanove. Glavni namen odločitve za obravnavo le tistega gradiva, ki je po kakršni koli poti prišlo v naš prostor, je predvsem v tem, da dobimo pregled nad njim, saj je izredno razpršeno, v zasebnih rokah, mnogokrat neurejeno, nepopisano in nedostopno javnosti. Pozitivne izjeme so, npr. na področju knjižničarstva (npr. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Knjižnica Dušana Černeta v Trstu), časopisnega gradiva (časopisni oddelek NUK), našega inštituta glede arhivske zbirke, prevzemov v Arhivu Republike Slovenije in s tem lahko zaključimo naš seznam. Ciljni namen pa je, da bi izšli pregledi nad tem gradivom v obliki vodnikov, registrov, katalogov ali kako drugače. Okrogla miza naj bo spodbuda za objavljane omenjenih pregledov gradiva. Kot primer naj navedem ravnokar tiskan *Vodnik po arhivskem gradivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*. O njem bo kasneje spregovoril avtor, kolega Dean Ceglar. Želja je, da bi bilo tako predstavljeno tudi gradivo, ki ga hranijo posamezniki. Kaj več o tem mogoče kasneje v diskusiji.

Naredimo kratek sprehod skozi zgodovino v zvezi s tematiko naše okrogle mize. Zaradi preglednosti in vsebinske zaokroženosti se nam kažejo tri obdobja, ki so hkrati tudi obdobja izseljenskih tokov, to so avstrijska doba (do leta 1918), čas med obema vojnama in čas po vojni do danes.

Pomena t. i. zgodovinskega gradiva so se zavedali pomembni pisci pregledov slovenskega izseljenstva že od časov Franca Šušteršiča (*Slovenci v Ameriki*, 1894), Jurija Trunka (*Amerika in Amerikanci*, 1912) in Jožeta Zavertnika (*Ameriški Slovenci*, 1925). Nihče od njih ni bil poklicni zgodovinar. Pri svojem delu so se naslanjali na ustna pričevanja, ki so jih zbrali po slovenskih naselbinah, potem na različna pisna poročila, pridobljena od vidnih predstavnikov Slovencev v teh naselbinah, od cerkvenih dostojanstvenikov in le redkokdaj so posegli po drugem gradivu, recimo almanahih in časnikih. Arhivsko gradivo kot tako ni uporabljal nihče med njimi, razen deloma statističnega gradiva. Nikjer v njihovih delih nisem zasledil skrb za gradivo, ki so ga ustvarili Slovenci v izseljenstvu. Svetlo izjemo najdemo v Ljubljani. V okviru

poudarjanja pomena arhivskega gradiva za proučevanje slovenskega izseljenstva uvrščamo Obrambno razstavo (1912), ki jo je organiziralo društvo Prosveta iz Ljubljane. Na njej so opozorili na gradivo, ki je dokumentiralo priseljevanje na slovensko etnično ozemlje, kakor tudi izseljevanje, in sicer »... fluktujoče kakor stalno, v šume, na Gornje Štajersko, Westfalsko, v Egipt in Ameriko« (Janko Mačkovšek, Potrebno in nujnost obrambnega arhiva, *Napredna misel*, I/4, Ljubljana 1912). Zlasti statistično gradivo so uporabljali nekateri avtorji, med njimi Janko Mačkovšek (*Statistika Slovencev*, 1911) in Ivan Mulaček (*Naše izseljevanje v številkah*, 1913). Glede Mulačka naj omenim, da je uporabljal gradivo, ki mu ga je dal v uporabo (verjetno na dom) grof Künigl. Tega gradiva danes ni več v fondu Deželne vlade za Kranjsko in vsa poizvedovanja o njem v Arhivu R Slovenije niso rodila sadov. Sklep za to obdobje je kratek: ne zasledimo razmišljanj o nastajanju arhivskega gradiva pri izseljencih. Edina izjema je Obrambna razstava (1912), ki je osamljen primer skrbi za to gradivo.

Popolnoma drugo sliko pa dobimo za obdobje med obema vojnama. Takrat se pokaže interes za to gradivo tako pri ameriških Slovencih, ki so bili tako rekoč na čelu teh prizadevanj v zvezi z željo, da bi nekdo napisal zgodovino ameriških Slovencev, kakor tudi v našem prostoru, kar je povezano s prizadevanji Rafaelove družbe pod vodstvom patra Kazimirja Zakrajška. Leta 1927 je bilo obnovljeno delo Rafaelove družbe. In od takrat naprej se veliko govori o tako imenovanem »narodnem izseljeniškem arhivu« oziroma samo o »izseljeniškem arhivu«. Prek tiska so se vrstili pozivi izseljencem, da naj zbirajo gradivo in ga pošiljajo v Ljubljano. Pozivi so bili naslovljeni na posameznike laike, župnijske šole, duhovnike, sestre, društva, uredništva časopisov in revij, in to vsem »...brez razlike verskega prepričanja ali kakršnega koli prepričanja.« (Kazimir Zakrajšek, Narodni izseljeniški arhiv, *Izseljeniški vestnik*, II/1, Ljubljana 1932.) Gradivo so obravnavali v najširšem pomenu besede. Naštevali so naslednje kategorije gradiva: časopise in revije v slovenskem jeziku, vse časopise in revije v tujih jezikih, ki so pisali o Slovencih, slovenskem narodu ali posameznih rojakih, nato letna poročila cerkev, šol, »jednot«, društev, trgovskih, bančnih in drugih podjetij, programe prireditev po naselbinah, knjige, brošure, letake (v slovenščini ali o Slovencih v tujih jezikih), slike slovenskih cerkev, šol, duhovnikov, sester, narodnih in društvenih domov, slovenskih podjetij, »odličnih mož«, društev, konvencij, društvenih odborov, slavnosti itd. in »...sploh vse, kar bi bilo zanimivo, da se shrani za zgodovino slovenskega izseljenišstva in življenja in delovanja slovenskih izseljencev po raznih državah in delih sveta«. Omenjeno je bilo, da bo gradivo shranjeno pod imenom pošiljatelja, in to na varnem kraju. Avtor poziva, nedvomno K. Zakrajšek, na možnost njegovega uničenja na mestih, kjer se je dotlej nahajalo. To je nedvomno moderen pristop pri zbiranju gradiva, ki ga uporabljamo tudi danes, namreč, da se zgodovinsko gradivo odstopi v hrambo ustreznim ustanovam (arhivom, muzejem, knjižnicam).

Omeniti moram še eno ime, to je Antona Merkuna, duhovnika, ki je gornji seznam razširil. Omenja odloke, odredbe, navodila priseljenskih držav glede »izseljenišstva in delavstva«, arhive društev, ki so prenehala z delom, društvena pravila, tiskovi-

ne in letake, izseljenska pisma, knjige o selitvah in izseljenskem vprašanju in »predmete«. (A. Merkun, Naš narodni izseljeniški program, *Izseljeniški vestnik*, II/3, Ljubljana 1933.) Pod slednjimi je mislil na muzejske predmete. V tridesetih letih je bilo več poskusov za ustanovitev ustanove (muzeja ali arhiva), ki bi zbirala in hranila izseljensko gradivo. Z A. Merkunom in sklepi Prvega slovenskega izseljenskega kongresa v Ljubljani (1935) so povezane želje po ustanovitvi samostojnega izseljenskega muzeja ali oddelka v okviru Etnografskega muzeja ali kot posebnega Delavskega muzeja ali muzejskega oddelka oziroma arhiva v okviru Narodnega muzeja v Ljubljani. Mnogokrat so pisali o arhivu, drugič o muzeju. V obeh primerih so mislili na ustanovo z enako nalogo, to je zbiranja in hranjenja izseljenskega zgodovinskega gradiva. Žal ta prizadevanja niso rodila sadov. Nikakor ne smemo pozabiti, da je pri Izseljenskem komisariatu v Zagrebu deloval muzej, ki je tudi zbiral gradivo o slovenskih izseljencih. Ko je bil leta 1939 Izseljenski komisariat razpuščen (ob ustanovitvi Hrvaške banovine), je zelo majhen del tega gradiva prišel tudi v Ljubljano.

Omenimo še nekatere druge akcije Rafaelove družbe, npr. načrt o ustanovitvi informativno dokumentacijskega centra pri upravi Dravske banovine s poudarkom na »zbiranju« gradiva o izseljencih. Leta 1938 so ga videli kot del Izseljenske zbornice v Ljubljani, v okviru katere naj bi deloval statistični odsek, ki bi nadzoroval arhiv oz. muzej. Zbiral naj bi »znanstveni material« za potrebe oblastnih organov in tudi »zgodovinske podatke«. Vse te pobude so ostale le bolj želje na papirju.

V okviru Pravne fakultete v Ljubljani je deloval Zavod za mednarodno javno pravo, ki je imel od leta 1937 svoj »izseljenski odsek«. Zasluga za njegovo delovanje pripada dr. Ivanu Tomšiču. Med nalogami predvidenega interfakultativnega (interdisciplinarnega) zavoda za inozemske Jugoslovane najdemo tudi skrb za zbiranje in dopolnjevanje gradiva ter njegovo metodično obdelavo. In kakšne so bile njegove naloge? Zbiranje strokovne literature, statističnih podatkov, književnih bibliografij in tudi »drugega gradiva«. (M. Drnovšek, Pravnik Ivan Tomšič in znanstveno proučevanje izseljenskega vprašanja, *Vilfanov zbornik*, Ljubljana 1999.) Del zastavljenih nalog je opravljal še omenjeni »izseljenski odsek«, njegovo razširitev v zamišljeni zavod pa je preprečil izbruh druge svetovne vojne.

Nekateri takratni raziskovalci so za potrebe raziskav zbirali podatke in gradivo na terenu. Omenim naj Ivana Škafarja za izseljevanje iz Prekmurja in Slavo Lipoglavšek Rakovec, ki je s pismi izseljenskim organizacijam po svetu (v letih pred drugo svetovno vojno) želela dobiti aktualne statistične podatke o njihovem številčnem stanju. Oziv izseljencev je bil boren. Nevarnosti uničenja pomembnega gradiva se je zavedal tudi France Kerže, ko je leta 1936 zapisal, da je imel na kupe gradiva, ki ga je – kar je kasneje obžaloval – zavrzel v času, ko se še ni zavedal njegovega pomena. Omenim naj še nekaj manjših akcij. Na Ljubljanskem velesejmu je leta 1934 razstavljal gradivo o delovanju nizozemskih Slovencev Rudolf Selič, tajnik Zveze nizozemskih društev sv. Barbare. Pred tem je bilo gradivo na ogled tudi na Nizozemskem. V Parizu so v okviru organizacije Centre de Liaison v letih 1938–39 pripravljali razstavo o doprinosu priseljencev raznih narodnosti novemu okolju. V slovenskem izse-

ljenskem glasilu *Glas izseljencev* najdemo poziv k zbiranju statističnega gradiva, fotografij, spominskih zapisov in podobno. Žal mi ni znan rezultat te akcije.

Tudi ameriški Slovenci so bili aktivni na muzejskem področju. V okviru Slovenskega narodnega doma v Clevelandu je v desetletju 1939–1949 deloval Slovenski narodni muzej, ki ga je vodil zanesenjak Erazem Gorše. Akcija za zbiranje gradiva (»predmetov«) je bila sprejeta na seji društva Slovenski narodni dom 12. januarja 1939. Po prvih zastojih zaradi finančnih težav so januarja 1940 obudili idejo in pozvali vse Slovence v Ameriki, brez razlike na versko ali politično prepričanje, da pomagajo pri nastajanju muzeja. Leta 1942 pa so ga odprli za javnost s prvo razstavo, na kateri so poleg muzejskih predmetov predstavili tudi arhivsko gradivo, npr. fotografije, društvena pravila, razne zapisnike ipd. Med sodelavci muzeja najdemo tudi Ivana Molka (1882–1962) in Matijo Pogorelca (1858–1957). Prvi imenovani je 1942 zapisal: »Kljub naši brezbriznosti v mladih letih se je ohranilo med nami na kupe predmetov v tisku, zapisanih črkah in sliki, ki živo pričajo o našem življenju v Ameriki pred tridesetimi, štiridesetimi in petdesetimi leti, ki tvorijo lep kupček naše tukajšnje kompaktne zgodovine... Prepričan sem, da bo v bližnji bodočnosti Slovenski narodni muzej važna inštitucija. Ne bo hranil vsega, kar so ameriški Slovenci ustvarili na polju svojega fraternalizma, kulture in politike, bo pa hranil večji del tega.« (Ivan Molek, Zadeve našega muzeja, *Cankarjev glasnik*, VI/3, Cleveland 1942.) Vendar je muzej počasi zaprl svoja vrata. Del gradiva se je porazgubil, nekaj pa so ga poslali Slovenski matici v Ljubljani. Kratek sklep za čas med obema svetovnima vojnama: prizadevanja so bila velika, rezultati pa skromni zaradi slabe odzivnosti izseljencev, nepripravljenosti, npr. muzejev v Ljubljani, da bi realizirali idejo o arhivu oz. muzeju, in nenazadnje zaradi pomanjkanja denarja.

Leta 1951 je bila ustanovljena Slovenska izseljenska matica (SIM), ki je med drugim v okviru zgodovinske sekcije zbirala slovensko izseljensko gradivo. Pozivala je k zbiranju zanimivega gradiva o življenju izseljencev. Pošiljali naj bi ga v Ljubljano. Nagovarjanja k temu zasledimo v obeh publikacijah Slovenske izseljenske maticе, to je v *Rodni grudi* in *Slovenskem izseljenskem koledarju*. Usmerjena je bila zlasti na Združene države Amerike oziroma na Jugoslaviji naklonjene ameriške Slovence. (Mimogrede: ameriški Slovenci so že v obdobju med obema svetovnima vojnama in tudi po njej želeli, da bi zbirali gradivo s ciljem, da ga uporabijo pri pisanju zgodovine priseljevanja in življenja Slovencev v ZDA. Temu interesu sledimo tudi v šestdesetih letih, vendar do realizacije omenjene želje ni prišlo.) Nikakor ne smemo pozabiti tudi na ameriške Slovence na strani, ki s Slovensko izseljensko matico ni imela stikov. Mislim na delovanje Baragove ustanove, poziv Erika Kovačiča leta 1956, npr. za pisanje znanstvene zgodovine itd. Da je bilo razmišljanje o potrebnosti predstavitve gradiva živo že od prvih let delovanja SIM, nam potrjuje poziv Cvetka A. Kristana o zbiranju muzejskih predmetov: »Če ne moremo imeti slovenskega izseljenskega muzeja kje v ZDA, naj se to zavaruje za slovenske muzeje, saj bomo prej ali slej ustanovili v domovini tudi izseljenski muzej.« (Cvetko A. Kristan, Slovenski etnografski muzej in naši rojaki, *Rodna gruda*, V/2, Ljubljana 1958.)

Z začetkom šestdesetih let se okrepijo pozivi SIM (na t. i. napredno izseljenstvo) za zbiranje zgodovinskega gradiva in pisanje zgodovine ameriških Slovencev. Leta 1963 so ugotovili, da so zbrali največ življenjepisov. Gradivo, ki so ga zbrali do začetka šestdesetih let, so deloma obdržali na SIM, deloma oddali Narodni in univerzitetni knjižnici in deloma Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (IZDG) v Ljubljani. Krog interesentov za prihajajoče gradivo iz Združenih držav Amerike se je širil. Leta 1963 zasledimo poziv: »Zbirajmo gradivo za zgodovino slovenskega izseljensktva«, ki so ga podpisali SIM, SAZU, Filozofska fakulteta, NUK, IZDG, Ameriška bratska zveza, Progresivne Slovenke Amerike, SNPJ, Direktorij Slovenskega narodnega doma na St. Claire Ave. v Clevelandu. Praksa je bila, da so bili časopisi in drugi tisk oddani v NUK, arhivsko gradivo pa je zbiral SIM. Čas od 1960–63 označuje delovanje iniciativnega odbora za zbiranje zgodovinskega gradiva in pisanje zgodovine slovenskega izseljenstva. Zaostritev vprašanja glede pošiljanja izseljenskega gradiva v Slovenijo nastane z ustanovitvijo Immigration History Research Centre (University of Minnesota, St. Paul) leta 1965 oziroma že pred tem. Predhodnik IHRS je bil Recent Immigrant Archives pod vodstvo Mary Molek. IHRS (kot tudi omenjeni predhodnik) je zbiral in še vedno zbira gradivo priseljencev iz vzhodne in južne Evrope. Spor je nastal med Molkovo in direktorijem Slovenskega narodnega doma v Clevelandu na eni strani in direktorijem in SIM na drugi strani. Predmet slednjega spora je bil ideološke narave, saj se je SIM obračala le na napredne organizacije v ZDA, to je tiste, ki so bile naklonjene Jugoslaviji in njenemu družbenemu redu. Leta 1964 zasledimo sklep SIM, da ne bo več pozivala k zbiranju gradiva, naredila popis zbranega in da bo manjkajoče dele dopolnila z mikrofili, kopijami ali dvojniki. Junija istega leta je prišlo v Ljubljani tudi do razgovora med zgodovinarjem Franom Zwitterom in T. L. Smithom (nekdanjim direktorjem Center for Immigrants Studies na Univerzi v Minneapolisu). Zwitter je zaradi bojazni, da se uniči izseljensko gradivo, zagovarjal njegovo pošiljanje v Ljubljano, Smith pa je bil proti. Vse to kaže na zamotnost vprašanja zbiranja izseljenskega gradiva.

Že od leta 1963 je deloval Študijski center za zgodovino slovenskega izseljensktva pri predsedstvu SAZU (do 1982), ki je imel med drugimi nalogami zapisano tudi zbiranje in objavlanje pomembnega gradiva za zgodovino slovenskega izseljenstva. Decembra 1965 se je v okviru SIM ponovno obudila misel o ustanovitvi izseljenskega muzeja. Mnenja o organiziranosti muzeja so se razlikovala, npr. od stališča zgodovinarja F. Zwittera, ki si ga je zamišljal kot del raziskovalnega študijskega centra, v okviru katerega bi delovali tudi specializirani knjižnica in arhiv, do stališča direktorja Narodnega muzeja v Ljubljani, antičnega in kulturnega zgodovinarja Jožeta Kastelica, da bi moral biti muzej del Narodnega muzeja v Ljubljani. Fran Zwitter je o pobudi za izseljenski muzej poročal tudi na seji Sveta omenjenega Študijskega centra 5. januarja 1966. Še vedno je muzej videl v okviru Študijskega centra, kjer naj bi razstavljali grafikone in gradivo, ki bi dokumentiralo izseljevanje s slovenskega ozemlja, vse pa kot rezultat raziskovalnega dela: »Zato naj zaživi študijski center, ki naj bi se imenoval muzej ali kako drugače in bi lahko imel prostore v Adamičevi rojstni hiši.«

Končno je bila sprejeta odločitev, da raziskovalni (študijski) center s knjižnico in arhivom ostane v Ljubljani, izseljenski muzej pa naj bi našel domovanje v Adamičevi rojstni hiši. Še vedno pa je menil, da mora SAZU na primeren način sodelovati pri njegovem nastajanju. (Gradivo o gornjih dogajanjih hrani arhiv Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.) Vse to so bili tudi začetki današnjega inštituta, gostitelja naše okrogle mize, ki je deloval od 1982–86 kot Inštitut za izseljenstvo SAZU, od 3. novembra 1987 pa deluje pod današnjim imenom.

Že v drugi polovici šestdesetih let je prišlo do ločitve zbiranja gradiva na eni strani (SIM, NUK, arhivi in kasneje Inštitut za slovensko izseljenstvo) ter muzejsko dejavnostjo na drugi. Pobudo za slednjo so prevzeli etnologi. Ustanovljena je bila Adamičeva spominska soba v njegovi rojstni hiši v Blatu pri Grosupljem, ki jo je kasneje prevzelo v oskrbo Društvo pisateljev Slovenije. In kaj je danes z njo? Več o današnjem stanju bodo verjetno povedali predstavniki drugih ustanov, ki so prisotni na današnjem srečanju. In ker sem končal z muzejsko dejavnostjo, prosim kolegico, etnologinjo Dašo Hribar, da nam predstavi svoje področje.

D. Hribar: Hvala lepa. Najprej bi se vam zahvalila za vabilo na to okroglo mizo. Vendar, ker sem tukaj prva na vrsti, ne mislite, da ima naš muzej, to je Slovenski etnografski muzej, tudi vodilno vlogo med muzeji. Pač, tako je nanese in hvala lepa za besedo. Mogoče najbolj pomembna posebnost Slovenskega etnografskega muzeja je ta, da je v septembru lanskega leta, se pravi, ni še leto tega, začel v našem muzeju delovati kustodiat, ki ima štiri sklope, in sicer za: (a) slovenske izseljence, (b) zamejce, (c) pripadnike tujih etničnih skupin in pa za (č) narodne manjšine na Slovenskem. Vse štiri omenjene tematske sklope vodim sama. Tako je področje slovenskega izseljenstva le eno od štirih sklopov. Trenutno se v sodelovanju z Narodno in študijsko knjižnico v Trstu ukvarjam s pripravo fotografske razstave s področja slovenskega tržaškega zamejstva. Upam pa, da bom kmalu imela možnost, da se bom lahko bolj posvetila tudi vprašanju slovenskega izseljenstva. Zakaj je ta kustodiat v našem muzeju nastal? Omeniti moram, da je pravzaprav to edini tovrstni kustodiat med slovenskimi muzeji. Tako je naš muzej edini, ki ima to organizacijsko obliko, ki vključuje slovensko izseljenstvo in ima zaposlenega posebnega kustosa. To nam daje nekoliko več možnosti, da damo temu področju večji poudarek in morda tudi kaj uspešnega naredimo.

Naš muzej na Metelkovi v Ljubljani se pripravlja na postavitev stalne razstave, za katero upamo, da bo uresničena nekje v petih oziroma šestih letih, kar pa je odvisno od prenove stavbnega kompleksa ob Metelkovi ulici v Ljubljani. Je pa tako, da naš muzej trenutno razpolaga z zelo malo tovrstnega gradiva, se pravi tako s področja izseljenstva kot tudi ostalih treh sklopov, ki sem jih navedla. Ker je to etnografski oziroma etnološki muzej, pri katerem je etnična komponenta zelo pomembna, je nujno, da napreduje z zbiranjem tega gradiva, da bi lahko predstavili slovenski prostor v polnem obsegu. Se pravi, da bi vključili tudi izseljence in ostale, kar je bilo doslej pri našem zbiranju precej ob strani.

Nekaj gradiva v našem muzeju je, in ko sem bila povabljen na to okroglo mizo, sem se nekako pripravila v tem smislu. Kar bom povedala, je zgolj informacija oziroma seznanitev o tem, kaj hranimo v našem muzeju, in to z upanjem, da izvemo tudi, kaj hranijo druge, ker bo nujno sodelovanje vseh imetnikov tovrstnega gradiva tudi pri pripravi naše razstave. Se pravi, gradivo, ki ga imamo v našem muzeju, ni samo gradivo, ki je nastalo pri izseljencih, kar naj bi bila bistvena točka pogovorov na tej okrogli mizi, ampak je to gradivo dejansko skupek tudi drugega gradiva. Imamo izseljensko gradivo, ki je nastalo v tujini, to je zlasti fotografsko gradivo; prva fotografija, ki jo hranimo pri nas, je iz leta 1893. Potem imamo okrog 50 fotografij izseljencev. To so v glavnem portreti, ki so jih sami izseljenci pošiljali domov svojim svojcem. Te fotografije so bile pridobljene na naslednjih področjih po Sloveniji: v Škocjanskih hribih, v Predgradu, v Dolenji vasi pri Cerknem, v Šmartnem, Šmihelu, Kostelu, Planini pri Rakeku in na Drenovem griču. To je torej fotografsko gradivo iz tega obdobja, se pravi iz obdobja od konca 19. stoletja pa nekje do leta 1920. Potem nastane velika praznina in naslednje fotografije najdemo potem šele iz obdobja 50-ih, 60-ih, zlasti pa 70-ih let, in sicer so to portreti in druge fotografije izseljencev, živečih po evropskih mestih, zlasti iz vrst ekonomske emigracije. Teh fotografij je kar precej, so zelo zanimive, če bi koga zanimalo. Potem pa je naslednji večji sklop fotografij že iz novejšega obdobja. Večinoma so to fotografije, ki jih je v naš muzej prinesla dr. Breda Čebulj Sajko leta 1985, ko je diplomirala in je pripravila v našem muzeju razstavo na podlagi svoje diplomske naloge, in sicer o slovenskih izseljencih v Avstraliji. Teh fotografij je kar dobrih 100 in prikazujejo izseljence, živeče v Avstraliji, motive ob njihovem prihodu na obiske domov in pa tudi fotografije, ki so jih odnesli s seboj ob odhodu in kažejo njihovo življenje doma, to je pred odhodom v Avstralijo. Mogoče bo gospa Breda še sama kaj več povedala o tem gradivu. Najnovejše fotografije imamo iz julija leta 1995, ob obisku skupine slovenskih izseljencev iz Milwaukeeja v našem muzeju in v ljubljanskem Kliničnem centru. No, to je bilo nekaj besed o fotografskem gradivu.

Potem hranimo še t. i. pisno gradivo, to je različne terenske zapise kustosov iz Slovenskega etnografskega muzeja. Namreč, v 50-ih in 60-ih letih je bilo zelo plodno terensko raziskovanje v našem muzeju, to so opravljale t. i. Orlove terenske ekipe, za katere ste verjetno že slišali, ki se imenujejo po takratnem direktorju muzeja dr. Orlu. To so popisi izseljevanj, in sicer iz Šentjurja, Škocjana, Šmarja-Sap, Šentvida pri Stični, Žužemberka, Notranjske, iz posameznih predelov, pa iz Bele krajine (v okolici Drašičev) itn. Ti terenski popisi so dejansko vezani ne toliko na izseljence same, ampak na vplive izseljevanja, kakršne je to izseljevanje imelo v kraju samem, se pravi, kaj je pomenilo to izseljevanje za določeno področje. To bi bilo bistveno o tem, kaj hranimo v našem muzeju.

Pravih predmetov ali še vse tisto, kar ste našli kot izseljeniško gradivo, pa v našem muzeju nimamo. To kaže, da je pred nami še zelo veliko dela. Menim pa, da je zelo dobro, da se je ustanovil omenjeni kustodiat v našem muzeju, kar je bila ideja že od leta 1994, se pravi, kar dobrih 5 let se je muzej nekako trudil, da je do prišlo

realizacije te ideje. V muzeju deluje 8 kustodiatov: za področje ruralnega gospodarstva, običajev, noš itd. in vsak kustos je dejansko zelo zaseden, zaposlen s svojim delom in so zato ta področja, ki sem jih naštela in ki jih pokrivam, vedno nekako izpadla. Vedno bolj se utrjuje zavest, da je tudi to področje zelo pomembno. Toliko za sedaj.

M. Drnovšek: Hvala lepa zaenkrat. Muzeji so po predstavitvenem delu blizu galerijam, zato prosim kolegico Ireno Mislej, da nam spregovori o izseljenskem gradivu na umetniškem področju.

I. Mislej: Ko me je kolega M. Drnovšek prosil, da za to okroglo mizo pripravim kratek, a jasen pregled umetniških del, ki se nahajajo v zbirkah v Sloveniji v galerijah (predvsem v likovnih galerijah in muzejih), se mi je postavilo vprašanje, kako gledati na umetnine s tega pričevalskega vidika, z vidika varovanja gradiva, ki je povezano s preučevanjem izseljenstva. Dovolite primer: tukaj v tej dvorani (Mala dvorana ZRC SAZU, opomba urednika) imamo nekaj umetniških del. Če bi vas vprašala, kaj je na določeni sliki, ki je umetniško delo, pomembnejše, ali njena likovna vrednost ali dokumentarno sporočilo, mi bi težko odgovorili, saj je ravnotežje med obema vsebinama od umetnine do umetnine zelo različno.

Če govorimo o izseljenstvu in umetnosti, moramo najprej izhajati iz spoznanja, da ne obstaja neka izseljenska slika, ne izseljenski kip, obstajajo umetniki, ki so se izselili na tuje, včasih formirani, včasih zelo mladi, tako da so se potem v tujem okolju izoblikovali. Obstaja seveda umetnost, ki nastaja ali je nastala znotraj posameznih skupnosti, ampak umetnost je vedno individualno početje, je izrazit odgovor na subjektivno potrebo po izpovedi, tako da je zelo težko govoriti o umetnosti v povezavi z množičnim izseljevanjem. Umetniki so se praviloma izseljevali zaradi lastnih vzrokov, npr. v prejšnjem stoletju zaradi študijskih ciljev, ker na Slovenskem ni bilo umetniških šol ali akademij. Tudi v današnjih dneh se umetniki odločijo za odhod v razvitejšie centre, npr. v New York ali Pariz. Tudi če vztrajamo z uporabo oznake »izseljenski umetnik«, se moramo zavedati, da se tudi danes izseljujejo nekateri umetniki. Lahko se tudi vprašamo, ali je vse tisto, kar ustvarjajo v tujini, sploh možno imeti za izseljensko umetnost? Gotovo ne. Umetnost, ki nastaja na tujem ali ki je nastajala na tujem, je lahko predmet raziskovanja in proučevanja zgodovine izseljenstva. Je pa predvsem predmet raziskovanja in proučevanja likovnih dogajanj. Slika – ali kip oz. arhitektura – nastane vedno v nekem določenem okolju, v nekem določenem času, tako da ima poleg likovne vrednosti tudi vedno drugo sporočilno vrednost.

Bi bila pa zelo nepravilna do svoje stroke, če bi dala prednost dokumentarni vrednosti pred likovno kvaliteto, pravzaprav se na tem področju včasih razhajamo s kolegi drugih strok, ki dokumentirajo tisto umetnost, ki je bolj pogosto prisotna v slovenskih skupnostih po svetu, a je samo rezultat želja po ilustraciji, želja po aplikativni rabi likovnih stvaritev. Kot sem rekla, umetniki so se vedno izseljevali v glavnem zaradi individualnih želja, njihov razvoj pa je tudi strogo individualističen. Seve-

da imamo tudi primere, ko so umetniki šele zrasli in se izoblikovali v teh izseljenskih skupnostih, s katerimi so negovali zelo tesne odnose.

Pravzaprav najstarejši primer pridobitve likovnega dela iz izseljenstva za pomembno stalno zbirko na Slovenskem izhaja prav iz klasičnega okolja slovenskega izseljenstva, to je iz Clevelanda. Narodna galerija je sredi tridesetih let 20. stoletja dobila iz Clevelanda v dar sliko, ki so jo rojaki odkupili od umetnika Gregorja Peruška (oz. Harveya Pruschka, kakor se je v ZDA imenoval) s sredstvi, ki so jih pridobili s pomočjo organiziranega zbiranja denarja. Namen te akcije je bila skupna želja rojakov, da bi bili s sliko prisotni v takrat najvišji, vrhunski ustanovi na galerijskem področju v Sloveniji. Ta slika je še danes del stalne zbirke Moderne galerije (z delitvijo fonda med Narodno in Moderno galerijo je slika prišla v last ustanove, ki se ukvarja z umetnostjo 20. stoletja). Če greste danes na ogled stalne zbirke, boste v Moderni galeriji zlahka opazili to sliko, ker gotovo nima dosti skupnega z umetnostjo, ki je nastala ob istem času v Sloveniji. Naslov jo že opredeljuje: Simfonija ameriškega zahoda. Sicer včasih moji kolegi uvrščajo sliko in njenega avtorja v slovenski ekspresionizem, a je ta kategorija neuporabna za ameriško likovno umetnost dvajsetih let 20. stoletja. Ameriški strokovnjaki uvrščajo Peruška med »regionaliste«. Slika je gotovo ena najbolj markantnih slik po svoji likovni sporočilnosti. Pozneje so še druga umetniška dela prišla v zbirke. Niso bila sicer pridobljena s tako množično kampanjo za odkup, ampak velikokrat so bila podarjena ali prevzeta z odkupom zapuščine.

Je pa pravzaprav treba priznati, da je v stalnih zbirkah na Slovenskem izredno malo del, ki so nastala v izseljenskih skupnostih. Zakaj jih je tako izredno malo? Ne samo zaradi tega, ker je velika razlika med pridobitvijo dokumentacije ali mikrofilma in prenosom umetniškega dela iz tujine, ampak tudi zaradi tega, ker večina teh likovnih stvaritev je nastala v nekem okolju, kjer je umetnik organsko zrasel, in velikokrat s prihodom teh del v Slovenijo ne dosežemo pravega vrednotenja njihove umetniške kvalitete. Zelo težko je vzpostaviti vzporednice med okoljem, kjer je neka umetnina nastala, in sočasnim umetniškem dogajanjem v Sloveniji. Prav zaradi tega se pogosto dela krivico tistim ustvarjalcem v izseljenstvu, ki so v deželah, kjer so delovali in ustvarjali, praviloma bolje ovrednoteni kot v Sloveniji. Včasih so tiste slike karikirane ali – preprosto rečeno – za nas samo folklor. Tistih del, ki nastajajo v oddaljenih sredinah, se praviloma ne jemlje pretirano resno v naših umetnostnozgodovinskih razpravah ali pregledih. Po drugi svetovni vojni so slovenske galerije ali muzeji prejeli v dar ali pridobili nekatera dela, ki so vredna po likovni kvaliteti in sodijo v sam vrh umetnosti. Skoraj vedno je bilo to povezano s posebnimi okoliščinami ali z izrecno voljo samega umetnika. Na primer zapuščina arhitekta Viktorja Sulčiča, tako dokumentarni kot tisti del, ki ima likovno vrednost – risbe in akvareli – je prišla v Slovenijo po izrecni želji njegove vdove. Večino del hranijo v arhitektovem rojstnem Križu pri Trstu, nekaj jih je pa odkupil goriški muzej. Dela so – žal – bila zelo redko predstavljena javnosti.

V sedemdesetih letih se pa je zgodil primer, ki je svojevrsten in žalosten. V galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki so pripravili izčrpno predstavitev del Fran-

ceta Goršeta. Na razstavi so bila vključena tudi njegova dela iz emigracije. In njegovo delovanje v emigraciji je bilo povod za uradno prepoved otvoritve in zaplenbo že natisnjenega kataloga s spremnim tekstom dr. Franceta Steleta. Po tisti razstavi, ki ni bila odprta, so vendarle nekatera dela ostala v Sloveniji, kmalu pa je sam Gorše osnoval zbirko na Koroškem, v lastni domačiji. Tam je nastala potem njegova galerija in tako se je v bližnjem zamejstvu ohranila večina njegovih del, nastalih zunaj Slovenije. Pred letom in pol je pa Kostanjevica na Krki dobila v dar ne zelo številno, a lepo zbirko Goršetovih del, darilo gospe dr. Bratine v imenu pokojnega moža, ki je bil umetnikov podpornik v Kanadi. Zbirka kipov in risb je bila predstavljena javnosti in je doživela celo izid kataloga, tako da obstaja natančna dokumentacija.

V Umetnostni galeriji v Mariboru hranijo nekatera dela pomembnega kiparja Milana Vojske, ki je emigriral v Avstralijo in tam napravil pomembna monumentalna kiparska dela, v Mariboru pa hranijo predvsem kipe iz časa pred izselitvijo. V katalogu njegove pregledne razstave pa je zbrana dokumentacija tudi o avstralskem opusu.

V Domžalah hranijo zbirko, ki jo je kipar France Ahčin podaril rojstnemu kraju. S tem – bilo je to še v Jugoslaviji – je celo odprl boleče vprašanje odnosov z domovino znotraj tako zaprte skupnosti, kot je bila slovenska politična emigracija v Argentini. Umetnik si je upal ubrati pot domov, ne glede na politični režim, ne glede na predsodke same emigracije pred takratno socialistično ureditvijo, in je na ta način ohranil velik del svojih kipov v rojstnem mestecu. Kmalu zatem je umrl v Argentini. Del te zbirke je postavljen na ogled v Kulturnem centru v Domžalah, kjer je tudi glasbena šola.

V zamejstvu, predvsem na avstrijskem Koroškem, je – poleg Goršetove zbirke v Svečah – v katoliškem domu v Tinjah zbrano največje število umetniških del na slovenskih tleh, ki so nastala zunaj tega ozemlja, in sicer del Stanislava Rapotca, slovenskega slikarja iz Avstralije. Poleg teh imamo samo eno njegovo sliko v stalni zbirki v Kostanjevici na Krki. Razlog, da Kostanjevica poseduje to lepo sliko, je dejstvo, da je bil Rapotec Goršetov prijatelj in da je z njim prihajal v Kostanjevico, ko je pripravljал svojo razstavo. Rapotčeva slika je bila darilo avtorja.

Zanesljivo ni v slovenski galeriji nobenega odkupljenega dela iz vrst izseljenskih avtorjev, to pomeni, da nobena pomembna galerija v okviru svojega programa odkupov ni pridobila kako delo od slikarja na tujem. Moderna galerija ima sicer v svoji zbirki, poleg Peruškove slike, dva mala kipca, dve skulpturi Franceta Ahčina, ki ju je ob priliki velike razstave v Domžalah ponudil galeriji sam umetnik. Takih ponudb s strani izseljenskih umetnikov je bilo v preteklosti več. Moderna galerija je sicer sprejela Ahčinovo delo, pred leti pa je zavrnila darilo grafik in risb Božidarja (Teda) Kramolca, ki po drugi strani še čaka na odkup imenitnih risb iz taborišča Gonars s strani Muzeja za novejšo zgodovino. Velikokrat se tudi zgodi, da so naše vrhunske galerije zelo konzervativne pri vključevanju novih del v svoje zbirke. Po osamosvojitvi Slovenije se je pojavilo na slovenskih tleh tudi nekaj zbirk iz emigracije, ki so nastale, podobno kot Bratinova, ki smo jo prej omenili. Najvidnejša je zbirka dr. Janeza Arneža, ki je doživela tudi predstavitev javnosti v Dobrovem na Goriškem.

Poleg problematike, ki sem jo nakazala glede del, ki so lahko dokumentarni vir za preučevanje slovenskega izseljenstva, je treba vsaj omeniti, da imamo na Slovenskem nekaj pomembnih zbirk umetniških del, ki niso nastale na naših tleh. Npr. sama ustanova, ki jo vodim, to je Pilonova galerija v Ajdovščini, hrani celosten Pilonov opus, od tistih klasičnih del, ki jih poznamo, pa tudi dela iz njegovega bivanja v Parizu. Ali je Pilon klasičen izseljenec ali ne, je seveda vprašanje. Izselil se je, tako kot mnogo drugih, tudi z namenom, da bi svobodneje ustvarjal, in ne samo da bi si zagotovil boljše materialno življenje. Pilonova galerija skrbi tudi za bogat arhiv, ki ga je Pilon ohranil in kjer je tudi gradivo o izseljencih v Franciji. Druga pomembna zbirka del, nastalih na tujem, je v gradu Dobrova v Brdih. Gre za grafično zbirko Zorana Mušiča. Omenimo lahko tudi zbirko Avgusta Černigoja, zamejskega ustvarjalca, čigar dela so ohranjena danes v Lipici, in ne več v Trstu. Sodeč po teh zadnjih primerih bi lahko sklepali, da je Slovenija le pokazala neko pripravljenost, da ohrani umetniška dela, ki so nastala v tujini, a žal ne moremo govoriti o sistematičnem načrtu. Ob razmišljanjih o neki muzejski zbirki ali celo nekem izseljenskem muzeju bo treba upoštevati tudi likovno umetnost. Pričakovanje, da bodo dela izbrana bolj zaradi njihove likovne kvalitete kot pa dokumentarne sporočilnosti, se mi zdi naivno. V takšen muzej bo lahko vključeno gradivo, ki ima visoko umetniško vrednost, kot npr. knjižna ilustracija, likovna oprema slovenskih cerkva, likovna oprema slovenskih domov in podobno.

M. Drnovšek: Najlepša hvala, mogoče še kaj več v diskusiji. Ker je meja med umetniškim in filmskim svetom in tudi gradivom zelo blizu, prosim Lojza Tršana, da spregovori o tej kategoriji gradiva.

L. Tršan: Govoril bom, kot je nakazal g. Drnovšek, o filmih o izseljencih v Slovenskih filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije. V tej instituciji, ki jo kratko imenujemo SFA, hranimo sorazmerno veliko filmov o življenju slovenskih izseljencev.

V ZDA sta snemala Božidar Jakac in Anton Grdina. Jakac je leta 1929 odšel v ZDA, kjer je veliko potoval po različnih mestih, od New Yorka prek Chicaga, Washingtona, Detroita do Pittsburgha. Največ se je zadrževal v Clevelandu, ameriški Ljubljani, kjer je snemal tudi življenje izseljencev, njihove hiše, družabno in kulturno življenje z narodnim domom, piknike, procesije, pa tudi njihovo gospodarsko življenje, npr. polnilnice pijač, trgovino z vinom in drugo. Drugi filmi iz obdobja pred drugo svetovno vojno so še Petintridesetletnica Kranjske slovenske katoliške jednote v Jolietu v Illinoisu iz leta 1929, potem Šestintridesetletnica iste organizacije v Detroitu iz leta 1932, Slovesnost ob odkritju spomenika škofu Frideriku Baragi iz leta 1935, kjer je bil tudi prisoten ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ter še trije filmi, ki so bili brez naslova in smo jih naslovili Slovenski izseljenci, s prikazom izseljencev v Kansasu in Oregonu, tovarne slamnikov, kjer so delali predvsem izseljenci iz okolice Domžal.

Po drugi svetovni vojni imamo dokumentirano proslavo 1. jugoslovanskega dne

in 1. slovenskega dne (leta 1946 v Clevelandu) ter film z naslovom Slovenska izseljeniška zadruga, film o srečanju jugoslovanskih izseljencev v 50-ih ali 60-ih letih nekje na jugu ZDA. Po drugi svetovni vojni so slovenski snemalci snemali tudi obiske izseljencev v domovini. Med njimi naj omenim predvsem Izlet v domovino režiserja Zvoneta Sintiča iz leta 1952, reportažo o obisku izseljencev v matični domovini in Domo-tožje iz leta 1956 režiserja Borisa Gorjupa o spominih izseljenca na domovino, ki je nekakšna samorefleksija. Filme, ki so propagirali obiske v domovini, je snemal tudi Stane Lenardič, in sicer za znanega organizatorja potovanj, agencijo Kollander iz Clevelanda, ki je skrbela za obisk slovenskih izseljencev, in to za res množične obiske domovine. Naslovi teh filmov so: Veselo srečanje iz leta 1967, potem With Kollander to Slovenia iz leta 1971 ter Polka festival in Beautiful Slovenia iz leta kasneje.

Žal pa moram ob vsem tem omeniti, da bi bilo filmov o slovenskih izseljencih ohranjenih še precej več, če ne bi bili uničeni v požaru hiše Antona Grdine, enega izmed vodilnih slovenskih izseljencev v Clevelandu, še preden jih je lahko od dedičev prevzel v ustrezno hrambo Joe Valenčič, raziskovalec slovenske filmske zgodovine v ZDA in tudi predavatelj na clevelandski univerzi. O njem bom spregovoril še na koncu. Naj omenim, da je v slovenskem filmskem arhivu ohranjeno še preko 30 do sedaj nepoznatih filmov Božidarja Jakca, in to iz predvojnega in povojnega obdobja. Filmi so še v strokovni obdelavi in prikazujejo življenje v ZDA, med drugim tudi slovenske izseljence. Filmi bodo kmalu dostopni zainteresirani javnosti. Vsi do sedaj znani Jakčevi filmi so obdelani v posebnem inventarju. V tem prispevku sem seveda govoril predvsem o izseljencih v ZDA, ker filmov o izseljencih v drugih delih sveta tako rekoč nimamo oziroma jih nimamo evidentiranih. Zato ne vemo, ali ti filmi sploh obstajajo.

Kot sem rekel, bom povedal še nekaj o Joelu Valenčiču, zelo zanimivem in prijetnem možakarju iz Clevelanda. V povezavi s Slovensko kinoteko raziskuje filmske igralce, ki so bili v Hollywoodu. Med temi filmski igralci je najbolj znana gospa z umetniškim imenom Zala Zarana. Potem ko je gospa pred mano (I. Mislej, opomba urednika) govorila o umetnikih na delu v tujini in o izseljencih, sem se spomnil, da bi lahko govorili tudi o slovenskih filmskih igralcih, ki so delovali v tujini. Med temi je najbolj znana zvezda nemega filma iz medvojnega obdobja, to je Ita Rina.

Potem bi omenil še film Tryptichon, ki prikazuje slikarja Anteja Trstenjaka, kako je delal med lužiški Srbi. Zelo zanimiv, lep film, ki prikazuje tudi njegova dela v eni izmed mariborskih oziroma štajerskih galerij.

Potem lahko povem še to, da imamo v našem arhivu veliko število – to je okrog 10.000 – diapozitivov Božidarja Jakca. Na njih je tudi mnogo izseljencev. Ti diapozitivi so razjasnjeni in osebe so razpoznavne. Moj predhodnik Ivan Nemanič jih je rekonstruiral s pomočjo gospe Tatjane Jakac. Vedeti moramo, če teh razjasnitev oseb ni, je z odmikom časa vedno težje prepoznati posamezne osebe.

No, zdaj bi zaključil z ožjo tematiko in povedal še nekaj na splošno o filmu. Filmi so za mnoge precej nenavaden, toda za zgodovino 20. stoletja pogosto nenadomestljiv vir, ki je v humanističnih strokah premalo izkoriščen. In to po mojem mnenju

zaradi treh razlogov: (a) malo zaradi bojazni raziskovalcev, ker to ni klasično gradivo na papirju in zaradi tega zahteva drugačen pristop, (b) zaradi razširjenega mnenja, da je veliko tega gradiva ponarejenega in da ne odslikava realnega dogajanja, kar seveda ne drži – vsaj ne v večini primerov, in (c) tretji razlog pa tiči v tem, da je bilo to gradivo do sedaj premalo poznano in da mnogi niso vedeli, da je v slovenskem filmskem arhivu kar preko 4500 naslovov raznih filmov. Od teh filmov je 1798 urejenih kronološko, z vsemi opisi in raznovrstnimi kazali, in objavljenih v treh inventarjih, kar omogoča dokaj eleganten dostop do iskane vsebine. So pa med uporabniki tudi svetle izjeme, to so predvsem muzealci, ki naše filme s pridom uporabljajo pri razstavah, in nekateri profesorji zgodovine s FF v Ljubljani – za animacijo pri svojem pedagoškem delu s študenti.

M. Drnovšek: No, mimogrede povedano: pred dnevi smo imeli v okviru naših Dnevov inštituta predavanje g. Janez Puclja iz Münchna. Predvajal nam je amaterski film oz. mozaik filmov slovenskega amaterskega snemalca iz izseljenskih vrst, ki nam je predstavil življenje izseljencev v Stuttgartu in okolici. Trajal je kar krepko uro. Posamezni filmi, iz katerih je bil sestavljen, so bili posneti od okrog 1968 pa do 1985, s poudarkom na sedemdesetih letih. Motivi so bili različni: izseljenci doma in na delu, njihova praznovanja, npr. Miklavževanje, Binkošti, otroške kolonije, verski obredi, slovenske šole ipd. Danes imajo kljub amaterskemu nastanku izredno dokumentarno vrednost. Dobro bi bilo, da Arhiv R Slovenije vzpostavi kontakt z g. Pucljem in pridobi kopijo filma. Arhiv R Slovenije namreč razpolaga z najboljšimi pogoji za hranjenje filmov, zato bi bilo dobro, da pride kopija tudi v njihov arhiv. Hvala lepa. Nadaljujmo z našim delom in se ponovno posvetimo arhivskemu gradivu. Prosim kolega Mihaela Glavana, da spregovori o Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice oziroma o izseljenskem gradivu, ki ga hrani omenjeni oddelek.

M. Glavan: Torej zelo na kratko. Bilo že je omenjeno, da je knjižnica – seveda nacionalna (NUK), ena najstarejših institucij, za katero so vedeli tudi vsi izseljenci – od nekdaj imela tudi svoj poseben del, kjer se je zbiralo rokopisno gradivo, se pravi tisto neknjižno gradivo, ki je za nas posebej zanimivo. Kako so te stvari nastajale, ne bom posebej razlagal, saj ste vsi kot strokovnjaki s tem dobro seznanjeni. Nekaj gradiva te vrste je prihajalo v knjižnico že v devetnajstem, močneje pa seveda potem v 20. stoletju, posamezni deli pa največ po drugi svetovni vojni, ko dobimo tudi nekaj večjih celot. Danes obsega približno 31 enot, torej približno 30 enot, za katere lahko rečemo, da so izseljenske po svoji vsebini. Od tega je samo nekaj večjih. Med njimi je najboljšežnejša Adamičeva, ki jo je pokojni Pirkovič, kot vam je znano, pripeljal sem že kmalu po vojni. Potem moram omeniti še nekaj teh drugih slovstvenih enot, kot je npr. Rogljeva in še nekaterih drugih ustvarjalcev. Je pa tudi nekaj netipičnih za slovenski slovstveni arhiv, to so arhivske celote izseljenskih organizacij, društev ali ustanov, ki bi po svoji tipologiji morda bolj sodile v klasične arhive, tako kot bi seveda po drugi strani slovstveni literarni opusi veliko bolj sodili v ta naš nacionalni arhiv.

Tako so tovrstna vprašanja, ki so bila danes že večkrat načeta, stalno odprta. Imajo svojo pravno, legalno, se pravi zakonsko stran. Omenjen tip arhiva je vendarle 1.) osebna lastnina tistega, pri katerem je nastal, 2.) je seveda lastnina države, v kateri je nastal, 3.) pa je seveda prisoten interes matične domovine in stroke, da bi se vendarle uvrstil na tisto področje, na tisto mesto, kjer bo najlažje dosegljiv za raziskovanje in najbolj urejen, dokumentiran in hranjen. Tako da je vsa problematika pravzaprav stalno kompromis vseh teh dejavnikov. Zdaj, v najnovejšem času, to ni več tako komplicirano vprašanje, mislim pa, da je najpomembnejše, da bi bili vsi ti arhivi dobro obdelani in da bi bile informacije o njih dosegljive vsem. S tem se seveda tudi možnost raziskovanja poveča, čeprav perspektivno je treba le povedati, da neka strokovna temeljna delitev seveda obstaja in je tudi smiselna, kot sem že prej omenil. Se pravi, če mi želimo res umetnost, npr. literarno ali pa likovno, o kateri je govorila kolegica (I. Miselj, op. ur.), ali še kakšno drugo, integrirati k matičnemu narodu, je potem s tega vidika najbrž zelo smiselno, da bi bile te temeljne reči na pravih mestih. Npr. da bi bila skupaj slovenska literatura, ki je pač enotna, če je nastala v slovenščini in so jo napisali Slovenci, in to kjerkoli. Vendar se bo to najbrž tekom časa morda še kaj pregrupiralo, če se ne bo, pa moderna tehnologija, kot rečeno, dopušča, da smo z informacijskimi viri bolj povezani.

Dotaknil bi se samo še enega vprašanja. Mislim, da naši državi – verjetno ste v dnevih, ko jaz nisem utegnil biti dosti tukaj, o tem govorili – zaenkrat še ni uspelo prav posebej dobro organizirati in urediti svojega razmerja do izseljencev. Verjetno smo si v tem soglasni, tako na znanstvenem polju, političnem, gospodarskem in še kakšnem. Mene seveda zanima bolj ta strokovno-znanstveni del. Mislim namreč, da bi morali poleg tega, da postavimo, če sem zelo kratek, temeljne nacionalne institucije (inštituti, knjižnice, univerza, izseljenska matica, društva itd.), ki morajo izseljensktvo vključevati v svoje delo, je pravzaprav nezaslišano, da nimamo niti izseljenskega muzeja, da nimamo niti izseljenske ulice v Ljubljani, da nimamo obeležij, raziskav. No, na področju literature je ravno v tej instituciji, kjer sedimo, izseljenska književnost vendarle doživela eno temeljitejšo raziskavo in objavo (*Slovenska izseljenska književnost*, uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič, 3 knjige, Ljubljana 1999, op. ur.). Tako, da je še veliko dela, da ne omenjam seveda področja izobraževanja, informatike in dopolnitev informacijsko dokumentacijskih zadev, ki še v veliki meri niso dorečene oziroma narejene. Na tem področju nas delo še čaka, npr. pretok gradiva in informacij. Mi še zmeraj ne odklanjamo seveda gradiva, ki ga ustvarjalec izrecno želi izročiti naši instituciji, če je take vrste, nikakor pa ne prakticiramo, da bi pri ustvarjalcih ali društvih po svetu terjali ali iskali ali ne vem kako sistematično zbirali tako gradivo. Nasprotno, mi skušamo ljudi ozavešiti o tem, kam njihov osebni, zasebni ali društveni arhiv sodi, če nas seveda o tem vprašajo oz. če smo v takih kontaktih. Torej tako, da se nekako vključujemo tudi na področje te problematike. Je pa naše gradivo, kolikor je izseljenskega, v grobem obdelano, tako da je dostopno raziskovalcem, čeprav moram priznati, da ne v taki meri, kot bi želeli, ker so kadrovska in druga vprašanja vedno problematična. Ker sem že omenil izseljenski slovenski

muzej, mislim, da bi na tem področju resnično bilo treba nekaj storiti, da če nam je uspelo vendarle v teh letih npr. oblikovati državni cerkveni muzej, torej kot neki področni interesni muzej, bi kazalo, da to vendarle naredimo tudi na področju izseljens-tva.

M. Drnovšek: Vabim kolegico Rozino Švent. V okviru naših srečanj je že imela predavanje na temo o D-fondu oziroma o knjigah, ki jih je NUK pridobil iz izseljen-skih krogov. Prosim.

R. Švent: Nadaljevala bi kar tam, kjer je kolega Glavan končal. Večina problemov, ki se dan za dnem konkretno pojavljajo v NUK, je povezanih s tem, da preprosto ni dorečeno, kdo kaj zbira. Zaradi tega pač vse institucije zbirajo vse in s tem se tudi izgubi vsa preglednost nad tem gradivom. V svojem referatu sem še dodatno opozori-la na to, da se v zadnjem času zelo pogosto dogaja to, da enostavno raziskovalci informacije skrivamo drug pred drugim. Vsak ima pač svoje področje delovanja in mislim, da bi moralo biti več tolerance med nami. Tako, recimo, se mi je zgodilo kar nekajkrat, da so se ljudje čisto konkretno pritoževali nad našimi raziskovalci, rekoč: »Saj hodite vedno iste stvari gledat v Ameriko!« Konkretno: raziskovalec, ki dobi v matični domovini sredstva za neko raziskavo v tujini, bi v bistvu moral biti zavezan, da po uporabi zbranega gradiva le-to izroči eni od ustreznih institucij v Sloveniji, da še drugi koristijo to gradivo. V tujino pa bi odšel samo zaradi dopolnitve tistega, česar pač tukaj ni mogel dobiti.

No, kar se tiče gradiva v naši knjižnici, imam na skrbi D-fond, to je razvpiti fond slovenske politične emigracije. Žal v naši knjižnici ni nikogar, ki bi se specialno uk-varjal s samim izseljenskim gradivom. Sama skušam dobiti, ampak to čisto po neki lastni iniciativi, malo bolj obširen pregled nad tem, kaj se v naši nacionalki dogaja z gradivom, ki je po provenienci nastalo v tujini. Moram reči, da stanje ni tako črno, kot na prvi pogled izgleda, kajti nacionalka si je vedno prizadevala dobiti čimveč gradiva in v bistvu so nam bili dobrodošli prav vsi možni viri, samo da pridemo do gradiva. Se pravi, z viri v tujini smo si dopisovali že tudi takrat, ko taki stiki, recimo s politično emigracijo, niti niso bili zaželeni, vse pa s ciljem, da smo pač dobili gradivo. Kon-kretno smo take prošnje naslavljali na Slovensko kulturno akcijo (Buenos Aires, Ar-gentina) in na posameznike. Kot verjetno veste, je bila knjižnica vedno tudi taka insti-tucija, kamor so se »odlagali« ljudje, ki so bili nekoliko politično vprašljivi, recimo Jože Bajc, Žužek. Oba sta imela znanke in sorodnike v tujini in sta bila zato zelo primerna človeka, ker sta imela zaupanje tudi pri ljudeh v tujini, s katerimi smo se pač dogovarjali. Kar se tiče recimo pojma »slovenika«, mišljeno je gradivo, ki ga napiše-jo bodisi avtorji, ki so Slovenci, ali pa gre za gradivo, ki govori o sami Sloveniji oz. o Slovencih, poskušamo ta fond v NUK čim bolj kompletirati.

Kar se tiče npr. knjižne produkcije, smo tukaj v bistvu še na najboljšem, kajti knjige so vendarle tak material, ki se natisne v večji ali v manjši nakladi. Tako na hitro rečeno, hranimo v naši knjižnici (NUK) približno 90% knjižnega gradiva. Seveda je

zdaj vprašanje, ali je to res najbolj kvalitetno gradivo. Kar se tiče same ohranjenosti gradiva, je težava v tem, da se je gradivo, ki prihaja k nam iz tujine, tam pogosto hranilo v popolnoma neprimernih prostorih. Poučna je zgodba izpred nekaj let, ko je bila delegacija Slovenske izseljenske matice v Argentini. Pridobljeno gradivo, med njim smo dobili tudi prve letnike *Svobodne Slovenije*, smo morali v celoti razkužiti – zapliniti, ker je bilo v hrbtih vse polno žužkov, in vprašanje je, kakšno je recimo tisto gradivo, ki je ostalo v Slovenski hiši, v njihovi kleti danes.

Kar pa se tiče periodike, imamo številčno (kar se tiče naslovov) sicer tega izredno veliko, samo »vrednost« periodike je odvisna pač od tega, kako popolna je. Sama sem konkretno pregledala svoj D-fond, kjer imamo tudi zelo veliko periodike. V njem je skoraj 200 naslovov, vendar le en sam naslov je popolnoma kompleten. Zato si lahko samo predstavljate, kakšno je stanje pri drugih. Nekaj gradiva imamo tudi v 2–3 izvodih. Pred kratkim me je npr. Breda (Breda Čebulj Sajko, op. ur.) opozorila, da ima tudi ona nekatere stvari iz Avstralije, in verjetno bomo morali iti čisto sistematično od naslova do naslova in se potruditi in pregledati fonde po vseh možnih institucijah. Večkrat se tudi sprašujem, v katerem mediju naj bi objavila tako željo in kako se predstaviti javnosti glede tega, kaj vse zbiramo. Že pred leti sem objavila v *Svobodni Sloveniji* poziv, da NUK zbira to in to gradivo, da nam manjkajo stvari, ampak od tistega »apela« nismo pridobili niti ene same številke. To se pravi, da bomo morali najti neko drugo pot, da bomo bolj učinkoviti.

Kar se drugega tiska tiče in pa zapisov na drugih medijih – mimogrede NUK zbira tudi glasbeno gradivo, npr. plošče, kasete, video kasete itn. – moram priznati, da smo šele v zadnjem obdobju bolj sistematični pri nabavljanju tega gradiva. Mi smo se sicer trudili že prej, da bi to gradivo dobili, samo problem je v tem, da enostavno ne veš, pri katerem viru naj človek najde podatek, da je kakšna stvar izšla. Nekaj podobnega se nam dogaja tudi s kartografskim in slikovnim gradivom, ki ga prav tako hranimo v NUK. Imamo pa še poseben fond drobnega tiska, to so razna vabila za razstave itn.

Kot knjižničarji se neprestano srečujemo s tem problemom, da enostavno ne vemo, kaj in kje iskati. Konkretno, če bi mi bolj točno vedeli, katere stvari so v tujini izšle, bi jih seveda potem tudi lažje poiskali. Sama se že nekaj let navdušujem za idejo, da bi morda preko *Rodne grude* ali kakšnega drugega časopisa enostavno izvedli neko tako akcijo »podarim knjigo ali podarim časopis«. Praktično bi to izgledalo tako, da bi naša nacionalna knjižnica občasno objavila sezname stvari, ki jih iščemo. Ljudje oz. darovalci, ki živijo ponavadi na drugi strani oceana, bi se morali v večji meri odzvati in se zavedati, da je njihova prisotnost v naši knjižnici odvisna predvsem od njihovega odziva na take akcije. Konkretno, da bi se na nek način zakon o obveznem tisku razširil tudi preko meja – npr. kot moralni dolžnostni izvod z njihove strani oz. da bi svoje tiske sami pošiljal v knjižnico.

Med posamezniki, ki so l. 1945 odšli v tujino, je bila precej močna skupina desne katoliške inteligence. Konkretno bi tukaj izpostavila dr. Tineta Debeljaka, ki je bil med drugim velik humanist – on sam se je zavedal tega problema, saj so vse njegove

knjige, ki jih imamo v NUK-u, njegov osebni dar, še več, notri je celo podpis avtorja. To je v bistvu edini možni način, da sproti in pa tekoče dobivamo to gradivo, kajti le tako ga lahko tudi vključimo v tekočo slovensko bibliografijo.

Osnovni princip naše bibliografije je namreč ta, da toleriramo odstopanja največ od 2 do 5 let; če pa gradivo pride v NUK recimo 10 let po tem, ko je bilo natisnjeno, ga pa seveda v slovenski bibliografiji ni, ker je to prevelik odmik od datuma nastanka. Še sreča, da naša Slovenska bibliografija izhaja za nazaj in z nekajletno zamudo, tako da lahko vključimo tudi več teh »zapoznelih« tiskov.

Že prej, ko sem omenila zdomsko – izseljensko periodiko, sem mislila tudi na tisti veliki dar PSA (Progresivne Slovenke Amerike), ki so praktično po celi Ameriki zbirale to gradivo in so ga izredno veliko nabrale, samo spet se je zgodila tragedija, ki se pri gradivu zelo pogosto dogaja. Ker v 60-ih letih seveda druge možnosti ni bilo, so gradivo poslale z ladjo; med prevozom je prišlo do viharja, tako da se je gradivo razmočilo in zelo poškodovalo. Posledica tega je, da danes to gradivo v veliki meri ni dostopno. Imamo ga spravljenega, nekaj smo uspeli mikrofilmati, vendar je nedostopno za uporabnike, ker je tako krhko, da ga poškodujemo, že če ga samo odpremo.

Kolega Glavan je pred tem predstavil naš rokopisni oddelek oz. rokopisno zbirko, kjer je tudi veliko pomembnega izseljenskega gradiva. Kot je že prej omenila Irene (Irene Mislej, op. ur.), da pride pri avtorjih, ki se izselijo, do neke vrste kratkega stika, ugotavljam, da je tudi pri naši zbirki tako. Samo kot primer, imamo stvari od Kunčiča (Kunčič Mirko, op. ur.), Tineta Debeljaka itn., ampak samo do odhoda v tujino, potem pa je velika vrzel za naprej. Mimogrede, tudi pri meni v bistvu nastaja neke vrste poseben (oseben) arhiv, ki je posledica (rezultat) tega dopisovanja. Pisem – gradiva je vedno več in zdaj temu dodajam zraven še elektronsko pošto in verjetno bom morala tudi pri sebi narediti nekaj več reda. Praktično vsak dan odgovarjam na to elektronsko pošto ali v Ameriko ali v Argentino ali v Avstralijo in verjetno se tudi vam dogajajo podobne stvari. Morali bomo tudi to pošto bolj sistematično zbirati in vlagati v fascikle, da bo ta stvar sploh še pregledna.

M. Drnovšek: Pred odmorom dajem besedo še Jožetu Prešernu, čeprav se sam z izseljenskim gradivom na SIM ni neposredno ukvarjal. Omenili smo že vlogo Slovenske izseljenske matice pri zbiranju tega gradiva, zato ga prosim, da spregovori nekaj o vlogi SIM pri zbiranju arhivskega gradiva.

J. Prešeren: Nisem se posebej pripravil za to diskusijo, ker pa že zelo dolgo delam na Slovenski izseljenski matici, bom morda lahko povedal nekaj besed tudi o tematiki, o kateri danes teče beseda. Veste, imam občutek, da še danes marsikomu nista jasni vloga in položaj Slovenske izseljenske matice nekdanj in danes. Osebnostno vedno bolj ugotavljam, da je bila še do pred nekaj leti Matica po eni strani neke vrste nacionalna ustanova, zadolžena za vse, kar je bilo v kakšni zvezi z izseljenstvom, po drugi pa je bil takrat, kot še danes, njen statusni položaj dokaj neurejen. Vsekakor pa je bila že od vsega začetka ena izmed njenih nalog tudi zbiranje vsakovrstnega dokumentarnega

gradiva o slovenskih izseljencih. Ko smo ravno slišali poročilo filmskega arhiva (Lojz Tršan, Arhiv republike Slovenije, op. ur.), naj povem, da mu je matica prav pred nedavnim izročila v varstvo kar lepo zbirko filmskih trakov, od katerih so bili nekateri posneti že pred drugo svetovno vojno. Seveda pa je bil to le delček zbranega gradiva, saj je bila naša pozornost usmerjena multidisciplinarno, od društvenih arhivov pa do posameznih spominskih zapisov. Prepričan sem, da smo vrsto let kar dobro opravljali tudi to svojo nalogo, čeprav za to nismo imeli posebnega strokovnega sodelavca, razen gospe Mile Šenk, ki je bila poleg urejanja *Slovenskega izseljenskega koledarja* zadolžena tudi za zbiranje zgodovinskega gradiva in ki je vodila tudi posebno zgodovinsko sekcijo, nekakšno predhodnico današnjega Inštituta za slovensko izseljenstvo. Seveda je bilo največ pozornosti posvečene zbiranju gradiva o posameznikih, vidnih društvenih organizatorjih in sodelavcih društev in organizacij ter ustanov. Veliko tega gradiva je še vedno na Matici, nekatere pomembnejše stvari pa so že v Arhivu republike Slovenije in tudi v NUK. Tudi mi smo se pogosto spraševali, kam spada posamezno gradivo, da bi bilo na voljo morebitnim preučevalcem zgodovine slovenskega izseljenstva. Zato je ostalo na Matici še marsikaj, kar bi morda moralo biti kje drugje. Tako so med drugim ostale pri nas tudi številne gramofonske plošče in kasete s posnetki izseljenskih ansamblov in pevskih zborov in podobno.

V zadnjih letih smo v okviru uredništva publikacij zbrali tudi kar lepo zbirko rokopisov in knjig izseljenskih avtorjev, saj smo pomagali tudi pri izdajanju njihovih del, bodisi v lastni založbi ali v sodelovanju z drugimi založbami. Res pa je, da je večina teh knjižnih izdaj tudi v NUK-u. Preučevalec slovenskega izseljenstva ima, kot je bilo omenjeno, res kar precej težav, preden odkrije pravo lokacijo posameznega gradiva, od Arhiva R Slovenije do NUK-a, vašega inštituta ali etnografskega muzeja. Tu pa so še razne galerije, kjer hranijo tudi izseljenska umetniška dela. Škoda, da ni nikjer nobenega zapisa o tem, kje je mogoče kaj najti. Tudi mi se pogosto srečujemo z vprašanjem, kdo je sploh izseljenec. Je to bil Pilon? No, sam se spominjam, da se je v zadnjih letih svojega življenja pogosto oglasil na Matici. Vendar pa, ali je izseljenec tudi Jože Ciuha, ki ustvarja v Parizu? Kot vem, se za predvojne izseljence niso imeli tudi komunisti, bolj so se imeli za začasne politične begunce, recimo Tomo Brejc, čeprav je v Parizu celo urejal enega prvih izseljenskih časopisov v Evropi, *Glas izseljencev*.

Zbiralci izseljenskega gradiva smo tudi specializirani izseljenski novinarji, kot sem jaz npr. pri *Rodni grudi*. Na tem področju se skoraj vsak dan odkrije kaj novega, kako neznano gradivo, ali pa srečaš kakega dotlej neznanega izseljenca. To smo delali tudi za ceno tega, da so nas imeli za sodelavce Udbe. Res pa je, da smo vedno morali iskati ljudi, zbirati podatke o njih, če smo hoteli o kom pisati, iskati material, navezovati nove stike. Danes vidimo, da je bilo naše delo pogosto napačno razumljeno. Tudi v študiji o kanadskih Slovencih, ki jo je v knjigi izdal dr. Rado Genorio, so na koncu objavljene nekatere pripombe iz anket, s katerimi je zbiral potrebne podatke; tudi tam nekdo piše, da zbira podatke za Udbo. Ko gledam danes nazaj, priznam, da je bilo verjetno marsikaj narobe, ugotavljam pa tudi, da pozitivno vendarle prevaga negativ-

no. Dejstvo je, da je bila večina našega dela opravljenega z razlogom – da se ohrani gradivo iz zgodovine slovenskega izseljenstva v slovenskem nacionalnem spominu, čeprav je bila ta dejavnost vedno nekje na margini dogajanja v stroki. Poudariti moram tudi to, da so prav publikacije Slovenske izseljenske matice, zlasti *Slovenski izseljenski koledar* in revija *Rodna gruda*, še vedno neizčrpan vir informacij za vse preučevalce slovenskega izseljenstva.

Tudi mi na Slovenski izseljenski matici smo veseli, da tako uspešno dela Inštitut za slovensko izseljenstvo, saj je bil že čas, da tej tematiki posvetijo potrebno pozornost tudi osrednje slovenske znanstvene ustanove. Matica bo tudi v prihodnje dajala raziskovalcem na voljo vse gradivo, s katerim razpolaga. Neobdelanega gradiva pa je še vedno dovolj, čeprav je dokaj nepregledno.

M. Drnovšek: Hvala lepa. No, mogoče samo kratka replika v zvezi z razpršenostjo gradiva. Današnja okrogla miza ima namreč ravno ta namen, da dobimo nekoliko večjo preglednost nad razpršenim gradivom, zato sem vabil ljudi iz različnih krogov, ne samo arhivistov, temveč širši krog imetnikov ali poznavalcev slovenskega izseljenskega gradiva. Omenim naj, da so bili povabljeni dr. Bogdan Kolar (Nadškofijski arhiv Ljubljana), dr. Janez Arnež (Studia Slovenica, Šentvid nad Ljubljano), kolega Srečko Brišar, vodja arhivske službe na Ministrstvu za notranje zadeve, in še vrsta drugih, ki se vabilu niso odzvali. Nadaljujmo z delom. Vabim kolega Deana Ceglarja, ki dela na arhivsko dokumentacijski zbirki in informativni dejavnosti na inštitutu in je avtor *Vodnika po arhivskem gradivu* našega inštituta. Vodnik ste danes dobili v roke vsi udeleženci, avtor pa vam ga bo na kratko predstavil. Prosim.

D. Ceglar: Hvala lepa. Najprej pozdravljam vse udeležence in se vam zahvaljujem za udeležbo. *Vodnik po arhivskem gradivu ISI ZRC SAZU*, katerega izvod ste tudi sami dobili, je prvi objavljen vodnik po izseljenskem arhivskem gradivu, ki ga hrani naš inštitut. Glavni namen izdaje vodnika je objava pregleda arhivskega gradiva in njegovo približanje čim širšemu krogu uporabnikov, in sicer doma in v tujini. Ideja njegovega nastanka je tesno povezana z izdelanimi popisi arhivskega gradiva, ki so nastajali v preteklosti in sem jih sam nadaljeval od leta 1999, ko sem začel urejati in popisovati arhivsko gradivo na inštitutu kot dokumentalist–arhivist in sem ohranil že utečeni način oz. sistem popisovanja ter na novo označil arhivske enote, škatle in mape ter poenotil koncept zbirke. Konec leta 1999 in v začetku 2000 sem izdelal iz že obstoječih in novih popisov tako imenovani *Popis arhivskega gradiva ISI ZRC SAZU*, ki je dostopen v obliki zapisa na disketi v Wordu 6.0 in obsega približno 115 strani. *Popis arhivskega gradiva ISI ZRC SAZU* vsebuje natančen popis oz. seznam arhivskega gradiva do stopnje posameznega dokumenta. Vzporedno z izdelavo popisa in kasneje vodnika je bila opravljena tudi inventura stanja gradiva v zbirki. Popis, ki je bil izdelan do februarja 2000, obsega natanko 106 arhivskih škatel gradiva, kar pomeni 10,5 t. m. arhivskega gradiva. Na temelju tega popisa sem od februarja do aprila 2000 uredil in pripravil za objavo *Vodnik po arhivskem gradivu ISI ZRC SAZU*, ki

obsega skupaj 65 strani z fotografijami in kazalom. Tako kot popis tudi vodnik sledi sistemu popisovanja arhivskega gradiva, ki je bil uveljavljen v 80-ih letih. Vodnik je razdeljen po geografskem kriteriju na pet osnovnih skupin, to je na posamezne kontinenta glede na izvor oz. provinienko gradiva, razen pete skupine, ki predstavlja slovensko izseljenstvo na splošno, in sicer:

- skupina predstavlja Severno, Srednjo in Južno Ameriko,
- skupina Avstralijo,
- skupina Afriko in Azijo,
- Evropa in
- Splošno o slovenskem izseljenstvu.

Vsaka skupina se deli po geografskem principu še na podskupine, recimo Severna Amerika se deli na ZDA in pa na Kanado, Evropa se deli na zahodno, srednjo, vzhodno in južno Evropo. Specifičnost arhivskega gradiva zbirke, ki jo predstavlja vodnik, je v tem, da je poleg večinoma originalnega arhivskega gradiva v njej ohranjene tudi veliko časopisne dokumentacije, drobnega tiska, brošur, vabil, letakov, programov prireditev, značk, zastavic društev in podobno. Za to gradivo je značilna vsebinska raznovrstnost, ki je predstavljena tako, kot je bilo arhivsko gradivo urejeno. Jedro zbirke, ki jo predstavlja *Vodnik*, je gradivo, ko so ga slovenski izseljenci pošiljali SIM, SAZU-ju in pa našemu Inštitutu za slovensko izseljenstvo. Zaradi hitro razvijajoče se računalniške tehnologije komunikacij sem želel vpeti *Vodnik* tudi v sodoben informacijski tok, zato je dosegljiv tudi na naših spletnih straneh (naslov je objavljen v predgovoru samega vodnika) pod rubriko zbirke. S tem bo najširšemu krogu uporabnikov tovrstnega gradiva dosegljiv zaenkrat sicer samo v slovenščini. Za konec naj predstavim izgled vodnika na internetu. (D. Ceglar je nazorno podal prikaz možnosti uporabe, op. ur.) Za njegovo branje potrebujete tako imenovani program Acrobat reader 4.0, ker je v PDF formatu, drugače same oblike vodnika nisem spreminjal, ampak sem v bistvu v celoti prilagodil spletnim stranem. Zaenkrat je na internetu samo vodnik, ker popisa zaradi prevelikega obsega ne bo; kdor si bo želel pogledati popis arhivskega gradiva do stopnje posameznega dokumenta lahko, naj uporabi disketo.

M. Lukšič Hacin: Če se lahko dodatno vključim v pogovor. Pred kratkim smo se z Arhivom R Slovenije pogovarjali o možnosti uporabe računalniškega programa Armida, namenjenega popisovanju arhivskega gradiva. Vendar je sedanja verzija Armide že zastarela, nova pa ni še dostopna oziroma izdelana. Ko bo, se bomo vključili v ta arhivski sistem.

M. Drnovšek: Vključil bi se v debato v povezavi z nastankom inštitutskega vodnika. Dejansko je jedro zbirke, ki jo hrani Inštitut, nastalo v času gospe Mile Šenk, ki je prišla na Inštitut iz SIM. Kasneje smo pridobivali gradivo tudi z darovi in v zadnjem času, dejansko pred leti, tudi z nakupi drobcev gradiva. Bistveno pa je, da je bila zbirka urejena po nekih načelih, ki niso popolnoma arhivski in so bili uveljavljeni še

pred mojim prihodom na Inštitut. Vendar smo ta sistem obdržali. Uveljavili pa smo osnovne prvine, ki v arhivski stroki veljajo za splošne vodnike, npr. določitev imena fonda ali zbirke, določitev okvirne letnice fonda ali zbirke, navedbo količine, kratek opis vsebine ipd. Ob tej priliki bi rad rekel to, kar bi moral pravzaprav v zaključku, da je želja organizatorjev te okrogle mize, da bi dobili podobne preglede gradiva tudi za ostala področja. Zelo v redu je tudi dostopnost popisa na medmrežju, saj lahko stalno dopolnjuješ popis z novimi podatki. Kljub temu pa smo se odločili tudi za tiskano izdajo vodnika, ker je pač prva doslej. Ponavljam pa željo, da bi izšli tudi (tematski) popisi (izseljenskega) muzejskega, umetniškega, filmskega in drugega gradiva. Nekaj podrobnejših popisov že imamo, npr. za področje časopisnega gradiva (NUK), tudi filmskega gradiva, o čemer je govoril kolega Lojz Tršan, del gradiva je popisano tudi v splošnih arhivskih vodnikih (npr. Vodniku po fondih in zbirkah ARS) in še kje. Če ne vodniki, bi bile zaželenе vsaj problemske razprave na omenjeno tematiko. Zato bo namen objav diskusij z okrogle mize v tem, da spodbudi posameznike in ustanove, ki hranijo to gradivo, da publicirajo čim več informacij o njem. Nepreglednost tega gradiva, marsikdaj tudi njegova zamolčanost, ni neznana tudi v naših krogih. Objava evidenc, popisov in sprotih informacij o gradivu bi pomenila korak dalje. Kolega Ceglar želi besedo.

D. Ceglar: Verjetno ste opazili, da pri predstavitvi vodnika večkrat uporabim trditev, da sem popisoval gradivo, kot je bilo že v navadi. Kot je bilo utečeno. Na temelju tega sta izdelana tudi popis in vodnik. Jaz sem koncept samo prilagodil pač popisom, ki – kot je omenil že Marjan Drnovšek – mogoče kdaj ne ustrezajo arhivskim pravilom, ampak sem se zaradi količine gradiva (106 škatel) osredotočil na način, ki je bil že utečen iz preteklosti. Za tistega, ki se s takim gradivom ukvarja (to je posebej zanimivo za raziskovalce), sem pripravil disketo s popisom, ki sledi istemu sistemu kot vodnik. Berete ga lahko v Wordu 6.0, Windows 95 in tako najdete oz. brskate za dokumenti, ki bi vam bili zanimivi.

Glede interneta pa mogoče samo še toliko; *Vodnik*, kot sem že omenil je zaenkrat samo v slovenščini. Glede na to, da nam internet omogoča svet doma, bom pripravil tudi angleško različico le-tega, tako da bo slovensko izseljensko gradivo dostopno vsakomur. Hvala lepa.

M. Drnovšek: Hvala lepa. Preden nadaljujemo z diskusijo, bi zelo na kratko povzel teze mag. Milice Trebše Štolfe, ki je službeno odsotna. (Njen razširjeni prispevek je v nadaljevanju objavljen v celoti, op. ur.)

M. Trebše Štolfa: Moje razmišljanje temelji na:

1. Petnajstletnih izkušnjah terenskega dela, zbiranja, urejanja, popisovanja in pridobivanja kopij arhivskega gradiva društev slovenskih izseljencev v Kanadi za Arhiv Republike Slovenije. V teh letih sem imela tudi vrsto seminarjev in predavanj o pomenu izseljenskega arhivskega gradiva in o njegovem materialnem varstvu. Os-

- nova za moje delo v teh letih je bila sprejeta arhivska zakonodaja R Slovenije in spremljajoči podzakonski akti, ob upoštevanju kanadske arhivske zakonodaje in mednarodnih standardov. Navezala sem stike z osrednjim kanadskim državnim arhivom v Ottawi in osrednjimi provincijskimi arhivi v predelih, kjer živijo in delujejo slovenske skupnosti. Tako sem evidentirala arhivsko gradivo, pomembno za R Slovenijo, najprej v teh ustanovah, nato pa pričela delati pri posameznih društvih.
2. Izhajam iz osnovne predpostavke, da je arhivsko gradivo slovenskega izseljenstva sestavni del slovenske kulturne dediščine, ne glede na to, kje, kdaj in pri kom je nastalo, in ne glede na to, kje se trenutno nahaja. Vsako ohranjeno in evidentirano arhivsko gradivo, pričevalec o dejavnosti našega naroda zunaj meja naše ožje domovine, pomaga sestavljati mozaik slovenske kulturne zgodovine. Hkrati pa kulturna dejavnost naših rojakov plemeniti kulturo v državi, ki so si jo izbrali za svojo novo domovino.
 3. Zakonskih določil, da originali arhivskega gradiva sodijo v kanadske arhivske institucije in zbirke, naše vedenje in arhivske zbirke v slovenskih institucijah pa lahko bogatimo le s fotokopijami ali odvečnimi kopijami zbranega gradiva. Pod nobenim pogojem si ne moremo dovoliti, da bi arhivsko kulturno dediščino priseljenških držav siromašili s prisvajanjem in odnašanjem arhivskega gradiva v originalu, z odnašanjem dokazov o slovenskem doprinosu k razvoju na vseh področjih in k blagostanju v njihovih novih sredinah.
 4. Izjemno pomembne izobraževalne in publicistične dejavnosti, ki je poleg seminarjev in skupnega dela s posameznimi skupinami zainteresiranih rojakov in s posamezniki pri urejanju nekaterih obsežnejših arhivskih fondov obsegala tudi številne objave v strokovnih glasilih in revijah za slovenske izseljence. In ne nazadnje, kot rezultat trdega terenskega dela sem na osnovi ohranjenega arhivskega gradiva pa tudi pričevanj – ob finančni pomoči Pokrajinskega arhiva Koper, Ministrstva za kulturo RS, Ministrstva za znanost in tehnologijo RS, Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu MZZ RS in s sodelovanjem društev – pripravila in izdala že tri jubilejne društvene monografije, četrta pa je v pripravi za naslednje leto.

Moje delo je bilo zasnovano tudi z namenom, da bi se slovenski arhivski delavci več odločali za naporno terensko delo v posameznih državah, saj bi tako bilo omogočeno še pravočasno, preden neizprosni čas zakrije in odmakne sledove o dejavnostih prvih priseljencev, sistematično zbrati osnovo za celostno kulturno zgodovino našega naroda. V teh letih sem zbrala in še dopolnjujem v kanadskih arhivskih ustanovah podatke o gradivu, ki bi bilo pomembno za našo državo. V njih so slovenske zbirke zelo marginalno in fragmentarno zastopane. Doslej sem navezala stike s skoraj vsemi društvi slovenskih izseljencev v osrednjem, s Slovenci najbolj poseljenem delu Kanade, v Ontariu. V preteklem letu sem tako delo zastavila tudi v zahodnih provinciah – British Columbia, Manitoba in Alberta, ki ga bom še nadaljevala. To število sedaj presega 40 društev slovenskih izseljencev v Kanadi. V tem obdobju sem z darili društev ali njihovih zvez pridobila tudi fotokopije odbranega arhivskega gradiva več društev slovenskih izseljencev in je raziskovalcem dostopno s popisi v Arhivu Re-

publike Slovenije. Poleg tega smo v ARS vzorčno oddali tudi fotokopije vsega, tj. dokumentarnega gradiva, ki ga je eno društvo ustvarilo v dotlej 32 letih neprekinjenega delovanja (za vsako leto svoj registrator, kar pomeni 3,2 t. m. gradiva). Fond bomo dopolnjevali.

Zelo vzpodbudno je, da se je v preteklem letu tudi Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu MZZ v sodelovanju z ARS in regionalnimi arhivi odločil organizirati – po mnenju vseh 17 udeležencev zelo uspešen – seminar za društvene delavce v izven-evropskih slovenskih skupnostih. Tudi tako delo bo ozaveščalo naše izseljenske skupnosti o tem, kako pomembno je ohranjati slovensko kulturno dediščino, in jih povezovalo z našimi zavodi za ohranjanje kulturne dediščine.

Spoštovanje zakonsko določene skrbi za zbiranje, urejanje, popisovanje in ohranjanje arhivskega gradiva in osebno poštenje raziskovalca kulturne dediščine sta nujna, če naj utrdimo zaupanje slovenskih izseljencev v naše delo. Od nas samih pa je odvisno, ali bo to tudi uspešno.

Zaradi boljšega vpogleda navajam arhivske fonde društev slovenskih izseljencev iz Kanade, ki sem jih doslej uspela pridobiti v fotokopijah in so dostopni raziskovalcem v Arhivu republike Slovenije:

1. Vzajemna podporna zveza BLED (VPZ BLED) – Glavni odbor – Kirkland Lake in Beamsville, Ont., zapisniki sej 1933–1995, sej konvencij 1944–1995, Pravila in njihove spremembe (kronološko), pristopne izjave v originalu;
2. VPZ BLED – Odsek št. 13 – PLANICA, Beamsville–Hamilton, Ont., zapisniki sej 1976–1988, prireditve 1965–1988, korespondenca 1959–1989 in le nekaj dokumentov izpred združitve odseka PLANINA št. 13, (ki je deloval v Hamiltonu, Ont. od leta 1943 do 1962) in PLANICA št. 19 v Odsek št. 13 – PLANICA;
3. VPZ BLED – Odsek št. 12 – NOVO MESTO, St. Catharines, Ont., zapisniki sej odbora in članskih sestankov 1959–1994, Kronologija dogodkov 1943–1988 (avtorice Francke Drobnič);
4. VPZ BLED – Odsek št. 5 – ZVEZDA, Vancouver, B. C., zapisniki sej odbora in članskih sestankov 1942–1998, seznam članov in bolnikov (1944–46) in ohranjeni nagovori ob raznih priložnostih;
5. SLOVENSKO DRUŠTVO OTTAWA, zapisniki rednih in izrednih sej 1976–1996, vabila, obvestila o prireditvah, dopisi, reklamno gradivo, ankete društva, društvena pravila in vseh 12 številčk društvenega glasila *Med nami*, ki je izhajalo v letih 1979–1983;
6. SLOVENSKO KULTURNO DRUŠTVO »SIMON GREGORČIČ«, Toronto, Ont., 1959–1989 zapisniki sej, prireditvena obvestila, dopisi in reklamno gradivo;
7. SLOVENSKA FOLKLORNA SKUPINA NAGELJ, Toronto, Ont., 1959–1999. Zajema ohranjene zapisnike sej, prireditveni listi, programi, dopisi, seznam nagrad in pohval, intervjuji, ki sem jih opravila s člani ob pripravi knjige in drugo gradivo;
8. SLOVENSKA KATOLIŠKA DRUŽBA SV. JOŽEFA v Hamiltonu, Ont., zapisniki sej 1937–1997 in društvena pravila, registracija društva, plan...;

9. SLOVENSKO KULTURNO DRUŠTVO SLOVENSKI PARK, Cambridge, Ont., 1964–1996 – kompletno dokumentarno gradivo.
10. FESTIVAL KANADSKO SLOVENSKIH ANSAMBLOV, Toronto, Ont., 1977–1988 (dlje ni obstajal) – zapisniki, programi in dopisi;
11. ZVEZA SLOVENSKIH DRUŠTEV V KANADI 1985–1991, Toronto, fragmentarno gradivo;
12. ODBOR ZA POMOČ ONKOLOŠKEMU INSTITUTU V LJUBLJANI, Toronto – 1985–1987 (enkratna akcija) – dopisi in dokumentacija akcije;
13. Fragmentarno gradivo slovenske radijske ure;
14. Otroške kolonije SKD »Simon Gregorčič«, Toronto, 1971–1972, 1976 in 1977, dnevniki, programi in spomini udeležencev.

Vse gradivo je popisano, opremljeno s kratkimi historijati delovanja društva. Priložene so tudi dosedanje objave iz tega gradiva. V obdelavi je še: popis gradiva SLOVENSKEGA KULTURNEGA DRUŠTVA TRIGLAV, London, Ont. SLOVENSKEGA NARODNEGA DOMA LIPA PARK, St. Catharines, Ont., SLOVENSKEGA KULTURNEGA DRUŠTVA v Edmontonu, Alberta in KANADSKO SLOVENSKEGA KULTURNEGA DRUŠTVA v Winnipegu, Manitoba. Priprave pa so stekle pri SLOVENSKO KANADSKEM DRUŠTVU v Vancouveru, B. C., in v SLOVENSKEM KLUBU v Calgaryju, Alberta.

Kar zadeva originale arhivskega gradiva društev slovenskih izseljencev v Kanadi, menim, da smo končno s skupnimi močmi vendarle uspeli urediti vse potrebno, da bo živel Center za arhivsko gradivo društev slovenskih rojakov v Mississaugi. Naj bo njegovo delo čim bolj uspešno!

M. Drnovšek: Glede razmišljanj kolegice Trebšetove se strinjam s klasičnim arhivskim stališčem, da se originalno arhivsko gradivo hrani tam, kjer je nastalo, kopije pa prenesejo v Slovenijo. Problem pa vidim v valorizaciji, namreč, kateri so tisti fondi oziroma gradivo, ki so vredni kopiranja? Arhiv R Slovenije evidentira gradivo o Slovencih in Sloveniji v tujih arhivih, vendar ne zajema izseljenskega gradiva. Kologica Trebšetova je edina iz vrst slovenskih arhivistov, ki že dlje časa evidentira, kopira in prinaša kopije tega gradiva v Slovenijo, zlasti iz Kanade. O tem je govorila tudi na 18. zborovanju slovenskih arhivistov v Postojni leta 1999 (M. Trebše Štolfa, Pomen priprave na evidentiranje in pridobivanje kopij arhivskega gradiva zunaj meja Republike Slovenije, 18. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Postojna 1999). Tudi sam sem o evidentiranju izseljenskega gradiva objavil prispevek v zborniku z istega zborovanja in tam razložil svoje poglede na omenjeno problematiko (M. Drnovšek, Gradivo o slovenskih izseljencih, 18. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Postojna 1999).

Dovolite, da preberem tudi povzetek pisnega prispevka dr. Jožeta Velikonje in nekaj misli, ki mi jih je v pismu poslal dr. Edo Gobec kot odgovor na moje vabilo k sodelovanju na okrogli mizi. (Pisni prispevek kolege Velikonje objavljam v celoti, nekatere misli dr. Gobca pa v repliki.) Pred tem moram omeniti, da sem poslal pisno

vabilo naslednjim ameriškim Slovencem: dr. Edu Gobcu, dr. Leopoldini Plut Pregelj, dr. Jožetu Velikonji in Rudolphu M. Suslu, vsem z naslednjo vsebino:

»24. marca 2000

Spoštovani ...

Inštitut za slovensko izseljenstvo prireja 31. maja 2000 okroglo mizo na temo *Slovensko izseljensko gradivo*, ki bo posvečena tistemu gradivu, ki je nastalo med izseljenci in je bilo na najrazličnejše načine prineseno v Slovenijo in zamejstvo (podrobnosti so navedene v priloženem predhodnem vabilu). Čeprav si kot organizator želim, da bi osebno sodelovali na omenjeni okrogli mizi, se zavedam realnosti glede oddaljenosti, zato Vas vabim h korespondenčnemu sodelovanju. Zanima me Vaše mnenje o naslednjih vprašanjih, ki se mi (in nam) zastavljajo v zvezi omenjenim gradivom.

1. Kakšni so vaši pogledi na dosedanje oblike prinašanja (pošiljanja) gradiva (arhivskega, časopisnega, muzejskega, ostalega) v Slovenijo in zamejstvo?
2. Kaj menite o razpršenosti tega – sicer raznolikega – gradiva po raznih institucijah (knjižnice, muzeji, arhivi, raziskovalni inštitut) in pri posameznikih v Sloveniji in zamejstvu?
3. Zanima me Vaš pogled na hranjenje tega gradiva v Sloveniji in zamejstvu oz. v ustreznih institucijah v priseljenjskih državah? Prosim Vas, če navedete argumenta za in proti.
4. Ali podpirate akcijo, da se naredi pregled tega gradiva v Sloveniji in zamejstvu v obliki tematskega vodnika?
5. Med izseljence hodi kar precej raziskovalcev in drugih ljudi iz Slovenije in zamejstva, ki prinašajo nazaj poleg kopij tega gradiva tudi originalno gradivo. Marsikaj pošiljajo in prinašajo izseljenci sami. Kaj menite o tem?
6. V Sloveniji je vedno več raziskovalcev, ki proučujejo slovensko izseljenstvo. Poleg živega stika z izseljenci in njihovimi potomci je pomembno tudi arhivsko gradivo, ki je nastalo med izseljenci, in tudi gradivo, ki je nastalo v poslovanju državnih, cerkvenih in drugih oblasti v priseljenjski državi. Njegova uporaba za raziskovalce iz Slovenije je otežena (oddaljenost, denar, čas). Ali imate kakšno idejo, kako bi bilo to gradivo bolj dostopno, npr. mikrofilmanje ipd.?
7. Hvaležen Vam bom za vsako misel, ki se Vam porodi ob zastavljenih in drugih vprašanjih, ki tarejo Vas.

S spoštovanjem,

Marjan Drnovšek«

Odgovor na vprašalnik je poslal edino dr. Jože Velikonja.

J. Velikonja: Predmet okrogle mize je omejen na obravnavanje arhivskega gra-

diva, ki je nastalo v priseljenih deželah in je danes v Sloveniji. Moje gledanje izhaja iz v svetu sprejetega gledanja, da naj arhivsko gradivo ostane tam, kjer je nastalo. To se pravi, da naj gradivo, umetniške ustvaritve, arheološke najdbe, etnične dragocenosti, zgodovinski dokumenti ostanejo v prostoru izvora ali se naj celo vrnejo v kraje in dežele, v katerih so nastale. To velja tudi za dokumente priseljevanja. Truditi pa se je treba, da je gradivo tam tudi dobro hranjeno in dostopno raziskovalcem. Take idealne razmere, žalibog, le redkokje obstajajo. Zato se moramo sprijazniti tudi z bolj ali manj sprejemljivimi rešitvami. Izhodiščno mesto je pač to: *kje je danes to gradivo in kako ga prenesti tja, kjer bi moralo biti?*

Pri izseljenkem arhivskem gradivu je težko ločiti med »uradnimi« in »strokovnimi« hranitvami in med »diletantskimi« in »ljubiteljskimi«. Ker je raziskovanje izseljenstva le malokje sprejeto kot del rednega strokovnega univerzitetnega dela, – to gotovo velja za slovensko izseljenstvo – se z njim ukvarjajo predvsem »ljubitelji – nestrokovnjaki«. Naj to odobravamo ali ne, samega dejstva ne bomo spremenili. Povsem nekoristno je pripisovati strokovnost (?) samo akademsko kvalificiranim raziskovalcem in samo njim pripisovati zasluge in odgovornost. Pri obravnavanju izseljenstva tudi delitev po strokah zelo malo pomeni. Ali je raziskovalec zgodovinar ali etnolog, geograf ali lingvist, sociolog ali pravnik – imena lahko vstavite – mu stroka ne daje posebnih pooblastil in ga ne usposablja s posebnimi strokovnimi prijemi. Mnogostrokovnost raziskovalcev izseljenstva je nujna in omejevanje na ozko definirane stroke, ki naj bi si lastile legitimnost, ne koristi. Pri tem delu smo vsi diletanti. Po štiridesetih letih svojega aktivnega dela na tem polju sem še vedno le začetnik.

Kaj ima to opraviti z ohranjanjem dokumentacije? Predvsem daje usmerjenost, ki seže preko stroke in nekako predpisanih prijemov. Dokumenti vseh vrst so dragocenost. Lastništvo in razpolaganje seže daleč preko običajnih gledanj na osebno lastnino in ravnanje z njo. Dokumenti niso samo z uradnimi žigi opremljene listine, ampak vsak kos papirja – zavedam se, da to le del dokumentacije, vendar v tem okviru govorimo predvsem o pisanih virih – je v rokah poznavalca (in ljubitelja) pomembna dragocenost.

Marsikaterega vprašanja v zvezi z dokumentacijo izseljenstva ni mogoče urediti s predpisovanjem. Predpisi malo pomenijo, če jih uporabniki izigravajo. To ni slovenska posebnost, tega se poslužujejo povsod po svetu. Ostaja pa nujnost neke zavednosti, da osebno raziskovanje, iskanje, hranjenje dokumentov ni le osebna stvar, ampak nalaga obveznosti tudi do družbe, do matične domovine, do skupnosti, v kateri izseljenstvo nekaj pomeni. Noben zakon ne more zajeti vseh teh obveznosti. Za ljudi, kot sem jaz, pravni predpisi Slovenije nimajo nobene pravne moči. Vendar nosim s seboj odgovornost do slovenske skupnosti, katere del sem, pa najsi mi to kdo prizna ali ne. Takega gledanja se je treba zavedati pri raziskovanju slovenskega izseljenstva in njegove dokumentacije. Gre za moralno zavest odgovornosti, kjer sklicevanje na predpise malo pomeni.

Gradivo o izseljenstvu je vseslovenska zapuščina. Zato so današnji »lastniki« le začasni hranilci. Idealno bi bilo, da bi bilo vse to nabrano gradivo zbrano in hranjeno na enem mestu, tam tudi urejeno in dostopno. Samo v izrednih primerih bi zagovarjal

tezo, da gradivo priteka v posebne zbirke, bodisi zaradi krajevnih bodisi profesionalnih vezi. Zato bi v Ribnici lahko hranili gradivo o clevelandskih Ribničanih in v Domžalah arhive o newyorških slavnih, v Nadškofjskem arhivu v Ljubljani dokumentacijo o izseljenskih duhovnikih ljubljanske nadškofije, kakor frančiškani hranijo korespondenco svojih misijonskih delavcev v Ameriki. Vendar bi tudi pri tem svetoval pazljivost. Malokje je namreč poskrbljeno, da je to arhivsko gradivo zbrano, urejeno, in dostopno. Neurejeno in nedostopno gradivo ima za raziskovalca omejeno vrednost. Ne odobravam naporov, da gradivo zbirajo in hranijo posamezniki, najsi bodo strokovnjaki ali ljubitelji. To gradivo potem ni dostopno in le malokdaj preide v družbeno lastništvo. Mnogo primerov poznam, da je tako gradivo končalo na odpadu, ko so se hranitelji selili ali so umrli in dediči niso poskrbeli za njegovo ohranitev. To velja tudi za gradivo, ki so ga posamezniki pridobili v imenu skupnosti, v imenu raziskovalnih načrtov, marsikdaj z javnimi sredstvi.

Kdorkoli zbira tako gradivo, ima vsaj nekaj možnosti, da zagotovi hranjenje gradiva na kraju nastanka, v Slovenijo pa prinese kopije, mikrofilme, inventarje in jih deponira pri ustanovi, ki je zato pooblaščen. Izjasniti bi se bilo treba, katera ustanova v Sloveniji bo gradivo zbiral in ohranjala. Zato so potrebni dogovori, pri katerih je treba upoštevati ne samo idealne rešitve, ampak tudi današnje konkretnosti. Ker je s tako odgovornostjo za arhivska središča povezana arhivska služba, z njo zajetni stroški, ti dogovori ne morejo sloneti le na dobri volji, ampak so pogojeni s finančnimi obveznostmi, ki jih lahko prevzame samo slovenska država, ko gre za dokumentacijo o slovenski izseljenski ustvarjalnosti v svetu. V izseljenskih državah so redke ustanove, ki imajo zadostne strokovne in finančne pogoje za zbiranje in ohranjanje slovenske dokumentacije. Najbližje temu je raziskovalni center v Minnesoti (Immigration History Research Center, op. ur.). V nobeni drugi državi izseljenstva ni podobnega središča, kljub dolgoletnim naporom, npr. v Kanadi in Argentini. V državah priseljenstva je najbolj žgoč problem arhivarjev, ki bi bili jezikovno usposobljeni urejati to gradivo. Ne gre le za poznavanje slovenščine, ampak tudi za poznavanje gotice in cirilice, latinščine in nemščine, narečnih zapiskov in idiomatskih izrazov. Zato tudi v strokovno solidnih središčih gradivo marsikdaj le leži in je omejena možnost njegovega dostopa, ker ni analizirano in pravilno katalogizirano. To velja tudi za raziskovalni center v Minnesoti.

Realistični posegi k izboljšanju sedanjega položaja so predvsem v tem, da bi bilo gradivo registrirano, najsi je gradivo v javnih in poljavnih zbirkah ali v rokah posameznikov. (Iz Kermaunerjevih esejev razberem, koliko edinstvenega gradiva je nabral v Argentini in ga hrani v osebni zbirki.) Prvi korak je registracija, naslednji pa analiza. Pregled gradiva – vsaj osnovni – bi bilo mogoče sestaviti v nekaj letih, za podrobnejšo analizo pa bi potrebovali več raziskovalcev. Tematski vodnik bi bil sicer dobrodošel, vendar je vsak tematski vodnik preveč odvisen od usmerjenosti raziskovalca in je zato predvsem koristen drugim raziskovalcem iste smeri. Teh pa je malo. Sodeloval sem pri nekaj italijanskih naporih v tem okviru in bi svetoval previdnost. Originalno gradivo, ki je nastalo v deželah priseljevanja, naj ostane v javnih zbirkah v

teh deželah. To velja posebno za Kanado in Združene države. Kopije, ki jih posamezni raziskovalci prinesejo v Slovenijo, bi kot kopije spadale v zbirno arhivsko središče v Sloveniji, kjer bi bile dostopne drugim raziskovalcem. Morda bi bilo ob tem nujno spremeniti nekaj arhivskih postopkov, da bi namreč v arhivih hranili tudi kopije, kjer ni mogoče dobiti originalov. Marsikatero splošno arhivsko zbirke v Ameriki odklanjajo kopije. Vendar je potrebno z dogovorom urediti vprašanje, katera ustanova (ali ustanove) v Sloveniji bo to gradivo zbiralala. Usoda gradiva iz Izselskega muzeja v Clevelandu je znana in poučna.

Pridobivanje gradiva državnih, cerkvenih in drugih ustanov v priseljskih državah je preveč obsežno, da bi ga bilo mogoče sistematično zbirati v Sloveniji v kopijah. Mormonski arhivi v Utah lahko služijo za vzorec v tej smeri. Tamkajšnji arhivi so ogromna finančna investicija in po 150 letih še vedno le delna rešitev. Zadovoljiti se bo torej treba s projekti, ki bodo del tega gradiva poustvarili v Sloveniji. Vendar ni mogoče pričakovati, da bi bilo mogoče dobiti zadostna finančna sredstva, ki bi omogočila ustvariti več kot kak drobec. Dokumentacija o Slovencih je v deželah vseljevanja namreč samo majhen košček splošne dokumentacije in je le redkokdaj mogoče izluščiti samo slovensko komponento. Ne poznam nobenega primera, da bi kaka država ali narodnost to izpeljala. Poznano je samo kopiranje ali filmanje gradiva iz posebnih zbirk (za Italijane, Poljake, Fince, Norvežane, Ukrajince), pa še to v omejenem obsegu.

Dokaj denarnih sredstev bi bilo mogoče prihraniti, če bi raziskovalci potovali v dežele priseljenstva boljše pripravljene in z več znanja. Raziskovanje v deželah priseljenstva bi moralo biti šele potem, ko se je raziskovalec seznanil ne le z osnovnimi viri, ampak tudi s splošno problematiko, ki je okvir njegove ali njene raziskave. Sistem ameriške dokumentacije in arhivskega dela je dokaj drugačen, kot je evropski. Mnogo časa si raziskovalec prihrani, če se vnaprej seznani s sistemom. Po drugi strani je pa ameriški sistem vabljaliv, ker je odprt in z redkimi omejitvami, dostopen resnemu raziskovalcu. Tudi zato je nujna predhodna priprava.

Da povzamem: Ker gre za izdelavo delovnega programa, ne samo za razpravljanje, bi nakazal, kaj bi moral vsebovati delovni načrt. Razjasniti bi bilo treba, katera ustanova ali ustanove v Sloveniji bodo prvenstveno hranile dokumente slovenskega izseljenstva. Državni arhiv Slovenije? Inštitut za slovensko izseljenstvo? Narodna in univerzitetna knjižnica? Inštitut za narodnostna vprašanja? Studia Slovenica? Univerzitetna knjižnica v Mariboru? Černetova knjižnica v Trstu? SLORI? In katere ustanove danes hranijo to gradivo. Ker ni verjetno, da bi bile pripravljene prepustiti to gradivo komur drugemu, se je vendarle treba dogovoriti, v katerih ustanovah naj se zbiranje nadaljuje in kje so dani pogoji, da bo gradivo ohranjeno, urejeno in dostopno.

Potrebna je inventura gradiva pri posameznikih in pri privatnih ustanovah. Tudi tu bi bil nujen dogovor, pod kakšnimi pogoji bi bili pripravljene gradivo – ali kopje tega gradiva – prepustiti na novo izbranemu zbirnemu središču. Začeti je treba s tem, kar je danes mogoče in izvedljivo in kar ne bi zahtevalo dolgotrajnih pogajanj in zajetnih finančnih sredstev. Inštitut za slovensko izseljenstvo ima v današnjih pogojih možnost, da izpelje inventuro in da služi kot katalizator za bodoče dogovore.

M. Drnovšek: Dr. Gobec mi ni odgovoril na vprašanja, ampak mi je v pismu nanizal vrsto ozadij glede njegovega dela z izseljenskim arhivskim gradivom. Piše bolj o temnih kot svetlih ozadijih in izraža svojo užaljenost zaradi nepriznavanja njegovega dela oziroma neomenjanja v Sloveniji. Ob tej priliki lahko samo ponovim naš up po čim bolj odprtih in kolegialnih stikih med njim in Inštitutom za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Po tem »pisnem« delu naše okrogle mize nadaljujemo z diskusijo. Prosim.

B. Čebulj Sajko: Gradivo, o katerem danes govorimo, nas vse, ki se ukvarjamo z raziskovanjem slovenskega izseljenstva, pri našem delu ves čas spremlja: bolj ali manj se vsi sprašujemo, kje in kako ga odkriti, pridobiti, hraniti... Je del našega raziskovalnega življenja. Moje diskusijske pripombe se nanašajo na današnje prispevke in sledijo vrstnemu redu njihovih avtorjev. Najprej bi se obrnila do kolegice Daše Hribar in dopolnila njen pregled, ki je obsežnejši in natančnejši od tistega, ki ga je objavila v *Glasniku Slovenskega etnološkega društva* (39/3–4, 1999) in je namenjen ravno izseljenski tematiki. Kot urednica tega *Glasnika* sem skušala v času njegovega nastajanja nekako izzvati etnologe, da bi vendarle prikazali, kaj se v etnologiji na področju raziskovanja izseljenstva dogaja, v kar sodi tudi pregled zbranega arhivskega gradiva po različnih etnoloških ustanovah. Takšen prispevek sem pričakovala ravno s strani muzejev, od koder pa je bil odziv najslabši. Kljub temu smo od kolegic Hribarjeve in Simikičeve (Alenka Simikič, op. ur.) zvedeli, kakšen tovrsten arhiv ima Slovenski etnografski muzej. Glede na svoje dosedanje delo v tem muzeju bi k temu dodala le še dejstvo, da nekaj predmetov iz življenja izseljencev Etnografski muzej hrani. In sicer so deponirani v Goričanah, v muzeju neevropskih kultur. To so predmeti z moje razstave o življenju avstralskih Slovencev, postavljene leta 1985, in sicer gre za okrog 40 do 50 predmetov, ki sem jih takrat uspela pripeljati iz Avstralije v Slovenijo. Prikazujejo vsakdanji način življenja Slovencev, to se pravi: njihovo prehranjevanje (posode in kuhinjska oprema), opremljanje stanovanj (stensko okrasje), oblačenje (vsakdanja in praznična oblačila), društveno in versko življenje itd. Kako so ti predmeti trenutno evidentirani v Etnografskem muzeju, mi ni znano. Dalje: izseljensko gradivo hrani tudi Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti, in sicer izhaja iz časa seminarja za etnološko raziskovanje slovenskega izseljenstva, ki ga je v začetku osemdesetih let vodila dr. Mojca Ravnik. Tedaj je skupina študentov opravila terensko delo med različnimi izseljenskimi skupnostmi in del zbranega gradiva zapustila Oddelku (fotografije, terenske zapiske, izpiske iz literature in virov itd.). Poleg tega zagotovo hranijo izseljensko gradivo tudi pokrajinski muzeji po Sloveniji. Nekateri med njimi so v preteklosti organizirali terenske ekipe, ki so raziskovale v svojem okolju življenje tedanjega prebivalstva in pri tem naletele tudi na pojav izseljevanja ali vsaj na njegove posledice v življenju tistega kraja.

Med arhivsko gradivo bi kazalo šteti tudi tisto naj sodobnejše, ki nastaja med izseljenci s pomočjo videokamer, npr.: v Avstraliji so Slovenci že v sedemdesetih letih na ta način posneli več amaterskih filmov o svojem vsakdanu, pa tega nimamo evidentiranega. Na to gradivo bi morali raziskovalci postati pozorni.

Gospod Glavan je omenil pomanjkljivo splošno vedenje o izseljenstvu pri nas: mislim, da je problem plasiranja naših raziskav v pedagoški proces eden izmed temeljnih ciljev našega raziskovanja, saj je marsikatera naša monografija napisana v izredno razumljivem, malodane literarnem jeziku. Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete se trudim ravno v tej smeri, in sicer, da bi v naslednjem študijskem letu ponovno uvedli izbirni predmet Etnologija izseljenstva, ki pa po vsebini ne bi bil zgolj etnološki, temveč bi pri raziskovanju slovenskega izseljenstva upošteval tudi dosedanje dosežke sorodnih ved. Predmet je torej zamišljen interdisciplinarno. Če nam to uspe, potem si bomo na ta način zagotovili svež raziskovalni kader, nove terenske raziskave in s tem vsaj minimalno pokrivanje belih lis pri našem delu.

O izseljenškem muzeju se je danes tudi zelo veliko govorilo. Ko je g. Bebler (dr. Anton Bebler, op. ur.) nastopil mesto predsednika Slovenske izseljenske matice (Matica), smo se sodelavci z Inštituta z njim pogovarjali o tem problemu in mu na našem prvem skupnem (in hkrati edinem) sestanku navrgli kar nekaj idej o tem, kje mi vidimo mesto izseljenskega muzeja. Predlagali smo mu obuditev oz. renovacijo oz. novo postavitve razstave v Adamičevi spominski sobi v Blatu pri Grosupljem. Drug predlog se je nanašal na postavitve stalne zbirke o življenju Slovencev v Slovenskem etnografskem muzeju, o čemer je govorila že kolegica Hribarjeva, v kateri naj bi svoje mesto imeli tudi izseljenci. To sicer ni primerljivo s samostojnim izseljenškim muzejem, a kljub temu vsaj začasno zapolnjuje vrzel na tem področju.

Mag. Rozina Švent je v svojem prispevku omenila objavo njenega poziva za zbiranje arhivskega gradiva med izseljenci, na katerega ni bilo želenega odziva. Ravno v odmoru sva se s kolegom Aleksom Kalcem pogovarjala o tem problemu in prišla do zaključka, da je največ uspeha pri delu z izseljenci, če si med njimi, to je na terenu. Ker pa vsi dobro vemo, koliko takšno delo stane, bi bilo zelo dobro vzpostaviti med raziskovalci, ki odhajajo v tujino, in tistimi, ki ostajajo doma, nekakšen kontakt v smislu medsebojnega informiranja o tem, kdaj kdo kam gre in kakšno gradivo lahko prinese domačim institucijam. Ponavadi izvemo za prihode raziskovalcev iz tujine, in tedaj ni več možnosti zaprositi takšnega človeka, da bi lahko v tvojem imenu prosil predsednika nekega društva za to in to številko njihovega glasila, ipd. V zvezi s tem se mi zdi, da bi nam koristila letna brošura ali razširitev našega *Biltena* z rubriko, v katero bi institucije lahko poslale informacije o novih letnih pridobitvah arhivskega gradiva, pa tudi o nameravanih odhodih raziskovalcev v tujino. Mislim, da bi nam večja osveščenost vsem izredno koristila.

V svojem predavanju je mag. Šventova omenila tudi problem nekdanje cenzure uvožene literature in periodike v času obstoja bivše Jugoslavije. Iz svojih izkušenj lahko povem, da je del mojega arhivskega gradiva, ki sem ga v začetku osemdesetih let poslala iz Sydneyja domov, ostal v Beogradu še do danes. Verjetno nisem osamljen primer. Prav gotovo je tam še veliko tovrstnega gradiva, ki zagotovo sodi v naše arhive. Žal do tega verjetno nikoli ne bo prišlo, kot so mi na moja vprašanja o tem problemu odgovorili na Ministrstvu za notranje zadeve v začetku devetdesetih let.

Poslušali smo tudi prispevek gospoda Prešerna in žal mi je, da je že odšel. Name-ravala sem ga vprašati, kaj bo Matica naredila s svojim arhivom, saj vemo, da pri njih že dlje časa ni več zaposlen dokumentalist, gradivo pa kljub temu po malem še zbira-jo. Pred leti sva s kolegico Janjo Žitnik uradno zaprosili Matico, da bi vsaj del svojega arhiva prepustila Inštitutu. Odgovor se je nanašal na naše tedanje neustrezne in pre-majhne prostore za hranjenje gradiva. Lani je Inštitut dobil nove in večje prostore, med njimi tudi veliko sobo za knjižnico in arhiv. Obeta se nam še adaptacija dveh starih večjih prostorov. Od začetka tega leta pa smo na Inštitutu redno zaposlili tudi zgodovinarja, ki ureja arhivsko dokumentacijsko zbirko našega Inštituta, in plod nje-govega dela je tudi izdaja *Vodnika po arhivskem gradivu Inštituta*. Naš arhiv trenutno najbolj dopolnjujemo z lastnim terenskim delom, zato bi bili novih darov zelo veseli.

Glede stališča o hranjenju arhivskega gradiva, ki ga zagovarja dr. Velikonja, pa mislim naslednje: strinjam se z njim glede tega, da naj gradivo ostane v tujini, torej tam, kjer je nastalo. Po drugi strani pa me lastne izkušnje prepričujejo v drugačno mnenje, saj sem bila priča uničevanju društvenega arhivskega gradiva. Takšna de-ja-nja so prepuščena volji trenutnih vodij izseljenskih organizacij in spričo tega bi bilo bolj pametno se potruditi, da to gradivo pridobimo in hranimo v domovini. Izredno pa me je razveselil lanskoletni »tečaj« Arhiva R Slovenije, v katerem so se z načinom hranjenja arhivskega gradiva seznanili zainteresirani izseljenci. To se mi zdi dejansko rešitev za to, da se to gradivo ohrani tam, kjer je nastalo. (Mimogrede: v tečaj je bil vključen tudi Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, op. ur.)

Čisto z osebnega vidika pa me v zvezi z lastništvom arhivskega gradiva zanima vprašanje zasebnih arhivov raziskovalcev. Vemo, da ko gremo na teren, zberemo marsi-kaj, to ohranimo, dokler ne obdelamo in potem damo v uporabo ostalim uporabnikom. Vsaj sama tako delam. Ali je to pravilno oz. obstajajo kakršnakoli pravila v zvezi s tem?

Za konec moje diskusije naj omenim le še nekaj dejstev, ki do sedaj niso bila izrečena: vse prireditve (razstava, predavanja, okrogla miza) v okviru Dnevov Inšti-tuta za slovensko izseljenstvo, ki se iztekajo, so končen rezultat dela na petletnem temeljnem projektu Dopolnjevanje in preučevanje virov in literature o slovenski emi-gracijski problematiki. Z enoletnim vmesnim odmorom ga vodim od leta 1996 dalje in sem v fazi, ko razmišljam o vsebinskem nadaljevanju začetega dela. Le-to naj bi zagotovilo kontinuiteto v popisovanju izseljenskega gradiva, ki se nahaja v Sloveniji izven našega Inštituta, kasneje pa tudi izven meja naše države. Načrtovano bi zahte-valo prijavo novega temeljnega projekta. Toliko v vednost, od kje in zakaj naše pri-re-ditve v zadnjih štirinajstih dneh, ki nas tokrat predstavljajo javnosti še z drugih zornih kotov. Hvala za pozornost.

M. Drnovšek: Pred leti (1990) smo zaprosili pri SIM, da bi nam izročili preostanek arhivskega gradiva, ki ga hranijo, saj ga je del že pred leti gospa Šenk prenesla na Inštitut. Odgovor je bil kratek in odklonilen. Ne vem, ali je o tem odločal izvršni odbor SIM ali kdo drug, gradiva nismo dobili. Prevzem smo utemeljevali s strokov-nim argumentom, ki mu v arhivski stroki pravimo združevanje fonda. Na pogovorih z

dr. Antonom Beblerjem ob nastopu vodenja SIM smo mu na Inštitutu omenili tudi to nerešeno vprašanje in dal nam je ustno obljubo, da je to izvedljivo.

V nadaljevanju najprej pozdravljam predstavnika zamejcev iz Italije, kolegico Majdo Kodrič in kolega Aleksa Kalca, oba iz Trsta. Povabili smo tudi Slovenski znanstveni inštitut iz Celovca, vendar se njihov predstavnik ne udeležuje okrogle mize. Prosim kolego Kalca, da prevzame besedo.

A. Kalc: Iztočnic je bilo danes kar nekaj, tako da je vprašanje, kje bi človek začel in čemu bi še svoje dodal. Menim, da je eno od pomembnejših vprašanj, ki si jih je treba zastaviti in o katerem je treba diskutirati, ko govorimo o problemu arhivov in izseljenskega gradiva, vprašanje o vrstah gradiva. V današnjih izvajanjih je bilo precej poudarka na gradivu, ki nastaja v institucionalnih okvirih ali pa ga ustvarjajo vidnejše osebe, take, ki imajo nekakšen reprezentančni položaj in so zato zapustile razpoznavnejše znake v zgodovini izseljenstva. Malo sem pogrešal debatiranje o tistem delu gradiva – o katerem sva se z Marjanom (Marjan Drnovšek, op. ur.) in tudi z nekaterimi drugimi že tolikokrat pogovarjali – ki ga ustvarja t. i. preprost človek, preprost izseljenec, ki nima ne umetniških ne drugih ambicij, ki mnogokrat morda niti ni sodeloval pri društvenem dogajanju ali pa je bil le pasivno angažiran znotraj skupnosti, ampak je bil vendarle član našega izseljenstva in morda predstavlja – številčno gledano – celo njegovo večino. Menim, da so pogledi, mnenja in izkušnje te kategorije ljudi izrednega pomena ne samo za zgodovino izseljenstva, ampak tudi za druge aspekte izseljenskega vprašanja, se pravi za vse stroke, ki se vsaka s svojega vidika ukvarjajo s to problematiko. Rekel bi še več, in sicer, da to gradivo ni pomembno samo za preučevanje izseljenstva, ampak za humanistiko in družboslovje nasploh. Skušal bom malce argumentirati.

Če ostanemo pri izseljenstvu. Mi razpolagamo recimo s policijskimi poročili in drugim gradivom o odhajanju izseljencev, imamo uradna poročila o potovanju in življenju na ladjah, imamo najrazličnejšo statistično dokumentacijo, časopisno gradivo, društvene arhive in vrsto drugih dokumentov, ki pričajo o življenju, delu in vsem mogočem, kar se dogaja na izseljenskem področju. Toda niti najbolj detajlno posredno poročanje o teh aspektih ne more izraziti tega, kar posameznik doživlja pri izseljenski izkušnji, in to v dobrem ali v slabem. O tem lahko najpristneje in najbolj poglobljeno priča izseljenec sam, bodisi preko ustne pripovedi bodisi preko pisnega gradiva, ki ga sam ustvarja, od korespondence do spominskih zapisov in pričevanj. Če malo pomislimo, je izseljevanje tudi dejavnik pisanja. Zapuščanje izvornega okolja je namreč vplivalo na to, da so ljudje pisali iz potrebe po vzdrževanju stikov z družino in znanci ali pa tudi iz potrebe, da svoje občutke zapišejo, jih na nek način izpovejo, česar bi verjetno drugače nikoli ne storili v taki obliki. Samo pisanje in pisno izražanje bi za večino ne imelo istega mesta v življenjski izkušnji. Pomembno pa je tudi to, da je v pisnih ostalo zapisano veliko navadnih, vsakdanjih in osebnih stvari, ki jih navadno človek ne zapisuje, ker sodijo v okvir verbalnega sporočanja. V izseljenskih pisnih in drugih neposrednih pričevanjih se torej zrcalijo predstave in

podobe, ki bi drugače ne bile nikoli zabeležene in ki nam danes pomagajo razbirati globlje in subjektivne aspekte izseljenske izkušnje ter na ta način dopolnjevati celotno sliko izseljenske zgodovine. Zato mislim, da bi bilo treba posvetiti tovrstnemu gradivu veliko pozornosti. To gradivo se tudi najlažje porazgubi, prvič, ker tisti, ki so ga ustvarili oziroma ki ga hranijo, se ne zavedajo njegovega pomena. Drugič, ker ljudje pač preminejo in čustveni odnos potomcev do tega gradiva se s časom omili, tako da gre gradivo rado v pozabo, navadno se ga kam založi, v mnogih primerih pa konča v smeteh. Zadnje čase se vse bolj pogosto pojavlja po starinarnah, kot vidavam v Trstu, kjer opažam tudi gradivo z onstran meje. V oklepaju povedano, to mi vzbuja neprijetno misel, da so ljudje pripravljeni za par lir odstopiti tako dragocene dokumente komurkoli, in sum, da se za tem skriva mreža prekupčevalcev, kar je seveda legalno, a z mojega vidika vseeno obžalovanja vredno. Dejstvo je, da se v najboljšem primeru potem to gradivo zapre v težko dostopne privatne zbirke, še pogosteje pa ugotavljam, da se že v starinarnah dobesedno razkosa, ker ene zbiratelje pač zanimajo znamke, druge ovojnice in tako naprej. Pisma pa ohranijo vso svojo povedno vrednost, če ostanejo med seboj povezana in zbrana v epistolarjih.

Dodal bi še, da se tovrstno gradivo lahko pojavlja v raznih oblikah. Poleg pisma, dnevniškega zapisa, ustnega pričevanja, ki ga je treba seveda šele zabeležiti in torej soustvariti, če naj tako rečem, sem na Tržaškem naletel še na druge, po mojem zelo zanimive primere. Po zaslugi prijateljice, ki se tudi sama ukvarja z raziskovanjem in ki je v domačem podstrešju odkrila bogat družinski arhiv, sem dobil v roke zbirko dokumentov, ki predstavljajo komunikacijsko vez med neko tržaško družino v Avstraliji s svojci v Trstu od srede petdesetih let dalje. Zbirka se začneja s pismi, od katerih so prva z ladje, s katero so odpotovali. V šestdesetih letih se pismom pridruži jo magnetofonski trakovi z govornimi zapisi, v sedemdesetih pa še amaterski filmi, s katerimi so zabeležili pomembnejše momente in dogodke v življenju družine, da bi jih posredovali svojcem v starem kraju. Vsi ti dokumenti niso bili ustvarjeni, da bi dokumentirali izseljenstvo, danes pa so za preučevalca izseljenstva in tudi drugih aspektov v zvezi z načinom življenja, miselnostjo in podobnim velikega pomena, ker iz njih lahko razberemo celo vrsto zanimivih stvari. Vsak izmed teh virov, od pisma do ustnega pričevanja in video posnetka, ima seveda svoje sončne in senčne plati in zato terja posebne metodološke pristope in interpretacijske prijeme.

Kar se pa tiče načinov zbiranja in hranjenja, naj povem, da sem proti koncentraciji v enem samem središču, ker opažam, da je za evidentiranje in tudi za dostop do hraniteljev tega gradiva bistveno poznavanje terena in prisotnost na njem. Naj omenim primer neke akcije, ki so jo izvedli pred leti na Opčinah. Sicer ni šlo za izseljensko temo, pač pa za temo konfinacij, deportacij in aretacij slovenskega prebivalstva med fašizmom in drugo svetovno vojno. Domače kulturno društvo, pri katerem sodeluje mnogo vaščanov in ki ima pregled nad celotno vaško stvarnostjo, je angažiralo skupino članov, da je hodila od hiše do hiše, od sosedu do znanca in to delo je v par tednih navrglo kakih tri sto kosov gradiva. Nastala je krasna razstava, ki je še druge spodbudila, da so naknadno kaj prinesli ali opozorili, da hranijo še to pa ono. Iz te in

drugih zbirateljskih izkušenj ugotavljam, da se najbolje obrestuje pristop prek osebnega stika in vzpostavljanja neposrednih vezi, ker omogoča utrjevanje zaupanja in s tem odpiranje novih vrat. Lahko je seveda koristna tudi objava oglasov v časopisju, da se na primer ta in ta ustanova zanima za to in to gradivo, je pa nekaj brezosebnega in ne moremo pričakovati od nje enakih rezultatov, kot če se ljudem predstaviš, jim daš priložnost, da te spoznajo, in se s terenom vzpostavi neposreden dialog. Zato se nagibam k temu, da bi se to gradivo, v kolikor so ga imetniki pripravljeni odstopiti, tudi hranilo na regijskem ali lokalnem nivoju kot del krajevene dokumentarne dediščine.

Zbiranje gradiva prek neposrednega stika, ki terja veliko časa in napora, nosi v sebi seveda tudi probleme, v prvi vrsti, kdo naj z njim razpolaga. Če raziskovalec leta in leta potrpežljivo zbira kos za kosom, intervjuja, spodbuja ljudi k pripovedovanju, vzdržuje stike in tako naprej, je težko od njega pričakovati, da bo vse to – na primer 1000 pisem ali 20 pričevanj – dal kar tako na razpolago, ne da bi prej gradivo vsaj do neke mere izkoristil. Drugo je, če ga ne pridobiva iz študijskih namenov, pač pa da bi ga ohranil. V pomembnejših evropskih središčih za zbiranje dokumentov ustne zgodovine in ljudskega pisanja, kjer je pridobivanje dokumentacije organizirano sistematično in načrtno, to poteka pogostokrat ločeno. Ponekod imajo na primer ekipe sodelavcev, specializirane samo v intervjuvanju in beleženju ustnih pričevanj, ali take, ki se ukvarjajo izključno s česanjem terena in evidentiranjem pisnega gradiva. Strinjam se, da je treba pri nas racionalizirati delo in ga usklajevati, predvsem ko se hodi v tujino in so na voljo omejena finančna sredstva. Po drugi strani pa tudi ne bi preveč zameril tistim raziskovalcem, ki neko gradivo neradi dajejo na voljo drugim, preden ga sami ne uporabijo. Sem pa gotovo za to, da vse gradivo prej ali slej pride v neko ustanovo, kjer je potem dostopno vsem.

I. Mislej: Čeprav se sliši zabavno, v resnici ni, kar bom povedala. Verjetno bo treba napisati natančne oporoke, npr. že po petdesetem letu starosti. Človek, ki ne bo končal raziskav, naj gradivo zapusti kaki ustanovi. Zadnje čase se vse bolj nagibam k tej misli. Ampak hotela sem povedati nekaj drugega. V zadnjem času sem spoznala dva primera, ki mi dajeta nekaj upanja, da se bo tudi nekaj »odprlo« v odnosu do držav, kjer živijo izseljenske skupnosti. Sama se težko strinjam, da je zaradi praktičnih razlogov včasih lažje narediti paket in se gradivo prinese v Slovenijo. Načelno se ne strinjam s tem, da se celotno gradivo o življenju neke skupnosti ali posameznika enostavno odnese čez ocean in se shrani v nekih, sicer idealnih, depojih. Mislim, da je dolžnost naših institucij tukaj in hkrati dolžnost naših izseljencev, da vzpostavijo stik z ustreznimi ustanovami v državah, kjer živijo, in to nenazadnje zaradi spoštovanja do lastnih otrok, ker drugače njihovi otroci, to je nove generacije, enostavno ne bodo več vedele oziroma jih ne bo čisto nič zanimalo, da je npr. stari oče prišel iz Slovenije. Vse, kar je ostalo za starim očetom, je bilo poslano v Slovenijo. To pomeni, jaz zato nimam nobenih korenin in s tem imam krasen izgovor, da nič ne vem o tisti kulturi, iz katere je prišel moj prednik. To je tako pogosto. Ko sva s kolegico Rozino (Rozina Švent, op. ur.) delali pred leti pri dr. Bratini v Torontu, sva ga prepričevali, da stvari,

ki jih je Gorše ustvaril v Torontu, morajo ostati v Torontu. Naj se Slovenci zberejo, organizirajo in ustanovijo, ne vem kaj, na primer sklad, inštitut pri kaki univerzi, vse z namenom, da njegove stvari (vsaj nekatere) ostanejo tam. Bratina je zastopal povsem nasprotno tezo, in sicer, da Kanadčane Gorše sploh ne zanima, da ga ne znajo ceniti in zato je potrebno njegove stvari vrniti v domovino. Mislim, da to ni prava pot.

V zadnjih mesecih v Avstraliji obstaja pobuda za razstavo v okviru muzeja, ki se ukvarja s to tematiko. Mislim, da je prišlo do nekih terminskih težav, vendar bo skupnost uredila svojo razstavo v okviru muzeja, ki se ukvarja z priseljevanjem. V Argentini je med razgovori med njo in Slovenijo v zvezi z novim kulturnim sporazum prišlo do ideje za projekt o sodelovanju s slovenskim oddelkom stalne zbirke v muzeju priseljevanja, ki se urejuje v Buenos Airesu. Mislim, da je treba iti to pot, da je treba včasih zapustiti okvire naših lastnih ustanov tukaj in z njimi vzpostaviti uradne stike, ne samo z ZDA, kjer je pot že asfaltirana. To bo treba narediti tudi v drugih državah. Seveda je pri tem zaželena pomoč države, saj je samo v okviru meddržavnih pogovorov možno opozoriti na te potrebe tudi v državah, s katerimi doslej nismo imeli tovrstnih pogovorov.

M. Drnovšek: Ta zadnja pripomba se mi zdi izredno pomembna. Danes nismo nič spregovorili o vlogi države, njeni strategiji do izseljenstva, vključujoč tudi meddržavne sporazume. Vsak kulturni ali znanstveni sporazum, ki ga sklepa Slovenija z državami, kjer pričakujemo ali imamo slovenske priseljence ali pa njihove potomce, bi nedvomno moral vključiti tudi ta segment, namreč, ravnanje z izseljenskim gradivom, kulturnimi izmenjavami na tem področju in podobno. Občutek imam, da na državni ravni glede teh vprašanj ni popolnoma jasnih stališč. Vsak dela še malo po svoje in za marsikatero stvar izveš, ko je že prepozno. Zato bi moral biti na stopnji vlade ali kje drugje državni urad, referat ali kaj podobnega, ki bi koordiniral vse te interese, ki nastajajo na področju odnosov Slovenije s Slovenci po svetu.

I. Mislej: Recimo, da se na tem področju nekaj premika, vendar je treba, poleg priviligiranih odnosov z ZDA, več narediti tudi v odnosih z drugimi priseljskimi državami, na primer tudi z evropskimi državami.

M. Drnovšek: Hvala za repliko. Kolegico Viktorijo Centa bi rad vzpodbudil, da bi nas informirala o tem, kaj se pripravlja v Ribnici. Prosim.

V. Centa: Zaposlena sem v ribniškem Muzeju Miklova hiša. Trenutno pripravljam razstavo o izseljevanju iz Ribniške doline, in sicer na podlagi raziskave, ki jo je opravil Dean Ceglar. Za razstavo sem morala nabrati predmete na terenu, saj se v muzejskem depoju ni nahajal niti en predmet, ki bi prišel v poštev za to razstavo. Ugotovila sem, da dokler ne greš na teren, ne dobiš ničesar. Objavila sem prošnjo, tako v našem časopisu kot na radiu, pa ni bilo nobenega odziva. Ko sem stopila med ljudi, so mi pa kar sami začeli nositi stvari, saj se je razvedelo, da zbiram predmete za razstavo. Tako

sem pridobila kar nekaj predmetov, predvsem slikovni material, kovčke, pisma in podobno. Razstava bo v prvem delu obsegala splošen oris izseljevanja, številčne podatke in podobno, temu bo sledil prikaz poti, zadnji del pa bo posvečen ribniškim izseljencem. Gradivo za prvi del razstave je povzeto iz obstoječe literature, drugi del razstave pa bo vključeval na terenu pridobljene predmete. Mislim, da bo razstava kar zanimiva, in bi vas kar povabila na otvoritev, ki bo 22. septembra 2000, čeprav se nam otvoritveni datum stalno odmika. Imam kar dober občutek glede razstave in mislim še naprej raziskovati Ribniško dolino ter pripravljam tudi diplomu na to temo. (Stalna razstava je že odprta v delu ribniškega gradu, obiskovalec pa dobi v roke tudi slovensko-angleško zgibanko z utrinki z razstave, op. ur.)

M. Drnovšek: Še enkrat bi rad opozoril na specifično vprašanje osebnega gradiva, zato prosim gospo Podlogarjevo, da osvetli ta problem z vidika zapuščine arheologa Rajka Ložarja. Prosim.

H. Ložar Podlogar: Govorila bom o strokovni, predvsem etnološki zapuščini dr. Rajka Ložarja, ki je v privatni lasti. Strokovna zapuščina dr. Rajka Ložarja, arheologa, etnologa, umetnostnega zgodovinarja, kritika in publicista, je po njegovi smrti ostala na različnih mestih in pri različnih ustanovah in posameznikih. Kronološko gledano, se je nekaj nahaja v Arhivu Republike Slovenije. Ta del je bil po drugi svetovni vojni zaplenjen bodisi na njegovem domu ali iz njegove sobe v Etnografskem muzeju v Ljubljani. To, kar je vzel s sabo v begunstvo, kar je raziskoval na Koroškem in o čemer je pisal pozneje v ZDA, je v veliki meri prišlo v Ljubljano in le v manjši še ostalo pri sorodnikih in prijateljih v Ameriki. Nekaj svojega etnološkega gradiva mi je v letih pred smrtjo izročil sam in ga hranim v osebni arhivu doma. Od tega je vsekakor treba posebej omeniti njegovo raziskavo koroške hiše (Podjuna že v popolnem besedilu, Rož je potreben nekaj dopolnil, Zilja pa je ostala na kartotečnih listih), razpravo o idiomu »windisch«, razmišljanja o koroških dialektih in o prehrani. Imam tudi dve kartotečni škatli z naslovi virov in literature, ki jo je uporabljal pri pisanju svojih razprav za *Narodopisje Slovencev I*. Pri koroški hiši naj še omenim, da je slikovno gradivo (fotografije in risbe) še vedno pri dedičih pokojnega inž. Bavdaša v Grebinju. Inž. Bavdaš je kot Ložarjev tehnični sodelavec tedaj z njim hodil po terenu, odšel potem v Argentino in se pozneje vrnil na Koroško. Ložar je tako dokumentiral hiše koroškega podeželja in to je o teh hišah edina dokumentacija, saj pozneje na terenu nisva našla niti ene več iz tistega povojnega obdobja.

Prav tako hranim več zvezkov njegovih izpiskov iz tuje arheološke, umetnostnozgodovinske in etnološke strokovne literature in virov ter njegovo avtobiografijo, za katero pa še ne morem zatrdno reči, ali je popolna, ker opažam, da nekateri deli manjkajo. Ker pa je napisana v več izvodih, jo bo morda možno dopolniti. Arheološko gradivo sem, potem ko sem videla, da vsebuje fragmente njegove raziskave (sondaže) v Bašlju, in ko sem se prepričala, da bo vzorno shranjeno, izročila v dokumentacijo Arheološkega inštituta ZRC SAZU in veseli me, da je prav to gradivo vzpodbu-

dilo arheologe, da so ponovno odprli Ložarjevo sondo in tako potrdili njegove domneve, da je to neizmerno bogato najdišče, ki ga je treba takoj zaščititi. Že prva ponovna izkopavanja so baje dala izredne rezultate.

Zapuščina, ki je pozneje, sicer na ime družine Ložar, prišla skupaj z drugimi pošiljkami, namenjenimi arhivu, ki ga vodi gospod Arnež, v zabojnikih iz Amerike, sem pregledala, našla le malo etnološkega, veliko pa arheološkega gradiva, kljub temu pa glavni del pustila v arhivu, kjer bo, upamo, nekoč klasificirano. (Slišim, da so si arheološko gradivo kopirali arheologi Narodnega muzeja.) Med to zapuščino je bilo tudi nekaj knjig, vendar mislim, da je glavni in pomembnejši del Ložarjeve knjižnice, ki si jo je moral, potem ko mu je bila v Ljubljani zaplenjena, na novo ustvariti, ostal na različnih koncih in krajih v Ameriki.

R. Ložar je v taboriščih na Koroškem pisal dnevnik, ki pa ga je uničil, preden je šel v Ameriko. Pozneje je po drobnih zapisih v žepnem koledarčku skušal dnevnik obnoviti in tudi to je v lasti družine. Po njem bi bilo mogoče tudi rekonstruirati njegovo raziskovanje Koroške in tudi spoznati posebne razmere in odnos Korošcev do slovenskih beguncev.

V taboriščno šolo je Ložar uvedel učni predmet »narodopisje« (v vse štiri višje letnike gimnazije), dajal dijakom domače in šolske naloge s področja stavbarstva, hišne opreme, orodja, šeg in navad, ljudskih pesmi, pregovorov, ledinskih imen itd. Vse te naloge je ohranil, nesel s seboj v Ameriko in jih potem prinesel tudi nazaj ter mi jih prepustil. To štejem med dragocenejše gradivo, verjetno vredno objave, zato ga prav sedaj urejam. Skoraj za vse podatke je poznan zapisovalec, tudi informator, navedeno je, za kateri kraj oz. pokrajino velja zapisano itd., predvsem pa se mi prav pri šegah zdi pomembno to, da marsikateri podatek dopolnjuje naše dosedanje vedenje o predmetu.

Etnološka zapuščina Rajka Ložarja bo zaenkrat ostala v zasebni lasti in bo urejena in klasificirana, njena nadaljnja usoda pa še ni določena.

M. Drnovšek: Hvala lepa. Mogoče še informacija o zbirki, ki jo hranijo v Biblioteki SAZU. Gre za zbirko arhitekta in urbanista Johna Jagra, ki jo je uredila in popisala ga. A. Koblar-Horetzky. Glede Inštituta za slovensko izseljenstvo moram omeniti zgledno sodelovanje z dr. Julijanom Strajnarjem, ki nam je predal družinske dokumente o bivanju v Franciji in po povratku v Slovenijo. Podpiram tudi mnenje kolega Kalca, da so drobci zasebnega gradiva, zlasti korespondenca, zelo pomembni zaradi prikaza izseljenčevega vsakdanjika. To nam kaže ravno gradivo družine Strajnar, kjer prek dokumentov spremljamo težave nekdanjega rudarja, obolelega za silikozo, ki se je z družino vrnil v Slovenijo v času povojnih repatriacij in prišel v drugačen svet, kot so mu ga jugoslovanski agitatorji prikazovali v Franciji.

Želi še kdo besedo? Če ni več diskutantov, bi zaključil delo na okrogli mizi z zahvalo vsem sodelujočim. Hvala za sodelovanje. Naša razmišljanja so bila posneta in bodo objavljena v *Dveh domovinah /Two Homelands*.

DODATEK

H gradivu okrogle mize priključujemo še članek mag. **Rozine Švent**, ki dopolnjuje njeno ustno izvajanje na okrogli mizi in je bil predstavljen kot referat v okviru Dnevov Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU dne 29. maja 2000, in prispevek kolege dr. **Matjaža Klemenčiča**. Slednji prispevek objavljamo kljub dejstvu, da se le obrobno dotika teme, ki je bila predmet okrogle mize.

R. Švent: »Zaklenjena misel: knjižnica kot odraz družbenega dogajanja«. Knjižnica, ki se lahko pohvali z več kot 225-letno tradicijo (Licejska knjižnica, predhodnica današnje Narodne in univerzitetne knjižnice, je bila ustanovljena leta 1774), ima nedvomno tudi svojo posebno zgodovino. O tem nam zgovorno priča izredno bogat »Arhiv NUK«, v katerem so zbrani vsi najpomembnejši akti, ki jih je knjižnica prejela od »svojih oblastnikov«. V tem dolgem obdobju se je tega arhivskega gradiva nabralo kar nekaj tekočih metrov. Ob tem arhivskem gradivu pa ima tudi vsaka posamezna knjiga v naši knjižnici svojo lastno zgodovino. Pri tem mislim predvsem tisti vidni del – vsaka knjiga, ki pride v knjižnico, dobi poleg uradnega pečata institucije (žiga) še svoj dodaten opis na hrbtni strani naslovne strani. To so datum inventarizacije, način dobave (obvezni izvod, dar, zamena, nakup), temu je dodana še signatura in sedaj, v dobi računalnikov, še identifikacijska številka (ID). Žal nam je v večini primerov nedostopen podatek, kdo vse je to knjigo imel v rokah, vendar bi to dejstvo danes knjižničarjem zelo koristilo, da bi lahko izsledili tiste posameznike, ki brez trohice slabe vesti uničujejo našo nacionalno dediščino – podčrtavanje besedil, trganje posameznih listov iz knjig, hranjenje v neprimernih pogojih (vlaga, umazanija) itd. V naši knjižnici že nekaj let razmišljamo, da bi ob našem kulturnem prazniku 8. februarju enkrat javnosti prikazali nekaj najbolj »izstopajočih primerkov« in s tem opozorili na »njihov« neprimeren odnos do kulturne dediščine. Tretji del, ki sestavlja osebno izkaznico knjižnice, so njene inventarne knjige in katalogi (abecedno imenski, stvarni in UDK katalogi). Seveda bi temu lahko dodali še popolne sezname ljudi, ki so v knjižnici delali (med njimi nekatera prav znana imena, kot Matija Čop, Fran Levstik in drugi), in sezname vseh obiskovalcev knjižnice (uporabnikov ter vidnih domačih in tujih gostov). Predvsem pa bi iz zgoraj naštetih podatkov lahko spisali bogato zgodovinsko dokumentirano knjigo »Zgodovina NUK« – žal naša knjižnica ni bila deležna niti tiste drobne predstavitve v zbirki »Naravni in kulturni spomeniki Slovenije«, ki šteje skupno že preko 200 zvezkov!

Po tej »javni« predstavitvi knjižnice lahko preidem na osrednjo temo referata

»Zaklenjena misel«, v katerem bom podala kratko zgodovino nastanka in delovanja tega – večkrat povsem po nepotrebnem – razvpitega »D-fonda (direktorjev fond)«.

Časovno bi ga lahko datirali kar s samim aktom ustanovitve Narodne in univerzitetne knjižnice – NUK, ki je bil objavljen v *Uradnem listu Slovenskega narodno osvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije*, 1/2, št. 46 (24. 10. 1945), uredba 328. Med členi, ki bolj podrobno opredeljujejo njeno delovanje in naloge, je za našo temo zanimiv predvsem 6. člen: »Narodni in univerzitetni knjižnici se pošiljajo tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečevanje je iz katerih koli razlogov prepovedano.« Za lažje razumevanje smisla tega člena moramo pogledati še takratni Zakon o tisku, ki je bil objavljen v *Uradnem listu Demokratične federativne Jugoslavije*, št. 65 (31. 8. 1945) in ga je podpisal dr. Ivan Ribar – predvsem poglavja III–V, ki govorijo o prepovedih v zvezi s tiski in o kazenskih določbah. Bistveno je zajeto v 11. členu, ki pravi:

»Prepoveduje se razširjanje in prodajanje posameznih knjig in drugih tiskanih stvari, ako vsebujejo:

1. propagiranje, izzivanje ali razpihovanje narodnostnih ali verskih neenakosti, mržnje ali razdora;
2. pozivanje državljanov na upor, diverzijo ali sabotažo;
3. pozivanje državljanov na nasilno rušenje ustavne ureditve DFJ;
4. žalitev in obrekovanje prijateljskih držav z namenom, da bi se motili dobri mednarodni odnošaji in mednarodni mir;
5. odobravanje ali podpiranje delovanja zunanjih sovražnikov DFJ;
6. pozivanje, naj se ne izpolnjujejo vojaške dolžnosti;
7. širjenje neresničnih in razburljivih vesti, ki ogrožajo državne in narodne koristi;
8. izdajanje vojaških tajnosti;
9. žalitve ali obrekovanje vrhovnih zveznih in federalnih predstavniških zborov DFJ;
10. huda žalitev morale, pozivanje k zločinstvu.«

Petnajsti člen istega zakona govori o inozemskem tisku, ki sicer sme prihajati v državo brez poprejšnjega dovoljenja, vendar ob upoštevanju zgoraj citiranega 11. člena. Za nas je zanimiv predvsem 2. odstavek tega 15. člena, ki pravi:

»Izjemno od prejšnjega odstavka je dopustno prihajanje in razširjanje v naši državi časnikov, knjig in drugih spisov, ki se v inozemstvu tiskajo v jezikih naših narodov ali ki so namenjeni našim narodom, le po poprejšnjem dovoljenju zveznega ministrstva za informacije. Ako minister prihajanja in razširjanja takih spisov v naši državi ne dovoli, se to objavi v Uradnem listu DFJ.«

V petem poglavju so opredeljene kazenske določbe v zvezi s tiskom – krivci tega zakona se kaznujejo z odvzemom prostosti od enega do petih let.

Vsa ta določila, povezana s tiskom, se nato ponavljajo oz. dopolnjujejo še v zakonih o tisku iz let 1960, 1965 in 1974.

In sedaj pogledjmo, *koga* je imela oblast v mislih, ko je govorila o zunanjih sovražnikih Jugoslavije, ki bi lahko kvarno vplivali na državljane in na moralo ljudi. Šlo je predvsem za politično emigracijo – ljudi, ki so se ob koncu druge svetovne vojne umaknili v tujino in se najprej »začasno« naselili po begunskih taboriščih v Avstriji in v Italiji – sprva v neposredni bližini meje, saj so računali le na krajše (morda 14-dnevno) bivanje v tujini, dokler se ne umirijo revanšistični apetiti zmagovalcev. V tej pisani množici ljudi najdemo poleg velikega števila vojakov (domobrancev oz. Slovenske narodne vojske, tj. skupno ok. 14.000 oseb) tudi veliko preprostega, predvsem dolenskega kmečkega prebivalstva, ki so nasledli politični propagandi in sledili umikajoči se vojski; nadalje so tu številni duhovniki in katoliška inteligenca ter medvojno politično vodstvo, ki je računalo na podporo zahodnih zaveznikov in na njihov strah pred širjenjem komunizma v Evropi.

In v teh skromnih begunskih taboriščih je že 5. maja 1945 v taborišču Visco (Italija) izšel prvi begunski časopis *Jugoslovanski vestnik*, v Avstriji pa je nekaj dni za tem – 12. maja 1945 – v Lienzu izšel časopis *Demokratska Slovenija*, ki ga je izdajal Narodni odbor za Slovenijo (Ruda Jurčec, Andrej Uršič in dr. Tine Debeljak). Namen teh časopisov je bil predvsem informativne narave – obveščanje beguncev z odredbami zavezniških oblasti, informacije o dogajanju v Sloveniji, v Jugoslaviji in v svetu. Seveda je bilo med tem tiskom tudi veliko propagandnega gradiva, ki ni bilo namenjeno samo beguncem, ampak tudi njihovim somišljenikom, ki so ostali v domovini. S pomočjo tega tiska naj bi po eni strani pomagali zrušiti vladajoči komunistični režim, po drugi strani pa razkrili predvsem poboje domobrancev in drugih političnih nasprotnikov novega režima. Zato je razumljivo in pričakovano, da se je oblast v domovini zelo zanimala za ta emigrantski tisk, ga sistematično zbiralala za svoje potrebe – predvsem kot informacijo o delovanju političnih nasprotnikov in njihovih načrtih za prihodnost. Ker pa je ta tisk prinašal tudi nekatere »tabu« teme, ki so jih hoteli oblastniki skriti pred množicami, so ga dosledno prepovedovali in uničevali. Dokaz za to, kako se je oblast »bala« te sovražne politične propagande, so številni politični procesi v prvih povojnih letih – proti ljudem, ki so imeli že med vojno stike s tujino (Nagodetov proces), proti tistim, ki so na različne načine prišli do emigrantskega tiska (bodisi da so ga v Slovenijo prinesli ilegalno kurirji ali da je gradivo prišlo s pošto pošiljko).

Tudi v NUK je sem in tja »zašla« kakšna taka nepovabljenka pošta. In tako kot se je že med vojno za in med knjižnimi policami skrival ilegalni partizanski in belogardistični tisk, se je stara praksa nadaljevala tudi po vojni. Ščasnoma je ta tisk dobil svoje stalno mesto v direktorjevi sobi, saj je bil on sam neposredno odgovoren za dosledno izvajanje veljavne zakonodaje (predvsem zakona o tisku!). Dovoljenje, da NUK lahko zbira tudi tisto »sloveniko«, ki izhaja izven Jugoslavije, pa je bilo na drugi strani pogojeno z zagotovilom, da bo knjižnica tovrstno gradivo strokovno obdelala, vendar ga hranila v posebnih prostorih in ga izposojala izključno za raziskovalno-znanstveno delo. Ob tem je prihajalo do številnih nesmislov – npr. listki z bibliografskimi podatki

niso bili prezentni v javnem katalogu knjižnice, bili pa so vključeni v redne, tiskane izdaje *Slovenske bibliografije* (SB) – v 2. zv. SB, ki je izšel leta 1949 z dodatkom za leta 1945–1948, so bili bibliografski podatki o treh knjigah, ki jih je napisal emigrant iz begunskega taborišča (Karel Mauser). Zelo pogosto je bilo za neupoštevanje emigrantskega tiska v izdajah SB krivo zgolj dejstvo, da se upoštevali samo tista dela, ki so v NUK fizično prisotna. Dodatno težavo je predstavljal tudi zapozneli prihod tega gradiva, saj so dela povečini prihajala kar z nekajletno zamudo. SB je nekako tolerirala 2–5-letno zamudo (enota je bila označena z *).

Izhajanje emigrantskega tiska je bilo zelo težko spremljati z običajnimi bibliografskimi pomagali, ker ga nacionalne bibliografije držav, v katerih so emigranti živeli, niso vključevale. Nekoliko bolje je bilo s tistim tiskom, ki je izhajal v zamejstvu (v Italiji in Avstriji), ker je bil vključen v nacionalno bibliografijo obeh sosednjih držav, pa tudi več možnosti je bilo, da je tako gradivo na skrivaj prišlo v Jugoslavijo. Delni pregled nad emigrantskim tiskom so omogočale občasne bibliografije samih emigrantov v njihovih časopisih, uporabljati pa se je dalo tudi številne druge možnosti, npr. knjižne ocene, polemike, prednaročniške razpise in podobno. Še veliko bolj zapleteno, kot je bilo evidentiranje tega tiska, pa je bila njegova fizična nabava. Knjižnica se je posluževala predvsem dveh načinov zbiranja:

1. Institucionalizirano – posredno zbiranje, ki je potekalo preko pooblaščenih uvoznikov (npr. ADIT), vendar je morala knjižnica pred tem sama poskrbeti za uvozno dovoljenje. Ta postopek je potekal na sledeči način: NUK je moral nasloviti »Prošnjo za vnašanje tujih časopisov« na Zvezni sekretariat za notranje zadeve – Upravo za upravne zadeve v Beogradu. Tej vlogi je bil priložen točen seznam časopisov, ki jih želimo prejemati, in naveden je moral biti tudi naš uvoznik (ADIT). Vendar tak dopis s strani NUK-a ni bil odposlan direktno v Beograd – pred tem smo morali dobiti še soglasje oz. podporo Republiškega sekretariata za notranje zadeve na Kidričevi ulici v Lj., ki je potem vlogo posredoval naprej v Beograd. Na srečo naša prošnja nikoli ni bila zavrnjena!
 - S sporazumnim odstopom gradiva, ki se je zbiralo pri RSNZ (pretežno kot za plembe gradiva na meji) in ki je zaradi starosti zanje izgubilo svoj operativni pomen.
 - Iz darov Slovenske izseljenske matice – del njihove dokumentacije.
2. Neformalno – neposredno zbiranje, ki je potekalo na več načinov:
 - Neposredne prošnje vodstva knjižnice in posameznikov (osebna poznanstva nekaterih zaposlenih z ljudmi v tujini – Žužek, Bajec), ki so bili zadolženi za zbiranje, obdelavo in hranjenje tega gradiva avtorjem in izdajateljem v emigraciji.
 - Preko slovenskih knjižnic v zamejstvu (Trst, Celovec), ki so veliko lažje vzpostavile neposredne stike z emigracijo, nekaj tega gradiva pa je bilo pri njih celo v prosti prodaji in so ga te knjižnice kupile izrecno za NUK – finančno smo to ponavadi izpeljali preko zamen.
 - Darovi posameznikov in avtorjev, ki so se zavedali pomena emigrantskega tiska in njegove prisotnosti v nacionalni knjižnici. Med avtorji vsekakor izstopa dr.

Tine Debeljak, ki je vse svoje knjige sam podaril naši knjižnici. Ob tem naj omenim še dejstvo, da je npr. Zdravko Novak v ZDA sam ustvarjal t. i. »Zdomsko knjižnico«, vendar po njegovi smrti v 70-ih letih tega nihče več ni nadaljeval (danes se ta zbirka nahaja v Sloveniku v Rimu).

Prav ta »previdna politika« osrednje nacionalne knjižnice je imela tudi svoje negativne učinke med številnimi emigranti, ki so NUK prištevali med ostale režimske institucije in ji niso hoteli posredovati svojih tekstov. Na našo nesrečo se je od nekod še razširila trditev, da se v NUK emigrantski tisk sistematično uničuje – in ta trditev pri nekaterih še danes živi! Z današnjega zornega kota je seveda možna tudi razlaga, da so do takega sklepa prišli preprosto zato, ker so gradivo v NUK poslali, potem pa ga ni bilo mogoče najti ne v javnem katalogu ne v *SB* (zamuda od izida!) – bilo pa je skrito v direktorjevi pisarni in praktično nedostopno javnosti. Zato nas tudi ne prese- neča dejstvo, da je bilo npr. v letu 1978, ko se začne voditi pisna evidenca uporabni- kov D-fonda, samo 9 uporabnikov (danes se število uporabnikov giblje okoli 130 letno). Pot do gradiva je bila občutno »predolga« – najprej si je bilo potrebno pridobi- ti izjavo institucije, za katero se je raziskava delala, nato je uporabnik moral dobiti pisno dovoljenje direktorja knjižnice in sledila je še bolj mučna pot v rokopisno čital- nico, kjer si delal vseskozi pod budnim očesom »varuha zbirke« – uporaba je bila samo prezenčna, izposoje na dom ni bilo, lahko pa si izpisal posamezne članke oz. odlomke (zamudno!). Še bolj mučen pa je bil občutek, da je ta evidenca vedno na vpogled tudi delavcem RSNZ! Ali ni potem povsem razumljivo, da so se tisti, ki so tovrstno gradivo potrebovali ali ga zgolj iz svoje lastne radovednosti želeli brati, odšli v zamejske knjižnice in si ga tam izposodili ter se tako izognili policijskemu nadzoru v domovini. Škoda, ki je s tem nastala, se pač ujema s splošno tendenco enoumja, ki je oviralo načelno sicer veljavno stališče, da je NUK skupno hranilišče vse slovenske duhovne ustvarjalnosti v obliki tiskane besede.

Tisk slovenske politične emigracije je zelo obsežen. Gojili so vse literarne zvrsti ter publicirali v knjižni obliki, v periodičnem tisku, prikazovali na gledaliških odrih in na literarnih večerih. Vsebina večine del je tesno navezana na medvojne in povojne dogodke v domovini in šele veliko kasneje se je ta literatura »osvobodila« te travme in začela dobivati svobodnejši izraz. Poleg leposlovja so izdajali še naslednje:

- informativna in politična glasila, časopisi in revije;
- šolsko, učno gradivo;
- verski tiski (molitveniki, premišljevanja);
- propagandno-pričevanjejsko gradivo (objava dokumentov, pričevanj);
- znanstvena publicistika (predvsem s področja ekonomije, prava, zgodovine).

Poleg uradnih določil, ki so omejevala uporabo in posedovanje emigrantskega tiska, so znotraj same knjižnice obstajala pisana in tudi nekatera nenapisana pravila. Poglejmo najprej tista prva, ki so pomembna zaradi samega dejstva, da so bila zapisa- na, pa čeprav jih je poznal le relativno ozek krog zaposlenih (samo vodje oddelkov, kjer se je emigrantski tisk obdeloval). Na sestanku, ki so se ga udeležili vsi vodje obdelave, so 9. 4. 1976 sprejeli naslednji postopek:

1. Označevanje D-izvoda prevzame vodja nabavnega oddelka; pri tem sta mu v pomoč ravnatelj in vodja stvarnega kataloga.
2. Preden vodja nabavnega oddelka odda D-izvode v obdelavo, o tem obvesti ravnatelja.
3. Z vsakim izvodom potuje listek nabavnega oddelka; na hrbtu listka obdelovalec zapiše datum prejema izvoda in se podpiše.
4. D-izvod obdelujejo izključno vodje nabavnega oddelka, inventarnega kataloga, abecedno imenskega kataloga in stvarnega kataloga; izvod ima pri obdelavi vso prednost.
5. Vodja stvarnega kataloga poskrbi, da se izvod tehnično opremi in odda v skladišču, katalogni listki pa signirajo in oddajo v rokopisnem oddelku.
6. Arhivski izvod in duplikati potujejo skupaj s postavitvenim izvodom in se skupaj z njim tudi hranijo.
7. Dokler je D-izvod v oddelku, ga hrani vodja oddelka pod ključem (zato 1. del naslova referata – »Zaklenjena misel«).
8. V skladišču se D-izvodi hranijo pod posebnim režimom; ta del skladišča oskrbuje rokopisni oddelek (tudi zato naslov referata »Zaklenjena misel« – ta del skladišča je bil dejansko z železno mrežo oddeljeni del rednega skladišča, do katerega so imeli pristop samo delavci rokopisne zbirke).
9. Katalogni listki se hranijo v rokopisnem oddelku in ne gredo v javne kataloge.
10. Zaplenjene posamezne številke časnikov oz. časopisov jugoslovanske proizvodnje hrani oddelek periodičnega tiska pod posebnim režimom in ločeno od časnika oz. časopisja; zaplenjene knjige iz jugoslovanske proizvodnje se hranijo med D-izvodi.
11. Kdor opazi v redni postavitvi literaturo, ki bi sodila med D-tiske, je dolžan to takoj javiti vodji nabavnega oddelka, ki poskrbi, da se izvod prestavi, listki pa poberejo iz javnih katalogov in hranijo med listki za D-izvode.

V omenjenem zapisniku so dodana tudi določila glede bibliografije člankov – za potrebe *SB* se izpisujejo vrednejši članki iz zbornikov, tehtnejših koledarjev, šolskih izvesti in časopisov (revij); izpisuje se zgolj leposlovje in članki trajnejše vrednosti (s področja zgodovinopisja, umetnosti itd.). V zadnjem delu tega zapisnika je izražena tudi želja in potreba po dodatni zaposlitvi strokovno usposobljenega bibliotekarja, ki bi sam v celoti prevzel vso skrb za pridobivanje, obdelavo in izposajo tega »spornega« gradiva. To bi namreč bilo tudi v »smislu upoštevanja predpisov o družbeni samozaščiti« (citata iz zapisnika) – oz. povedano bolj direktno – »nadzorovati bi bilo treba le enega samega delavca«, in ne 4 ali 5 (opomba – to se je kasneje tudi v resnici dogajalo z mano, saj so ljudje iz Slavije prihajali na »prijateljske« pogovore z menoj sprva vsake 3–4 mesece, proti koncu 80-ih let pa je tudi tam zavel nov veter in je bilo tovrstnih srečanj vse manj). Ta strokovni zapisnik je bil sestavni del vloge, ki jo je takratni ravnatelj NUK dr. Branko Berčič naslovil na predsednika IS SRS dr. Avgušтина Laha, v vednost pa je bilo poslano tudi Francu Šaliju na CK ZKS in Branku Ziherlu (RSNZ).

Podobne vloge in prošnje so na ustrezne institucije romale še nekajkrat – dokler ni prišlo leta 1979 do prvega resnejšega pristopa k reševanju tega perečega problema. Na to delovno mesto so zaposlili upokojeno sodelavko RSNZ, ki je v razmeroma kratkem času vestno uredila gradivo, naredila popis manjkajoče periodike in naredila tudi prve sezname emigrantskega gradiva, po katerih je potem nabavni oddelek NUK začel sistematično nabavljati manjkajoče gradivo. Toda to je bila zgolj začasna rešitev in knjižnica si je še naprej prizadevala dobiti sredstva in odobritev za redno zaposlenega bibliotekarja, ki bi ob emigrantskem tisku skrbel tudi za pridobivanje izseljenskega gradiva, ki pa ni bilo podvrženo isti proceduri pri obdelavi in hranjenju kot prvo.

In tako smo že v letu 1982, ko sem sama prevzela »skrb« za D-fond. Priznam, da začetki tudi zame niso bili lahki. Po stroki sem sicer zgodovinarica in sociologinja, toda takrat sem bila brez vsakega bibliotekarskega znanja, gradivo, za katerega sem morala skrbeti, pa mi je bilo popolna neznanka. Morda pa je bilo prav to dejstvo na drugi strani zame poseben izziv za delo – vse, karkoli sem naredila, je bilo takoj opaženo. Čisto rutinski obdelavi gradiva je v naslednji fazi sledila bibliografija člankov – in bolj ko so se polnili predalčki z novimi in novimi podatki (danes obsega katalog člankov že okoli 17.500 listkov), bolj je raslo tudi zanimanje uporabnikov za to gradivo. Najprej so se »okorajžili« literarni zgodovinarji, nato so jim sledili zgodovinarji in politologi. Tudi sam »režim« izposoje se je počasi sproščal. Najprej se je leta 1984 sprostila uporaba leposlovja in verskega tiska, proti koncu osemdesetih let pa tudi vse preostalo gradivo. Le izposoja na dom je bila še vedno zelo redka, rekla bi celo le izjemna, in to iz preprostega razloga, ker smo imeli veliko večino gradiva samo v enem izvodu, ki ga kot nacionalka v nobenem primeru ne smemo izposojati – pri tem imam v mislih sloveniko.

Ob našem D-fondu so si tudi nekatere druge knjižnice prizadevale, da bi dobile dovoljenje za uvoz t. i. emigrantske publicistike – npr. Knjižnica Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštituta za novejšo zgodovino), vendar tega dovoljenja niso dobili. Zataknilo se je celo pri nabavi *Primorskega biografskega leksikona*, ker so bili vanj vključeni tudi zamejski, izseljenski in zdomski (emigrantski) pisci.

Bolj potihoma in vztrajno pa je nastajala podobna zbirka v Univerzitetni knjižnici v Mariboru, ki ji je v slovenskih razmerah priznana tudi vloga »arhivske knjižnice«, kar v praksi pomeni, da če bi slučajno prišlo do poškodbe ali uničenja fonda NUK-a, bi se slovenika nadomestila iz njihovega fonda. V popisu (oz. seznamu) prepovedane – izobčene literature v UKM, ki ga je pripravil kolega Mirko Nidorfer iz UKM, je avtor v uvodu med drugim zapisal: »V katalog so vključene vse knjige in revije, ki so imele rdeče podčrtano signaturo in so bile v večini primerov izločene iz skladišča v 'bunker', podobno so bili tudi izločeni kataložni listki iz vseh katalogov. Danes (1990) je to stanje ad acta in so od danes dalje vključene te publikacije med ostali knjižnični fond za javno uporabo. To gradivo je zelo nepopolno (...), ker se to gradivo v UKM ni sistematično zbiralo in je bil dotok v glavnem na osnovi darov; ker UKM opravlja tudi arhivsko funkcijo za sloveniko in ker gre za publikacije, ki bi jih

bilo težko dopolniti, mora UKM to gradivo tudi fizično zaščititi s tem, da bo dostopno vsem uporabnikom samo v čitalniških prostorih UKM. V celoti so v UKM zbrali (glede na objavljeni seznam) 223 enot in če temu številu odštejemo 35 enot, ki predstavljajo koledarje in dve reviji (*Meddobje* in *Vrednote*), pridemo do števila 188. Ko sem primerjala njihov seznam z našim katalogom D-fonda, sem presenečena ugotovila, da je bilo med njimi kar 74 takih, ki smo jih v NUK-u vključili v redni fond knjižnice in se nikoli niso nahajale v D-fondu – npr. dela Stanka Janežiča, Metoda Turnška ter nekatera Kunčičeva in Beličičeva dela. Še bolj preseneča dejstvo, da so v UKM imeli v bunkerju tudi nekatera dela Tineta Hribarja, Veljka Rusa in Janeza Jerovška – njihova dela iz 70-ih let.

In kakšno je današnje stanje D-fonda?

1. D-fond še vedno obstaja – in to predvsem zaradi želje samih uporabnikov, ki dobijo vse informacije o njem na enem mestu, in to praktično takoj. Je pa ves fond tudi računalniško obdelan in tako dostopen pravzaprav vsem uporabnikom.
2. Izposoja – je možna in tudi za to gradivo veljajo isti pogoji izposoje kot za vse drugo gradivo NUK-a.
3. D-fond je do neke mere zaključena celota – izjemoma se dopolnjujejo in tu hranijo begunski tiski (gradivo iz obdobja 1945–1950, ki je danes izredno redko in zato toliko bolj dragoceno); za vse gradivo poskušamo dobiti tudi še vsaj po en (arhivski) izvod in še vedno se tukaj hrani in obdeluje periodika (kontinuanda).
4. Ob tem starem »emigrantskem D-fondu« pa nastaja nov »zaprti fond«, ki ga od nas zahtevajo nekateri izdajatelji – v mislih imam predvsem gradivo, ki nosi pečat strogo zaupno (gradivo in učbeniki, ki ga izdajajo vojaški organi), ter gradivo nekaterih združenj – razni psihološki testi, ki so dostopni zgolj usposobljenim psihologom.
5. Morda samo kot hudomušna zanimivost – v trezorju, kjer se hranijo izvodi D-fonda, je že od vsega začetka vladala »sprava med knjigami« – na eni strani polic so stali D-izvodi, na nasprotni strani pa partizanski, medvojni ilegalni tiski.
6. In kako je s podobnimi fondi po svetu – moje izkušnje so vezane predvsem na knjižnice s področja Jugoslavije, ki so vse po vrsti imele svoje D-fonde prepovedanega emigrantskega tiska, vendar nobena med njimi ni tega zbirala sistematično in načrtno, zato je danes naš fond v bistvu unikatna zbirka na vsem nekdanjem jugoslovanskem področju. Bolj zanimiva pa je moja »madžarska izkušnja«. V njihovi nacionalni v Budimpešti so nam pred leti pokazali njihov D-fond, ki so ga sestavljala dela odpadnikov komunizma – zbrana dela Josipa Broza Tita, Kardelja, Kidriča. Da pa zbirka ne bi bila tako suhoparna, so ji priključili tudi vso pornografsko literaturo, ki bi lahko kvarno vplivala na moralno ljudi.

Naj svoj referat zaključim z mislijo, da nam danes D-fond služi tudi kot spomin na čase, ko smo se v Sloveniji bali tudi knjig in jih skupaj z mislimi, ki so bile zapisane v njih, shranili pod ključ!

(Izbrani viri in literatura: Arhiv NUK (hrani se v Rokopisni zbirki NUK); *Uradni list SNOS in NVS*, št. 46 (24. 10. 1945); *Uradni list DFJ*, št. 65 (31. 8. 1945); E. Kodrič-

Dačić, *Jaz, Cerberus /ali/ Cenzura v knjižnicah*, Ljubljana: NUK, 1996; R. Švent, Prepovedani tiski v NUK, *Knjižnica*, 41/1997, št.1, str. 137–141; R. Švent, *Publicistična dejavnost slovenske emigracije po drugi svetovni vojni: magistrsko delo*, Ljubljana: samoizdaja, 1992; R. Švent, *Slovenski tisk v zdomstvu po letu 1945*, Ljubljana: NUK, 1991.)

M. Klemenčič: Slovensko izseljensko gradivo oziroma gradivo za zgodovino slovenskega izseljenstva lahko razdelimo na dva dela: na gradivo, ki je nastajalo v deželah odseljevanja, in na gradivo, ki je nastajalo v deželah priseljevanja. Za praktične potrebe ustrežnejša pa je delitev gradiva na tisto, ki se nahaja v deželah priseljevanja, in na tisto, ki se nahaja v deželah izseljevanja. Ugotavljamo lahko, da se precej izseljenskega gradiva, ki je sicer nastalo v deželah priselitve slovenskih izseljencev, nahaja tudi v slovenskih arhivih, kamor so ga prinesli številni izseljenci, še zlasti izseljenci povratniki. V tem primeru gre v glavnem za osebne arhive ali pa za arhive organizacij, ki so jim ti izseljenci povratniki predsedovali.

Gradiva za zgodovino slovenskega izseljenstva pa lahko delimo še na običajna arhivska gradiva, ki se kot takšna nahajajo v državnih arhivih, ter na specifična gradiva, ki se nahajajo v specializiranih arhivih ali pa pri zasebnikih (v večini primerov pri predsednikih ali tajnikih posameznih društev). Med gradivom za proučevanje izseljenske zgodovine je še najlažje priti do gradiva za zgodovino slovenskih etničnih župnij – kolikor je to seveda ohranjeno – saj se le to nahaja v arhivih škofij, v okviru katerih so delovale slovenske etnične župnije.

V nadaljevanju se bom posvetil zlasti vprašanju arhivov, arhivskega gradiva, pa tudi pisanih virov za zgodovino slovenskih naselbin in tistih pomembnih posameznikov v Združenih državah Amerike, ki so delovali izven slovenskih naselbin. Osnovalo za identifikacijo slovenskih naselbin seveda predstavljajo društva, etnične župnije in narodni domovi, v katerih so slovenski izseljenci delovali.

Med viri za proučevanje izseljenske zgodovine lahko postavimo na prvo mesto statistične vire o izseljevanju. Pri tem moramo razlikovati med statistikami dežel izseljevanja in statistikami dežel priseljevanja. Ker je bila v obdobju intenzivnega izseljevanja slovenskega prebivalstva (pred prvo svetovno vojno) velika večina slovenskega etničnega ozemlja vključena v okvir Avstro-Ogrske, manjši del (Beneška Slovenija) pa je pripadal Italiji, je ob proučevanju statistik izseljevanja s slovenskega etničnega ozemlja potrebno upoštevati predvsem avstro-ogrske statistične vire. Za obdobje med obema svetovnima vojnima (1918–1941), ko je bilo slovensko etnično ozemlje razdeljeno med Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko, nam pri proučevanju izseljevanja pomagajo statistike vseh omenjenih držav o izseljevanju.

Drugo kategorijo pa tvorijo statistični podatki, ki so jih zbirale statistične službe dežel priseljevanja. Med temi so v primeru ZDA najpomembnejši podatki ljudskih štetij, s katerimi so oblasti že od srede 19. stoletja ugotavljale, iz katerih držav prihaja zunaj ZDA rojeno priseljensko prebivalstvo. Pri tem je za podrobno identifikacijo slovenskih naselbin pomembno doslej skoraj še neuporabljeno gradivo ameriškega ljudskega štetja za leto 1910 po materinem jeziku, ki ga ameriški zvezni statistični

urad v zadnjih letih izdaja na mikrofilmih. Popisni podatki, ki so zbrani na nivoju okrajev, nam nudijo tako rekoč neizčrpni vir informacij o vseh osebah, zajetih v tem popisu. Poleg podatkov o imenu in priimku nam daje popis številne osebne podatke o popisani osebi (spol, starost, raso, zakonski stan, koliko let je posamezna oseba poročena). Pri teh osebnih podatkih moramo še posebej omeniti podatek o številu rojenih in številu še živečih otrok pri poročenih ženskah, iz katerega je razvidna smrtnost med otroki. Seveda pa ne smemo prezreti podatkov o bivališču (kraj, ulica, hišna številka), saj na podlagi le-teh lahko določimo lego slovenske naselbine znotraj posameznega kraja. Med osebnimi podatki moramo omeniti še podatke o letu priselitve v ZDA ter podatke o zaposlitvi (poklic, vrsta obrata, kjer je oseba zaposlena, podatki o nezaposlenosti nekaterih posameznikov itd.), šolski izobrazbi ter lastništvu nepremičnin (stanovanj, hiš, zemljišč itd.). Za študij nacionalne strukture prebivalstva so ob podatkih o materinem jeziku pomembni zlasti podatki o državi rojstva, ki nam jih uradno ameriško štetje za leto 1910 daje tako za popisano osebo kakor tudi za njene starše. Ob tem je potrebno še omeniti, da je bilo ljudsko štetje leta 1910 prvo, ob katerem so v ZDA ugotavljali materni jezik priseljenskega prebivalstva prve in druge generacije. V uvodnem poglavju objav podatkov tega štetja, ki so na nivoju zveznih držav izšla tudi v knjižni obliki, so ameriški statistiki opozorili, da so materni jezik prebivalstva deloma ugotavljali že pri prejšnjih ljudskih štetjih prebivalstva, vendar pa so deloma prilagodili ugotavljanje države rojstva priseljenskega prebivalstva etničnim mejam v Evropi. Materni jezik priseljenskega prebivalstva so ameriška ljudska štetja ugotavljala vse do leta 1970 (izjema je le ljudsko štetje leta 1950, ko maternega jezika niso ugotavljali), od leta 1980 dalje pa uradne statistike beležijo prebivalstvo glede na etnični izvor. Iz omenjenega je razvidno, da predstavlja gradivo ameriškega ljudskega štetja za leto 1910 po materinem jeziku neprecenljiv vir za raziskovanje slovenskega izseljenstva, zlasti za natančno lociranje slovenskih naselbin znotraj posameznih krajev. Na žalost pa so podatki ljudskega štetja za leto 1910 doslej edini, ki so bili objavljeni v taki obliki. Kmalu bodo na razpolago tudi podatki ameriškega ljudskega štetja za leto 1920, s katerimi bo mogoče dopolniti dosedanja spoznanja zgodovine slovenskih naselbin v ZDA.

Med statističnimi podatki so omembe vredna tudi letna poročila pooblaščenecv za priseljevanje, ki nam prav tako dajejo za vsako leto od 1898–1952 številne statistične podatke. Tudi tu so podatki ohranjeni na mikrofilmih, vendar pa je v tem primeru identifikacija slovenskih izseljencev težja iz dveh razlogov. Prvič zato, ker jih lahko iščemo na ladjah, ki so prišle iz najrazličnejših pristanišč, in drugič zato, ker so Slovenci »po rasi oziroma narodnosti« šteti skupaj s Hrvati.

Številna vprašanja iz zgodovine slovenskih naselbin in slovenskega izseljenstva v ZDA na splošno nam razrešujejo tudi gradiva posameznih škofijskih arhivov. Gre za različna statistična poročila župnikov svojim nadrejenim o številu faranov, številu šoloobveznih otrok ipd. in za korespondenco med župniki na eni ter škofi in njihovi sodelavci na drugi strani. Veliko je tudi gradiva, ki odstira neznanke glede nastanka in razvoja posameznih slovenskih župnij, gradnje cerkva ter župnijskih poslopij in

dokumentov o finančnem poslovanju župnij ter o reševanju posameznih problemov (še zlasti v zvezi s problemi pokopališč), s katerimi so se srečevale posamezne župnije. Škofijski arhivi pa tudi nekateri dokumenti, ki se nahajajo v posameznih župnijah, nam pomagajo rekonstruirati tudi razvoj slovenske skupnosti v posameznih naselbinah ter zgodovino pomembnejših ljudi, ki so bili člani teh župnij. Pri tem gre na eni strani za župnijske kronike, na drugi pa za knjige o rojstvih (*«Registrum Baptizatorum»*), porokah (*«Registrum Martimoniorum»*) in umrlih (*«Record of Interments»*), do katerih pa raziskovalcu ne uspe zmeraj priti. Zgodovino delovanja posameznikov, ki so se visoko povzpeli v cerkveni hierarhiji (zlasti škofov in pomožnih škofov) in so bili slovenskega porekla, bi lahko pisali na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hranijo škofijski arhivi.

Za raziskovanje zgodovine slovenskega izseljenstva so pomembni tudi viri, ki pričajo o zgodovini slovenskih narodnih domov. V glavnem gre za zapisnike narodnih domov o njihovem nastajanju in razvoju kakor tudi o njihovem finančnem poslovanju. Pri tem lahko raziskovalci te problematike – če imajo seveda srečo – naletijo tudi na korespondence v zvezi s poslovanjem slovenskih narodnih domov ter posameznih društev bratskih podpornih organizacij, ki so delovala v teh domovih.

Ko že omenjamo vire o zgodovini bratskih podpornih organizacij, je potrebno poudariti, da jih moramo obravnavati na dveh nivojih: na nivoju celotne podporne organizacije in na nivoju posameznih društev, ki so delovala v posameznih slovenskih naselbinah. V obeh primerih gre v glavnem za zapisnike teh organizacij. Tako je za pisanje zgodovine poslovanja celotne organizacije potrebno upoštevati zapisnike konvencij ter zapisnike glavnega odbora, ki so bili navadno objavljeni tudi v glasilih bratskih podpornih organizacij in povedo pravzaprav vse o delu posamezne bratske podporne organizacije, pa tudi o sporih v okviru njenega delovanja. Ob tem pa moramo opozoriti, da so bili zapisniki, ki so bili objavljeni v glasilih in časopisih, včasih nekoliko prilagojeni, tako da je za posamezne zadeve koristno uporabiti tudi originale, če so le ti seveda ohranjeni. Več problemov glede ohranjenosti se pojavlja pri zapisnikih posameznih društev, saj le-ti navadno niso bili objavljeni v časopisih. Predvsem za zapisnike starejših društev velja, da je prava sreča, če jih najdemo ohranjene. Čeprav so nekatere bratske podporne organizacije poskušale pridobiti zapisnike posameznih društev in jih zbrati v svojem arhivu, jim to ni pretirano uspevalo. Kljub dejstvu, da niso ohranjeni vsi zapisniki, pa predstavljajo koristno pomagalo pri pisanju posameznih društevskih zgodovin. V veliki večini jih hranijo tajniki ali predsedniki društev.

Enega najpomembnejših, hkrati pa tudi neizčrpnih virov za zgodovino slovenskega izseljenstva pa predstavljajo slovenski izseljenški časopisi, ki so danes v veliki meri ohranjeni na mikrofilmih v časopisni čitalnici Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, v ZDA pa v Immigration History Research Centru v St. Paulu v Minnesoti. Čeprav predstavljajo časopisi kot gradivo za raziskovalce izseljenške zgodovine svojevrsten problem, s katerim se na tem mestu ne bom ukvarjal, pa so ravno časopisni viri velikokrat edina oblika informacije o nekaterih dogodkih, povezanih z zgodovino slovenskega izseljenstva.

Pri proučevanju virov o slovenskem izseljenstvu ne smemo spregledati biografij nekaterih pomembnih slovenskih izseljencev. Raziskovalec slovenskega izseljenstva bo za pisanje biografij omenjenih uglednih posameznikov našel gradiva v najrazličnejših arhivskih ustanovah – za Adamiča najdemo gradivo v njegovem osebni arhivu na princetonski univerzi (New Jersey). Za študij prispevkov slovenskih izseljencev v političnem življenju posameznih mest, držav ali celotnih ZDA nam služijo »direktoriji«¹ mest in zveznih držav, za študij volilnih kampanj teh izseljencev pa etnični pa tudi splošni ameriški časopisi. Za pisanje biografij politikov pa nam služi vse gradivo, ki se nanaša na omenjeno tematiko, še zlasti pa osebni arhivi in korespondence omenjenih oseb.

Za študij odnosa izseljencev do stare domovine so uporabni v glavnem le podatki etničnega časopisja ter arhivsko gradivo posameznih organizacij. Tako na primer za študij odnosov ameriških Slovencev do domovine v času druge svetovne vojne lahko upoštevamo pisno gradivo Slovenskega ameriškega narodnega sveta, ki se nahaja v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani, gradivo diplomatskih arhivov ter gradivo arhiva jugoslovanske vlade v izgnanstvu iz Arhiva Jugoslavije v Beogradu, ki se danes v precejšnji meri v kopijah nahaja na Inštitutu za izseljenstvo ZRC SAZU. V arhivu omenjenega inštituta se nahajajo tudi kopije dela osebnega arhiva nekdanjega jugoslovanskega veleposlanika v ZDA Save Kosanovića iz Arhiva Jugoslavije v Beogradu. V arhivu Hoover Institution v kraju Palo Alto v Kaliforniji pa se nahaja še neraziskan osebni arhiv Konstantina Fotiča, veleposlanika jugoslovanske vlade v izgnanstvu.

Pomemben vir za raziskovanje slovenske izseljenske zgodovine predstavljajo tudi diplomatske korespondence o poskusih vplivanja slovenskih izseljencev na politike starih domovin v obdobju kriz. Zapisniki organizacije, ki si je prizadevala za slovensko osamosvajanje in njeno mednarodno priznanje v letih 1991–92, so že tudi objavljeni v 34. številki revije *Razprave in gradivo*, ki jo izdaja Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

ESSAYS AND ARTICLES

RAZPRAVE IN ČLANKI

**RAZPRAVE IN ČLANKI
ESSAYS AND ARTICLES**

MEDDRŽAVNE SELITVE PREBIVALCEV SLOVENIJE TER OBSEG EMIGRANTOV IN TUJCEV V SLOVENIJI – DEVETDESETA LETA

Milena Bevc, Valentina Prevolnik-Rupel

COBISS 1.01

UVOD

Prispevek temelji na raziskavi »Migracije v Sloveniji v luči vključitve v EU« (M. Bevc, V. Prevolnik-Rupel, B. Verlič-Christensen; 2000), ki jo je izdelal Inštitut za ekonomska raziskovanja v Ljubljani v okviru širšega projekta »Strategija gospodarskega razvoja Slovenije – Slovenija v Evropski uniji«. Prikazuje obseg in tiste značilnosti meddržavnih selitev prebivalcev Slovenije v zadnjih dveh desetletjih, za katere so bili na razpolago ustrezni podatki.

V prispevku prikazujemo najprej nekatere glavne metodološke utemeljitve, nato »zalogo« slovenskih emigrantov v tujini ter tujcev v Sloveniji, meddržavne selitvene tokove v zadnjih dveh desetletjih, zaključujemo pa ga s povzetkom glavnih sklepnih ugotovitev. Jedro prispevka predstavlja prikaz meddržavnih selitvenih tokov, v okviru katerega prikazujemo tako legalne kot nelegalne tokove.

Pri proučevanju meddržavnih selitev za Slovenijo smo naleteli na vrsto metodoloških in vsebinskih problemov, zlasti pri analizi trendov. Omejitev je predstavljalo tudi dejstvo, da od začetka 90. let ni bilo izdelane nobene temeljite študije o meddržavnih selitvenih tokovih prebivalcev Slovenije. In vendar je poznavanje obsega, značilnosti in vzrokov meddržavnih selitev prebivalstva, v tem okviru pa zlasti delovne sile, danes za Slovenijo še posebej pomembno tako z vidika vključevanja v Evropsko zvezo kot tudi z vidika možne vloge teh selitev v demografskih gibanjih (upoštevaje staranje prebivalstva Slovenije ter neugodne demografske prognoze).

1. METODOLOŠKE UTEMELJITVE

Prikazujemo nekatere glavne utemeljitve za celotni prispevek, potrebne podrobnejše utemeljitve pa so prikazane v posameznih poglavjih.

V 90. letih, na katera se osredotoča prispevek, lahko meddržavne selitve v Sloveniji razvrstimo v **štiri osnovne skupine** (Dolenc, 1998): selitve državljanov Republike Slovenije, priselitve in odselitve tujcev, prisilne selitve (begunci, iskalci azila), nezakonito priseljevanje (ilegalne selitve).

Spremljanje *meddržavnih selitev državljanov RS* (v nadaljevanju državljanji) je v Sloveniji zelo dobro urejeno. Težava je le pri obravnavanju tistih državljanov, ki za več kot tri mesece odpotujejo v tujino, hkrati pa imajo v Sloveniji še vedno prijavlje-

no tudi stalno prebivališče. Po metodologiji selitvene statistike se do leta 1999 (naša analiza meddržavnih selitvenih tokov se nanaša na obdobje do vključno leta 1998) ta kategorija ni upoštevala kot selivci, čeprav z novo definicijo prebivalstva ne sodi več med prebivalstvo Slovenije.

Meddržavnih selitev tujcev Statistični urad doslej ni spremljal; od leta 1995 spremlja njihovo priseljevanje Ministrstvo za notranje zadeve. Med pomembnimi podatki o priseljenih tujcih v Slovenijo za obdobje druge polovice 90. let manjkajo podatki o državi, od koder so se priselili. Pri tem si je delno mogoče pomagati s podatkom o državljanstvu priseljencev, saj jih večina prihaja v Slovenijo iz države, katere državljani so. Oceno obsega odselitev tujcev izvaja Statistični urad na podlagi podatkov o številu tujcev na začetku in ob koncu leta, podatkov o priselitvah in o naravnem gibanju prebivalcev.

Obravnavanje posebnih skupin selivcev, kot so *iskalci azila*, *begunci oziroma drugi prisilni selivci*, je v mednarodnih priporočilih bolj ali manj prepuščeno posameznim državam. Praviloma se take osebe upošteva kot prebivalce države šele takrat, ko si v državi pridobijo status begunca po konvencijah, na humanitarni osnovi ali po drugih predpisih države »gostiteljice« (imigrantske države), v selitvenih tokovih pa večina držav teh oseb ne prikazuje tekoče. To načelo se upošteva tudi v Sloveniji.

Pri *nezakonitem* priseljevanju gre lahko za dvoje: ilegalno prehajanje meja (in posledično tudi za ilegalno naselitev v državi) ali tudi za nedovoljeno prebivanje po izteku zakonito pridobljenih dovoljenj. Podatkov o ilegalnih selitvah statistika selitev ne spremlja.

Za boljše razumevanje nekaterih pojmov, ki jih obravnavamo v prispevku, prikazujemo nekatere **statistične definicije** v zvezi z meddržavnimi selitvami. Definicije povzemamo po *Statističnem letopisu Slovenije* (1999, str. 75–76):

- *prebivalci Slovenije*: Po definiciji, ki je veljala do konca leta 1994, so bili prebivalci Slovenije vse osebe, ki so imele v Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče, tudi če so bile začasno (več kot 3 mesece) odsotne (v tujini). Nova nova definicija se od prejšnje razlikuje po dwojem:
 - v številu prebivalstva niso več zajeti tisti državljani Republike Slovenije, ki imajo v njej stalno prebivališče, a začasno (več kot 3 mesece) prebivajo v tujini in
 - v število prebivalstva Slovenije so zdaj všteti tudi tujci s prijavljenim stalnim oziroma začasnim prebivališčem v Sloveniji ter begunci;
- *državljan R Slovenije* – oseba z državljanstvom RS in prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji;
- *državljan R Slovenije, ki je začasno odšel v tujino* – državljan RS s prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki je odšel v tujino za več kot tri mesece in je svoj odhod prijavil v upravni enoti svojega stalnega bivališča;
- *državljan R Slovenije, ki se je vrnil iz tujine* – državljan RS s prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki se je vrnil iz tujine po več kot treh mesecih in je pred odhodom v tujino svoj odhod prijavil v upravni enoti svojega stalnega prebivališča;
- *odseljeni* je prebivalec Slovenije, ki

- je v Sloveniji odjavil prebivališče z namenom, da se bo odselil v tujino,
- se je odselil v drugo naselje, občino v Sloveniji;
- *priseljenci* je prebivalec, ki
 - se je v Slovenijo priselil iz tujine in v Sloveniji prijavil prebivališče,
 - priselil v drugo naselje, občino v Sloveniji in tam prijavil prebivališče;
- *tujec* je:
 - oseba z državljanstvom tuje države (tujih držav) in izdanim dovoljenjem za stalno oziroma začasno prebivanje v Sloveniji, ki je prijavila stalno oziroma začasno prebivališče,
 - oseba z državljanstvom tuje države (tujih držav) in veljavnim delovnim ali poslovnim vizumom, ki je v Sloveniji prijavila začasno prebivališče,
 - oseba brez ugotovljenega državljanstva oziroma brez državljanstva in s stalnim oziroma začasnim prebivališčem v Sloveniji, ki je bila državljan nekdanjih držav: SFR Jugoslavije, Češkoslovaške, Sovjetske zveze oziroma drugih držav;
- *zdomec* (delavec na delu v tujini in njegovi družinski člani, ki z njim živijo v tujini) je prebivalec Slovenije, ki je v času opazovanja delal v tujini pri tujem delodajalcu ali samostojno (oziroma družinski član, ki je z njim živel v tujini); ni pomembno, koliko časa je tam živel.

Glavni **vir podatkov** za analizo, ki je prikazana v tem prispevku, je bil Statistični urad Republike Slovenije (objavljeni in neobjavljeni podatki), drugi viri pa so bili: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (objavljeni podatki) in Ministrstvo za notranje zadeve – podatki o statistično neevidentiranih pri selitvah (nedovoljeni prehodi državne meje itd.).

2. »ZALOGA« PREBIVALCEV SLOVENIJE V TUJINI IN TUJCEV V SLOVENIJI

Emigranti. – O obsegu »zaloge« emigrantov obstajajo za leta popisa prebivalstva podatki o t. i. »zdomcih« – »stalnih« prebivalcih Slovenije, ki so bili v času popisa »začasno« v tujini, v Sloveniji pa so imeli še prijavljeno stalno prebivališče. Ob zadnjem popisu prebivalstva je bilo takih oseb 53.000 (2% manj kot 10 let pred tem) oziroma 2,7% stalnih prebivalcev Slovenije. O tem, da niso bili v tujini le kratek čas, kaže podatek o povprečni dolžini njihovega bivanja v tujini (14 let; zaposleni 15 let, družinski člani 12 let). Njihova povprečna starost je znašala 32 let (zaposleni 38 let, družinski člani 13 let), povprečno število let šolanja za tiste, stare 15 let in več, pa 9,9 let (leta 1981 – 8,6 let) (Bevc, Logar, 1992). Največ jih je bilo v Nemčiji (50%), Avstriji (14%), Švici (8%) in Italiji (5%); glej tabelo 1.

Od spremembe definicije prebivalstva v letu 1995 se omenjena kategorija državljanov Republike Slovenije ne šteje več med prebivalce Slovenije. Zdaj se spremlja državljan R Slovenije, ki so začasno (za več kot 3 mesece) v tujini in so svoj odhod prijavili (ter imajo še vedno stalno prebivališče v Sloveniji). Njihovo število je bilo

ob koncu leta 1999 bistveno manjše (znašalo je 30.600) od prej omenjene kategorije emigrantov (zdomcev), kar je med drugim verjetno v veliki meri posledica dejstva, da nekateri, ki so bili že dolgo v tujini, ob osamosvojitvi niso zaprosili ali pridobili državljanstva RS. Čeprav je sedanja kategorija »emigrantov« bistveno manjša od tiste ob popisu leta 1991, pa je tudi ta še potrebna »čiščenja«. Sedaj predstavlja 1,5% vseh

Tabela 1: Evidentirani prebivalci Slovenije v tujini (»zdomci«) ob zadnjem popisu

	Slovenija				
		Pomurska	Podravska	Koroška	Savinjska
SKUPAJ – število	52631	8214	14088	1423	6566
SKUPAJ – % v stalnem preb. regije	2,7	6,3	4,4	1,9	2,6
Število po državah					
Avstrija	7610	2962	2226	375	451
Belgija	142	7	10	3	24
Danska	36	3	4	0	6
Francija	849	120	73	19	78
Nizozemska	365	34	66	11	24
Italija	2839	33	146	17	85
Luksemburg	42	5	23	0	1
Nemčija	26481	4037	8546	561	3627
Švica	4068	440	848	175	602
Švedska	963	83	269	63	139
Velika Britanija	384	7	56	1	33
Ostale evr.države	553	62	85	8	41
Kanada	1640	189	311	22	225
ZDA	1163	37	155	11	106
Ostale drž. S in					
Srednje Amerike	49	3	1	1	0
Argentina	28	1	1	0	2
Ostale drž. J Amer.	47	1	3	1	4
Države Afrike	358	14	75	2	21
Avstralija	1025	97	206	29	168
Ostale dr. Oceanije	34	2	5	1	7
Države Azije	192	5	40	0	20
Neznane države	3764	70	939	123	902

državljanov R Slovenije, med njimi je več moških kot žensk in so v povprečju precej starejši od ostalih državljanov R Slovenije (ki so doma); v povprečju so stari 45 let (tabela 2).

Izračun na podlagi Interne dokumentacije Statističnega urada Republike Slovenije; Bevc, Logar, 1992.

prebivalstva (1991) po državah bivanja in statističnih regijah

REGIJE							
Spod. posavska	Dolenjska	Goriška	Obalno kraška	Notr kraška	Gorenjska	Zasavska	Osred. slovenska
3069	2107	1961	1989	721	3339	883	8271
4,2	2,0	1,6	2,0	1,4	1,7	1,9	1,6
91	80	75	51	31	436	49	783
27	4	3	10	4	9	15	26
0	1	1	2	0	11	1	7
63	60	47	51	40	54	9	235
15	13	11	33	14	52	8	84
28	31	1095	756	122	188	9	329
4	0	2	0	1	3	0	3
2184	1311	233	353	223	1258	574	3574
216	160	186	226	43	406	47	719
28	37	37	64	31	46	1	165
7	8	19	39	8	61	4	141
21	15	15	56	9	49	4	187
141	121	38	38	38	127	10	380
50	84	47	55	42	124	10	442
1	0	0	7	0	7	0	29
0	0	2	0	1	7	0	14
4	3	1	5	0	10	0	15
5	10	42	36	2	24	4	121
68	36	20	32	63	94	11	201
2	2	1	3	0	2	0	9
0	7	7	10	4	19	3	77
114	124	79	162	45	352	124	730

Tabela 2: »Emigranti« in »imigranti« ob koncu 90. let kot kategoriji prebivalcev Slovenije in državljanov Republike Slovenije ter nekatere njihove značilnosti – 1999 (31.12.)

Kategorije prebivalcev Slovenije	Število	Struktura (%)	Struktura po spolu (%)		Povpreč- na starost	Starost				
						struktura po starostnih skupinah (%)				
						Moški	Ženske	0-14	15-19	20-24
EMIGRANTI (del državljanov Republike Slovenije)										
SKUPAJ državljani RS	1975860	100	48,44	51,56	38,28	16,05	7,11	7,57	55,31	13,96
Drž.R Slov.brez začasno odsotnih	1945231	98,45	48,37	51,63	38,17	16,25	7,16	7,60	54,93	14,05
Državljeni RS, ki začasno prebivajo v tujini	30629	1,55	52,40	47,60	45,25	3,19	3,61	5,79	79,26	4,50
IMIGRANTI (del prebivalcev Republike Slovenije)										
SKUPAJ prebivalci Slovenije	1987755	100	48,84	51,16	38,12	16,12	7,09	7,61	55,33	13,85
Drž.R Slov.brez začasno odsotnih.	1945231	97,86	48,37	51,63	38,17	16,25	7,16	7,60	54,93	14,05
Tujci s stalnim preb.v Sl.	6659	0,34	59,75	40,25	43,3	6,62	3,14	2,64	76,41	11,19
Tujci s začasnim preb.v Sl.	31506	1,59	76,28	23,72	35,29	8,46	2,60	8,82	77,78	2,34
Begunci	4359	0,22	41,43	58,57	31,36	24,94	11,47	11,79	39,53	12,27

Vir: Statistične informacije, Statistični urad Republike Slovenije, 2000/št. 107.

Imigranti – tuji v Sloveniji. – Ob koncu 90. let (ob koncu leta 1999) je bilo v Sloveniji 42.500 tujcev (2,1% prebivalcev, torej manj od povprečja za EZ), med njimi so tri četrtine predstavljali tuji z začasnim prebivališčem v Sloveniji, 16% tuji s stalnim prebivališčem v Sloveniji ter 10% begunci. Pretežni del jih je iz držav na območju nekdanje Jugoslavije (največ iz Bosne in Hercegovine, sledijo tisti iz Hrvaške, ZR Jugoslavije in Makedonije) – po podatkih za konec leta 1998 skupaj 91%; iz drugih evropskih držav jih je bilo takrat 6% in iz preostalega sveta 3% (tabela 3). V povprečju so najstarejši tuji s stalnim prebivališčem v Sloveniji (starejši od državljanov R Slovenije brez začasno odsotnih), najmlajši pa so begunci. Med slednjimi prevladujejo ženske, med tuji s stalnim ali začasnim prebivališčem v Sloveniji pa moški. Delež zaposlenih tujcev med vsemi tuji je ob koncu leta 1999 znašal 89%, delež zaposlenih tujcev v delovno aktivnem prebivalstvu Slovenije (zaposleni in samozaposleni) pa 4,9%. Ob koncu 90. let je bila torej v Sloveniji skupna »zaloga« tujcev (njihov delež v prebivalstvu) manjša kot v povprečju v državah EZ, med njimi pa je bil večji delež ekonomskih oziroma delovnih imigrantov od ocenjenega povprečja za razvite države. Veliko povečanje števila tujcev v Sloveniji v letu 1999 glede na leto 1998 (primerjava tabel 2 in 3) je na eni strani posledica dejanskega večjega priliva tujcev v tem letu (begunci iz Kosova), na drugi strani pa posledica uresničevanja Zakona o urejanju statusa državljanov drugih naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji (*Uradni list RS*, št. 61/2000).

Tabela 3: Tujci v Sloveniji po državi državljanstva in spolu, 1998 (31.12.)^{*}

Država državljanstva	ŠTEVILO			STRUKTURA (%)		
	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske
SKUPAJ	33454	22515	10939	100	100	100
Evropa	32523	21880	10643	97,22	97,18	97,29
Države na območju nek. Jug.	30576	21039	9537	91,40	93,44	87,18
Nekd. social. drž. brez držav SFRJ + Albanija	574	203	371	1,72	0,90	3,39
Države Evropske zveze	1062	553	509	3,17	2,46	4,65
Druge države	311	85	226	0,93	0,38	2,07
Afrika	47	36	11	0,14	0,16	0,10
Azija	299	178	121	0,89	0,79	1,11
Južna Amerika	35	18	17	0,10	0,08	0,16
Sev. in Sr. Amerika	132	71	61	0,39	0,32	0,56
Oceanija	23	12	11	0,07	0,05	0,10
Neznana država	395	320	75	1,18	1,42	0,69

Viri: Statistični letopis Slovenije 1999, Statistični urad Republike Slovenije.

^{*} Vključno z osebami z začasnim zatočiščem in begunci.

3. SELITVENI TOKOVI

3.1. Evidentirane legalne selitve

Te selitve zajemajo v Sloveniji selitve državljanov R Slovenije (v 80. letih državljanov nekdanje SFRJ) in selitve tujcev (od srede 90. let dalje) brez selitev beguncev in brez selitev oseb z začasnim zatočiščem v Sloveniji.

3.1.1. Obseg tokov za vse selivce

Opazovanje trendov v teh selitvah za daljše obdobje je težavno. Pri opazovanju zadnjih 20 let so tri mejna leta:

- 1991 – osamosvojitve Slovenije je prinesla dejstvo, da je območje nekdanje Jugoslavije za Slovenijo tujina;
- 1992 – po tem letu je bil izveden prehod od spremljanja državljanov nekdanje SFRJ na državljane RS; v letih 1991–1992 je spremljanje zajemalo oboje;
- 1995 – s tem letom so poleg državljanov RS začeli spremljati tudi selitve tujcev.

Tako podatki o meddržavnih selitvah niso popolnoma primerljivi za celo obdobje, obenem tudi niso enako razčlenjeni. Do vključno leta 1991 so posebej spremljali selitve z območjem nekdanje Jugoslavije in s tujino (razčlenitev: »druge republike nekdanje Jugoslavije« in »tujina«), po tem letu pa je oboje tujina. Po letu 1995 se pri meddržavnih selitvah srečujemo z razčlenitvijo »državljeni RS« in »tujci«.¹ Razmeroma primerljivi sta obdobji pred letom 1992 in obdobje 1993–1994, obdobje po tem letu pa je slabo primerljivo z obdobjem pred njim. Vse selitve (državljeni, tujci) lahko opazujemo le za drugo polovico 90. let.

Globalne možne sklepe ugotovitve za celo obdobje zadnjih 20 let ob upoštevanju relativno izraženega obsega selitev (število selivcev na 1000 prebivalcev) pa so (glej tabelo 4):

- obseg zunanjih selitev je bil, izražen relativno (število selivcev na 1000 prebivalcev), bistveno manjši od obsega notranjih selitev;
- ne glede na omenjene metodološke in vsebinske omejitve pri opazovanju trendov velja sklep, da je bil tako v 80. kot 90. letih v teh selitvah za Slovenijo značilen pozitiven saldo (pri čemer je bil v 80. letih večji kot v 90.), negativen je bil le v nekaj letih (1991–1992, 1998);
- v vsebinsko razmeroma primerljivem obdobju 1980–1994 je bilo značilno upadanje v obsegu tako priselitev kot odselitev, pri čemer je bil v odselitvah iz razumljivih razlogov značilen izreden porast v letu 1991;
- v drugi polovici 90. let, ko so spremljali tudi selitvene tokove tujcev, so bili le-ti veliko večji od selitvenih tokov državljanov RS; večina teh selitev pa doslej še ni dobila trajnega značaja (Dolenc, 2000);

¹ Opazovanje obeh omenjenih kategorij je ena ključnih zahtev priporočil Združenih narodov pri statističnem spremljanju meddržavnih selitev.

- saldo po kategorijah v metodološko in vsebinsko primerljivih obdobjih:
 - 80. leta: saldo z drugimi republikami nekdanje Jugoslavije je bil pozitiven, s tujino pa negativen, vendar majhen (obseg selitev s tujino je bil manjši od obsega selitev z drugimi republikami nekdanje Jugoslavije),
 - druga polovica 90. let (1995–1998): saldo je bil pozitiven tako za državljane RS kot za tujce (tu je bil negativen za leto 1998);
- začasni odhodi v tujino in vračanja z začasnega bivanja v tujini (1993–1999): v celotnem obdobju je bilo vračanj manj kot odhodov, saldo je bil torej negativen.

3.1.2. Podrobnejša analiza nekaterih značilnosti za vse selivce za drugo polovico 90. let

Upoštewane so tako meddržavne selitve državljanov RS kot tujcev. Opazovano obdobje je 1995–1998.

Selivci po starosti. – Povprečna starost *priseljenih* je bila 31,5 let, pri čemer so bili v povprečju priseljeni tuji državljani mlajši od priseljenih državljanov Republike Slovenije (30 let nasproti 36 let); priseljene ženske so bile v povprečju nekoliko mlajše od moških (predvsem na račun tujih državljanov, saj so bile med priseljenimi državljani RS le-te mlajše od moških). *Odseljeni* so bili v povprečju starejši od priseljenih (povprečna starost za prve je znašala 34 let), pri čemer ni bilo bistvenih razlik med odseljenimi glede na državljanstvo (slovenski, tuji državljani), prav tako ne med spoloma. Glede na pozitiven *saldo* in omenjeno dejstvo, da so bili priseljeni v povprečju mlajši od odseljenih (pri tem pa v celoti na račun tujih državljanov – tu znaša razlika v povprečni starosti blizu 4 leta, pri državljanih RS pa so bili priseljeni v povprečju za 1 leto starejši od odseljenih), se je prek teh selitev starostna struktura prebivalcev Slovenije v opazovanem obdobju izboljševala (pomlajevala).

Selivci po spolu. – Med *priseljenimi* je bilo več moških kot žensk (64%), pri tem v celoti na račun priseljevanja tujih državljanov (med temi je bilo 67% moških), saj je bila med priseljenimi državljani Republike Slovenije spolna struktura izenačena. Med *odseljenimi* je bil delež moških še večji (znašal je 72%), pri tem tudi tu predvsem na račun odseljevanja tujih državljanov (med temi je bilo 76% moških), saj je bila tudi tu pri državljanih R Slovenije spolna struktura izenačena. Posledica omenjene strukture je približno enaka zastopanost obeh spolov v neto selitvenem *prirastu* pri obeh kategorijah selivcev.

Selivci po državljanstvu. – Pretežni del priselitev (80%) kot tudi odselitev (91%) je odpadlo na tuje državljane, na katere odpade tudi pretežni del (73%) neto selitvenega prirasta. Povprečni letni neto prirast je zanje znašal 1700, za državljane Republike Slovenije pa 640. Skupni in povprečni letni obseg priselitev, odselitev in salda je prikazan v tabeli 5.

Selivci po državi državljanstva. – Podatki so le o priselitvah (tabela 6). Med njimi je bila v opazovanem obdobju struktura naslednja – 20% Slovenija, 2/3 države nekdanje Jugoslavije, 3% nekdanje socialistične države brez držav območja nekdanje SFRJ, 3% države Evropske zveze.

Tabela 4: Notranje in zunanje (meddržavne) selitve prebivalstva – Slovenija, 1980–1998*

	1980–84 povp.	1985–89 povp.	1987	1988	1989	1990	1991
ŠTEVILO							
NOTRANJE SELITVE	52692	43207	39369	41126	39600	37644	35965
MEDDRŽAVNE SELITVE							
<i>Priseljeni</i>	<i>10679</i>	<i>8321</i>	<i>8580</i>	<i>7782</i>	<i>7151</i>	<i>7075</i>	<i>5987</i>
– iz drugih republik nek. Jugoslavije	10341	8049	8358	7552	6932	6842	5769
– iz tujine	338	272	222	230	219	233	218
– državljani Republike Slovenije							
– tuji državljani							
<i>Odseljeni</i>	<i>6467</i>	<i>4721</i>	<i>4124</i>	<i>4079</i>	<i>4730</i>	<i>4908</i>	<i>9060</i>
– iz drugih republik nek. Jugoslavije	5950	4355	3921	3951	4531	4720	8860
– iz tujine	517	366	203	128	199	188	200
– državljani Republike Slovenije							
– tuji državljani							
<i>Seliteni prirast oz. padec</i>	<i>4212</i>	<i>3600</i>	<i>4456</i>	<i>3703</i>	<i>2421</i>	<i>2167</i>	<i>–3073</i>
– iz drugih republik nek. Jugoslavije	4391	3694	4437	3601	2401	2122	–3091
– iz tujine	–179	–94	19	102	20	45	18
– državljani Republike Slovenije							
– tuji državljani							
<i>Začasno prebivanje državljanov Republike Slovenije v tujin</i>							
– vrnitve							
– odhodi							
– saldo							
KOEFICIENTI – število na 1000 prebivalcev							
NOTRANJE SELITVE	27,4	21,7	19,8	20,6	19,8	18,8	18,0
MEDDRŽAVNE SELITVE							
<i>Priseljeni</i>	<i>5,6</i>	<i>4,2</i>	<i>4,3</i>	<i>3,9</i>	<i>3,6</i>	<i>3,5</i>	<i>3,0</i>
– iz drugih republik nek. Jugoslavije	5,4	4,1	4,2	3,8	3,5	3,4	2,9
– iz tujine	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
– državljani Republike Slovenije							
– tuji državljani							
<i>Odseljeni</i>	<i>3,4</i>	<i>2,4</i>	<i>2,1</i>	<i>2,1</i>	<i>2,4</i>	<i>2,5</i>	<i>4,5</i>
– iz drugih republik nek. Jugoslavije	3,1	2,2	2	2	2,3	2,4	4,4
– iz tujine	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
– državljani Republike Slovenije							
– tuji državljani							
<i>Seliteni prirast oz. padec</i>	<i>2,2</i>	<i>1,8</i>	<i>2,2</i>	<i>1,8</i>	<i>1,2</i>	<i>1,1</i>	<i>–1,5</i>
– iz drugih republik nek. Jugoslavije	2,3	1,8	2,2	1,8	1,2	1,1	–1,5
– iz tujine	–0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
– državljani Republike Slovenije							
– tuji državljani							
<i>Začasno prebivanje državljanov Republike Slovenije v tujini</i>							
– vrnitve							
– odhodi							
– saldo							

Vir: Statistični letopis Slovenije za leta 1995 do 1999, Statistični urad Republike Slovenije; in izračuni na podlagi podatkov v letopisih.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1991– 1998 povp.	1995– 1998 povp.
	42741	34997	31420	25736	28655	29313	30110	32367	28454
	<i>3461</i>	<i>2745</i>	<i>1919</i>	<i>5879</i>	<i>9495</i>	<i>7889</i>	<i>4603</i>	<i>5248**</i>	<i>6966</i>
	3461	2745	1919	2191	1500	1093	857	2469	1410
	<i>3848</i>	<i>1390</i>	<i>983</i>	<i>3688</i>	<i>7995</i>	<i>6796</i>	<i>3746</i>	<i>4224**</i>	<i>5556</i>
	<i>3848</i>	<i>1390</i>	<i>983</i>	<i>3372</i>	<i>2985</i>	<i>5447</i>	<i>6708</i>	<i>4224**</i>	<i>4628</i>
	3848	1390	983	776	803	807	705	2297	773
	<i>-387</i>	<i>1355</i>	<i>936</i>	<i>2596</i>	<i>2182</i>	<i>4640</i>	<i>6003</i>	<i>1023**</i>	<i>3855</i>
	<i>-387</i>	<i>1355</i>	<i>936</i>	<i>2507</i>	<i>6510</i>	<i>2442</i>	<i>-2105</i>	<i>1023**</i>	<i>2338</i>
	-387	1355	936	1415	697	286	152	173	638
				1092	5813	2156	-2257		1701
		387	634	395	423	422	446	451	422
		1271	402	777	990	886	765	849	855
		-884	232	-382	-567	-464	-319	-397	-433
	21,4	17,6	15,8	13,0	14,4	14,8	15,2	16,3	14,3
	<i>1,7</i>	<i>1,4</i>	<i>1,0</i>	<i>3,0</i>	<i>4,8</i>	<i>4,0</i>	<i>2,3</i>	<i>2,6**</i>	<i>3,5</i>
	1,7	1,4	1,0	1,1	0,8	0,6	0,4	1,2	0,7
	<i>1,9</i>	<i>0,7</i>	<i>0,5</i>	<i>1,9</i>	<i>4,0</i>	<i>3,4</i>	<i>1,9</i>		<i>2,8</i>
	<i>1,9</i>	<i>0,7</i>	<i>0,5</i>	<i>1,7</i>	<i>1,5</i>	<i>2,7</i>	<i>3,4</i>	<i>2,1</i>	<i>2,3</i>
	1,9	0,7	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	1,2	0,4
	<i>-0,2</i>	<i>0,7</i>	<i>0,5</i>	<i>1,3</i>	<i>1,1</i>	<i>2,3</i>	<i>3,0</i>		<i>1,9</i>
	<i>-0,2</i>	<i>0,7</i>	<i>0,5</i>	<i>1,3</i>	<i>3,3</i>	<i>1,2</i>	<i>-1,1</i>	<i>0,5</i>	<i>1,2</i>
	-0,2	0,7	0,5	0,7	0,4	0,1	0,1	0,1	0,3
				0,6	2,9	1,1	-1,1		0,9
		0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
		0,6	0,2	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
		-0,4	0,1	-0,2	-0,3	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2

* Do vključno leta 1992 so upoštevani državljani R Slovenije in državljani nekdanje SFR Jugoslavije.

** Podatki o tujcih so vključeni za obdobje 1995–1998.

Tabela 5: Meddržavne selitve za Slovenijo v obdobju 1995–1998 po starosti, spolu in državljanstvu selivcev

	SKUPAJ			Državljeni Republike Slovenije			Tuji državljani		
	skupaj	moški	ženske	skupaj	moški	ženske	skupaj	moški	ženske
PRISELITVE									
Skupaj (število)	27866	17840	10026	5641	2883	2758	22225	14957	7268
Letno povprečje (število)	6967	4460	2507	1410	721	690	5556	3739	1817
Povprečna starost (leta)	31,5	31,6	31,2	35,9	34,9	36,9	30,4	31,0	29,1
ODSELITVE									
Skupaj (število)	18512	13264	5248	3091	1589	1502	15421	11675	3746
Letno povprečje (število)	4628	3316	1312	773	397	376	3855	2919	937
Povprečna starost (leta)	34,2	34,2	34,0	34,6	33,9	35,3	34,0	34,2	33,5
NETO SELITVENI PRIRAST/PADEC									
Skupaj (število)	9354	4576	4778	2550	1294	1256	6804	3282	3522
Letno povprečje (število)	2339	1144	1195	638	324	314	1701	821	881
Povprečna starost (leta)	-2,7	-2,6	-2,8	1,3	1,0	1,6	-3,6	-3,2	-4,4

Viri: Statistični letopis Slovenije za leta 1996 do 1999, Statistični urad Republike Slovenije.

3.1.3. Meddržavne selitve državljanov Republike Slovenije v zadnjih dveh desetletjih s poudarkom na 90. letih

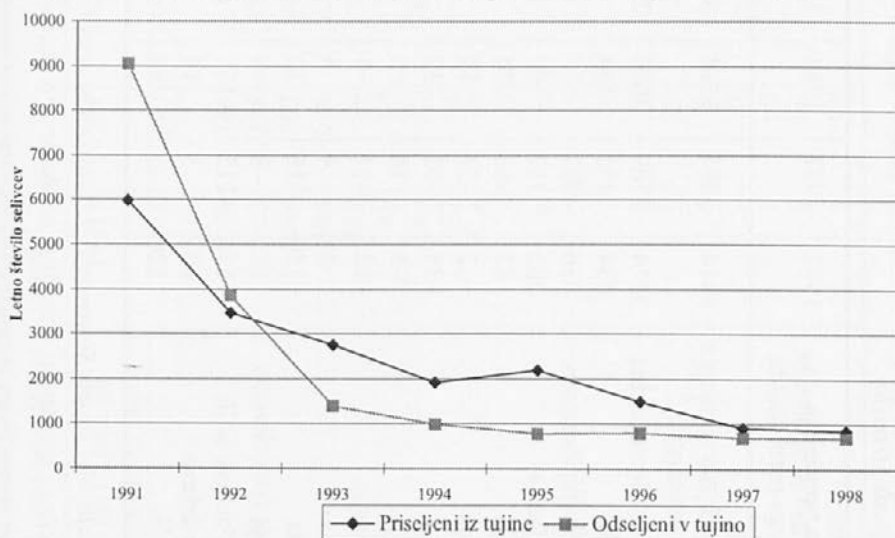
Analiza, prikazana v nadaljevanju, temelji na podatkih Statističnega urada Republike Slovenije – delno objavljenih in delno neobjavljenih. V obdobju 1995–1998, za katerega obstajajo ločeni podatki za selitve državljanov RS in tujcev, je prva kategorija selivcev predstavljala 17% vseh odselitev, 20% vseh priselitev in 27% pozitivnega salda. V podatkih, prikazanih v nadaljevanju, so za obdobje do vključno leta 1992 vključeni tudi državljani nekdanje SFRJ. Pri priselitvah državljanov iz tujine gre dejansko za povratnike.

Tabela 6: Priseljeni v Slovenijo (vsi) po državi državljanstva in spolu, 1995–1998

Država državljanstva	1995	1996	1997	1998	1995–98 skupaj	1995–98 povpreč.
ŠTEVILO	5879	9495	7889	4603	27866	6967
STRUKTURA (%)	100	100	100	100	100	100
Evropa	97,01	96,39	96,01	95,26	96,22	96,22
Slovenija	37,27	15,80	13,85	18,62	20,24	20,24
Države na območju nekd. Jug.	52,99	72,84	74,15	61,87	67,21	67,21
Nekd.social.drž. brez držav nekd.Jug.+Albanija	2,70	3,45	2,17	3,82	2,99	2,99
Države Evropske zveze	3,32	3,22	2,65	4,28	3,25	3,25
Druge države	0,73	1,07	3,18	6,67	2,52	2,52
Afrika	0,20	0,09	0,16	0,11	0,14	0,14
Azija	1,12	1,13	1,39	2,35	1,40	1,40
Južna Amerika	0,02	0,08	0,13	0,26	0,11	0,11
Severna in Srednja Amerika	0,49	0,59	0,49	0,74	0,57	0,57
Oceanija	0,07	0,04	0,05	0,02	0,05	0,05
Neznana država	1,09	1,67	1,76	1,26	1,51	1,51

Viri: Statistični letopis Slovenije za leta 1996 do 1999, Statistični urad Republike Slovenije.

Grafikon 1: Meddržavne selitve državljanov Republike Slovenije, 1991–1998



Vir: Interna dokumentacija Statističnega urada Republike Slovenije.

* Za leti 1991 in 1992 so vključeni državljani RS in državljani nekdanje SFRJ.

Tabela 7: Meddržavne selitve državljanov Republike Slovenije* v 80. letih po državi prejšnjega/bodočega prebivališča – Neto selitveni prirast/padež (število)

Država prejšnjega oz. bodočega prebivališča	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1982–90 skupaj	1982–90 let. povp.
SKUPAJ	4414	3804	3314	3526	3900	4456	3693	2421	2167	31695	3522
Bosna in Hercegovina	3114	2769	2686	2937	3258	3209	2780	1951	1631	24335	2704
Hrvaška	634	452	134	271	177	175	149	159	390	2541	282
Jugoslavija, Zvez.rep.	616	527	535	459	518	791	462	59	52	3915	435
Makedonija	305	317	302	347	330	356	275	340	302	2874	319
Avstrija	-67	-56	-74	-59	-12	-4	-2	-7	-27	-308	-34
Nemčija	2	-37	-19	-7	46	-5	35	9	25	49	5
Italija	-35	-62	-32	-5	-10	-6	-1	-25	-13	-189	-21
Švica	-5	10	5	-1	-4	-5	9	-2	-1	6	1
Švedska	-12	-11	-4	-13	-3	0	-4	-3	-3	-53	-6
ZDA	-8	4	8	4	8	5	6	4	7	38	4
Kanada	15	16	12	19	16	16	24	16	12	146	16
Francija	-12	-8	-8	-1	-2	-4	-4	-2	-5	-46	-5
Druge države ECE	-155	-115	-161	-100	-104	-87	-54	-93	-123	-992	-110
Druge države	10	3	14	13	19	-11	18	15	24	105	12
Neznano	12	-5	-84	-338	-337	26	0	0	0	-726	-81

Viri: Statistični letopis Slovenije 1995, Statistični urad Republike Slovenije, 1996.

* Vsa leta so upoštevani državljani nekdanje SFR Jugoslavije.

Tabela 8: Meddržavne selitve državljanov Republike Slovenije* v 90. letih po državi prejšnjega/bodočega prebivališča (1991–1998) – Neto selitveni prirast/padeč (število)

Država prejšnjega oz. bodočega prebivališča	1991*	1992*	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1991–98 skupaj	91–98 povprečje
SKUPAJ	-3071	-387	1355	936	1415	697	286	152	1383	173
Evropa	-3090	-346	1330	920	1425	687	279	160	1365	171
Bosna in Hercegovina	-1623	-298	422	389	682	254	104	107	37	5
Hrvaška	1008	702	991	558	624	385	251	113	4632	579
Jugoslavija	-2364	-678	221	205	186	119	98	67	-2146	-268
Makedonija	-112	-74	50	10	40	16	43	20	-7	-1
Avstrija	-45	-16	-114	-86	-58	-39	-69	-48	-475	-59
Nemčija	44	-22	-207	-105	-67	-38	-66	-38	-499	-62
Italija	-7	-4	-2	16	11	7	4	-18	7	1
Švica	-4	17	-5	-48	-21	-34	-74	-29	-198	-25
Francija	5	12	-1	-1	5	4	-4	-8	12	2
Švedska	6	8	-11	-10	-1	5	-3	-4	-10	-1
Druge države	2	7	-14	-8	24	8	-5	-2	12	2
Afrika	3	-1	8	2	-4	3	4	1	16	2
Azija	4	1	4	2	2	3	-1	-2	13	2
Južna Amerika	9	23	29	17	12	3	7	4	104	13
Sever.in Sred.Amerika	4	5	-1	-1	-9	0	-3	3	-2	0
Kanada	3	7	-3	-6	-6	-10	2	-2	-15	-2
ZDA	1	0	2	5	-3	10	-5	5	15	2
Avstralija in Oceanija	-5	0	-15	-10	-11	1	2	-13	-51	-6
Neznano	4	-69	0	6	0	0	-2	-1	-62	-8

Viri: Statistični letopis Slovenije za leta 1996 do 1999, Statistični urad Republike Slovenije.

* Vsa leta so upoštevani državljani nekdanje SFR Jugoslavije.

Obseg selitev. – V obdobju zadnjih 20 let je obseg meddržavnih selitev državljanov R Slovenije padal, tako priselitev kot odselitev. Povprečni letni obseg priselitev se je od 8700 v 80. letih zmanjšal na 2500 v 90. letih, povprečni letni obseg odselitev pa s 5200 na 2300. Saldo v teh migracijah je bil z izjemo let 1991–1992 ves čas pozitiven. Povprečni letni neto selitveni prirast je znašal v 80. letih 3500 oseb, v 90. letih pa 170 oseb. Podrobnejši podatki za celo obdobje so prikazani v tabeli 4, prikaz gibanja za 90. leta pa je podan v grafikonu 1.

Selitve po državah (prejšnjega, bodočega prebivališča). – Tako v 80. kot 90. letih je pretežni del *priselitev* oziroma vrnitev iz tujine odpadel na priselitve iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine in ZR Jugoslavije – v 80. letih 93%, v 90. letih pa 75%. V 90. letih so tem državam sledile priselitve iz Nemčije in Avstrije (skupaj 11%), kjer gre verjetno za vračanje »začasno« bivajočih v tujini (zdomcev). Struktura *odselitev* se je v 90. letih zelo spremenila glede na 80. leta. V 80. letih je kar 90% vseh odselitev (takrat je šlo za selitve državljanov SFRJ) potekalo v omenjene tri države na območju nekdanje Jugoslavije, v 90. letih pa je nanje odpadlo le še 47% vseh odselitev. Države, v katere je v 90. letih šlo največ državljanov R Slovenije, so Nemčija (19%), Hrvaška (19%), ZR Jugoslavija (16%), Bosna in Hercegovina (13%) ter Avstrija (13%). Vsa leta v zadnjih dveh desetletjih je bil *saldo* negativen le z redkimi državami – Avstrijo (a majhen); skupen saldo pa je bil med državami, za katere so na razpolago ločeni podatki (glej tabeli 7 in 8), obe desetletji negativen le z Avstrijo in Švedsko. Največji pozitiven saldo v obeh desetletjih skupaj je značilen z Bosno in Hercegovino (24.400 oseb), Hrvaško (7200 oseb) in ZR Jugoslavijo (1800 oseb); največji negativen saldo pa je bil v 80. letih značilen z Avstrijo, v 90. letih pa z ZR Jugoslavijo in Nemčijo. Prikaz neto selitvenega prirasta po skupinah držav pa prikazuje tabela 9. Z državami Evropske zveze je imela Slovenija v 90. letih negativen saldo.

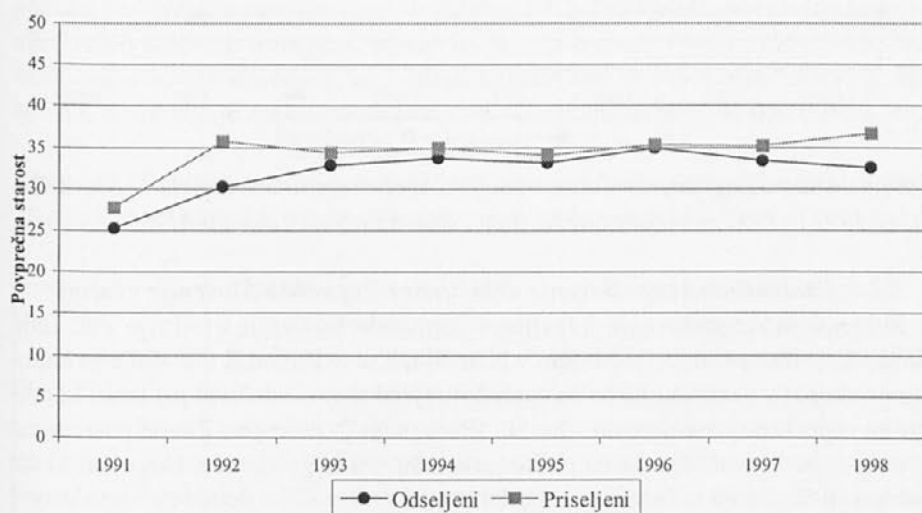
Tabela 9: Neto selitveni prirast v meddržavnih selitvah državljanov R Slovenije v 80. in 90. letih po skupinah držav

	1982–1990	1991–1998
Skupaj	31695	1383
Evropa	32132	1365
– države z območja nekdanje Jugoslavije	33665	2516
– države Evropske zveze		–1170
– razvite države	–1533	
– druge države		12
ZDA	184	15
Druge države	105	–65
Neznano	–726	–62

Vir: Izračun na podlagi podatkov Statističnega urada Republike Slovenije (Statistični letopis Slovenije za leta 1995 do 1999).

Selitve po spolu in starosti selivcev (90. leta). – Tako med priseljenimi kot odseljenimi je bilo več moških kot žensk, med obojimi v povprečju 53%. V celotnem opazovanem obdobju so bili odseljeni v povprečju mlajši od priseljenih, pri tem pa je bil pri obeh kategorijah selivcev značilen trend naraščanja povprečne starosti. V letu 1991 so bili opazovani selivci v povprečju dosti mlajši kot kasneje, v celotnem obdobju 1991–1998 je znašala povprečna starost za odseljene 29 let in za priseljene, torej za povratnike, 33 let, povprečna razlika pa torej 4 leta. Ob neto selitvenem prirastu (skupaj 1400 oseb v obdobju 1991–1998) in starostni strukturi selivcev so opazovane zunanje selitve v obdobju 1991–98 prispevale k višanju povprečne starosti prebivalcev Slovenije.

Grafikon 2: Povprečna starost selivcev s tujino, Slovenija v obdobju 1991–1998 (selitve državljanov Republike Slovenije)*

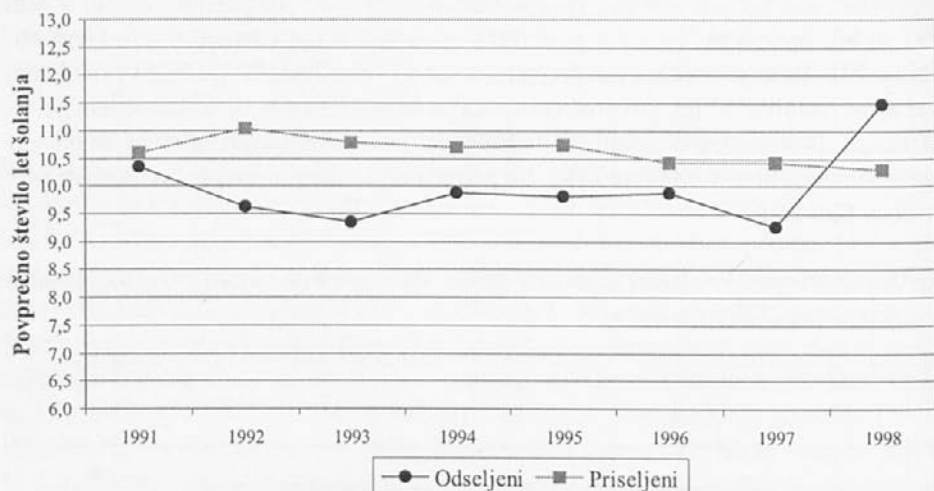


Vir: Izračun na podlagi interne dokumentacije Statističnega urada Republike Slovenije.

* Za leti 1991 in 1992 so vključeni državljani RS in državljani nekdanje SFR Jugoslavije.

Selitve po izobrazbi selivcev (za starostno skupino 15 let in več, za tiste z znano izobrazbo; 90. leta). – Delež selivcev z znano izobrazbo je v opazovanem obdobju znašal v povprečju pri priselitvah 69% in pri odselitvah 71%. Med selivci z znano izobrazbo so bili v celotnem obdobju z izjemo leta 1998 odseljeni manj izobraženi od priseljenih (grafikon 3); povprečno število let šolanja v obdobju 1991–98 je za prve znašalo 10,2, za druge pa 10,7. Na podlagi omenjenega se je v 90. letih, upoštevaje rahlo pozitiven saldo v opazovanih selitvah in za opazovano starostno skupino (15+), prek teh selitev izobraženost prebivalcev Slovenije izboljševala. Med odseljenimi so bili moški bolj izobraženi od žensk, pri priseljenih pa je bilo obratno.

Grafikon 3: Povprečno število let šolanja za selivce v meddržavnih selitvah za Slovenijo v obdobju 1991–1998 (selitve državljanov Republike Slovenije, * starostna skupina 15+, selivci z znano izobrazbo)



Vir: Izračun na podlagi interne dokumentacije Statističnega urada Republike Slovenije.

* Za leti 1991 in 1992 so vključeni državljani RS in državljani nekdanje SFR Jugoslavije.

3.1.4. Evidentirano zaposlovanje državljanov Republike Slovenije v tujini

Evidentirano zaposlovanje državljanov Republike Slovenije v tujini je v 90. letih podobno kot v 80. potekalo predvsem v Nemčijo, kjer je Zavod R Slovenije za zaposlovanje skupaj z nemško službo za zaposlovanje aktivno sodeloval pri izbiri kandidatov za zaposlitev zdravstvenih tehnikov. Poleg tega je omenjeni Zavod posredoval sezonsko zaposlitev delavcem na področju kmetijstva in gostinstva. Dogovor, ki sta ga podpisali Slovenija in Nemčija o zaposlovanju »zdomskih« delavcev – »začasno« zaposlenih v tujini (leta 1996) in je predvideval možnost zaposlitve na podlagi usposabljanja za 150 delavcev letno, v praksi še ni zaživel; na njegovi osnovi je Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje v celotnem proučevanem obdobju posredoval zaposlitev le nekaj delavcem.

3.1.5. Zaposlovanje tujcev v Sloveniji

Zakonodaja. – Leta 1992 je bil sprejet Zakon o zaposlovanju tujcev (*Uradni list RS*, št. 33/1992), ki je to zaposlovanje uredil na povsem drugačen način, kot je bilo urejeno pred osamosvojitvijo Slovenije. Na eni strani je uredil novo zaposlovanje tujcev v Sloveniji, kjer je uzakonil izrazito zaščito domačih iskalcev zaposlitve. Na drugi strani pa je v prehodnih določbah uredil tudi status že zaposlenih delavcev iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, ki so po osamosvojitvi Slovenije in po sprejemu osamosvojitvene zakonodaje postali tujci na delu v Sloveniji. Zakonu je v naslednjih letih sledilo več dopolnil ter v letu 1999 nov Zakon o tujcih (*Uradni list RS*, št. 61/

1999, prejšnji zakon je iz leta 1991), v postopek pa je dan tudi nov Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (obstaja predlog zakona – *Poročevalec R Slovenije*, let. XXVI, 2000, št. 43). Za izpolnjevanje omenjenih zakonov je zadolžen Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Zakon o zaposlovanju tujcev iz leta 1992 ni zadoščal za celovito urejanje zaposlovanja tujcev, zato je bil sprejem novega Zakona o tujcih nujen, še bolj pa je nujen sprejem novega Zakona o zaposlovanju in delu tujcev.

Obseg zaposlovanja tujcev. – Tujec lahko po Zakonu o zaposlovanju tujcev (1992) sklene delovno razmerje v Sloveniji na podlagi delovnega dovoljenja oziroma brez nje, če je tako določeno z mednarodno pogodbo. Delovna dovoljenja izdaja Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje pod pogojem, da na območju zaposlitve ni ustreznih domačih delavcev, ki bi bili pripravljeni sprejeti ponujeno zaposlitev. Evidenco o izdanih delovnih dovoljenjih in tujcih, zaposlenih v Republiki Sloveniji, vodi Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. V obdobju 1992–1999 je bilo povprečno letno izdanih 37.000 delovnih dovoljenj; največ jih je bilo izdanih v letih 1995–1997. Število veljavnih delovnih dovoljenj, ki je boljši kazalec števila zaposlenih tujcev od števila izdanih dovoljenj, je znašalo sredi leta 2000 (konec maja) blizu 40.000 (tabela 10).

Tabela 10: Število in struktura izdanih delovnih dovoljenj tujcem v Sloveniji v obdobju 1992–1999 ter veljavnih dovoljenj v istem obdobju (stanje 31.12.)

Leto	Izdana delovna dovoljenja (v posameznem letu)			Veljavna delovna dovoljenja (stanje 31.12.)			
	Število	Struktura (skupaj=100%)		Število	Struktura (skupaj = 100%)		
		Delovna dovoljenja na vlogo delodajalca	Osebna delovna dovoljen.		Delovna dovoljen. na vlogo delodaj.	Osebna delovna dovoljenja	
						za nedo- ločen čas	za dolo- čen čas
1992	36671	12,08	87,92	36643	12,09	36,44	51,45
1993	24984	90,65	9,35	31545	53,93	43,31	2,76
1994	30956	97,19	2,81	35367	59,11	38,62	2,26
1995	41232	98,09	1,91	37947	61,94	36,17	1,89
1996	44460	98,40	1,60	38194	62,32	35,97	1,71
1997	44450	98,44	1,56	35287	59,18	38,95	1,87
1998	33688	97,89	2,11	34768	58,60	39,38	2,02
1999	40723	97,13	2,87	37791	60,77	36,20	3,03
1992–99 let.pov.	37145	86,70	13,30	38401			
2000 – 31.5.				39885			

Viri: Letno poročilo 1999, Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2000; Mesečne informacije, Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, št. 3/2000 in št. 5/2000.

Delovno dovoljenje se izda na vlogo delodajalca (delovno dovoljenje na vlogo delodajalca – običajno se je za ta dovoljenja uporabljal kar krajši izraz »delovna dovoljenja«) ali na vlogo tujca (osebno delovno dovoljenje). Obe delovni dovoljenji se praviloma izdaja za določen čas, ki ne more biti daljši od obdobja enega leta. Torej se morajo delovna dovoljenja obnavljati, zaradi česar je število izdanih dovoljenj v opazovanem obdobju veliko, čeprav se število zaposlenih tujcev ni dosti spreminjalo.

Zakon o zaposlovanju tujcev iz leta 1992 je v prehodnem obdobju 90-tih dni po sprejemu zakona predvidel olajšan postopek pridobitve delovnega dovoljenja že zaposlenih delavcev iz drugih delov nekdanje Jugoslavije ob osamosvojitvi. Olajšava je v tem, da je Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje pri izdaji delovnega dovoljenja zanje kontroliral le obstoj formalnih pogojev, in sicer obstoj delovnega razmerja na dan uveljavitve zakona in vložitev prošnje v 90-tih dneh po izidu zakona. Tuji delavci, ki so imeli takrat že več kot 10 let delovne dobe v Sloveniji, so lahko pridobili osebna delovna dovoljenja za nedoločen čas (bilo jih je 13.700). Tisti z manj kot 10 let delovne dobe (bilo jih je 18.900) pa so lahko pridobili delovno dovoljenje za določen čas (1 leto), odvisno od interesa delodajalca in razmer na trgu delovne sile. Pri njih se delovna doba upošteva kot olajševalna okoliščina za izdajo novega dovoljenja, obenem pa so podjetja opozorjena na možnost nadomestitve tujih delavcev z domačimi.

V letih po letu 1993 je večinoma šlo za preobrazbo osebnih delovnih dovoljenj v delovna dovoljenja na prošnjo delodajalca (torej za »obnovo« delovnih dovoljenj že zaposlenih tujcev, ki so ob uveljavitvi zakona prejeli osebno delovno dovoljenje za 1 leto), v dosti manjši meri pa za »novo« zaposlovanje tujcev.

Pri »novem« zaposlovanju tujcev Zavod za zaposlovanje na podlagi Zakona o zaposlovanju tujcev (1992) preveri pripravljenost in ustreznost vseh domačih kandidatov, in šele če med brezposelnimi osebami na določenem območju ni ustreznega kandidata, odloči o izdaji novega delovnega dovoljenja. Ob sprejemu omenjenega zakona je veliko delodajalcev izrabilo to določilo zakona in se znebilo presežnih delavcev. Kljub kratkoročnemu zmanjšanju števila veljavnih delovnih dovoljenj pa ni prišlo do znižanja brezposelnosti, saj ni prišlo do nadomestitve odpuščenih tujcev z domačimi delavci.

Po letu 1993 se je pritisk delodajalcev na zaposlovanje tujcev spet začel povečevati. Glavni razlogi za to so (*Letna poročila* Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje za leta 1993–1999):

- strukturna neskladja na trgu delovne sile, kjer je v nekaterih panogah prisotno kronično pomanjkanje domače delovne sile (predvsem gradbeništvo in kmetijstvo),
- cenenost tuje delovne sile,
- pripravljenost tujih delavcev delati v težjih delovnih pogojih,
- nepripravljenost sprejema zaposlitve s strani domačih iskalcev (zlasti v nekaterih gospodarskih panogah), ki pa je v večini primerov pogojena z neprimernimi pogoji zaposlitve,
- povezanost z drugimi deli bivše Jugoslavije (združevanje družin, itd.).

Število izdanih delovnih dovoljenj ne kaže povsem realne slike zaposlovanja tujcev predvsem iz dveh razlogov:

- nujne vsakoletne obnove dovoljenj že zaposlenih tujcev (z dovoljenjem za določen čas); vsako leto je potrebno delovno dovoljenje obnoviti in torej opraviti nov postopek pridobitve dovoljenja (vključno s preverjanem obstoja domačih kandidatov), od česar je odvisna nadaljnja zaposlitev, saj prenehanje delovnega dovoljenja pomeni tudi prenehanje delovnega razmerja;
- administrativnega podvajanja obsega izdanih dovoljenj v primeru novega zaposlovanja tujcev.²

Število veljavnih delovnih dovoljenj in s tem število zaposlenih tujcev se je v letih 1997–1998 zmanjšalo,³ nato pa ponovno povečalo.

Iz tabele 10 vidimo, da je bilo z izjemo leta 1992 skozi celotna 90. leta izdanih več delovnih dovoljenj na vlogo delodajalca kot pa osebnih delovnih dovoljenj. Veljavno število osebnih delovnih dovoljenj je celo obdobje približno enako – okoli 14.000. Pretežni del teh dovoljenj predstavljajo osebna dovoljenja za nedoločen čas, izdana po prehodnih določilih Zakona o zaposlovanju tujcev delavcem iz bivše Jugoslavije, ki so izpolnjevali pogoj – 10 let zaposlitve v Sloveniji. Ostala osebna dovoljenja (za 1 leto) pa zajemajo tujce s slovenskim poreklom, dnevne delovne migrante ter od leta 1999 nekatere druge kategorije tujih delavcev (menedžerji, vodilni delavci).

V letu 1999 je bil sprejet nov Zakon o tujcih, ki omogoča vladi, da na tej osnovi sprejme migracijsko politiko vsako leto ter določi kvoto dovoljenj za prebivanje tujcev v Sloveniji in v tej kvoti še zlasti število tujcev, ki lahko pridejo v Slovenijo zaradi zaposlitve. Na tej osnovi je dan v postopek tudi nov Zakon o zaposlovanju tujcev, kar smo že omenili. Ta zakon bo zaposlovanje tujcev uredil na podlagi vsebinske presoje ustreznosti njihovega zaposlovanja in dela. Hkrati bo omogočal državi aktivnejšo regulacijsko vlogo pri urejanju novega zaposlovanja tujcev, prav tako pa bo upošteval tudi integriranost tujcev v okolje in druge okoliščine, ki za določene kategorije tujcev omogočajo tudi enostavnejši postopek izdaje delovnih dovoljenj. Po predlogu Zakona je predvidena najvišja letna kvota delovnih dovoljenj do 5% aktivnega prebivalstva Slovenije (to je 43.700 oseb – stanje 31. 3. 2000).⁴

² Delovna dovoljenja za novo zaposlovanje tujcev se namreč izdajajo le za omejeno obdobje štirih mesecev, v primeru dejanskega prihoda in zaposlitve tujcev pa se delovna dovoljenja podaljšajo za preostalo zaproseno obdobje. Omenjeni postopek izdaje delovnih dovoljenj je bil uveden zaradi številnih primerov zlorabe zakonskih določil, ko so bila delovna dovoljenja pridobljena izključno zaradi vstopanja in prebivanja tujcev v Sloveniji, medtem ko do zaposlitve sploh ni prišlo. Zato so vsa dovoljenja, ki niso bila realizirana, samodejno prenehala veljati s pretekom relativno kratkega roka.

³ Zmanjšalo se je zaradi uvedbe strožjega postopka izdaje delovnega dovoljenja, izvajanja programa nadomeščanja tujih delavcev z domačimi prek doslednejšega izvajanja zakonskih določil (preverjanje obstoja ustreznih domačih delavcev), zlasti pri sezonskih delih v kmetijstvu, ter večjega obsega vračanja delavcev z drugih območij nekdanje Jugoslavije domov zaradi obnove.

⁴ Vir: *Statistične informacije*, Statistični urad R Slovenije, št. 136/2000.

Nekatere značilnosti zaposlovanja tujcev v Sloveniji. – Glavne značilnosti, ki jih je mogoče opazovati, so dejavnost zaposlovanja, državljanstvo, izobrazba in regionalna razporeditev. Prve tri prikazujemo v nadaljevanju.

Dejavnosti zaposlovanja tujcev. – Tuji delavci se večinoma zaposlujejo v gradbeništvu (v letu 1999 je bilo 51% vseh delovnih dovoljenj izdanih za to dejavnost), kjer vlada pravo kronično pomanjkanje domače delovne sile po vsej Sloveniji, v kmetijstvu pri sezonskih opravilih, predvsem v obmejnih regijah s Hrvaško, in v precej manjšem obsegu v komunalni dejavnosti, tekstilni industriji, trgovini in gostinstvu. Poseben problem je izdaja delovnih dovoljenj za kabaretske plesalke, ki prihajajo iz držav nekdanje Sovjetske zveze, ker Zavod za zaposlovanje težko odloča o vsebinski upravičenosti izdaje delovnih dovoljenj zanje. V 90. letih se je od spomladanskih do jesenskih mesecev obseg tovrstnega zaposlovanja povečal, nato pa se je konec leta umiril.

Izobraženost tujih delavcev. – V celotnem obdobju od uveljavitve Zakona o zaposlovanju tujcev (1992) je izobrazbena struktura tujih delavcev slaba in se ni bistveno spreminjala. To je posledica omenjenih temeljnih razlogov zaposlovanja tujcev (med njimi zlasti ozki interesi delodajalcev po čim cenejših delavcih) kot tudi pomanjkanja celovite politike glede zaposlovanja tujcev. Večina delovnih dovoljenj se izdaja za delavce s I. in II. stopnjo izobrazbe oziroma za nekvalificirane in priučene delavce. Izobrazbeno strukturo tujih delavcev ter državljanstvo tujih delavcev v Sloveniji prikazujemo v tabeli 11.

Državljanstvo tujih delavcev. – Glede na državljanstvo je bila struktura tujih delavcev skozi obdobje 1992–1999 pretežno nespremenjena, kar je razumljivo glede na veliko število delavcev iz nekdanje Jugoslavije v Sloveniji ob osamosvojitvi (ti sedaj vsako leto podaljšujejo delovna dovoljenja) in pa tudi glede na prakso tovrstnega zaposlovanja v preteklosti (zaposlovali so se predvsem nižje izobrazbene kategorije

Tabela 11: Tuji delavci, zaposleni v Sloveniji, glede na državljanstvo in izobrazbo – 1999

	Skupaj število	Struktura glede na državljanstvo (%)		
			Skupaj	I.
Države nekdanje Jugosl.	36024	95,32	100	50,09
– Bosna in Herc.	18118	47,94	100	50,50
– Hrvaška	6529	17,28	100	61,71
– Makedonija	7938	21,00	100	24,78
– ZR Jugoslavija	3439	9,10	100	84,27
Ostala tujina	1767	4,68	100	38,99
Skupaj	37791	100	100	49,57

Vir: Letno poročilo za leto 1999, Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2000.

tujcev). V opazovanem obdobju je bila večina (95–96%) vseh delovnih dovoljenj izdana za tujce z območja nekdanje Jugoslavije (med njimi so najbolj izobraženi iz Hrvaške); delež tujih delavcev iz drugih držav je torej neznat. V letu 1999 je med vsemi veljavnimi delovnimi dovoljenji 750 oziroma 2% »pripadalo« državljanom Ukrajine, Rusije in Bolgarije, 122 oziroma 0,3% Italijanom, 143 oziroma 0,4% Kitajcem in 785 oziroma 2% drugim tujcem. Izobrazbena struktura zadnjih omenjenih je nepri- merno drugačna – boljša kot za ostale tujce.

Razlogi za prebivanje tujcev v Sloveniji (Dolenc, 2000). – Na podlagi podatkov Ministrstva za notranje zadeve o razlogih za prebivanje v Sloveniji za osebe, ki so se v letu 1999 prvič priselile v Slovenijo (tabela 12), je potrjen pomen ekonomskih raz- logov za prihod v državo.

Tabela 12: Razlogi za prebivanje tujcev v Sloveniji, ki so se v letu 1999 prvič priselili v Slovenijo

Razlog za prebivanje v Sloveniji	Število	%	%
SKUPAJ	3579	100	
Neznani razlogi	1509	42	
Znani razlogi	2070	58	100
– zaposlitev	1281		62
– izobraževanje	66		3
– pravica do naselitve	230		11
– zakonska zveza oz. združitev družin	191		9
– drugi (upravičeni) razlogi	302		15

Vir: MNZ, citirano po: Dolenc, 2000.

STRUKTURA GLEDE NA STOPNJO IZOBRAZBE (%)

II.	III.	IV.	V.	VI.	VII+VIII.
15,53	0,71	24,35	5,49	1,12	2,71
17,79	0,57	26,83	3,25	0,34	0,72
14,35	0,55	14,29	5,24	1,03	2,83
14,81	1,42	35,44	12,19	3,35	8,00
7,50	0,09	4,77	2,33	0,29	0,76
7,19	0,34	11,88	20,26	3,06	18,28
15,14	0,69	23,76	6,18	1,21	3,44

3.2. Druge selitve – statistično neevidentirano priseljevanje v Slovenijo

Med druge priselitve v državo štejemo nedovoljene prehode državne meje, osebe, ki so pridobile status azilanta (prošnje za azil) ter osebe s pridobljenim statusom začasnega zatočišča v državi (vloge za pridobitev začasnega zatočišča). Za omenjene kategorije selivcev se ne uporablja Zakon o tujcih, temveč druga zakonodaja (Zakon o azilu – *Uradni list RS*, 61/99, Zakon o začasnem zatočišču – *Uradni list RS*, 20/97).

Nedovoljeni prehodi državne meje. – V 90. letih se je letno število takih prehodov precej spreminjalo, pri čemer pa se je zelo povečalo ob koncu desetletja. Določeno število ileganih priseljencev si sčasoma pravno uredi svoj status, zato je pri teh selivcih bolj zanimiv datum dejanskega prihoda v državo, manj pa datum, ko so si svoje prebivanje legalizirali (Dolenc, 1998). Med skupno 73.000 nedovoljenih prehodov slovenske državne meje v 90. letih (tabela 13) jih je bilo največ na državni meji s Hrvaško in Madžarsko, po strukturi pa je bilo med njimi največ državljanov Romunije, Turčije, Kitajske, ZR Jugoslavije ter Bosne in Hercegovine. V drugi polovici leta 1998 se je močno povečalo število nedovoljenih prehodov državljanov ZR Jugoslavije iz Kosova, proti koncu leta 1999 pa se je močno povečalo tudi število nedovoljenih prehodov državljanov držav Srednjega in Daljnega vzhoda. V letu 1999 je bila struktura nedovoljenih prehodov državne meje glede na poreklo državljanov naslednja: 47% državljanov ZR Jugoslavije, 17% državljanov Romunije, po 6% državljanov Makedonije in Turčije, 4% državljanov Bangladeša, po 3% državljanov Iraka in Irana, po 1% državljanov Pakistana in Kitajske, ter 14% državljanov drugih držav.

Tabela 13: Nedovoljeno prehajanje slovenske državne meje, 1991–1999

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999-do 30.11.	1991–99 skupaj
9407	4746	8689	4044	4175	3877	7093	13740	17447	73218

Vir: Ministrstvo R Slovenije za notranje zadeve, Uprava policije – Interna dokumentacija, 2000.

Prosilce za azil delimo na podlagi Zakona o azilu v dve skupini: tiste, ki pridobijo azil po Ženevski konvenciji o beguncih, in tiste, ki pridobijo azil iz humanitarnih razlogov na podlagi Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

- *Prosilci za azil na podlagi Ženevske konvencije.* – V 90. letih jih je bilo skupaj 1200, med njimi so prevladovali moški (72%), prihajali pa so večinoma iz ZR Jugoslavije, Irana, Iraka, Turčije, Sierra Leone, Pakistana, Bosne in Hercegovine, Armenije, Bangladeša, Hrvaške in Gane (tabela 14).
- *Tujci, ki prosijo za izdajo dovoljenja za začasno bivanje iz humanitarnih razlogov.*

– V obdobju 1993–1999 jih je bilo skupaj 600, njihova spolna struktura je bila bolj izenačena kot pri prejšnji skupini prosilcev za azil, prihajali pa so večinoma iz Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Iraka, Palestine, Ukrajine in ZR Jugoslavije (tabela 14).

Tabela 14: Prosilci za azil v Sloveniji glede na spol, 1991–1999 (do 30.11.1999)

Leto	Prosilci za azil po Ženevski konvenciji			Prosilci za izdajo dovoljenja za začasno bivanje iz humanitarnih razlogov		
	Skupaj število	Struktura (skupaj = 100%)		Skupaj število	Struktura (skupaj = 100%)	
		Moški	Ženske		Moški	Ženske
1991	7	100,0	0,0	...	...	...
1992	36	77,8	22,2	...	...	...
1993	11	72,7	27,3	16	81,3	18,8
1994	30	70,0	30,0	17	64,7	35,3
1995	6	83,3	16,7	8	62,5	37,5
1996	35	71,4	28,6	8	75,0	25,0
1997	72	72,2	27,8	277	45,5	54,5
1998	337	64,7	35,3	162	52,5	47,5
1999 (do 30.11.)	665	74,6	25,4	123	52,8	47,2
Skupaj 1991–1999	1199	71,7	28,3	611	50,9	49,1

Vir: Ministrstvo R Slovenije za notranje zadeve, Uprava policije – Interna dokumentacija, 2000.

Osebe, ki prosijo za začasno zatočišče na podlagi Zakona o začasnem zatočišču. – V obdobju 1993–1999 jih je bilo skupaj skoraj 100.000, pri čemer je njihovo letno število v drugi polovici 90. let zelo upadlo (tabela 15). Na dan 30. 11. 1999 je bilo priznano začasno zatočišče 1398 državljanom ZR Jugoslavije in 3265 državljanom Bosne in Hercegovine.

Tabela 15: Število oseb, ki so prosile za začasno zatočišče v Sloveniji na podlagi Zakona o začasnem zatočišču – 1993–1999

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999–do 30.11.	1993–99 skupaj
31196	24146	20434	10515	4151	3332	4663	98477

Vir: Ministrstvo R Slovenije za notranje zadeve, Uprava policije – Interna dokumentacija, 2000.

4. SKLEPNE UGOTOVITVE

Analiza meddržavnih selitvenih tokov in »zaloge« emigrantov in imigrantov je pokazala, da je imela Slovenija ob koncu 90. let na podlagi razpoložljivih podatkov v tujini »začasno« 33.450 (1,6%) svojih državljanov. Na drugi strani pa predstavljajo tujci v Sloveniji, ki jih je vključno z begunci 42.500 (konec leta 1999), 2% vseh prebivalcev; torej manj kot velja v povprečju za države EZ. Pretežni del tujcev v Sloveniji so ekonomski priseljenci. Kar 37.400 tujcev oziroma 90% vseh tujcev predstavljajo zaposleni, kar je precej drugačna situacija, kot je značilna za tujce v državah Evropske zveze. Delež zaposlenih tujcev v delovno aktivnem prebivalstvu Slovenije (4,9%) presega delež tujcev v celotnem prebivalstvu. Pretežni del tujcev predstavljajo tisti z začasnim prebivališčem. Predvideno najvišje dovoljeno število delovnih dovoljenj po predlogu nove zakonodaje, ki bo omogočala oblikovanje migracijske politike (sprejem resolucije o tej politiki), je 5% aktivnega prebivalstva, kar je spomladi 2000 predstavljalo 43.700 oseb; torej 16% več od veljavnega števila delovnih dovoljenj ob koncu leta 1999. Kar 91% tujcev v Sloveniji so državljani držav iz območja nekdanje Jugoslavije (med zaposlenimi tujci jih je kar 95%); predstavljajo blizu 2% prebivalcev Slovenije (ocena za konec leta 1999). V času nekdanje Jugoslavije bi bili to analogno z EZ »notranji« priseljenci. Tujcev iz držav EZ je v Sloveniji le 1060 (3% vseh tujcev); po priključitvi EZ bodo to »notranji« priseljenci. Tujci iz nekdanjih socialističnih držav brez držav z območja nekdanje SFRJ predstavljajo le 2% vseh tujcev v Sloveniji. Izobrazbena struktura zaposlenih tujcev v Sloveniji je bistveno slabša od povprečne strukture za vse zaposlene. Delež tistih z višjo ali visoko izobrazbo znaša med tistimi iz držav z območja nekdanje Jugoslavije 5% (1999), med ostalimi zaposlenimi tujci 14% (1999), med vsemi zaposlenimi v državi pa 17% (1998).

V legalnih meddržavnih selitvenih tokovih je imela Slovenija v drugi polovici 90. let, za katero so na razpolago podatki tako o *selitvah državljanov* kot *tujcev*, pozitiven saldo oziroma neto selitveni prirast tako pri selitvah tujcev kot državljanov RS. Prek teh skupnih meddržavnih selitvenih tokov se je povprečna starost prebivalcev Slovenije nižala. Opazovanje daljšega obdobja je možno za del meddržavnih selitev, in sicer za *selitve »državljanov«*. Na te selitve je v drugi polovici 90. let odpadel le manjši del vseh selitvenih tokov Slovenije s tujino (20% priselitev, 17% odselitev, 27% pozitivnega salda). Prek tek tokov (pozitiven saldo tako v 80. kot v 90. letih) se je starostna struktura prebivalcev Slovenije slabšala; povratniki so bili starejši od tistih, ki so odhajali, obenem pa v povprečju nekoliko bolj izobraženi. Med državami Evropske zveze je imela Slovenija v obdobju 1980–1998 v meddržavnih selitvah državljanov RS največji neto selitveni prirast oziroma padec z Avstrijo (–783), Nemčijo (–450), Švico (–192) in Italijo (+196); skupaj pa je znašal –1170.

Nelegalno priseljevanje v Slovenijo je bistveno večje od legalnega. V drugi polovici 90. let ga je presegalo za 60%. Slovenija je v devetdesetih letih postala prehodno območje za širše mednarodne selitvene tokove proti zahodu.

LITERATURA IN VIRI

- Bevc, Milena, Frančiška Logar, 1992: *Beg možganov in gospodarski razvoj Slovenije – 1. del, Analiza obsega in nekaterih značilnosti slovenskega zdomstva s poudarkom na tistih z visoko izobrazbo*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Bevc, Milena (vodja), Valentina Prevolic-Rupel, Barbara Verlič-Christensen, 2000: *Migracije v Sloveniji v luči vključitve v EU. Raziskava v okviru projekta »Strategija gospodarskega razvoja Slovenije – Slovenija v Evropski uniji«*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Dolenc, Danilo, 1998: *Strateška vprašanja statističnega spremljanja selitev in regionalni vidik notranje migracijske (ne)povezanosti Slovenije. Statistični dnevi 1998 – Statistična podpora pogajanjem z Evropsko unijo in strukturni skladi, Zbornik*. Radenci: Statistični urad Republike Slovenije – Statistično društvo Slovenije, str. 540–549.
- Dolenc, Danilo, 2000: *Metodološke in praktične težave pri uresničevanju najnovejših priporočil Združenih narodov za statistiko meddržavnih selitev v Sloveniji. Referat na delavnici UN/ECE-Eurostat-ESCWA work session on migration statistics, Ženeva*.
- Dopolnitve zakona o zaposlovanju tujcev. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 13/1993.
- Letno poročilo za leta 1992 do 1999*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 1993–2000.
- Meddržavne selitve državljanov Republike Slovenije v obdobju 1991–1998 po starosti, spolu in izobrazbi, ter občinah. Interna dokumentacija. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2000.
- Odselitve državljanov Republike Slovenije v Avstrijo v obdobju 1991–1998 po starosti, spolu in izobrazbi za obmejne regije. Interna dokumentacija. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2000.
- Mesečne informacije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, let. 7, 2000, št. 4 in 5.
- Navodila o izvajanju zakona o zaposlovanju tujcev. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 54/1997.
- Nedovoljeni prehodi državne meje, prosilci za azil, vloge za začasno zatočišče v Slovenije, v obdobju 1991–1998. Interna dokumentacija. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, 2000.
- Notranje selitve v Sloveniji po statističnih regijah. Interna dokumentacija. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2000.
- Predlog Zakona o zaposlovanju in delu tujcev – predlog. *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije*, let. XXVI, 2000, št. 43.
- Spremembe in dopolnitve navodil o izvajanju zakona o zaposlovanju tujcev. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 80/1999.

Statistični letopis Republike Slovenije za leta 1992 do 1999. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 1993–2000.

Statistične informacije. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, št.107, 2000.

Zakon o državljanstvu Republike Slovenije. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 1/1991.

Zakon o zaposlovanju tujcev. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 33/1992.

Zakon o začasnem zatočišču. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 20/1997.

Zakon o tujcih. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 61/1999.

Zakon o azilu. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 61/1999.

Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republike Sloveniji. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 61/1999.

SUMMARY

EXTERNAL MIGRATION OF THE POPULATION OF SLOVENIA AND THE EXTENT OF IMMIGRANTS / FOREIGNERS IN SLOVENIA – THE NINETIES

Milena Bevc, Valentina Prevolnik-Rupel

The article is based on the research project »Migration in Slovenia within the context of EU accession« (Bevc, Prevolnik-Rupel, Verlič-Christensen, 2000), which was prepared within the broader project »Strategy of economic development of Slovenia – Slovenia in EU«. The paper starts with some basic methodological explanation and then continues with the presentation of the »stock« of Slovene emigrants abroad and of immigrants/foreigners in Slovenia. At the end of the 1990s the stock of registered emigrants (temporarily abroad) presented 1,6% of all Slovene citizens. On the other hand the stock of immigrants was higher – 2% of total population were foreigners.

The core of the article is an analysis of migration flows during the last two decades with an emphasis on the '90s. The legal and illegal flows are analysed. As for the legal flows, besides their extent those characteristics of migrants were analysed for which data were available (age, education, gender, citizenship, etc.). Statistically registered legal flows include – till the mid '90s – the flows of citizens of Slovenia (before 1992 citizens of former Yugoslavia), and after that total flows (citizens and foreigners). External migration of citizens in the second half of the '90s presented only a small part of total flows (20% of immigration, 17% of emigration, 27% net migration). Regardless of the coverage of legal external flows net migration was positive during the last two decades. Illegal immigration is much higher than legal; during the second half of the '90s it was 60% higher than the latter.

PRISPEVKI ZA ZGODOVINO IZSELJEVANJA IZ BENEŠKE SLOVENIJE: PRIMER OBČINE SOVODNJE/SAVOGNA

Aleksej Kalc

COBISS 1.01

PREDGOVOR

Pričujoči prispevek je sad skupinskega dela. Oslanja se na izsledke raziskave, ki jo je izvedla zgodovinska skupina na Mladinskem raziskovalnem taboru »Sovodnje 96«.¹ Takrat je bilo že tretjič, da so mladinski raziskovalni tabori med zamejskimi Slovenci v Italiji, ob svojih periodičnih vračanjih v Benečijo, imeli na programu izseljensko tematiko.² Izbira je pogojena s pomembnostjo izseljenstva v zgodovini Beneške Slovenije vse do današnjih dni, pojava, brez katerega ni mogoče razumeti ne preteklosti ne sedanjosti tega dela slovenskega etničnega ozemlja. Smoter mladinskih raziskovalnih taborov med Slovenci v Italiji je spoznavanje raznih sestavin manjšinske stvarnosti z uvajanjem mladih v metodike ter postopke raziskovalnega dela v neposrednem stiku s »predmetom« opazovanja. Da bi čim bolj zadostila tema namenoma (tako v vsebinskem kot v didaktičnem smislu), si je v Sovodnjah zgodovinska skupina zastavila dva cilja: poskus prikaza strukture in tipologije izseljenskih gibanj v letih pred in po prvi svetovni vojni na podlagi občinskega arhivskega gradiva ter terensko raziskavo o pomenu, ki ga je imela izseljenska izkušnja v življenju posameznika in skupnosti. Enakega tematskega in metodološkega nastavka se drži tudi ta sestavek.

OBČINA SOVODNJE V BENEŠKOSLOVENSKEM IZSELJENSKEM KONTEKSTU

Izseljevanje iz Benečije – in z njim tisto iz občine Sovodnje – se v splošnih zgodovinskih obrisih ujema z izseljenskim pojavom v hribovitih predelih Furlanije in širšem vzhodnem alpskem loku, vendar z nekaterimi specifičnimi značilnostmi in posebnostmi. Ta selitvena gibanja imajo staro tradicijo, saj so se ponekod, na primer v Karniji in Reziji, začela pojavljati že vsaj v 15. oziroma 16. stoletju. Razbohotila pa so se predvsem v 19. stoletju v povezavi z demografskimi in širšimi družbeno-gospodarskimi spremembami, do katerih je prihajalo pod vplivom kapitalistične družbene in gospodarske modernizacije. Kriza tradicionalne agrarno-pašniške gorske ekonomije in rastoči razkorak med potrebami vse številnejšega prebivalstva in življenjskimi viri gorskega okolja sta silila k vse pogostejšemu iskanju dodatnih virov za-

¹ Tabor se je odvijal od 19. do 31. avgusta 1996. Zgodovinsko skupino so sestavljali Poljanka Dolhar, Jana Legiša, Franc Fabec, Jure Gombač, Matej Rolič in Aleksej Kalc (mentor).

služka prek raznih oblik sezone oziroma začasne migracije. Ta težnja se je po drugi strani usklajevala z razvojem tržišča dela, ki je s svojo atraktivno močjo selitveni pojav še pospešil. Za delo sposobni moški (a s časom vse bolj tudi ženske) so od pomladi do jeseni v velikem številu zapuščali domače vasi in odhajali na delo po avstroogrskih deželah in širši Srednji in deloma Vzhodni Evropi. Zaposlovali so se kot zidarji in klesarji, zlasti pa kot splošni gradbeni in drugi delavci na mestnih gradbiščih, v opekarnah in pri gradnji prometne ter druge javne infrastrukture. Precej je bilo tudi agrarnih in gozdarskih delavcev. Mnogi, zlasti z območij, kjer je imelo izseljevanje starejše korenine, pa so nadaljevali s tradicijo najstarejših izseljenskih poklicev in dejavnosti, katerih skupna značilnost je bila velika prostorska mobilnost. Med najbolj razširjenimi je bilo krošnjarstvo z raznim blagom, od tekstila do sadja in zelenjave, ki je v mnogih primerih izgubljalo sezonski in popotniški značaj ter dosegalo višje, v posameznih primerih že kapitalistične stopnje podjetnosti. Nič manj značilno ni bilo brusaštvo, ki je doživelo precejšen razmah v 19. stoletju in ki je bilo pogosto povezano z drobnim preprodajanjem rezil in drugimi obrtnimi uslugami, kot na primer popraviljanjem orodja, kuhinjske in domače opreme nasploh.³

Naslanjajoč se na te in še druge dejavnosti in poklice, med katerimi velja omeniti steklarstvo in kotlarstvo, je izseljevanje v teku prejšnjega stoletja prešlo v gospodarsko logiko gorskih skupnosti in v marsičem predrugajlo tradicionalni družbeno-gospodarski sistem ter način življenja. Izseljenski viri zaslužka so postali pomembni dejavniki družbenih ravnovesij in v mnogih primerih omogočili tudi relativni dvig življenjskega standarda. Odtegotanje najmočnejših delovnih rok od domačih kmetij, ki so prehajale vse bolj na ramena ženskega oziroma ostarelega ter najmlajšega prebivalstva, pa je imelo negativni učinek – poglobljanje krize tradicionalnega gospodarstva in v dolgoročnem pogledu involucijo hribovitih območij.⁴

² Mladinski raziskovalni tabori v slovenskem zamejstvu v Italiji potekajo od leta 1982. Benečijo so obiskali leta 1983 (Špeter), 1989 (Rezija), 1992 (Bardo), 1996 (Sovodnje), 1998 (Rezija). Izseljensko tematiko so obravnavali še leta 1989 (izsledki so objavljeni v: *Mladinski raziskovalni tabor »Rezija 89«*, Trst: NŠK – SLORI, 1990) in 1992. Podrobneje o teh raziskovalnih pobudah: Milan Pahor, Mladinski raziskovalni tabori med Slovenci v Italiji, *Izvestje srednjih šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem za šolsko leto 1991/92*, Trst 1992, str. 97–100; isti, Razmišljanja po zaključku 8. mladinskega raziskovalnega tabora »Brda 88«: Koristnost in utemeljenost mladinskih raziskovalnih taborov, *Jadranski koladar 1989*, Trst 1988, str. 189–199.

³ O tipoloških potezah beneškoslovenskega izseljevanja glej Aleksej Kalc, Majda Kodrič, Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske emigracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne, *Zgodovinski časopis*, 46 (1992), št. 2, str. 197–209; ista, L'emigrazione di mestiere dalla Slavia Veneta fino alla prima guerra mondiale, v: Carlo Brusa, Robertino Ghiringhelli (ur.), *Emigrazione e territorio: tra bisogno e ideale*, Varese 1995, str. 137–149.

⁴ O družbeni, gospodarski in antropološki problematiki hribovitih okolij ter o vlogi izseljenskega pojava v njih je na voljo bogata literatura, h kateri so prispevale najrazličnejše družboslovne in humanistične vede, zadnja desetletja še največ ekološka antropologija. Temeljno delo s tega področja je Pier Paolo Viazzo, *Upland communities: Environment, population and social structure in the Alps since the sixteenth century*, Cambridge 1989. Za furlansko oziroma karnijsko območje glej: Giorgio Ferigo, Alessio Fornasin (ur.), *Cramars: Emigrazione, mobilità, mestieri ambulanti dalla Carnia in Età Moderna*, Tolmezzo/Udine 1997; Marco Breschi, Giovanna Gonano,

Za občino Sovodnje in celotno območje Benečije je značilno, da se je izseljenski pojav začel uveljavljati pozneje kot v ostali hriboviti Furlaniji in da je imel dolgo časa dokaj skromne razsežnosti. Medtem ko je v okrajih kot na primer Gemona ob koncu 19. stoletja zapuščalo domove in odhajalo na sezonsko delo po uradnih statistikah do 16% prebivalstva in je na furlanskem hribovitem območju izseljensko povprečje včasih presegalo 13% prebivalstva, ni v Benečiji delež izseljencev znašal niti 3%.⁵ Vzroki takega stanja so zelo kompleksni in do danes, kljub mnogim poskusom, zanje še nimamo dovolj prepričljivih razlag. Jasno pa je, da so bili odvisni od spleta dejavnikov, povezanih z naravnimi značilnostmi teritorija, demografskim razvojem, družbeno-gospodarskim sistemom in socialno ter kulturnoantropološkimi značilnostmi beneškoslovenskih skupnosti. Sicer pa je bil tudi znotraj same Benečije izseljenski pojav različno zastopan, pač glede na potrebe in izbire prebivalstva.⁶

Splošno sliko o demografskem razvoju in izseljenskem dogajanju v občini Sovodnje nam nudi tabela 1. V njej so iz podatkov o začasno odsotnem prebivalstvu razvidne tri izseljenske faze, od katerih nas za sedaj zanimata prvi dve. Začetna, zmernejša, je nastopila v teku sedemdesetih let prejšnjega stoletja in trajala do prve svetovne vojne. Druga, mnogo bolj intenzivna, ko se je tudi beneškoslovensko izseljevanje po obsegu dvignilo na povprečno furlansko raven in jo v marsikaterem primeru tudi krepko preseglo, se je pojavila takoj po prvi vojni in se nadaljevala do začetka tridesetih let. Obe fazi sta se na začetku ujemali s procesi močne rasti prebivalstva, prvič v sedemdesetih letih, ko je demografski prirastek dosegel skoraj 11%, drugič s sunkom, zabeleženim v razdobju 1911–1921, ki ga lahko večinoma pripišemo pospešeni rodnosti v prvih povojnih letih in ki je privedel število prebivalstva do zgodovinskega viška.⁷ Pri vsem tem je treba opozoriti, da ima nakazana statistika lahko le indikativno vrednost, če pomislimo, da ne odraža dogajanja v času med enim popisom in drugim kot tudi da beleži le tisti del prebivalstva, ki je bil odsoten na dan ljudskega štetja. Zaradi tega lahko sklepamo, da zajema le izseljence, ki so se dolgoročneje zadrževali izven domače občine, ne pa tudi sezonskih. Direktna italijanska izseljenska statistika, ki do leta 1903 razlikuje začasno od stalnega izseljevanja, nam po drugi strani nudi podrobnejšo letno sliko odhodov le za večje upravne enote (v primeru Benečije za Špeterski okraj), tako da razpolagamo le redkokdaj tudi s podatki za posamezne občine. Poleg tega so statistike, tudi zaradi različnih kriterijev opazovanja in razvrščanja podatkov,

Claudio Lorenzini, *Il sistema demografico alpino: La popolazione della Carnia, 1775–1881*, v: Marco Breschi (ur.), *Vivere in Friuli: Saggi di demografia storica (sec. XVI–XIX)*, Udine 1999, str. 153–191. Beneškoslovenske specifičnosti nakazuje: Aleksej Kalc, Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: teme in problemi, *Annales, Ser. hist. sociol.*, 1997, let. 7, št. 10, str. 191–212.

⁵ Giovanni Cosattini G., *L'emigrazione temporanea in Friuli* (ponatis izvirnika iz l. 1903), Udine 1983, str. 30–31.

⁶ A. Kalc, Selitvena gibanja..., str. 194–196.

⁷ Giovanna Meneghel, Franca Battigelli, *Contributi geografici allo studio dei fenomeni migratori in Italia: Analisi di due comuni campione delle Prealpi Giulie: Lusevera e Savogna*, Pisa 1977, str. 137.

med sabo težko primerljive.⁸ Točnejše ugotavljanje izseljevanja in ocenjevanje izseljenjskih trendov je zato na podlagi uradnih statistik zelo težavno.

Drastičen padec števila odsotnih občanov in števila rezidentnega prebivalstva ob popisu leta 1936 nas vsekakor opozarja na novo ključno spremembo v selitvenih težnjah. Po izredno živahnem obdobju, ki je sledilo prvi svetovni vojni in potekalo skozi vsa dvajseta leta, je izseljevanje nato začelo nazadovati, hkrati pa se je iz začasnega spreminjalo vse bolj v trajno. Te spremembe lahko vzporejamo z več dejavniki: po eni strani s svetovno gospodarsko krizo in krčenjem mednarodnega tržišča dela, po drugi z restriktivno italijansko izseljenjsko politiko, ki je po letu 1927 v skladu z načrti za pospeševanje demografske rasti težila po skrajnem omejevanju izseljevanja, še zlasti tistega, usmerjenega v tujino. V skladu s tem se je že na začetku tretjega desetletja sovođenjsko izseljevanje preusmerilo od tujih k italijanskim ciljem, kot lahko razberemo tudi iz podatkov o kraju bivanja odsotnih ob ljudskih štetjih leta 1921 in 1931. Težnja po stalnem odseljevanju, ki se je tako občutno začela odražati v demografskem razvoju območja, pa je bila del širšega procesa, ki je s poglobljanjem krize agrarno-pašniškega gospodarstva zajel bolj ali manj vse italijanske hribovite predele.⁹

Pojav prehajanja k trajnejšemu izseljevanju je treba vsekakor pri sovođenjski občini in v Benečiji nasploh vsaj delno razbirati tudi v luči usmeritev izseljenjskih tokov. Za razliko od ostalega furlanskega alpskega loka, kjer je bilo izseljevanje zlasti kontinentalnega značaja, so se Benečani v velikem številu obrnili tudi proti čezoceanskim deželam, zlasti proti Združenim državam Amerike in v manjši meri proti južnemu delu ameriškega kontinenta. Ta značilnost je začela prihajati do izraza na začetku 20. stoletja, ko je leta 1903 odpotovalo iz špetskega okraja v ZDA kakih 50 domačinov. Tok se je nato nadaljeval in se – po upadu ob gospodarski krizi leta 1907 – proti koncu desetletja še ojačil. Izseljenci so se v Novem svetu zaposlovali največ v rudnikih ali kot splošni delavci v gradbeništvu, pri gradnji železnic in drugih javnih delih. Italijanska izseljenjska statistika je sprva te odhode obravnavala kot stalne izselitve, zaradi enačenja čezoceanskega izseljevanja s stalnim. Dejansko je šlo v prvi fazi tudi v teh primerih večinoma začasne odhode, saj se je, kot nam poroča geograf Francesco Musoni leta 1912, večina izseljencev po daljšem ali krajšem obdobju vračala domov, »da bi uživala gospodarski položaj, ki si ga je pridelala v Ameriki«.¹⁰ Po prvi

⁸ Tako je leta 1888 uradna italijanska izseljenjska statistika, ki upošteva le izselitve v tujino, zabeležila na območju sovođenjske občine odhod 52 začasnih izseljencev, ki so odpotovali »iz želje po ugodnejših življenjskih možnostih« (»desiderio di miglior fortuna«), ne vemo pa, koliko prebivalcev je bilo že od prej v izseljenstvu (Guglielmo Černo, *Aspetti geografici del fenomeno migratorio in nove comuni della cosiddetta »Slavia friulana«*, Tesi di Laurea, Università di Udine, a.a. 1967/68, str. 81). Podobno velja za leti 1919 in 1920, ko v uradni statistiki ni več razlikovanja med začasnim in trajnim izseljevanjem, ampak le med kontinentalnim in čezoceanskim. Takrat je odpotovalo v tujino 28 oziroma 81 izseljencev (Bianca Maria Pagani, *L'emigrazione friulana dalla metà del secolo XIX al 1940*, Udine 1968, str. 394).

⁹ B. M. Pagani, n. d., str. 140-141.

¹⁰ Francesco Musoni, *Gli abitanti, il loro numero e la loro distribuzione*, v: Olinto Marinelli, *Guida delle Prealpi Giulie*, Udine 1912, str. 133.

svetovni vojni se je odhajanje po zaslužek onkraj Atlantskega oceana še dodatno razživelo. Ko pa so ZDA z zakoni o kvotah na koncu dvajsetih let skoraj povsem izničile možnost priseljevanja iz Italije, je za izseljence povratek domov praktično pomenil tudi izgubo priložnosti ponovnega vstopa na ameriška tla. Zato so se takrat tudi mnogi Benečani odločili ostati v Ameriki.¹¹

SOVODENJSKI IZSELJENCI V LUČI REGISTROV PREBIVALSTVA

Poglejmo sedaj, kako se izseljevanje iz občine Sovodnja kaže iz občinskih registrov prebivalstva (Registri della popolazione), shranjenih v zgodovinskem arhivu na županstvu v Sovodnjah. Ti registri, ki jih je matični urad sestavil nekje na začetku dvajsetih let, omogočajo vpogled v stanje prebivalstva v teku časa ter v dogajanje znotraj njegove strukture. V njih so prebivalci vsake vasi oziroma zaselka razvrščeni poimensko po hišnih številkah, se pravi po gospodinjstvih (bivalnih) oziroma družinskih agregatih, znotraj le-teh pa glede na vrsto sorodstva in druga nesorodstvena razmerja. Za vsakega člana agregata je posebej navedena sorodstvena vez v odnosu do družinskega poglavarja (ta je na prvem mestu seznama) oziroma vloga (če gre za člane, ki ne pripadajo sorodstvu, kot so npr. posli) in osnovni osebni podatki. To so *ime* in *priimek*, *datum* in *kraj rojstva*, *poroke*, *smrti*, *priselitve* oziroma *izselitve* iz občine (točneje vpisa ali izbrisa iz občinskega seznama prebivalcev, kar v drugih besedah pomeni zamenjave stalnega bivališča), *stan*, *poklic* in podatek o *osnovni izobrazbi* (ali je oseba pismena ali ne). Iz teh zapisov je nastala podatkovna zbirka izseljencev, ki pa jih ni bilo mogoče evidentirati na podlagi rubrike, posvečene izselitvam iz občine, ker se, kot rečeno, ta nanaša na uradne odpovedi stalnega bivališča in torej ne beleži začasnih odsotnosti. Za izseljenci (ali vsaj delom izmed njih) pa je v registrih vendarle ostala vidnejša sled, za kar gre zahvala uradniški roki, ki je očitno po upravnem nalogu zabeležila občane, ki so se nahajali v tujini. Pri tem je v rubriki, namenjeni opombam, včasih pa tudi v tisti o izselitvah, pripisala, kje se osebe nahajajo in koliko časa izostajajo iz občine. Vprašljiv pa je bil datum tega pregleda, glede katerega registri sami ne nudijo eksplicitnih informacij in tudi raziskave po drugi dokumentaciji občinskega arhiva niso dale odgovora. Podatki sicer sami nakazujejo čas nekje na koncu dvajsetih let, pri čemer se kot smiselna možnost »ponuja« letu 1928. Takrat se je namreč pričel »novi tok« italijanske izseljenske politike, ki je bila, kot rečeno, skrajno restriktivna, zaradi česar bi lahko pričakovali, da je občinski matični urad verificiral stanje prebivalstva, ki se je nahajalo v tujini. Pozornejši pregled in sama analiza podatkov pa sta pokazala, da je evidenca nekoliko poznejša in da je bila po vsej verjetnosti opravljena ob popisu prebivalstva leta 1931.

Drugi problem, ki ga ni bilo mogoče uspešneje razrešiti, zadeva vprašanje dejanskega statusa leta 1931 evidentiranih izseljencev. Pripisi, ki so najverjetneje sad po-

¹¹ Prim.: G. Meneghel, F. Battigelli, n. d., str. 141.

izvedovanj pri družinah in vaščanih, ne vsebujejo točnejših datumov odhoda in se zadovoljujejo le s pavšalnimi podatki o kraju bivanja in času odsotnosti (npr. »Trovassi in America del Nord da oltre 17 anni« – Nahaja se v Severni Ameriki nad 17 let). Nema lokrat je naveden samo eden od dveh podatkov, pri izseljenskih ciljih pa večkrat samo kontinent (npr. Amerika) ali – še bolj splošno – tujina (estero). Še pomembnejše pa je dejstvo, da tudi rubrika, v katero so zapisovali odpovedi stalnega bivališča, ni dosledno izpolnjena, kar je razvidno iz samega vira in če upoštevamo padec rezidenčnega prebivalstva v teku dvajsetih in do srede tridesetih let, ki se iz registrov nikakor ne kaže. Zaradi vsega tega ni bilo mogoče ugotoviti, kateri in koliko izmed evidentiranih izseljencev je bilo uradno samo začasno odsotnih in kateri ter koliko se jih je bilo že odreklo stalnemu bivališču v matični občini in prešlo tudi v formalno izselitev, ne da bi to ostalo ustrezno zabeleženo. Zbranih podatkov torej ni mogoče uporabiti v smislu natančnejše statistične slike o stanju izseljevanja v občini Sovodnje, ampak le kot indikativno podlago za vpogled v splošne tipološke in strukturne značilnosti pojava.

Podatkovna zbirka obsega 261 imen občanov, ki so se podali v izseljenstvo v teku dokaj dolgega obdobja, neke od osemdesetih let 19. stoletja do leta 1930. Kot je razvidno iz tabele 2, postane število odhodov relevantnejše z začetkom stoletja in se nato močneje povzpne v letih pred prvo svetovno vojno.¹² Podrobnejša razvrstitev kaže, da se jih je največ zvrstilo leta 1911, zlasti pa leta 1915. Po vojni prekinitvi se nato tok nadaljuje, v prvi fazi zlasti s koncentracijo odhodov v letih 1919 in 1921, nato pa v letih 1925–27 in predvsem od leta 1928 dalje, ko doseže višek.

Sovodnjski izseljenci iz zadnjih desetletij 19. in prvih let 20. stoletja so bili predstavniki »klasičnih« kontinentalnih tokov s furlanskega hribovitega območja, ki so bili usmerjeni proti srednje in deloma vzhodnoevropskim deželam. Najdemo jih namreč na Madžarskem, v Nemčiji, Rusiji, Avstriji in Romuniji. V desetletju pred prvo svetovno vojno pa pride močno do izraza prej omenjena čezoceanska specializacija beneškoslovenskega izseljevanja, ki se nadaljuje tudi v dvajsetih letih. Čezoceanski tok zajema kar 64,4% vseh evidentiranih izseljencev (tabela 3), pri čemer so skoraj izključni cilj ZDA (151 primerov ali 57,8%). Naši podatki potrjujejo močno intenzivnost izseljevanja proti temu cilju v petletju 1911–15 in njegovo nadaljevanje po vojni, ko je tok, po izdatnejših letih 1919 in 1921, ostajal še vedno živahen in prednjačil pred drugimi usmeritvami vse do leta 1929. Druga čezoceanska priseljenska cilja, ki sta prišla v poštev šele v teku dvajsetih let, sta bila Argentina in v enem primeru Urugvaj. Novost med usmeritvami pa je bila v dvajsetih letih predvsem Francija, ki je v času naraščanja gospodarske krize in vse tesnejšega ter nazadnje tudi dokončnega zaprtja vrat ZDA priseljencem neanglosaškega izvora postala zaradi primanjkovanja delovne sile, kot posledice demografskih neravnovesij, novi izhod za izseljence iz Italije in tudi drugih evropskih držav. Pomanjkanje podatka o letu odhoda v skoraj

¹² Številke, nanašajoče se na 19. stoletje in delno do prve svetovne vojne, so seveda pomanjkljive, če pomislimo, da jih loči od evidence dokaj dolgo obdobje, v teku katerega so se mnogi izseljenec vrnili ali preminili in njihova odsotnost v viru ni bila zabeležena.

polovici primerov nam ne dopušča podrobnejšega dojetja dinamike francoskega toka. Jasno pa je, da se je ta usmeritev močno uveljavila predvsem ob izteku desetletja. Leta 1930 je tako odšlo najmanj 17 ali 38% vseh tedanjih sovođenjskih izseljencev v Francijo, kar je predstavljalo več kot tri četrtine vseh odhodov tistega leta in je bilo po vsej verjetnosti povezano s kako pogodbeno ali drugo organizirano obliko vključevanja v delovno tržišče. Združene države Amerike in Francija sta torej s skoraj 58-odstotnim oziroma več kot 17-odstotnim deležem (45 primerov) najpogostejše zastopani državi med cilji izseljencev iz našega seznama. Na tretjem mestu je Italija z malo manj kot 9% deležem, medtem ko dobimo med ostalimi, poleg že omenjenih Avstrije, Madžarske, Rusije, Nemčije in Romunije, še Belgijo in Švico. Za Italijo moramo spomniti, da je naša statistika, glede na izvor in značilnosti podatkov, posebej nereprezentativna in jo je treba potemtakem jemati z dodatno rezervo.

Med izseljenci so daleč prevladovali moški (214 primerov ali 82%), ki so najpogostejše odhajali iskat dela in zaslužka med 21. in 35. letom starosti (skoraj 69% datiranih odhodov) in delno še do 45. leta (18% odhodov) (tabela 4). Pri ženskah je starostna slika ob odhodu – tudi zaradi manjšega števila (47 primerov) – mnogo bolj enakomerna, s poudarkom na obdobju med 16. in 30. letom. Časovno se žensko izseljevanje postavlja v obdobje od petletja pred prvo svetovno vojno dalje (tabela 2) in sledi v glavnem usmeritvam moških tokov, pri čemer prevladujejo kot cilj ZDA s 26 primeri ali 55,3% vseh izseljenk. Poudarka vredna izjema pa je bil italijanski tok, v katerem je bil ženski spol nadpovprečno zastopan, kar moramo najbrž pripisati tisti čas za vso Benečijo značilnemu pojavu »dikel« (služkinj). Izmed 23 v Italiji nahajajočih se izseljencev je bilo namreč 8 deklet in tudi starejših neporočenih žensk, ki so bivale v Milanu, Turinu, Trstu, Neaplju in Trentu in za katere lahko z določeno verjetnostjo trdimo, da so se preživljale s služenjem pri mestni gospodi.

Razporeditev izseljencev po krajevnem izvoru (tabela 5) kaže precejšnjo neenakomernost pojava znotraj sovođenjskega občinskega ozemlja. V primerjavi s številom prebivalstva so izseljenci prihajali predvsem s širšega območja Čeplesišč (Čeplesišče, Polava in Gabrovica) in Mašer (Mašere, Jeronišče, Duše, Jelina), nekoliko manj z območja Matajurja (Matajur, Brca, Strmica, Pečnje, Ložac). Sicer pa je pojav zajel predvsem številčnejša in bolj strnjena naselja, in sicer Čeplesišče, Mašere, Trčmun in Matajur, v katerih je živelo povprečno okrog 43% prebivalstva in od koder je prihajalo več kot 66% izseljencev. V največjem kraju, Sovodnjah, pa je bil odstotek izseljencev v primerjavi s številom prebivalstva najnižji in neprimerno manjši kot v ostalih štirih pomembnejših naseljih. To nam potrjuje splošno veljavno dejstvo, da je izseljevanje zajelo predvsem višje predele hribovitih območij. O dejavnikih in širšem ozadju takega razvoja pa tu ni mogoče podrobneje razpravljati, ker lahko na mnoga s temi problemi povezana vprašanja odgovori le poglobljanje v demografske, agrarne, lastninske in druge družbeno-gospodarske strukturne značilnosti sovođenjskih skupnosti in območja. Razpolagati pa bi bilo treba tudi s popolnejšo sliko prostorske mobilnosti prebivalstva in upoštevati oblike izseljevanja, ki jih naša statistika ne zajema.

Sicer pa so iz tabele 6 jasno razvidni nekateri osnovni tipološki obrisi v statistiki

zastopanih izseljenskih tokov. Rekli smo, da je zaradi povečane obljudenosti tradicionalna agrarno-pašniška ekonomija vse manj zadoščala potrebam družin in vse bolj silila k naslanjanju na vire izven domačega kraja. To pot so zato, kot vidimo, ubrali mnogi družinski poglavarji, ki so na ta način dopolnjevali družinski dohodek oziroma je to predstavljalo že osnovni vir družinskega prežitka in je bil mnogokrat tudi zaslužek boljši in ugodnejši za družinsko gospodarsko konjunkturo. Tako se je skoraj polovica družinskih poglavarjev zadrževala v tujini in daleč od svojcev vse od let pred prvo svetovno vojno in še prej. Preostali pa so se večinoma izselili v drugi polovici dvajsetih let, kar lahko vzporejamo s povečanimi potrebami v obdobju zaostrovanja gospodarske krize.

Izseljenski korak pa je bil, kot nas opozarjajo številke, predvsem stvar še samskih članov ožje oziroma razširjene družine. Če sta namreč pri družinskih poglavarjih obstajala trdnejša vez s tradicionalnim družinskim gospodarstvom, ki so ga dedno prevzeli od prednikov (zanimivo bi bilo ugotoviti, če je ta prevzem predpostavljala kako začasno izseljensko obdobje v smislu »priprave« in pridobitve sredstev za izplačilo ostalih potomcev), in težnja po usklajevanju krajevnih življenjskih resursov z zunanjimi viri dohodka, so se njihovi bratje in sestre kot tudi potomstvo soočali z vse večjo marginalizacijo svojega položaja. Z izseljevanjem so si tako zagotavljali prežitek in čestokrat prispevali k dohodku celotnega gospodinjstva, hkrati pa je to zanje pomenilo gospodarsko osamosvojitvev in odpiranje življenjskih perspektiv (na primer doseganje pogojev za ustvaritev lastne družine), ki bi jih drugače težje uresničili. Izseljevanje je bilo potemtakem ne le pomemben gospodarski dejavnik, ampak za mnoge tudi emancipacijsko dejanje, čigar alternativa je ostajala kot pogostokrat v preteklosti samsko življenje pod streho razširjene družine.

Poimenski podatki, ki nam omogočajo vpogled v družinske agregate in sorodstvene zveze izseljencev, nam nadalje nudijo nekaj indicov tudi o načinu izseljevanja. Odhajanje v svet v iskanju novih ali alternativnih gospodarskih virov, najsibo sezonsko ali dolgoročneje, predpostavlja vrsto elementov, od katerih je odvisno odločanje glede izselitve, izbire časa in cilja, v skladu pač s poklicnimi rekviziti ter s potrebami in pričakovanji, ki naj jim izseljenski korak zadosti. Potrebno je poznavanje možnosti zaposlitve in zaslužka, pomembna pa je tudi organizacijska plat izselitve ter določena zagotovila glede nastanitve v novem okolju. To je še posebej veljalo za čezoceansko izseljevanje, ki je poleg jezikovnih in drugih pregrad, povezanih z »drugáčnostjo« ameriškega kontinenta, predpostavljalo nemajhno finančno breme za plačilo prekomorskega potovanja, na katerega se ni kazalo podajati le z golim upanjem in brez vsaj minimalnih jamstev, da bo investicija poplačana. V Italiji je izseljencem v oporo in zaščito deloval dokaj razvejan državni aparat s številnimi postojankami v tujini, saj je bilo izseljevanje vse do spremembe odnosa do tega pojava leta 1928 pomembna postavka narodnega gospodarstva in socialne politike.¹³ Vlade (in to ne samo italijan-

¹³ O državnih strukturah, pristojnih za izseljevanje, glej Francesca Grispo (ur.), *La struttura e il funzionamento degli organi preposti all'emigrazione (1901–1919)*, Roma 1986.

ske) so bile zato zainteresirane za čim ugodnejšo vključitev delovne sile v mednarodno tržišče dela, bodisi zaradi koristi izseljencev samih in njihovih družin, bodisi zaradi koristi matične države, kamor se je stekal del prisluženega denarja.¹⁴

Še važnejša opora izseljenskim procesom pa so bile neuradne in neformalne strukture, ki so jih tvorili izseljenci sami in ki so slonele na družinskih, sorodstvenih, prijateljskih in drugih zvezah. Skozi te mreže, ki so se razpredale preko državnih meja in oceanov, so se pretakale informacije med območji zaposlovanja in izvornimi bazami delovne sile. Na te vezi in poznanstva so se izseljenci najpogosteje oslanjali, ko so stopali na pot izselitve in dela v tujini in ko ni šlo za vladne ali kake druge organizirane izseljenske načrte. Tega je za sabo poklical družinski član, ki se je že ustalil v priseljenem okolju, mu nudil prvo prebivališče in nemalokrat plačal čezoceansko vožnjo, oni se je naslonil na vaščana, ki ga je informiral o ugodnih možnostih zaslужka in ga vpeljal v delovno tržišče, tretji je odšel v ta ali oni delovni revir, tako da je sledil verigi svojih poklicnih tovarišev (na primer zidarjev, rudarjev, opekarjev) in podobno. Vse to je bilo spet posebej pomembno pri izseljevanju v ZDA, kamor zaradi liberističnih načel in svobodnega tržišča dela nisi smel vstopiti z že vnaprej sklenjeno delovno pogodbo in brez jamstev, da ne boš padel v breme državi. »Izseljenski verigi« lahko gotovo pripišemo tudi močan vpliv na čezoceansko specializacijo beneškega izseljevanja, ki je bilo na ta način – poleg spodbud v izvornem kraju – deležno še dodatnih atraktivnih impulzov. Na podlagi solidarnostnega sistema in širših kulturnih ter drugih afinitet so se v ZDA izoblikovale tudi benečanske skupnosti, predvsem v Chicagu, kjer so imeli priseljenci tudi svoje društvo.¹⁵

V naši podatkovni bazi se zrcali marsikateri izmed nakazanih tipoloških aspektov in mehanizmov izseljenske verige. Nanje nas opozarja že statistika družin glede na število njihovih članov v izseljenstvu (tabela 7). Iz nje razberemo, da je polovica družin izseljencev štela več kot enega odsotnega člana, četrtnina po dva, ostale pa po tri in več. Ta podatek kaže po eni strani na pomen izseljenskih virov v okviru družinske ekonomije, po drugi pa nas opozarja na težnjo po samoreproduciranju, kar ni bilo povezano zgolj z gospodarsko potrebo in iskanjem dopolnilnih oziroma alternativnih resursov, ampak, kot rečeno, tudi s težnjo po preseganju kalupov tradicionalnega načina življenja in osvajanjem novih družbeno-gospodarskih strategij ter nove miselnosti. Temu je nedvomno utirala pot tudi izkušnja t. i. izseljenskih »predhodnikov«, se pravi tistih članov družine in širše skupnosti, ki so prvi »prodrali« v priseljenke kraje in postajali oporne točke nadaljnjih selitvenih navez.

Za konec še nekaj konkretnih primerov. Družina Cudrig iz Mašer št. 72 je bila po vsem sodeč med tistimi z najstarejšo izseljensko tradicijo. Evidenca v registrih prebivalstva je ugotovila odsotnost kar petih njenih članov, med katerimi sta se dva, Gio-

¹⁴ Ercole Sori, *L'emigrazione italiana dall'Unità alla seconda guerra mondiale*, Bologna 1979, str. 119–188.

¹⁵ Prisotnost Benečanov beležijo še v Clevelandu, Dertoitu in raznih krajih zveznih držav Illinois, Indiana, Washington ter v Kanadi. Luigi Ridolfi, *I friulani nell'America del Nord*, Udine 1921, str. 54.

vanni in Antonio, nahajala na Madžarskem že od leta 1881. To sta bila strica družinskega poglavarja, ki sta se bila izselila še pred njegovim rojstvom kot 21 oziroma 17-letna neporočena fanta. Tik pred prvo svetovno vojno je v splošnem naletu čezoceanskega izseljevanja odpotoval v ZDA 26-letni poglavarjev brat Filippo, za katerim je šel leta 1921 še 28-letni brat Mattia, medtem ko je najmlajši brat Antonio odšel leta 1930 pri 33 letih na delo v Francijo. Družino Dus iz Mašer št. 78 so zapustili štirje poglavarjevi bratje. Prvi je v ZDA odšel leta 1912 Biagio, ki sta se mu nato sredi dvajsetih let pridružila še Andrea in Francesco, Callisto pa se je bil leta 1925 odločil za Urugvaj. V ZDA so se izselili tudi trije poglavarjevi bratje iz družine Chiabai iz Barce št. 59, najprej leta 1915 29-letni Valentino, leta 1921 sta nato šla za njim še 34-letni Giovanni in 32-letni Vincenzo. V nekaterih primerih so se izselile cele družine skupaj, kar še posebej kaže na delovanje solidarnostnih mrež in povezav, saj so bila družinska presajanja v nova okolja brez opor in relativno trdnih jamstev tvegana in malo verjetna. Taka je bila družina Gosgnach, ki je leta 1915 zapustila svoj dom v Matajurju št. 15 in odšla v ZDA. Sestavljali so jo 36-letni oče Antonio, njegova žena Marija Birtig, 15-letni sin Alberto in 13-letna hči Elena. Z njimi pa je odšla še samska Antoniova sestra Angelina, stara 28 let. Zanimiv je nato primer družine Medves iz Strmice št. 74, katere člani so se ravno tako izselili v ZDA. Leta 1919 je odšel poglavarjev 26-letni brat Giovanni, nakar mu je leta 1926 sledila poglavarjeva žena Marcella Gosgnach in nazadnje se ji je leta 1929 pridružil še njen mož Ermenegildo, se pravi poglavar sam. Šlo je torej za nekoliko neobičajen način družinskega izseljevanja po fazah, ki se je navadno pričevalo s »poskusnim« odhodom družinskega poglavarja in nadaljnjo pridružitvijo soproge in eventuelnih otrok, tu pa se je iz kdo ve katerih razlogov razpletalo po drugačni sosledici. Taki in mnogi drugi podobni primeri so seveda le površinski pokazatelji poteka izseljenskega procesa in pričajo le indirektno o »delovanju« družinskih in širših selitvenih navez. Šlo je za prave strategije, ki predstavljajo važen vidik ne samo za razumevanje izseljevanja, ampak tudi širše zgodovine skupnosti v izvornem kraju in v izseljenstvu. Osvetliti pa jih je mogoče le z globalnim pristopom preučevanja in s pomočjo več vrst dokumentarnih virov, med katerimi so lahko še posebej dragoceni družinski arhivi in izseljenska korespondenca.

IZSELJEVANJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

S koncem druge svetovne vojne se je začela nova faza v zgodovini izseljevanja iz Slovenske Benečije. Težka gospodarska situacija, ki je pestila vso državo, se je toliko bolj izrazito kazala v gorskem in predgorskem svetu, ki ga je vojna, s tem da je onemogočila delovanje hribovske kombinirane ekonomije, še dodatno osiromašila in zaostila življenjske razmere. Zato je bilo povsem naravno, da se je takoj po vojni prebivalstvo množično obrnilo k že preizkušenemu »strateškemu« gospodarskemu izhodu: izseljenstvu.

To usmeritev je pod pritiskom velikih socialnih neravnovesij, potreb izčrpanega

prebivalstva in pomanjkanja delovnih mest v domačem gospodarstvu osvojila tudi italijanska država. Ta je po fašističnem obdobju t. i. nadzorovanega izseljevanja zopet odprla svoje meje vsem, ki so bili pripravljeni odhajati po zaslužek na tuje in kot v času po zedinjenju vključila »izvoz« delovne sile med programske smernice ekonomske politike.¹⁶ V tem duhu je že leta 1946 sklenila tudi meddržavni sporazum z Belgijo, ki ji je primanjkovalo rok za ponoven zagon svoje premogarske industrije, od katere je bil odvisen belgijski gospodarski razvoj. Italija se je obvezala priskrbeti 50.000 delavcev, v zameno pa je za vsakega dobila določeno količino premoga. Slednja klavzula je sicer ostala dolgo časa tajna in je kasneje povzročila val ogorčenja, saj so se izseljenci v njej prepoznavali kot predmet trgovanja med državama. Leta 1947 je Italija sklenila dvostranske sporazume za sprejem italijanske delovne sile v razne sektorje zaposlovanja tudi s Francijo in drugimi državami, kamor je ravno tako odšlo v iskanju boljšega kosa kruha na tisoče italijanskih delavcev.¹⁷

Manifesti s ponudbami za delo v tujini so se kmalu po končani vojni pojavili tudi v Benečiji in prebivalstvo se je množično prijavljalo na občinskih uradih, kjer so bile na voljo informacije in prek katerih so potekale formalnosti za rekrutacijo. Poleg Belgije in Francije so mnogi Benečani v prvih povojnih letih odhajali tudi v Švico in Anglijo. Anglija je bila takrat »zanimiva« predvsem za dekleta in ženske, ki so tako kot služkinje v velikem številu razen italijanskih ubrale še nove izseljenske poti. Nekateri izseljenci pa so se odpravili tudi v Jugoslavijo in seveda v italijanska industrijska območja.

Z leti so se razmere na mednarodnem tržišču dela spremenile in selitveni tokovi so se delno usmerili proti novim ciljem, med katerimi so prednjačile Kanada, Avstralija in Nemčija. Ključnega pomena pa je bil predvsem radikalen premik v tipologiji izseljevanja, in sicer prehajanje od začasnih oblik domovanja v krajih zaposlovanja k trajnemu in dokončnemu zapuščanju dolin. S tem se je sprožil znani proces demografskega izpraznjevanja Benečije, ki je v desetletjih po drugi svetovni vojni izgubila več kot polovico svojega prebivalstva (tabela 1). To je bil neizbežni odgovor na dokončni propad družbeno-gospodarskega sistema hribovitih območij, kjer so zlasti mlade generacije sedaj pogrešale ne le ekonomskih perspektiv, ampak tudi možnosti razvoja, ki bi jim omogočale stopati v korak z modernizacijo družbe in življenja. V primerjavi z ostalim furlanskim hribovitim svetom pa je bil v Benečiji proces demografskega upadanja znatno bolj izrazit, kar je bilo le delno odvisno od »naravnih« socio-ekonomskih teženj. Odgovornost moramo namreč iskati tudi v politiki razvoja in prostorskega planiranja, ki je iz politično-nacionalnih razlogov s pozitivnimi določbami pogojevala gospodarski razvoj in vse večjo marginalizacijo teh območij. Tako je, skupaj z dejavniki morečega protislovenskega ozračja, ki je dolga desetletja po vojni objemalo Benečijo, dodatno spodbujala prebivalstvo k izseljevanju. To se je vse bolj odlo-

¹⁶ Ferruccio Clavara – Riccardo Ruttar, *La comunità senza nome: La Slavia alle soglie del 2000*, Premariacco, 1990, str. 48–50.

¹⁷ Ferruccio Clavara, *Od duoma ... do čarnaga pakla*, Unione Emigranti Sloveni del Friuli – Venezia Giulia, Cividale del Friuli, 1997, str. 93 in sl.

čalo, ob že znanih ciljih, tudi za deželna industrijska in urbanizirana območja, kjer so si domovanje izbrali tudi mnogi povratniki iz tujine.¹⁸

Izseljenski procesi in negativni demografski razvoj se v Sovodnjah nista bistveno razlikovala od ostalih beneškoslovenskih občin. Podatki ljudskih štetij (tabela 1) nudijo jasne indikacije o značaju in obsegu pojava. Do šestdesetih let so bile še vedno v znatni meri prisotne začasne oblike izseljevanja, ki so zajele rekordno število prebivalstva. Leta 1951 je število začasno odsotnih preseglo 18% rezidentnega prebivalstva, do naslednjega štetja pa je naraslo na 24,4%. Hkrati pa se je vse več občanov odločalo za definitivno zapuščanje domačih vasi. Število rezidentnega prebivalstva, ki se je bilo od leta 1936 zopet znatno dvignilo (zaradi povečane rodnosti v prvih povojnih letih in verjetno tudi zaradi vračanja izseljencev), je tako od petdesetih let dalje strmo padalo in privedlo v štirih desetletjih do skoraj 63% izgube. Višek je ta padec, ki je bil seveda tudi rezultat močnega naravnega demografskega nazadovanja zaradi osiromašenja najvitalnejših segmentov demografskega sestava, dosegel med leti 1951 in 1971 (skoraj 41%).¹⁹

Tabela 8, ki sloni na registrih oseb, izbranih iz matične knjige, prikazuje inozemske usmeritve izseljenskih tokov, pri čemer velja opozoriti, da pri mnogih izseljencih navedene države niso bile nujno prvi in tudi ne dokončni cilji, ker se je njihova mobilnost pogostokrat nadaljevala, v skladu pač s spreminjanjem tržišča dela, gospodarskih konjunktur posameznih držav in splošne geografije mednarodnih selitev. Tako so se na primer s krizo rudarske industrije in zapiranjem premogovnikov v Belgiji mnogi izseljenci premaknili v druge evropske ali tudi čezoceanske države.

OSEBNI POGLEDI NA IZSELJENSTVO

Sicer se pri delu na raziskovalnem taboru nismo posebej ukvarjali s specifično povojnih izseljenskih procesov iz občine Sovodnje, ki so bili med drugim že deležni podrobnejšega preučevanja.²⁰ Bolj so nas zanimali življenjski vidiki pojava in osebne izkušnje izseljencev, da bi globlje razumeli razmere in okoliščine, v katerih se je porajala izseljenska izbira, načrte in pričakovanja izseljencev, njihovo delo in življenje na tujem in podobno, vse do odnosa do njihovega izvirnega kraja, beneške stvarnosti in »nove domovine« ter današnjih pogledov in sodb o življenjskih izbirah. Zato smo opravili terensko raziskavo z metodo intervjuvanja, v katero smo zajeli nekatere stalne izseljence v tujini, ki so se v času tabora mudili v domačem kraju na poletnih počitnicah, domačine s krajšo izseljensko izkušnjo in tudi take, ki se po večdesetletnem delu in bivanju v raznih evropskih državah po upokojitvi pripravljajo na stalni povrtek v rodni kraj.

¹⁸ F. Clavara – R. Ruttar, n. d., str. 77–79; Pavel Stranj, *Slovensko prebivalstvo Furlanije – Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*, Trst 1999, str. 182–193.

¹⁹ Prim.: G. Meneghel – F. Battigelli, n. d., str. 141 in sl.; F. Clavara – R. Ruttar, n. d., str. 58–60.

²⁰ Glej predvsem že citirana dela F. Meneghel in G. Battigelli ter F. Clavara in R. Ruttarja.

Vsi intervjuvanci so med razlogi izselitve izpostavili brezperspektivnost, če ne celo brezizhodnost gospodarskega položaja, zaradi česar se jim je izseljenski korak kazal kot nekaj skorajda fiziološkega in so v njem prepoznavali edino pot, ki je vodila v bodočnost. Zato, a tudi zaradi globoke zakoreninjenosti v kulturi njihove skupnosti in v zavesti vsakega posameznika, že od otroških let dalje, izseljevanje ni bilo prikazano v dramatičnih tonih in tudi ne z občutkom resigniranosti, kot če bi pomenilo izbiranje nekega nujnega zla. Rekli bi lahko, da jim je pomenilo že dobro preizkušeno in utečeno sredstvo gospodarske strategije, za mnoge novince pa tudi neke vrste življenjsko iniciacijo, ki so jo pričakovali in doživljali kot korak na poti osebnega osamosvajanja prek soočanja s »širnim svetom«. Napačno pa bi bilo misliti, da izseljevanje ni nosilo s sabo težkih in mnogokrat travmatičnih momentov, tako za same izseljence, ki jih je v tujini čakalo trdo in pogostokrat nevarno delo, neudobno in nezdravo življenje po skupinskih bivališčih, nepoznano družbeno in kulturno okolje itd., kot za tiste, ki so ostajali doma, predvsem ko je šlo za mlade družine z majhnimi otroki.

Kljub dobro organizirani in, kot rečeno, s strani vladnih organov nadzorovani mednarodni mobilnosti delovne sile so mnogi intervjuvanci potrdili pomen, ki so ga še vedno imele v selitvenem procesu družinske, sorodstvene in širše družbene zveze. V marsikaterem primeru sta bila od teh zvez odvisna cilj izselitve in vrsta zaposlitve oziroma poklic, ki ga je izseljenec opravljal v tujini. Tako je na primer Giovanni D. odpotoval leta 1955 v Belgijo, ker je imel tam strica, s katerim je nato delal v premo-govniku. Bruno I. (r. 1940) se je ravno tako izselil v Belgijo, vendar šele leta 1963 in na povabilo dveh tet, ki sta tam že dolgo delali kot služkinji in ki sta mu pomagali, da se je zaposlil v neki pivovarni. Giulio P. (r. 1941) pa je sledil nekaterim vrstnikom in starejšim vaščanom, ki so se začeli konec petdesetih let zaposlovati v Švici kot zidarji in gradbeni delavci.

Nekateri so ohranili za vso delovno dobo isti poklic, drugi pa so se zaposlovali na različnih področjih, kar je bilo odvisno od številnih objektivnih dejavnikov, zlasti od gospodarskih trendov in posledično od delovnega tržišča, in seveda subjektivnih dejavnikov in okoliščin, ki so nekatere silili k iskanju ugodnejših priložnosti. S tem je bila povezana tudi nadaljnja mobilnost. Tako je Bruno I. ostal v pivovarni do predčasne upokojitve zaradi prestrukturiranja in modernizacije obrata. Giovanni D. pa je težko prenašal nezdravo delo v rudniku in se kmalu vrnil domov. Da bi lahko pretrgal delovno pogodbo, so mu od doma celo poslali telegram s izmišljeno vestjo o hudo bolni materi. Na začetku šestdesetih let je nato v domeni s tam bivajočimi vaščani odšel delat v Nemčijo za tesarja, kljub temu da v tem poklicu ni bil izučen. Ker pa se njegova žena ni bila pripravljena ločiti od doma in priti z otroki za njim, se mu je zdela Nemčija preveč oddaljena in se je po šestih letih sezonskega dela raje odpravil v Trst, kjer je nato deset let delal v kamnolomu. Tu je lahko imel pogostejše stike z družino, ki jo je obiskoval dvakrat na mesec. Tudi Gino P. (r. 1937) se med svojim prvim bivanjem v tujini ni najbolje počutil, a je kljub temu kar 5 let vztrajal v Nemčiji, kjer je delal kot zidar. Po opravljeni vojaščini (vojaška obveznost je za izseljence predstavljala precejšnjo oviro, ker je bilo treba pred njeno izpolnitvijo iz leta v leto

obnavljati dovoljenje za bivanje v tujini; tam je moral delavec ostajati vsaj 11 mesecev na leto, en mesec pa je lahko z dovoljenjem konzulata prebil doma) se je nato kot zidar odpravil v Švico, kjer je nekaj časa delal tudi na železnici. Med popotresno obnovo po letu 1976 pa je bilo dovolj dela za gradbene delavce v Furlaniji in se je zaposlil v domačih krajih. Giuseppe M. in njegova žena Marija, ki sta se spoznala in poročila v Belgiji, sta se nato izselila v Kanado, kjer živita že 39 let. Giovanni se je za ta korak odločil v želji po boljšem zaslužku, a predvsem, da bi se izognil nezdravemu delu v premogovniku, ki mu ga je zdravnik odsvetoval. V Kanado je odšel z namenom, da se zaposli kot gozdarski delavec v anglofonskem delu države, vendar je v francoskem delu našel dobro zaposlitev kot zidar, nato pa v neki tovarni, kjer je ostal do upokojitve.

Pogoji dela so bili po pripovedovanjih trdi, in to ne samo v rudnikih. Vse pa je zanimal predvsem zaslužek, tako da so radi delali na akord. Zidarji in drugi gradbeni delavci so včasih delali tudi ob sobotah in polovico nedeljskega dne, s tem da so prevzemali manjša dela na svojo roko. Nekateri so v prostem času nekaj dodatnega zaslužili s tem, da so priskočili na pomoč krajevnim kmetom pri sezonskih opravilih. Tudi bivalne razmere niso bile najlažje, predvsem za tiste, ki so se zaposlovali v rudarskih revirjih. Ti so se morali prilagoditi skupnemu bivanju v delavskih barakah, ki so jih nudile rudarske družbe in kjer si je bilo težko omisliti vsaj nekaj domačnosti in zasebnega življenja. Zato so se mnogi, če je bila le priložnost, v manjših skupinah premeščali k družinam, tako domačim kot priseljenkim, kjer so se jim, ob udobnejšem bivališču, življenjske razmere bolje uredile tudi glede prehrane in ostalih potreb. S skupinskimi bivališči so se večinoma morali sprijazniti tudi gradbeni delavci, ki so bili dokaj mobilni, saj so se pomikali na vedno nova gradbišča, tako da je bila ustalitev težja. To je veljalo predvsem za samske ali tiste, ki so bili na začasnem delu. Kdor je že imel ali si ustvaril družino in se odločil ostati dlje v tujini, je težil k temu, da si čimprej najame ali kupi oziroma zgradi lastno bivališče.

Intervjuvanci v svojih pripovedovanjih v glavnem niso izrecno naglašali problema odnosov z izseljenci iz drugih krajev in z nadrejenimi na deloviščih. Glede slednjih so vsi kot osnovno predpostavko in merilo korektnosti omenjali izpolnjevanje delovnih obveznosti. Glede prvih smo zaznali zavest o skupnih interesih in skupni »usodi«, čeprav so prihajale do izraza tudi etnične in kulturne razlike, včasih tudi v obliki sporov. Razlike so se čutile tudi na ravni »stanovskih« odnosov, na primer med rudarji, ki so bili bolje plačani, in drugimi delavci, ali tudi med samimi rudarskimi delavci, in sicer glede na težavnost in nevarnost dela ter višino plače. Posamezni intervjuvanci so naglašali odnose med priseljenci in domačim prebivalstvom, predvsem v Nemčiji, kjer so konflikti dosegli izrazito ostrino in prešli v prave spopade. Nekateri so z veseljem spregovorili o družabnosti in zabavi. Izseljevanje in tujina sta pomenila za vse najprej delo, vendar ob tem ni smelo zmanjkati časa za »življenje«, ki je bilo pravzaprav glavni smoter vsega truda in prizadevanj. »Interpretacij« tega smotra, načrtov, življenjskih izbir in usod pa je toliko, kolikor je izseljencev samih, tako da se njihovi spomini in občutki glede izseljenske izkušnje, mimo skupnih ob-

ektivnih momentov, na osebni ravni zelo razlikujejo in vsak izmed njih postane zgodba zase. Tri take zgodbe oziroma izseke pričevanj objavljamo tu v skrčeni in nekoliko prirejeni obliki kot izvirne dokumente.

Prvo je pričevanje Emilia C. (1929), ki je v drugi polovici petdesetih let delal v Švici in Belgiji. V njegovi pripovedi prihajajo do izraza trde življenjske in zlasti delovne razmere v hribovitem svetu takoj po vojni, ki se niso bistveno razlikovale od razmer v 19. stoletju. Pomanjkanje cest in druge osnovne infrastrukture je onemogočalo uvajanje modernejših kmetijskih prijemov, tako da je kmet pri opravljanju svojega dela lahko računal le na svoje roke in svoja ramena, saj ga tudi vprežna živina ni mogla razbremeniti najhujših naporov. Vendar tudi v tujini življenje ni bilo lahko, niti v bogati Švici, kjer je bil Emilio med tistimi nevidnimi hotelskimi delavci, ki so skrbeli, da bogatim gostom od vsepovsod nikdar ničesar ni manjkalo, in še bolj v belgijskih rudnikih, kjer sta fizični napor in težke delovne razmere v ozkih, temnih in slabo prezračenih rovih spremljala še tesnoba in strah pred nezgodo. Bil pa je vsaj zaslužek in to dober zaslužek, ki je pomagal preganjati slabe misli in privabil Emilija, kot mnoge druge, ki so odhajali v tujino, »ne da bi se spraševali, kam gredo, ne kaj bodo tam delali«. Za Emilia pa le ni predstavljal zadostnega razloga, da bi vztrajal v izseljenstvu več, kot je bilo potrebno za prenavo domačije in za akumulacijo nekaj prihrankov, »ker je moral človek vedno imeti nekaj denarja pri kraju«. Ravno tako ga boljši zaslužek in moderno življenje v urbaniziranih območjih nista toliko zamikala, da bi se dokončno odcepil od hribovskega okolja, kjer je imel svoje korenine in ki ga po treh letih inozemstva ni več zapustil.

Za beneške »dikle« bi lahko rekli, da so zaradi množičnosti tega pojava in pridnosti, po kateri so se odlikovale v tem poklicu, ponesle dobro ime Slovenske Benečije v elitne družbene kroge. To prav gotovo velja za Eni M. (r. 1932), ki nam je pripovedovala o lastni delovni izkušnji na Angleškem proti koncu štiridesetih in na začetku petdesetih let, ko je služila v nekem ekskluzivnem katoliškem šolskem zavodu in nato na nekem lordovskem »dvoru«. Njeno pričevanje izpostavlja predvsem problem t. i. kulturnega šoka, ki je stalen spremljevalec selitvenih pojavov, in srečevanja z različnimi kulturami in načini življenja. V Eninem pričevanju prihaja to do izraza v obliki zbeganosti zaradi jezikovnih pregrad, ki ne dovoljujejo komuniciranja z okoljem, težav pri privajanju na drugačno prehrano in okuse, skratka, skozi bolj ali manj praktične in vsekakor premostljive začetne probleme, ki pa predstavljajo le najneposrednejše elemente veliko globljega in zapletenega spoprijemanja z novim življenjskim in delovnim okoljem. V primerjavi z drugimi izseljenci je imelo to vprašanje pri diklah še dodatne specifične. Kulturni šok, ki se je pri drugih izražal v glavnem na ravni soočanja z urbaniziranim in industrijskim svetom ter drugačnimi življenjskimi kulturami, je imel pri njih močan poudarek tudi v smislu vertikalnih družbenih odnosov. Če so po eni strani ti odnosi predvidevali prilagajanje služkinj strogim pravilom in vlogam, ki jim jih je dodeljevala visoka družba, nam Enijevo pričevanje dokazuje tudi to, da prilagajanje ni bilo le enostransko, čemur sta v njenem primeru pripomogla osebna pokončnost in trdna kulturna identiteta.

Tretji pričevalec, Bernardo C. (r. 1927), zopet izpostavlja napornost hribovskega življenja, od katerega se je ločil, takoj ko je mogel sam odločati o sebi. Tako je v starosti 20 let (prej mu oče ni dovolil) brez omahovanj sledil svojim sovaščanom v Belgijo, kjer je po 24 letih dela v rudnikih dočkal upokožitev in kjer živi še danes. Čeprav je – kot večina – odpotoval z namenom, da nekaj zasluži in se nato vrne, je v resnici njegova izseljenska odločitev vsebovala že v vzgibih predpostavke trajnejšega razpleta, saj je dozorela tudi iz občutkov utesnjenosti, ki sta mu jih vzbujala hribovski ambient in življenje v družini. Poleg zaslužka ga je torej gnala v svet tudi želja po neodvisnosti in osebni svobodi, zaradi česar se je pozneje celo izogibal domačemu kraju, ker je tudi obisk med počitnicami pomenil ponovno prevzemanje »stare vloge« v izvorni družini, kjer so od njega pričakovali pomoč pri najtežjih kmečkih delih. Bernardovo pričevanje nam – podobno kot Emiliovo – odpira zanimiv vpogled v delo v premogovnikih, ki je po svoje zaznamovalo takratne generacije izseljencev, opozarja pa nas tudi na občutke, ki razdvajajo mnoge izseljence, ko se jim po dolgih desetletjih tujine v jeseni življenja vse bolj toži tudi po nepozabnih krajih svoje mladosti.

PRIČEVANJA²¹

Emilio C. (r. 1929), kuhinjski pomočnik v Švici in rudar v Belgiji:

Jaz sem moral v tujino takoj po vojski, zato ker v Italiji ni bilo dela. Takrat se je hodilo v Belgijo, treba si je bilo pomagati. Ne kot danes, ko je tudi v Italiji polno dela. Takoj po vojski tu v Italiji ni bilo zaslužka. Mi smo hodili delat po hosti, sekati drevje, da smo nekaj zaslužili. Toda težko je bilo les odpeljati. Takrat nismo imeli ne cest ne vozov ne ničesar. Vse je bilo treba na roko nositi. Da si delal, si moral iti v tujino. Leta 1945 so začeli odhajati, eni v Francijo, drugi v Belgijo in potem v Švico, Avstralijo, Kanado in naprej.

V družini nas je bilo osem otrok, oče, mama, strici in tete. Po 13 nas je bilo. Potem so se eni oženili in nas je ostalo 10. Imeli smo kmetijo, po 7, 8 glav živine. Živelimo z mlekom. Oddajali smo ga v mlekarno, potem pa so jo zaprli, ker so šli vsi dol v fabriko delat. Ker je bilo mleka malo, se ni splačalo držati mlekarnja.

Je bil vaš oče tudi v emigraciji?

Vsi. Bili smo po vsem svetu. Smo bili v Angliji, smo bili po Belgiji, v Avstriji. Po vojski je bilo organizirano. Ko je prišel razpis, smo se vpisali na občini. Jaz sem bil v Švici, ampak samo eno sezono. Potem je bilo povpraševanje za Belgijo in sem šel v Belgijo.

Se pravi, da ste hodili na sezono?

Ne, odvisno, kaj si delal. V Švico sem šel na sezono. Tam so turisti, delal sem

²¹ Magnetofonske posnetke in prepise pričevanj v benečanskem narečju in italijanščini hrani Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu.

v hotelu. Ko so zaprli ta hotel za dva meseca, pa sem dobil drugo pogodbo, a nisem sprejel. Mi ni bilo všeč. So prišli turisti iz Afrike... ob deveti ali deseti uri zvečer, namesto ležati je bilo treba v kuhinjo in takoj je bila ena ura po polnoči. Zjutraj pa smo morali vstati in ob šesti biti spet v kuhinji. Jaz sem bil kuhinjski pomočnik. Je bilo treba očistiti štedilnik z oljem in ga zakuriti, da je bil gorek, ko so prišli kuharji. Potem so pripeljali sadje, zeleňjavo, vse smo morali pripraviti. Bilo je vse sorte dela.

Katerega leta ste bili v Švici?

Jaz sam bil petinpetdesetega. Od aprila do avgusta. Imel sem 26 let. Je bil še eden tu iz Mašer. Sva se vpisala na občini in sva delala skupaj v tistem hotelu. Potem je prišla ponudba za Belgijo in sem se vpisal za Belgijo, od petinpetdesetega do devetinpetdesetega. Prej sem delal doma, na kmetiji. V Belgiji sem imel brata, ki je dve leti starejši. On je šel, ko je imel 20 let. Takrat se je šlo pri 21 letih na nabor. On je šel prej v Belgijo, tako ni šel k vojakom in ostal je v tujini.

Kako je bilo v Belgiji?

Kako je bilo, delat si moral. 1000 metrov pod zemljo, tudi 1600 metrov. Premog. Ni bilo drugega kot premog. Delal sem tudi v rovu, na akord. Vsa-ko jamo je upravljalo eno podjetje. Država je bila dolžna izkopati jamo do globine 100 metrov, nato pa so delo prevzela zasebna podjetja. Jaz sem delal vedno pod zemljo, vedno na dnu.

Ko smo napredovali s kopanjem premoga, je bilo treba tudi podpreti rov zaradi zemeljskega pritiska. Navadno vsak poldrugi meter, če pa je bila plast krhka, vsak meter. Ah, bilo je trdo. Skrb, nevarnost, strah, vročina, vse.

Kje pa ste bivali?

V barakah, ki jih je dalo podjetje. Po 100 ali 150 ljudi skupaj. Mnogi so bivali pri družinah, ki so sprejemale po 10, 12 oseb. Tam je bilo boljše, ker je gospodinja kuhala in pospravljala. V nekaterih barakah so bili sami Italijani, v drugih tudi drugi, Grki, Španci... Težko je bilo živeti skupaj zaradi različne hrane in navad. Mnogo nas je bilo s hribov, ker v hribih je več revščine.

Ste šli v Belgijo z namenom, da ostanete tam?

Imeli smo različne načrte. Jaz sem vztrajal tri leta in pol, potem se je zmanjšalo povpraševanje po premogu. Zaradi stavk smo delali samo dva, tri dni na teden, tako da se ni več izplačalo ostati. Če si popil eno pivo in kupil cigarete, nisi imel več česa prihraniti.

Ko je bilo delo in ni bilo stavk, si lahko dobro zaslužil in privarčeval. Plačeval sem 550 belgijskih frankov na teden za spanje, hrano in pranje perila. Ni bilo dosti, ker sem na akord prejemal tudi do 300 ali 400 frankov na dan. Vsak drugi mesec sem pošiljal domov okrog 100.000 takratnih lir. Ne za družino, hranil sem jih na pošti.

Koliko ur na dan ste delali?

Mi v rovih smo delali po osem ur. Včasih smo naleteli na vodne plasti. Takrat smo delali 5 ur, plačanih pa smo imeli 8, ker v tistih primerih ni bilo časa za počitek ali za malico. Bil si moker do kosti, tudi če smo imeli posebne nepropustne obleke. Voda je curljala s stropa za vrat in če si nosil srajco, si bil še bolj premočen. Taka žila je včasih trajala osem dni in bilo je, kot če bi delali pod vodo. Navadno smo delali v treh izmenah, če je bila voda, pa v štirih.

Se spominjate vašega odhoda od doma in prihoda v Belgijo? Spominjam se, ja. Odhajali smo, ne da bi vedeli, kam in kaj bomo tam delali. V kovčku smo imeli le nekaj obleke. Prvi teden zaslužka so zadržali, potem pa si konec vsakega tedna prejemal plačo. Ob prekinitvi pogodbe so ti vrnil denar prvega tedna dela.

In prvo srečanje z jamo? Preden so novinci začeli z delom, jim je vodič razkazal rudnik. Potem smo dobili opremo in začelo se je delo. Prve tedne novinci nismo opravljali nevarnih opravil. Navadno smo nalagali premog v vagone. Potem si postal pomočnik izkušenega rudarja, ki te je uvajal v pravo rudarsko delo. Ta je takoj ugotovil, če si sposoben in zanesljiv, drugače te je odslovil, ker nezgoda je bila vedno na preži in najmanjša nerodnost je bila lahko usodna. Mene je bilo strah bolj vožnje v globino in nazaj. Misel, da se lahko jeklena vrv utrže... in da je pod teboj 1500 metrov votline...

Kako ste uporabili prisluženi denar? Ko sem se vrnil domov, je bilo treba popraviti hišo. Vložil sem ga v to, ostalo pa dal v banko. Tako je bilo treba narediti, imeti tudi nekaj denarja pri kraju. Kdor je imel možnost, se je preselil v Čedad in si kupil ali zgradil hišo. Večina ni ostajala na vasi. Vsi so hoteli v dolino. V dolino pa si lahko šel samo mimo Belgije. Zdaj je tu zemlja popolnoma zapuščena, vse se je pogozdilo. Nihče več ne kmetuje, senožeti ostajajo nepokošene, le tu pa tam je kak vrtniček ali njivica. Se ne izplača. Vsi hodijo delat v tovarne, ker danes nihče noče več biti kmet. Veste, denar je denar in tudi mene je zamikala tujina, ki je nudila dober zaslužek. Ampak... ugaja mi tudi tukaj in nisem se mogel odločiti, da odidem.

Eni M. (r. 1932), služkinja v Angliji:

Kdaj ste šli za diklo?

Jaz sem šla leta 1945 v Anglijo. Takoj po zadnji vojni je bila mižerja. Jaz sem imela še anga brata in tri mlajše sestre. Tukaj ni bilo nobenega zaslužka... Tam sem bila 4 leta in pol... Tri leta sem delala v eni šoli, sem čedila... So bili iz Italije, Španije, Albanije, iz vseh krajev. To je bil en katoliški zavod, kakih 90 študentov. So tudi spali in jedli tam.

Kako ste izvedeli za to delo v Angliji?

Za to delo sem zvedla, ker je takrat prišel manifest, pravimo mi... Ni bilo kot

sedaj. V vasi nas je bilo kakih 50 deklet. Smo šle v Milan na delavsko zbornico in tam so nam vse povedali. Smo nardile prošnjo in potem so oni odločili, kam nas pošljejo. Ni bilo kaj zbirati, ker je bila ena agencija v Londonu in vsak je napravil samo prošnjo in podpisal pogodbo. Pripravili so nam potne liste in smo šle. Plačali so nam tudi pot. Ni bla reč osebna. Skupino so poslal tja gor.

Pravzaprav, jaz nisem imela še 18 let. Druge so šle prej in jaz sem čakala še 4, 5 mesecev, da sem izpolnila leta in takrat sem potem lahko šla za njimi. Dve leti potem je pršla druga moja sestra, ki je bila dve leti mlajša. Tisto leto, ko sem jaz prišla domu, je pa šla še tretja sestra. Po dveh letih je šla dol v Italijo, tam so bile tekstilne fabrike.

Iz naše vasi, Čeplesišč, nas je bilo kakih 20 tam v Angliji. Ja, eno leto prej, eno leto potem v tistih časih do leta 1950 so hodili. Bli smo v Londonu. Jaz sem bila 20 km zunaj. Kjer je bil ta zavod, so bile hiše na redko, sto metrov naprej je bila ena grofica.

Kako ste se pripravljali, kaj se spominjate o odhodu?

Ja, takrat sem bila mlada... Tist dan, ko sem prišla v London, so mi rekli, da se moram z vlakom peljati še 20 kilometrov naprej in izstopiti v kraju, kjer je bil tisti zavod. Tam da me bo nekdo čakal. Ampak... kaj sem jaz vedela kje in kako... na vlaku je postala ena velika zmešnjava. Pri meni je sedela neka gospa, ki je vse slišala... izstopite tu in tu... in ona mi je pomagala. In ko sem prišla na postajo, je prišel en mož z avtom in me je vprašal za ime. Potem smo se peljali tri četrt ure po hosti... krave so se pasle... Ko sem prišla v zavod, nisem znala kam iti, nisem znala jezika, nisem znala nič. Mož pa je bil zelo pošten. Vzel je takoj italijanski slovar, me vprašal, če sem lačna, če bi jedla. Hrana je bila popolnoma drugačna kot pri nas. Ni se bilo mogoče privaditi. Kuhali so na primer riž z mlekom in sladkorjem in češpljami na vrhu. Si mogel z žlico jest. Mi tistega nismo poznali. Pili so samo čaj, kave niso imeli. Jaz nisem bila vajena te hrane in postalo mi je slabo. Mož mi je potem prinesel kavo, mi pokazal, kje je mleko, kje kruh, jajca, sir in... postreži se sama! Od takrat sem sama vzela, kar sem hotela... saj sem se potem privadila tudi tiste njihove hrane.

Ste tudi vi njih kaj naučili?

Ja, ja, sem, toda pri drugih. V zavodu sem ostala tri leta in pol. Potem je moj oče zbolel in mama tudi. Tako sem šla par mesecev domov. Ko se je stanje izboljšalo, sem se odločila, da grem še eno leto, pa drugam. Pišem agenciji v Londonu in me pošljejo k nekemu lordu. Ta je imel dosti prijateljev in gostov, vsak dan po 20, 30 ljudi. So bila težka dela. Vstajali smo ob petih zjutraj in včasih šli spat ob 1 po polnoči. In tedaj je za lep čas kuharica zbolela. Gospodar me je vprašal, naj jaz kuham. Rekla sem, da znam, toda po našem. Tam pa so bili Francozi, iz Indije, iz Amerike. Hodili so od vsepovsod, ker so hodili jahat in lovit.

Oni so poznali samo kuhano hrano. Juho so skuhal s kokošjim mesom, to meso servirali s smetano, juho pa vrgli stran. Jaz pa sem ponudila malo juhe s testenino za prvo jed. Za drugo pa peteline u peči, z oljem in ocetom, in pečenko. In spekla sem tudi gubanico. Skrbelo me je, kaj bo gospodar rekel. Bil je zelo strog. Kuharica je delala že 40 let, jaz pa sem bla tista, ki je na mizo nosila, in sem morala stokrat prinesiti nazaj, ker to ni bilo dovolj kuhano, ono ni bilo dovolj pečeno, tole je prežgano, tole ni dovolj slano... Takrat sem se prav potila. Pa je prišel gospodar. Povej s čim si to nardila (juho) – je dejal. Če vam povem – sem rekla – ne boste več jedli. Ste jo pojedli? Je bila dobra? – sem vprašala. Potem sem povedala, da sem dala notri kokoš, olje, ocet in tako naprej. Bila je dobra, vsi so jo radi snedli – je dejal. Potem peteline. Ja – sem rekla – vi peteline kuhate. Petelini pa so za peč. So bili dobri? Ja, dobri. In pa gubanica – sem vprašala – to pa je pecivo po našem. Ko sem jo nesla na mizo, so spraševali, kako se jo pripravi. To pa je tajnost – sem rekla – ki je ne smem povedati. En Amerikanec me je vprašal, če mu naredim eno, da jo nese v Ameriko. En teden sem delala za kuharico, ampak po našem. Zнала sem tudi na njihov način, saj sem bla štiri leta tam in sem videla vsak dan, kako so kuhali. Ampak jaz sem kuhala po našim. Če hočejo, naj snedejo, če nočejo, pa... jaz nisem bila tam za kuharico.

Bernardo C. (r. 1927), rudar v Belgiji:

V Belgijo ste odšli leta 1948. Kaj se o tem spominjate?

Eh, bila je mižerija in odhajali smo gor. Bil je razpis in prijavil sem se. Star sem bil 20 let in za štiri dni sem se uspel izogniti vojaščini. Rojeni do zadnjega aprila so morali namreč k vojakom, jaz pa sem rojen 4. maja in tako sem se izmaknil. 24 let sem delal v rudniku. Na začetku šestdesetih let je prišla kriza. Jaz sem imel že 13 let dela, še 12 mi jih je manjkalo za penzijo, ker se je takrat odhajalo v pokoj po 24 letih. Pred mano pa so šli po 28 in še prej po 30.

Z moje vasi smo odšli v treh v Belgijo, eden pa se je v Milanu premislil in se vrnil domov. V Belgiji pa jih je bilo že mnogo vaščanov, ki so odšli že leta 1946. Takrat me oče še ni pustil z njimi. Do 18. leta so zahtevali dovoljenje staršev, drugače občina ni pustila podpisati delovne pogodbe. Na pot sem se podal ob veliki noči in tako sem preživel prvo veliko noč v Belgiji. Dva dni kasneje sem že delal v jami. Spominjam se, da so nas v Milanu čakali delegati, ki so nas razmeščali in usmerjali v ta ali oni rudnik. Če pa si imel naslov nekoga, ki je že bil v Belgiji, si lahko odšel k njemu. Vlaki so bili polni. Premikali smo se tudi iz enega rudnika v drugega.

Koliko časa ste nameravali ostati v Belgiji?

Eno leto. Potem pa sem se premislil, ker doma sem moral delati še več kot v Belgiji. Pri šestnajstih letih sem že nosil kvintale drvi, sena in vsega na

ramenih, ker tu ni bilo cest, vse je bilo treba tovoriti na ramenih. Travniki so bili počiščeni, njive obdelane, treba je bilo obdelovati polja in kositi. Ko je dozorel kostanj, ga je bilo treba pobrati in odnesti domov in ravno tako krompir. Kvintali in kvintali. Iz Sovodenj je bilo treba pretovoriti moko, koruzo pa dvakrat, najprej v dolino v mlin, nato spet v vas. Življenje ni bilo lahko. Zaradi tega sem rajši ostajal v Belgiji in poleti nisem prihajal niti na obisk, drugače sem moral delati kot osel. Rajši sem se 15 dni potepal po Nemčiji in Franciji. Doma sem se počutil kot suženj. Ko so leta 1956 naredili cesto, sem prišel z motorjem. Problem je bil tudi odnos z očetom, s katerim se nisva razumela. Jaz sem se hotel poročiti z nekim dekletom, ki ga on ni maral. On je hotel nevesto, ki bi bila sposobna nositi kvintale. Takrat je bilo treba delati in samo delati. Prepirala sva se in tako... se nisem nikoli poročil. V Belgiji pa sem si našel družico in z njo živel 27 let.

Kako je bilo prva leta v Belgiji?

Najprej smo bivali v nekem bivšem ujetniškem taborišču, v barakah, okrog 10.000 ljudi. Delali smo z nemškimi ujetniki, vendar ločeno. Njih so zadržali do leta 1949. Niso jih puščali iz taborišča, drugače je prišlo takoj do prepirov med Poljaki, Nemci, Madžari in Čehi. Poleti je bilo kar v redu. Pozimi pa je zeblo, kljub kurjenju sredi barake. Zdravje je trpelo, ker nas je spalo po 20 v eni sobi in zaradi kurjave je primanjkovalo kisika. Po šestih mesecih smo se preselili k družinam. Hrana je bila boljša. Eden se je nato poročil, drugemu se je pridružila žena in otroci... Z bratom sva stanovala pri neki družini iz Benetk. Kuhinja je bila dobra. Njihov zaslužek pa je bil predvsem v pijači, ker po večerji so prihajali na obisk prijatelji. Igrali smo karte, popili kak kozarec in se čutili bolj zadovoljne.

Kakšno je bilo delo v rudniku?

Začel sem v glavnem rovu. Tam je bilo delo »čisto«, toda zelo naporno, ker smo morali premikati 105 kg težke cementne bloke. Z njimi smo oblagali stene rova. Potem sem šel delat drugam, kjer smo rove zavarovali z železnimi podporniki. Bilo je lažje. Pogosteje pa je bilo treba popravljati podporne, ki niso bili tako močni kot beton in so se upogibali pod zemeljskim pritiskom. Delal sem tudi v rovih, ki jih je zalivala voda. Če so črpalke odpovedale, smo imeli noge v vodi. Kopal sem tudi premog, kar pa je po mojem med najlažjimi opravili. V rudniku je cela vrsta drugih poklicev in to zelo odgovornih. Od njih je odvisna varnost. Mnogi delavci so ostali spodaj, ker niso dovolj vestno opravljali svojega dela. Na srečo nisem imel nesreč. Nikoli niti praske, lahko rečem.

Nevarnost je vedno prisotna. Kjer je bil rov podprt z železom, je bilo bolj nevarno, ker nisi zaznal, da se plast premika. Les pa škripa in te opozori na nevarnost. Zato smo podpirali kombinirano z železom in tramovi. Pogostokrat je žila navpična in rov se spusti po 15 metrov v globino. To zahteva posebno tehniko.

Delali smo v treh izmenah po osem ur. Eno uro je trajala pot s površine do delovišča, ki je bilo tudi do 8 km daleč. Efektivnega dela je bilo 5 do 6 ur. Kdor je delal bliže izhoda, je seveda delal več časa.

Jaz sem bil spodaj 24 let in pol. Več ko si delal, več si zaslužil. Najbolje se je godilo tistim, ki so »pritiskali na gumb«, upravljali stroje na površju, ker je bilo vse električno. Delali so za plačo, ostali pa so vsaj vsi živi in ni se jim bilo treba bati nevarnosti.

Po končanem delu?

Včasih smo hodili na ples, malo smo popivali, igrali karte, krožili po naselju, se zabavali. Sprva smo delali šest dni na teden, nato pet. Takrat smo se odpravili na ples tudi nekoliko dlje. Ko sem si kupil motorno kolo, pa sem obiskoval svoji sestri.

Kaj pa odnosi z Belgijci?

V glavnem so bili odnosi dobri, čeprav ni manjkalo niti sporov. Pravili so nam »maccheroni« in to nam ni bilo všeč. Svoje pa je prispeval tudi alkohol. Prepirali smo se tudi med priseljenci. Spominjam se skupine fantov iz Abrucov. Bili so nam nevoščljivi, ker smo bili boljši plesalci in dekleta so raje plesala z nami. Zato so nas čakali z vodo.

Kako ste uporabili denar?

Najprej sem si kupil kolo. Potem, po petih, šestih letih motor. Takrat so vsi imeli motor. To je bilo moje veselje. Nekaj malega sem pošiljal domov in ko sem prihajal na obisk, sem jim pomagal, da so si kaj kupili. Ko pa sem si dobil družico, nisem mogel več pošiljati. Oni so imeli posestvo in morali so si pomagati sami. Meni tudi ni dosti ostajalo. Odvisno pa je tudi od značaja. Kot sem že rekel, meni doma ni ugajalo. Ljubil sem prostost in rad sem živel, kakor se mi je zdelo. Doma pa sem moral delati. Tudi ko sem bil na počitnicah, sem moral zgodaj vstajati in če sem zamudil, so mi še očitali.

In ko ste se upokojili?

Nekaj časa sem delal na bencinski črpalki in opravljal kaka manjša opravila, a samo za kratek čas. Doma sem imel nekaj ovc in perutnine, da nisem zgubljal časa s prijatelji po gostilnah. Človek se lahko kmalu preda alkoholu. Poznam jih dosti...

Ste kdaj pomislili na povratek?

Nisem se še odločil. Pred časom sem že živel tri leta v Čedadu, a sem se vrnil v Belgijo. Zdaj prihajam za kak teden poleti. Ja, rad bi spet živel tu na vasi, toda samo poleti. Pozimi je preveč tužno. Rad bi se vrnil, a ne dokončno. Zima je preveč žalostna, čas nikoli ne mine in v vasi ni več življenja. Ostanesh zaprt doma in počutiš se kot v zaporu.

Tabele

Tabela 1: Število prebivalstva v občini Sovodnje v obdobju 1871–1991

Leto	Rezidentni	Prisotni	Začasno odsotni – nahajajo se v				
			Italiji	tujini	italijan. kolonijah	Skupno	%
1871	1820	1820				0	0
1881	2017	1871				149	7,39
1901	2078	1939				139	6,69
1911	2026	1926	15	96		111	5,48
1921	2143	1905	36	213		249	11,62
1931	2044	1789	123	150		273	13,36
1936	1867	1806	42		32	74	3,96
1951	2077	1726	55	322		377	18,15
1961	1741	1470	120	288		408	23,43
1971	1226	1146	66	14		80	6,53
1981	1029	1015				14	1,36
1991	787	771				16	2,03

Vir: Popisi prebivalstva

Tabela 2: Izseljenci po spolu in obdobju izselitve

Leta	Moški	Ženske	Skupaj
1881-1890	2	0	2
1891-1895	2	0	2
1896-1900	1	0	1
1901-1905	7	0	7
1906-1910	11	0	11
1911-1915	41	8	49
1916-1920	15	3	18
1921-1925	27	8	35
1926-1931	56	8	64
Neznano	52	20	72
Skupno	214	47	261

Tabela 3: Izseljenci po letu odhoda in po državi, kjer se nahajajo (1931)

Leta	Amerika	Francija	Drugo
1881-1890	0	0	2
1891-1895	0	0	2
1896-1900	0	0	1
1901-1905	3	0	3
1906-1910	8	0	3
1911-1915	46	0	3
1916-1920	16	0	2
1921-1925	31	3	1
1926-1931	27	22	15
Neznano	37	20	16
Skupno	168	45	48
%	64,37	17,24	18,39

Tabela 4: Starost izseljencev ob odhodu*

Starost	Moški	Ženske	Skupaj	Skupaj %
0 – 15	7	2	9	4,81
16 – 20	4	4	8	4,28
21 – 25	30	5	35	18,72
26 – 30	46	4	50	26,74
31 – 35	35	2	37	19,79
36 – 40	19	3	22	11,76
41 – 45	10	2	12	6,42
46 – 50	6	1	7	3,74
51–	4	3	7	3,74
Skupno	161	26	187	100,00

* V 73 primerih (pri 52 moških in 21 ženskah) leta odhoda ni bilo mogoče dognati.

Tabela 5: Izseljenci po izvornem kraju

Kraj	
Čeplesišče	56
Polava	8
Gabrovica	10
Mašere	55
Jeronšče	4
Trčmun	35
Jeline	3
Duš	7
Matajur	27
Barca	16
Pečnije	3
Strmica	19
Ložac	3
Sovodnje	15
Skupaj	261

Tabela 6: Izseljenci po vrsti sorodstvenega razmerja s poglavarjem družinskega agregata

	Poročeni			
		%		%
Poglavar	24	9,20	18	75,00
Soproga	8	3,07	8	100,00
Sin	68	26,05	7	10,29
Hči	22	8,43	4	18,18
Brat	104	39,85	10	9,62
Sestra	11	4,21	2	18,18
Svak	8	3,07	5	62,50
Stric/teta	7	2,68	0	0,00
Drugo	9	3,45	1	11,11
Skupaj	261	100	55	21,07

Tabela 7: Statistika družin po številu izseljenih članov

	Število izseljenih članov			
	eden	dva	tri	štiri in več
Število družin	73	39	16	17
%	50,34	26,90	11,03	11,72

Tabela 8: Izbrisani iz matične knjige iz občine Sovodnje po inozemskih ciljnih izseljevanja (1950–95)

		%
ZDA	8	1,50
Belgija	162	30,34
Francija	128	23,97
Velika Britanija	44	8,24
Švica	52	9,74
Kanada	92	17,23
Jugoslavija	11	2,06
Avstralija	20	3,75
Nemčija	17	3,18
Skupno	534	100

Vir: Občinski arhiv Sovodnje, Registri delle pratiche emigratorie

SUMMARY

MATERIAL ON EMIGRATION FROM 'VENETIAN SLOVENIA': THE CASE OF THE COMMUNE OF SOVODNJE/SAVOGNA

Aleksej Kalc

Of all the areas of Italy which are home to Slovene communities 'Venetian Slovenia' (Beneška Slovenija) has experienced the most conspicuous emigration, becoming at the same time one of the main 'emigration zones' of Friuli. In this westernmost extremity of Slovene ethnic territory, which includes the commune of Sovodnje (Comune di Savogna), the phenomenon of emigration began to grow rapidly in the second half of the last century, following the seasonal and temporary patterns typical of the whole of the Alpine area. After the Second World War this emigration became a continuous mass exodus of a population to whom the undeveloped mountainous environment, removed from the modern world, no longer offered an acceptable economic future or prospects of a decent life. This article is the fruit of archive and field research carried out as part of the Youth Research Camp 'Sovodnje 96', whose goal was to confront a group of young students and pupils with emigration issues in this commune via documentary material and direct contact with the 'protagonists' of local emigration history.

The first part of the article provides a review of migration movements before and after the First World War with the help of the commune's population registers. These registers offer an insight into the dynamics, structural characteristics and orientation of emigration currents. A curious local peculiarity is that alongside continental emigration there was considerable emigration to the United States of America, something not to be noted anywhere else in the mountainous part of Friuli. This emigration, which began at the beginning of the century and lasted until the first years after the First World War, initially had a temporary character. When the American law on quotas came into force, it changed into definitive settlement and the formation of 'Venetian Slovene' colonies in various parts of the USA. In the second half of the 1920s a fairly numerous stream of emigrants began heading for the mining regions of France. In the 1930s, when Italy adopted a very restrictive emigration policy, many inhabitants of the commune headed for the interior of the country and for the Italian colonies in Africa. Research has showed that while this emigration remained temporary in character, male emigrants – heads of families and younger and unmarried brothers – far outnumbered women. Female emigrants for the most part followed their male family members (above all to the USA), though there were also cases of girls emigrating to Italian cities to take up domestic work. The phenomenon embraced above all the higher-lying settlements, where the crisis of the traditional agrarian/pastoral economy was more acute, while with regard to the progress of emigration processes, the role of kinship and social networks and 'chain-reactions' of de-

partures becomes more evident. The second part of the article deals with the period after the Second World War, when as the result of a typological transition of the phenomenon and its negative demographic effects the commune lost almost 63 per cent of its population over the course of four decades. The main destinations of these emigrants were Belgium and France (Italy had reached special agreements with these two countries for the acceptance of an Italian workforce), followed by Canada, Switzerland and Great Britain. Many citizens of the commune (some after returning from abroad) settled in the commercial centers of Friuli-Venezia Giulia, especially after the earthquake of 1975 which was followed by the reconstruction and economic growth of the region. From the testimonies collected among Sovodnje emigrants and returned emigrants, emigration appears as a 'physiological' phenomenon with which the community was familiar. Departures were never accompanied by a feeling of resignation and impotence, but by faith in a tried and tested strategy which represented a constant in the collective economic consciousness. This did not diminish the trauma of emigration, expressed through the emptying of once lively villages, in the confrontation with a new cultural and social environment, and in the work itself, especially in mines, where physical fatigue was accompanied by claustrophobia and the constant fear of accident. On the other hand the choice of emigration meant moving in step with the modernization of society and, for younger people, a kind of 'initiation' into an independent life. These aspects and personal views of the emigration experience are also reflected in the accounts of three emigrants printed as documents of oral history at the end of the article.

VLOGA »IZVORNEGA« PROSTORA V NARODNOSTNEM OPREDELJEVANJU: PRIMER DEVETIH »SLOVENSКИH« IZSELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV, ŽIVEČIH V MENDOZI V ARGENTINI

Jernej Mlekuž

COBISS 1.01

UVOD

V besedilu prek devetih posameznikov treh generacij predstavim različne pojave ne oblike in ravni navezanosti na »izvirni«¹ prostor in z njim povezano prostorsko identiteto.² Pri tem ne posegam preširoko preko polja fenomenološkega k vzrokom in procesom, predstavim pa širši kontekst, ki se mi zdi pomemben pri oblikovanju pojava navezanosti na »izvirni« prostor oziroma identifikacije s tem prostorom. Tako upoštevam način življenja posameznikov in njegovo historično komponento (predvsem prva generacija in deloma druga), vzgojo posameznikov, odnose med slovensko skupnostjo in posamezniki ter vlogo vseh dejavnikov, ki so se mi zdeli pomembni za razumevanje fenomena navezanosti na »izvirni« prostor in identifikacije s tem prostorom. Pri tem včasih posežem tudi po prostoru, v katerem biva skupnost; največkrat le zato, da jasneje predstavim vlogo »izvornega« prostora.

Bolj kot to, da se dokopljem do nekih »končnih« ugotovitev, se mi je zdelo pomembno, da predstavim nekoliko drugačne poglede v razumevanju človekove percepcije »izvornega« prostora in da nakažem vlogo prostora med drugimi elementi, ki sestavljajo etnično, narodno in nacionalno identiteto. Zavedam se velike mere spekulativnosti, zato razlagam ali, bolje, predstavim pojave samo do določene mere, nadaljnja razmišljanja in hipoteze pa prepuščam bralcu.

Izbrani posamezniki (v nadaljevanju besedila) niso bili izbrani naključno, temveč po daljšem opazovanju, upoštevajoč njihovo pripravljenost k sodelovanju, zgovornost, iskrenost, ki sem jo občutil v pripovedovanju, in kompleksnost odnosov do »izvornega« prostora. Odgovorov nisem vzel za »končno resnico« in sem jih večkrat preverjal s ponavljajočimi se in dodatnimi vprašanji ter z informacijami drugih informatorjev.

¹ Izraz »izvirni« prostor v nadaljevanju besedila uporabljam za označitev prostora, ki je uokvirjal življenje in skupinsko pripadnost izseljencev pred priselitvijo v novo okolje. O »izvornem« prostoru govorim tudi med pripadniki druge in tretje generacije, in sicer kot o prostoru, ki je uokvirjal življenje in skupinsko pripadnost staršev in starih strašev pred priselitvijo; vednost o njem in njegovi pomeni so se in se (hipotetično) prenašajo na mlajše rodove.

² Besedni zvezi »navezanost na določen prostor oziroma kraj« in »identifikacija z določenim prostorom«, ali če zadnjo besedno zvezo še posplošimo, »prostorska identiteta«, sta v različnih besednih inačicah del izrazito interdisciplinarnega polja, ki ga pokrivajo različne znanstvene discipline in poddiscipline (okoljska psihologija, številne poddiscipline sociologije in antropologije, kulturna in vedenjska geografija, krajinska arhitektura itd.). V tem prispevku teh pojmov posebej ne razlagam, saj upam, da sta sama po sebi dovolj povedna za razumevanje besedila.

POSAMEZNIKI SPREGOVORIJU

Tabela 1: »Osebna izkaznica« in družina (vzgoja) informatorjev

Informator Generacija	Spol – starost	Vzroki za priselitev	Poklic, izobrazba	Stan, narodnost zakon.part./ starši (3 gen.)	Znanje slov. jezika	Pog. jezik: s starši z otroki	Otroci: število učil jih sl. jezik/ posred. sl. vrednote
1 I.	M – 83	politični	upokojen, visoka	vdovec, sl.	zelo dobro	— slovenski	5 da / da – izrazito
2 I.	M – 69	ekonomski	upokojen, osnovnošol.	poročen, arg.	popačen dialekt	— kastijski	3 ne / ne
3 I.	M – 76	politični	profesor, visoka	poročen, sl.???	zelo dobro	— kastijski	3 da / da – neizrazito
4 II.	M – 50	politični	raziskovalec, visoka	poročen, arg.	dobro	slovenski kastijski	4 ne / ne – poskušal
5 II.	M – 62	ekonomski	mizar, osnovnošol.	poročen, arg.	popačen dialekt	mešano kastijski	3 ne / ne
6 II.	Ž – 41	politični	gospodinja, srednješol.	poročen, sl.	zelo dobro	slovenski slovenski	6 da / da – izrazito
7 III.	Ž – 28	politični	obrtnica, srednješol.	samski	dobro mati in oče: sl.	slovenski —	5 otrok v družini da / da – izrazito
8 III.	Ž – 21	politični	študentka, srednješol.	samski mati: arg.	nič	kastijski —	4 otroci v družini ne / ne – poskušal
9. III.	M – 21	politični	delavec, srednješol.	samski mati in oče: sl.	dobro	slovenski —	6 otrok v družini da / da – izrazito

Tabela 2: Manifestacije slovenstva v vsakdanjem življenju

Informator	Sl. skupnost: Aktiven v društvu Obiskuje prireditve	Prijatelji: Sl./arg.	Vera: Pomen, Sl./arg. maša	Sl. običaji: Pomen Ohranjanje	Sl. štivo: Revije/časop. Knjige	Sten. okrasje: Sl./arg. motivi
1	pred leti, zelo pogosto	večina sl.	velik, mešano	zelo velik, »pretirano«	»vse samo v sl. jeziku«	samo sl. – muzej ljubezni do sl.
2	nikoli, pred leti občasno	večina arg.	zanemarljiv arg. (poredko)	zanemarljiv nič	Rodna gruda nikoli	skorajda nič
3	pred leti, občasno	mešano	velik, večinoma arg.	neizrazit zelo poredko	veliko/redno veliko	skorajda nič
4	nikoli, izjemoma	mešano	zanemarljiv arg. (poredko)	zanemarljiv izjemoma	Rodna gruda poredko	največ sl., del jug., del arg.
5	nikoli, pred leti občasno	izjemoma, sl.	neizrazit arg. (poredko)	neopazem, nič	nikoli, nikoli	rodni kraj – nič s konotac. sl.
6	da – pev. zb., druš. žena redno	mešano – več sl.	zelo velik večinoma sl.	zelo velik »pretirano«	veliko/redno veliko	večinoma sl. in manj arg.
7	da – uči v sl. šoli pogosto	mešano – več arg.	velik večinoma arg.	velik pogosto	poredko izjemoma	največ sl. – jih sama izdeluje
8	nikoli, nikoli	samo arg.	neizrazit, samo arg.	brez pomena, nič	---	doma večinoma sl.
9	»pretirano«, redno	večina sl.	zelo velik, mešano	zelo velik »pretirano«	veliko/redno veliko	doma izključno sl.

Tabela 3: Stiki z »izvorno« domovino

Informator	Sorodstvo: Stiki, Pomen	Želja po ohranit. roda v Sl.	Pomen posesti zemlje v Sl.	Obisk Sl.: Pomen	Spremljanje dogajanja v Sl.	Sl.: Držav- ljanstvo Volitve	Pomen osamosv. Sl.	Identiteta
1	sin v Sl. 1x tedensko, izreden	močna	velik/ simboličen	1x »pretiran«	večkrat ted. časopisi, preko sina	da da	»pretiran«	samo sl.
2	brata 1x na 2 mes., velik	nenakazana	neopazen	2x velik, obisk sorod.	1x mesečno Rodna Gruda, preko pisem	ne ne	neizrazit	pogojno sl. z elementi asimilacije
3	brati 1x mesečno, velik	nenakazana	neopazen	5x, velik	večkrat mes. časopisi, preko bratov	ne ne	zelo velik	sl. z elementi asimilacije
4	tete, stric 1x mesečno, velik	nenakazana	neopazen	1x, zelo velik	večkrat mes. Rodna Gruda, sl. skupnost	da ne	velik/sprva nasprot.	sl., jug. in arg.
5	bratranec 1x letno, neizrazit	ne obstaja	neopazen	nikoli neizrazit	nezainteresiran	ne ne	nepomemben	regionalna in predvsem arg.
6	dobro pozna 1x na 2 mes., velik	močna	neopazen	2x, zelo velik	več x mes. časopisi, sl. skupnost	da da	zelo velik	sl. in arg.
7	dobro pozna 1x na 2 mes., neizrazit	ne obstaja	neopazen	2x, neizrazit	nezainteresirana	ne ne	neizraziti	arg. in manj sl.
8	slabo pozna preko očeta, neizrazit	ne obstaja	brez pomena	nikoli neizrazit	nezainteresirana	ne ne	nepomemben	samo arg.
9	dobro pozna 1x mesečno, velik	nakazana	neznani	1x, velik	več x mes. časopisi, sl. skupnost	ne ne	velik	sl. in manj arg.

1. EDINA – DOMOVINA

Prvo »presenečenje«, ki ga je bilo mogoče opaziti pri informatorju, je, da ko govori o Sloveniji, uporablja določilo »doma«. Domovina je zanj jasna in edina.

»Moljo tam pri maš za Slovenijo. Jaz ne morem molt za duhovno domovino. To je moja domovina. Duhovna domovina. To lahko moli tretja al četrta generacija.«

Teme pogovorov, ki sem jih prepuščal zgovornemu informatorju, so bile večji del povezane s Slovenijo ali pa je bila Slovenija v pogovoru vedno prisotna kot primerjava.

Navade, način življenja, mišljenje itn. zavedno in nezavedno ohranja takšne, kakršne je prinesel s seboj iz Slovenije.

»Oktobra bo petdeset let, kar sem tu, ampak sem vedno kot doma živu. Ni-mam niti ene argentinske knjige.«

»Še v Cacheuti [kraj v oklici Mendoze, kjer je več let živel s družino], kjer ni bilo slovenskega fajmoštra, pa smo vedno žegnal.«

Tako podobo si je izoblikoval tudi v slovenski skupnosti.

»On gre vedno takoj plačat vse te, no, gastos... račune, včasih še preden sploh dobi to, no... obvestilo, ko jih pol Argentinec sploh nikoli ne plača. To je vse od tam [mišljeno iz Slovenije].«

Za to ima tudi razlago.

»To je v krvi, ne moreš iztrebit.«

Njegova zavezanost (edini) domovini se kaže vsepovsod: v stenskem okrasju, znački trobojnci, ki jo nosi vedno na suknjiču, v nageljnih in lipi na vrtu itn.

»Lipa, to more bit!«

»Jaz čutim, kot da bi imel košček Slovenije v moji hiši. V moji hiši jaz sploh ne morem govorit argentinsko.«

Njegova hiša je pravi muzej ljubezni do Slovenije in vsega slovenskega. V prostem času riše slovenske ornamente na krožnike, pred veliko nočjo pa izdeluje belokranjske pisanice, po katerih ga pozna vsa slovenska skupnost v mestu.

Do Slovenije je bilo v pogovorih z informatorjem večkrat začutiti posebno skrb.

»Ko sem bil v Bohinju, polno rož in mal negeljnov. Mi prav gospa, da izumirajo. Pa to je strašno!«

In če bi rekli, da je zaskrbljeno spremljal tudi osamosvojitev Slovenije, bi povedali premalo. Zaskrbljenost je izrazito premlačna beseda za informatorjeva čustva ob tem dogodku.

»Sem bil nervozen, hudirja. Sem gledal na mape, kjer se tepejo. Sem bil napet kot vrag.«

Tesne stike s Slovenijo ohranja od dneva, ko jo je moral prisilno zapustiti. Čeprav se je vse njegovo sorodstvo v vihri (po)vojnih dogodkov izselilo iz domovine, je prek ženinih sester naskrivaj iz Slovenije dobival knjige, revije, obvestila itn.

»Imam vse Mohorjeve knjige, ki so izšle doma.«

Odkar eden od sinov živi v Sloveniji, so informatorjevi stiki z domovino še tesnejši. Iz Slovenije mu pošilja časopisne izrezke, knjige, kasete itn.; o dogajanju v Sloveniji je zato zelo dobro obveščen in je »stvarem doma vedno na tekočem«.

Nikoli se ni identificiral z Argentino –

»Sem za državljanstvo [argentinsko] prosu, ker sem moru. Ga jutro stran vržem, če je treba.«

– in si nikoli ni prizadeval, da bi se vživel v argentinsko okolje.

»Meni včasih rečejo, da bi se moral bolj vživet v to okolje, ampak kaj češ, saj sem se. Saj sem delu celo življenje tu, kaj še čjo.«

Do Argentine nima a priori slabega mnenja; kakor zna v deželi najti veliko slabih stvari, najde tudi kakšno pozitivno.

»Čeprav vsi šimfajo čez to Argentino, smo jo pa najbolj odnesel. Tu te ni nikoli nobeden hudič vprašal, kaj si. Jaz jutro lahko postavim tablo, da mam čevljarno, pa čevlja nisem vidu u življenju.«

Petdeset let bivanja v novi deželi informatorju ni bilo dovolj, da bi jo vsaj nekoliko sprejel »za svojo«. Nikoli ni bil član kakega argentinskega društva, ni imel tesnejših argentinskih prijateljev, na živce mu gre vsem v Argentini priljubljeni nogomet, ne zanima ga argentinska politika in volil je le zato, ker je bilo to svojčas v Argentini obvezno.

»Sej moram jiti voliti, je obvezno. No, zdej ni več, ne bi šel, ampak sem šel kontra voliti tem oslom. Slovenske volitve, to pa ja.«

Glede na rečeno je razumljivo, da si je po osamosvojitvi med prvimi Slovenci v Men-dozi pridobil slovensko državljanstvo, na kar je zelo ponosen.

Slovenstvo, z njim povezane šege, navade, vrednote itn. je skrbno prenašal na otroke. Vsi otroci so hodili v Slovenski dom, v slovensko šolo, bili so aktivni v dejavnostih društva in danes dobro govorijo slovensko. Toda kakšno jabolko se je, po očetovem mnenju, le odkotalilo nekoliko dlje od drevesa.

»Hudiča jih ujame ta ambijent, otroke.«

A spet ne vse. Njegov sin je odšel v Slovenijo, kjer tudi že več let živi, na kar je posebej ponosen.

»Ponosen na sina? Klaro ke si [gotovo, da ja], ker mi smo šli in on je zdej doma in je istega imena, kot je moj oče. Edina škoda, ker nima nobenega sina.«

Poleg želje, da se rod ohrani v Sloveniji, si je zaželel, da bi bil v domovini tudi pokopan.

»Ena se meni je želja izpolnila, da truplo mi v domači zemlji leži. Kdo je že to napisal? Ne vem, kolk bi dal, da bi tudi jaz v domači zemlji ležal. Ampak, če bom še dve ali tri leta živu, bom tud jaz očeta pa mamo odkopal, jih v eno škatlo dal in jih zakopu doma z mano vred.«

(Informatorja sem na domu obiskal sedemkrat in pogovora nisem nikoli snemal. Hkrati sem ga srečeval tudi pri slovenski maši in na nekaterih drugih prireditvah slovenske skupnosti.)

2. S TREBUHOM ZA KRUHOM

Informator je prišel v Argentino po drugi svetovni vojni, kakor pravi, »s trebuhom za kruhom« ali z drugimi besedami, iz ekonomskih razlogov.

»Sem šou pogledat, če na drugem kraju sveta je boljše življenje.«

V Mendozi se je hitro poročil z Argentinko, si našel dobro zaposlitev in se hitro privadil novi deželi.

»Meni se je zdelo dobro. Potem sem se poroču, sem živel veselo inu dobro. Potem sem imel tri sine. Potem sem se znova poroču. Sem delal 10, 12 ur, ampak sem vedno imu hlače inu poln trebuh.«

Lastna odločitev, da zapusti domovino, je informatorja nekako silila, da se je kar čim prej postavil na svoje noge in prevzemal vrednote, zaradi katerih je zapustil domovino.

»Jaz sem pršparu u treh mesecih kakor dens 400, 500 pesov. Pa sem kupu si robu, pa sem kupu si to pa unu. Tle je bla Amerika v tistih časih.«

Vendar domovine informator ni mogel kar tako pozabiti. Njegov prijatelj iz mladih let, ki je prav tako prišel v Mendozo po drugi svetovni vojni k očetu, že več let živemu v mestu, je informatorja pogosto spravil v Slovenski dom.

»Je bla družba tam, so peli, včasih smo kakšne kugle vrgli [balinali], včasih pa tudi kakšen asado spekli.«

Slovenski dom mu je omogočil v prvi vrsti druženje s prijatelji in mu bil tudi nekakšen prostor domačnosti v tem, zanj takrat še nekoliko tujem svetu.

V dom je včasih peljal tudi svoje otroke, toda nikoli jim ni posredoval vrednot, običajev itn. s konotacijo slovenstva niti jih ni učil slovenskega jezika.

Nekoliko prenačljeno bi bilo pripisati informatorju jasno izostreno narodno zavest; v mladosti je namreč živel v drugi državi kot tisti, ki jih imenuje »domobranci«, hodil je v italijansko šolo itn.

»Ti zadnji, ko so prišli po drugi vojski, ti domobranci, ti so bli bolj vneti, kakor smo bli mi. In so bolj tudi državljani slovenski kakor mi. Mi smo bli Italijani, oče je bil Avstrie [rojen pod Avstrijo], jaz sem Italijan, potle sem bil Jugoslovanc, potle pa Argentinc. Pa taku vidš, mal zgubiš tistu. A ti [domobranci] pa malo bolj za sebe, malo bolj vdružano, so bolj skup držali.«

Poleg ne povsem jasno definirane narodne zavesti se informator od »domobrancev« razlikuje tudi po odnosu do vere.

»Jaz sem katoličen, veren lih tolku, da sem. Ma jaz ne virvem nobenmu. Samo virvam, kar vidim; ni politike, ni religion. Včasih sem se z bratom od žene [bil duhovnik] veliko pogovarju, pa sva prišla samo do tam, kjer je sveti duh. Vende pa je samo verješ, al ne verješ. Verješ v svetega duha, al ne verješ. Jst ga nisem vidu še, ne verjem, pa tud ne rečem, da ga nej.«

»Kranjci so malo bolj po farško ustvarjeni.«

Toda niti to niti nekoliko »drugačno« slovenstvo nista bili informatorju prepreki, da ne bi zahajal v Slovenski dom, saj je bil ta zanj predvsem prostor druženja z znanci in prijatelji.

»Domobranci, zame je blo vse enu, ker jaz tko nisem nč jemu s politiko. Problema nisem jemu in ga nimam zdej!«

Danes zaide v dom zelo redko, kot pravi – le če pridejo kakšni pevci ali če je kakšna maša za poznanega. Nazadnje je bil več kot pred letom dni.

Doma ne ohranja šeg in navad iz rodne domovine in jih tudi posebej ne pogreša. *»Prej, ko je bla ta druga žena, smo naredili kakšen pirh iz jajc, sem jo jaz navadu, ampak danes kupmo pirhe, pero tiste iz čokolade. Spijemo kej, gremo k maši in gremo spat. Drug dan popoldne se najrajši nardi asado, prašiča, klobase, piščeta, kakor je tu navada [za veliko noč]. Se navadiš, človek gre v drug kraj, si najde od tam ženo in se navadi. Včasih se spomniš, ampak da bi pogrešau, tu ne.«*

Približno vsakih štirinajst dni zaide k njemu prijatelj – sin slovenskih staršev – s katerim se pogovarjata v kastiljščini; vsi njegovi stiki so danes vezani na argentinske prijatelje in znance.

Iz Slovenije mu sorodniki pošiljajo *Rodno grudo* in *Lipov list*, ki pa ju prebira s težavo, saj mu branje v slovenščini ni lahko. V Sloveniji živita še brata, s katerima si dopisuje približno enkrat na dva meseca. Informator pravi, da najbolj pogreša *»rodno zemljo inu zlahto«*.

»Z rodno zemljo mislim na našo zemljo, na Pivko. Pa tudi na Slovenijo in Jugoslavijo, ker jez sem tam živu.«

Pri informatorju ni zaznati močnejše navezanosti ali identificiranja s prostorom na nacionalni ravni. Kot pravi, je močno navezan na sorodstvo, ki živi v okolici njegovega rojstnega kraja, na *»rodno zemljo«* – kraje, ki jih je poznal iz mladosti.

Nobenega pomena zato tudi ne pripisuje posedovanju slovenskega državljanstva in potnega lista, ki bi ju dobil brez večjih težav in stroškov.

»Če hočem, ga grem ponj [državljanstvo in potni list], so mi neki poslali, ma nisem šu ponj, ne vem, kaj je pasalu. Meni je bolj važno argentinsko [državljanstvo], ker se lahko s tem tu obrnem. S slovenskim ne morem nč nardt.«

Tudi osamosvajanje Slovenije se ga ni močnejše dotaknilo v primerjavi z večino mendoških Slovencev njegove starosti.

»Me je brigalu, kako bo šlo tu in kako bo šlo tu naprej, ker smo gledali po television, ampak da bi se me kaj osebno dotaknilu, ne. Kaj naj bi mi nardili, naj bi noreli zaradi tega.«

Informator tudi včasih pomešano in nedoločeno uporablja enoti Slovenija in Jugoslavija, ko govori o *»tam«*, a ga to posebej ne vznemirja.

»Jaz rečem Jugoslavija, ker je bla Jugoslavija prej, zdej seveda ni več, je Slovenija.«

Zemlja v Sloveniji oziroma na *»rodni zemlji«*, ki jo je podedoval, za informatorja nima nobenega simbolnega pomena in jo je podaril bratom.

»Jaz ne bom šel iskat tje ne jabko ne krompir.«

(Informatorja sem na domu obiskal trikrat. Pogovor sem snemal enkrat.)

3. ARGENTINO NATURALIZADO

Informator je prišel v Argentino, da ne bi »doma« v povojni vihuri zgubil glavo – ni bil namreč na strani zmagovalcev. Sam si danes odhod razlaga nekoliko drugače.

»Tisti dan, ko sem prestopil mejo, sem postal emigrant, sem točno vedel, kaj sem naredil. Domovina je bila v svojih problemih. Zakaj ji nisem pomagal in ostal tam?«

Iz izrečenega razmišlja dalje:

»Jaz sem zelo vesel, da govorimo o Sloveniji, da se pogovarjamo o Sloveniji, ampak če jaz pogledam tako profundo [globoko], ne morem aktivirat v javnem življenju [v Sloveniji]. No [ne].«

Ko je prišel v Mendoza, je kmalu vstopil v Društvo Slovencev in bil v njem aktiven, pel je v slovenskem zboru, a hkrati se je hitro vključil tudi v argentinski društvi: Rotary Club in Club Deportivo Gimnasia Idrima. Tako kot je imel od samega začetka slovenske prijatelje in znanke, si je našel tudi argentinske, s katerimi se ni nič manj pogosto družil.

Leto dni po prihodu se je poročil – s »pogojno« Slovenko,³ še prej pa si je našel »dobro« službo, v kateri si je kmalu pridobil ugled z mestom »šefa oddelka«. Zgradil si je hišo in si med prvimi Slovenci kupil avto, na kar je tudi nekoliko ponosen.

»Smo imeli med prvimi Slovenci hišo v Mendozi.«

»Sva prva Slovenca, ki sva imela avto v Mendozi.«

Izkoristil je tedaj ugodne najeme kreditov, kar je takrat naredilo zelo malo Slovencev. Konec šestdesetih je kupil dvajset hektarov zemlje, na kateri je začel vzgajati trto.

»Sem kupu iz želje, da bi imel zemljo, seveda, da bi tudi zaslužu. Najslabše bi naredu, da bi prodal to. Ne bi prodal. Sem imel 4 leta točo, bi moral prodal, ker je bla sama zguba, kar sem zaslužu kot profesor, sem vložu v to. Zemlje ne moreš prodal. Tu pa zemljo kupjo, da jo prodajo, za nič drugega.«

»Veš kaj sem jaz rekel ženi od tistega dneva, ko smo naredili pogodbo [za lastništvo zemlje]? To je zdaj naša nova domovina. Človek se naveže na zemljo. Zemlja veže.«

V času nakupa zemlje je opravil tudi izpite, ki jih je agronomska univerza v Mendozi od njega zahtevala, da mu prizna diplomu iz agronomske fakultete, ki jo je med vojno končal v Italiji. Dobil je naziv inženirja agronomije in se zaposlil kot profesor na srednji agronomski šoli. Nova, »pomembnejša« funkcija v argentinski družbi je od informatorja zahtevala tudi nove premisleke o prostoru, v katerem je živel. Vsaj tako pravi.

³ Žena informatorja je rojena v Dolenjah pri Jelšanah in je več let delala v Reki. V prvem zakonu je bila poročena z Italijanom in hčerka iz prvega zakona je vse do druge mamine poroke govorila z mamo izključno italijansko. V svojem odnosu do Slovencev v Mendozi čuti kulturne razlike in se z njimi pogojno identificira.

»Moja situacija je precej odvisna od tega, ker sem profesor. Na vseh proslavah jaz recimo pojem argentinsko himno. Ti veš, ko ti neki pravi mi paesano [moj narodnjak], to mi neki pomeni. Ampak jaz, ko v šoli učim, sem čutil neko obligacijo, ko sem razlagal študentom. Sem rekel nostro pais [naša država – mišljeno Argentina], nisem rekel mi pais [moja država – mišljeno Slovenija]. Ampak nehoti se mi včasih zareče in rečem nosotros alla [mi tam].«

Čprav je informator pošiljal svoje otroke v slovensko šolo, jih v to ni silil, se spominjajo otroci. Prav tako ni delal nobenih težav, ko so si vsi trije našli argentinskega zakonskega partnerja, in ni si belil glave s tem, da se z otroki pogovarja v kastiljščini, saj je bilo njihovo znanje slovenskega jezika veliko preskromno. Šege in navade s »slovensko« konotacijo, ki jih je v prvih letih še ohranjal – tudi zaradi tega, ker je bil tesneje povezan s slovensko skupnostjo – danes prakticira v znatno manjši meri in jih posebno ne pogreša.

»Vse te navade, ne bom rekel general [na splošno], te stvari so se zame ohranile v glavi. To vse mi vemo.«

Danes poredko zaide v Slovenski dom; k velikonočni sobotni maši, k božičnici in ob kakšni pomembnejši prireditvi.

V kulturi, v kateri živi, je znal poiskati številne pozitivne lastnosti, se nanje nekako navadil in jih vzel za svoje.

»Slovenski jezik je bolj trd. Ima več konzonantov. So gotove besede, ki jih sploh ne morejo tu ljudje izgovarjati. Jaz, ko sem poslušal pridige tega nadškofa Rodeta pa prej Rožmana... tu špansko je bolj mehko, kot pesem, bolj teče. Mi, ko poznamo obe strani, to čutimo.«

»Katoliška vera se latinskemu elementu bolj prilježe kot nam. Mi smo bolj trdi. Ti, bom tebe vprašal eno reč. Ko greš k maši, ali ni pridigo tu lepše poslušati, beseda lepše teče.«

Toda na drugi strani slovenski jezik informatorju še vedno zveni bolj »domače«.

»Če govorim z enim Argentincem ali enim Slovencem, se čisto drugače počutim. Dosti bolj domače, če govorim slovensko.«

Informator na splošno veliko bere, tako v kastiljščini kot v slovenščini. Zanima ga zgodovina »od tam« in »od tu«. Bratje iz Slovenije, s katerimi ohranja relativno pogoste stike, mu pogosto pošiljajo knjige in revije.

»Argentinska zgodovina! Vse to sem požiral o teh Mapučih, Patagonias, Peguerčes.«

Ob večkratnih obiskih Slovenije ni našel »domovine«, ki jo je poznal.

»Prejšnja Ljubljana je ena, zdej je pa druga. Ljubljana ni več za nas.«

Spremembe je opazil tudi v pokrajini.

»Sem videl črne kamne, jaz sem Savo videl, ko še ni bila regulirana. Se spomnim tistih belih, lepih kamnov.«

»Se je spremenilo, ja, pomej duš. Sem se peljal proti Krimu, se je ogromno spremenilo.«

Toda zdi se, da »je kriv« predvsem njegov način življenja, ki ga je prevzel v novi deželi, da »Ljubljana ni več za njega« in ne spremenjena podoba pokrajin in mest.

»Sem prišel v Ljubljano, to je kot pueblo fantasma [izmišljena, fantazijska vas]. Vsi so vedeli, da pridem, in samo en me je prišel obiskat. Kaj sem delal? Bil sem pri mami in bral knjige in, kako jim že vi rečete, no, reviste [revije].«

Tega se tudi informator zaveda.

»Je obupna razlika med Gorenjci in Latinci. To je čisto drugo življenje, ti povem. In vi Primorci imate veliko tega latinskega.«

»Brat me je vprašal, če bi ti kupil hišo, ali bi prišel nazaj. No [ne]. Smo se navadli na to življenje.«

Prav tako ni zaprosil za slovensko državljanstvo. V Sloveniji podedovana zemlja nima zanj nobenega simbolnega pomena in jo je prepustil bratom.

Namesto »slovenskih« motivov, fotografij, spominkov itn. na steni informatorjeve hiše visi uokvirjena diploma mendoške univerze, kar je značilno za večino »diploimiranih« Argentinec.

Na drugi strani pa kljub zelo nečustvenemu in razumskemu odnosu do »rodne domovine« občasno izkazuje svoje vrste simbolično navezanost na to.

»Želim si, da bi preživel še nekaj let, da bi bil vnuk starejši in da bi ga lahko peljal v Slovenijo.«

Toda, kot pravi, mu ne bi nič pomenilo, če bi kdo od naslednikov nadaljeval rod v Sloveniji.

V različnih kontekstih informator rad poudarja:

»Že 50 let jem meso in kruh od te zemlje!«

Vendar pri njem ni mogoče zaslediti argentinskega nacionalizma ali patriotizma.

»Ampak, da bi čutil patriotizem, kot čuti moj sin, to ne. In veš, kje se to vidi? Jaz nikoli ne čutim potrebo, da bi dal zastavo ven. Sin jo vedno s ponosom da.«

In ko govori o domovini, je »previden«.

»Jaz, ko govorim o domovini, se vzdržim. To je domovina mojega sina in mojega vnuka. Ampak moja? Tega ne morem reč.«

Vprašanje o svoji identiteti informator rešuje kot večino stvari – »razumsko«, ali kot sam pravi, »lokacijsko«.

»Jaz, ko sem bil tam, v Evropi, sem bil Slovenc, ko sem tukaj, sem pa Argentinc. Boš rekel dobla nacionalidad [dvojna narodnost ali nacionalnost], ampak to je!«

In:

»Jaz nikoli ne bom mogel reči, da sem Argentinc, čeprav sem se naturaliziral. Sem Argentino naturalizado.«

(Informatorja sem na domu obiskal sedemkrat. Pogovora nisem nikoli snemal.)

4. MED »INDIJANCI«

Informator je iz zakona slovenskih staršev. Pogovorni jezik s starši je bil (in je) vedno slovenski. Slovenstvo mu je bilo posredovano kot vrednota, čeprav zgolj v družinskem krogu in ne v krogu slovenske skupnosti, slovenskega doma ali društva. Poročen je z Argentinko in ima večinoma argentinske prijatelje, toda ohranja občasne stike s slovenskimi prijatelji v mestu. Nikoli ne gre v Slovenski dom ali na katero od prireditev Društva Slovencev. Svojevrstno identifikacijo si je informator izoblikoval prav s tem neobiskovanjem doma, ki izhaja iz »pokrajinske drugačnosti« in, po njegovem mnenju, (manjše) vernosti posameznika.

»Ti Kranjci, pa saj so vsi dobri ljudje, ali oni malo več molijo in nas malo postrani gledajo. Malo tako z viška. Mi Primorci smo tako, bolj odprti, bolj preprosti.«

Ko sem informatorja vprašal, zakaj nima Bleda na steni, ko pa ima toliko drugih slovenskih motivov in spominkov, mi je brez pomisleka odgovoril:

»Jaz nimam Bleda, ker nisem kot oni Kranjci!«

Njegova domovina je »dvojna«, kakor sam pravi.

»Domovina je mačeha, mi nismo doma ne tu ne tam.«

To tudi kaže na različne načine: na stenskem okrasju najdemo tako argentinske kot slovenske in jugoslovanske motive, na obleki ima za »pomembnejše priložnosti« pripeto priponko slovenske trobojnice, trakec v barvah argentinske zastave itn.

V odnosu do Argentine je bilo pri njem čutiti patriotizem, ponos in svojevrstno skrb do države.

Na drugi strani pa je v odnosu do domovine na stari celini pokazal določeno »zmedenost«. Hkrati se jasneje identificira z občino rojstva (v Sloveniji), Slovenijo in Jugoslavijo. Vse tri prostorske enote so tudi na njegovem stenskem okrasju.

Odnos do več tisoč kilometrov oddaljene domovine temelji na pomenu kraja oziroma države rojstva, kar informator pogosto poudarja.

»Kjer se človek rodi, tisto mora bit.«

Čeprav se Slovenije oziroma Jugoslavije ne spominja, saj jo je zapustil leto star, je takratna država rojstva še vedno jasno kazalo njegove identitete.

»Jaz sem bil rojen v Jugoslaviji, pod Titom, zato sem tudi Jugoslovan, zdaj, odkar je Slovenija nova država, sem pa tudi Slovenec.«

Močno vez z Jugoslavijo lahko razumemo predvsem v informatorjevem pomanjkljivem stiku s slovensko skupnostjo, društvom in domom, kjer je bila Slovenija »prva in edina«, in v poudarjanju njegove drugačnosti od »Kranjcev«, ki Jugoslavije niso nikoli sprejeli za »svojo«. Tako je informator tudi osamosvojitve Slovenije oziroma razpad Jugoslavije – za slovensko skupnost »božje darilo« – sprejemal z neodobravanjem.

Druga vez z domovino na stari celini je sorodstvo, s katerim je v pogostih stikih. Identifikacijo z občino rojstva (in ne s krajem rojstva) lahko v veliki meri razumemo tudi kot identifikacijo s prostorsko enoto, od koder izhajata oba starša (sta iz različnih

delov občine) in kjer danes živi večina sorodstva (raztresenega po občini). Informator je sorodstvo poimensko in tudi v nekoliko širšem bivalnem in dejavnostnem kontekstu poznal že od mladih let prek pripovedovanja staršev. Po obisku Slovenije, ki mu je v veliki meri pomenil obisk sorodnikov, pa se je ta vez z domovino »preko luže« izrazito okrepila.

Tretja vez z domovino staršev je »kultura«, ki jo informator živi, se je zaveda in jo poudarja.

»Ta žena, ti otroci, to je čisto druga kultura. To so Indijanci. Ne znajo niti vrat od hladilnika zapret, kot je treba.«

»Kultura«, kakor jo informator imenuje, ni kakršnakoli kultura, temveč ima jasno in močno konotacijo slovenstva. Slovenska »kultura« se večinoma vrti okoli znanja slovenskega jezika in odnosa do stvari in pojavov, ki ga zavedno povezujejo s starševsko vzgojo. Na drugi strani ne prakticira nobenih običajev z jasnejšo konotacijo slovenstva, razen pitja vina oziroma odnosa do vina, ob katerem ponavadi bolj v šali išče povezave s slovenstvom. Za veliko noč in božič tako največkrat speče asado, kakor to počne večina Argentinec. Na mizi ni nikoli potice, pirhov, prekajenega mesa, hrena ipd., česar tudi posebno ne pogreša. Prav tako ne gre k božičnici ali h kaki drugi »slovenski« maši velikega tedna v Slovenskem domu – čeprav gre občasno v cerkev. Ne kadi hiše, ne postavlja jaslic itn., ne počne ničesar takega, kar bi imelo jasen in poudarjen predznak slovenskega.

Na vrtu si je zgradil »slovensko kaščo«, kjer hrani razne »slovenske« spominke, fotografije, slike, zemljevide, knjige, vina itn. (Kaščo v šali imenuje »Veleposlaništvo Republike Slovenije v Carrodilli«.) Strešnike na kašči je oblikoval v obliki srčkov, za kar pravi, da je »tipično slovensko«. Naročen je na *Rodno grudo*, ki jo rad prebira ob spremljavi slovenske narodno-zabavne glasbe ali Iztoka Mlakarja. Za pomembnejše priložnosti (rojstni dnevi, obiski prijateljev) zaigra na harmoniko »slovenske viže« in si posadi na glavo planinski klobuk.

(Na informatorjevem domu sem živel dva meseca in pol in imel z njim veliko stikov. Pogovorov nisem snemal.)

5. SPREJEL IN OSTAL

Informator je zapustil rodno domovino star devet let.⁴ Prenaglili bi se, če bi pojem njegove domovine poistili s Slovenijo. Rodil se je pod Italijo, hodil je v italijansko šolo in Slovenije oziroma Jugoslavije, kot pravi, ni poznal.

»Mi drugi smo bolj na italijansko stran kot na slovensko. Je blo lažje it v Čedad kot na ta drugo stran, jugoslovansko.«

⁴ Čeprav je primarna socializacija osnova, podstat nadaljnje vzgoje, sem informatorja kljub devetim letom bivanja v »rodni domovini« in trem letom bivanja v Italiji vključil v drugo generacijo; saj, kot bomo videli v tem primeru, novo okolje in z njim povezana drugačna socializacija lahko marsikaj spremenita – tudi na ravni podstata, »korenin« posameznika.

Čeprav je po letu 1947 njegova rodna vas postala del Jugoslavije oziroma Slovenije, to ni bistveno spremenilo meja njegove domovine, ki je, kot je bilo mogoče razumeti iz pogovora, vezana predvsem na domačo vas in okolico ter na bližnje kraje, ki jih je poznal v otroštvu.

»Slovenije jaz ne poznam. Poznam, kar je Kobarid, Tolmin, kar je Gorica in tam na ta drugo stran, kar je dolina, ko se pravi beneške doline.«

To se kaže tudi v stenskem okrasju – na steni ima fotografiji domače vasi in fotografiji Kobarida. In nič več, kar bi bilo povezano s Slovenijo ali slovenskim. Tudi do nove slovenske države je pokazal veliko mero brezbržnosti.

»Smo vedli, da si je naredila svojo independencijo [osamosvojitev] Slovenija.

Koliko časa je že tisto? Dva, tri leta? Ne, ne! Eno [leto]?«

»Za mene ni bla ena važna novica. Jaz sem tu živu, živim tu.«

Neizostreno identifikacijo s Slovenijo lahko razumemo kot vzrok, zakaj se ni približal slovenski skupnosti, pa tudi kot posledico zelo omejenega stika s slovensko skupnostjo v mestu, ki bi utegnila njegov odnos do domovine jasneje sooblikovati. Kot otrok je zelo poredko s starši zašel v Slovenski dom – nikoli k slovenski maši in le včasih na kakšno veselico ali prireditev. Tudi pozneje ni Slovenskega doma nikoli več obiskal, čeprav še danes dobiva vabila na prireditve Društva Slovencev.

Vzgoja staršev šegam, navadam, vrednotam itn. iz »izvirne« domovine ni jasneje dodajala slovenskega predznaka. Velikonočna *»gubanca«*, pirhi, hren *»in nekaj temu podobnega tudi za božič«*, kot se informator spominja večine stvari iz »izvirne« domovine, ki jih starša v novem okolju nista opustila, zanj nimajo ničesar slovenskega, čeprav ve, da jih je mogoče najti v slovenskih družinah v Mendozi in prav gotovo ne v argentinskih. Nobenih šeg, navad in izročil iz »izvirne« domovine ne ohranja in ne pogreša.

Vzgoja staršev mu ni načrtno podajala ali vsiljevala nobenih vrednot iz »izvirne« domovine. Starša ga nista karala in opozarjala, ko je na njihova, v slovenskem dialektu postavljena vprašanja odgovarjal v kastiljščini. In nista nasprotovala, ko si je za zakonsko družabnico izbral Argentinko. Tudi bral ni nikoli ničesar v slovenščini, starši ga niso spodbujali, čeprav je na dom prihajalo *Oznanilo* in je bilo doma nekaj literature v slovenskem jeziku.

»Moja mama in oče so brali [slovensko čtivo]. Jaz sem bil vedno Argetinc, se nisem zanimal za tiste reči.«

Zaveda se tudi, da je njegov slovenski narečni govor, ki ga največkrat imenuje *»po naše«*, drugačen od slovenščine, ki se govori med pripadniki slovenske skupnosti. In tudi to ga je, kot je bilo razumeti, nekoliko odvrčalo od stikov s slovensko skupnostjo.

»Boljše sem živu med Argentinci kot med Slovenci. Sem se čutu bolj za govorit. Mi je bilo bolj praktično govorit argentinsko kot slovensko.«

»Jaz nisem hodil [v slovensko skupnost, Slovenski dom], ker mi je težko govorit slovensko.«

Približno enkrat na štirinajst dni obišče *»poznanca«* »slovenske krvi«, s katerim se pogovarja po kastiljsko. Vsi drugi stiki so z Argentinci.

V Sloveniji oziroma v kraju, kjer je preživel otroštvo, ima bratranca, s katerim si piše enkrat letno.

Želja po obisku »izvorne« domovine je omejena zgolj na obisk vasi, v kateri se je rodil, preživel otroštvo, in okolice, ki jo je poznal. Želje, da bi spoznal tudi druge kraje Slovenije, ni izrazil.

»Vsak človek hoče jiti pogledat na svoj dom, kjer se je rodil. Pogledat na svoj dom. Če bi šel tja, me drugo ne bi zanimalo.«

Petdeset let življenja v drugi deželi, med drugimi ljudmi in v drugačni kulturi, ga odvrča od vsakih pomiselnosti in želja po vrnitvi.

»Sedaj se čutim že bolj Argentinc kot Slovenc, saj sem petdeset let tukaj.«

6. SLOVENSTVO S SLOVENIJO

Družinska vzgoja informatorke je bila zelo tesno povezana s posredovanjem vsega, kar se skriva pod pojmom »slovenstva«, kot ga razumejo mendoški Slovenci: zelo tesnih stikov s slovensko skupnostjo in Slovenskim domom ter omejenih stikov z argentinsko družbo. Da je bila res vzgojena v eni izmed slovensko najzavednejših družin, nam govori to, da so vsi njeni bratje in sestre poročeni s slovenskimi partnerji, da je njihovo znanje slovenščine v samem vrhu druge generacije in da govorijo slovensko tudi vsi njihovi otroci.

Razen v »obvezni« slovenski šoli je bila dejavna v številnih dejavnostih Društva Slovencev; bila je voditeljica naraščajnikov, sodelovala je v dekliškem krožku, pri športnih prireditvah, vedno je z velikim veseljem in vnemo sodelovala pri pripravi mladinskih dnevoev itn.

»Poleg argentinske šole je bilo vse drugo samo [slovenski] dom.«

Tudi njene prijateljice so bile v mladosti večinoma povezane s slovensko skupnostjo oziroma Slovenskim domom. Argentinske prijateljice so bile le iz argentinske šole in edina dejavnost v prostem času informatorke, ki ni bila (neposredno) povezana s »slovenstvom«, je bila pomoč v fari.

V otroških in dekliških letih je veliko brala v slovenskem jeziku – veliko več kot v kastiljskem. Kot pravi, sprva zato, ker so jo v to silili starši, potem pa iz lastnega navdušenja.

Svojo »slovensko« vzgojo, ki jo je sprejela od staršev in slovenske skupnosti, jasno posreduje tudi svojim šestim otrokom. Vsi otroci dobro govorijo slovensko; z njimi namreč vedno govori slovensko in prav tako z možem Slovincem. V navzočnosti otrok načrtno govorita slovensko, čeprav se med seboj velikokrat pogovarjata v kastiljščini. Informatorka pravi, da je včasih »gluha«, ko ji otroci odgovorijo po kastiljsko, in jim mora večkrat ponoviti vprašanje v slovenščini, da dobi takšen tudi odgovor. Vsi šoloobvezni otroci obiskujejo slovensko šolo in se udeležujejo številnih dejavnosti slovenskega društva (pevski zbor, gledališče itn.). Otrokom podaja knjige in revije v slovenščini, in ko sta bila z možem v Sloveniji, so več kot polovico prtljage

zavzele knjige za otroke. Ena od hčerk si tudi dopisuje z v Sloveniji živečimi »prijateljicami po pošti«, kar je mami posebno všeč. Staršema je prav tako v veliko veselje in ponos, da je hčerka večkrat izrazila močno željo po obisku Slovenije.

Da bi otroci spoznali Slovenijo in se tam dobro naučili slovenskega jezika, si zelo želita oba starša. Kot pravi informatorka, bi bila vesela tudi, če bi se kakšen od otrok odločil ostati v Sloveniji, čeprav bi ga močno pogrešala.

»Bi mi bilo dolgčas, ampak veliko veselje, da veš, kje je.«

Željo po nadaljevanju roda v Sloveniji je izrazila večkrat tudi v drugih povezavah.

Velik pomen in hkrati zelo močna vez s Slovenijo je v Sloveniji živeče sorodstvo, ki šteje 20 tet in stricev ter prek 60 bratrancev ter sestričen. Čeprav jih kliče po telefonu le dvakrat ali trikrat letno, pozna večino njihovih imen in večkrat tudi njihov širši življenjski kontekst. Ob dveh obiskih Slovenije je spoznala vse, od prvega do zadnjega. Od leta 1993 so vsako leto počaščeni s kasnim obiskom iz Slovenije, in kot pravi, nikoli ne samo enim.

Pri informatorki zaznamo tudi močno navezanost na Slovenijo, ki se je oblikovala s pripovedovanjem staršev o Sloveniji, njenih krajih in zgodovini, sorodstvu, ki živi v Sloveniji, in skozi poimenovanje krajev in pokrajin Slovenije. Mama in še posebno oče sta ji namreč zelo veliko razlagala o dogajanju med drugo svetovno vojno v Sloveniji, ji opisovala domače kraje, sorodstvo itn.

»Vsi smo vse vedeli, vse ljudi, vsa imena, smo bili stalno na tekočem.«

»Ko sem prišla v Slovenijo, sem točno vedela, kje je X hrib, kje je X potok, kje je hiša mojega očeta... Starši so mi vedno vse to razlagali in sorodstvo se ni moglo načuditi, od kje jaz vse to poznam.«

»Kakšen občutek je bilo videti vsa tista imena: Dob, Hrastnik... Vse tisto, kar so nam starši pripovedovali. Nisem vedela, ali sanjam ali je vse to resnično. Bilo je, kot da bi tista lepa zgodba, ki so nam jo starši stalno pripovedovali, oživela.«

Močna vez s Slovenijo poteka tudi preko »kulture«; šege in navade, sistem vrednot, ki jih informatorka poseduje, so brez zadržkov »slovenski« in se jih zaveda kot drugačnih v prostoru, v katerem živi.

»Slovenska kultura je zelo bogata, bolj kot argentinska.«

V družini se ohranja večina navad in šeg, ki jih je bila deležna kot otrok v družini staršev. Poleg velike noči in božiča, ki ga družina praznuje z vsemi »slovenskimi« kulinaričnimi dobrotami, značilnimi za ta čas, in žeganjem hrane, s strogo predpisanim postom, s pripravo adventnega venca, s kajenjem hiše za božič, novo leto in svete tri kralje, z molitvijo pri jaslicah itn., se v družini ohranja še veliko več verskih praznikov in preko njih (ali neposredno) tudi »slovenstvo«. V družini tudi še na primer praznujejo god, ki ga je pri večini slovenskih družin druge generacije v mestu zamenjalo praznovanje rojstnega dne.

Z možem sta aktivna v fari pri družinski katekezi, kjer argentinskim zakonskim parom z navdušenjem in ponosno razlagata o »slovenskih« običajih.

Čeprav se nam večkrat zazdi, da je informatorka močno navezana predvsem na

»slovensko« »kulturo«, rodbinsko vez iz Slovenije, sorodstvo, živeče v Sloveniji, itn. in da Slovenija kot prostorska enota nima pri tem veliko, nam o (posredni) navezanosti na prostor – v informatorkinem primeru navezanosti na Slovenijo – govorijo močna čustva ob prvem in nič manjša ob drugem obisku Slovenije.

»Ko sem prvič šla za deset dni, sem tako jokala, ker sem vidla rojstno hišo moje mame, mojega očeta, te gozdove, gore, vse te lepote, o katerih so nam pripovedovali starši.«

»Prvo noč zaradi vsega navdušenja, da sem v Sloveniji, nisem nič spala.«

Čustveno in vznemirjeno je spremljala tudi osamosvojitve Slovenije. Dogodku je ne samo v širšem političnem ali nacionalnem kontekstu pripisovala velik pomen, ampak je spremembo doživljala močno tudi na osebni ravni – v osebnem odnosu do Slovenije.

»Zame je to bilo nekaj posebnega.«

Po drugi strani ne čuti nobene dodatne navezanosti na Slovenijo: z denacionalizacijskim postopkom je njena družina dobila vrnjen manjši kos zemlje, katerega lastništvo si deli z brati in sestrami. Pol hektara »slovenske zemlje« zanjo nima nikakršnega simbolnega pomena.

Veliko skrb kaže tudi do svoje rodne domovine, kakor jo imenuje.

»Argentina je imela več slabih politikov, ki so Argentino prodali. In to te zelo boli, in da so veliko zapravili od Argentine, ker jaz tudi ljubim Argentino.«

Na vprašanje o identiteti informatorka ni čakala; načela ga je na svojo pobudo.

»Doma so me kolkokrat vprašali, če sem rajši Argentinka kot Slovenka. Ampak je težko to povedat. Vem, da imam slovensko kri, da so moji starši Slovenci, toda jaz sem tu rojena, sem se tu učila v šolah.«

»Dvojno« identiteto potrjuje tudi stensko okrasje, kjer ima poleg prevladujočih slovenskih pokrajinskih motivov, Gasparijevih reprodukcij, fotografij Bleda, Brezij, Ljubljane, slovenskih gora itn., podobe Brezjanske Marije, krožnika z napisom »V dolini je tihi, ljubi moj dom, jaz nikdar njega pozabil ne bom«, miniaturnega kozolca, miniaturne brente itn. tudi »argentinski kotiček« z reprodukcijama gavča ter bakrenim reliefom treh gavčev s kitarami v rokah.

(Informatorko sem na domu obiskal štirikrat. Veliko stikov sem imel tudi z njenim možem, otroki, sestrami, brati, mamo. Vsi pogovori so bili v slovenščini.)

7. SLOVENSTVO BREZ SLOVENIJE

Informatorka je otrok slovenskih staršev. Družinska vzgoja ji je posredovala vse, kar se skriva pod pojmom »slovenstva«, kot ga razumejo mendoški Slovenci: pogoste stike s slovensko skupnostjo in pogosto obiskovanje Slovenskega doma.

»Včasih smo živeli v domu.«

Informatorka je hodila v slovensko osnovno in srednjo šolo, kar je bilo, kot pravi, samoumevno,

»Sploh nisem nikoli razmišljala, da ne bi šla,«

čeprav ji je bilo v slovenski šoli največkrat dolgčas.

Kljub dolgčasu slovenske šole, ki ga informatorka pripisuje predvsem didaktiki, je ostala tudi po »samoumevni« slovenski šoli tesno povezana s slovensko skupnostjo. Že z devetnajstimi leti je prevzela vlogo varuške v slovenskem vrtcu in kasneje učiteljice slovenskega jezika v prvem ter drugem razredu slovenske osnovne šole in v razredu neslovensko govorečih. Vsako leto se udeleži velikega dela prireditev Društva Slovencev in romanja, ki ga pripravi Slovensko dušno pastirstvo. Le k slovenski maši v Slovenski dom zelo poredko zaide, za kar je »kriva dolgočasnost« obreda.

Poleg pretežno argentinskih prijateljic ohranja stik tudi s približno petimi Slovenci v mestu. Dva poslikujeta »slovenske« ornamente, barvata pirhe ter izdelujeta druge »slovenske« okrasne predmete, ki jih tudi sama oblikuje v prostem pa tudi delovnem času. Njen oče ima namreč lesno in sodarsko delavnico, torej del družinskega podjetja predstavlja tudi hčerkinja poslikava sodčkov, vžiganje motivov v les itn.

Kot pravi, ji je vseč vse, kar je:

»tradicionalno slovensko; navade, kuhinja. Vse argentinske prijateljice sem naučila delat rogljiče.«

»Mogoče rečem, da imam slovensko kri, ampak nikoli na to ne pomislim.

Zmeraj pomislim na navade, jezik, vzgojo v družini.«

Vlogi »krvi« pri pojavu navezanosti na Slovenijo ne pripisuje velikega pomena. V Sloveniji ima tudi sestrične, s katerimi si dopisuje približno enkrat na dva meseca in jih občasno kliče po telefonu, toda to jo po njenih besedah nič ne veže na rodno domovino njenih starih staršev, kakor tudi ne vedenje, da so stari starši »od tam«. Vez s »slovenstvom« je zanjo postavljena na »kulturi«, ki se je zaveda kot drugačne v argentinskem prostoru.

»Se počutim Slovenka, ker me je oče tako vzgojil, mi posredoval respekt do dela, poštenosti.«

»Kultura« je tudi dejavnik, ki informatorki najnazorneje definira pojem »slovenstvo« in Slovenijo kot prostorsko enoto.

Prvega obiska Slovenije ni doživljala prav nič čustveno ali vzneseeno.

»Mi je bilo skoraj isto, kakor da bi šla v Francijo ali v kakšno drugo državo.«

Prav tako se v njenem odnosu do »slovenstva« in do Slovenije z osamosvojitvijo leta 1991 ni nič spremenilo.

»Sem bila vesela zaradi staršev, ker so neki doživeli, ampak da bi neki posebno čutila, to ne.«

Informatorka tudi ni zaprosila za slovensko državljanstvo, čeprav bi ga najverjetneje brez večjih težav dobila.

V Sloveniji je našla »hladne ljudi«, »hladne« družinske odnose, kar jo odvrča od misli ali celo želja, da bi mogoče »tam« poskusila živeti. Slovenijo je še enkrat obiskala kot udeleženka seminarja slovenskih učiteljic po svetu, in kot pravi, nima nobene želje več, da bi Slovenijo še kdaj obiskala.

Pri informatorki se nam zazdi, da svoje »slovenstvo« lahko zadostno zadovoljuje

v krogu družine in slovenske skupnosti v mestu. Povezanost z »matičnim slovenstvom« in navezanost na Slovenijo kot prostorsko enoto sta tako v njeni narodnostni identifikaciji nerazpoznavni.

Poleg slovenske glasbe (Čuki, Agropop, Andrej Šifrer, Pop Design, Helena Blagne itn.) pogosteje posluša argentinsko in ji je zelo všeč argentinski nogomet.

»Sem prej Argentinka kot Slovenka, ker kar sem sprejela, je bilo iz te zemlje tu. Lahko živim način življenja po slovensko, ohranjam slovenske navade, toda sem Argentinka.«

(Informatorko sem obiskal trikrat. Pogovora nisem nikoli snemal. Večinoma sva se pogovarjala v slovenščini.)

8. NEOSEBNI ALLA

Informatorka je iz mešanega zakona. Oče solidno govori slovensko in pogosto kaže slovensko pripadnost na različne načine, a tega ne prenaša na hčerko. Odnos mame do »slovenstva« je bolj negativen kot pozitiven in njen vpliv na hčerkino vzgojo prevladuje. Informatorka je pri osmih letih na željo očeta eno leto hodila v Slovenski dom na Slovenski jezikovni tečaj, ki pa ga je zaradi neprijetnega počutja v družbi Slovencev pustila.

»Mi ni bilo všeč, ker so bili sami Slovenci in so se družili le med seboj.«

Kasneje ni šla nikoli več v Slovenski dom in njeni stiki s slovensko skupnostjo so sedaj zanemarljivi – jih ni.

Ne govori in popolnoma nič ne razume slovensko.

Njen odnos do Slovenije je indiferenten. Kot pravi, je nič ne vleče v Slovenijo, edino

»mogoče to, da bi videla in spoznala družino po očetovi strani.«

Hkrati je močno ponosna na vse, kar je argentinskega: argentinski nogomet, večkrat poudarja pozitivne lastnosti Argentinec, se navdušuje nad argentinsko folklorno glasbo; zaznati je bilo tudi močan patriotizem in nacionalizem, zlasti v odnosu do Čilenecv in do države Čila. Domovina je zanjo jasna in edina – Argentina.

Ko govori o domovini prednikov po očetovi strani, uporablja prislov »tam« (»alla«), ki ne najdoločneje označuje Slovenijo. Prostorsko enoto – pogojno Slovenijo – definira na osnovi kulture svojega očeta in slovenske skupnosti v Mendozi. Ne zanima je Slovenija kot prostor določene – slovenske – kulture in se z njim ne čuti niti najmanj povezana, temveč zgolj kot prostor, kjer živijo njeni sorodniki in kjer so živeli njeni predniki. Zaveda se, da nosi nekaj »slovenske krvi«, a je ne poudarja in se z njo ne »identificira«, hkrati pa prek »krvi« čuti nekakšno povezanost s »tam«.

»Sem Argentinka, toda moji starši so od tam.«

(Na informatorkinem domu sem bival dva meseca in pol ter imel z njo veliko stikov in pogovorov. Vsi pogovori so bili v kastiljščini.)

9. SEME SLOVENSTVA JE OBRODILO

Družina informatorja je ena tistih, ki se najtesneje drži vrednot, običajev, navad itn., prinešenih iz Slovenije. Večina pogovorov med družinskimi člani teče v slovenskem jeziku (doma je dolgo visel listek z napisom »Govori po slovensko!«). V družini še praznujejo god, stensko okrasje je nadvse bogato, polno fotografij številnih slovenskih krajev, spominkov s »slovenskimi« motivi in »slovenskih« verskih podob, »vedno je bla slovenska maša, jaz nisem znal molit po argentinsko«. Navedeno ponazori le nekaj ozračja informatorjeve družine.

Pogosto obiskovanje Slovenskega doma, pogosti in zelo tesni stiki s slovensko skupnostjo in izrazito narodnozavedna vzgoja v družini so bili in so tiste stalnice, ki mu kot pripadniku tretje generacije dajejo močno slovensko narodno zavest.

»Kar piše na listih [na uradnih dokumentih], da sem Argentinc, jaz nisem Argentinc. In po celem življenju, ki ga imam doslej, sem čisto Slovinc. Po vseh navadah, kulturi, vzgoji. Po vsem tem sem čisto Slovinc.«

Poleg argentinske šole je bil večji del časa vezan na stike s slovensko skupnostjo. Z navdušenjem je hodil v slovensko šolo in v slovensko srednjo šolo, pomagal je pri graditvi doma, je predsednik Slovenske fantovske zveze, ki jo je po več letih trdnega spanja pošteno prebudil. Poje v slovenskem zboru, vedno igra ali sodeluje pri dramskih igrah slovenskega odra v Mendози. Štiri leta je učil v slovenski šoli, kar je moral, kot pravi, zaradi službe »žal« opustiti, in je nasploh z mislimi in idejami nenehno navzoč v slovenski skupnosti. Večina njegovih prijateljev je slovenskega rodu; z njimi se dobiva skoraj vsak dan, z njimi smuča, hodi na taborjenja, na romanja, z njimi praznuje rojstne dneve in druge praznike.

»Smo se začeli zbirati, ker smo hodili v dom in nismo imeli druge družbe, potem smo ratali pa prijatelji.«

Ima namreč tudi to »srečo«, da je zaposlen v podjetju svojega strica z večino prijateljev in sorodnikov slovenskega rodu.

Edina dejavnost, ki ni neposredno povezana s »slovenstvom«, je bila v misijonarski skupini, kjer je v katoliški šoli podajal znanje verouka za birmo.

Informator tudi veliko bere v slovenskem jeziku, več kot v kastiljskem,

»Argentinska literatura me ne zanima, ni mojega stila,«

prelista večino izseljenskih časopisov in *Ognjišče* iz Slovenije ter se (presentljivo) zanima za slovensko politiko.

»Slovenska politika mi je zelo zanimiva. Mi je všeč govoriti o njej.«

Prav tako posluša in ljubi slovensko glasbo, zlasti polke, narodnozabavne ansamble in oktete pa tudi nekatere bolj »sodobne«, kot so Čuki, Pop design, Andrej Šifrer, Adi Smolar itd.

Vedno je »o Sloveniji« z velikim zanimanjem poslušal tudi pripovedovanja starega očeta in babice.

Navezanost na Slovenijo je pri njem izpostavljena predvsem s »kulturo« – celot-

nim sklopom vrednot, mišljenj, prepričanj, običajev in navad, ki jih zaznava kot drugačne v okolju, kjer živi, in se z njimi identificira.

»Vidim več pomena v slovenskih kot argentinskih navadah. Slovenske navade, od teh cerkvenih praznikov, so zame boljše slovenske kot argentinske. Argentinske so bolj samo za jest. Argentinci se bomo zbrali skupaj in bomo samo, samo jedli. Zame pa ni tako.«

Druga vez s Slovenijo je v Sloveniji živeče številno sorodstvo, s katerim si dopisuje enkrat mesečno. Vez je živa zaradi zavedanja o izvoru rodu oziroma vednosti o Sloveniji kot prostoru, iz katerega izvira njegov rod. Zelo dobro pozna zgodovino svojega roda v Sloveniji.

Da gre pri informatorju za izostren odnos ne le do »slovenstva«, ki ga lahko zadovoljuje zgolj v krogu družine in slovenske skupnosti, temveč tudi do »matičnega slovenstva« in prek tega do Slovenije kot prostorske enote, kaže informatorjeva (presenetljiva) skrb za deželo na drugi strani oceana, ki jo pogosto in na različne načine izraža.

»Me boli, če kaj slabega rečeš o Sloveniji, me zelo moti. Ne vem, kdo mi je že lansko leto rekel: 'Lej, tvoji igrajo [slovenska nogometna reprezentanca], ampak so čisto slabi.' Sem ratu hitro hud.«

»Edino mi ni bilo všeč, ker mladi ne cenijo narodnih stvari, kot so običaji, navade [ob obisku Slovenije].«

O tem govori tudi velik pomen obiska Slovenije in še poudarjena navezanost na Slovenijo po prvemu obisku.

»Sem iz Benetk nazaj pršou, jaz nisem mogu nazaj. Sem se zaljuba v družbo, v ljudi; take družbe jaz nikoli nisem imel v življenju. Hočem, moram jiti nazaj.«

»Jaz sem zaljubljen v Slovenijo, jaz ne vem, kaj delam tukaj.«

NAMESTO SKLEPA

Odnosov do »izvornega« prostora je toliko, kolikor je posameznikov, izseljenec. Še veliko večja zmeda nastane, če ta odnos postavimo v kontekst pripadnosti »izvorni« kulturi in »izvorni« etnični (narodni) identiteti.

Navezanost oziroma pripadnost »izvornemu« prostoru se gotovo povezuje s pripadnostjo »izvorni« kulturi oziroma »izvorni« etnični (narodni) identiteti, čeprav odnos ni vedno linearen. Srečamo osebe, ki dosledno ohranjajo »izvorno« etnično (narodno) identiteto; v družinskem krogu govorijo izključno slovensko, ohranjajo običaje in navade »izvorne« kulture itn., toda »izvornemu« prostoru v svojem občutenju »izvorne« etnične (narodne) identite ne dajajo velikega pomena; ne izražajo želje po obisku in po nadaljevanju roda v le-tem, ne dajejo velikega pomena posesti slovenskega državljanstva itn. Na drugi strani se zdi, da je nekaterim prostorsko obeležje ključni dejavnik v ohranjanju »izvorne« etnične identitete. Ne znajo več slovenskega

jezika, pozabili so in ne pogrešajo »izvornih« šeg, navad, hrane, glasbe, itn., toda ponosno razkazujejo slovensko državljanstvo, si močno želijo obiskati »izvorno« domovino, na stene domov obešajo fotografije, slike in zemljevide »izvorne« domovine, si celo želijo, da bi njihov rod ponovno zaživel v »izvorni« domovini itn.

Velikokrat je težko in celo nemogoče razlikovati med miljejem prostora in kulture, med občutki teritorialne vezanosti ali pripadnosti in etnično ali nacionalno samozavestjo. Razumevanje postane lažje, če prostorsko opredeljeni del človekove eksistence ali »sentimentalno orientacijo«, kakor jo imenuje Južnič (1987: 292), opredelimo na eni strani kot identifikacijsko, na drugi kot prestižno. Pri prvi gre za teritorij kot prostor bivanja in z njim povezano domačnost, druga pa je povezana z vrednotenjem posameznih delov okolja glede na pomen, ki mu ga pripisujeta družba in kultura, in s tem povsem institucionalizirana.

Gre torej za delitev, ki se zdi, da lahko pomaga razumeti bistveno razliko v odnosu do »izvornega« prostora med prvo generacijo in naslednjimi, med socializacijo v novi in v stari domovini, čeprav tudi med takoiimenovano identifikacijsko in prestižno sentimentalno orientacijo ni vedno ostrih meja.

Lenz-Romeissov je z empirično raziskavo prišla do zaključka, da se čut za domovino ne izpolni skozi »kri in zemljo«, temveč da se človek, ki do nekega kraja razvije simbolično navezanost, pri tem tako opira na druge ljudi v kraju, ki jih pozna in s katerimi goji stike. Kraj tako simbolizira družbene odnose (Kučan, 1996: 20–21). Tudi Smith (1991: 23) ugotavlja, da so za etnične identite »bolj kot prebivanje na nekem kraju ali njegova posest pomembni dodani pomeni in asociacije, ki jih kraj vzbuja.« Povezanost skupinske identitete neke družbene skupine s prostorom, v katerem biva, se oblikuje skozi družbene odnose in ne izhaja iz prostora samega. Izselsenci in njihovi potomci so v stalni razdvojenosti med odnosi, ki jih imajo z večinsko družbo, in odnosi znotraj izselske skupnosti in družine; s tem tudi v stalni razdvojenosti med novo in »izvorno« domovino.

Intenzivnost stikov z večinsko in z izselsko družbo oziroma njihovo razmerje je torej ključnega pomena v odnosu do novega in »izvornega« prostora, čeprav ne smemo pozabiti, da gre pri nekaterih priseljenicah in njihovih potomcih za neposredno povezavo z »izvorno« domovino, brez aktivnosti v društvih, stikov s sonarodnjaki itn.

Seveda je nemogoče zanikati vlogo prostora in njenega izkustva. Brez stikov ali obiskov »izvorna« identiteta zgubi svojo realno oprijemljivo podlago, ostane na ravni »mita« in je zato močnejše izpostavljena asimilaciji, izginjanju.

Pomembno je tudi upoštevati zavedno in nezavedno raven »izvorne« etnične (narodne) identitete (Žigon, 1998) in odnosov do »izvornega« prostora. Mejo med njimi je včasih težko, celo nemogoče začrtati. Na eni strani bi torej lahko govorili o folklorno-simbolni identiteti, ki se kaže tudi v odnosu do »izvornega« prostora v posesti državljanstva, v stenskem okrasju z motivi slovenskih krajev in pokrajin itn., in na drugi strani, na nezavedni ravni, o »bazični« oziroma »primarni« identiteti, ki se kaže v željah po nadaljevanju roda v »izvorni« domovini, v želji, biti pokopan v domovini.

Podano razlikovanje se kaže tudi v krajih, ki jih izseljenci in njihovi potomci obiščejo v »izvirni« domovini. Na eni strani gre za svete kraje (*locus sacrum*), z obiskovanjem katerih se podoživlja zgodovina, in na drugi strani za ljubke, priljubljene kraje (*locus amoenorum*), v katerih se je zaradi novih navad sveto na novo postavilo. Tako je »izvirna« narodna prostorska identiteta mešanica starih in novih simbolov, mešanica zgodovinske teže in lahкости potrošniškega bivanja (Kučan, 1996: 25).

Na kraje, krajine in krajinske prvine se vežejo stereotipi »izvirnega« prostora, ki imajo podobo tradicionalne, »domačijske«, vaške Slovenije in slovenske kulture, kakršno so izseljenci zapustili, jo z idealiziranjem negovali in z vzgojo prenašali na mlajše rodove. Vsebina omenjenega stereotipa se kljub modernizaciji življenja v »izvirni« domovini vse do osamosvojitve Slovenije – pred tem so bili stiki in obiski zelo omejeni – skorajda ni spreminjala in se je vse do danes, sicer na posameznih mestih že dobro načeta, ohranila. To se kaže tudi ob obiskih domovine, ko nekateri izseljenci in tudi njihovi otroci z dobršno mero začudenosti in neodobravanja sprejemajo prostorsko danost, drugačno od tiste, ki so jo zapustli oziroma negovali v spominu dolga desetletja.

Če se vrnem na začetek in ponovim uvodno misel, da je odnosov do »izvirnega« prostora toliko, kolikor je posameznikov, izseljencev, s tem najodločneje ponazorim ključni aspekt besedila, saj je vsak individualen odnos enkraten, neponovljiv zaradi spleta osebnostnih lastnosti, zgodovinskih, socialnih, kulturnih, političnih itn. okoliščin in še marsičesa neupoštevanega. Hkrati pa ne morem zanikati nekaterih splošnejših značilnosti tega odnosa, ki sem jih odkrival oziroma skušal odkrivati med štirime-sečnim bivanjem med Slovenci in njihovimi potomci v Mendozi.

LITERATURA

- Južnič, S., 1987: *Antropologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Državna založba Slovenije, 341 str.
- Kučan, A., 1996: *Dejavniki nacionalne prostorske identitete v Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo.
- Smith, A. D., 1991: *National Identity*. University of Nevada Press, 226 str.
- Žigon, Z., 1998: *Otroci dveh domovin: Slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana: ZRC SAZU, 269 str.

SUMMARY

THE ROLE OF THE 'ORIGINAL' AREA IN THE DEFINITION OF NATIONALITY: THE CASE OF NINE 'SLOVENE' EMIGRANTS AND THEIR DESCENDANTS LIVING IN MENDOZA, ARGENTINA

Jernej Mlekuž

In this text the author takes nine individuals from three generations of Slovenes living in Mendoza and their descendants and uses them to present various forms and levels of attachment to an 'original' area and the related identity with place. Rather than reaching too broadly across the field of the phenomenological to causes and processes, he presents the wider context, which to him seems important in formulating the phenomenon of attachment to the 'original' area or identification with this area.

Attachment or affiliation to the 'original' area is clearly related to affiliation to an 'original' cultural or 'original' ethnic identity, although the relationship is not always linear. We meet people who consistently preserve an 'original' ethnic identity but who do not place much importance in their feelings of 'original' ethnic identity to the 'original' area.

It is usually difficult or impossible to differentiate between the milieu of place and culture, between feelings of territorial bonds or belonging and ethnic or national awareness. Understanding becomes easier if we define the spatially defined part of human existence on the one hand as to do with identification and on the other as a matter of prestige. In the first case it involves the territory as a place to live and the related feelings associated with home, while the second is related to the evaluation of individual parts of the environment with regard to the importance ascribed to that environment by society and culture, and thus entirely institutionalized.

It is therefore a division which appears to be able to help us understand the fundamental difference in the attitude to the 'original' area between the first generation and subsequent generations, between socialization in the new homeland and the old homeland, although there are not always strict borders even between an 'identification'-related and prestige-related sentimental orientation.

The connection of the group identity of a given social group with the area in which it lives is formed through social relations and does not derive from the place itself. Emigrants and their descendants are constantly torn between the relations they have with the majority society and relations within the emigrant community and the family; and thus they are constantly torn between the new homeland and the 'original' one.

The intensity of contacts with the majority society and the emigrant society, or the relationship between them, is therefore of key importance in attitudes towards the new and 'original' areas, although we should not forget that in the case of some

immigrants and their descendants this is a matter of a direct connection with the 'original' homeland, without activity in societies, contacts with co-nationals, etc.

Of course it is impossible to deny the role of area and experience of that area. Without contacts or visits the 'original' identity loses its real and tangible basis and remains at the level of 'myth', which in turn leaves it more exposed to assimilation and eventual disappearance.

It is also important to take into account the conscious and unconscious levels of 'original' ethnic identity and attitudes to the 'original' area. The border between them is sometimes difficult or even impossible to draw.

Rather than working his way to 'final' findings, the author prefers to present slightly different views in the understanding of the human perception of the 'original' area and to indicate the role of area among the other elements which make up the ethnic and national identity of emigrants. He is aware that this involves a great deal of speculation and therefore only presents the phenomena up to a certain point, while leaving further reflections and hypotheses to the reader.

V poplavi sodobne literature s področja psihologije je zelo malo napisanega o psiholoških problemih izseljencev. Še največ podatkov o tem sta zbrala Adrian Furnham in Stephen Bochner (1986) v svoji knjigi *Culture shock* (Kulturni šok). Izraz »kulturni šok« je prvi uporabil Oberg leta 1960 in se nanaša na dejstvo, da sta konfrontacija in prilagajanje novi kulturi za izseljence zelo naporni izkušnji in jim lahko povzročata duševne bolezni. To seveda ni novo odkritje, saj pojav izseljevanja sega v prazgodovino človeštva in poročila o problemih, povezanih z izseljstvom, najdemo že v najstarejših pisanih virih.

KULTURNI ŠOK IN PSIHOLOŠKO PRILAGAJANJE PRISELJENCEV

Psihologija se je kot sorazmerno mlada veda začela intenzivno ukvarjati s problemom izseljencev šele v drugi polovici 20. stoletja. Podatki, zbrani v različnih raziskavah, jasno kažejo, da so priseljenci in njihovi potomci dovzetnejši za duševne bolezni kot domačini. Kriterij za duševne bolezni v večini raziskav je bila hospitalizacija, kar pomeni, da so bile vse druge duševne bolezni, za katere se ljudje niso zdravili v bolnišnicah, izključene iz raziskav.

Združene države Amerike so bile ena izmed prvih držav, ki so sistematično proučevale duševno zdravje priseljencev. Po podatkih cenusa iz leta 1903 je bilo v vseh državnih duševnih bolnišnicah 70 odstotkov vseh pacientov iz vrst priseljencev. Najbolj logična razlaga te ugotovitve je bila, da so priseljenci prinesli duševne bolezni s seboj v novi svet oziroma da so se duševni bolniki in ljudje, ki so bili dovzetni za duševne bolezni, pogosteje izseljevali kot duševno stabilni ljudje. Posledica take razlage je bila, da so vse priseljence, ki so pristali na Ellis Islandu v New Yorku, psihološko testirali. To se je pozneje pokazalo kot velika in sramotna napaka, kajti poznejše psihološke raziskave so pokazale, da je nemogoče uporabljati standardne ameriške psihološke teste za merjenje duševnega zdravja ljudi, ki izhajajo iz različnih kultur.

Že sam izraz »kulturni šok« predpostavlja, da je soočanje z novo kulturo neprijetno presenečenje. Ta koncept zaobsega več različnih vidikov, kot npr. napor psihološkega prilagajanja, občutek izgube (domovine, domačih, prijateljev), občutek zmede glede vrednot in kulturnih razlik, občutek manjvrednosti in neboljnosti. Večina sodobnih raziskovalcev se strinja, da izpostavljenost novi kulturi povzroča priseljen-

cem anksioznost, niso pa enotni glede neposrednega učinka nove kulture na duševno zdravje priseljencev, kakor tudi ne glede same definicije »duševnih bolezni«.

Še preden so se s pojavom kulturnega šoka začele ukvarjati psihologija, antropologija in sociologija, ki so sorazmerno novejša znanstvene vede, so o tej temi pisali razni raziskovalci, trgovci, pustolovci, misijonarji in predvsem pisatelji, ki so se čisto tudi bolj poglobljali v vzroke duševnih bolezni priseljencev.

Čeprav sodobne raziskave temeljijo na strokovno zbranih podatkih, je iz njih nemogoče potegniti zanesljive splošne zaključke, ker na priseljence in njihovo duševno zdravje vpliva preveč variabilnih faktorjev, bodisi pred preselitvijo, med selitvijo ali po selitvi. Močno pomembna je osebnost priseljenca, ki je deloma dedna, deloma pa jo oblikuje okolje. Človek, ki je po naravi boječ, se bo težje odločil za selitev in se bo v tujini veliko težje prilagajal.

Eden od odločilnih dejavnikov je vzrok za selitev. Človek, ki se je preselil v novo deželo zaradi revščine v domovini, bo lažje premagoval ovire v tujini, ker ima manjše pričakovanje in večjo motivacijo za uspeh. Zaveda se, da si bo edino s trdom in težkim delom lahko ustvaril boljše življenje v tujini ali pa si omogočil vrnitev v domovino. Politični begunci se soočajo z drugačnimi problemi. Ker so se izselili zaradi opresivnega režima, ne vidijo več upanja na vrnitev. Med njimi so pogosto intelektualci, ki so imeli doma ustaljene kariere, obrtniki, ki so doma izgubili svoja podjetja. Velike izgube, ki so jih utrpeli pred izselitvijo, in prilagajanje novemu jeziku, novi kulturi in ponižujočim službam jih lahko pahnejo čez rob psihološke vzdržljivosti.

Poleg razmer v domovini vplivajo na izseljenca tudi razni dejavniki v državi, kamor so se preselili, od informacij, ki so mu o tej državi dostopne, do izseljenske politike, ki določa selekcijo priseljencev in njihovo vključevanje v širšo družbo. Po priselitvi pa so pomembne možnosti za uspešno prilagajanje. Delitev skupne usode je najboljša terapija za psihološke probleme priseljencev. Močna etnična skupnost lahko priseljenca omogoča, da živijo v segregaciji, takorekoč ločeni od vplivov tujine, ali pa se polagoma integrirajo. Osamljenost v tujini pospešuje asimilacijo.

PRISELJENCI IN DUŠEVNE BOLEZNI

Raziskave v različnih obdobjih so sistematično pokazale, da je med priseljenci bistveno več duševnih bolnikov kot med domačini. Rezultati Popeve (1983) raziskave, ki kažejo, da sta med priseljenci in njihovimi potomci najpogostejši duševni bolezni shizofrenija in manična depresija, so zelo zanimivi, ker sta ti obliki duševne bolezni značilni tudi za umetnike.

Deloma bi te rezultate razložilo dejstvo, da priseljenci ignorirajo milejše oblike duševnih bolezni, kot sta anksioznost in depresija, in se zdravijo v bolnišnicah zgolj za ekstremnimi simptomi psihoze, ki so mnogokrat tudi napačno diagnosticirani za shizofrenijo in manično depresijo. Po drugi strani pa si strokovnjaki tudi še niso na jasnem, če je shizofrenija samostojna bolezen ali konglomerat različnih duševnih bo-

lezni; prav tako niso enotni glede izvora shizofrenije in manične depresije, čeprav nekako prevladuje teorija, da sta dednega izvora.

V primeru priseljencev bi to pomenilo, da se ljudje, ki imajo kak defektivni gen, ki bi jim kdaj pozneje v življenju sprožil shizofrenijo ali manično depresijo, pogosteje odločajo za izselitev iz matične domovine. Čeprav morda v sedanjem času tovrstni duševni bolniki pogosto potujejo in je več možnosti, da v tujini pristanejo v psihiatrični bolnišnici, predstavljajo minimalno število v primerjavi s številom priseljencev, ki so zapustili domovino iz drugih vzrokov.

Vse druge teorije – razen dedne teorije o izvoru duševnih bolezni – bi bolje razložile pogostost duševnih bolezni med priseljenci.

Psihoanalitične teorije razlagajo problem izseljenstva v smislu anksioznosti, depresije in žalovanja, ki ga povzročajo ločitve od sorodnikov, prijateljev, domovine in domače kulture, kakor tudi izguba stabilnega socialnega in psihološkega okolja.

Socialni psihologi priznavajo naporne negativne življenjske dogodke za glavne vzroke duševnih bolezni, kar bi zlahka razložilo duševno nestabilnost priseljencev, ki v kratkem obdobju doživljajo veliko neprijetnih in napornih dogodkov.

V primeru priseljencev bi pogostost shizofrenije še najbolj razložila teorija »razdvojene lojalnosti« (double bind theory). Priseljenci so razpeti med dve kulturi, dva različna sistema vrednot, dva različna jezika, dva različna življenjska stila in podobno. To vpliva na njihov odnos do domovine, do nove dežele, še najbolj pa do njihovih otrok, ki se, tako kot njihovi starši, počutijo razpete med svojim lastnim pogledom na svet, ki jim ga je izoblikovalo okolje, v katerem so odrasčali, in lojalnostjo do staršev in njihovega pogleda na svet, ki jim ga je izoblikovala družinska vzgoja in etnična skupnost. To bi utegnilo razložiti čustvena nihanja, ki jih doživljajo manično depresivni bolniki, in razcepljeno duševnost shizofrenikov. Takšno teorijo v svojih delih zagovarjajo tudi številni pesniki in pisatelji. V tem smislu razlaga shizofrenijo tudi znani švicarski psihiater C. G. Jung (1971), ko predpostavlja, da psihotik dejansko izgubi zavestno kontrolo sam nad seboj in zapade v kolektivno podzavest. Verske vrednote so pogosto bistveni del kolektivne podzvesti. Vera se navadno poslužuje obratne psihologije in uči, da Bog najbolj ljubi revne, trpeče, nesebične, ponižne ljudi, toda te vrednote priseljencem onemogočajo materialni uspeh v izredno kompetitivnem svetu. Da bi lahko uspeli, morajo često opustiti nekatere vrednote, pogosto prav tiste, ki jih najbolj povezujejo z Bogom.

Notranje navzkrižje med dvema različnima sistemoma vrednot in idej, kakor tudi nasprotje med starim in novim načinom življenja ter med starim in novim prepričanjem in praktičnim življenjem v skladu s tem prepričanjem, sili priseljence, da poskušajo uskladiti svojo notranjo razdvojenost. To dosežejo na tri različne načine: z asimilacijo, segregacijo ali integracijo.

Priseljenec se lahko povsem odpove stari kulturi in se poskuša kar najhitreje asimilirati. Ta metoda je lahko uspešna, pogosto pa nakopičeni stres ali kak nepričakovan neprijeten življenjski dogodek sproži zatajena čustva in povzroči psihozo.

Prostovoljna etnična segregacija varuje priseljence pred naporom prilagajanja

tujini in pogosto prepreči psihološke probleme priseljencev ali pa jih preloži na drugo generacijo, ki se mora soočiti z dvojno kulturo. Za ljudi, ki pred prihodom v tujino niso imeli veliko stika z drugimi kulturami, je bila segregacija veliko bolj zdrava alternativa kot asimilacija, ker niso bili niti fizično niti psihološko pripravljeni, da bi se soočili z drastičnimi spremembami.

Najuspešnejša oblika psihološkega prilagajanja priseljencev je integracija, združitev stare in nove kulture, kar seveda zaobsega določeno mero anksioznosti, saj se mora priseljenec nenehno odločati med starim in novim in iskati še vmesno možnost. Tovrstna anksioznost je lahko destruktivna ali kreativna. To pa je seveda zopet odvisno od številnih drugih faktorjev, ki oblikujejo individualno samozavest priseljencev, njihove življenjske ambicije in aspiracije kakor tudi okoliščine, v katerih živijo, in možnosti, ki so jim na razpolago.

Umetniki, še zlasti priseljenjski pisatelji, verjetno še najbolj poznajo psihološko problematiko priseljencev in si prizadevajo, da bi svojim sorojakom v tujini postopoma in na čim manj boleč način pripravili pot do uspešne integracije. Ker je pravi umetnik navadno prvi, ki uspešno integrira dve različni kulturi, v bistvu ne spada ne v eno ne v drugo; v obeh se sprva počuti tujca, ker misli in čuti drugače kot ljudje v njegovem etničnem krogu, v njegovi stari domovini ali v deželi, kamor se je priselil. Če je dovolj vztrajen in samozavesten in uspešno integrira stare in nove vrednote, stare in nove ideje, njegovo pisanje lahko predstavlja velik prispevek človeštvu.

Izseljenjski pisatelj ima idealno priložnost, da pozitivno prispeva k duhovnosti svoje domovine tako, da deli v tujini pridobljeno znanje in modrost s svojimi rojaki. Istočasno lahko veliko prispeva svoji novi domovini, ker jo lahko z modrostjo, prineseno iz svoje domače kulture, duhovno obogati. Priseljenjski pisatelj ustvarja iz ljubezni do ljudi v svojem etničnem krogu, s tem da se z njimi in njihovimi psihološkimi problemi identificira. Ustvarja iz ljubezni do domovine in do dežele, v katero se je preselil, ter iz ljubezni do vseh ljudi na svetu. S svojim pisanjem hoče ljudem pokazati, kako lahko ostanejo sami sebi zvesti v novem okolju, kako lahko premagujejo fizične in psihološke ovire za zdravo življenje, kako lahko integrirajo različne kulturne vplive in jih obrnejo v prid sebi in skupnosti.

V sodobnem času povezanost med izseljenstvom, duševnimi boleznimi in kreativnostjo zakriva dejstvo, da so ljudje nenehno bombardirani z novimi idejami in vrednotami, tudi če se ne selijo v drugo državo. V preteklosti so jim bile nove ideje počasi in previdno predstavljene. Navadno so to počeli umetniki in drugi reformatorji, ki so bili sami pripravljeni trpeti breme kreativnosti in so menili, da je njihova osebna dolžnost, da nove ideje predstavijo ljudem kar se da previdno, če je le mogoče z reinterpretacijo starih idej, da jih ne bi preveč zmedli. Danes nove ideje – pozitivne in negativne – vdirajo v naše domove, na naša delovna mesta, v našo kulturo in celo vero s tako močjo in hitrostjo, da jih ljudje pogosto ne morejo ne odkloniti ne sprejeti in tudi ne uspešno integrirati.

Moderna komunikacijska sredstva, kot so radio, televizija, filmi, knjige, časopisi in v zadnjem času računalniki, so močno razširila znanje o različnih kulturah in tako

v veliki meri spremenila odnos ljudi do kulturnih, verskih, ideoloških in rasnih razlik. Integracija je tako postala najbolj uspešna in najmanj boleča metoda prilagajanja priseljencev v tuji deželi. Politika multikulturalnosti, kot jo izvaja Kanada, omogoča dvostranski sistem prilagajanja: na eni strani priseljence vzpodbuja, da sodelujejo v svoji etnični skupnosti, medtem ko multietnične prireditve omogočajo ljudem različnih kultur medsebojno sodelovanje in možnost, da se bolje spoznavajo in skupno dopolnjujejo kanadsko kulturo.

PRILAGAJANJE SLOVENSКИH PRISELJENCEV V KANADI

Raziskav o psihološkem prilagajanju priseljencev v Kanadi je zelo malo in še te se nanašajo na specifične etnične skupine. Kot mi je znano, med Slovenci takih raziskav ni bilo. Iz svojega dolgoletnega preučevanja Slovencev v Kanadi in zapisovanja njihovih življenjskih zgodb (Kocjančič, 1990; 1999) pa lahko poskušam razložiti psihološko plat njihovega prilagajanja.

Prvi slovenski izseljenci, ki so se začeli organizirano naseljevati v Kanadi od leta 1925 naprej, so bili močno motivirani, da so tvegali ločitev od domačih in domovine, kajti mnogi so morali zaradi ekonomskih razmer zapustiti svoje domačije. Ponudbe agentov, ki so iskali krepke kmečke fante za delo na kmetijah ali v gozdovih, so bile vabljive, še zlasti ker potencialnim emigrantom niso nudile podrobnejših informacij o razsežnosti kanadskih kmetij in gozdov niti ne o drugačnem načinu življenja, osamljenosti in izoliranosti od civilizacije ter o možnosti, da jih bodo delodajalci pri plačilu ogoljufali. Ker so na svojo izselitev gledali kot na začasno, so lažje trpeli domotožje in druge duševne muke, še zlasti ker so se zavedali, da nimajo druge možnosti. Mnoge sta misel na domače in klen slovenski značaj obvarovala obupa. Nekateri so iskali družbo pri drugih Slovanih, ki so govorili njim soroden jezik in gojili sorodno kulturo. Kakor hitro jim je poteklo pogodbeno delo, so se selili v kraje, kjer so našli družbo svojih rojakov in so si lahko medsebojno pomagali. Velika gospodarska kriza v tridesetih letih je mnogim prekrižala načrte za vrnitev in jim povzročila še večje duševne krize. Ustanovitev slovenskega podpornega in kulturnega društva je bil prvi korak, ki so ga naredili slovenski priseljenci, ko so uvideli, da bodo verjetno za stalno ostali v Kanadi. Kratkoročni psihološki obrambni mehanizmi niso več zadoščali; zatrto domotožje je našlo zunanji izraz v prizadevanju za ohranjanje slovenskih vrednot, navad, načina življenja in kulturnega izročila. Tisti, ki so bili finančno zmožni, so v Kanado privabili svoje družine, drugi so se tolažili s tem, da niso sami krivi in da niso edini, ki so se znašli v takem položaju. Bojazen pred negotovo prihodnostjo so jim deloma lajšala podporna društva, ki so jim zagotavljala minimalno finančno podporo v primeru bolezni ali smrti.

Vključevanje v civilizirano kanadsko družbo je mnoge slovenske priseljence sililo, da so se v slovenski kulturi, ki ji v domovini niso bili veliko izpostavljeni, samoizobraževali. Njihova skupna skrb za usodo domovine v času druge svetovne vojne se

je manifestirala v izdajanju *Edinosti*, prvega slovenskega časopisa v Kanadi, ki je Slovence povezoval in informiral, ter z zbiranjem pomoči.

Medtem ko so se v večjih slovenskih naselbinah začeli oblikovati pogoji za segregacijo slovenskih družin, je bila ta generacija slovenskih priseljencev, zlasti moških, psihološko prisiljena integrirati ideje delavskega razreda, s katerim so skupaj delili usodo krutega kapitalizma. Močni, levičarsko usmerjeni sindikati so jim obljubljali boljši in pravičnejši družbeni red, zato so se mnogi med njimi sprva precej navduševali za komunistični režim v domovini.

Politični begunci, ki so se množično priseljevali v Kanado po drugi svetovni vojni, so imeli drugačen vzrok za naselitev v Kanadi in drugačno strategijo prilagajanja. V tujino jih je pregnal strah pred komunističnim režimom v domovini; njihova izselitev je bila takorekoč prisilna, čeprav so povečini prostovoljno bežali. Vsem je bila skupna ljubezen do domovine in do katoliške vere, ki so jo smatrali za najvišjo vrednoto slovenskega naroda. Begunci so pred prihodom v Kanado utrpeli največje izgube (izgubo pobitih družinskih članov, izgubo domačije in premoženja, izgubo osebnega dostojanstva, izgubo domovine brez upanja na vrnitev) in bili izpostavljeni najhujšemu ponižanju in trpljenju v begunskih taboriščih, mnogi pa tudi ob prihodu v Kanado, saj so se številni intelektualci morali izdajati za preproste kmečke delavce, da so bili sploh sprejeti, in so morali potem za določen čas pogodbeno opravljati najtežja dela. Po logičnem sklepanju bi ti ljudje imeli največ razlogov za duševne bolezni, vendar so jih močna vera, organizirano versko življenje v taboriščih in duhovna tolažba slovenskih duhovnikov obvarovali pred obupom in raznimi oblikami duševnih bolezni.

Ustanovitev slovenske župnije in oblikovanje slovenske skupnosti, zbrane okoli slovenske Cerkve, je bila prioriteta političnih beguncev. Izgubo domovine je deloma nadomestila slovenska skupnost, izoblikovana po njihovi želji in zamisli. Svoje osebne ambicije so često podrejali potrebam skupnosti, v okviru katere so si medsebojno pomagali.

V okviru te slovenske skupnosti se je začela oblikovati tudi ekonomska struktura, tako da je bilo pogosto mogoče uporabljati slovenski jezik tudi v poslovnem življenju. Slovenski intelektualci so se specializirali v raznih poklicih in skupnost je dobila svoje zdravnike, bančnike, odvetnike, razne agente itd. Večje število žena in otrok med temi priseljenci, ki so bili bolj strnjeno naseljeni okoli slovenske Cerkve, je omogočalo tudi bolj slovensko družinsko okolje, saj se je po domovih povečini govorilo slovensko in tudi slovenske navade so se tako lažje ohranjale. Segregacija in močna duhovna opora slovenske Cerkve sta bili vodilni obrambni metodi pred domotožjem, anksioznostjo in drugimi oblikami duševnih bolezni. Moški so se dokaj dobro integrirali v kanadsko poslovno življenje, še zlasti v gradbeništvo, potem ko so njihove ponudbe začele presegati potrebe slovenske skupnosti. To jim je krepilo samozavest, kar je bilo v času, ko so bili priseljenci v Kanadi še bolj prezirani, zelo pomembno. Ženske so bile povečini doma ali v slovenski družbi in so se šele ob otrocih učile angleško, mnoge pa tudi tega niso poskušale in so se zato otroci naučili slovensko, tako da je pogovorni jezik te generacije ostal slovenski.

Slovenska Cerkev v Kanadi je uspela pritegniti pripadnike predvojnih priseljencev za versko dejavnost, odbijala pa jih je politična angažiranost duhovnikov, ki so često javno svarili vernike pred vključevanjem v društvo Bled, ki je edino ostalo aktivno od predvojnih slovenskih društev in je nudilo svojim članom bolniško in posmrtno zavarovanje. Posledica tega trenja med obema generacijama je bila, da se je druga generacija predvojnih slovenskih priseljencev distancirala od slovenske skupnosti in se skoraj popolnoma asimilirala v kanadski družbi, čeprav je v zadnjem času mogoče opaziti, da je tudi ta generacija začela iskati medsebojne stike in skupne slovenske korenine.

Močna domovinska čustva in spomini na politične krivice in grozodejstva druge svetovne vojne so našla svoj izraz v izseljenskih publikacijah. Te skupne probleme so politični emigranti delili z drugimi slovenskimi begunci, razseljenimi po Avstriji, Italiji, Argentini in drugod.

Pripadniki slovenske ekonomske emigracije, ki so se množično naseljevali v Kanadi v šestdesetih letih, niso iskali v Kanadi le boljših pogojev za delo in materialni uspeh. Mnoge so v svet zvabili drugi dejavniki, kot so avanturizem, vabila sorodnikov, ki so že bili v Kanadi, beg pred vojaščino pri fantih, pri kmečkih dekletih pa pogosto beg pred nezaželenim ženinom, ki so jim ga izbrali starši. Mnogi izmed njih so imeli končane obrtne šole in so bili že deloma privajeni mestnemu življenju, tako da so ob odhodu v Kanado pričakovali, da jim bo privajanje angleščini povzročalo največje probleme.

Mnogi so v Kanadi sprva naleteli na grenko razočaranje. Zaposlitve v svoji stroki niso dobili, pač pa kvečjemu kakšno začasno delo na tobačni farmi, kjer so se žgali ves dan na soncu in jim kmet še s hladno vodo ni postregel, kaj šele z malico, kosilom in večerjo. Nekateri so svoje prve dolarje zaslužili z nabiranjem glist. Delo v tovarnah ali v severnoontarijskih rudnikih so dobili le s posredovanjem kakega usmiljenega rojaka, ki je imel tam pozicijo predelavca. Delo je bilo težko in negotovo, saj so delavce lahko odslovili brez vzroka in odpovednega roka. Delavci tudi niso imeli nobenega zdravstvenega zavarovanja. Stanovali so po dva, trije skupaj v eni sobi v »boardinghousih«, v podstrešnih mestnih hišah ali v delavskih barakah. Srečni so bili tisti, ki so dobili hrano in stanovanje pri Slovencih. Mnogi so ugotavljali, da bi bilo življenje v domovini veliko lepše, če bi bili doma pripravljeni tako trdo delati in tako skromno živeti, toda zaradi sramote se niso hoteli vrniti. Ker so povečini zapustili domovino ilegalno, so se poleg sramu bali tudi kazni in možnosti, da bi bili vpoklicani v vojsko.

Tudi na področju stikov s slovensko skupnostjo so naleteli na kulturni šok. Slovenci v diaspori so bili drugačni kot v domovini, kjer so bili na videz vsi zadovoljni s socialističnim, če že ne s komunističnim sistemom. Povečini so bili to verni ljudje in so se po prihodu v Kanado, če je bilo le možno, vključili v slovensko župnijo, čeprav se mnogi niso strinjali z vmešavanjem duhovnikov v politiko. Slovenska Cerkev jim je služila v glavnem za zadovoljitev duhovnih potreb in za ohranjanje slovenskih verskih in kulturnih tradicij. V okviru župnije je delovala slovenska šola in mnogi so

tja pošiljali svoje otroke. S pritokom večjega števila Slovencev iz različnih pokrajin v center Toronta so se začeli Slovenci družabno organizirati po pokrajinskem izvoru (prekmursko in primorsko društvo) ali po skupnem interesu (športno, lovsko društvo), za ohranjanje slovenskih tradicij pa so nastajale folklorne, pevske, glasbene, igralske skupine. V manjših slovenskih naseljih je za kulturo, družabnost in šport poskrbelo eno samo slovensko društvo.

Zaradi višjega življenjskega standarda so se Slovenci iz mest selili v predmestja in so se deloma asimilirali. V Torontu je pojav asimilacije v veliki meri preprečila slovenska cerkev Brezmadežne, ki je bila zgrajena za potrebe tistih, ki so se preselili v zahodni del mesta. Prav zaradi te cerkve so se potem Slovenci bolj množično naseljevali v Etobicoku in Mississaugi in tu izoblikovali nov slovenski center, kjer še danes najbolj strnjeno živijo.

Ekonomska imigracija, čeprav aktivna v okviru slovenske župnije, se je razlikovala od politične emigracije najbolj v tem, da je vzdrževala kulturne stike z matično domovino. Ker so le-ti v glavnem potekali preko Slovenske izseljenske matice, ki jo je politična imigracija štela za podaljšano roko komunistične vlade, gostujoče skupine iz Slovenije niso bile dobrodošle v slovenskih cerkvenih dvoranah. Tako so se Slovenci začeli deliti na kulturnem področju, kar je povzročilo, da je veliko intelektualcev ostalo pasivnih in so se raje vključevali v kanadsko družbo, kjer niso bili izpostavljeni političnemu trenju.

Zaradi ugodja ali drugih vzrokov so mnogi Slovenci iz vrst ekonomske imigracije začeli obiskovati bogoslužje v kanadskih katoliških cerkvah, še zlasti ker so bile te povezane s katoliškimi šolami, ki so jih njihovi otroci obiskovali do konca srednje šole. To je močno pospešilo proces asimilacije. Prav tako je asimilacijo pospešila zaposlitev žensk. Ker je kanadska vlada plačevala priseljencem obiskovanje tečajev angleškega jezika, so to možnost pogosteje izkoristile ženske kot moški in so se zato tudi lažje prilagodile kanadskemu okolju. Potem ko so otroci začeli po ves dan obiskovati šolo, so se zaposlile v pisarnah, tovarnah ali v družinskih podjetjih.

Posledica takega hitrega prilagajanja je bila, da so slovenske družine začele opuščati slovenski jezik in slovensko kulturo, druga generacija pa se je že močno asimilirala. Vse več je mešanih zakonov, pri slovenskih društvih pa je vse manj aktivne mladine. Z asimilacijo so se marsikje pojavili tudi problemi kanadske mladine, ki v svobodni družbi in poplavi idej nima več psihološke zasidranosti v veri, da bi te možnosti izkoristila sebi v prid.

Prva generacija ekonomskih priseljencev je psihološko fragmentirana in kompenzira na razne načine (domotožje s pogostimi obiski v domovini, družabnost z obiski raznih piknikov in banketov, duhovne potrebe z obiski angleških ali slovenskih cerkva), še najbolj pa s kreativnostjo, ki je usmerjena v materialni uspeh.

Slovenci, ki so se manj številčno in bolj individualno selili v Kanado v osemdesetih in devetdesetih letih, so bili na novo okolje veliko bolj pripravljeni, saj so bili to v glavnem intelektualci, ki jih je Kanada sprejela po drugačnem kriteriju (predvsem zaradi specializiranih poklicev in možnosti, da se sami finančno vzdržujejo). Zaradi

predhodnega znanja angleščine so se lahko takoj vključili v kanadsko družbo in niso iskali stikov s slovensko skupnostjo. To seveda ne pomeni, da so zavrgli svoje slovenstvo, pač pa, da so zmožni živeti v tujini popolnoma izolirani od slovenske skupnosti, nadomestilo za to pa jim nudijo sodobni komunikacijski stiki (predvsem računalniki) in pogosti obiski v Sloveniji. Njihov primer kaže, da je sodobna slovenska kultura v domovini dosegla že tako stopnjo globalizacije, da Slovencem pri preseljevanju ne povzroča bolečih in neprijetnih posledic, še zlasti ker so najpogostejše motivacije teh sodobnih izseljencev spoznavanje nove dežele, pridobivanje izkušenj v tujini, predvsem pa uspeh v globalnem smislu.

ZAKLJUČEK

Slovenci, ki so se prvi organizirano naseljevali v Kanadi pred prvo svetovno vojno in med obema vojnama, so nedvomno občutili največji kulturni šok, ki ga je stopnjevala velika gospodarska kriza v Kanadi. Njihova preprosta kmečka vernost ter klen slovenski značaj, ki so ga še zlasti odlikovale vztrajnost, potrpežljivost in iznajdljivost, sta jim omogočala psihološko in fizično prilagajanje in premagovanje težav, na katere so naleteli v novi deželi. Njihov prvi cilj je bil golo preživetje, in ko je bilo to zagotovljeno, so svojo energijo usmerili v oblikovanje slovenske skupnosti, v okviru katere so delili svoje izseljenske izkušnje in probleme in si medsebojno pomagali.

Povojni begunci, ki so svoje življenje med vojno izpostavljali za obrambo katoliške vere in so utrpeli največje izgube in največ gorja, so svoje prilagajanje v Kanadi osredotočili okoli slovenske Cerkve, kar jim je omogočalo vsestransko psihološko pomoč za življenje v tujini in za ohranjanje slovenskih vrednot kakor tudi za vzgajanje mladine v tem duhu.

Ekonomski priseljenci, ki so prišli v Kanado v šestdesetih in sedemdesetih letih, so kulturni šok najbolj občutili v ideoloških razlikah med svojimi slovenskimi predhodniki in v kapitalističnem družbenem sistemu, ki jim je sprva predstavljal negotovost, še zlasti pri zaposlitvi, pozneje pa možnost za materialni uspeh, a hkrati tudi skušnjavo, da za ta uspeh opustijo svoje slovenske vrednote.

Sodobna komunikacijska sredstva in globalna ekonomija, ki nenehno zmanjšujejo kulturne in gospodarske razlike med državami in celinami, omogočajo sodobnim priseljencem iz Slovenije v Kanadi hitrejše in manj naporno prilagajanje.

LITERATURA

- Furnham, Adrian & Stephen Bochner, 1986: *Culture shock: Psychological reactions to unfamiliar environments*. London–New York: Methuen & Co. Ltd.
Jung, Carl Gustav, 1971: *The portable Jung*. New York: The Viking Press.

- Kocjančič, Cvetka, 1990: *Upornik s čopičem*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matična.
- 1999: Slovenes in Canada. In: *Encyclopedia of Canada's People*, Toronto: The Multicultural History Society of Ontario, pp. 1179–1185.
- Pope, H. G., 1983: Migration and manic-depressive illness. *Comprehensive Psychiatry*, 24, pp. 158–165.

SUMMARY

PSYCHOLOGICAL ADJUSTMENT OF IMMIGRANTS

Cvetka Kocjančič

Throughout history, a correlation was observed between the migration of people and mental illness. Various defense mechanisms were developed to cope with the changes that could trigger mental imbalance. The psychological problems of immigrants and their adjustment to a new land were the subject of many contemporary studies in the field of psychology, sociology and anthropology. Their findings systematically confirm more frequent incidences of mental illness among immigrants. However, there are so many variables affecting migration that no specific conclusion could be drawn as to the causes of this phenomenon. The reasons for migration, the cultural and economic conditions in the countries of emigration as well as in the host countries, are constantly changing. The motivation for migration has to be taken into account, as well as migrants' personalities, the extent of their losses and their personal coping strategies, other traumatic events related to their migration, the attitude of the host country and its immigration policies, etc.

There are three popular ways to cope with the culture shock (unexpected negative effects): assimilation, segregation and integration. Each one has its advantages and disadvantages, however, integration seems to be the healthiest and most beneficial, not only to the immigrants, but to their homeland and to their host country, because it promotes the unity in diversity.

Three different waves of Slovene immigrants to Canada experienced different degrees of culture shock and they devised different coping strategies. All three seem to utilize the power of religion, as well as the community support of various Slovene organizations, to cope with the anxiety caused by the unknown and unexpected.

After initial shock and disappointment, the goal of the pre-WW II Slovene immigrants in Canada was individual survival, followed by the establishment of Slovene settlements where foundations were laid for the long term mutual support and the opportunity to participate in Slovene culture.

Political refugees settling in Canada after WW II, were exposed to the greatest

suffering before and during their somewhat forced migration. They compensated for their great losses by building a strong Slovene community in Canada, centered around the Slovene Catholic Church, where they were able to share their common predicament, as well as their common aspirations for themselves and their homeland. Preserving Slovene culture and passing it to the second generation was more important to them than economic success.

Slovenes migrating to Canada during the sixties and seventies were mostly affected by the job insecurity and by ideological differences within their own Slovene community in Canada. Their coping strategy was fragmented between keeping cultural ties with Slovenia, frequent visits to their homeland, socializing with their countrymen within various Slovene clubs, succeeding economically and gradually integrating into the Canadian way of life. The price of this integration is the possibility of losing Slovene language and Slovene culture within a generation.

Slovenes immigrating to Canada individually in the eighties and nineties experienced less culture shock due to the globalization of culture and economy, which is gradually taking place as modern means of instant communication, are widely used not only on a corporate level, but also on a personal.

PERIODIČNI TISK V POVOJNI SLOVENSKE EMIGRANTSKI SKUPNOSTI V ARGENTINI

Avgust Horvat

COBISS 1.04

UVOD

Povojna politična emigracija v Argentini je bila ob naselitvi v kulturnem pogledu precej kompaktna. Nivo kulturne osveščenosti je bil različen, v splošnem pa je imel korenine v katoliškem svetovnem nazoru, ki je bil večini tedanjih slovenskih emigrantov skupen, a se je razlikoval z ozirom na izobrazbo in zadnji kraj bivališča (podeželje ali mesto).

Večina intelektualcev (teh je bilo 25 odstotkov),¹ ki so imeli srednješolsko ali visokošolsko izobrazbo, je imela zadnje bivališče v mestih ali večjih podeželskih središčih, največ priseljencev pa je bilo s podeželja (kmetje, obrtniki, delavci različnih strok). Intelektualci so imeli po končanem študiju v prostem času priložnost, da so se udeleževali v različnih poklicnih organizacijah, političnih strankah, kulturnih in verskih organizacijah. Poleg poklicne dejavnosti so imeli veliko možnosti tudi za znansstveno in kulturno dejavnost, katere rezultate so posredovali širši skupnosti s prispevki v revijah, specializiranih ali splošno kulturnih, s knjižnimi izdajami in s predavanji. Z ozirom na poklicno opredelitev intelektualcev so v skupnosti prevladovali duhovniki, ki so v emigracijo prenesli tudi del predvojne slovenske univerze – teološko fakulteto, ki je dala izseljencem na različnih kontinentih in pozneje tudi domovini približno 75 duhovnikov.²

Ljudska kultura, predvsem katoliška, je bila na predvojnem slovenskem podeželju zelo razvita. Sodila je v vrh tovrstne evropske kulture. Prosvetne organizacije in domovi so bili vključeni pod okrilje osrednje Prosvetne zveze s sedežem v Ljubljani. Če v poletnih mesecih v prosvetnih domovih ni bilo veliko dejavnosti, med katerimi so bila sicer v ospredju predvsem predavanja in pevske vaje, se je aktivno kulturno življenje začelo v jesenskih in zimskih mesecih. Organizirali so sestanke, predavanja z različnimi temami in vaje za gledališke igre, predvsem ljudske. V vaseh, v katerih ni bilo prosvetnega doma, so prirejali igre in druge prireditve v šolskih prostorih na iznajdljivo improviziranih odrih. S prosvetnim delom so bile tesno povezane mladinske organizacije – do kraljeve diktature leta 1929 Orel (fantovska in dekliška veja), po diktaturi pa Zveza fantovskih odsekov in dekliških krožkov. Ne smemo pozabiti

¹ France Pernišek, Ob 25 letnici Društva Slovencev, *Zbornik Svobodne Slovenije 1971–1972*, Buenos Aires 1972, str. 354.

² Avgust Horvat, Prizadevanja za izobrazbo med slovenskimi izseljenci v Argentini, *Dve domovini / Two Homelands*, 8 (1997), str. 45.

tudi dejavnosti verskih organizacij, Marijinih družb in kongregacij, skupin Katoliške akcije, ki so delovale predvsem za kmečko mladino in ki so imele poleg verskega tudi kulturni pomen.

Če je bila bralna kultura v poletnih mesecih nekoliko v zastoju, omejena predvsem na tednike politične vsebine in revije verskega značaja, so v zimskih mesecih gostovale v številnih družinah Mohorjeve kot neizogibno branje. Poleg Mohorjevsk so prihajale na podeželje tudi knjige Prešernove družbe, ki so imele oporo v liberalno usmerjenih učiteljih. V katoliških vrstah so bili glavni nosilci prosvetnega dela župniki, kaplani in učitelji ob sodelovanju nadarjenih kmečkih fantov, deklet, mož in žena.

V vsem tem lahko najdemo vzroke za hitro obnovitev intelektualnega, kulturnega, prosvetnega in publicističnega dela že v begunskih taboriščih in nato v izseljenstvu. Begunci in pozneje izseljenci so s svojim delom pokazali, da jim je bilo po sili razmer odvzeto samo fizično ozemlje domovine. Najvišje vrednote domovine pa so ohranili z razvijanjem narodnega, verskega in kulturnega življenja, torej z dejavnostmi, ki so te vrednote še naprej spodbujale in krepile. Slovenska politična emigracija ostaja že 55 let zvesta svojemu doslej uspešnemu poslanstvu, da kljub neugodnim okoliščinam ohrani narodne vrednote in jih posreduje naslednjim generacijam, upoštevajoč njihovo življenjsko realnost. V nadaljevanju tega prikaza sledi pregled izdajanja periodičnega tiska v času polstoletnega bivanja slovenskih priseljencev v deželi pod Južnim križem – pregled dejavnosti, ki je sestavni del prizadevanj za narodno ohranitev slovenske skupnosti v Argentini.

1. GLASILA DRUŽBENIH VED IN GOSPODARSTVA³

Ker je dežela naselitve nudila velike možnosti na področju gospodarskih dejavnosti, saj je bila industrializacija v razvoju, potekala pa so tudi velika javna dela, priseljencem ni bilo težko najti zaposlitve. Kljub temu pa so stremeli tudi za gospodarsko osamosvojitvijo z željo, da bi začeli z lastnimi obrtnimi delavnicami. O tem so razpravljali že na drugem Socialnem dnevu pod okriljem organizacije Družabna pravda, sprejeli so več resolucij in pobudo za gospodarsko osamosvojitve.⁴

Tudi politične dejavnosti v skupnosti niso zapostavljali. Ta ni bila uniformirana, temveč so različne skupine izdajale vsaka svoje glasilo, morda vsaj skromno in izhajajoče krajši čas. Tovrstna glasila so:

1. *Gospodarski vestnik*. Izdajala Slovenska gospodarska zadruga, predhodnica zadruge SLOGA. V letih 1954–56 je izšlo 5 strojep. avtogr. števil in 5 tiskanih števil.
2. *Stik*. Glasilo kreditne zadruge SLOGA. Izhaja od leta 1978, zadnja leta občasno.

³ Vsi tozadevni podatki so povzeti po: Marjan Pertot, *Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945–1990. II. del: Časopisje*, Trst: Knjižnica Dušana Černeta, 1991.

⁴ *Drugi socialni dan: Naša gospodarska osamosvojitve*, Buenos Aires: založila Družabna Pravda, 1953.

3. *Boletín informativo de Eslovenia libre*. Izhajal v letih 1966–85 kot informativni bilten za argentinsko javnost. Izšlo je 6 števil, izdajatelj Zedinjena Slovenija.
4. *Družabna pravda*. Izdajal konzorcij organizacije Družabna pravda. Od avgusta 1946 do septembra 1948 je izhajala v Rimu kot razmnoženina, izšlo je 28 števil. Od 1950–73 je izhajala v Argentini kot razmnoženina do številke 77, nato tiskana do številke 169–170 leta 1982, in sicer kot revija za družbeno vprašanja z vidika družbenega nauka Cerkve.
5. *Sij slovenske svobode*. Izdajala založba Sij, Ruda Jurčec in Alojzij Geržinič. Izhajal od 1969–80, skupaj 165 števil, kot glasilo prizadevanj za samostojno slovensko državo.
6. *Slovenska pot*. Izdajal konzorcij, urejal uredniški odbor. Glasilo Slovenskega državnega gibanja. Od 1953–66 je izšlo 50 števil.
7. *Smer v slovensko državo*. Interno glasilo Slovenskega državnega gibanja v Argentini. List je izhajal od 1965–84, izšla je 101 številka.
8. *Svobodna beseda*. Izdajali člani Slovenske demokratske stranke od 1954–57, izšlo 10 stroj. avtogr. števil.
9. *Svobodna Slovenija*. Tednik. Prvotno izhajal kot ilegalno glasilo Slovenske legije od 22. novembra 1941 do maja 1945 v Ljubljani, od 1945–47 v Rimu, od 1948 do danes v Buenos Airesu. Od 1948–84 je bil lastnik tednika Miloš Stare, od 1984–90 njegovi sorodniki, nato osrednje društvo Zedinjena Slovenija. Ureja uredniški odbor. Trenutno izhaja v 822 izvodih.⁵
10. *Šmartinski vestnik*. Glasilo Domobrancev in drugih protikomunističnih borcev. Izdajatelj in urednik je bil župnik Karel Škulj. V letih 1948–53 je izšlo 24 števil, nato je izhajal pod naslovom *Vestnik* (gl. točko 13).
11. *Tabor*. Vestnik Združenih slovenskih protikomunistov. Izdaja konzorcij, ureja uredniški odbor. Izhaja od leta 1964, zadnja leta občasno.
12. *Vestnik borcev*. Glasilo Zveze društev slovenskih protikomunističnih borcev, izdajal konzorcij. V letih 1960 in 1964 izšla po ena številka.
13. *Vestnik slovenskih Domobrancev in drugih rodoljubov*. Nadaljevanje *Šmartinskega vestnika*. Izdajatelj in urednik v letih 1954–57 župnik Karel Škulj, od 1957–96 pa je revijo urejal uredniški odbor. V prvih 15 letih je revija izhajala mesečno, potem dvomesečno, nato občasno, dokler ni leta 1996 prenehala izhajati.

Večina izdajateljev in urednikov navedenih publikacij pripada prvi generaciji priseljencev, ki je čutila potrebo, da ohranja pričevanja in obvešča skupnost o svojem delovanju. Nekatere publikacije, ki še izhajajo, pa so že izročene drugi generaciji, ki upa, da bo v doglednem času lahko pritegnila v uredništva tudi mlade iz tretje generacije.

⁵ Poročilo na občnem zboru društva Zedinjena Slovenija, *Svobodna Slovenija*, 13. 4. 2000, str. 3.

2. GLASILO KRAJEVNIH DOMOV

Krajevni domovi niso izdajali niti ne izdajajo svojih stalnih glasil. Njihova glasila izhajajo občasno, ob obletnicah in večjih prireditvah. Obravnavajo lokalna vprašanja in vabijo Slovence iz okolice k sodelovanju in zvestobi slovenstvu. Glasila krajevnih domov so:

1. *Moj dom*. Glasilo Slomškovega doma v Ramos Mejia. Izhajati je začelo leta 1965, strojep. avtogr., s presledki do danes.
2. *Naš list*. Izdaja mladina Našega doma v San Justu od leta 1990. Izhaja občasno, strojep. avtogr.
3. *Sanmartinski glas*. Glasilo doma in društva v San Martinu. Izhaja občasno od leta 1990, strojep. avtogr.
4. *Glas Pristave*. Glasilo društva Slovenska Pristava v Castelarju. Izhaja občasno od leta 1981, strojep. avtogr.
5. *Glasnik Slovenskega društva v Mendozi*. Izhajal občasno od 1955–84, strojep. avtogr.
6. *Glasnik slovenskega zavetišča dr. Gregorija Rožmana*. Izdajalo zavetišče v letih 1969–72, izšlo 6 števil.
7. *Karapačajska vez*. Glasilo Slovenskega doma v Carapachayu, izhaja občasno, strojep. avtogr.
8. *Glasilo Hladnikovega doma*. Izdajal Hladnikov dom v Slovenski vasi v Lanusu. Do leta 1981 izšlo 10 števil, strojep. avtogr.
9. *Informativni vestnik Društva Slovencev v Buenos Airesu*. Izhajal od 1956–57, izšle 3 številke, strojep. avtogr.
10. *Goré*. Glasilo Slovenskega planinskega društva v Argentini, Bariloche. V začetku je bil list priloga tednika *Svobodna Slovenija*, nato je izhajal občasno kot zbornik, od 1955–87 je izšlo 5 števil.
11. *Slovenska vas*. Glasilo slovenske skupnosti v Lanusu. Izdajajo in urejajo slovenski lazaristi župnije Marije Kraljice v Lanusu. Izhaja občasno od leta 1957.
12. *Informativni vestnik Društva Slovencev, pozneje Zedinjene Slovenije*. Letna poročila v letih 1959–64, izšlo 5 števil.
13. *Utrinki iz Patagonije*. Izdaja Aljaževa šola v Barilochah. Izhaja občasno.

Glasila krajevnih domov v glavnem urejajo mladi iz druge generacije. Pripravljajo jih sami, pridobivajo si sodelavce, poskrbijo za tisk in razpošiljanje. Tovrstno ohranjanje dediščine razumejo kot svojo dolžnost.

3. KULTURNE PUBLIKACIJE IN REVIIJE

Pregled zajema kulturne publikacije in revije, ki izhajajo ali so izhajale v 51 letih skupnosti povojne slovenske emigracije. Večina se jih je rodila iz zavzetosti prve

generacije, a so nekatere že utihnile zaradi smrti številnih naročnikov, obenem pa je to tudi naravna posledica ostarelosti sodelavcev.

1. *Druga vrsta*. Revija mladih. Izdajal uredniški odbor, Tine Debeljak ml., Andrej Rot, Pavel Fajdiga, Marjan Adamič. Od 1977–81 izšlo 14 števil, strojep. avtogr.
2. *Glas SKA*. Prva številka je izšla leta 1954 kot mesečno poročilo o delovanju Slovenske kulturne akcije. Do konca leta 1999 je izšlo 46 letnikov. Od 1955–70 je *Glas* izhajal večkrat mesečno, od 1970–79 mesečno, nato šestkrat letno, zadnja leta občasno.
3. *Gledališki list* Igralske družine Narte Velikonja (IDNAVE). Leta 1949 je izšlo 9 števil.
4. *Gledališki list* Slovenskega gledališča v Buenos Airesu. V letu 1966 so izšle 3 številke.
5. *Meddobje*. Splošna kulturna revija. Izdaja Slovenska kulturna akcija od leta 1954. V prvih letih se je zvrstilo več urednikov, od leta 1970 ureja revijo uredniški odbor. Revija ni izšla v letih 1960, 1971 in 1981. Zadnja leta izhajajo 4 številke letno v dveh zvezkih.
6. *Novi časi*. Revija o aktualnih vprašanjih. Izdajatelj France in Janez Krištof, urejal Ruda Jurčec. Leta 1962 izšle 3 številke.
7. *Slovenska beseda*. Kulturna revija. Izdajala istoimenska založba. Leta 1949 jo je ustanovil duhovnik Karel Škulj, ki jo je do leta 1953 tudi urejal, nato jo je do leta 1958, ko je prenehala izhajati, urejal uredniški odbor. Izšlo je 90 števil.
8. *Vrednote*. Revija za znanost, umetnost in kritiko. Ustanovljena leta 1951 kot glasilo Delovnega občestva za slovenski katoliški institut. Do leta 1954 urejal uredniški odbor, nato Ruda Jurčec, izdajanje revije pa je prevzela Slovenska kulturna akcija. Leta 1951 so izšle 3 številke, leta 1954 druga knjiga, leta 1956 tretja knjiga, leta 1957 četrta in leta 1958 peta knjiga. V tem letu je delovanje Delovnega občestva za slovenski katoliški institut prenehalo in njegovo poslanstvo je prevzela Slovenska kulturna akcija.

Od navedenih kulturnih revij in publikacij izhajata še *Glas SKA* in *Meddobje*. Zaradi ostarelosti ustanoviteljev in prvih sodelavcev ali njihove smrti je sodelavcev iz prve generacije le še nekaj, mladih sodelavcev teh publikacij pa je tudi premalo, da bi lahko zadovoljivo napolnili razpoložljive strani.

4. PUBLIKACIJE MLADINE, DIJAKOV IN ŠTUDENTOV

Ob zavidljivi aktivnosti odraslih tudi številni mladi niso hoteli zaostajati. Dali so pobude za ustanovitev več publikacij, ki so živele, dokler so bili njihovi uredniki še dijaki. Ko so prestopili v visokošolski študij, niso imeli posnemalcev. Mladinska glasila so:

1. *Informativni list* Slovenskega katoliškega akademskega društva v Buenos Aire-

- su. Izdajal in urejal odbor društva. V letih 1962–67 so izšle 4 številke, strojep. avtogr.
2. *Mladinska vez*. Mesečnik za slovensko mladino v Argentini. Izhaja od leta 1957, izdajata mladinski organizaciji Slovenska fantovska zveza in Slovenska dekleška organizacija. Urejajo člani obeh organizacij. V prvih letih je izhajal mesečno, nato občasno do danes.
 3. *Mladina*. Izdajalo Društvo Slovencev v Buenos Airesu v letih 1950–52. List je bil namenjen osnovnošolskim tečajem, izšlo 25 števil.
 4. *Eco* slovenskih šahistov v Argentini. Izdajala Zedinjena Slovenija v letih 1981–83. Urejal Tine Debeljak ml., letno izšla po ena številka na dveh straneh.
 5. *Juventus*. Izdajali in urejali dijaki Baragovega misijonišča v Slovenski vasi v Lanusu. Leta 1966 sta izšli dve številki, strojep. avtogr.
 6. *Skavtska pota*. Skavtski mesečnik. Izdala Zveza slovenskih skavtov v Argentini, uredili njeni člani. Izšla samo prva številka leta 1970, strojep. avtogr.
 7. *Utrinki*. Glasilo Organizacije slovenskih srednješolcev v Argentini. Izdali in uredili dijaki. Izšla samo prva številka leta 1957, strojep. avtogr.
 8. *Zavodar*. List slovenskih srednješolcev v Rožmanovem zavodu v Adroguéju. Izdajali in urejali gojenci zavoda v letih 1954–76, strojep. avtogr. Posebne izdaje ob deseti, dvajseti in petindvajseti obletnici škofovega zavoda.

Danes izhaja le še *Mladinska vez* in bo verjetno izhajala, dokler bosta aktivni obstoječi mladinski organizaciji. Pri tem ima okolje vsako leto večji vpliv na mlade, česar predvsem pri tretji generaciji ni mogoče zanikati. Kot je razvidno iz pričujočega pregleda, je druga generacija dala pobudo za ustanovitev osmih mladinskih publikacij, od katerih pa je ostala aktivna samo ena. Tudi ta ima prihodnost le še toliko časa, dokler ne bodo nad tretjo generacijo prevladali pritiski okolja, ki pospešujejo njeno asimilacijo.

5. VERSKE REVije IN PUBLIKACIJE

Verski tisk je poleg tednika *Svobodna Slovenija* v emigrantski skupnosti najbolj razširjen, čeprav je tudi ta tisk deloma podvržen demografskim premikom in vplivu okolja. Kljub temu pa ima kar dobre perspektive in bo verjetno živel toliko časa, dokler bodo obstajala krajevna dušnopastirska središča s krajevnimi slovenskimi nedeljskimi mašami. Verski periodični tisk poveljne emigrantske skupnosti v Argentini predstavljajo naslednji naslovi:

1. *Baragov vestnik*. Glasilo Južnoameriške Baragove zveze. V letih 1953–83 je izhajal občasno. Pobudnik in urednik je bil Filip Žakelj.
2. *Duhovno življenje*. Izdaja Slovensko dušnopastirstvo v Argentini. Revijo je začel izdajati izseljenski duhovnik Jože Kastelic leta 1933 in bil urednik do smrti leta 1940, nato jo je do leta 1948 urejal izseljenski duhovnik Janez Hladnik. V prvih 15 letih je izšlo 251 števil. Leta 1949 so v uredništvo pritegnili Ladislava

Lenčka in Antona Oreharja. Ko je bil Janez Hladnik nastavljen za župnika v argentinski župniji, je izdajanje in uredništvo revije prevzelo dušnopastirstvo nove emigrantske skupnosti. Zamenjalo se je več urednikov, zdaj revijo ureja uredniški odbor. Zadnja leta izide 10 števil letno.

3. *Božje stezice*. Otroška priloga revije *Duhovno življenje*. Uredništvo je isto, izhaja 10 števil letno.
4. *Oznanilo*. Priloga revije *Duhovno življenje* od leta 1950. Izdaja in ureja Slovensko dušnopastirstvo v Argentini. Izhaja tedensko in je najbolj razširjen tednik v skupnosti.
5. *Cilji in pota*. Publikacija Slovenske katoliške akcije. Nadaljevanje revije, ki je začela izhajati v begunskem taborišču v Spittalu v Avstriji v letih 1948–49, od 1950–60 pa je izhajala v Argentini. Izšlo je 36 števil.
6. *Delo*. Glasilo Slovenske katoliške akcije v Argentini, katere odbor jo je izdajal in urejal v letih 1956–80, od leta 1981 pa Slovensko dušnopastirstvo. Glasilo izhaja občasno.
7. *Katoliški misijoni*. Slovenski misijonski mesečnik. Izdajali slovenski lazaristi in Baragovo misijonišče v Slovenski vasi v Lanusu. Revija je pred drugo svetovno vojno in med vojno do leta 1945 izhajala v domovini, izšlo je 45 letnikov. Od 1948–87 je v Argentini izšlo 45 letnikov, nato je mesečnik prenehal izhajati, ker je v domovini začela izhajati revija *Misijonska obzorja*.
8. *Mladi misijonar*. Priloga *Katoliških misijonov* v letih 1950–55, izšlo 21 števil.
9. *Misijonski zavod*. Glasilo zavoda, urejali gojenci Baragovega misijonišča v Slovenski vasi v Lanusu. Od 1969–83 izšlo 83 števil.
10. *Misel*. Glasilo slovenskih bogoslovcev. Izdajal konzorcij, urejali bogoslovci. Od 1946–48 je glasilo izhajalo v begunstvu, od 1953–62 pa v Argentini.
11. *Naš dom*. Notranje glasilo bogoslovcev v San Luisu in v Adroguéju. Izdajali in urejali bogoslovci slovenskega bogoslovnega semenišča v tujini. V letih 1949–61 je izšlo 96 števil, strojep. avtogr.
12. *Naš klic*. Glasilo Slovenske katoliške akcije – dekliske veje v Argentini. V letih 1949–55 izšlo 27 števil, strojep. avtogr.
13. *Naš vodnik*. Glasilo Zveze katoliških mož in fantov. Izhajalo od 1952–55, izšlo 27 števil, strojep. avtogr.
14. *Nova mladina*. Glasilo fantovske veje Slovenske katoliške akcije v Buenos Airesu. Od 1949–51 izšlo 22 števil, strojep. avtogr.
15. *Omnes unum*. Glasilo slovenskih duhovnikov v zamejstvu. Izdajal konzorcij, urejal uredniški odbor. Od 1954–66 je revija izhajala v Argentini, izšlo je 78 števil, nato se je uredništvo preselilo v London.

V prvih letih naselitve je bila tudi publicistika z versko vsebino precej razgibana. Publikacije, ki so v deželi naselitve začele izhajati z zanosom, so iz različnih razlogov postopoma usahnile. Odločilno je bilo tudi dejstvo, da skupnost z naročninami ni več mogla vzdrževati vseh publikacij.

*

Poleg navedenih publikacij emigrantske skupnosti, ki so jih naročali posamezniki z ozirom na svoje potrebe in zanimanje, so mnogi bili (in so še vedno) naročniki različnih publikacij iz slovenskega zamejstva in domovine.

SKLEP

Ob prelomu stoletja in po dobrih 50 letih izhajanja imajo izglede za prihodnja leta nekatere od publikacij splošnega in verskega značaja, ki še danes izhajajo. Goto-vo pa se bodo morale prilagoditi novim potrebam skupnosti in tudi novim izzivom. Biti naročnik vsaj nekaterih publikacij, ki so v omenjenem času izhajale v skupnosti, je bila za prvo generacijo povojnih priseljencev potreba in dolžnost, kljub temu da skupnost ni bila kos ohranitvi tolikšnega števila publikacij niti v gmotnem smislu niti s potrebnim številom intelektualnih prispevkov. Drugi generaciji pomeni nadaljevanje publicistične dejavnosti sestavni del ohranjanja narodne dediščine, ki se ji večina ne želi odreči. Izgledi tretje generacije pa so odvisni od vsakodnevne odločitve posameznika in postopoma vse bolj večinskega dela skupnosti, tj. od »vsakodnevnega plebescita«, katerega rezultat je odvisen od narodne zavesti druge generacije in njene pripravljenosti za narodno vzgojo v družini, seveda ob pomoči izseljenske skupnosti in nič manj tudi domovine njihovih staršev.

RESUMEN

PUBLICACIONES PERIÓDICAS ENTRE LOS EMIGRANTES ESLOVENOS DE POSGUERRA EN LA ARGENTINA

Avgust Horvat

Con la llegada a la Argentina, los emigrantes eslovenos de posguerra continuaron sin interrupción con las publicaciones tan características en el periodo entre las dos guerras mundiales en su patria y en los campamentos de refugiados después de terminada la guerra, en Austria e Italia. En algunos casos se desarrollaba todavía con mayor intensidad. Se formaron distintas organizaciones, laicas y religiosas, con fines y deseos de acercarse a la comunidad e informarla sobre sus actividades, especialmente para los jóvenes.

En los primeros años el entusiasmo era muy grande, pero al pasar los años demostró que una colectividad no muy numerosa y con ingresos medios de la mayoría de sus componentes, no podría mantener todas las publicaciones por largo tiempo. Aparte se editaron muchos libros y los suscriptores y compradores en ambos casos

eran los mismos. Por ésta razón algunas publicaciones tenían vida corta, especialmente si estaban dirigidas a determinados grupos de la comunidad.

El cambio generacional era otro factor influyente. Muchos colaboradores y suscriptores ya no estaban porque así es la ley de la vida, y los jóvenes de la segunda generación no reemplazaron siempre a sus antecesores. Esto se nota año a año, pero no es la causa para el pesimismo. Algunas de las publicaciones más importantes subsistirán también en el futuro, porque una comunidad con raíces propias no puede sobrevivir sin sus publicaciones en el idioma de sus padres, abuelos y bisabuelos.

SUMMARY

THE PERIODICAL PRESS IN THE POST-WAR SLOVENE EMIGRANT COMMUNITY IN ARGENTINA

Avzugst Horvat

Following their arrival in Argentina post-war political emigrants from Slovenia continued almost without interruption to publish periodicals with the same characteristics as many publications issued in the homeland between the wars, and in particular those which they themselves published in Austrian and Italian refugee camps in the first years after the end of the Second World War. Some of these publications are still being published today with the same degree of commitment. Very early on a number of secular and religious organizations formed with the aim of drawing closer to the community and informing it about their activities, especially those aimed at the young.

In the early years the enthusiasm for publishing was very great, but as the years passed it became apparent that a relatively small community, the majority of whose members did not enjoy a high standard of living, could not sustain all the various publications in the long term. In addition to periodicals a large number of books were published and the purchasers and subscribers were in many cases the same people who subscribed to the periodicals. For this reason some newspapers and journals had a very brief life, especially those aimed at specific target groups within the community.

An important factor which led to the closure of numerous publications began to reveal itself as the older generation retired. When this occurred it became apparent that there was a serious lack of collaborators and subscribers, since the young second generation immigrants had not necessarily followed the model of their parents. It is likely, however, that some of the most important publications will continue to appear in the future, since a community with solid roots cannot survive without a press in the language of its parents, grandparents and great-grandparents.

POLAND AS THE »PROMISED LAND«: POLISH-AMERICAN CORPORATIONS AND POLAND AFTER WORLD WAR I

Adam Walaszek

COBISS 1.01

After World War I new slogans appealed to Polish American patriotism and self-interest simultaneously. Patriotic slogans exhorted Polish Americans to help reconstruct the homeland and simultaneously, marketing slogans portrayed Poland as an investment opportunity, a new »promised land.«¹ Polish Americans were dreaming: »If I could only save a few hundred, and perhaps two hundred for passage, then I would go back to the country and organize a business. I could do anything, I could buy and sell...« Many persons did so.² Echoes of the nineteenth-century tradition of patriotic »organic work« coexisted with dreams of amassing fortunes like those of the American millionaires. »Try, and you might be one as well.«³ Such was the propaganda emanating from various political circles and business groups in the Polish American community. Such was the picture presented by the Polish ethnic press after World War I.⁴

In the year 1923, at the end of post-World War I »return fever« Stanisław Łubieński went back to Poland. He wrote, »I focused on two problems: one was to propagate the idea of good work organization, the so-called scientific management, the other was [to impart] those things which one might have learned from America, and which here [in Poland] would bring material success and would help the Polish worker become more efficient and very useful.«⁵ In the same year however, Joseph Sawicki presiding at the IV Emigration Congress in Cleveland said that in 1918, »generously we all forgot about ourselves. We were altruists and patriots. Free Poland was our dream. Help given to the Polish people was our duty [...] It is now high time to think about ourselves. There is so much to do« in America.⁶

¹ H. Anielewski, *Wracamy do Polski*, in: *Album Stowarzyszenia Mechaników Polskich w Ameryce: Toledo-New York-Warszawa*, New York 1921, n.p.

² Władysław Orkan, *Listy ze wsi i inne pisma społeczne*, Warszawa 1934, p. 95; Kazimiera Zawistowicz-Adamska, *Spółeczność wiejska. Wspomnienia i materiały z badań terenowych, Zaborów 1938-1939*, Warszawa 1958, pp. 55, 177-178; *Pamiętniki emigrantów: Kanada*, Warszawa 1971, p. 328.

³ Mieczysław Szawleski, *Wychodźstwo polskie w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Lwów-Warszawa 1924, p. 414.

⁴ Adam Walaszek, *Reemigracja ze Stanów Zjednoczonych do Polski po I wojnie światowej*, Warszawa-Kraków: Zeszyty Naukowe UJ, Prace Polonijne, no 7, 1983, pp. 82-93.

⁵ Stanisław Łubieński to Wacław Gąsiorowski, Gdynia, 24 Jan. 1935, Ossolineum Library, Wrocław, Manuscript Division, 15288/III, p. 245.

⁶ *Protokół Sejmu IV Wychodźstwa Polskiego w Ameryce, odbytego w dniach 16, 17, 18 kwietnia 1923 w Cleveland, Ohio*, Chicago 1923, pp. 3-4, 44-54.

The return migration of American Poles after World War I differed from previous return waves. Many American Poles continued to return after World War I for the same reasons which had prompted return migration in the past. Some people wanted to see the Old Country as quickly as possible, to help relatives with whom there had been no contact throughout the war, and to boast of their success in front of former neighbors. People were also disposed to return by the decline in industrial production in the USA and by the recession which had been deepest in the years 1920–21. The crisis was of course accompanied by a sharp decline in savings amassed by the immigrants.

But after 1919, new reasons also compelled immigrants to return. Patriotic propaganda helped assure that in the years 1919–1921 many people seriously thought about returning. To Polish migrants a specific image of future Poland was appealing: an image of a free, democratic, and just country. It was assumed, moreover, that their country, destroyed by the war and deprived of industry, awaited the emigrants' initiative. They viewed return to the homeland as almost a pioneer crusade of progress. Whereby simultaneously, »You will help Poland industrially, but will do not wrong to yourself either.«⁷ Political groups, business people, and the ethnic press all promoted a similar message. The enthusiasm for the reconstructed Polish independence,⁸ that – as emigrants were writing – »enormous joy« which each emigrant was feeling,⁹ caused a support for some economic initiatives.

This paper talks about one specific aspect of the post-war return migration: the corporations and cooperatives organized by Polish-Americans during this »return fever« and the failure of most such initiatives. Corporations and cooperatives aimed at bringing some help to Poland, to transfer capital to Poland where factories, banks and other enterprises would be created. Coinciding with the post-war »return fever« such plans and ideas contributed to the special post-war atmosphere in Polish communities in the USA.

EMIGRATION AND RETURN MIGRATION

In the emancipated villages of late nineteenth century partitioned Poland money was scarce. Yet, one had to meet debts, pay taxes, buy more land and cattle and take precautions against possible crop failures, etc. Money became a new reality and new value in Polish peasant's life. But it was difficult to acquire money in the countryside.

⁷ *Pamiętniki emigrantów: Stany Zjednoczone*, Warszawa 1977, Vol. 1, p. 153.

⁸ Cf. Walaszek, *Reemigracja*, chapter 1 and 4. Also Adam Walaszek, *Stowarzyszenie Mechaników Polskich w Ameryce. 1919-1945*, *Przegląd Polonijny*, 12 (1986), no 2, pp. 25–36; Adam Walaszek, *Polska Żegluga Morska i inne spółki okrętowe Polonii amerykańskiej po I wojnie światowej*, *Przegląd Polonijny*, 5 (1979), no 4, pp. 25–36; A. Walaszek, *Działalność przekazowo-pieniężna polskich konsulatów w Stanach Zjednoczonych w latach 1919-1922*, *Studia Historyczne*, 24 (1981), pp. 409–420.

⁹ *Pamiętniki: Stany*, Vol. 1, memoir 2, p. 153.

Thus, people started seeking it abroad.¹⁰ »Migration, like any other social phenomenon with an economic background, is conditioned by a rise of new needs among people, and by the knowledge that these needs can be fulfilled and how,« wrote Florian Znaniecki.¹¹ It is estimated that before 1914 about 2.5 million people left partitioned Poland for America. In the case of America a »positive motivation« always existed. People did not only flee deteriorating circumstances, but many felt a need and wish for social betterment. This advancement – a better future, prestige – was of course understood in the contexts of people's own culture. Economic expansion in the United States at the end of the century offered peasants an opportunity to fulfill »their aspiration for social rise defined by their own hierarchy of values«. They were saving, working like cattle, and submitting to industrial discipline in order to buy land.¹² Before World War I, »re-migration« and »circulation« were common phenomena. A significant proportion of Polish migrants, perhaps the majority of them, had intended their stay in America to be a temporary one.¹³

In their intention to return Poles were not different from many other groups migrating to America from Central, Eastern and Southern Europe in the 1880s, 1890s and ensuing years.¹⁴ Available data enable us to calculate that the returnees compri-

¹⁰ Cf. Adam Walaszek, Preserving or Transforming Role? Migrants and Polish Territories in the Era of Mass Migration, in: *People in Transit. German Migrations in Comparative Perspective, 1820–1930*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, pp. 101–124.

¹¹ Florian Znaniecki, Wychodźstwo a położenie ludności wiejskiej zarobkującej w Królestwie Polskim, *Wychodźca Polski*, 1911, no 3 (December).

¹² Ewa Morawska, Motyw awansu w systemie wartości polskich imigrantów w Stanach Zjednoczonych na przełomie wieku: O potrzebie relatywizmu kulturowego w badaniach historycznych, *Przegląd Polonijny*, 1978, no 1, pp. 61–67; Zawistowicz-Adamska, *Spółeczność wiejska*, p. 19; Krystyna Duda-Dziewierz, *Wiesć małopolska a emigracja amerykańska: Studium wsi Babica powiatu rzeszowskiego*, Warszawa 1938, pp. 79–86, 109–116, 135; Ewa Morawska, Labor Migrations of Poles in the Atlantic World Economy, 1880–1914, *Comparative Studies in Society and History*, 31 (1989), no 2, pp. 262–266; Walaszek, *Reemigracja*, pp. 5–14, 149–154.

¹³ Walaszek, Preserving, p. 106; Andrzej Brozek, *Polish Americans, 1854–1939*, Warszawa: Interpress, 1977, pp. 223–24. About the terms comp. Frank Bovenkerk, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, The Hague 1974, pp. 9–10.

¹⁴ Dirk Hoerder, Immigration and the Working Class: The Remigration Factor, *International Labor and Working Class History*, 21 (1982, Spring); E. Morawska, Labor; Betty Caroli, *Return Migration from the United States 1900–1914*, New York 1973; Francesco P. Cerase, Nostalgia or Disenchantment: Considerations on Return Migration, in: *The Italian Experience in the United States*, ed. Silvano Tomasi, M. H. Engel, Staten Island 1970; Dino Cinel, Land Tenure Systems, Return Migration and Militancy in Italy, *Journal of Ethnic Studies*, 1984 (Fall); Keijo Virtanen, *Settlement or Return: Finnish Emigrants (1860–1930) in International Overseas Migration Movement*, Turku 1979; Reino Kero, American Immigrants as Bearers of Entrepreneurial Ideas and Technology during the Early Stages of Industrialization in Finland, in: *Finns in North America: Proceedings of Finn Forum III*, ed. Michael G. Karni, Olavi Koivukangas, Edward W. Laine, Turku 1988; Lars G. Tedebrand, Remigration from America to Sweden, in: *From Sweden to America: A History of the Migration*, ed. Harald Runblom and Hans Norman, Minneapolis 1976; Frances Krajlic, *Croatian Migration to and from the United States: 1900–1914*, Palo Alto 1978; Theodore Saloutos, *They Remember America: The Story of Repatriate Greek Americans*, Berke-

sed about 30 percent of the emigration rates. Pre-war returns to Poland were – to use Francesco P. Cerase's terms for Italians – those of failure, of retirement, and mostly conservative. People went abroad mainly to get money. And in the villages the inflow of money was the first effect of migrations. The sums from abroad were spent on immediate needs. They made it possible for families to plan small improvements, buy tools and fertilizer and stabilize their holdings which, in turn, affected the distribution of landholding. Before World War I »American« money helped accelerate parcelling of manorial farms and restrained the comminution of land; such influxes also stimulated the rise of land prices and wage scales.¹⁵ In the villages the number of smallest and biggest properties declined, the number of medium size grew. For peasants, the main indicator of social status was the amount of land possessed. In the villages from which people emigrated, the quantity of land available for purchase was limited.¹⁶ Thus, the wealthiest returnees and those who wanted to change their social position visibly and radically had to look for it elsewhere, hundreds of kilometers from the village.¹⁷ Ambitious return migrants were limited socially as well. They could only return to their previous social positions, and, at best, could strengthen the social roles they had played before in the village.¹⁸

POLAND

Migration contributed significantly to the rise of the national consciousness of migrants. In emigration, people broadened their knowledge about Poland, deepened their national feeling, internalized the national ideologies of the Polish gentry, and used symbols identical to the ones used in Poland. The ethnic press propagated natio-

ley 1956; Mark Wyman, *Round Trip to America: The Immigrants Return to Europe, 1880–1930*, Ithaca–London: Cornell University Press, 1993.

¹⁵ Zawistowicz-Adamska, *Spoleczność*, p. 19; Duda-Dziewierz, *Wieś*, pp. 79–86, 135; Franciszek Bujak, *Wieś zachodnio-galicyska u schyłku XIX wieku*, Kraków 1905, pp. 79–80; Władysław Grabski, *Materiały w sprawie włościańskiej*, Warszawa 1919, Vol. 3, p. 101–103; Anna Kowalska-Lewicka, *Badania etnograficzne na Podhalu*, *Etnografia Polska*, 1 (1958), p. 245; Emigracja, *Gazeta Lwowska*, May 17, 1903, p. 1; W sprawie emigracji, *Przyjaciół Ludu*, 24 (1912), no 14, pp. 24; Interpelacja posła Stapińskiego, *Przyjaciół Ludu*, 26 (1914), no 13, p. 3; Bp. Pelczar, *Dyskusja, Przegląd Powszechny*, 1912, p. 159.

¹⁶ Franciszek Bujak, *Kilka przyczynków i sprostowań do pracy dra St. Hupki o rozwoju stosunków włościańskich w Galicji Zachodniej (pow. Ropczyce)*, Warszawa 1913, offprint from *Ekonomista*, pp. 80–85, p. 84.

¹⁷ Bujak, *Wieś*, p. 30; Duda-Dziewierz, *Wieś*, pp. 46, 108–116, 135; Zawistowicz-Adamska, *Spoleczność*, pp. 223–224.

¹⁸ Irena Lechowa, *Tradycje emigracyjne w Klonowej (pow. Sieradz)*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna*, no 3, Łódź 1960, p. 66; Maria Misińska, *Podhale dawne i współczesne: Wybrane zagadnienia*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna*, no 15, Łódź 1971, p. 56.

nalism and national feelings.¹⁹ Different organizations competed »to rule the souls« of immigrants. Political elites – Polonia's leaders – established a catalogue of ideas and issues, to which peasant immigrants had to refer, and within which they were functioning.²⁰ Moreover, the regaining of Polish independence meant a heightened prestige for Polish ethnic groups in the USA and strengthened their position in American society. That is why during World War I so vibrant was the patriotic activity within Polish-American communities.

Equally important to the war effort was the support given by Polish-Americans to the Polish Republic after the armistice. The rebirth of Poland electrified and forced the Diaspora to redefine themselves. An appeal issued for people who would collect special Polish-American taxes in 1919 said: Poland would need »healthy and honest Polish hands and heads for its reconstruction«. The homeland called on Poles from abroad to return.²¹ During the post-war National Department Conventions, the slogans »Everything for Poland«, and »Let us help Poland first of all« prevailed. Interest in the Paris Peace Conference ran high and Polish Americans proudly followed the actions of Ignacy Jan Paderewski, the Polish representative, there. Many ethnic organizations tried to reach American authorities, and American delegates at the conference to positively influence their attitudes toward the shape of Polish borders.²² And post-war conflicts over borders, plebiscites, and the Polish-Soviet War intensified Polish-American unity in supporting the new Polish state.²³ An obvious consequence of such an atmosphere should have been a high rate of return.²⁴

But first people hesitated: »If not for this war I would have been at home a long time ago, but now, after this war a man doesn't know what to do, some people have already left for home and have returned«. ²⁵ Among emigrants »return to Poland is the

¹⁹ Ewa Morawska, *Changing Images of the Old Country in the Development of Ethnic Identity among East European Immigrants, 1880s–1930s: A Comparison of Jewish and Slavic Representations*, *YIVO Annual of the Social Science*, 29 (1994), p. 283; Witold Kula, Nina Assorodobraj-Kula, Marcin Kula, eds. *Listy emigrantów z Brazylii i Stanów Zjednoczonych. 1890–1891*, [Letters of Emigrants from Brazil and the United States 1890–1891], Warszawa: LSW, 1973, [hereafter quoted Kula, *Listy*], pp. 113–115.

²⁰ Hearing sophisticated, contradictory arguments regarding the political place and role of the Diaspora, migrants often followed their local bosses, whom they trusted. Cf. Danuta Piątkowska-Kozlik, *Związek Socjalistów Polskich w Ameryce (1900–1914)*, Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1992, *Studia i Monografie*, no 199, pp. 29–30.

²¹ Quoted after Hieronim Kubiak, *Położenie społeczne i ewolucja świadomości narodowej ludności polskiej w USA w latach 1900–1918*, in: *Polonia wobec niepodległości Polski w czasie I wojny światowej*, H. Florkowska-Frančić, M. Frančić, H. Kubiak eds., Wrocław-Warszawa 1979, p. 58.

²² Andrzej Brożek, *Polonia w Stanach Zjednoczonych a kwestia zachodnich granic odrodzonej Polski (1916–1921)*, in: *Polonia wobec niepodległości*, pp. 89–113; T. Radzik, *Polonia amerykańska wobec Polski 1918–1939*, Lublin: Wydawnictwo Polonia, 1990, pp. 90–115.

²³ *Wiadomości Codzienne*, 16 August, 1920, p. 1.

²⁴ Wyman, *Round Trip*, pp. 109–110.

²⁵ A. S. Świątkowski to his wife, 11 June 1923, Kniola Travel Bureau, Western Reserve Historical Society, Cleveland, Ohio, Serie I, Cont. 3, fold. 23.

most popular topic for discussion and controversy,« informed the press.²⁶ American authorities awaited return migration with great anxiety.²⁷ On the other side of the Ocean some attempts were made to regulate the after-war return movement. Expectations were false. Only about 100,000 persons returned to Poland in the years 1919 to 1924.²⁸

»INNOVATIVE RETURNS«

After the war, Polish American journalists, ethnic leaders, politicians and, above all, entrepreneurs and organizers of cooperatives and corporations promoted the concept of »innovative return,« and linked this concept to the popular issue of Polish independence.²⁹ The rhetoric of »innovative returns« echoed the patriotic watchwords of the war years.

Polish villages lacked »knowledge, organizational skills« – it was said. The Alliance of Polish Farmers (Związek Farmerów Polskich), created in the USA, would help returnees who would decide to return to Polish agriculture exhausted by the war: »to reconstruct the country, to raise the productivity of Polish soil, to import new tools and cattle must be the first commandments of a Polish peasant in America«. Thus after the war one had to »collect and bring to Poland descriptions of American economy [...] and make countrymen in Poland familiar with them.« The plans were made to organize agricultural classes, experimental farms, and to print specialized publications.³⁰

The most often publicized type of return was, however, the one promoted in order to organize and/or construct Polish industry. This was the purest example of

²⁶ *Wiadomości Codzienne*, 19 May 1922, p. 2.

²⁷ In January 1919 an analyst foresaw in his memorandum that after the war 300–400,000 Italians, 100–150,000 Greeks, 400–700,000 Poles, Czechs, Jews, Russians, 300–400,000 Scandinavians (mainly Finns), 150–200,000 Hungarians would return to their homelands. The return, he argued, would cause unavoidable economic recession in the US – Typescript, January 1919, Records of the War Labor Policies Abroad, Industrial and Social Branch, NA; R. Hartt, Emigration from America, *Outlook*, 29 January 1919, pp. 186–87. In the city of Cleveland alone a federal inspector J.A. Fluckey argued that in 1919 35,000 foreigners would leave the city for Europe. Later a representative of the Chamber of Commerce said that 30 percent of Ruthenians, 40% of Slovaks, 35% of Ukrainians would return. »...for obvious reasons this [...] scarcity of so called common and unskilled labor is going to become a really serious problem« – Trend of Events, *Cleveland Citizen*, Aug. 2, 1919, p. 1.

²⁸ Walaszek, *Reemigracja*, chapters 1 and 2.

²⁹ Francesco P. Cerase, Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy, *International Migration Review*, 8 (1979), no 2, pp. 245–261; Francesco P. Cerase, A Study of Italian Migrants Returning from the USA, *International Migration Review*, 1 (1967), pp. 67–74; Walaszek, *Reemigracja*, pp. 82–93.

³⁰ *Wiadomości Codzienne*, 4 January, 1919, p. 2; 13 February, 1919, p. 2; 15 April, 1919, p. 2, 12 August 1919, p. 2.

Cerese's »return of innovation«.³¹ K. Duda-Dziewierz³² labelled such returns »group« or »organized« returns.

The argument here went that Poland was a country of poverty and indigence. Such was also the picture the return migrants communicated in their letters and correspondences to their compatriots in the USA: Poland was a devastated country, lacking everything.³³ Thus, in Poland »needed are working people« and »life has to be poured into her industrial development«.³⁴ The reconstruction and modernization programs appeared and were discussed in the ethnic press in 1919 and in the following years. In Poland – it was written – »we [the returnees] will face wild forests such as the one American pioneers were facing«.³⁵ Poland was described as a backward, destroyed, poor periphery lacking bread,³⁶ lacking »industrial life« and – thus – awaiting »working people«.³⁷ It also was the country of great possibilities, even »a promised land«; »...there are no merchants, neither industrialists.«³⁸ Backward periphery? The more bewitching field for activity, initiatives! The better for showing one's usefulness, experience and professional skill! »We believe that you too will fulfill duties of this historical moment.«³⁹

According to the scheme many cooperatives and corporations were organized to raise in the USA funds with an aim to reconstruct or modernize the country's industry. Their activity would then be transferred to Poland. At the same time, paradoxically, it was a promising field for activity, one could show his skills and capacities there. Patriotic »organic work« slogans were mixed with shiny visions of »fortune«.⁴⁰ Being in the country of difficulties returnees were supposed to become pioneers in the crusade of progress. Rebuilding of the mother country's landscape was to bring a satisfaction to those who would participate in fulfilling patriotic slogans (and – this seemed to be the most important reason why Polish emigrants supported these activities – a splendid image of profits and prosperity the shareholders would experience was displayed).

The advertising campaign resulted in the development of a specific personality pattern of a return migrant. People who should return to Poland ought to be indivi-

³¹ Cerese, *Expectations and Reality*, pp. 245–261; Cerese, *A Study of Italian*, pp. 67–74.

³² Duda-Dziewierz, *Wiś*, p. 150.

³³ »Now [being in Poland] I respect America« – *Wiadomości Codzienne*, 16 December, 1920, p. 2.

³⁴ *Wiadomości Codzienne*, 26 March, 1920, p. 2.

³⁵ Anielewski, *Wracamy do Polski*, n.p.

³⁶ *Wiadomości Codzienne*, 16 December, 1920, p. 2; 2 December, 1920, p. 2; 13 November, 1920, p. 2; 10 July, 1922, p. 2; Walaszek, *Reemigracja*, pp. 54–58.

³⁷ *Wiadomości Codzienne*, 26 March, 1920, p. 2; 9 April, 1920, p. 2; 22 July, 1920, p. 2; 26 March, 1920, p. 2; 15 July, 1920, p. 1.

³⁸ S. Jakiel, *Praca a handel i przemysł*, *Ekonomia*, 5 (1920), October 4, pp. 1–2.

³⁹ *Wiadomości Codzienne*, 9 April, 1920, p. 2, 22 July, 1920, p. 2, 26 March, 1920, p. 2, 15 July, 1920, p. 1.

⁴⁰ *Wiadomości Codzienne*, 26 March, 1920, p. 2, 9 April, 1920, p. 2, 22 July, 1920, p. 2; Stanisław Osada, *Jak się kształtowała polska dusza wychodźstwa w Ameryce?*, Pittsburgh 1930, p. 173; *Pałac*, 1921, no 1–2, p. 3.

duals full of initiative, experienced in American business and possessing significant capital. Since returning »Americans« should have investment capital at their disposal, the role of »organized returns« was all the more important.⁴¹

But »from the broader perspective hundreds of times more important than the influx of dollars [...] is the actual return of people, experienced in America; the person coming back to Poland might bring the most precious achievement: clear mind, realistic vision of life and a willingness for work.«⁴² The Old Country was awaiting »people who have learnt in America how to work, how to save, how to think independently,« solid people.⁴³ Only those who would go to Poland conscious and aware of the hard work which awaited them there »would avoid disappointments.«⁴⁴ »...one had to go to Poland humbly. The awards and satisfactions from the job done would come later, after a long, long time of work.«⁴⁵ Return migrants' satisfaction would always be their own (thus the most glorious one) and that would be the main source of personal pride: »Do not count on profits! Our expedition bears enormous responsibility.«⁴⁶ Thus – »come with us together to Poland [...] to Polish villages, towns, and cities, to create our headquarters in big towns to exemplify how to organize affiliated posts of our work in Poland, how to run them and how to build economic independence.«⁴⁷ The returnees would share with the others their experience: »a craftsman from America will teach a craftsman in Poland how to work more efficiently and with greater profit. A tradesman and industrialist will teach a tradesman and industrialist in Poland how to run a business,« wrote Jan Wedda, an officer of the Polish National Alliance.⁴⁸

What these schemes and programs made clear was a conviction about the enormous power of patriotic appeals.⁴⁹ An exemplification of such argumentation could

⁴¹ S. Jakiel, *Uwagi, Ekonomia*, 5 (1920), no 3, p. 11; O powrót rzemieślników do Polski, *Dziennik Związkowy*, no 185, August 8, 1919.

⁴² Z. Dębicki, *Za Atlantykiem: Wrażenia z pobytu w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa–Kraków 1921, pp. 233–234; also: Jeśli wrócimy to jacy, *Straż*, September 18, 1919; Jakich Polaków z Ameryki ojczyźnie potrzeba, *Gwiazda Polarna*, no 12, March 20, 1920.

⁴³ Jaka powinna być nowa Polska, *Straż*, April 10, 1919.

⁴⁴ J. Prażmowski, Czy jechać do Polski i jak?, *Głos Narodu*, (Jersey City), no 29, July 27, 1922, p. 8.

⁴⁵ Jakiel, *Praca a handel*, pp. 1–2.

⁴⁶ Anielewski, *Wracamy*, n.p.

⁴⁷ S. Radło, Polacy w Ameryce, *Ameryka Echo*, no 28, December 9, 1922, p. 11. The word comes from the brochure *Wspólny powrót* published by the corporation Skup. In November 1917 in the leaflets of Polish populists in the USA stated: that the aim of the just created Polish Peasant Industrial-Economic Society was »to prepare for the reconstruction of our Homeland, reconstruction of villages and cities [...] one has to collect money and knowledge, and to rise the sentiments towards the country, to unite hearts and influences« – Archiwum Act Nowych, Warsaw (hereafter quoted AAN), Polish Socialist Party Collection (hereafter quoted PPS), 305/III/53/pt 2, p. 26, 25 November, 1917.

⁴⁸ *Protokoły z posiedzeń Zarządu Centralnego ZNP*, Protocol XL from 22 I 1920, p. 41; J. Wedda, *Reemigracja*, article for Warsaw press.

⁴⁹ »...each Pole should think about bringing to Poland prosperity« – Voivodship of Kraków Archi-

be a brochure of Stanisław J. Zaleski *Powrotna fala* [Returning wave]. Zaleski cited the resourcefulness of migrants, their knowledge of American realities, which could be so useful during the reconstruction of the Homeland. The return of people without skill would not be tolerated. »Our Homeland expects from us not the mindless hands but warm hearts and civic brains.«⁵⁰ Or as some other author said: »Become a member of the Polish Mechanics Association which will provide you with an independent existence in Poland... there you will build a fortune for yourself and your brothers.«⁵¹

The agitation of the Palatine Association provides a very interesting example of a program of »organized returns«. It was summarized in the words: »People will raise Poland. Palatiners will raise the people [...] Thousands of educated and experienced Palatiners will soon come to Poland, will disperse in the cities, towns, settlements and villages and they will organize cooperatives [...] factories.«⁵² The Palatine corporation was organizing educational programs teaching those who intended to return to Poland some skills. The *Palatyniec* weekly wrote, »The uncultivated land awaits us. And beneath that land there is a mine. You are such a mine! [...] How can you know what potential is inside you if you have not dug? [...] Dig!«⁵³ In other appeals, such rhetoric and metaphors were replaced by even more simple argumentation: »If you return to Poland then your knowledge about American trade will value \$10,000, the others will learn from you,« because in Poland people »more and more cling to education.«⁵⁴ Thus, »in Poland now needed are only returnees who as emigrants have acquired some education.«⁵⁵ The returnees were also reminded of stories about American millionaires' fortunes: »Try, maybe you will be one of those!« Organizers tried to dazzle their audience by alluding to the profits and the many activities proposed. »Just listen! The corporation will be active in the textile industry in America and Poland [...] it will produce wood and metal products, it will sell, buy and exchange bonds and mortgages between Europe and the United States.«⁵⁶

Some journalists and organizers were skeptical. Return migrants – wrote Sta-

ve, Sąd Okręgowy Karny Krakowski (hereafter quoted SOKK), no 33, p. 643; F. Cieszyński, *W sprawie wychodźstwa*, Poznań 1919, pp. 67–73.

⁵⁰ S. J. Zaleski, *Powrotna fala*, Chicago 1919, passim. Zaleski's brochure included the slogan »patronize your own« and some clearly antisemitic tunes. One of the corporations created at the time – *Rozwój* [Development] – built its program exclusively on that slogan. It was organized in the USA in April 1920 – cf. a periodical *Rozwój*, 1920–1921; *Straż*, December 16, 1920; A. Roman, *O potrzebie organizowania polskich korporacji handlowych*, *Gwiazda Polarna*, no 29, July 19, 1919. Some other corporations (Polish Mechanics Association and navigation corporations among them) included such tunes as well: J. U. Biernacki, *Triumf idei*, *Nowy Świat*, no 76, March 18, 1921.

⁵¹ PPS 305/III/53/pt. 4, a leaflet of the Association of Polish Mechanics.

⁵² Osada, *Jak kształtowała się*, p. 173.

⁵³ *Niewykorzystana kopalnia*, *Palatyniec*, 1921, no 1–2, p. 13.

⁵⁴ W. Starowicz, *Moje wrażenia z Polski*, *Palatyniec*, 1921, no 1–2, p. 19; Osada, *Jak kształtowała się*, p. 173.

⁵⁵ J. Mierzyński, *Wielka nowa praca*, *Palatyniec*, 1921, no 1–2, p. 3.

⁵⁶ Szawleski, *Wychodźstwo*, pp. 414–415.

niśław Jakiel, the president of Economy Corporation created to build prefabricated housing in Poland – were losing much of what they had acquired in America. When returning they were buying small parcels of land, thus they were returning to the old, pre-migratory existence. »In Poland [...] one needs to build [...] in industry our future.«⁵⁷ B. Kułakowski, a socialist supportive to the SMP hoped that »honest workers who sincerely desired to aid a collective enterprise« would participate in the scheme, not those attracted by the possibility of profiting from the fluctuating post-war exchange rates.⁵⁸

The basic maxim for returnees was that, »one should not, one must not to come back to the old, conservative way of life in the country«.⁵⁹ Thus the appeals for work: »if here people would work like in America ... we would create wealth in Poland.«⁶⁰

In order to explain the success of »innovative return« initiatives one more element might be recalled: in the late nineteenth and early twentieth century one could observe among peasants a growing fascination with the city. The city attracted and amazed, while at the same time »the spirit of the gentry« repelled them. Years spent in the cities during the migration enlarged that peasant fascination. Some venturesome migrants could not be satisfied with the limits imposed by traditional village society. Many returnees moved to the cities and bought properties there, mainly tenement houses, believing these invested their savings best.⁶¹

But, the innovative return scheme materialized in the creation of associations, cooperatives and corporations. The shares were sold among the Polish-Americans. The organizers were often creating splendid offices, were issuing luxurious brochures and leaflets. Organized meetings where speakers propagated the idea of return were an important part of the promotion. The meetings provided patriotic rhetoric, and at the end of the meetings, shares were sold to the audience.

At least one hundred such corporations and cooperatives were created. They included navigation, transportation, oil refining, construction, and banking corporations, as well as enterprises producing machinery, textiles, bricks, and shoes. Some corporations even promoted the construction of garden suburbs near cities such as Warsaw. Except for a very few, all of them went bankrupt sooner or later.⁶²

I will present here two cases visibly different in many respects: the case of dubi-

⁵⁷ S. Jakiel, Polacy z Ameryki w Polsce, *Ekonomia*, 7 (1922), no 4, pp. 73–74

⁵⁸ B. Kułakowski, Mechanikom Polskim, *Nowy Świat*, no 69, March 11, 1921, p. 2.

⁵⁹ S. Jakiel, Bogactwa kraju i ich użytkowanie, *Ekonomia*, 7 (1922), no 2, pp. 9–10; also B. Kułakowski, Mechanikom Polskim, *Nowy Świat*, no 69, March 11, 1921.

⁶⁰ Odpowiedź Redakcji p. Luczakowi z Nowego Jorku, *Ekonomia*, 7 (1922), no 3, p. 23.

⁶¹ Jan Borkowski, Problemy badawcze historii chłopów polskich w epoce kapitalizmu, *Dzieje Najnowsze*, 8 (1976), no 1, p. 64; Duda–Dziewierz, *Wieś*, p. 108; W. Witos, *Jedna wieś*, Chicago 1955, p. 40; Walaszek, *Preserving or Transforming*, p. 116.

⁶² Walaszek, *Reemigracja*, Annex; Adam Walaszek, *Światy emigrantów: Tworzenie polonijnego Cleveland, 1880–1930*, Kraków 1994, pp. 70–71. Similar actions took place among the other nationals: Slovak businessmen joined in founding a million dollar company, the Czechoslovak Commercial Corporation. Ján Pankuch, *Dejiny Clevelandských a Lakewoodských Slovákov*, Cleveland: Pankuch Printing, 1930, pp. 163–64.

ous Polish navigation companies, and the relatively successful SMP, which, at least as far as the organizers are concerned, was deeply rooted in idealism.

POLISH NAVIGATION CORPORATION AND THE OTHER SHIP CORPORATIONS OF AMERICAN POLONIA AFTER WORLD WAR I⁶³

Among the corporations created after World War I were also ship companies, the first seriously planned of those being the Polish American Navigation Corporation initiated in the first half of 1919 by some Polish petty bourgeois from the Eastern US states (T. Niklewicz, J. Borkowski, A. Roszkowski). It was linked with the Poland-America Line already existing in Chicago. Six ships were purchased which were to keep a direct connection between New York and Gdańsk (and that was to serve the predicted heavy return movement). The corporation gained a concession from the Polish government. PANC collected 3 million dollars from 20,000 shareholders. A drop in fees for shipped goods made it impossible for the corporation to pay the installments for the ships purchased. Therefore, they had to be detained in New York.

In 1919, in Wilmington, Delaware Michał Szymański initiated the establishment of another company, i.e. Polish Navigation Corporation (founded by J. Strzelecki, M. Szymański).⁶⁴ Rev. J. P. Chodkiewicz was the chaplain of the Corporation.⁶⁵ The publicized program of the PNC was quite dynamic. Arguing that about 300,000 Poles from the USA would return to the Old Country⁶⁶ PNC planned to establish regular service between New York and Gdańsk harbor, to arrange broad services for returnees (in New York, Gdańsk and Warsaw establishing »emigration stations«), and regular water communication on the Vistula River between Gdańsk and the rest of Poland. PNC also announced plans to buy coal mines.⁶⁷ The corporation was to have a »populist« character.⁶⁸ The PNC purchased two ships (»Józef Piłsudski« renovated in Kiel, and »New York«),⁶⁹ but a shortage of funds determined the fate of the PNC. »New York« was sold far below its value, »Józef Piłsudski« was detained in Kiel as the

⁶³ The detailed history of Polish-American ship companies cf. Adam Walaszek, *Polska Żegluga Morska i inne spółki okretowe Polonii amerykańskiej po I wojnie światowej, Przegląd Polonijny*, 1979, no 4, pp. 25–36.

⁶⁴ J. Strzelecki, W sprawie Polskiej Żeglugi Morskiej, *Nowy Świat*, no 17, January 17, 1922.

⁶⁵ AAN, Polish Embassy in Washington (hereafter quoted WAS), no 180, pp. 1–2, Polish Consulate General in New York to Polish Legacy in Washington, typescript December 19, 1921; WAS 1685, pp. 31–32, J. Chodkiewicz to the Polish Legacy in Washington, October 17, 1920.

⁶⁶ *Jedność-Polonia*, (Baltimore), no 33, August 14, 1920, p. 2; some other advertisements cf. AAN WAS, no 1685, pp. 8, 124–128.

⁶⁷ *Gwiazda Morska: Przez handel morski do dobrobytu*, New York: Tow. Polskiej Żeglugi Morskiej, 1920.

⁶⁸ Library of the Polish Academy of Sciences, Kraków, mss. 2548, pp. 19–21, Chodkiewicz to Ostaszewski, June 5, 1920.

⁶⁹ J. Strzelecki, W sprawie, p. 2.

corporation could not afford to pay for its renovation. Financial claims of the crew multiplied the difficulties.⁷⁰

In the opinion of contemporaries the fall of the PNC was caused by a lack of adequate professional training, ignorance of the market situation and rules that governed trade in the first years after the war.⁷¹ The failure of these corporations with such a large number of shareholders upset the Polish-Americans deeply. Numerous attempts were undertaken to save the capital amassed. Shareholders of the PNC established two companies – White Eagle Line (captain Kowalski and Adamowicz) and American Steamship Corporation (captain Dorsen). White Eagle Line was soon changed into United Polish Lines (headed by Adamowicz, Kowalski, Chodkiewicz and captain Górski) and as such was to save the capital of shareholders of all bankrupt corporations as well as to regain the requisite ships.⁷²

In a desperate attempt to save whatever had already been achieved UPL together with the newly organized company Liga Handlowo-Przemysłowa (Trade Industry League) sent out to the former shareholders 45,000 messages, in which they requested a payment of six dollars and offered new shares in return.⁷³ This attempt did not bring the expected result either. Another attempt was undertaken by Chrześcijańska Spółka Akcyjna dla Żeglugi Handlu i Przemysłu (Christian Joint Stock Company for the Shipping Trade and Industry), and Defiance Transportation and Trading Co., incorporated in New York State (its equivalent in the USA), founded by the Chodkiewicz brothers.⁷⁴ The corporation was ridiculed (particularly for the highly religious rhetoric used in advertisements).⁷⁵ The weekly *Ameryka Echo* wrote in this respect: »one must not link religion, politics and sentiments with the enterprise.« »This enterprise seems to be a priests' toy, a poor joke from Polish society.«⁷⁶

The last attempt at saving Polish shipping corporations was undertaken by Mr. Niezychowski – his proceedings concerned the PANC. He presented the »Memorandum...« to the Trade Commission of the Congress of the US. Jan Sosnowski, a well-known Polish American politician who became a spokesperson for the project, tried

⁷⁰ *Ameryka Echo*, (Toledo), no 37, December 11, 1921, p. 11; S. Radło, Polish Navigation Co., *Ameryka Echo*, no 47, November 20, 1921, p. 11.

⁷¹ AAN WAS, no 180, pp. 5–13, typescript.

⁷² AAN Polish Consulate in Buffalo, no 100a, p. 15, Consulate General New York to Polish Foreign Ministry, July 13, 1922; also p. 9, Ibidem, Consulate General New York to Consulate in Chicago, April 11, 1922; Consulate General New York to Polish Ministry of Foreign Affairs, April 24, 1922; Ibidem, p. 22, 26 August, 1922; p. 25, Consulate Detroit to Consulate General in New York, April 13, 1926.

⁷³ AAN Polish Consulate in Buffalo, no 100a, p. 16–17, 20, Consulate General New York to Consulate Buffalo, September 1, 1922.

⁷⁴ Szawleski, *Wychodźstwo*, p. 415; AAN WAS, no 1685, pp. 101–102, Ministry of Industry and Trade to the Polish Foreign Ministry, June 2, 1922.

⁷⁵ AAN Polish Consulate in Buffalo, no 100a, pp. 4–6, Consulate General New York to the Ministry of Foreign Affairs, April 24, 1922; AAN Wasz 1683, p. 84, Consulate Detroit to Polish Legation in Washington, June 1, 1922.

⁷⁶ S. Radło, Polacy w Ameryce, *Ameryka Echo*, no 15, April 9, 1922, p. 11.

to obtain a discount of the total sum of two million dollars, which would enable the release of the four ships. These endeavors likewise met with failure.⁷⁷ The bankruptcy of shipping companies played a prominent part in shaping attitudes of Polonia towards the action of creating Polish corporations – it met with a negative response not to mention the heavy financial loss.⁷⁸

POLISH MECHANICS ASSOCIATION IN AMERICA

Activists from the Alliance of Polish Socialists and from the Committee of National Defence (KON, a moderate leftist political umbrella organization) played a key role in promoting the concept of »innovative return«.⁷⁹ For Polish-American socialists⁸⁰ return migration programs expressed a synthesis between socialist and patriotic concerns. The Polish Mechanics Association (Stowarzyszenie Mechaników Polskich – SMP)⁸¹ was probably the most serious attempt of all to return to Poland and fulfill the modernization task.

The project was first introduced in 1918 in Toledo, Ohio by an engineer Aleksander Gwiazdowski, a former member of the Polish Socialist Party. Emigrating to the US during the 1905 revolution, he settled in Toledo where, sometime later, he became a teacher of mechanical engineering.⁸² In 1919 Gwiazdowski with some followers organized the first small machine shop of the SMP. By the end of the year, the whole project was widely advertised and the SMP had accumulated a capital of \$100,000. The SMP's organizers believed the organization had to return to Poland because »it is bad, very bad« there. The return to Poland was a great responsibility: in returning »we want to serve Poland, not to live off of Poland.«⁸³ The members must »...create wealth [...] Produce enough for your civilized life and first of all to produce enough to lift Poland as the whole towards happiness.«⁸⁴ To produce, meant to transfer from America to Poland »a system«. Skilled returned migrants coming back with some savings and familiarity with the advanced industrial society would teach their countrymen how to work »in the American fashion«.⁸⁵ This would cure the economy of the coun-

⁷⁷ Walaszek, *Polska Żegluga*, p. 35.

⁷⁸ S. Radło, *Polacy w Ameryce*, *Ameryka Echo*, no 40, October 5, 1924, p. 11.

⁷⁹ Among them S. Rayzacher, B. Kułakowski, K. Żurowski, A. Dębski, H. Anielewski, A. Gwiazdowski, W. Kosicki.

⁸⁰ M. Cygan, *Political and Cultural Leadership in an Immigrant Community: Polish American Socialism, 1880–1950*, Ph. D. Diss., Northwestern University, 1989, pp. 125–128.

⁸¹ The SMP activity is summarized in Adam Walaszek, *Stowarzyszenie Mechaników Polskich w Ameryce, 1919–1945*, *Przegląd Polonijny*, 1986, no 2, pp. 25–36.

⁸² T. Dereń, *Wspomnienia*, in *Album Stowarzyszenia*.

⁸³ Anielewski, *Wracamy*, n.p.

⁸⁴ B. Kułakowski, *Polskim Mechanikom*, in *Album Stowarzyszenia*, n.p.

⁸⁵ S. Sierosławski, *Z czym przychodzi do Polski i do czego dąży SMP*, *Nowy Świat*, no 21, January 21, 1921, no 22, January 23, 1921, no 24, January 25, 1921.

try, it would reconstruct what »Germans hurt [...] what was destroyed by Russian fire.«⁸⁶ The arguments went on: »We Americans must show the Poles how to do 'business'.«⁸⁷ »What no doubt Poland will profit enormously by the massive return of strong, idealistic and democratic forces,« wrote a socialist journalist Bronisław Kułakowski.⁸⁸ The SMP sought investment from the Polish-American community. Unlike the other enterprises, though, the founders of the SMP believed that investors should be dedicated to long-range cooperative goals which might require self-sacrifice. The SMP introduced another element to the image of return migrants – a political one – returnees would bring knowledge of American democratic ideals. A journalist from »Straż« described the goal of emigrants as »To bring to new Poland by returnees the ideals which in America are the basis for freedom and democracy.«⁸⁹ Henryk Anielewski wrote: »our dividends will be a People's Poland, prosperous and happy.«⁹⁰ »The Mechanics« (as they called themselves) aimed to create in Poland factories with workers' self-management: »We come back to Poland to work in our own workshops.«⁹¹ The factories – »the duchies of work« – would serve the returnees and the country. Primary schools for workers' children would also exist in the factories and workers would benefit from many privileges. The idea of industry's reconstruction, of self-management, hard work for the benefit of the country, the propaganda of »democratic idea of trade and industry with the people, through the people and for the people«,⁹² the populist slogan »knowledge for the people and power for the people«⁹³ were openly supported by the Committee of National Defence and by the Alliance of Polish Socialists (APS).

The SMP established a machine tool works and a trade school in Pruszków, near Warsaw,⁹⁴ two brickworks in Bydgoszcz (employing 75 people), a cardboard and button factory »Jakor« in Warsaw, purchased shares of the factory in Poręba in Silesia with a foundry and a cookware plant (employing 743 people). The new school was directed by Henryk Anielewski. SMP had also purchased a coal mine and a large farm near Poręba, and finally an agricultural equipment plant in Wyszaków.⁹⁵ Altogether

⁸⁶ J. Kaden-Bandrowski, *Wasza myśl*, in *Album Stowarzyszenia*.

⁸⁷ A. Fiderkiewicz, *Dobre czasy: Wspomnienia z lat 1922–1927*, Warszawa 1957, p. 8.

⁸⁸ B. Kułakowski, *Stanowisko 'Nowego Świata' wobec SMP*, *Nowy Świat*, January 5, 1923, p. 2.

⁸⁹ Jaka powinna być nowa Polska, *Straż*, April 10, 1919.

⁹⁰ H. Anielewski, *Wracamy*, n.p.; L. Lesicki, *Chłop się zbudził to i wstanie*, *Oświatowiec*, 1 (1917), no 1; L. Lesicki, *Nie potrzeba ci chłopie giętkości karku, ale siły*, *Oświatowiec*, 1917, no 2; F. H., *Jaka Polska*, *Straż*, no 44, October 23, 1920.

⁹¹ J. U. Biernacki, *Triumf idei*, *Nowy Świat*, no 76, March 18, 1921, p. 17.

⁹² S. Rayzacher to J. Z. Dodato, November 5, 1921, p. 1, J. Piłsudski Institute, New York, Papers of J. Z. Dodato.

⁹³ *Dziennik dla Wszystkich*, June 18, 1922.

⁹⁴ Polish Academy of Sciences Archive, Warsaw, J. Piotrowski Papers, III-110/56, p. 23, typescript, Memorandum, November 6, 1927; Skierniewice Archive, Żyrardów Branch, collection Stowarzyszenie Mechaników Polskich, fold. 33, p. 17, typescript Gymnasium, September 5, 1945.

⁹⁵ S. Rayzacher, *Poręba*, *Nowy Świat*, no 311, November 9, 1922, no 313, November 11, no 314, November 12, no 317, November 16; J. Piotrowski, *Poręba*, *Nowy Świat*, December 3, December

20,000 Polish emigrants in the USA invested in SMP.⁹⁶ SMP bought some shares of the New York newspaper *Nowy Świat* [New World]. In Warsaw SMP bought a bank. Many prominent Polish politicians also supported the ideas of expanding SMP's businesses – creating the shops, factories, and the Warsaw trade center which would distribute and advertise the machines produced by the SMP.⁹⁷

The SMP's main problem was undercapitalization. The cooperation's investment never reached planned levels. The plants were unable to produce at full capacity. Some shareholders had serious hopes for short-term profits and started to complain. Gwiazdowski was criticized by the press, and later even by some socialists and Piłsudskiites.⁹⁸ Shareholders criticized the SMP for false management, which – for them – ended only with losses.⁹⁹ After a reorganization in 1923, the SMP's main manager was Jan Piotrowski, an engineer educated in St. Petersburg with experience as a constructor in Warsaw. Piotrowski had been the general engineer of the SMP factories in Pruszków and Poręba. Piotrowski and the new board of directors reorganized the SMP under the name of the Association of Polish Mechanics from America (Stowarzyszenie Mechaników Polskich z Ameryki, SMPA). SMPA started to operate in a different manner. By 1927 it began to count on the Polish state bank to make up needed funds. Although it continued to expand into the 1930s (and some of its plants continued to exist after World War II), it eventually lost its connection with the Polish American community.¹⁰⁰

The fact that the SMP survived despite various crises of the 1920s and 1930s did not mean the success of return migrants. The money invested by emigrants was lost (the dividends were not paid and SMP shares had no real market value). However, the SMP operating in Poland was one of very few corporations, if not the only one, established by Polish-Americans which in practice succeeded in realizing the original program of »innovative returns«. The machines produced in Pruszków counted among the most modern and highly esteemed outside Poland as well. The SMP succeeded in attracting very good specialists both in the school and in the factory, and managed to educate new ones. Thus, the ideals of founders like Gwiazdowski were fulfilled, though indirectly.

21, December 22, 1922; *Mechanik*, no 1, 1921, p. 4; A. Gwiazdowski, *Nasze zadania*, *Mechanik*, 1921, no 1, pp. 79–80.

⁹⁶ Walaszek, *Stowarzyszenie*, p. 29.

⁹⁷ Centrala Handlowa SMP z Ameryki, *Ziemia Sieradzka*, no 22, May 29, 1921, p. 2.

⁹⁸ *Wyzwolenie*, no 30, July 24, 1921, pp. 289–291.

⁹⁹ Ze Zjazdu SMP w Ameryce, *Nowy Świat*, January 21, 1922, January 22, 1922; Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej, *Ibidem*, February 5, 1922; W. Kogut, *Echa Zjazdu Mechaników Polskich w Toledo*, *Ameryka Echo*, February 19, 1922, p. 14.

¹⁰⁰ Cf. Walaszek, *Stowarzyszenie*, pp. 32–36.

CONCLUSION

The idealized returnee did not materialize. When the proudly declared ideas were confronted with practice it turned out that the shareholders, and supporters of the corporations expected mainly one – fast and high dividend. The great majority of shareholders stayed in the USA. Out of 18,343 members of the SMP only 1,000 had left for Poland by 1921.¹⁰¹

Many persons became convinced that a return to Poland (either individually or with a cooperative or corporation) might mean material success, a rescue of their savings.¹⁰² And they were partly influenced by the general atmosphere of pilgrimage to their native land, abandoned years before. What they had not realized was what it meant to return. It soon became evident that the imagined Poland and the real one were not one and the same. The history of return migration from America to Poland after World War I is a history of the sudden failure of a myth which had originated in and was created among the Polish communities in America. It was a dream of an affluent peasants' or workers' Poland, of a modernized, »America-like« country. Attempts to transplant innovations from America to the Old Country failed. In reality neither the returnees nor the inhabitants of Poland were prepared and able to fulfill such a task. The great majority of them went bankrupt or disappeared – schemes to help the homeland after independence met with moderate success at best.¹⁰³ The organizers of these initiatives, speakers, journalists, and politicians overestimated the level of patriotic engagement. The ethos of the return migrant was not the nineteenth century positivist ethos nor the ethos of »organic work«.¹⁰⁴ In the stormy years after 1918 in practice great majority of those who returned to Poland acted from the same attitudes which characterized the peasants who returned before World War I. The ethos of the return migrant remained the ethos of the peasant.

»The earnings and savings of many years of hard work were gone« – wrote a historian of Polonia.¹⁰⁵ Memoirists recalled them with anger: »What was left were only [bitter] recollections and curses of people who had been hurt, from whom money was stolen. Millions of dollars of workers disappeared.«¹⁰⁶ Everyone was blamed: the Polish government, Polish diplomatic agencies, the investors themselves, and, most of all, those who created the corporations. Promoters of associations and corporations, even those with honest intentions, faced ruined lives and even criminal charges.¹⁰⁷

¹⁰¹ Sprawozdanie z działalności SMP, *Nowy Świat*, February 19, 1921.

¹⁰² Cf. Walaszek, *Reemigracja*, chapter 1 and 4. Comp. Walaszek, *Stowarzyszenie*, pp. 25–36; Walaszek, *Polska Żegluga*, pp. 25–36; Walaszek, *Działalność przekazowo-pieniężna*, pp. 409–420.

¹⁰³ Kula, *Listy emigrantów*, pp. 110–112; Tadeusz Radzik, *Spoleczno-ekonomiczne aspekty stosunku Polonii amerykańskiej do Polski po I wojnie światowej*, Wrocław–Warszawa 1989, pp. 146–155.

¹⁰⁴ The term »organic work« was used in *Nowy Świat* from May 21, 1921, p. 4 in the advertisement.

¹⁰⁵ K. Wachtl, *Polonia w Ameryce*, Philadelphia 1944, p. 185.

¹⁰⁶ *Pamiętniki: Stany*, Vol. 1, p. 175, Vol. 2, p. 138.

¹⁰⁷ Who was the director of the Polskie Przedsiębiorstwo Handlowo-Przemysłowe i Bank Romana

The real reasons for the failure of these initiatives were: the returnees' total ignorance of Polish reality, their ignorance of managerial skill and technology, the lack of capital, chaotic investment patterns, over-optimism, untempered ambition, and the nervousness of shareholders (expecting fast and easy income) when the dividends were not provided. In addition, the dishonesty of some corporation officers also contributed in certain cases.

The failure of return migration (broadly understood) had a significant impact on the rise of new ideological programs among Polish-Americans. The post-war events, the failure of »innovative returns«, the echoes of various other events from Poland also rather discouraged people from return. Those who had returned described their difficult and hard way back; thefts, swindels, omnipresence of rampant bureaucracy stupidity, poverty, filth, despotic priests irritated people. Thus, many returned to the USA – »sad, depressed, disillusioned people«. The fact that leaders and politicians very popular among Polish Americans remained outsiders in the Polish political scene also had an impact. In Poland, Joseph Piłsudski became the leading political figure; in the US his political friends lost. Paderewski and many Polish American leaders supported Piłsudski's opposition, the National Democrats. Poland and American Polonia »were out-of-synchronization. This incompatibility helps explain why Polonia so rapidly lost interest in Polish affairs after 1919,« writes Mieczysław B. Biskupski.¹⁰⁸

It was the ideology of ethnicity and the slogan »Wychodźstwo dla Wychodźstwa« (Emigrants for themselves) which finally prevailed in the Twenties. It was declared by the leaders that the Polish-American interests lay in concentrating on internal affairs in America, in participating in American political and social life, in defence of the Polish language and culture. In 1925 during an Emigration Congress, Jan W. Śliwiński said firmly, »we must take care of our own businesses here in this country.« Poles as American citizens should »participate in American life equally with other groups«. These words were not a postulate: they characterized a current situation.¹⁰⁹

Wandzla = cf. SOKK 33, 34; SOKK W.O. 6/25; AAN WAS, no 2406; also R. Wandzel, *Kart kilka z życia mego oraz w świetle prawdy pp. Franciszek Klimczak, Tadeusz Srokowski i dr. Mieczysław Wytrwał...*, Kraków 1924; R. Wandzel, List otwarty do Pana Prezydenta Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie Polskiego Banku Handlowo-Przemysłowego Sp. Akc., *Naprzód*, no 135, June 16, 1924, p. 9.

¹⁰⁸ Mieczysław B. Biskupski, *American Polonia and the Resurrection of Independent Poland, 1914–1919*, The Fiodorczyk Lecture, Polish Studies Center, New Britain: Central Connecticut State University, 1989, p. 8.

¹⁰⁹ *Kongres Wychodźstwa Polskiego w Ameryce: Odezwy, mowy, referaty, rezolucje, uchwały oraz urzędowy protokół odbyty w dniach 21–23 V 1925 w Detroit, Mich., Chicago 1925*, p. 16.

POVZETEK

POLJSKA KOT »OBLJUBLJENA DEŽELA«: POLJSKOAMERIŠKE
KORPORACIJE IN POLJSKA PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Adam Walaszek

Nove parole, ki so se po prvi svetovni vojni razširile med ameriškimi Poljaki, so nagovarjale njihov patriotizem, hkrati pa so godile tudi njihovem osebnemu gmotnemu interesu. Domoljubni slogani so spodbujali poljske izseljence, naj pomagajo pri obnovi domovine, komercialne parole pa so slikale Poljsko kot obetajočo priložnost za investicijo, kot nekakšno novo »Obljubljeno deželo«. Mnogo Poljakov se je res vrnilo. Odmevi tradicije delovanja v skupno korist so znova zaživel skupaj s sanjami o ogromnem bogastvu, s kakršnim se ponajbolj ameriški milijonarji. Takšno propagando so v poljskoameriški skupnosti širili različni politični in poslovni krogi.

Povratniška mrzlica po prvi svetovni vojni se je končala leta 1923. Joseph Sawicki, predsedujoči na IV. izseljenskem kongresu v Clevelandu, je izjavil, da »smo leta 1918 vsi zanemarili sami sebe. Bili smo altruisti in domoljubi. Naše sanje so bile svobodna Poljska. Pomoč poljskemu ljudstvu je bila naša dolžnost [...]. Zdaj je skrajni čas, da začnemo misliti nase. Še toliko dela nas čaka« v Ameriki.

Povratništvo ameriških Poljakov po prvi svetovni vojni se je razlikovalo od prejšnjih povratniških valov. Mnogi ameriški Poljaki so se sicer tudi tedaj vračali iz istih razlogov, kot so bili značilni za vračanje v preteklosti. Nekateri so se želeli čim prej vrniti, da bi pomagali sorodnikom, s katerimi v času vojne niso imeli stikov, in da bi se pohvalili s svojim uspehom pred nekdanjimi sosedi. Dodatna dejavnika, ki sta pospešila vračanje, sta bila padec ameriške industrijske proizvodnje in gospodarska recesija, ki je dosegla vrhunec v letih 1920–21. V času krize so se seveda znatno zmanjšali tudi prihranki izseljencev. Zato je v dvajsetih letih prevladala ideologija narodnosti s parolo »Izseljenci zase«. Njihovi voditelji so zdaj izjavljali, da so poljskoameriški interesi dejansko znotraj ZDA, v usmerjenosti k ameriškim notranjim zadevam, sodelovanju v ameriškem političnem in družbenem življenju, obrambi poljskega jezika in kulture (v ZDA). Na izseljenskem kongresu v Detroitu leta 1925 je bila podana odločna izjava: »Poskrbeti moramo zase, tu, v tej deželi.« Poljaki morajo kot ameriški državljani »sodelovati v ameriškem življenju enako kot druge skupine«. Te besede pa niso bile postulat, temveč so dejansko že odražale tedanje stanje.

TWO EMIGRATIONS – TWO NATIONALISMS: IRISH-AMERICAN AND POLISH-AMERICAN NATIONALISM IN THE UNITED STATES

Tadeusz Paleczny

COBISS 1.01

Nationalism takes on various forms; it is a kind of attitude, a type of individual or group activity, a variety of solidarity, a collective link, ideology. It is a principle in the creation of a nation and a deciding factor in the formation of a state. Ireland and Poland survived as nation-states, despite their lack of independence throughout the nineteenth century. Nationalism was the factor which caused the continuation of nation-state building although there was lack of political autonomy.

In the case of both these nations, emigration played a key role in the formation of nationalism, but not in the process of the nation. It was in large part forced political emigration, establishing repression from the part of the occupying states. This were: England in the case of Ireland and Prussia, Russia and Austria in the case of Poland. Irish and Polish emigrants composed numerous and strong ethnic groups in the United States. Their members were subject to two parallel processes: assimilation and nationalization. By nationalization I mean an increase in the knowledge of one's nation of origin and involvement with nationalistic groups.

Both ethnic groups had their elite and ideological leaders. Equally Irish and Polish ethnic groups involved themselves with the development of nationalism and the goal of nation-state status for Ireland and Poland.

In this article, I take on the task of trying to explain the role of emigration in the formation of Irish and Polish nationalisms.

1. IRISH-AMERICAN NATIONALISM

Americans of Irish descent compose, according to given statistics, about 8% of the American population. In 1970, 16,325,000 persons were of Irish descent (objective criteria of descent were used, as opposed to subjective declarations). To compare, given statistics for the Polonia coming from the same source are 4,941,000 Americans of Polish descent (2.4% of the population).¹ The criterion used in determining a person belonging to an ethnic group was determined by the place of origin of an ancestor. At the same time though, in 1969, there were 2,778,000 first, second and third generation Americans of Polish descent, and there were only 1,771,000 Ameri-

¹ U. S. Census, *Current Population Reports Series*, P. 200, No 224.

cans of Irish background who were emigrants or at least one of whose parents or grandparents came from Ireland.²

Americans of Irish and Polish descent are classified in the »white-ethnic« category. A. L. Weed characterized this category as the following: »The majority of Americans of European descent who belong to the first, second and third generation are Catholics who inhabit older, industrial cities in the North. As ethnic whites, they compose a significant minority group and acquire a new sense of identity [...] characterized as alienated, forgotten, troubled, frustrated, deprived of hope and angry. Sharing among them their anger, in pair with their fresh experiences of emigration brought them together within their own ethnic group as also in the wider category of 'ethnic whites'.«³

A significant majority of the white ethnic group of Irish background has already abandoned a ghetto ethnic identity and has acquired an American sense of national identity. These are persons who A. Greeley calls »American-Irish«.⁴ They developed their own type of ethnic nationalism, which in the case of the Irish found its outlet in religion and politics.

Irish nationalism went through three phases in the United States.

In the first phase, this nationalism took on a purely ethnic character of a nation in exile. It was characterized by strong radicalism, a heightened feeling of religiosity and Anglophobia. The Irish who escaped their homeland because of persecutions, poverty and inequality did not rid themselves of their prejudice and predisposition. Within the organization of the Irish ethnic group, nationalist leaders, leaders of anti-English revolts, uprisings and demonstrations played a popular role, continuing their activity in exile. A good amount of the workings of the Irish ethnic group were spent in support of Ireland's hopes for independence. The Irish lived convinced that: »Ireland was a conquered territory. The Irish not only hated foreign rule, but also the foreign Church, which planned to subordinate the Irish as soon as possible [...]. Unfortunately, rebellions, primitive methods of cultivation, low wages and high rents, incessant civil wars between various fractions were some of the factors leading to the exodus of Irish to America.«⁵

² *Statistical Abstract of the United States 1969*, tab. nr 34. At the same time, according to statistics given for the year 1980, 40,166,000 Americans declared having an Irish background (including both categories, single and multi-ethnic background), whereas only 8,228,000 admitted to having a Polish background (single or multi-ethnic). See *Statistical Abstract of the United States 1989*, U. S. Department of Commerce, Washington 1989, p. 41, tab. nr 48. In this same abstract, the number of Americans of Irish descent born abroad (presumably in Ireland) was counted as being only 197,000 people, where Americans of Polish background born outside U. S. boundaries was 418,000 people. See *Statistical Abstract 1989*, p. 40, tab. nr 47.

³ A. L. Weed, *The White Ethnic Movement and Ethnic Politics*, New York-Washington-London: Praeger Publishers, 1973, p. 3.

⁴ A. Greeley, *That Most Distressful Nation: The Taming of the American Irish*, Chicago: Quadrangle Books, 1972, p. 8.

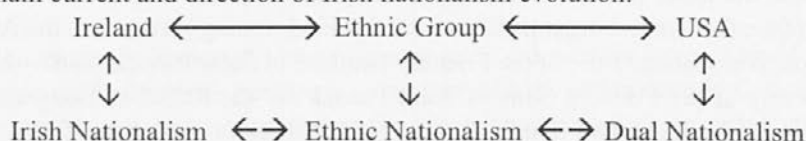
⁵ C. Wittke, *We Who Built America: The Saga of Immigrants*, The Press of Western Reserve University, 1964, p. 129.

The second phase was a stage of dual-nationality and citizenship, given the adjective »Irish-American«. Gradually, the identification with the United States became dominant, with a kind of sentiment to the homeland of their ancestors. Towards the end of this stage, Irish nationalism began to disappear and was transformed into an identity of the »American-Irish« type. In the third phase, the existence of nationalism as one ideology became a marginal and rare occurrence. Americans of Irish descent who are rid of Irish nationalism and who have completely assimilated into American society dominate. In relation to them, one can only speak of a type of personal, symbolic nationalism, of an occasional feeling that surfaces during, for example, Irish national holidays, such as St. Patrick's day.

George E. Reedy distinguished four stages in the development of the Irish ethnic group, which suit the growing sentiment of nationalism among its members.

1. Stage of abandoning the British identity and orientation against the Anglo-Saxon domination. When simple Catholics gave the impression they arrived to subordinate America under Roman Catholicism.
2. Period of prejudice, discrimination, depreciation of Irish by other groups and by those within the Irish ethnic group (Irish state nationalism).
3. Stage of gaining respect and taking on American characteristics (ethnic nationalization stage).
4. Stage of quickened advancement and achievement of nobility status around by the election of JFK as U.S. President (stage of dual-nationalism finishing with the appearance of American-citizenship nationalism).⁶

The main current and direction of Irish nationalism evolution:



A large part of Irish immigrants in the U.S. stayed in the Irish nationalism phase. This was especially true in the period before Ireland's independence.

1.1. The development of Irish ethnic group organization in the United States

The development of ethnic groups in the U.S. follows a similar course – from the emigrant category through the ethnic category. The development of a national and ethnic identity of the Irish occurred on two tracks. Part of the organization and its elite was focused nationalistically, finding support among first generation immigrants and escapees from Ireland. Gradually however, generations born in the U.S. became involved in the organization and the orientation of assimilation gained a greater acceptance among the members of the group.

⁶ G. E. Reedy, *From the Ward to the White House: The Irish in American Politics*, New York 1991.

Irish nationalism in the United States had a number of developmental norms. Similar to the situation in Ireland there grew on the land religious antagonism and an »enemy« attitude toward the English. Before the U.S. achieved independence, the Irish had a small and uninfluential Catholic group. The first general statistics in the U.S. in 1790 showed that there were only a little above forty-four thousand Irish Catholics.⁷ The period of birth and national development coincided with the development of the ethnic-group organization. At the same time, Irish nationalism found incessant reinforcement in the form of following waves of escapees from the homeland.

The period of the rise of nationalism started with the end of the American War for Independence and reached its zenith in the 1860s.

The second period lasted a few decades, by which it was not homogeneous with regard to the activities of the organization and the intensity of nationalism. It remained a fundamental force until Ireland became independent.

A gradual fall and disappearance of Irish nationalism characterized the third period. On the other hand, a new type of ethnic nationalism was developing.

The fourth period – contemporary – is characterized by the dominance of a symbolic form of nationalism and a loyalty of Americans of Irish descent to the citizenship and statehood of the United States. Though this always existed, a radical, progressively less-meaningful nationalistic group supported Irish Republican Army actively in Northern Ireland.

For the first stage, typical was the rise and development of organization of local, religious self-help and finally, national character.⁸ The first Irish ethnic organization under the name of Irish Charitable Society was founded in Boston in 1737. In the 1760s, other similar organizations were founded, among them were: the Ancient and Most Benevolent Order of the Friendly Brothers of Saint Patrick (1767 – New York), Society of the Friendly Sons of Saint Patrick for the Relief of Emigrants (1771 – Philadelphia) and the Friendly Sons of Saint Patrick (1784 – New York). In the first part of the 1780s, there began to form organizations of a national character, appealing to Celtic traditions, using the name »Hibernian«.⁹

During the second period, characteristic was the uprising in 1858 of the Fenian Brotherhood (or Irish Revolutionary Brotherhood) and in 1867 of the radical, nationalistic Clan na Gael. The Gaelic Athletic Association also had an extremist and paramilitary character.¹⁰

In the third period, organizations were founded which mostly had an ethnic »American-Irish« character, based on American or dual national identities (for example: the

⁷ Taken from O' Brien, *A Hidden Phase of American History*, New York 1920, p. 373. The author gives the number of Irish Catholics as 44,273.

⁸ The names of main Irish ethnic organizations in the United States are given with their founding date in the Index.

⁹ See Index. The terms »Hibernian« and »Irish« are synonymous.

¹⁰ W. F. Mandle, *The Gaelic Athletic Association: Irish Nationalistic Politics 1884–1924*, London: Christopher Chelm, Dublin: Gill and MacMillan, 1987.

American Association for the Recognition of the Irish Republic, American Friends of Irish Neutrality, American League for Undertaken Ireland, American Committee for Irish Studies).

In the last stage, Irish nationalism is not based on a clear organizational foundation. Members of the IRA are supported by secret channels of hard to identify Irish-American groups.

1.2. The development of religious nationalism

The Irish in the United States created the first Catholic minority group among Anglo-Saxon Protestant inhabitants at the end of the eighteenth century. They inhabited mostly the developed British colonies, along the East Coast. The first groups of Catholics who came from Ireland were centered around Baltimore and New York, and later around Philadelphia and Boston. In 1790, the Catholic bishop (of Irish descent), John Carroll, had no more than 40,000 followers and had under his jurisdiction 25 priests. The authority of the first Catholic diocese was bounded to the states of Maryland and Pennsylvania. In 1808, there already existed dioceses in New York, Philadelphia, Boston and Bardstown, Kentucky. In the same year, the number of Catholics reached 150,000.¹¹

The Irish composed by far the vast majority of Catholics in the U.S. Their numbers dramatically increased. In 1840, there were 663,000 registered Catholics in the U.S., by 1850 there were 1.6 million and by 1860 2.2 million, of which 1.6 million were Irish.¹²

The Catholic religion was the basic element involved with the integration of the Irish in America. Catholicism became a living part of Irish nationalism.¹³ Catholics from Ireland took upon themselves the grunt of Protestant prejudices towards Catholics and found themselves engrossed in a religious conflict. They also became the objects of religious and ethnic prejudices long before Germans and Poles joined them.

Given statistics clearly show that the Irish dominance in the Catholic Church hierarchy lasted for over 100 years. Out of 464 bishops consecrated between 1789–1935 in the U.S., 268 were of Irish descent.¹⁴ Among them were leaders of the Irish ethnic group: Bishop John England (Charlestown diocese), son of Irish refugees; Bishop John Hughes – famous New York archbishop born in Tyrone; John Ireland from Kilkenny, a well-known liberal and representative of workers associated with Unions; Cardinal James Gibbon, also born in Ireland (came to the U.S. in 1829 with his parents).

¹¹ S. Byrne, *Irish Emigration to the United States*, New York: Arno Press and the New York Times, 1969, pp. 45–46.

¹² J. P. O'Gready, *How the Irish Became Americans*, New York: Twayne Publishers Inc., 1973, p. 110.

¹³ C. Wittke, *The Irish in America*, Baton Rouge, Louisiana 1956, p. 90.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 91–92.

The Catholic Church and religion was at first the most important element linking the Irish in America and the favorable appearance of Irish nationalism. The development of nationalism functioned in tandem with occurrences in Ireland. A permanent transmission of ideas, people, funds and goods (including arms) existed between Ireland and the U.S. This symbiotic relationship also included national sentiment and religious consciousness. Discrimination of Catholics by Protestants was not something new for the Irish. Protestant nativism in the U.S. led to quickened integration of Catholics and Irish ethnic groups, accompanying also the development of radical nationalism.

The number of Catholics in the U.S. before the American War for Independence was inconspicuous and largely symbolic. Historical registrations point to the fact that all except one¹⁵ of the Irish who signed the Declaration of Independence were Protestants.¹⁶ Catholics composed a small minority of poor newcomer farmers from Ireland. At first they developed their religious institutions without disturbance. There exist records that celebrations of St. Patrick's day occurred already in 1762 in New York and in 1779 the first ever St. Patrick's day parade took place there also.¹⁷

The anti-Catholic disposition the U.S. first started to rise after the year 1800, taking on a clearly anti-Irish character already after a little over a decade.¹⁸ The first appearances of anti-Irish Catholic sentiment took place in December 1806 in Philadelphia. Breaking up Christmas mass, Protestants provoked street fighting, which resulted in many wounded.¹⁹

Nativist, anti-Catholic displays by the Protestant majority led to the quickened integration of the Irish. This brought together the fight for Catholic rights with an anti-English nationalistic ideology. In opposition to Protestant discrimination, the Irish at the same time defined their own identity boundaries and ethnic belonging. In the 1830s, a series of religious conflicts gave birth to an institutionalized antagonism. In 1834, after the burning of the Ursulanek convent in Charlestown²⁰ and with the joining of two ethnic, Catholic schools in Lowell, Massachusetts with the American public school system,²¹ anti-Catholic and anti-Irish nativists took shape in the form of the Native American Party.²² The first wave of the anti-Catholic and anti-Irish movement lasted close to three decades. In this time, many rapes, attacks, riots and street-fights took place between Catholics and Protestants stemming from religious conflicts. Among other things, these conflicts led to the burning of three Catholic churches in Philadelphia in 1844 (among them St. Nicholas' and St. Augustine's).²³ As a

¹⁵ This exception was the future Catholic bishop of Baltimore Charles Carroll.

¹⁶ Irish signers of the Declaration of Independence: Mathew Thornton, George Taylor, James Smith, Edward Rutledge, Thomas Lynch, Thomas McKean, George Read and Charles Carroll.

¹⁷ W. D. Griffin, *A Portrait of the Irish in America*, New York: Charles Scribner Sons, 1981.

¹⁸ J. P. O'Gready, *op. cit.*, p. 111.

¹⁹ C. Wittke, *The Irish in America*, p. 47.

²⁰ J. P. O'Gready, *op. cit.*, p. 111.

²¹ *Ibidem*, p. 111.

²² Founded in New York in 1835.

²³ M. J. Feldberg, *The Philadelphia Riots of 1844: A Social History*, Rochester 1970.

result of days of street fighting, over tens of people lost lives and many more were wounded. In later nativist, anti-Catholic demonstrations, a monastery was demolished in Providence, Rhode Island in 1851, in 1853 regular street riots occurred in Baltimore, Boston and Philadelphia and in 1855 religious skirmishes took place in Louisville. In the 1850s arose the Know-Nothing movement,²⁴ which still had a fundamental anti-Irish attitude.

The second wave of nativism and anti-Catholicism born out of the foundation of the American Protective Association in 1887 was directed more against the later Catholic newcomers from Italy and Central-Eastern Europe.

The religious consolidation of the Irish coincided with the development of their nationalism. Religious antagonisms were beneficial from the point of view of nationalistic sentiments. The domination of Irish in the American Catholic Church facilitated the operation of nationalists, especially those directed against English Protestants.

Irish religious integration was not void of inner conflict and political play. The decade of 1840–50 came close to dividing the Irish Catholics. The cause was a debate on how to manage church property. The dominant basis, trusteeism, gave property rights to the church hierarchy, and not to the parish members or other believers. Part of the Irish church members was in opposition to this policy and almost declared a schism. In the end, trusteeism outweighed the protests and was accepted into the American Catholic Church. Later on, this led to continental conflicts at the heart of other ethnic churches, such as the German and Polish churches.

Regardless of inner conflicts and frictions, the Irish American Church hierarchy often voiced its opinion against the radical, revolutionary nationalism of Clan na Gael. Bishop Hughes declared his objection on the members of Clan na Gael and Fenians.²⁵

Whereas at first, in the first decades of the nineteenth century, the term »Irish-emigration« included Presbyterians, Baptists and Methodists coming from Northern Ireland, after 1840, it referred solely to Catholics.²⁶ Irish domination of the American Church lasted until the 1950s. This fact caused inter-ethnic conflicts, among them Irish-Polish conflicts.

1.3. The development of nationalism as an ideology

Irish nationalism developed in parallel both in Ireland and through emigrants (in the U.S.). The U.S. became a place of asylum for many active members and leaders of national uprisings. In particular, the activity of nationalistic leaders started after the failed »Young Irish« uprising in 1848. Then, a substantial number of refugees emigrated to the U.S. from Ireland. In the U.S. they acted as national freedom fighters

²⁴ Its organizer was The Order of the Star Spangled Banner party.

²⁵ C. Wittke, *op. cit.*, p. 96.

²⁶ T. N. Brown, *Irish-American Nationalism: 1870–1890*, New York: J. B. Lippincott Co., 1966, p. 35.

and committed themselves to the widening of nationalism among Irish immigrants. Irish nationalism found favorable conditions in the U.S. There already existed an Irish ethnic group with a strong feeling of religious separation and Anglophobia.

The Irish Republican Brotherhood, founded in Dublin in 1858, was founded as a result of initiatives coming from Irish immigrants going to the U.S. The organization was established after James Stephens consulted, through a special emissary with John O'Mahoney and John Devoy.

A letter written by the IRA to Dublin became a kind of national manifesto for the Irish. As participants in the »Young-Irish« movement, they became national heroes for many Irish.

In response to the Irish Republican Brotherhood in Dublin, its sister organization was founded in New York under the same name. Its headquarters were at Moffat Mansion, near Union Square.²⁷ At the head of the organization was John O'Mahoney. This branch of Fenian caused a rise in radicalism among groups of Irish immigrants in the U.S. The watershed year for the organization was in 1865. In October of this year, the Fenian Philadelphia Congress met and appointed the Irish Republican Government in the U.S. A Fenian army was also created from veterans of the American Civil War. In March of 1868, about 100,000 Fenian members held an anti-English demonstration in Jones Wood, New York. Within the Fenian organization, two military outlooks grew in friction with each other: the one which wanted to invade Ireland, and the other which wanted the Fenian Army to attack British soldiers in Canada.

The less radical and utopian plan won out. On the night of May 31, 1866, a Fenian Army division crossed the border into Canada. At the head of the group was John O'Neil, a clan descendent who once ruled in Ulster. He led 800 Irish on an ill-fated attack on Fort Eire. After they lost the battle, the group retreated back to the U.S., but on June seventh, new divisions of Fenian groups crossed the border into Canada from Vermont.²⁸

The Fenian anti-English result quickly fell in America, not having any chances of success. The American government stayed neutral in the conflict. Fenian's calculations of unleashing a war with England turned out to be no more than an illusion. It proved, however, that: »The Irish were still a foreign people in America, not settled, but rather establishing temporary camps.«²⁹ At the same time, the same author states, »The Fenian invasion of Canada is the most astonishing example of immigrant group activity in U.S. history.«³⁰ Irish nationalism itself became something of an exception.

With the Fenian military failure, the American branch of the Irish Republican Brotherhood became an illegal entity under American law. As a result, radical Irish nationalists founded a new organization in 1867, under the name »Clan na Gael«.³¹

²⁷ *Ibidem*, p. 38.

²⁸ C. Wittke, *The Irish in America*, pp. 157–158.

²⁹ *Ibidem*, p. 150.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Founders of the Clan na Gael included: J. Collins, John Devoy, William Carrols, John Mitchel. In

Clan set very ambitious ideological goals for itself. According to Brown, »It was building castles in the sand.«³² Many of the organization's deeds were centered on national freedom-fighting (including acts of terrorism). Leaders of the Clan carried out their own foreign policy, searching among others Russian support against England by courting the Russian ambassador to the U.S. When the chances of war with England were fading, Fenian and Clan na Gael looked for allies among other Irish national groups. On the cusp of the 1870–1880s, a great coalition was formed among Fenian, Clan na Gael, part of the clergy and part of the Irish National Land League. At the head of this new coalition was Charles S. Parnell in Ireland.

The Irish National Land League of America was founded in 1880. Its initiator was Michael Davitt, the son of a Catholic farmer. The league was established around the slogans of »End to large property holders« and »Land for the people«. It possessed a popular-agrarian program of societal and national freedom. It won great support among farmers. The establishment of the League along with disputes among nationalists about the societal program led to the fractioning of the Irish in America. Part of the Clan na Gael supported Parnell and Davitt's plan. The more radical branch, with John Devoy and O'Donovan Ross as its leaders, was still carrying out a terrorist war with England. Most of the Fenian supported a more moderate program. From this point on, extreme Irish nationalists acted more and more in isolation. Radical nationalists controlled the newspapers *Irish Nation* and *United Irishman*. The moderate nationalists published *Pilot* in Boston and *Irish World* in New York.³³

The year 1891 caused the continuation of division within the League. A moderate shoot of the Clan na Gael broke away and formed an organization under the name of Irish National Federation of America with T. Emmet as president. The federation supported the National Party in Ireland, a shoot-off of Parnello's Home Rule Party and the Irish National Land League.

In the 1880s, three great Irish ideological orientations took shape in the United States. The first was a nationalistic ideology with a part of Clan na Gael. The second was a people-agrarian, moderate ideology with Davitt and Ford and the Irish Federation of America. The third ideology was party connected to the union and socialist movement. It found its support with the Knights of Labor.³⁴

In the 1890s, Irish nationalism in the U.S. weakened considerably. The Irish became for the most part neutral in relation to the national freedom movement. The few radical groups could not find support among members of the Irish ethnic groups.³⁵ One of the causes of this weakening was the fighting and quarrels between the organizations and fractions, which without end divided the Irish. Accord-

the 1870s, Clan na Gael reached its zenith in terms of radicalism. At the same time it became the most influential Irish organization in the U.S.

³² T. N. Brown, *op. cit.*, p. 68.

³³ C. Witke, *The Irish in America*, p. 166.

³⁴ T. N. Brown, *op. cit.*, pp. 125–130.

³⁵ *Ibidem*, p. 177.

ding to T. N. Brown, »The nationalist movement weakened because of brawls, affairs and political games.«³⁶

The cause of the disappearance of nationalism was due in greater part however to the rise in the significance of ethnic identity. The needs and interests of ethnic groups as a part of the American society came to dominate over national interests. The number of immigrants from Ireland fell, while the number of members of the ethnic group born in the U.S. grew. Above nationalism, the group began to orient itself around one's own ethnic group and around assimilation. The Irish in America used up their national sentiments, taking more time to notice their situation in the new country. Irish nationalism entered a new phase of development. On the top were cultural elements. In 1893, the Gaelic League was activated in Ireland and the U.S. In 1903, John Devoy started publication of *The Gaelic American*. With the achievement of Irish independence, the phase of Irish nationalism came to an end in the U.S.

2. POLISH-AMERICAN NATIONALISM

The Polonia's nationalism in America, not unlike that of the Irish ethnic group, was not homogeneous in regard to its radicalism nor in its range and intensity of influence. These differences can clearly be seen through a historical analysis. Then a direct connection can be made between Polish nationalism and ideological values linked with the nation's ancestors.

One of the mechanisms used to shape the developmental process of Polish (and Irish) nationalism in the United States was a direct transmission of ideology.³⁷ First, individual elements or even whole systems of Polish ideology were transplanted from the old country to the new. One of the greatest ideological transmission phases was the period of political emigration after failed uprisings from partitioned Polish soil. Among Polish emigrants to the U.S. arose the idea of starting a »New Poland« on lands given to them by the United States Congress. A later national program created by the Democratic Society of Polish Exiles was a variation of similar programs established by the Polish Democratic Society founded in Paris in 1832. This program was based on a kind of »Poland in exile« ideology, one version of the Polonia's national ideology as the »fourth neighborhood« of Poland. Similar exports of Polish nationalism to the U.S. took place during following waves of political emigration from Poland.

The second mechanism, which had an impact on ideological development, was based upon the relationship between the Polonia in the U.S. and key emigration groups

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ I have analysed the process of shaping Polish-American nationalism in book: *Ewolucja ideologii i przemiany tożsamości narodowej Polonii w Stanach Zjednoczonych Ameryki w latach 1870–1970*, (*Evolution of Ideology and National Identity Transformation in the United States of America between 1870–1970*), Kraków 1989.

in Western Europe. It was a separation in two directions, by which the Polonia's ideological role in the U.S. continuously rose, until it overtook the function of acting as the main representative and spokesperson for Polish national interests in the lack of official Polish statehood. In this case, the National Defense Committee (founded in 1912)³⁸ along with the National Department, which functioned during WWI, both played a key role.

Nationalism among Polish immigrants in the U.S. developed later in comparison with the same process among Irish immigrants. It also developed at a slower pace. We can speak of a definitive form of Polish nationalism as occurring in the years leading up to WWI. Meanwhile the Irish created a fundamental ideology for their ethnic group in the 1860s.

The ideological development of the Polonia can be analytically divided into a few stages. In the development of Polish nationalism in the U.S., I distinguish between five stages.

The first stage ends with the final wave of mass political emigration to the U.S. A clear sign of the end of this period can be said to be the end of publication of the newspaper *Echo from Poland*. With the fall of the newspaper, the idea of noble-revolutionary nationalism, as seen by the participants of national uprisings in Poland ended. During the American Colonial period, Polish emigration to the U.S. is void of any great significance as an episode in the function of the Polish ethnic group.³⁹

The history of Polish nationalism in the U.S. begins with the arrival of Tadeusz Kosciuszko and Kazimierz Pulaski. Becoming heroes for both Poland and the U.S., they became at the same time symbols of the Polish goal of freeing their nation-state, with representative slogans such as: »For Your and Our Freedom.« Emigration from Polish soil to the U.S. before 1854⁴⁰ had a predominantly exile character. Feelings of national oppression and anti-Russian tendencies dominate in the national ideology of refugees who took part in Polish uprisings. This was not a particularly large emigration, but it was significant in laying down the foundation for Polish nationalism in the U.S. Noble-revolutionary, republican-democratic traditions, formed the main contents of this type of emigrant national ideology. In addition to T. Kosciuszko and K. Pulaski, Henryk Kalussowski and Włodzimierz Krzyzanowski (a founder of the Demo-

³⁸ M. Frančić, *Komitet Obrony Narodowej w Ameryce 1912–1918, (National Defense Committee in America 1912–1918)*, Wrocław 1983.

³⁹ Many historians have written about Polish emigration to the U.S. before the War for Independence. The historians' works I had in mind include: M. Haimana, *Polish Past in America*, Chicago 1939; W. Kruski, *Polish History in America: From the Oldest to the Earliest Times*, v. I and II, Milwaukee 1937; P. Foxa, *The Poles in America*, New York 1922; and A. Brożka, *The American Polonia 1854–1939*, Warsaw 1977.

⁴⁰ This year is seen as the beginning of mass economic emigration from Polish lands to the U. S. The first group of Polish farmers (from Opole region of Silesia) settled in Texas in this year. See A. Brożek, *Ślęzacy w Teksasie: Relacje o najstarszych polskich osadach w Stanach Zjednoczonych, (Silesians in Texas: Reports from the Oldest Polish Settlements in the United States)*, Wrocław 1972.

cratic Society of Polish Exiles in America) had a great effect on the development of this form of nationalism.

The years 1864 and 1912 form the conventional boundaries of the development of Polish nationalism in the U.S. In December of 1912, the Committee for National Defense was established. This fact signaled the end of one type of evolutionary phase of national ideology, giving rise to the next. Between 1864 and 1912, the Polonia's organizational system was consolidated. In this period, the Roman Catholic-Polish Union, Polish National Union, Falcon Union came into existence. In this way, the socialist and union oriented current developed. In the years 1864–1912, ideological divisions of the Polonia crystallized around two main camps: clerical-conservative and national-liberal. Then, assimilated and nationalistic tendencies competed, each with their own ideological versions for the »fourth neighborhood«. Towards the end of this stage, Polish nationalism achieved its developmental apogee in regards to the level and domain of influence.

The third stage, falling between the years 1913–1919, was in effect short, but deserves special attention for its role in the strengthening of nationalism among the Polonia in the U.S. To speak of unity among the Polish ethnic group during these years would be nothing short of fiction. The Polonia was unable to create a nationally unified program. It was a culmination stage in the development of Polish nationalism and with it came the beginning of a decline in its influence and popularity. At the end of this period, the feeling of foreignness became something more inner and the group interest was seen no longer as belonging to the Polish nation but rather as striving to become a part of American society.

In the years 1920–1939 there occurred a kind of turn around in the Polonia's ideology, back in the direction of ethnic-nationalism. In 1938, the Polish American Council was created, which symbolized the evolution of the Polonia's national consciousness from nationalism to the domination of ethnic interests.

The fifth stage lasts until today and revolves around the Polonia's transformation into the ethnic category. Currently, nationalism is a rare and marginal occurrence.

2.1. Religious nationalism among the Polonia in the United States

Strong ties to religion and the Catholic Church characterized Polish emigrants to the U.S. The parish became the fundamental organization and social institution for Polish immigrants. A typical characteristic example is the group of Polish immigrants from Silesia (around the city of Opole), who came to Texas in 1854 as an organized group of settlers. Another typical characteristic is that the spiritual and overall leader of the group was the Catholic priest Leopold Moczygemba.⁴¹ From the beginning, religion became the foundation for integration of Poles in America. The vast majority

⁴¹ A. Brożek, *op. cit.*

of Poles who participated in the emigration waves between 1860–1890 were farmers. They were not set as ideological nationalists, but were characterized by an unusual tie to their cultural traditions. They were inclined to identify themselves with a denominational group, religion or their own social class. This furnished them with a national consciousness, which S. Ossowski called a link with a »private fatherland«. One of the elements of this link became an identification with the parish. It is not surprising then that Poles in the U.S. adopted the same forms of organization as the Irish had done earlier. They created their own national parishes, around which the social life of immigrants was centered.

Polish emigrants in America were not a homogenous ethnic group. The Polonia was established by people coming to the U.S. at different times and from various political sides. The people who came from Polish lands occupied by the three occupying states were generally poor and poorly educated. This group accepted the leadership of the Church and clergy in the organization of everyday life in the new environment. The parish was a familiar community, enabling the immigrants to adopt old and well-known models of living. The first elite leaders of the Polonia came from the parish-church circle. The Roman Catholic Polish Union arose as an expression of tendencies toward integration, in which the feeling of religious unity was stronger than that of national unity. Regardless of the various divisions between Polish immigrants in the U.S., especially between the elite, the fundamental ideological conflict was the primary importance of religious values above national ones.

The Polish Roman Catholic Union along with the elite assembled around the church, composed in large part by clergy, valued religiosity above nationalism. At the same time though, this religious-conservative orientation paid a great deal of attention to the organizational and structural problems of the Catholic Church of the Polonia in the United States. Disputes and antagonisms about church property did however have their impact. In the 1890s, these led in part to a brake in the Polonia Catholic Church unity, with the establishment of the Polish National Catholic Church in America.⁴²

Religion was one of the main ethnic ties among Poles in the U.S. It also served a similar role in integration, as in the case of Irish immigrants. The Church made the first direct contacts between Polish and Irish Catholics possible in America. From the very start, the Polonia church was dominated by a predominantly Irish hierarchy, which became the source of antagonisms between the two ethnic groups. Part of the church hierarchy worked to demolish this dominance,⁴³ but without meaningful effects. Because of frictions about opposing orientations, both within the group and outside, a rise in nationalism within the Polonia resulted.

⁴² H. Kubiak writes about the origin and development of this Church in *The Polish National Catholic Church in the United States of America 1897–1965*, Wrocław 1970.

⁴³ These efforts are described by W. Kruska in *Siedm siedmioletni, czyli pół wieku życia. Pamiętnik i przyczynek do historii polskiej w Ameryce*, (Seven Seven-year Periods, Half a Century of Life. A Diary and Contribution to Polish History in America), Poznań–Milwaukee 1924.

The Polonia's nationalism was based upon the feelings of foreignness and alikeness in an alien social environment. Having populous, religious and cultural roots, with time it was reborn into national ideology. Polish nationalists in the U.S. created their own political agenda. One of the most mature expressions of ideological nationalism was the National Defense Committee, which was unable to uniform the Polonia around a single set of values or national goals. Nationalism became the ideology of the elite, not of the entire Polonia.

2.2. The development of ideological nationalism

Characteristic of Polonia's social organization was plurality and heterogeneity of its institutions, organizations, associations and societies.⁴⁴ At first, these organizations had the adjective »Polish« in their name and possessed a national character. With the passage of time, the organizations transformed into ethnic forms, with programs oriented around interests vested in the immigrant community as a part of American society. Before this occurred, Polish national ideology was clearly defined. It went through its own evolution and road of development. Polish nationalism in the U.S. developed in two versions. Dewey describes the first as being: reactive, clerical, anti-Semitic and nationalistic;⁴⁵ developed by activists and ideologists assembled around the Polish Roman Catholic Union.

The second, radical, revolutionary, anti-clerical, republican, expressed its views through the Polish National Union.⁴⁶

Generalizing the problem, one must stress the following regularities seen in the transformation of Polish nationalism:

1. Nationalism that grew out of weakly articulated and unenlightened forms of national consciousness and turned into the ethnic group's national ideology.
2. Religious, language, state nationalism being reborn citizen nationalism.
 - Homogeneous programs transformed into numerous programs with varied ideologies.
 - Single-generation stretched into multi-generation nationalism.

Polish and Irish national ideology found support from following waves of political emigration. Its universality and intensity acted on various levels, up until both countries gained independence. The homeland for Poles and Irish who settled in the U.S. – and especially their children and grandchildren – became America. For Americans of Irish descent, nationalism became a kind of organizational-ideological mo-

⁴⁴ J. Piekoszewski described the situation: »There were so many slogans, names and programs that it was hard sometimes to get a grasp on everything, especially when you are not in on the secret.« *Problemy Polonii amerykańskiej*, (Problems of the American Polonia), Warsaw 1981, p. 28.

⁴⁵ J. Dewey, Conditions among the Poles in the United States: Confidential Report 1918, after: M. Frančić, *Komitet Obrony Narodowej*, p. 207.

⁴⁶ M. Frančić, *op. cit.*, p. 207.

del, which allowed them to actively take part in American society (and American politics). The Irish make up the first Catholic ethnic group which belongs to the »ethnic-white« category. The Irish ethnic group took advantage of its nationalism to achieve a meaningful position among American society.

Will the Polonia also take this road of development? To what extent will it achieve the success that Americans of Irish descent have? In what phase of assimilation do Americans of Polish descent find themselves?

A comparison and analysis of the course of assimilation of Polish and Irish ethnic groups in the United States could bring answers to the above as well as other questions. One of the most complex problems yet to be solved has to do with the range of regularity in the process of assimilation of particular ethnic groups in the United States of America.

To what extent did newcomers have to conform to the same rules as their predecessors?

**Index I: Significant Irish ethnic organizations in the United States
Names and year founded**

- 1737 – Charitable Irish Society (Boston)
- 1767 – Ancient and Most Benevolent Order of the Friendly Brothers of St. Patrick (New York)
- 1771 – Society of the Friendly Sons of St. Patrick for the Relief of Emigrants from Ireland (Philadelphia)
- 1784 – Friendly Sons of St. Patrick in the City of New York
- 1799 – Hibernian Society of Charlestown, South Carolina
- 1803 – Hibernian Society of Baltimore
- 1816 – Shamrock Friendly Association (New York)
- 1825 – Friends of Ireland
- 1836 – Ancient Order of Hibernians in America
- 1848 – Hibernian Benevolent Emigrant Society (Chicago)
- 1856 – Catholic Society for the Promotion of Actual Settlement in North America
- 1858 – Fenian Brotherhood
- 1867 – Clan na Gael
- 1869 – Catholic Total Abstinence Union of America
- 1876 – United Irish Societies in Chicago
- 1880 – Irish National Land League of America
- 1890 – Gaelic Athletic Association (Chicago)
- 1891 – Irish National Federation of America
- 1891 – American Irish Historical Society
- 1904 – United Irish Counties Association of New York
- 1916 – Friends of Irish Freedom
- 1920 – American Association for the Recognition of the Irish Republic
- 1937 – Eire Society of Boston
- 1940 – American Friends of Irish Neutrality
- 1947 – American League for the Undertaken Ireland
- 1960 – American Committee for Irish Studies
- 1962 – Irish American Cultural Institute
- 1963 – American Irish Foundation
- 1967 – American Irish Immigration Committee
- 1970 – Irish Northern Aid Committee
- 1971 – American Committee for Ulster Justice
- 1974 – Irish National Causes
- 1975 – Ireland Fund
- 1977 – Ad Hoc Congressional Committee for Irish Affairs

**Index II: Significant Polish ethnic organizations in the United States
Names and year founded**

- 1873 – Polish Roman Catholic Union (Chicago)
- 1880 – Polish National Alliance (Chicago)
- 1887 – Polish Falcons (Pittsburgh)
- 1890 – Polish Union of the United States of America (Wilkes-Barre)
- 1890 – Polish Union of America (Buffalo)
- 1895 – Polish Association of America (Milwaukee)
- 1895 – Alliance of Poles of America (Cleveland)
- 1898 – Union of Poles in America (Cleveland)
- 1898 – Polish Women's Alliance (Chicago)
- 1900 – Polish Beneficial Association (Philadelphia)
- 1900 – Polish Socialist Union in America
- 1903 – Association of the Sons of Poland (Jersey City)
- 1903 – Polish National Alliance of Brooklyn
- 1906 – Polish White Eagle Association (Minneapolis)
- 1908 – Polish National Union of America (Scranton)
- 1910 – Polish Alma Mater (Chicago)
- 1912 – United Polish Women of America (Chicago)
- 1912 – National Defense Committee
- 1913 – Federation Life Insurance of America (Milwaukee)
- 1920 – Union of Polish Women (Philadelphia)
- 1942 – National Committee of Poles of American Descent (New York)

POVZETEK

DVOJE EMIGRACIJ – DVOJE NACIONALIZMOV:
IRSKOAMERIŠKI IN POLJSKOAMERIŠKI NACIONALIZEM V ZDA

Tadeusz Paleczny

Za poljsko in irsko emigracijo v ZDA so značilni podobni asimilacijski procesi. Kljub mnogim razlikam med njima, povezanim npr. s časom prihoda v ZDA, kulturnimi temelji in zgodovinskimi tradicijami, sta imeli omenjeni skupini tudi veliko skupnega. Izseljenci so zapuščali Poljsko in Irsko iz podobnih razlogov: zaradi revščine, preganjanja in pomanjkanja državljanskih pravic. Eni in drugi so se izseljevali z osvojenih oziroma zasedenih ozemelj. Katoliška vera in nacionalne ideologije so igrale pomembno vlogo v procesu njihove integracije.

Spričo nekaterih zgodovinskih vzrokov (narodnih in deželnih tradicij, kulturnega, jezikovnega in verskega duha skupnosti) se je v obeh skupnostih razvil močan nacionalistični občutek, ki so ga podpirale in krepile nekatere etnične organizacije in skupinske ideologije. Irskoameriški in poljskoameriški nacionalizem sta stopala skozi podobne razvojne faze. Razvila sta se iz homogenega nacionalizma, usmerjenega proti matični skupnosti, prek dvojnega nacionalizma (faza etničnega nacionalizma) do ameriškega (državljanskega) nacionalizma. Prevladujočo smer v razvoju irskega in poljskega tipa nacionalizma v ZDA so spremljale različne vrste ekstremnih nacionalističnih ideologij.

Članek poskuša predstaviti prevladujočo smer v razvoju irskoameriškega in poljskoameriškega tipa nacionalizma v ZDA.

CONSTRUCTION OF AN ETHNOGRAPHICAL DATABASE OF GROUPS OF IMMIGRANTS AND THEIR DESCENDANTS IN THE PROVINCE OF BUENOS AIRES, ARGENTINA – EXCLUDING SPANISH AND ITALIAN

Marta M. Maffia, Klaus Mehltreter, Marcelo Basaldúa

COBISS 1.03

INTRODUCTION

For many years in the United States, Canada and the European countries, numerous research projects in anthropology, sociology, psychology and education have dealt with and still analyse the topic which Horace Kallen in 1915, called »Cultural Pluralism«.

This theory defends the importance of variety as an enriching element for the recipient society, supporting it by stimulating the social dynamics as a consequence of their interrelationships and facilitating the harmonic development for the individuals, carrying it out without implying the rupture of family traditions and social values (Dolores Juliano, 1993: 40). Although Berkson, Draschler and Gordon modified these propositions later, they still maintain their importance as the basis of all subsequent trends, which are named »multiculturalistic«. The research project of this presentation should be inscribed within these perspectives.

Therefore, if we consider that the diversity, typical of pluralistic societies like ours, is functioning as a generating core of changes, we will grasp the importance of encouraging integration, not at the cost of eliminating the cultural tradition of its people, but claiming for it with the aim to achieve a beneficial space for all. For this reason, a clear representation of these groups and their original culture can help illustrate universal kinds of human behaviour and recognize the essential components and conditions which affect their actual expression.

The majority of the large countries of the world have accepted and still accept a high percentage of immigrants and foreign residents: the heterogeneity is an **integral** and interactive part of each society. The »personal identity« is no longer simple. Everyone can compose it, by combining heterogeneous elements of different areas of the culture. From a cultural standpoint, migratory movements have promoted in our country a new form of generating and expressing identity.

In Argentina, research about immigration has traditionally been made fundamentally upon two majorities: Spanish and Italian. There were few specific anthropological studies concerning small and medium groups of immigrants (Cape Verdeans, Polish, Greek, Lithuanians, Ukrainians, etc.).

As a result of our experience in the field of anthropology, working with some of

these groups and their descendants, we became aware of the need of a tool which allows, in a flexible way, to recognize the profile which characterizes the studied communities and those which will be studied in the future. Our ultimate goal was to establish in advance, sufficiently representative comparisons to describe similarities and differences between distinctive groups. Without such a tool, it would be difficult to characterize the modifications which were produced and still take place as a consequence of the cultural change and the intercultural contact.

At this stage of the research, diverse specialists in statistics were consulted, who agreed that a database is the best tool for this purpose, since it allows flexible and more efficient storage and management of the information. Thus, we considered two steps: 1. Definition and development of the data base structure, 2. Elaboration of an interface for actualization and modification of the collected data.

PRELIMINARY STUDIES

The first task of our team was to study some of the most important research works related with this task and carried out in different countries of the world; and to compare these with our own experiences in this field. From this analysis we draw a guideline, which supports the design of our planned enquiry and finally the data base structure.

The immigrant, influenced by cultural origins, expresses his identity in a dynamic way, adjusting his behaviour to the standards and the models created by his group of origin and the recipient society. He **frames** his daily life fundamentally within two elements, especially during the first stage upon his arrival to the country of destination – one being his family and his »clubs or national associations«, while the other element is public life, work and school. Both elements give him the possibility to reconstruct his identity.

On the one hand, the family develops a conservation process, **perpetuating** the elements of the culture of origin by generations, such as the native language, religion, and traditional cooking or games. At the same time, an immigrant is exposed to a series of changes, occurring as a consequence of the interaction with the local setting by incorporating new elements, i.e. the Spanish language or multicultural unions.

The clubs or national associations fulfil a double function. They help **broaden** the sensation of **affiliation** to the group, **maintaining** the connections with their native country, by specific cultural practices like their language, their music, their dances, the preparation of native food and the celebration of patriotic functions or other cultural preferences. Moreover, they help with the process of adaptation to the recipient society and the integration in the new setting by solving problems such as housing, employment or **partnership**. In both cases (family and societies) the native language operates as a symbolic factor of **cohesion** within the group. It functions as an element of identity, as a tool for the internal communication and as a factor to distinguish between the people who speak it and those who do not know it.

Therefore, the common origin (basically as a consequence of the same native origin) together with the mother language, the music and other cultural practices, like for example the »art of traditional cooking« and in some cases religion too, have facilitated and intensified the singularity of these groups, expressing their ethnical identity by participating in a different culture.

METHODS AND TECHNIQUES

The empirical references of the first stage of this research were groups of Cape Verdean, Lituan, Syrian and Lebanese immigrants and their descendants in the Province of Buenos Aires. These groups were selected, especially the two first ones, as a consequence of the information we already had about them.

Polling was selected as the most convenient technique to collect the data to be entered into the database. It is used for individuals, immigrants or their descendants of any generation, of both genders and above 6 years old, residing in the province of Buenos Aires.

A list of potential individuals for the enquiry was elaborated. Data came from lists of local society memberships of voluntary participation. These associations represent different sectors (popular, intermediate, accommodated), socio-economic and cultural classes, and sometimes religious groups. They hold permanent and periodical meetings and keep record of their members, whom they allowed us to contact. Another important condition for their acceptance was their interest in our research, without implying any institutional intervention.

The enquiry, of a duration of approximately half an hour, was not only applied to members of these organizations, but also to all those relatives, friends and descendants that we could record »ad hoc« during the consultation. The questionnaire was set forth by advanced students of anthropology, who participated at the same time in the adaptation and improvement of the items included in it.

The pilot enquiry was made in a Syrian Lebanese community at the locality of Pergamino. The enquiry comprises basic questions about occupation, social participation, educational level, etc.; as well as open questions, referred to **attitudes** or affiliation to organizations. Other questions are confined to one option, e.g. marital status. The questions are generally accepted and understood. Comprehension varied as a consequence of the instruction level. For example, questions related to the native and second language or the origin and residence, had to be clearly explained in advance.

OPERATING DEFINITION OF THE VARIABLES

With the aim of describing precisely the meaning we wanted to give to each of the variables within the data base, we will shortly mention and exemplify some of these.

Firstly the pollster asks for the personal data of the **questioned individual**, which includes surname, name, address, sex, birth date and age. This information is separately stored in the data base and the access is restricted through a password to protect the identity of the participants of the enquiry. The individual variables sex and age allow us wide possibilities of combination with the rest of the variables.

Regarding the family situation, we consider primarily the marital status of the interviewed person, which is usually treated as a synonym of the »marital situation« in the demographic literature. This is the condition that allows us to talk about relationships in anthropology. This variable can adopt the following defined values:

Single (unmarried): person who neither has got married nor united to a partner.

Married: person who has got married (legal union of a man and a woman).

United: person who has a stable and permanent union with a partner.

Separated: person who is legally separated from his/her marital partner, but is not able to get married again.

Divorced: person whose marriage has been legally dissolved from his/her marriage and is able to get married again.

Widowed: person whose partner has died and did not get married again.

Regarding children, we asked about their number and sex.

TABLE 1

Estudio	Estado civil	Número
Sirio-Libanés97	Casado	96
Sirio-Libanés97	Divorciado	2
Sirio-Libanés97	Separado	1
Sirio-Libanés97	Soltero	85
Sirio-Libanés97	Unido	4
Sirio-Libanés97	Viudo	12

TABLE 2

Estudio	NroHijos	Número
Sirio-Libanés97		98
Sirio-Libanés97	1	13
Sirio-Libanés97	2	49
Sirio-Libanés97	3	28
Sirio-Libanés97	4	7
Sirio-Libanés97	5	3
Sirio-Libanés97	7	1
Sirio-Libanés97	11	1

The intention of the questions with reference to the family is to allow a family's subsequent typological characterization, based upon the following factors:

- 1 – the type of partnership
- 2 – the origin of the marital partner
- 3 – the actual family size
- 4 – the stage of development in his family life cycle.

As regards migration, we investigated the origin of the polled person, his parents, his grandfathers and marital partner. The origin is understood as: »if he/she has any ancestor who immigrated in any lineage (maternal or paternal) and in any generation.« Finally we set the place of birth and the present residence, and in the case of

immigrants, the date of departure from his/her country of origin and the date of arrival in Argentina.

TABLE 3

Estudio	Lugar de nacimiento	Residencia actual	Llegada	Número
Sirio-Libanés97	Siria	Argentina	1910	1
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1912	1
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1937	1
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1948	2
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1949	2
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1950	1
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1951	1
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1952	4
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1954	1
Sirio-Libanés97	Líbano	Argentina	1959	1
Sirio-Libanés97	Siria	Argentina	1968	2

Regarding the language we distinguished between the variable of the mother tongue, defined as »the language which is first acquired by the person and which is transformed in his/her natural instrument of thinking and communication« (UNESCO), and the variable second language »is the one acquired after the mother tongue was established. It generally coincides with the official language« (UNESCO).

TABLE 4

Estudio	Primera Lengua	Segunda Lengua	Número de Casos
Sirio-Libanés97	Arabe	Arameo	1
Sirio-Libanés97	Arabe	Castellano	22
Sirio-Libanés97	Arabe	Frances	2
Sirio-Libanés97	Arabe	Ingles	1
Sirio-Libanés97	Castellano	Arabe	44
Sirio-Libanés97	Castellano	Frances	4
Sirio-Libanés97	Castellano	Ingles	56
Sirio-Libanés97	Castellano	Italiano	1
Sirio-Libanés97	Castellano	Ninguna	69

Regarding the mother tongue, we asked if he/she understands, speaks, reads and writes it.

TABLE 5

Estudio	Lengua	Entiende	Habla	Lee	Escribe	Número
Sirio-Libanés97	Arabe	Sí	Sí	Sí	Sí	12
Sirio-Libanés97	Arabe	Sí	Sí	No	No	12
Sirio-Libanés97	Arabe	Sí	No	No	No	2
Sirio-Libanés97	Castellano	Sí	Sí	Sí	Sí	167
Sirio-Libanés97	Castellano	Sí	Sí	No	No	7

Finally there were two questions which could be considered as related to the attitudes towards learning the mother tongue and reading news related with his/her place of origin.

The variable religion is understood, in a wide sense, as the practice of any type of

TABLE 6

Estudio	Religión del Encuestado	del Padre	de la Madre	Número
Sirio-Libanés97	Católico			46
Sirio-Libanés97	Católico		Católico	1
Sirio-Libanés97	Católico	Católico		1
Sirio-Libanés97	Católico	Católico	Católico	107
Sirio-Libanés97	Católico	Islámico		1
Sirio-Libanés97	Católico	Islámico	Católico	4
Sirio-Libanés97	Católico	Islámico	Islámico	1
Sirio-Libanés97	Católico	Protestante	Católico	3
Sirio-Libanés97	Católico	Protestante	Protestante	1
Sirio-Libanés97	Católico	Siriano-Ortodoxo	Católico	1
Sirio-Libanés97	Católico	Siriano-Ortodoxo	Siriano-Ortodoxo	4
Sirio-Libanés97	Islámico			2
Sirio-Libanés97	Islámico	Católico	Islámico	1
Sirio-Libanés97	Islámico	Islámico	Católico	1
Sirio-Libanés97	Islámico	Islámico	Islámico	3
Sirio-Libanés97	Ninguna			1
Sirio-Libanés97	Ninguna	Católico		1
Sirio-Libanés97	Ninguna	Católico	Católico	2
Sirio-Libanés97	Ninguna	Islámico		1
Sirio-Libanés97	Ninguna	Islámico	Católico	1
Sirio-Libanés97	Ninguna	Islámico	Islámico	1
Sirio-Libanés97	Ninguna	Siriano-Ortodoxo	Siriano-Ortodoxo	3
Sirio-Libanés97	Protestante	Protestante	Protestante	2
Sirio-Libanés97	Siriano-Ortodoxo			5
Sirio-Libanés97	Siriano-Ortodoxo	Siriano-Ortodoxo	Siriano-Ortodoxo	6

religious belief. We asked about the actual religion, if there was a second one and, finally the religion of his/her father and mother.

Regarding the job, we homogenized statistical and anthropological criteria, understanding this term as: the collection of specific tasks that are practised during his/her work, of any branch of economic activities or any professional category he/she has. If the person is an immigrant, it should be specified what was his/her job in his/her place of origin, and which was the first job in Argentina.

The variables related to recreation referred to the activities that were carried out during free time. The alternatives considered were sports, dancing, cinema and television. These were complemented with the indication of affiliation to or participation in institutions, where he/she is member or regular visitor.

With the term habits, we referred to the common way of realization of cultural practices, which are linked to the place of origin, like meals, the playing of musical instruments and dances (explaining type and frequency).

TABLE 7

Estudio	Practica Danzas	Número
Caboverdeanos79	No	141
Caboverdeanos97	Sí	20
Caboverdeanos97	No	34
Japoneses97	No	32
Lituanos97	Sí	21
Lituanos97	No	16
Sirio-Libanés97	Sí	63
Sirio-Libanés97	No	137

With regard to schooling, we had to make comparisons between the schooling system of Argentina and that of the other involved countries during the first part of our studies. Even if we found variations in respect to the contents and length of the cycles, the boundaries between the large categories (primary, secondary, tertiary/college) are maintained. We considered it as appropriate to distinguish within these three categories, whether these were complete or not.

TABLE 8

Estudio	Escolarización del Encuestado	Número
Sirio-Libanés97	Primario Incompleto	29
Sirio-Libanés97	Primario Completo	30
Sirio-Libanés97	Secundario Incompleto	32
Sirio-Libanés97	Secundario Completo	20
Sirio-Libanés97	Terciario Incompleto	11
Sirio-Libanés97	Terciario Completo	15
Sirio-Libanés97	Universitario Incompleto	32
Sirio-Libanés97	Universitario Completo	28

Although we recognize that these variables are not sufficient as analytical indica-

tors of social stratification and mobility, the profession and school level allow us to measure in some way the position that an individual occupies within a social scale, and also the experimented social mobility (horizontally and vertically). The latter means the social change, suffered with respect to the place of origin in relation to the present residence and the changes in profession and school level (the one of his/her own and the one of his/her parents and children).

Finally we referred to the investigated group with the term »study«.

DESIGN OF THE DATABASE

The database is built as an application of the program MS-Access 2.0©. The minimum requirements of the hardware are a computer with a 80386 processor, 75 MHz and 8 MBRAM, Windows 3.1 or newer and MS-Access 2.0. The design of the application makes it easy to handle the data offering the user menus and control buttons. Upon starting, the user can choose from a main menu, which type of work he wants to elaborate. The system allows to receive data from various studies, to add and to modify data of the inquiries (figure 1) and to analyse these, concerning the field of interest, with the help of variable parametric queries (figure 2). Different options exist to extract and present prepared reports to show the results within tables (table 1) or diagrams (diagram 1).

Figure 1: Top of the inquiry form. The fields with an arrow at the end allow only one specific selection of an answer. In this way the answers were standardized and errors were inhibited. The addresses were added in a codified mode to protect the personal information of the polled people.

The database structure is relational. It comprises 13 related basic tables. Figure 3 shows the principal structure. As the people polled (»Encuestado«) are the object of investigation, this table is centred in the figure. Its fields are related to corresponding key fields of the surrounding tables. To demonstrate the relations between various different fields of the table »Encuestado« with the same field of the table of origin (»Origen«), it is necessary to add these virtually several times. The same occurs with the tables language (»Lengua«) and religion, but we cancelled these virtual duplicates

Consultas Simples					Cerrar
Familia	Formación	Lengua	Costumbres	General	
Familia	Educación	Lengua	Música	Estudios	
Estado civil	Ocupación	Interés Lengua	Comida	Encuestadores	
Cónyuge		Comprensión	Danzas		
Hijos		Interés Noticias	Asociaciones		
Estructura Edad			Recreación		
	Religión	Origen			
	Actual	Llegada			
	Cambios	Origen Regional			
	Anteriores				

Figure 2: Query form of variable parameters, which allows a flexible analysis of the data.

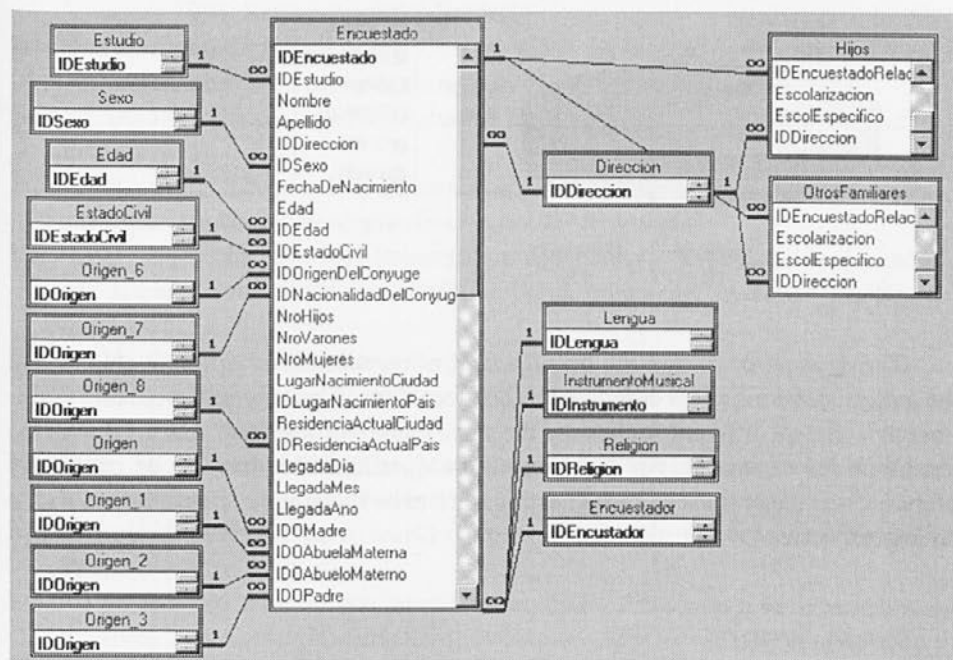


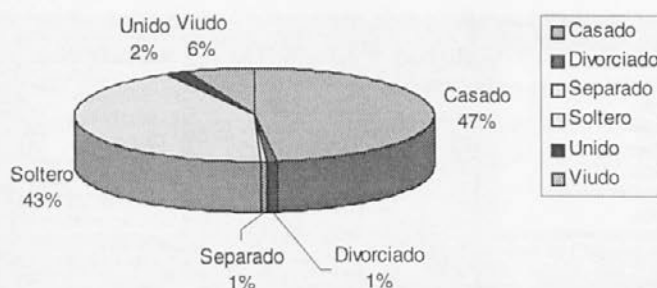
Figure 3: Relational data structure of the application. Virtual duplicates of the table origin («Origen») help understand the multiple relations between this and the table «Encuestado». Virtual duplicates of the tables «Lengua» and «Religion» were excluded from the figure. Various fields of the tables, especially of the table «Encuestado» are hidden.

from the figure to avoid confusion. The relation between the table «Encuestado» and the table «Estudio» is very important for the application, because it demands that any

polled person can not be part of different studies (or it must be added twice). The directions are administered in an extra table for reasons of data protection. Moreover the entry to the whole application system is protected with passwords.

Table 1 and Diagram 1: Example of a simple query and the correspondent diagram of the result on the marital status (within the study of Sirio-Lebanese):

Estudio	Estado civil	Número
Sirio-Libanés97	Casado	96
Sirio-Libanés97	Divorciado	2
Sirio-Libanés97	Separado	1
Sirio-Libanés97	Soltero	85
Sirio-Libanés97	Unido	4
Sirio-Libanés97	Viudo	12



The application allows the management of numerous and different studies and the analysis options allow comparisons between them. The only indispensable requirement is that all different studies use the same inquiry or the same questions with the same options to answer. For this reason, the questionnaires have to be cautiously prepared and the options to each question have to be thought out carefully and with a wide perspective.

FINAL WORDS

At the moment we continue with the data collection and at the same time we are initiating the application of this method to new groups, such as: Greek, Armenian, Dutch, Danish and Bolivian. The availability of human and economic resources assigned to these studies, will allow us to advance and fulfil the final objective of this project: to undertake a socio-cultural survey of all groups of immigrants and their descendants (excluding Spanish and Italian), resident within the Province of Buenos Aires.

BIBLIOGRAPHY

- Amundsen, M. & C. Smith, 1997: *Teach yourself Databank Programming with Visual Basic 5*. Indianapolis: SAMS Publ.
- Baloui, S., 1995: *Access 2.0: Das Kompendium*. Haar: Markt & Technik.
- Basaldúa, M., 1998: *La migración sirio-libanesa en las ciudades de La Plata, Berisso y Ensenada: su contribución en la constitución de la identidad bonaerense*. Informe Inédito presentado a la CIC.
- Campbell, M., 1995: *Todo lo que quiso saber sobre Access y no se atrevió a preguntar*. Madrid: McGrawHill.
- Cresswell, R. & M. Godelier, 1981: *Útiles de encuesta y de análisis antropológicos*. Madrid: Fundamentos.
- Heuer, A. & G. Saake, 1997: *Datenbanken: Konzepte und Sprachen*. Bonn: Thomson Publ.
- Instituto Nacional de Estadística y Censos, 1996. Censo Nacional de Población y Vivienda 1991. Serie c-parte 2 (Census).
- Instituto Nacional de Estadística y Censos, 1997. La migración internacional en la Argentina: sus características e impacto. *INDEC estudios*, N° 29.
- Juliano, D., 1993: *Educación Intercultural: Escuela y minorías étnicas*. Madrid: Eudema.
- Lahitte, H. et. al., 1979: Análisis de los datos en Ciencias Humanas y Naturales. *Revista Española de Antropología Americana*, N° 9. Madrid.
- Lahitte, H. & M. Maffía, 1981: Presentación estadística y corroboración del cálculo por el tratamiento analítico descriptivo en un grupo caboverdeano. *Publicaciones Larda*. La Plata.
- Maffía, M., 1986: La migración caboverdeana hacia la Argentina. *Trabalhos de Antropologia e Etnologia*. Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia. Vol. 26, fasc. 1-4. Pag. 191. Porto.
- Morgante, M. G.; Fora, M.; Maffía, M. (Dirección), 1996: La inmigración lituana en la Argentina. *Revista del Museo de La Plata*. Tomo IX. Pag. 327.
- Murdock, G. P., 1981: *Atlas of world cultures*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Oficina de estadística de las Naciones Unidas, 1958. Principios y recomendaciones relativos a los Censos Nacionales de Población. *Informes estadísticos serie M* n° 27. Nueva York.

This project is financed by CONICET (PIA n° 6795), is part of the Research Program of «Antropología Cognitiva» (PINACO-CONICET) and is one of the **research projects** realized by the «Sección Movimientos Migratorios del Departamento Científico de Etnografía del Museo de Ciencias Naturales de la UNLP». Moreover it has received financial support from the «Comisión de Investigaciones Científicas de la Provincia de Buenos Aires» (CIC), especially Lic. María Apezteguía, member

of the »Laboratorio de Matemática Aplicada de la Facultad de Ciencias Exactas de la UNLP« and statistician Ing. María Inés Urrutia, chief of the Scientific service of CESPI, UNLP.

POVZETEK

IZDELAVA ETNOGRAFSKE PODATKOVNE ZBIRKE O SKUPINAH PRISELJENCEV IN NJIHOVIH POTOMCEV V PROVINCI BUENOS AIRES V ARGENTINI – RAZEN ŠPANSKIH IN ITALIJANSKIH

Marta Maffia, Klaus Mehltreter, Marcelo Basaldúa

Priseljenske raziskave se v Argentini že tradicionalno bolj ali manj omejujejo na obe večinski narodnosti, špansko in italijansko. Le nekaj specifičnih antropoloških študij je bilo posvečenih manjšim priseljenkim skupinam (poljski, litovski, ukrajinski itd.). Na osnovi dosedanjih izkušenj pri antropoloških raziskavah nekaterih od teh skupin priseljencev in njihovih potomcev se je izkazalo, da bo izdelava podatkovne zbirke najboljša osnova za prepoznavanje značilnosti posameznih priseljenških skupnosti, tistih, ki jih že raziskujejo, in tistih, ki jih še bodo v prihodnosti.

V članku je uvodoma izpostavljen problem, ki predstavlja izhodišče načrtovanega projekta, opredeljenega v naslovu prispevka. V nadaljevanju so povzete ugotovitve predhodnih študij, nato pa so prikazane metode in tehnike izdelave podatkovne zbirke s pomočjo vprašalnikov, ki so v tem začetnem poročilu o projektu podrobno predstavljene in pojasnjene. V zaključku je najprej definirana trenutna faza raziskave: nadaljevanje zbiranja podatkov o že obravnavanih etničnih skupinah in začetek uporabe iste metode še pri drugih priseljenških skupnostih, in sicer grški, armenski, nizozemski, danski in bolivijski. Sledi še opredelitev končnega cilja projekta, to pa je socialno-kulturni pregled vseh skupin priseljencev in njihovih potomcev v provinci Buenos Aires v Argentini (razen španskih in italijanskih).

PORTRAITS

PORTRETI

PORTRETI • PORTRAITS

DVE DOMOVINI JAKOBA ŽNIDARŠIČA

Vera Kržišnik-Bukić

COBISS 1.01

UVOD

Razprava o Jakobu Žnidaršiču je hkrati razprava o različnih vidikih slovenskega narodnega vprašanja v drugi polovici 19. stoletja in o nekaterih pomembnih vprašanjih zgodovine Bosne in Hercegovine v času avstro-ogrske okupacije. Pričujoči prispevek je namenjen zlasti osvetlitvi osebnostne vloge in pomena profesorja Jakoba Žnidaršiča, medtem ko je omenjeni širši kontekst prisoten le v ozadju.

Uvodoma je potrebno povedati, da Jakob Žnidaršič ni neznana osebnost slovenske zgodovine.¹ Označevali so ga kot šolnika, fizika in matematika, folklorista, literarnega zgodovinarja in publicista.² V resnici ga je mogoče označiti še malce podrobneje, tako da zgornjemu spisku dodamo še vsaj naslednje: raziskovalec in preučevalec pesmi in petja, pevec, pesnik, pisec političnih spisov, potopisec, društveni pobudnik in organizator. Predvsem pa je bil Jakob Žnidaršič življenjski zavezanec slovenskemu narodu. Ne samo po lastnem prepričanju in hotenju – pri javnem podpisovanju se je dosledno posluževal psevdonima Nis Vodoran (Narodov Sin) oziroma okrajšav: N. V., Nis, N-n, N-s-n, NV, V-n, kakor je že bilo raziskano –, temveč je to z analizo njegovega družbenega delovanja in udejstvovanja tudi objektivno dokazljivo. Pričujoči zapis ne predstavlja vsestranske in popolne analize, vsekakor pa naj bi bil njen sestavni del.

Rodil se je v Kalu pri Košani na Notranjskem (Kranjska) leta 1847, umrl leta 1903 v Sarajevu (Bosna in Hercegovina). Izšel je iz revne kmečke družine. Osnovno šolo je obiskoval v Premu, gimnazijo v Ljubljani, študiral matematiko in fiziko na Dunaju in postal gimnazijski profesor. Po krajših gimnazijskih službovanjih v Sremskih Karlovcih, Osijeku in v Gradcu ga je leta 1882 poklicna pot zanesla na Veliko Gimnazijo v Sarajevo, kjer je ostal do konca življenja. Imel je dva sinova, Cirila in Bogomila, oba rojena v obdobju njegovega sarajevskega službovanja v Ilirski Bistrici, a odrasla in deloma šolana v Sarajevu.³

¹ Tukajšnja obravnava je posebej pripravljena za objavo v reviji *Dve domovini*. Sicer pa je raziskava (tudi) o Žnidaršiču sestavni del nastajajoče knjige o Slovencih v Bosni in Hercegovini oziroma še širše potekajočega projekta o Slovencih v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije.

² Iz gradiva za njegovo biografijo in bibliografijo, ki ga hrani Arhiv Slovenskega biografskega leksikona. Prim. tudi precej podrobno in uravnoteženo predstavitev, ki jo je pripravil Dušan Kermauner v *Slovenskem biografskem leksikonu*, 15. zvezek, Ljubljana 1991, str. 995.

³ Ciril je podedoval očetov naravoslovni talent, postal velik strokovnjak za vodno gospodarstvo in zelo cenjen pedagog na ljubljanski Univerzi (iz pričevanja njegovega študenta Svetka Lapajneti

Literarno je ustvarjal že v dijaških letih, kot študent in kasneje je dopisoval zlasti v *Slovenski narod* in se tudi publicistično politično opredeljeval (na primer apel k spravi med slovenskimi strankami še iz leta 1875), »v srcu sem bil na strani Mladoslavencev, ker so hoteli delati za narodni napredek...« Objavili so mu tudi več leposlovnih in spominskih podlistkov. Ustvaril je kar nekaj pomembnejših literarnokritičnih prikazov (Aškerc, Gregorčič, Cankar, Prešeren, Jenko, Murn-Aleksandrov, Kvedrova idr.), sodeloval v kakovostno zelo cenjeni sarajevski knjižni reviji *Nada*.⁴ Ukvarjal se je tudi s šolsko oziroma učbeniško literaturo. Veliko pesmi in drugih vsebinsko različnih objavljenih ali neobjavljenih rokopisov, med katerimi so tudi nedokončani, hrani NUK.⁵

Na tem mestu naj poudarim, da je bil Jakob Žnidaršič vse svoje razmeroma kratko življenje, v obeh obdobjih, predbosanskem in bosanskem, zlasti velik slovenski narodnjak. »Ena Slovincem najpotrebnejših družb je družba sv. Cirila in Metoda, ustanovljena in delavna v smislu prave narodne stranke. Za to mi je jako žal, da nisem mogel mnogo več za njo storiti, kakor da sem ji, ko sem še v domači kraj hodil na počitnice, ustanovil premsko in ilirsko-bistriško žensko podružnico.«⁶

Žnidaršič pa je bil tudi velik slovanofil. Po spominu njegovega sarajevskega kolega profesorja Emilijana Lileka je imel Žnidaršič ob slovensko-hrvaškem obisku Prage leta 1885, ob slovesnosti tisočletnice Metodove smrti, v praški mestni hiši tako navdušen panslavistični nagovor pred prisotnimi Jugoslovani in Čehi, da se je Lilek zbal zanj. Avstrijska oblast je dogodek res ocenila kot škandal in Žnidaršič je imel zaradi tega nevarnosti po vrnitvi v Sarajevo.⁷ Sicer ni ohranjenega izrecnega dokaza, mogoče pa bi bilo vsaj deloma povezati ta Žnidaršičev praški nastop z dejstvom, da je bil leta 1885 ravnatelj sarajevske gimnazije, potem pa ne več.

Čeprav se je v sarajevskem in bosanskohercegovskem družbenem okolju dobro počutil, mu okoliščine nikoli niso dovolile vrniti se na Slovensko. »Ostal sem tu do smrti. Poskušal sem nekočkrat priti na kako gimnazijo v domače kraje, a ni se mi posrečilo. Vzdihoval sem po dragi domovini do zadnjega hipa – ali zastonj.«⁸ Kljub rahli patetiki zapisanega, kar je bilo nedvomno v močni povezavi z njegovo boleznijo, je Žnidaršič po mnogih virih, tudi po lastnih ohranjenih pesmih, Bosno in Hercegovino vzljubil, postala mu je »druga domovina«.

Težišče nadaljnje tukajšnje obravnave Jakoba Žnidaršiča je namenjeno njegovi

avtorici, julija 2000), mlajši sin Bogomil pa je bil (tudi), kot oče, močno slovensko narodnostno in družboslovno dejaven. O Cirilu in Bogomilu Žnidaršiču več v: *Slovenski biografski leksikon*, 15. zvezek, Ljubljana 1991, in *Primorski slovenski biografski leksikon*, 18. snopič, Gorica 1992.

⁴ Prim. Boris Čorić, *Nada, Književnohistorijska monografija 1895–1903*, Sarajevo 1987, str. 561–564.

⁵ V času objavljanja tega teksta v *Dveh domovinah* je nekaj Žnidaršičevih pesmi že obdelanih in pripravljenih za tisk znotraj omenjene nastajajoče knjige o Slovincih v Bosni in Hercegovini.

⁶ Žnidaršič je to zapisal v širšem spominskem tekstu Iz mojega življenja, ki je nastal v sarajevski bolnišnici leta 1895.

⁷ Iz biografije, ki jo je pripravil o Žnidaršiču Lilek leta 1932; prim. tudi *Slovenski biografski leksikon*, str. 995.

⁸ Iz mojega življenja, Rokopisna zapuščina Jakoba Žnidaršiča, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rokopisni oddelek, Ms 1301.

drugi domovini, Bosni in Hercegovini, kjer je preživel več kot dve svoji zadnji desetletji in svoja najustvarjalnejša leta. Predstavljeni bosta zlasti njegova vloga in mesto med sarajevskimi Slovenci, o čemer bo tukaj prvikrat nekaj več zapisanega.

Ugotovljeno je že, da je bil Jakob Žnidaršič »pobudnik in soustanovitelj« Slovenskega omizja, prvega društva sarajevskih Slovencev.⁹ Ta njegova dejavnost pa še ni bila natančneje raziskana in opisana.¹⁰

JAKOB ŽNIDARŠIČ IN SLOVENSKO OMIZJE V SARAJEVU

Težko je reči, kdaj točno se začenja zgodba o nastanku Slovenskega omizja v Sarajevu, ki da »je rojeno« leta 1897. Vsekakor jo lahko upravičeno povezujemo z dejavnostjo Jakoba Žnidaršiča. Sama izbiram trenutek kakih dvajset let nazaj, dogodek iz leta 1875, neko kulturno svečanost v hrvaškem mestu Osijeku.

Razen redkih arhivskih in še redkejših časopisnih navedb o njegovem udejstvovanju pri društvenem organiziranju Slovencev v Sarajevu še konec prejšnjega stoletja in neverjetno skromnih zadevnih oporišnih točk v njegovi bogati, a hkrati pomanjkljivi intelektualni zapuščini, o tej njegovi vlogi ni izrecnih dokazov.¹¹ Kako jasno poročilo ali zapisnik seje bi gotovo kaj več povedala o njegovem tovrstnem udejstvovanju, vendar se je treba zateči k povezovanju drobcev, ki pa skupaj le potrjujejo kot najverjetnejše dejstvo, da je bil Jakob Žnidaršič *spiritus movens* začetnega samopovezovanja in samoorganiziranja Slovencev v Sarajevu morda že v osemdesetih, zgotovo pa v devetdesetih letih 19. stoletja. Poglejmo nekaj »dokaznega« posrednega (I) in neposrednega (II) gradiva.

I. Posredno gradivo

Življenje po etnično strukturiranih družtvih se vedno začenja na neformalen način. Med seboj se začnejo zbirati nekateri zavednejši pripadniki etnije. Tako je bilo tudi s Slovenci v Sarajevu, zibelki slovenstva v Bosni in Hercegovini.

⁹ Prim. zlasti Martin Grum, Društvo sarajevskih Slovencev (1897–1918), *Zgodovinski časopis*, 1983, št. 1–2, str. 79–92.

¹⁰ Največ se je v tem pogledu Žnidaršiču doslej posvetil M. Grum, n. d., str. 84–86. V istem kontekstu ga kasneje obravnava tudi Dragutin Murko, Ob stoletnici ustanovitve Slovenskega omizja, prvega društva sarajevskih Slovencev, *Traditiones*, 26 (1997), str. 313–314. D. Murko omenja Žnidaršiča tudi že prej, v krajšem zapisu Osvrt na društveno organiziranje Slovenaca u Sarajevu, *Zora Cankarjeva*, (Sarajevo), 1996, št. 13, str. 28; v tem hrvaškem zapisu v obnovljeni reviji sarajevskih Slovencev je Žnidaršič spet imenovan Jakov in tudi Žnidarič. Prispevek pa je pomemben, ker je Murko zanj priskrbel Žnidaršičevo fotografijo, ki ga prikazuje v njegovih poznejših letih.

¹¹ Rokopisno zapuščino J. Žnidaršiča v glavnem hrani ljubljanska Narodna in univerzitetna knjižnica, fond Ms 1301, nekaj malega še Arhiv Slovenskega biografskega leksikona znotraj (novega) Inštituta za biografiko in bibliografijo ZRC SAZU.

1. Tezo o Žnidaršičevem pobudništvu združevanja Slovencev v Sarajevu navezujem zlasti na njegovo narodnostno delovanje v letih 1975–1977, ko je bil suplent na mestni realki v Osijeku na Hrvaškem in »duša« tamkajšnjega slovenstva.

Ko je prišel v Osijek, je tam našel kakih 15 slovenskih rojakov, posebej pa se je vsakodnevno družil s prijateljem Andrejem Kodričem, goriškim Vipavcem, in Primožem Ušeničnikom, čvrstim Gorenjcem, kasneje pa se jim je pridružil še Anton, štajerski Slovenec.¹² Prav ti so se med seboj dogovorili, da v spomin na »neumrlega« Prešerna priredijo za rojake skromno slovesnost v njegovo čast. Ustanovili so »slavnostni odbor« (Žnidaršič, Kodrič, Ušeničnik), pripravili vabilo za slovesnost, na katerem so se poimensko s podpisom obvezali vsi tamkajšnji Slovenci, da pridejo na proslavo, saj je to pomenilo tudi udeležbo pri stroških najema ustreznih prostorov, potem pa so se pogodili še z znanim gostilničarjem za najem dveh sob za prireditve.¹³

Zakaj ta prikaz v tukajšnjem kontekstu? Deloma zato, da ne bi obveljala možna zmotna historiografska interpretacija, da je bila omenjena slovesnost v Sarajevu.¹⁴ Potem zato, ker je bila kakšna podobna slovesnost v Sarajevu še v osemdesetih letih, prav v Žnidaršičevi priredbi, morda tudi v resnici organizirana, a ni zabeležena ali pa o njej ni ohranjen (oziroma še ni najden) kak pisni vir, ki bi bližje osvetljeval neformalne začetke društvenega samoorganiziranja v samem Sarajevu. Nenazadnje pa tudi zato, ker ni razloga za dvom o ključni vlogi, ki jo je odigral že izkušeni Jakob Žnidaršič v samem začetku glede na organizacijske sposobnosti ter še posebej glede na slovensko narodnostno samozavest.

2. Žnidaršič je za tiste čase razmeroma veliko potoval po Bosni in Hercegovini, si beležil svoje vtise s teh potovanj in kasneje, leta 1895, ko je bil zaradi težke in ponavljajoče se živčne bolezni prvič v sarajevski bolnišnici, strnil svoje vtise in beležke v posamezne dobro urejene potopisne opise. Na veliko noč leta 1887 je skupaj s slovenskim gimnazijskim kolegom Emilijanom Lilekom in njegovo soprogo potoval iz Sarajeva v Mostar.¹⁵ Zaustavili so se tudi v Jablanici. »Ako te daleč od mile domovine iznenada udare na uho glasovi preljubega materinega jezika, razveseliš se, pazljivo poslušаш in rad poizvedavaš, od kod in kje so ljudje, ki govore jezik tvoje

¹² Prim. Spomin na Prešernovo slavnost v X, *Slovenski narod*, 1895, št. 165; NUK, Rokopisni oddelek, f. Ms 1301, Ostašina 9/70.

¹³ Prav tam. Članek v *Slovenskem narodu* je podpisan z Nis Vodoran, s siceršnjim najpogostejšim Žnidaršičevim psevdonimom.

¹⁴ Prim. M. Grum, Društvo Sarajevskih Slovencev (1897–1918), *Zgodovinski časopis*, 1983, št. 1–2, str. 85. Na začetku svojega »listka« z naslovom »Spomin na Prešernovo slavnost v X« Nis Vodoran navaja, da ga je »pred dvajsetimi leti« zanesla »osoda v hrvatsko mesto X«. Prijatelj Andreja in Primoža, ki se je z njima družil »ob dobri kapljici«, ni imel v Sarajevu, temveč v Oseku, kot Osijek tedaj imenuje (tudi) Žnidaršič.

¹⁵ O profesorju Emilijanu Lileku, ki ga na »drugem mestu« med starši in botri Slovenskega omizja navaja že znani »Urlepov« referat o nastanku Omizja oziroma o njegovem sodelovanju pri samoorganiziranju Slovencev v Sarajevu, ni skoraj nobenih drugih sledi. Pomembno pa je njegovo učiteljevanje v BiH in historiografska dejavnost o BiH, o čemer več v že omenjani nastajajoči knjigi.

mile majke. Jednako ljubo, ali pa še ljubše ti je, ako v daljni deželi zagledaš napis v tvojem materinem jeziku. Tak napis ti je ljub pozdrav in prijetni spomini iz mile domovine vstajajo ti pred očmi. Napis v slovenskem jeziku, ki smo ga našli na neki železniški baraki, ni bog ve kako važen ali vendar nas je prav prijetno iznenadil. Glasil se je: 'Gostilnica pri Triglavu'. Tu so se zbirali in krepčali po trdem delu slovenski železniški delavci.«¹⁶

3. Zanimiv je Žnidaršičev opis izleta v Travnik leta 1891, ker pri tem omenja več Slovencev. »Odseli smo pri našem rojaku Grivcu, kateri je pred 11 leti v Travnik prišel iskat kruha kot krčmar.«¹⁷ Tedaj je našel Žnidaršič v Travniku med mnogimi trgovci, zlasti Židi, tudi enega »narodnega Slovenca«. Sicer pa je prišel v Travnik v vlogi člana maturitetne komisije, ki je izvajala zrelostni izpit na tamkajšnji gimnaziji. Ob tej priložnosti je bil skupaj z učitelji Slovenci: Hofferjem, Lempelom, Slavičem (Slavičem) in patrom Verhovcem; pri vseh štirih je opazil, da so že tedaj imeli težave z govorom slovenskega jezika.

4. Žnidaršič je imel tudi zasebne stike s slovenskimi rojaki. Tako je prišel leta 1894 k njemu na obisk rojak, s katerim se je podal na več izletov, mu razkazoval in opisoval Sarajevo.¹⁸ V Sarajevo je Žnidaršič povabil tudi enega svojih sorodnikov iz Prema na Notranjskem. To je bil njegov nečak Pavle Žnidaršič. Ni znano, ali ga je stric Jakob povabil v Sarajevo zato, da bi ga izučil za organista, ali je bilo vmes kaj drugega, dejstvo ostaja, da je Pavle spoznal in se dobro naučil igranja na orgle v sarajevski cerkvi, kasneje pa še »60 let igral na orgle v cerkvi na Premu«.¹⁹

5. Dolgotrajna bolezen, ki ji je na koncu tudi podlegel, je Žnidaršiča napadala ciklično. Tudi konec leta 1899, ko piše knezoškofu (Jegliču) v Ljubljano, obžalujoč, da tudi sam ne more biti skupaj z družbo (bodisi Slovenskega omizja ali pa morda Trebevića, hrvaškega pevskega društva – v tem letu je bil ne samo njegov član, temveč celo podpredsednik). »Silvestrov večer je; ni ga javnega lokala v Sarajevu, kateri bi bil nocoj prazen. Vse bode zasedeno do zadnjega kotička, kajti vsa društva in omizja, klubi itd. hočejo veselega srca in s penečo se čašo v roki pričakati tisti trenutek, ko se bode moglo reči: 'zdajle se začenja novo stoletje'... Jaz pa bolan ležim in milo ječim...«, je med drugim zapisal Žnidaršič v pismu 31. decembra 1899.

6. Zanimivo je, da Žnidaršičeve aktivnosti v zvezi s slovenstvom v Sarajevu ne omenja niti Emilijan Lilek, prav tako zelo zavedni Slovenec in Slovan, Žnidaršičev kolega na sarajevski gimnaziji ves čas do približno leto dni pred Žnidaršičevo smrtjo. To prijateljevo dejavnost je profesor Lilek le moral poznati, tudi zato, ker je pri tem tudi sam sodeloval, kot priča morda najpomembnejši ohranjeni vir. Gre namreč za neki mnogo kasnejši vir, poročilo o kratki zgodovini Slovenskega omizja/Slovenskega kluba, ki ga je za slovesnost ob 25-letnici društva pripravil tedaj najstarejši živeči

¹⁶ NUK, Ms 1301, Iz Sarajeva v Mostar.

¹⁷ Prav tam. Potopisi si drug za drugim sledijo v istem zvezku. Vsaj v tej obliki so, ne glede na leto potovanja ali izleta, očitno nastali v istem času, najverjetneje v bolnišnici leta 1895.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Pričevanje Pavletovega sina Jožeta Žnidaršiča avtorici, julija 2000.

član Janko Urlep. V poročilu postavlja med sopobudnike Slovenskega omizja v Sarajevu Lileka na drugo mesto, takoj za Žnidaršičem in še ob nekaterih drugih.²⁰

V sicer izčrpno podani biografiji, ki jo je Lilek pripravil o pokojnem Žnidaršiču nekeje v tridesetih letih, verjetno leta 1932, je slednji prikazan v zelo lepi luči. Pomembno je izkazano Lilekovo prepričanje, da Žnidaršič ni imel izgledov za službo na srednjih šolah v domačih krajih, ker je bil odločen slovenski narodnjak in pisatelj, zaradi česar je odšel v Bosno, ki mu je postala druga domovina in kjer je vzljubil narod, med katerim je živel. Svoje 20-letno gimnazijsko tovarštvo z Žnidaršičem v Sarajevu, zlasti pa njegovo ustvarjalno in izredno pestro biografijo Lilek zaključuje: »Iz te bogate in raznovrstne književne zapuščine je razvidno, da je pok. prof. Jakob Žnidaršič bil lirični pesnik, humorist, dramatičar, podlistkar, politični pisatelj, potopisec, literarni zgodovinar in kritikar, zbiratelj jezikovnega narodnega blaga, spisatelj matematičnih, fizikalnih in socialnih razprav. Če bi njegovi učenci na sarajevski gimnaziji vse to znali, se ne bi na njega spominjali samo kot 'najstrožega matematičara što se može zamisliti', ampak s pomilovanjem njegovega duševnega in telesnega trpljenja in z velikim občudovanjem njegovega strašnega znanja, obče naobrazbe, bogatega vsestranskega književnega udejstvovanja, njegovega gorečega slovenskega in slovanskega narodnega čustvovanja in njegovega heroizma, s katerim je on znal preboljeti narodno in svojo domačo družinsko bol.«²¹ Toda o Slovenskem omizju niti besedice.

II. Neposredno gradivo

O Žnidaršičevi vlogi pri nastanku in delovanju Slovenskega omizja je mogoče neposredno sklepati le iz dveh ali treh njegovih spisov. Prvi se nanaša na njegovo pisno pripravo nekega predavanja, ki jo lahko razdelimo na nagovor občinstva in na predavanje samo. Drugi spis je bil namenjen nagovoru ob slovesu rojaka, ki je zapuščal Sarajevo.²²

1. Čeprav ni datiran, je spis predavanja nastal najverjetneje spomladi leta 1898.²³

²⁰ Istorijski arhiv Sarajevo, f. Slovenski klub, k. 3, 3–2. Omenjeni referat je prvi obdelal M. Grum, n. d. Pri preurejanju tega arhiva je dodatno urejen tudi ta fond; odtod razlikovanje v signaturah med tukajšnjo omembo in tisto pri Grumu.

²¹ Arhiv SBL, f. Jakoba Žnidaršiča. Da je Lilek še v Sarajevu visoko cenil Žnidaršiča, priča dejstvo, da mu je kot zgodovinar zaupal nalogo splošnega opisa Bosne in Hercegovine, za kar je Družba sv. Mohorja sicer zaprosila Lileka, a že začete naloge ni mogel nadaljevati zaradi svoje službene premestitve na gimnazijo v Zadru leta 1902. Žnidaršič je sicer s prevzeto nalogo tudi začel, a je moral leta 1903 zaradi bolezni vse gradivo z obžalovanjem vrniti Lileku.

²² Oba spisa sem našla v sicer arhivsko neartikularnem že omenjenem fondu Ms 1301. Gre za nenaslovljene spise znotraj dokaj raznovrstnega rokopisnega gradiva, zaradi česar niso lahko opazni. Nekaj težav pri študiju te Žnidaršičeve zapuščine lahko nastane tudi zaradi dejstva, da sta včasih ohranjeni kar po dve verziji konceptov.

²³ Že pri koncu tega pisno pripravljene in nedatiranega predavanja Žnidaršič govori o gostovanju ljubljanske Glasbene matice na Dunaju 23. in 25. marca »pred tremi leti«, in sicer »v zahvalo za

Gre pravzaprav za prvo predavanje na Slovenskem omizju, istega leta tudi opravljeno. »Vže na drugem shodu se je izrekla želja, naj bi odbor skrbel, da bi bilo na naših shodih nekoliko zabave; naj bi se razun petja tudi kaj govorilo ali predavalo. – Kot člen tega odbora, kateri bi imel skrbeti za zabavo na naših shodih, obrnil sem se s prošnjo na cenjenega uda tukajšnje slovenske naselbine, naj nas razveseli, s kakim pripovednim govorom. Rekel mi je: 'Zdaj ne, pozneje! Ako bi vže zdaj govoril, bežalo bi vse, češ: politične namene ima!' Obrnil sem se na drugega spoštovanega rojaka s podobno prošnjo. Odgovoril mi je: 'Zdaj ne, pozneje! Jaz bi imel literaren govor, a za tak govor se moram pripraviti, in to ne gre naglo, moram mnogo čitati.' Prosil sem tretjega cenjenega rojaka med nami, naj se nas on usmili, ter naj nam kaj predava. Odgovor njegov bodete menda lahko uganili: 'Zdaj ne, pozneje! Jaz bi popularno znanstveno predaval, a za tako predavanje se moram prej pripraviti, a zdaj nimam časa za to.' Četrtega našega cenjenega rojaka nisem prosil, kajti ko sem ga le pogledal, zdelo se mi je, da mu berem odgovor z oči: 'Zdaj ne, pozneje!' To je bil moj uspeh! Kak uspeh so imeli drugi gospodje odborniki, to naj Vam sami povedo... Ali jaz sem te misli, da človek ne sme nikdar obupati; ...obrnili sem se po resnem in vsestranskem preudarku še na petega našega rojaka, in ta rojak sem bil jaz sam. Dejal sem mu: Ako ne moreš nikogar vdobiti, da bi kaj predaval, pa sam pripravi kako predavanje ali berilo... Pa mi je odgovoril ta moj najbližji rojak: 'Zdaj ne, pozneje!' – To me je pa razjezilo! In v svoji sveti jezi diktiral sem sam sebi: 'Baš zdaj boš kaj poiskal, pa tudi pozneje, ako bode treba.' ...Ko sem premišljeval, o čem bi Vam prvi-krat govoril, prišlo mi je na misel, da morebiti ne bi bilo naplačno, ko bi govoril o stvari, ki je v prav ozki zvezi z našimi shodi in njih namenom, ki je tako rekoč življenjsko vprašanje naših zabavnih večerov, t.j. o slovenski pesmi, o slovenskem petju.«²⁴

Širši citat iz Žnidaršičevega nagovora slovenskih rojakov pred njegovo konkretno izvedbo daljšega in zelo poučnega predavanja o slovenski pesmi je tu predstavljen zato, ker veliko pove o Žnidaršiču samem, še več pa o vzdušju in okoliščinah, ki so spremljali začetke slovenskega samoorganiziranja in delovanja v Sarajevu. V citiranem nagovoru Žnidaršič omenja odbor, odbornike, sebe kot člana odbora, ne tu ne kje drugega pa niti enega (drugega) imena teh »gospodov odbornikov«.

sočutje in pomoč, izkazano ob potresu«. Veliki ljubljanski potres je bil 14. aprila 1895, na temelju česar ocenjujem, ob pomoči še nekaterih tu nenavedenih podatkov, da je imel Žnidaršič to predavanje na Slovenskem omizju nekje spomladi leta 1898. Za prizadete ob potresu in nastalo škodo so zbirali pomoč sicer po vsej Monarhiji, večmesečna sistematična aktivnost je potekala tudi v BiH, o čemer pričajo tako arhivski viri kot takratno časopisje.

²⁴ Po prvem ohranjenem Žnidaršičevem konceptu mu je njegovo prvo pripravljeno predavanje na temo propadlo, »ker je večina mojih poslušalcev... doma ostala, moje predavanje je bilo zamrznjeno... Da bi se malo potolažil, ker se mi je primerila taka smola, obrnil sem se krog sebe, rekoč: 'fantje, ali bomo kaj zapeli?' – In zapeli smo – in potem zopet ogovarjali tiste, ki jih ni bilo med nami«. Kako je Žnidaršič uspel naslednjič, ni mogoče razbrati, a je predavanje »čez tri tedne« le opravil. Iz pripravljenega drugega koncepta nagovora za poslušalce (Slovenskega omizja) izhaja, da je ob neki drugi priliki govoril tudi o biografiji nekega preprostega, a modrega človeka, ob še nekaterih svojih filozofskih refleksijah.

Poleg že omenjenega sodelovanja s Trebevičem je bilo tudi Slovensko omizje, če naj ga v skladu z drugimi viri spremljamo s tem imenom, prvotno ustanovljeno pravzaprav kot pevsko društvo. Šele naknadno – kot pravi Žnidaršič, na »drugem shodu« – je bilo dogovorjeno, da naj bi se na teh slovenskih druženjih tudi »kaj govorilo, predavalo«. Žnidaršič toži, da so člani, kljub temu, da so se očitno »vpisali« v nekakšen imenik za pevske vaje, premalo pripravljeni resno sodelovati. Pripadniki sarajevske slovenske skupnosti so se radi zbirali in peli domače slovenske pesmi, toda zlasti ob kozarčku in v poznih večernih in nočnih urah. Žnidaršič pa je želel in predlagal, da redno in resno vadijo v bolj popoldanskih urah, opozarjajoč med drugim na odgovornost do lepe slovenske pesmi, ki naj bo ob priložnostih ustrezno kakovostno predstavljena tudi drugim sarajevskim someščanom. Žnidaršič je ne le visoko cenil petje, pesem in glasbo nasploh, kar je nedvomno izpričal tudi v tem predavanju, pač pa je prav posebno misijo namenil ravno slovenski pesmi. V (pisnem) motu njegovega predavanja, ki se glasi »Slovenska pesem bodi Slovencu svetinja«, je Žnidaršič sicer citiral Miroslava Hubmajerja.²⁵ Žnidaršič je bil prepričan, da se je s slovensko pesmijo bistveno širil slovenski narodni duh: »ne malo se imamo ravno slovenskim skladateljem in pevcem zahvaliti, da smo to, kar smo.«

2. Vsaj še en ohranjen Žnidaršičev zapis govori neposredno o njegovi vlogi pri Slovenskem omizju.

»Velecenjena gospoda! Predragi mi rojaki in rojakinje! Eno prošnjo imam na Vas, da me pet minut poslušate... nocoj smo se okoli visoko spoštovanega gospoda fin. svetnika Oblaka, okolo našega premilega rojaka Franceta, kateri zapušča Sarajevo.«²⁶ Oblaka je Žnidaršič opisal seveda v najboljši luči, zlasti je poudaril njegove zasluge za širjenje slovenske pesmi v Zagrebu, kjer je pred prihodom v Sarajevo Oblak preživel svoja »najlepša leta«. »Vnet za slovensko pesem zbiral je krog sebe še druge njene ljubitelje in kmalu ga ni bilo večera, da se ne bi po Zagrebu razlegali divni glasovi slovenske pesmi.«²⁷ Naslednji del tega Žnidaršičevega nagovora priob-

²⁵ Miroslav Hubmajer (r. v Ljubljani 1851, u. v Sarajevu 1910) spada med najbolj znane in cenjene slovenske vojaške upornike, ki so se v sedemdesetih letih 19. stoletja priključili slovanskim južnim »bratom« v boju za osvoboditev izpod otomanske oblasti; »četoval« je in bil vojaški poveljnik v Bosni, Hercegovini, Srbiji. Kot tak je ostal v zgodovinskem spominu tudi širše bosansko-hercegovaške javnosti, zlasti v Sarajevu, kjer je preživel zadnjih 15 let svojega življenja, bil na pomembnih državnih funkcijah, sodeloval pa je tudi pri Slovenskem omizju, katerega član je bil. Prim. Istorjski arhiv Sarajevo, f. Slovenski klub; *Sarajevski list*, 31. januar 1896, str. 2.

²⁶ France Oblak, sarajevski, visoki finančni uradnik, očitno doma iz Ljubljane ali z Gorenjskega, ni ista oseba kot slovenski javnosti bolj znani France Oblak, pravnik in publicist, doma z Goriškega (prim. *Slovenski biografski leksikon*, 6. zvezek, Ljubljana 1935, str. 211). Oba Franceta pa sta bila približno vrstnika in velika slovenska narodnjaka.

²⁷ Iz leta 1903 je v Žnidaršičevi rokopisni zapuščini ohranjeno nekaj sledi, ki pričajo, da je bil Jakob Žnidaršič lastnik neke hiše v Zagrebu; gre za sodniško dopisovanje v zvezi z lastništvom te hiše in za enega zadnjih ohranjenih Žnidaršičevih rokopisov. Duh citiranega teksta vzbuja bralcu vtis, da se Žnidaršič osebno spominja teh »divnih glasov slovenske pesmi«, kar je bilo seveda zlasti možno, če je tedaj v Zagrebu tudi sam stanoval. Sicer pa si je Žnidaršič začel graditi svojo hišo v Sarajevu; o tem priča njegova prošnja, s priporočilom gimnazije, Skupnemu mini-

čujem še zlasti zato, ker vsebuje tudi močno Žnidaršičevo avtobiografsko noto: »Prišle so take prilike, da je naša monarhija okupirala Bosno in Hercegovino in prevzela kulturno misijo v teh deželah. Čul si glas: 'Vzemi svoj križ in hodi za menoj' in vzel si križ in šel v glavno mesto okupirane dežele – v šeber Sarajevo. Videl si, da je narod med kateri si prišel bratski narod, in kar je njega bolelo, bolelo je tudi Tebe. Dvaindvajset let si ostal med njim in ko odhajaš veseli Te, da je ta narod storil velik korak naprej in gotovo Ti je milo, da si se tudi Ti udeležil dela katerega je bilo potrebno, da se kultura in blagostanje teh dežel povzdigne. A v srcu Bosne in Hercegovine nisi pozabil ljube domovine in dragih svojih rojakov. Kar je omikanih Slovencev osoda zanesla v Sarajevo... vse si poznal, vsem si bil dober prijatelj in prijazen družabnik... Najrajši si se razgovarjal o ljubi slovenski deželi, o znanih prijateljih v domovini, in najljubši Ti so bili spomini na tiste čase, katere si preživel v svojem rojstnem kraju, tam v beli Ljubljani, na jezeru in kraj jezera bliz Triglava. Pač se mi je včasih zazdelo – ne zameri mi moje odkritosrčnosti – da Ti se je ljubezen do ožje domovine nekoliko ohladila, da se ne zanimaš več tako za dogodke v domačih krajih, kakor si se zanimal prejšnje dni, toda rad priznam, da sem se varal.« Žnidaršič zatem živo opiše njun skupni izlet izpred štirih let na Bled, vznemirljivost lepih dogodkov, ki sta jih tedaj doživela, in Oblakovih solz radostnic. »Iz davno minulih časov spomnil si se prav živahno svojih prijateljev in prijateljic, zato se pa čvrsto nadjam, da se boš čez dvajset trideset let tudi Tvojih sarajevskih prijateljev in prijateljic, posebno pa Tvojih rojakov in rojakinj blagohotno spominjal... srečno hodi in srečno bodi..., živio!«

Gotovo je napravil Žnidaršič tudi s tem nagovorom na pričujočo slovensko »gospodo« ne samo močan človeški vtis, temveč ponovno vzbudil slovensko narodnostno čustvovanje. Analiza tudi tega teksta in njegov duh nedvomno pričata, da je bil to le eden od Žnidaršičevih nastopov med sarajevskimi Slovenci, da je med njimi uspešno gojil vzdušje slovenske domačnosti, da so ga cenili.

Čeprav bi o Žnidaršičevi vlogi pri nastajanju in samopovezovanju slovenstva v Sarajevu verjetno lahko izluščili še kaj zadevnega »dokaznega« gradiva, pa je na temelju predstavljenega – tudi zaradi dejstva, da najvažnejši pisni viri kljub nedvornemu nastanku, posebej na primer zapisnik o ustanovni skupščini, niso ohranjeni (ali pa še ne odkriti?) – le mogoče sklepati, da je bil Jakob Žnidaršič ne samo »so-pobudnik« in »soustanovitelj« Slovenskega omizja, temveč tudi njegov najverjetnejši prvi predsednik. Ker vemo, da v svoji rokopisni zapuščini, ki je po tukajšnjih raziskavah najzgodnejši primarni vir o Slovenskem omizju, Žnidaršič govori o odboru in odbor-
nikih že vsaj leta 1899, je gotovo, da je imel ta odbor tudi izbranega predsednika. Zlasti tudi zato, ker so tamkajšnji zavedni Slovenci tesno sodelovali s sarajevskimi Hrvati – Žnidaršič jih pogosto omenja kot brate Hrvate, ti pa so bili že od leta 1894 formalno organizirani v »Trebeviću«. ²⁸ Žnidaršičevi skromnosti lahko pripišemo, da

strstvu financ za dodelitev denarne podpore zaradi materialnih težav, ki so mu jih povzročili nepredvideni stroški pri gradnji njegove stanovanjske hiše (Arhiv Bosne i Hercegovine, f. Zajedničko ministarstvo finansija, 11003/B.H./1894).

²⁸ Hrvaško društvo Trebević v Sarajevu je formalno nastalo 23. avgusta 1893 z imenom Narodno

ni nikjer naveden kot prvi med »odborniki«, sicer pa njegovi ohranjeni pisni nagovori seveda ne dovoljujejo, da bi se kot tak sam omenjal.

Žnidaršičevo vlogo v sarajevskem društvenem življenju je nujno potrebno dopolniti z njegovim agilnim udejstvovanjem v že omenjenem hrvaškem društvu Trebević, ki je bilo od svojega začetka in kasneje pevsko društvo. Zelo mogoče je, da je bil med vpisanimi v to društvo že na njegovi ustanovni skupščini leta 1894. Žnidaršič je bil namreč – za to obstaja obilica še drugih tu neomenjenih dokazov – tudi sam strasten pevec (in pesnik, a o tem na drugem mestu).²⁹ Pri Slovenskem omizju je, kot smo videli, veliko pel; v predavanje, ki ga je imel tam o slovenski pesmi nasploh, je tedaj vključil tudi problematiko petja sarajevskih Slovencev, ki pa jih le ni bilo toliko, da bi se tudi z vidika zborovskega petja lahko uspešno primerjali z razmeroma zelo močnim Trebevićem, zaradi česar je bil očitno tudi pozneje toliko prisoten v Trebeviću. Žnidaršič je bil član Trebevića do svoje smrti. Vsekakor je imel zanj pomembne zasluge, zaradi česar so ga dvakrat izvolili za sopodpredsednika, leta 1899 in 1902. V letu 1899 je bil Jakob Žnidaršič torej podpredsednik društva Trebević, ki je od zadnjih dni predhodnega leta nosilo tudi izrecno hrvaško ime: Hrvatsko pjevačko društvo Trebević.³⁰

Sicer pa sta obe društvi, Trebević in Slovensko omizje, dobro sodelovali, kar je razvidno tudi iz Žnidaršičeve zapuščine.³¹ O tem priča na primer tudi Prešernova svečanost, ki so jo ob stoletnici pesnikovega rojstva skupaj organizirali tamkajšnji Slovenci in Hrvati. Avtor časopisnega prispevka o tem v *Ljubljanskem zvonu* sicer izpostavlja vlogo »hrvaškega Trebevića« in poroča, da so sodelovali pevski zbor Trebević, več pevcev in glasbenikov ter deklamatorjev, mladenci in mladenke v narodnih nošnjah ter zaključuje, da sta za uspeh zabave »zaslužna zlasti predsednik Ivan Spašić in podpredsednik Trebevića prof. Jakob Žnidaršič«.³²

Žnidaršič je sodeloval še pri enem sarajevskem društvu. To je bil nemški Herrenklub, kjer je tudi predaval.³³

pjevačko društvo Trebević. Po odobritvi pravil je imelo 22. aprila 1894 svojo ustanovno skupščino, ki ji je prisostvovalo oziroma se v društvo vpisalo »preko 150 članov« (kdo vse so bili člani, ni raziskano); tedaj je bila izbrana tudi uprava s predsednikom, podpredsednikom, tajnikom, blagajnikom, arhivarjem in odborniki. Prim. Zdravko Milošević, *Slavuj povrh Trebevića*, Sarajevo: HKD Napredak, 1995, str. 18.

²⁹ Prim. NUK, f. Ms 1301.

³⁰ Z. Milošević, n. d., str. 24.

³¹ NUK, Ms 1301.

³² *Ljubljanski zvon*, 21. februarja 1901, str. 145–146. Avtor v hrvaščini napisanega prispevka je Josip Milaković. Tudi vsebinsko hrvaško intonirani prispevek nekoliko zamegljuje nedvomno dejstvo, da je imel vsaj pri vsebinski koncepciji proslave glavno besedo prav Žnidaršič, sicer veliki Prešernov poznavalec in zagovornik (na primer Žnidaršičev polemični zapis v zvezi z razmerjem med Prešernovim in Ilešičevim slovenstvom, prim. NUK, Ms 1301). Gotovo so na proslavi deklamirali in peli pesmi tudi v slovenščini, kajti Trebević je, seveda gotovo tudi po Žnidaršičevi zaslugi, imel v svojem repertoarju kar nekaj slovenskih pesmi; več o tem v: Z. Milošević, n. d.

³³ Prim. D. Kermauner, *Slovenski biografski leksikon*, 1991, str. 995; tudi Žnidaršičeva rokopisna zapuščina, NUK, Ms 1301.

Ker najverjetneje niso ohranjeni neposredni pisni viri organov Slovenskega omizja do leta 1908, ni mogoče rekonstruirati vedenja in odnosa slovenske sarajevske skupnosti ob smrti Jakoba Žnidaršiča leta 1903. Kakšna žalna slovesnost je bila na Omizju gotovo organizirana, kar lahko posredno sklepamo tudi iz vesti, ki je priromala v Ljubljano in ki jo je objavil *Slovenski narod*: »Profesor Jakob Žnidaršič. Iz Sarajeva nam dohaja vest, da je tamkaj 19. t. m. umrl starosta sarajevskih Slovencev (poudarila avtorica) gosp. Jakob Žnidaršič, profesor na veliki gimnaziji. Pokojnik, katerega izgubo bodo bridko čutili sarajevski Slovenci, je bil ves čas svojega življenja vrl in navdušen narodnjak, ki si je, dasi je živel daleč od svojega doma, ohranil gorko srce in ljubav do rodnega jezika in rodne svoje zemlje...«³⁴

Gotovo je tudi, da so sarajevski Slovenci, organizirano ali ne, prisostvovali pogrebu, saj so bili tam tudi trebevičevci. »Oktobra je umrl podpredsednik Jakov Žnidaršič, duša Društva, kot so ga klicali vsi člani. Zbor se je od svojega dragega podpredsednika poslovil na pogrebu s petjem žalostinke,« je zapisal kronist Trebeviča.³⁵ Jakob Žnidaršič je pokopan na sarajevskem katoliškem pokopališču Svetega Mihovila.³⁶

Slika o vlogi in mestu profesorja Jakoba Žnidaršiča pri samoorganiziranju sarajevskih Slovencev bo popolnejša po celovitejšem prikazu še drugih vidikov njihovega društvenega življenja na prelomu stoletja.³⁷

³⁴ Dnevne vesti, *Slovenski narod*, 20. 10. 1903, str. 3. Napačna je navedba dneva smrti. Jakob Žnidaršič je umrl 3. oktobra 1903; prim. Ciril Žnidaršič, Kratki življenjepisni podatki o mojem pokojnem očetu Jakobu Žnidaršiču, gimn. profesorju v Sarajevu, NUK, Ms 1301, na temelju česar je ta datum smrti naveden tudi v *SBL*. Vendar datum 19. 10. 1903 ni brez vsake podlage. V župnijskem uradu Srca Isusovega v Sarajevu je zapisano, da je Jakov Žnidaršič 19. oktobra 1903 – pokopan.

³⁵ Z. Milošević, n. d., str. 32. Dejstvo, da je Jakob Žnidaršič skoraj stoletje ostal v tako živem spominu hrvaške narodne skupnosti v Sarajevu, pove zelo veliko. Ime Jakoba Žnidaršiča so sarajevski Hrvati v Trebeviču tedaj in kasneje zapisovali kot Jakov Žnidaršič. Hrvatenje slovenskih imen in priimkov v BiH je predstavljalo pomemben delež znotraj asimilacijskega procesa tamkajšnjih katolikov v Hrvate. Zanimivo je, da celo leta 1995 avtor monografije o Trebeviču nadaljuje to tradicijo, dasi se je za profesorja Jakoba Žnidaršiča gotovo vedno zelo dobro vedelo, da je bil izrazito zaveden Slovenec.

³⁶ V Sarajevu so konec 20. stoletja tri velika znana stara pokopališča: Svetega Josipa, Svetega Mihovila in Lav. Avtorica tega prispevka na nobenem ni našla Žnidaršičevega groba. Šele na temelju izrecnega in večkratnega poizvedovanja v župni katedrali v Sarajevu je bil pridobljen podatek, da je pokopan na pokopališču Sv. Mihovila. Usoda mnogih, zlasti starejših nagrobnikov na sarajevskih pokopališčih je bila v letih 1992–1995 povezana s tedanjimi nasilnimi družbenimi dogajanjem. Po pripovedovanju več prič, posebej pa sarajevske Slovenke Sonje Kladnik, so stare grobove razkopavali, da bi tako pridobili prostor za veliko število novih mrtvecev, nedolžnih žrtev, ki jih je bilo potrebno vsakodnevno pokopavati. Zdi se, da je skoraj sto let stari grob Jakoba Žnidaršiča doletela prav takšna usoda. Avtorica upa, da bo mogoče ob stoletnici smrti Jakoba Žnidaršiča njegov grob ponovno primerno urediti.

³⁷ Ta tematika bo seveda močno zastopana v knjigi *Slovenci v Bosni in Hercegovini*, ki nastaja že vrsto let.

JAKOB ŽNIDARŠIČ O BOSNI IN HERCEGOVINI

Jakob Žnidaršič je preživel v Bosni in Hercegovini 21 let. Ob vsej svoji silni predanosti slovenstvu je bil, kot smo videli, iskren slovanski narodnjak tudi sicer, še posebej pa seveda v domačem bosanskohercegovskem okolju. Njegova naklonjenost bosanskohercegovskim sonarodnjakom je prisotna v mnogih proznih, zlasti potopisnih zapisih, ki jih je ustvarjal skozi dolga leta in so ohranjena v njegovi rokopisni zapuščini. Prav lirske pa so nekatere njegove pesmi o Bosni in Bosancih.

Ker so v njegovem času v BiH in predvsem v Sarajevu nastajala šele društva, iz katerih so se kasneje profilirale tudi politične stranke, Žnidaršič niti ni mogel biti vključen v tamkaj nastajajoče specifično družbeno-politično življenje. Očitno pa je pozorno spremljal bosanskohercegovska družbena dogajanja, jih vsaj sam zase analiziral in tudi zgodovinsko preučeval. Pri tem ne smemo prezreti dejstva, da je vsa svoja najzrelejša leta preživel v Bosni v zanj tako pomembnem obdobju, kot je bilo Kallayevo. In z Benjaminom Kallayem, najpomembnejšim avstro-ogrskim oblastnikom v BiH, sta bila ves čas svojega bosanskega življenja zgodovinska sopotnika (1882–1903).

O družbenih in političnih prilikah je Žnidaršič očitno tudi marsikaj zapisal: »Beležil sem si razne dogodke o Bosni, s katerimi sem nameraval pojasniti razmere v tej deželi. Te beležke pa moram vničiti, ker bi mogle priti v nepoklicane roke.«³⁸ Že Lilek je bil ocenil, da je velika škoda, ker je Žnidaršič uničil te svoje spise. Tudi sama sem nekako življenjsko zavezana družboslovnemu raziskovanju in preučevanju Bosne in Hercegovine, zato se lahko tej oceni le pridružim in jo morda še bolj poudarim.

*

Naj zaključim pričujočo obravnavo osebnosti Jakoba Žnidaršiča z oceno, ki se mi ob poznavanju še nekaterih drugih »podrobnosti« iz njegovega življenja kar sama ponuja in ki je pravzaprav v celoti izražena v starem slovenskem pregovoru: »Ne le, kar velewa mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan.« In prav tak je bil profesor Jakob Žnidaršič, Slovenec z dvema domovinama: slovensko in bosansko-hercegovsko.

³⁸ Iz mojega življenja, NUK, Ms 1301. Že sam fizični videz ohranjenega rokopisnega gradiva, zlasti zvezkov, ponuja dokaz o delnem uničevanju zapisanega. Navedeni Žnidaršičev citat iz kratke spominske avtobiografije potrjuje, da je avtor posamezne liste in dele zvezkov očitno trgal oz. odstranjeval sam.

SUMMARY

JAKOB ŽNIDARŠIČ'S TWO HOMELANDS

Vera Kržišnik-Bukić

Jakob Žnidaršič (1847–1903) was one of the first Slovene teachers in Bosnia-Herzegovina in the aftermath of the Austro-Hungarian occupation of this former province of the Ottoman Empire. He served at what at the time was the only grammar school in Sarajevo, remaining there for 21 years until a serious illness put an end to his very fruitful life. He was a scholar, literary historian, writer and poet, and the founder (and very active member) of a number of cultural organizations.

Above all, however, he was a great Slovene nationalist – a nationalist in the sense that he was concerned with the establishment and survival of the Slovene nation. This article looks at Žnidaršič's various activities, with a particular focus on the time he spent in Sarajevo. While still in his native Notranjska he had founded two branches of the patriotic Society of Saints Cyril and Methodius and written political essays and items of literary criticism. In Bosnia-Herzegovina, however, his social role was different. In Sarajevo he published critical surveys of Slovene literature (in the Sarajevo magazine Nada), but his most notable achievements can be seen in his public activities among Slovenes in Sarajevo.

Jakob Žnidaršič was the initiator, founder and first president of the first Slovene society in Sarajevo and, indeed, in Bosnia-Herzegovina. This was the Slovene Circle (Slovensko omizje), founded in around 1895. This first Slovene ethnic organization in Bosnia-Herzegovina brought together Slovene teachers, financial and other government officials, and some businessmen living in Sarajevo at the time. Its aim was to promote socialization and to cultivate Slovene ethnic roots, Slovene customs and of course the Slovene language. Žnidaršič devoted special attention to Slovene folk songs, being fond of songs and poetry in general. In addition to his organizational activities among the Slovenes in Sarajevo, he was also a member of a similar but much larger Croatian organization in Sarajevo, the »Trebevič« choral society, of which he even became vice-president. He died too early and among the Slovene and Croat communities in Sarajevo he has been remembered as the soul of these societies. Written records testify to his reputation both in Slovenia and in Bosnia. He loved the people of Bosnia-Herzegovina, the country which really became his second homeland.

CENTRAL EUROPE OBSERVED FROM PARIS BY A HUNGARIAN: FERENC FEJTŐ, A THINKER WITH TWO HOMELANDS

Imre Szilágyi

COBISS 1.02

During the course of the 20th century a large number of intellectuals were forced to leave Hungary for political reasons. Many of them played an important role in the cultural and political life of their new home countries. Ferenc Fejtő, who today enjoys a considerable reputation in France, was born in 1909 in Nagykanizsa, Hungary. Fejtő's family was a real Middle European family: his paternal grandfather was a German-speaking Czech Jew born near Prague. In 1849 he moved to Hungary, where he became gradually Magyarized. He entered the publishing business in Nagykanizsa and played a part in the Magyarization of the town, which at that time was inhabited mostly by Germans and Croats. His maternal grandfather, also of Jewish origin, was born in Kiskőrös, Hungary and later worked at the railway station in Zagreb (at the time Zagreb belonged to Hungary). Fejtő's mother was born in Zagreb and the maternal branch of the family was entirely Croatianized. His mother died in 1914 and his father later married a Serbian Christian, the daughter of a Hungarian father and a Serb mother. Despite her Hungarian name, at the time of her wedding Fejtő's stepmother could hardly speak Hungarian, so she spoke in Serbian and German.

In this unusually ramified family mixed marriages were not uncommon, and all Fejtő's relatives living in Zagreb converted to Christianity. The members of the family who married Croats and Italians lived in different parts of the Austro-Hungarian Empire. They spoke different languages at home but since everyone spoke German they used it as a kind of lingua franca. Fejtő also spoke German when, as a child, he visited his relatives living in Milan and Brescia, or when he lived in the family's summer residence outside Udine. When the Austrian Empire disintegrated, the members of the family became citizens of different states, but Fejtő continued to maintain relations with them.

From 1919 Fejtő studied at the gymnasium of the Piarist order where he was confronted with anti-Semitism and Hungarian irredentist ideas. He later converted to Christianity but was unable to accept irredentism. In the early 1930s he was introduced to Marxism. He joined the Communist Party (which led to his imprisonment for a few months) and became a good friend of the greatest Hungarian poet of the 20th century, Attila József. In 1934 they both turned against the Communists and tended instead towards social democracy. In 1938, as a result of one of his writings, he was sued for class agitation. At this point he escaped to France through Yugoslavia. Between 1944 and 1974 he worked for the AFP, commentating on the news from the Communist world. In November 1952 he was the AFP's special correspondent at the

6th Congress of the League of Communists in Ljubljana, where he happened to meet Krleža and Tito. Between 1972 and 1982 he was the director of the Soviet and Eastern European Seminary at the Institut d'Études Politiques. From 1945 he was a member of the editorial staff of the periodical *Espirit* and a contributor to other significant French and Italian journals. He also wrote several books.¹ Five topics from Fejtő's thinking and writings on the Central European region are presented below:

1. Fejtő won most acclaim with his book *The History of the People's Democracies*,² which gave him his first major recognition in France. This two-volume work has been translated into 16 languages and has become a standard text at the universities of five continents. The first part was published in 1952. The book was the first work to provide a comprehensive analysis of Central and Eastern Europe in the period 1945–1952. The second part – published in 1969 – dealt with the period from Stalin's death to 1968. In this book Fejtő condemns the pre-war political leadership of the countries of the region, but rejects the idea that some of the peoples of the region were collectively guilty. He considers the tragic post-war lot of this region to be the result both of expansionist Soviet foreign policy and of the carelessness of the Western powers. The author emphasizes that the Soviets reached their goals with the assistance of leaders trained in Moscow, who exercised their authority with the support of the Red Army. These countries adapted themselves to Moscow's demands in their public administration, economy and culture. This resulted in a distortion of the reforms aimed at modernizing their economies, something vitally necessary if they were to catch up with the developed regions of Europe. This initial point makes it clear that Fejtő, who considered himself a social democrat, observed the Yugoslav attempts at reform with more sympathy than those of the other socialist countries, although he was not entirely uncritical. (In this essay I deal only with those parts of the book which relate to Yugoslavia.)

Fejtő also presents the differences in the views of the followers of A. Hebrang and S. Zujović on the one hand, and of Tito, Kardelj and Kidrič on the other. He points out that Hebrang's side kept the real limits of the Yugoslav economy in view. Tito's side on the other hand regarded political considerations as more important than economic considerations. Tito did not accept the path proposed by Stalin, since this would have resulted in turning Yugoslavia into the granary of Eastern Europe and ignoring the development of industry. According to Fejtő the early differences between Tito and Stalin were already apparent when, in 1947, Tito's parliamentary speech on the Five-Year Plan only mentioned the Soviet Union once and contained no reference at all to Stalin. Fejtő also presents the circumstances of the dispute between Tito and

¹ Fejtő Ferenc, *Budapesttől Párizsig: Emlékeim*, Budapest: Magvető, 1990 (original title: *Mémoires: De Budapest à Paris*, Paris: Calmann-Lévy, 1986).

² Fejtő Ferenc, *A nép demokráciák története*, Budapest – Paris: Magvető Kiadó–Magyar Füzetek, 1991 (original title: *Histoire des démocraties populaires*, Paris: Seuil, 1952; 2. *Après Staline*, Paris: Seuil, 1969).

Stalin and the dispute between Yugoslavia and the Cominform. He considers that Yugoslavia would willingly have accepted the Soviet Union's support over the Trieste problem (the Balkan confederation case), and even over the attainment of the Five-Year Plan, but that it rejected the subordination of the Yugoslav state, police, army, foreign policy and economy to the Soviet Union.

Further on he describes the internal conflicts of the Yugoslav Communists and their unsuccessful attempt to maintain cooperation with the Soviet Union – unsuccessful, since Stalin, contrary to their expectations, opted for total opposition. This resulted in the anti-Yugoslavia Rajk Trial held in Hungary. In the light of the fact that Tito refused to appear before the Comintern, the author believes that the Rajk Trial was merely a substitute for action against Tito. At the time of Fejtő's visit to Ljubljana in 1952, Tito told the author that his co-workers acknowledged his objectivity. The Stalinist French Left, at the same time, attacked him heavily.

In the second volume of his book Fejtő describes Yugoslav attempts at reform in the 1960s. He calls these processes, which began in 1961, the 'second Yugoslav revolution'. Fejtő mentions the government crisis, unprecedented in any Communist country, that broke out in Slovenia in 1966 when Prime Minister Janko Smole lost his majority in Parliament and was left with no choice but to resign. His resignation was not withdrawn until Parliament and the Central Committee reached a compromise. Although the background of this event is not clarified, because the description is much too brief, this piece of information deserves attention since it is not even mentioned in, for example, Milan Predan's book on the governments of Slovenia.³

Fejtő considers that in the late 1960s divisions were perceptible among the authorities but that simultaneously, with the support of the army, Yugoslavia was turning into a presidential republic, with the result that, for a while, the army became the symbol of unity of the state. He also considers that the survival of the Yugoslav state could only be achieved through the radical reform of the institutions and the elimination of centralism. He points out that the nations of Yugoslavia had reached a level of development that was already dissonant with paternalist patronage.

The 1991 Hungarian edition of the book contains an epilogue written in 1989. Here, Fejtő analyses the problems of the self-governing system, stresses the necessity of political reforms, and takes note of contemporary processes in Slovenia. He believes that the army refused to employ force against the Albanians and made efforts to prevent conflicts between the Serbs and the Albanians. In his view the headquarters of the army wanted to stay neutral in the conflict between the nationalities, and remained faithful to the idea of the federation. He recognizes the nationalist quality of Milošević's politics, but expresses his hope that it was not Milošević's intention to stir up the conflict between Serbs and Croats, and that he did not want the Slovenes, who had the most realistic possibility of becoming economically independent, and the Bosnians and Macedonians who were protesting against the Serbian hegemony, to turn against him.

³ Milan Predan, *Vse slovenske povojne vlade*, Maribor: Založba za alternativno teorijo, 1990.

2. Fejtő finished his monumental book on the Austro-Hungarian Monarchy in 1988.⁴ He considered it his second main work. At the time he was accused of showing a too ideal picture of the age of the Dual Monarchy. Fejtő admitted that he felt a certain nostalgia for the age in which he had grown up but elsewhere stated that this nostalgia was for the missed opportunity that the Monarchy represented. The book, in any case, is very critical in tone. Fejtő criticizes the behavior of the land-owning class as well as autocracy and anti-modernization. He also mentions the misery of the peasants and anti-Semitism. It is true, however, that in his opinion the Austro-Hungarian Monarchy was a state with a more liberal system than that of the regions to the east of it. According to Fejtő the Monarchy, despite all its problems, underwent significant social, political and economic development.

Two themes from the book, which studies the life of the Monarchy from several points of view, are particularly worth underlining: these are the question of national conflicts and the problem of disintegration. Fejtő blames Hungarian politicians for believing themselves superior and despising non-Hungarians. This led to a situation in which they opposed Vienna even when it was right. Fejtő also criticizes the Hungarian influence on the foreign policy of the Monarchy. As a matter of fact Hungarians were sympathetic to the Prussians, because they considered them a remedy for the centralism of Vienna. They thought that without the Austrian defeat at Königrätz, the Dual Monarchy, which was advantageous for the Hungarian ruling class, would not have come into existence. They admired Prussia's military organization, its school system and its technical advances. They tried to find support in the anti-Slavism of Prussian politicians in order to maintain their power over the Slavs.

The Hungarian political élite was to blame for the failure of Vienna's attempt to federalize and democratize the Monarchy. This became obvious in 1907 when Vienna introduced universal suffrage in the perpetual provinces and the Hungarian ruling class refused to accept this reform. They were afraid that the radical and national opposition, already represented in Parliament, would join forces with the social democrats, Slavs and Romanians, and that the land-owning class would lose its dominance. Fejtő, considering the attempts of each nation of the Monarchy, believed that though disruptive forces were undeniably present within the Monarchy, considerable cohesive forces were also in operation. In his opinion the collapse of the Monarchy was not accidental since its dismemberment was already decided a year and a half before the end of the war. There were alternatives to disintegration, such as the federalization of the Monarchy, which appeared to have supporters at the Imperial Court of Vienna after the death of Francis Joseph.

On the one hand Fejtő stresses that the Hungarian and Austrian ruling classes which refused to grant equality of status or the right of self-government to the other nationalities, and which clung to their privileges, had a large share of the responsi-

⁴ Fejtő Ferenc, *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért: Ausztria-Magyarország szétrombolása*, Budapest: Atlantisz, 1990, 1997 (original title: *Requiem pour un empire défunt: Histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie*, Paris: Lieu Commun, 1988).

lity for the war and social problems. On the other hand he believes that the fate of the Central European nations was determined not by themselves (since no-one cared for their opinions), but by Western statesmen, who considered the Austro-Hungarian Empire a reactionary, clerical, anti-democratic and aggressive formation of states and a prison of nations. In this context, alongside the introduction of historical relations and personal connections which influenced historical events, he emphasizes in particular the role of Clemenceau, whom he considered chauvinist. Vienna's growing aggressiveness towards Serbia made the previously pro-Austrian Clemenceau a relentless enemy of Austria. Clemenceau's view of the annexation of Bosnia and Herzegovina was that the ruling circles of Vienna 'with the object of winning in the East, lost the West'.

Fejtő also considers important the anti-Monarchy activities of Masaryk and Beneš, whom he called geniuses of propaganda. He points out that Beneš, who referred to the principle of the nation's right of self-government, ignored without hesitation this policy, designed to protect the legitimacy of the successor states, when he wanted to abolish the historical borders at the expense of Hungarians in order to have a common border with Yugoslavia. Fejtő emphasizes the fact that the new states were no less ethnically mixed than the Empire itself. This means that the victors did not adopt Wilsonian policies. He writes that 'it was clear even before 1918 that in the case of dividing the Empire the coexistence of Czechs and Slovaks, Germans and Hungarians, Serbs and Croats, and Hungarians and Rumanians – even in the case of democratic conditions – would be far less easy than the coexistence of Czechs and Austrians in the days of the Hapsburgs'. In his epilogue Fejtő stresses that his conclusion (that Austria-Hungary did not disintegrate but was forcibly dismantled), is of no practical importance at all. Thus without actually stating it explicitly, he disassociates himself from those who call for a revision of the borders.

3. Fejtő considers himself Central European, which is to be understood in a quite complex way. He claims to be Hungarian and a meta-nationalist, and the simultaneous advocate of federalism and regional cooperation. He says that while he also enjoys living in Italy and New York he has two homelands: Hungary and France.

'I consider my Central European self-consciousness more valuable than the various rival national prides represented in this region just as I consider Europe more important than Central Europe or Euro-Atlantic integration more important than the still unorganized Europe.' Geographically, he regards the former Hapsburg-dominated region as the hub of Central Europe. Fejtő draws attention to the number of different cultures and mentalities that exist in this area and regards the long-lived imperial administrative system as its main feature. This system has left its mark on the buildings as well as on moral norms.

Fejtő belongs among those who count the region's coffee-house culture, gastronomy, the popularity of opera and operetta, and the middle-class way of living, rooted in the *Biedermaier* style, to be among the collective characteristic features of this

area. He belongs among those who claim that Jews and Germans, everywhere present in the region, were one of the factors of integration. He writes that due to their common traditions the inhabitants of the area were different from those who lived in the territories of the former Byzantine or Turkish empires. He thinks that, after Yalta, the definition 'Eastern Europe' swallowed up the concept of Central Europe.

At the same time Fejtő gives utterance to the belief that despite the fact that Central Europe is no longer a factor of power and politics, it could become one in the future. As regards a solution to the Central European problem, he considers three principles important: freedom, democracy, federation. This is the reason he criticizes the failure of the European Union and the USA to reorganize the region's circumstances with respect for the principle of democracy, and their toleration of the establishment of intolerant, nationalist/Communist dictatorships.⁵

4. It is clear from all of the above that Fejtő, who knew the region very well, was keenly concerned about the disintegration of Yugoslavia, and the reaction to this disintegration in France. He felt that the USA and the countries of the European Union committed a serious error in deluding themselves for so long that Yugoslavia could remain intact. He was very harsh in his condemnation of the French politicians who supported Milošević because they were afraid that Croatia and Slovenia, after attaining independence, would join the German sphere of interest, resulting in a modification of the status quo.

In 1991 he blamed President Mitterand, in a public letter, for his bias in favor of the Serbs. In as early as 1992 he hoped that the western countries would realize that the war could only be stopped by armed intervention. In about the middle of 1993 he stated that the West was wrong if it did not admit that the Yugoslav problem could not be solved piece by piece and that a total solution needed to be found which included the Kosovo problem. In his view armed forces needed to be deployed against the Serbian army in order to make it clear to the Serbs that they could not continue with their policies. With attacks against their armories, war factories and heavy artillery their capitulation should be obtained and the country occupied. He claims that the concept demanded by the Slovenes and Croats well before the death of Tito, that of a true federation, must be realized, but that democracy must first be restored in each of the republics.

In order to realize this concept – and here Fejtő refers to the German situation after the war – a strait-jacket needs to be put on the Serbs. Subsequently they should be taught the coexistence of nationalities and coexistence with minorities. Fejtő believes that this federation needs to be realized even if the nations involved do not want it. He does not mention whether the Slovenes are expected to participate or not. The question is what the 'West' wants and not what the countries involved want, since

⁵ Fejtő Ferenc, *Hova repül az idő? Beszélgetések Jacqueline Cherruault-Seperrel*, Budapest: Belvárosi Könyvkiadó – Cserépfalvi Könyvkiadó, 1996 (original title: *Où va le temps qui passe?*, Paris: Éditions Balland, 1991. The Hungarian edition was rewritten by Ferenc Fejtő).

these countries will need the support of the 'West' in their reconstruction. Therefore the 'West' must now (i.e. in 1993) dictate the conditions. With this in mind he condemned the Vance-Owen negotiations in Bosnia. According to Fejtő the solution should have been based on the principles of the Badinter committee accepted in 1991. These principles are not to be discussed with the Serbs, they must be forced to obey them. He was scathing in his criticism of the Western Powers because they lacked the necessary consensus to make a strategic decision.

Following NATO's intervention in Kosovo Fejtő stated that the Balkan mentality dated from the 19th century when the disintegration of the medieval empires was followed by the rebirth of new nation-states, like Greece, Italy and Germany. With the conservation of the Serb hegemony in mind, Milošević disrupted Yugoslavia, which was, according to Fejtő, an artificially formed state. He felt that it was impossible to dissuade Milošević from his plan to secure a Serbian hegemony, and that armed intervention was therefore unavoidable.

The refusal of intervention would have meant the loss of the moral authenticity of Western politicians.⁶

5. None of this, however, means that Fejtő ignores the nations and their own will. In his opinion the concept of the 'nation' is a fundamental fact of the modern age, a vital element of self-awareness which directly follows membership of a family and precedes belonging to a social class or religion. He follows Hungarian-born philosopher Aurél Kolnai in considering there to be three sorts of nationalism: the nationalism of the imperialist states, ethnic, autonomist or separatist nationalism, and racist, segregationist, 'purging', intolerant nationalism. He agrees that nationalism represents the desire to promote a nation to the dignity of a state, but also acknowledges that all nationalisms carry the seeds of imperialism and homogenization. He believes that the nationalism of countries which respect the right of minorities living in their territories to use their own language, cultivate their own traditional education and participate in governing their homeland, is undoubtedly legitimate.

Given that the issue of nations 'with' and 'without' history is still under discussion,⁷ I find it a little strange that Fejtő should talk about 'historical' nations. Still, he makes the interesting point that the nationalist movements of the historical nations – like the Slovenes, the Croats, the Czechs, the Hungarians, the Bulgarians, the Baltic peoples and the Ukrainians – aiming at independence are legitimate. His position with regard to the nation and the independence of the nation is quite close to the

⁶ Vitézy Zsófia, Beszélgetés Fejtő Ferencel: Miért késlekedünk?, *Magyar Hírlap*, 12 December 1992; Fejtő Ferenc, Nem megvitatni, kikényszeríteni, *Magyar Hírlap*, 22 May 1993; Szalay Hanna, Fejtő Ferenc új jugoszláviai föderációt ajánl: »A szerbek vesztek«, *Magyar Hírlap*, 14 June 1993; Nem az ENSZ a felelős, *Magyar Hírlap*, 2 August 1995; Huszadik századi utazó: Fejtő Ferenc az otthonról, a háborúról és az optimizmusról, *168 óra*, 8 July 1999.

⁷ Fran Zwitter, *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*, Ljubljana: Slovenska matica, 1962, 32–37 (also in French: Fran Zwitter, *Les problèmes nationaux dans la Monarchie des Habsbourg*, Belgrade 1960, 19–21).

viewpoint put forward in the early 1990s by Slovene intellectuals and politicians (Peter Jambrek, Tine Hribar, Dimitrij Rupel). Fejtő mentions that the nationalism of the state, the sovereign nation, must and can be overcome if the state has already gained true national independence. In a certain sense integration must be preceded by disintegration. Integration can only be certain and free, when it is based on the consensus of independent nations. If this is lacking then certain countries could become victims of separatist and oppressive nationalisms.

This is the reason Fejtő writes so reprovingly of the condescending tone of the West as it comments on the defensive and offensive nationalisms which have appeared in Central and Eastern Europe since the fall of the Communism. This condescending tone is all the more incomprehensible if we consider the fact that even the countries of the West are struggling to overcome their own nationalism. This has proved very apparent in the process of European integration. The 'old demons' have not disappeared in the West either.⁸

In 2000 Ferenc Fejtő was awarded the Prix des Ambassadeurs for his life's work. This prize has previously been awarded to prominent French intellectuals such as André Maurois, André Malraux, Simone Weil, Raymond Aron and Georges Duby.⁹

POVZETEK

SREDNJA EVROPA S STALIŠČA MADŽARA V PARIZU: FERENC FEJTŐ, MISLEC Z DVEMA DOMOVINAMA

Imre Szilágyi

Ferenc Fejtő se je rodil leta 1909 v Nagykanizsi na Ogrskem. Člani njegove družine, ki so živeli v različnih delih takratne avstro-ogrske monarhije, so po razpadu le-te postali državljani različnih držav. Iz političnih razlogov je moral Fejtő leta 1938 pobegniti iz Madžarske. Od takrat živi v Franciji, od 1944–1974 je bil sodelavec tiskovne agencije AFP, od 1972–1984 pa je bil direktor oddelka za sovjetske in zahodnoevropske zadeve v Institut d'Etudes Politiques v Parizu. Od 1945 je stalni sodelavec revije Esprit pa tudi mnogih drugih francoskih in italijanskih časopisov. Razen tega je avtor številnih knjig. Leta 2000 je dobil nagrado veleposlanikov, akreditiranih v Franciji.

V knjigi Zgodovina ljudskih demokracij, ki jo je objavil leta 1952, je kot prvi napisal obsežno zgodovino držav srednjevzhodne evropske regije med leti 1945 in 1952. Čeprav je bil proti komunističnemu režimu, je razmere v Jugoslaviji analiziral

⁸ Fejtő Ferenc, Nemzetek, kisebbségek, Európa, *Európai Utas*, 1994/3.

⁹ Illényi Balázs, Fejtő Ferenc életműdija: Egy független utazó, *Heti Világgazdaság*, 1 July 2000.

dovolj objektivno, da to so opazili tudi Titovi sodelavci. Drugi del te knjige je bil objavljen leta 1969. Procese v Jugoslaviji od leta 1961 Fejtő ocenjuje kot drugo jugoslovansko revolucijo. Kot zanimivost omenjam, da piše tudi o odstopu Janka Smoleta leta 1966, o katerem ne najdemo podatka niti v knjigi Milana Predana z naslovom *Vse slovenske vlade*. Fejtő je mnenja, da se je Jugoslavija s pomočjo JLA postopoma formirala kot predsedniška republika. Ugotavlja, da so narodi Jugoslavije dosegli takšno stopnjo razvitosti, kakršna ni bila združljiva s paternalizmom. Čeprav je opazil nacionalistične težnje Miloševića, v madžarski izdaji iz leta 1990 goji upanje, da Milošević ne bo do skrajnih meja provociral drugih narodov Jugoslavije.

V knjigi z naslovom *Rekviem za nekdanjim imperijem* obširno analizira politično življenje Avstro-Ogrske in vzroke razpada. Ostro obsoja ravnanje vodilnih madžarskih politikov, med drugim predvsem zaradi tega, ker niso imeli posluha za nacionalne zahteve nemadžarskih narodov. Kljub temu je mnenja, da so bile v okviru monarhije prisotne ne samo sile razdora, pač pa tudi sile sloge. Po mnenju avtorja Avstro-Ogrska ni razpadla, temveč so jo razrušili. Za to so krivi predvsem Clemenceau, Masaryk in Beneš. Poudarja, da se vodilni politiki velesil v resnici niso ozirali na to, kar so želeli narodi te regije, kot tudi ne na to, da so bile novonastale države prav tako etnično mešane kot nekdanja Avstro-Ogrska.

Fejtő je pristaš ideje Srednje Evrope, federalizma in metanacionalizma. Po njegovem mnenju se zaradi skupnih zgodovinskih in kulturnih tradicij narodi, ki živijo v tej regiji, razlikujejo od narodov, živečih na Balkanu. Zahodnim silam očita, da so po letu 1989 zamudile z urejanjem političnih razmer te regije v duhu svobode, demokracije in federalizma. Sam je že precej zgodaj izrazil mnenje, da morajo zahodne sile regulirati Miloševića tudi z vojaško intervencijo.

Fejtő meni, da je nacija pomemben ustvarjalni del samozavesti in da je nacionalno gibanje Slovencev, Hrvatov, Madžarov itd. legitimno. Njegovo stališče, kar zadeva nacije in suverenost, je zelo blizu temu, kar so o tem pisali slovenski intelektualci (Peter Jambreč, France Bučar in Dimitrij Rupel) na koncu osemdesetih oziroma na začetku devetdesetih let. Poudarja tudi to, da so »stari demoni nacionalizma« še vedno prisotni tudi na Zahodu.

REPORTS AND REFLECTIONS

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA REPORTS AND REFLECTIONS

DNEVI INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO (24. MAJ – 4. JUNIJ 2000)

Breda Čebulj Sajko

Pod tem naslovom je Inštitut za slovensko izseljenstvo (ISI) konec maja organiziral štirinajstdnevno raznoliko dejavnost, v kateri smo raziskovalci z Inštituta predstavili svoje dosedanje delovanje in k sodelovanju povabili tudi naše zunanje sodelavce. Tako smo se tokrat predstavili strokovni in laični publiki na nekoliko drugačen način: z razstavo, okroglo mizo, predavanji, izdajo vodnika po arhivskem gradivu ISI ter z obeležitvijo izida desete številke naše znanstvene revije *Dve domovini / Two Homelands*. Vse naštetu (razen zadnjega) je predstavljalo finalizacijo temeljnega projekta »Dopolnjevanje in preučevanje virov in literature o slovenski emigracijski problematiki«, ki ga od leta 1995 dalje vodi dr. Breda Čebulj Sajko. Že od samega začetka projekta smo imeli v načrtu izdajo vodnika in postavitev razstave. Prvotne cilje pa smo dopolnili še z ostalimi, že omenjenimi prireditvami:

1. Razstavo *Zgodba o raziskovanju* (avtorja: Breda Čebulj Sajko in Jernej Mlekuž) smo otvorili 24. maja v razstavnih prostorih Zemljepisnega muzeja Slovenije pri Inštitutu za geografijo. Predstavljala je celoten potek (lahko bi rekli metode dela) raziskovanja izseljenstva, kot ga uporabljamo pri svojem delu raziskovalci z Inštituta. Ker glede na našo izobrazbo izhajamo skoraj vsak iz druge znanstvene discipline, se je obiskovalec razstave lahko seznanil z različnimi pristopi pri obravnavanju izseljenške problematike. Predstavili pa smo tudi izbor našega arhivskega gradiva ter osebne zabeležke s terenskega dela posameznega raziskovalca. Prvotno je organizatorica Dnevov ob razstavi nameravala izdati namesto kataloga popis arhivskega gradiva Inštituta, vendar se je ob sami realizaciji projekta popis razširil v vodnik in je zato razstava ostala brez kataloga;

2. Predavanja zunanjih sodelavcev na temo slovenskega izseljenstva so tematsko zajela štiri področja: anglistka dr. Nada Šabec z mariborske univerze nam je na primeru ameriških Slovencev predstavila »usodo slovenskega jezika v izseljenstem okolju«. Poslušalci smo lahko spremljali transformacijo posameznih slovenskih ali ameriških besed v slovensko amerikanščino ali obratno. Gospod Janez Pucelj, izseljenški duhovnik in delegat slovenskih izseljenških duhovnikov v Nemčiji, je orisal potek sodobnega izseljevanja Slovencev v Nemčijo, njihovo organiziranost ter svoje izkušnje pri delu z njimi. Še posebej zanimivo je bilo njegovo predvajanje dokumentarnega filma o Slovencih v Nemčiji od šestdesetih let naprej. Mag. Rozina Švent nam je z vidika bibliotekarke, zaposlene že vrsto let pri t. i. (bivšem) »D-fondu« Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, spregovorila o knjižnici kot odrazu družbenega dogajanja. Izvedeli smo, kaj je bilo v nekdanjem političnem sistemu zamolčanega,

zaklenjenega in nedostopnega javnosti oz. koliko so se naše predstave o tovrstni »pre-povedani« literaturi dejansko ujemale z uradnimi stališči knjižnice (in tedanjega sistema) do tega gradiva. Zadnji predavatelj, etnolog dr. Zmago Šmitek, je kot poznavalec Baragovega življenja tokrat razložil slikovne predloge, ki jih je znani misijonar uporabljal kot svojo metodo pri posredovanju krščanstva indijanskim prebivalcem. Predavanja so potekala od 25. do 30. maja v organizaciji Jerneja Mlekuža;

3. Inštitut je skupaj s Historičnim seminarjem ZRC SAZU organiziral okroglo mizo Slovensko izseljensko gradivo. Zadnjega dne v maju so se tako v Mali dvorani ZRC SAZU zbrali raziskovalci, arhivisti, muzealci in knjižničarji iz Slovenije, nekaj pa jih je korespondenčno sodelovalo tudi iz tujine. Voditelj dr. Marjan Drnovšek je uvodoma spregovoril o krajih in metodah zbiranja tovrstnega gradiva, o njegovi raznovrstnosti, o arhivskem gradivu, ki ga hrani Inštitut, itd. Razpravljalci so predstavili svoje izkušnje na tem področju ter preglede izseljenskega gradiva po institucijah, od koder so prišli. Celotno gradivo z okrogle mize bo objavljeno kot dodatek k enajsti številki *Dveh domovin*;

4. V drugem delu okrogle mize je avtor Dean Ceglar predstavil *Vodnik po arhivskem gradivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU* (Ljubljana: Založba ZRC, 2000), v katerem je popisana celotna zbirka arhiva Inštituta. Poleg arhivskega gradiva vsebuje ta zbirka tudi mnogo časopisne dokumentacije, drobnega tiska, brošur, vabil, letakov, programov, značk in zastavic društev itn. Vodnik vsebuje podatke za 106 arhivskih škatel, kar predstavlja 10,6 tekočih metrov arhivskega gradiva Inštituta. Publikacija je v celoti predstavljena tudi na spletnih straneh Inštituta (<http://www.zrc-sazu.si/isi> pod rubriko Zbirke).

Dneve Inštituta so obiskali kolegi iz domovine in zamejstva, med publiko pa smo zasledili tudi nekaj izseljencev. Prireditve, ki jih je finančno podprlo Ministrstvo za kulturo, so dosegle svoj namen: srečali smo se skorajda vsi tisti, ki se tako ali drugače srečujemo z izseljensko problematiko, izmenjali smo si različne poglede in ideje o sodelovanju, nenazadnje pa smo v kritični finančni situaciji, v kateri se nahaja Inštitut, javnost prek medijev obvestili o našem položaju. Kot organizatorica lahko zaključim, da so bili Dnevi uspešni in veljalo bi jih še kdaj ponoviti.

6. SVETOVNI KONGRES INŠTITUTA ZA RUSKE IN VZHODNOEVROPSKE ŠTUDIJE NA FINSKEM

Irena Gantar Godina

V dneh od 29. julija do 4. avgusta 2000 je v finskem mestu Tampere potekal 6. svetovni kongres Inštituta za ruske in vzhodnoevropske študije (ICCEES), ki sem se ga z referatom udeležila tudi podpisana. Na kongresu je sodelovalo več kot 1600 udeležencev z vsega sveta, največ pa je bilo udeležencev iz Rusije, ki so organizirali tudi največje število panelov. Prijavljenih je bilo tudi nekaj slovenskih udeležencev, slavistov in sociologov.

Na panelu »Intellectuals in diaspora« smo sodelovali trije: dva iz Velike Britanije (prof. Robert B. Pynsent in dr. Chitnis Rajendra z Univerze v Londonu), ki sta prikazala predvsem češko literarno produkcijo v diaspori, sama pa sem imela prispevek o slovenskih izobražencih in njihovih razlogih za izselitev iz domovine (Slovene intellectuals in diaspora – only political emigrants?). V diskusiji se je, kot že večkrat, izkazalo, da razpravljalci Slovenije še vedno ne obravnavajo kot samostojno državo, saj so jih v večji meri zanimale razmere v Srbiji, na Kosovu ali na Hrvaškem.

Po srečnem naključju sem lahko obisk Finske dopolnila tudi z obiskom Inštituta za migracije (Institute of Migration ali finsko Siirtolaisuusinstituutti), kamor sta me povabila direktor Inštituta dr. Olavi Koivukangas in raziskovalna direktorica Elli Heikkilä. Inštitut, s katerim Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU sodeluje že nekaj let, deluje v mestu Turku/Abo, nekdanji finski prestolnici. Na Inštitutu sem se dobro seznanila z njihovim načinom dela, predvsem zbiranja in shranjevanja podatkov o finskem izseljevanju, o številu izseljenih Fincev po vsem svetu, o raziskovalnem delu na terenu ipd. Seznanila in pogovarjala sem se z nekaterimi raziskovalci, ki obravnavajo podobne teme kot raziskovalci na našem inštitutu. Tudi sama sem povedala nekaj besed o raziskovalnih dosežkih našega inštituta, o načrtih v prihodnosti, o problemih, s katerimi se soočamo, ipd. Vzajemna je bila ugotovitev, da imamo kot pripadniki številčno manjših narodov še veliko dela in veliko stičnih točk, ki bi jih lahko uspešno izkoristili za sodelovanje. Menim pa, in to je eno poglobitvenih spoznanj s tega obiska, da ima finska država precej večji interes za raziskave s tega področja in zato tudi bolj razumevajoče financiranje njihovih projektov. Raziskovanje izseljenške problematike namreč v veliki meri neizogibno vključuje tudi delo na terenu, česar pa sredstva, namenjena za tovrstne raziskave v Sloveniji, v zadnjih letih žal nikakor ne omogočajo.

PRIKAZ LASTNIH ZDOMSKIH DRAMSKIH POSKUSOV IN PRIZADEVANJ

(ob *Dramatiki slovenske politične emigracije* Tarasa Kermaunerja)

Lev Detela

Knjiga *Sveta vojna: Dramatika slovenske politične emigracije 1* (Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 1997) izpod peresa Tarasa Kermaunerja je prva monografska analiza v osrednji Sloveniji skoraj neznane dramatike slovenskih političnih emigrantov. Sicer obširno znanstveno delo je istočasno sestavni del avtorjevega mnogo širšega in delno s številnimi študijami že uresničenega velikopoteznega načrta rekonstrukcije in/ali reinterpretacije slovenske dramatike kot celote v več deset knjigah.

V prvi knjigi o dramatiki slovenske politične emigracije (SPED) Kermauner razčlenjuje predvsem dela avtorjev iz Argentine (izjema bi lahko bil Karel Mauser, ki pa je bil tako z Argentino in Slovensko kulturno akcijo – SKA kot tudi z dramatikom v bistvu le posredno povezan). V evropski in sploh izvenargentinski SPE je bila dramatika namreč manj razvita, in to iz različnih razlogov. Z izjemo nekaterih katoliških zamejskih ljudskih amaterskih skupin in prizadevanj režiserja in kulturnega pobudnika prof. Jožeta Peterlina in njegovih sodelavcev v Trstu ni bilo nikjer večjih možnosti in vzpodbud za uresničevanje odrskih projektov. Največ tekstov za oder je napisal Metod Turnšek – sicer v zastareli »narodnoosrčujoči« tehniki 19. stoletja, kar pa kljub temu zahteva posebno analizo. V nasprotju z Argentino so posamezni avtorji v evropski emigraciji živeli tudi manj povezano, včasih celo izolirano, kar ni bilo v vzpodbudo za tvorno literarno udejstvovanje. Določene pobude je omogočal s svojim Radijskim odrom le slovenski program radia Trst (Trst A), ki še danes kot samostojno telo deluje v okviru italijanske državne radiotelevizije RAI. Tu sem, podobno kot še nekateri zdomski avtorji, lahko objavil v obliki radijske igre tekst *Graščina* (1964), kot radijske igre priredil novele Eduarda Moerikeja, Sheridan LeFanuja, Dickensa, Gorkega in Cankarja in prevedel ter pripravil za radio radijske igre avstrijskih avtorjev Helmuta Peschine, Klause Sandlerja, Liesl Ujvary in Boda Hella. Toda tudi v slovenskem programu Radia Koroška (studio Celovec v okviru avstrijske državne radiotelevizije ORF) je Valentin Polanšek leta 1975 režiral moj dramatisirani kriminalni tekst *Doktor smrti*, ki je leta 1967 izhajal v prozni obliki kot podlistek v tedniku *Novi list*.¹ Isto leto je bila tu na sporedu kot utopična radijska igra dramatisirana oblika moje povesti *Dvoboj s Soncem*, ki je izhajala leta 1963 v nadaljevanjih v mesečniku *Naša luč*.²

Kar se tiče mojih dramskih poskusov v emigraciji po letu 1960, jih lahko tu omenim le v smislu informativnega dopolnila k obsežnemu Kermaunerjevemu mno-

¹ *Novi list*, Trst, št. 641–655.

² *Naša luč*, Celovec, 1963, št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10.

godelnemu in večsmernemu projektu, ki ima za seboj že dolgo raziskovalno zgodovino z njej samolastno usmeritvijo oziroma naravnostjo in strukturo. Ta je kljub odprtosti za tvorni dialog in za upravičene korekture kot iz enega kosa. Kot svet iz številnih celic – satovja – se širi v povezovalni organon, ki ga tu ne želim obremeniti z določenimi proti-stališči iz mojega čez-narodnemu univerzalizmu približujočega se zornega kota, saj bi Kermaunerjeva zavezanost tezi o narodni dramatiki, iz katere da je razberljiva vednost o usodi in razvoju (etnogenezi) Slovencev eo ipso (čeprav je ta dramatika s svojimi mnogokrat malo znanimi, a zares zanimivimi številnimi poskusi, ki jih je prvi sistematično odkril prav Kermauner, morda predvsem specifični konglomerat različnih stilov in individualnih poetik), mogla izzvati tudi določene ugovore.

V sklop širših raziskav slovenske dramatike zdaj in v preteklosti pa se vendar na ljubeznivo pobudo Tarasa Kermaunerja vključujem predvsem z nekaterimi opombami in pojasnili o dramah izpod mojega peresa.

Moj prvi dramski tekst *Graščina*³ bi lahko posredno prištel k sklopu slovenskih dram o drugi svetovni vojni in neposredno k dramam o revoluciji, čeprav je njegova struktura vsaj delno drugačna, kar je razumljivo že zaradi moje posebne biografije.

Bolj kot na kompleks SPED-a v Argentini se že v tem prvem dramskem tekstu, s podnaslovom »vesela in žalostna burka«, naslanjam na nekatere dosežke slovenske modernistično usmerjene domovinske dramatike (P. Božič, D. Zajc, V. Zupan, G. Strniša in drugi), še bolj pa na ob koncu petdesetih in na začetku šestdesetih let uveljavljene pojave absurdnega gledališča, vendar je pri prvcu *Graščina* v ospredju ontološki prikaz usode ogroženega posameznika (Vzgojitelj) sredi (samo)zaprtosti represivnega (samo)prevarantskega oblastniškega sistema. Deformacijam medčloveških odnosov se v tem kontekstu približujem s sredstvi ironije in pretiravanja. V tem smislu je *Graščina* političen tekst, ki ironizira človekomor in materialistično koristljubje despotizma, odeto v banalno frazeologijo slepilnih parol brez vsebine. Vprašam se, ali je resnična revolucija sploh možna. Ali je potrebna? Je morda realizacija zgodovinske nujnosti, ki ji ne moremo ubežati? Rezultat represije je revolta, upor, revolucija, toda ali je ta v svetu brez etičnega utripa sploh smiselna? Še posebej če pomislimo, da nekdanji uporniki kaj hitro postanejo oblastniki in krvniki, njihovi najožji sodelavci lakaji in kolaboracionisti oblasti, množice, ki jih (ob)vladajo, pa podložno ljudstvo, zapeljana brezpravna raja. Ta se slepi z drobnarijami (konzumizem) in molči. Moralnemu razkroju kljubuje le ozaveščen posameznik (vzgojitelj) s svojimi upi in dilemami. Morda bo uspel. Še bolj verjetno je, da bo postal žrtev oblastniškega krvništva.

Jasno je, da je v tem delu na alegoričen način in s pomočjo figur pretiravanja izpostavljena širši kritiki predvsem deformacija oblasti oziroma oblastništva, to je (ob)vladanja pozicij (nad)moči s parolami »v imenu ljudstva«, pri čemer nastane posebna dokaj groteskna in absurda atmosfera. Tako imenovani glavni oblastnik, ki baje

³ Revija *Mladika*, Trst, 1963, št. 2–3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, in 1964, št. 1–2, 3; v priredbi in režiji prof. Jožeta Peterlina leta 1964 realiziran tudi kot radijska igra v programu radia Trst A / Trieste A – RAI.

nominalno, simbolično vlada s svojim nevidnim dvorom v *Graščini*, je tisti dodatni razpoznavni faktor, ki poudari absurdnost dogajanja (Oblast je sleparija: /nevidni/ cesar na odru je tako rekoč potentat brez »oblačil«, čeprav si tega nihče ne upa povedati in priznati.) Dogajanje je v nekem smislu »psevdohistorično«. Morda se nahajamo na koncu svete vojne, v kateri so zmagale sile »pozitivne moči«. Vendar je jasno, da se je pravzaprav pripetila restavracija vedno istega: groteskna afirmacija samopašnosti, koristoljublja in (ob)vladanja položaja s pomočjo idej/ideologije, ki je izrazito manipulativna: človek proti človeku, nadčlovek pred podčlovekom. Lahko se reče, da je svet *Graščine* in njenih konkretnih ali navideznih vladarjev pekel, ki je odpadel od Boga. Vzgojitelj s svojimi avtorefleksijami in opozarjanjem na razsežnosti zapostavljenih in izkoriščanih vnaša v strukturo igre etično ozaveščenost, a le na pol. Vprašanje intenzitete in globine etičnega ozaveščanja, kar naj bi sodilo tudi k prvinam krščanske drame, je v ospredju, a ostaja odprto. Uresničilo in potrdilo se bo, če bo dozorelo v umetnost.

Tudi drama *Generalka*⁴ ironizira tako imenovane »višje cilje« vojne in revolucije. Svete vojne v resnici ni. V resnici so v ospredju egoistični in velikokrat slaboumni interesi vladajočih struktur. Igra, ki je v bistvu uokvirjena enodejanka (osrednje dejanje, votli ubijalni svet generalitete, ki postaja le samemu sebi in lastnemu tradicionalizmu in formalizmu zadoščujoči dekorativni namen, oklepa svet izkoriščanih vojakov obeh sovražnih sil, ki pa se, podobno kot v času ruske revolucije, že solidarizirajo med seboj), je pretkana z elementi modernega gledališča, s strogo formalno stilizacijo, z rušenjem iluzije pri gledalcih, s skrivanjem resničnega dejanja za elemente burke, medtem ko so iracionalnosti materializirane in konkretizirane.⁵

Etika in morala v nemoralnem, zamračenem svetu, ki potvarja informacije sebi v prid, ki urbi et orbi pretvarja zgodovinsko resnico v ideologijo lastnih interesov in manipulira z dogodki in dejstvi na natezalnici laži in krivice, je tudi eno od osnovnih jeder dramskega teksta *Prokrust*.⁶

V sredino prvega dejanja je postavljeno konfliktno razmerje med generacijama očetov in sinov, ki je v modificirani obliki (vzgojitelj – oblastniki) nakazano tudi v *Graščini*. Stilistični principi groteske in satire so pomešani s konceptom tradicionalnega gledališča, vendar tako, da je sporočilo »uradnega« mita in »uradnega« zgodovinskega relativizirano in postavljeno na glavo. Starogrška zgodba o razbojniku Prokrustu je spremenjena v »anti-zgodbo«. Prokrust sicer živi v družbi razbojnikov, vendar je »čist«. Je pesnik – idealist, ki ljubi lepo, plemenito, dobro. V ospredju tega dramskega teksta je predstavljena usoda pesništva v ne-pesniškem, »razbojniškem« svetu, v katerem gredo čista srca v smrt. Ta dramski tekst je svojevrsten odsev strahotnega (še?) neodrešenega človeškega časa, včeraj, danes, jutri, tukaj in povsod. Dogajanje je sicer postavljeno v arhaični mitološki čas bogov, herojev in pravljicnih figur, vendar je v resnici zaris negativnega dogajanja v sedanosti (nedolžne žrtve

⁴ Most, Trst, 1965, št. 6–7.

⁵ Glej tudi: Franko Hronek, Lev Detela: *Graščina, Generalka in Prokrust*, Most, Trst, 1965, št. 8.

⁶ Most, Trst, 1964, št. 4.

svetovnih vojn, revolucij, totalitarnih sistemov, uničevanje nekonformističnih protidogmatičnih pesniških načinov, /smrtne/ obsodbe pesnikov in pisateljev). Tudi »ne-razbojniški« pesnik Prokrust postane žrtev togih nehumanističnih sistemov in strukture, uradno zgodovinopisje pa nato dogodke deformira v smislu vladajoče oblastniške politike in jih uveljavlja kot resnico dogajanja.

Junaštva slamnatega Krpana so dialog med dvema grotesknima obešenjaškima figurama X in Y v načinu lirične groteske, ki je izšel decembra 1965 v knjižni obliki pri Sodobni knjigi v Trstu⁷ (nemški prevod in priredba Petra Kerscheja in Wolfganga Buchnerja objavljena v reviji *LOG* pod naslovom *Die Strohtaten des National-Helden Todo* – Junaštva narodnega junaka Smrtka).⁸ Že prek naslova teksta je vzpostavljena zveza s klasičnim delom slovenske književnosti, s povestjo *Martin Krpan z Vrha* (1858), toda ex negativo, ne da bi zanikali pomen Levstikovega literarnega sporočila (ki pa je doživelo že več različnih in estetsko neenakomernih parafraz) za slovenski slovstveni razvoj. Toda tokrat je v ospredju tudi ironizacija slovenskih nacionalnih mitov, med katere sodi npr. legenda o Martinu Krpanu, ki se rada razraste v nacional(istič)ni stereotip. Tudi ta dramski tekst je v bistvu obsodba nečlovečnosti in tiranije človeka nad človekom – napisana v posebnem morbidnem zornem kotu s sredstvi absurdnega gledališča in pretkana z liričnimi vložki, filozofskimi »traktati«, figurami pretiravanja in odtujitvenimi elementi. Tekst se približuje nekaterim značilnostim monoloških dram Samuela Becketta, ki so v času snovanja *Junaštev slamnatega Krpana* stale v ospredju svetovnega gledališkega dogajanja. Za razmejevanjem med obema absurdnima protagonistoma, med napadalno odločnim Y in (še) vedno nekoliko upajočim X, stoji vprašanje slovenske narodne nedonošenosti in svetovnega (univerzalnega) modernega nihilizma, ki ima za razvoj človeka in človeštva lahko pogubne posledice.

Grozljivo zgodbo v verzih *Črni mož* je nepodpisani kritik tržaškega tednika *Novi list* (Franc Jeza) 20. decembra 1969 sicer označil za igro za otroke, saj je menil, da je »njena prikupnost (...) v sproščeni fantaziji, v vsebini, ki je zelo dojemljiva za otroško čutenje in za otroški svet pojmov in predstav, ter v neverjetno posrečenem mešanju otroških verzov in Detelovih običajnih grozotnih pesniških vizij«. Vendar je tudi ta dramski tekst o roparju, ki se je ponoči priklatil v družinsko hišico, v kateri živijo oče, mati in trije otroci, in jim grozi, da jih bo vse umoril z nožem, če mu ne dajo jesti, piti in denarja, namenjen predvsem odraslim – ne glede na dejstvo, da je tekst, ki je izšel oktobra 1969 pri Sodobni knjigi v Londonu v knjižni obliki, posvečen avtorjevim trem sinovom Gregorju, Tomažu in Matiji. V bistvu gre za ontološko mor(al)iteto o ogrožanju nedolžnega posameznika (družina in otroci) nekje na koncu časa časov (v črni noči) in na skrajnem obrobju bivanja. Slika težkega življenjskega položaja z možnim umorom kot jedrom dogajanja je lahko osrednja tema sploh vse povojne slovenske dramatike,⁹ toda v našem primeru je morda paradigmatična šifra ogroženega po-

⁷ Ponatis v reviji *Dialogi*, Maribor, 1973, št. 7/8.

⁸ *LOG*, Dunaj, 1982, št. 15.

⁹ Glej tudi Taras Kermauner, *Sveta vojna 1*, str. 152 in 153.

sameznika (emigranta) v svetu agresivnih paradoksov in razkroja moralnih vrednot. Uvajanje otroških verzov in motivov iz njihovih različnih igrice z zarisi poudarjeno infantilne metaforike samo še stopnjuje osnovno naravnost grotesknega in nadrealističnega teksta v njegovo posebno sporočilo: premagovati in presegati realno nevarnost (smrt) s transcendentalno življenjsko vitalnostjo, pa čeprav z eno nogo v grobu (v kleti, podzemlju, noči).

V naslednji ustvarjalni fazi nastane od sedemdesetih let naprej najprej več krajših in daljših dramskih tekstov (za gledališče, radio ali kot branje) predvsem v nemškem jeziku.

Na začetku pa vendarle stoji slovenski tekst z močnimi političnimi in družbeno-kritičnimi obeležji – *M/uč/il/na ura*,¹⁰ ki je sicer označen kot »sodobna radijska igra«, vendar bi bil z malenkostnimi spremembami uprizorljiv tudi na odrskih deskah. V informativnem in komentirajočem nemškem povzetku na koncu revije je glavni urednik *Mladja* Florjan Lipuš zapisal, da je ta tekst, ki je uperjen proti nasilju »močnejšega« oblastniškega človeka nad šibkejšim človekom in proti vojni, zatiranju, nečlovečnosti, izkoriščanju, krivici in laži, »vizionarna, trda literatura, ki lahko najde v koroškem vsakdanjiku vsak trenutek svojo praktično potrditev«. Igra je zasnovana v obliki radijske učne ure, v kateri nekakšen učitelj, ki je dejansko eksekutor, pridiga nasilje in sovraštvo do drugačnega in tujega. V tekst so vpleteni aktualni primeri iz polpreteklosti, s katerimi je še dodatno podkrepljena izpovedna vrednost te trpke farse o negativnih straneh človeškega bivanja v sedanjosti ali preteklosti. Nekatere elemente iz tega teksta sem uporabil tudi v nemških igrah *Die Bewerbung* in *Die Ermordung /m/eines Vaters* ter v slovenskem dramskem besedilu *Kamen modrosti, kamen norosti* (1993).

V nemščini sem napisal več s konkretnimi primeri iz vsakdanjega življenja povezanih absurdnih dramskih prizorov. Te ironičnosurrealne prikaze negativnih strani družbe in medčloveških odnosov z močnimi, po literarni plati eksperimentalnimi, notranjeliterarnimi tendencami in jasno protivojno (protimilitaristično) naravnostjo bi mogli po datumih objav v revialnem tisku ali v knjižni obliki razvrstiti po sledečem vrstnem redu: *Die Bewerbung* (Prošnja za službo),¹¹ *Die Ermordung /m/eines Vaters* (Očetomor),¹² *Spulwuermerkur: Ein Aerztehoerspiel mit Sex-appeal* (Zdravljenje glistavosti: Zdravniška slušna igra s seksualnim pozivom),¹³ *Der tausendjaehrige Krieg* (Tisočletna vojna).¹⁴ K tem nemškim dramskim delom tudi sodi sicer marginalni tekst *Im Krankenzimmer* (V zdravniški sobi), ki se na konvencionalnejši način ukvarja z eksistencialnimi problemi življenja in smrti in s strahom nemočnih bolnikov pred zdravniki in operacijami.¹⁵

¹⁰ *Mladje*, Celovec, 1973, št. 13.

¹¹ Revija *Pressluft* (Autorenkooperative Wien), Dunaj, 1979, št. 2 in 3–4;

¹² Revija *LOG*, Dunaj, 1979, št. 4.

¹³ Revija *LOG*, Dunaj, 1979–1980, št. 5.

¹⁴ Dunaj: založba LOG, 1983.

¹⁵ Objavljen leta 1983 v alternativni avstrijski reviji *Waldviertel Portrait*, Gfoehl, št. 9.

V drami *Die Bewerbung* se vsakdanje nedolžno iskanje službe groteskno stopnjuje v svet ogrožajoče apokaliptične razsežnosti vojnega spopada. Tekst po svoje preoblikuje v drugi polovici 20. stoletja dolgo časa aktualno literaturo dela in delovnih odnosov – in sicer tako, da jo z ironičnimi dopolnitvami in absurdnimi zasuki radikalizira. Pri predstavitvi na delovnem mestu, kjer se poteguje za službo v večjem podjetju (Beton Krucker), zasuje direktor in izpraševalec Leiter proslca Mucka z vrsto nesramnih vprašanj, v katerih se (raz)krijejo številni mehanizmi prisil in kontrole posameznika in družbe. Kritika je zapisala, da »Lev Detela ponuja z delom *Die Bewerbung* del nerazčiščene preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, ki je delno ostanek iz njegove nekdanje domovine Jugoslavije, ki jo nosi s seboj kot neudobno potovalno opravo. Na tesnoben način prikaže na primeru nedolžne prošnje za službo nasilje nad posameznikom, prisilo, da se podredimo. Oboje velja dvakrat: za le navidezno 'za-sebno' življenje in za grozečo vojno v ozadju, kar v obeh primerih vodijo interesi širših kapitalnih razsežnosti.«¹⁶

Dejstvo je, da ta tekst zelo intenzivno namiguje na povezavo industrije in denarništv, ki rado investira sebi v prid v vojne namene in se zato hitro pridruži militarističnim krogom v vojski in politiki. Na subverziven način in s subtilnimi podtoni ekscesivnega prepleta konkretne vojne grozljivosti in iluzije z gozdno romantiko (militaristični direktor Leiter rad zahaja v zeleni gozdni raj, kjer se slučajno sreča z vodilnim vojno pripravljajočim generalom) sem skušal oblikovati dovolj učinkovit tekst o banalnih začetkih in usodnem razrastu vojn in agresij brez svetosti in brez idealov, kar je lahko ironizacija vojne kot gibalne sile za višje, plemenite, svete stvari, novega človeka, lepše življenje in podobne parole, znane tudi iz druge svetovne vojne na Slovenskem pa tudi iz interpretacij le-te v dramatik nasprotujočih si slovenskih taborov.¹⁷ Za dramski tekst *Die Bewerbung* sem leta 1976, pred njegovo revialno objavo, prejel na Dunaju nagrado Theodorja Koernerja za literaturo.

Die Ermordung /m/eines Vaters je tekst dvoživka, kot večina mojih nemških gledaliških del (primerjaj tudi teksta *Die Bewerbung* in *Spulwuermerkur*). Pisal sem ga za uprizoritev na odru, vendar tako, da ga je z majhno spremembo mogoče realizirati tudi kot radijsko igro. Končno je nastal po posebni literarni podlagi, proznem tekstu *Legenden um den Vater* (Legende o očetu).¹⁸ Generacijski problem avtoritativ-

¹⁶ *Stueckverzeichnis*, Autorenkooperative Theater, Dunaj, 1978.

¹⁷ Glej Taras Kermauner, *Sveta vojna 1*, Ljubljana 1997, vendar tu avtor premalo jasno odgovori na vprašanje, kako interpretirati vojno dogajanje po končani vojni, ko bi bila ena osnovnih dolžnosti, da se prek takih ali drugačnih ubijalnih interesnih razprtij bojujočih se na obeh /vseh/ straneh vzpostavi v primerni obliki dolgo časa – ali stalno /utopija?/ trajajoči mir, ki bi tudi s pomočjo umetnosti v obliki etično ozaveševalnega spominjanja principiuelno onemogočal pogoje za novo (raz)rast človeka nevrednih rušilnih sil. Sicer bi rad pritrdil Kermaunerjevi tezi, da se človek lahko umiri in izčisti le v osmišljanju s transcendenco, toda tu je vzpostavljen kontekst izven »človeškega časa«, človek pa se mora znati pomirjati predvsem tudi konkretno zemeljsko, tukaj in zdaj. Zdi se mi, da slovenska dramatika doma in po svetu na ta vprašanja odgovarja prevečkrat zelo tradicionalno, črno-belo, ideološko, preveč ujeta v različne politične in strankarske interese in njihove zagate.

¹⁸ Izšel v knjižni obliki leta 1976 pri založbi Edition Roetzer v Eisenstadtu.

nih očetov in tem upirajočih se izkoriščanih sinov doživi v načrtovanem (izpeljanem?) očetomoru v kontekstu z vrsto bizarnih ironij svoj karakteristični absurдни vrh, ki je zgolj potrditev stalno trajajoče in vedno znova v različnih odtenkih ponavljajoče se tragikomedije človeka-zveri. »Junak« dela je tako imenovani ruski emigrant Kripko, ki ga policija obdolži špijonaže in očetomora, kar je lahko tudi ironizacija avtorjevega položaja v emigraciji. Po drugi strani je to delo, kot tudi druga izpod mojega peresa, mogoče interpretirati z drugega, morda bolj splošnega in posplošenega zornega kota kot iskanje in ugotavljanje identitete v času kriz in shizoidnih zasebnih in družbenih stanj.

Toda tudi kratka dramatizirana jezna igra o zdravnikih, pacientih in erotičnih bolniških sestrah, ki sem ji dal nenavaden »medicinski« naslov *Spulwuermerkur*, je lahko ironizacija zgodb iz banalnih zdravniških romanov, primer kratke absurдне črne drame, ki se konča s pacientovo smrtjo, kot večina mojih »črnih« dram (glej tudi *Die Ermordung /m/eines Vaters* in *Der tausendjaehrige Krieg*), in z obogatitvijo in erotično-seksualno povezavo zdravnika in njegove medicinske pomočnice, kot se pač za uspešne karieriste brez idealističnih iluzij, te prototipe nove potrošniške družbe in dobe, spodobi. Tudi ta tekst je zasnovan alternativno, v posebni dopolnilni varianti kot morebitna radijska igra.

V knjižni izdaji »bralne« drame v 15 slikah *Der tausendjaehrige Krieg*,¹⁹ ki pa je tudi za kritika Hansa Lampalzerja predvsem prava gledališka igra za uprizoritev na odru,²⁰ je Peter Kersche v spremni besedi to delo označil kot »ožigosanje neumnosti«. Ta se »v njeni življenja ogrožajoči obliki razrašča celo v vojne«. Tekst je napisan v enostavnih kratkih stavkih, večkrat z rimami, za dikcijo je značilno nizanje in ponavljanje trivialnosti in banalnosti, vendar z namenom, da s pomočjo ironizacij osmešimo bahaške geste in rituale vladanja ter negativnosti oblastniških manipulacij z ljudmi.

V burlesknih prizorih nastopita dva narepenčena vojaška voditelja s četicama – armadama zelenih in rumenih vojakov. Dogajanje je povezano z verbalnimi in konkretnimi spopadi, ki spominjajo na slikovite prizore v obliki slapsticka iz starih nemih filmov. Na ogled so najraznovrstnejše intrige in grozovitosti iz tisočletne ropotarnice agresivnega nehumanizma. Zmagovalci so pravzaprav poraženci, toda tudi drugim ni prizanešeno, saj se dogodki zvrstijo v negativni smeri vse do dokončne uprizoritvene asociacije – zadnje večerje – v absurd. J. N. (Josef Neubauer) v oceni v dunajskem časniku meni, da je drama napisana v jeziku »s poetičnimi slikami, ki presenetijo«, v stilu, ki spominja na »zgodnje ekspresioniste«, z namenom, da razgali »zlorabo oblasti«, »recipročno nesmiselnost vojne«, pri čemer je navidezna »naivnost (Detelovega) jezika glokoumna, kot bi umetnost vendar morala biti«.²¹

Vsekakor je naslov igre *Der tausendjaehrige Krieg* (Tisočletna vojna) namig na znana militaristična temna obdobja, kot jih v preobilju ponuja svetovna zgodovina (»tridesetletna vojna«, »stoletna vojna«, »prva« in »druga« »svetovna vojna« itd.).

¹⁹ Dunaj: založba LOG, 1983.

²⁰ Glej revijo *Morgen*, Dunaj, 1984, št. 33.

²¹ *Boersen-Kurier*, 13. maja 1983.

Tekst sem napisal pod neposrednim vtisom vietnamskih vojnih grozot in katastrof. Posebno aktualna je igra postala v devetdesetih letih, v času »nesvetih« balkanskih vojn, še posebej na Hrvaškem (npr. Vukovar) in v Bosni, v zadnjem času pa tudi na Kosovu. Odlomek slovenske priredbe (3. slika), v katerem je poleg vojaške brutalnosti ožigosano tudi posilstvo in nasilje nad ženskami, je izšel v ljubljanski reviji *Srp*.²² Za tekst sem leta 1981 prejel štipendijo kulturnega urada mesta Dunaja.

Daljša »sodobna radijska igra« *Kamen modrosti, kamen norosti*²³ je svobodna slovenska varianta nemškega teksta *Die Bewerbung*, vendar je dopolnjena z elementi, ki sem jih uporabil v igri *M/uč/il/na ura*. Tekst jasneje posega v slovensko varianto delavskega življenja in delovnih procesov in se tako loči od bolj v zahodni svet projiciranega ambienta delovnega sveta v sicer prav tako groteskni igri *Die Bewerbung*, ki pa vsebuje – prav tako kot slovenska paralela – več skupnih univerzalno veljavnih vsebinskih potez. Šest slik besedila o Kozarjevem iskanju službe in nasilnem vstopu v militaristično podjetje Beton Gradež (primerjaj podjetje Beton Krucker v tekstu *Die Bewerbung*) je na samosvoj način vpetih v okvir iz začetne pred-igre in zaključne slike, ki spominja na eksekutorjeve (m)učne posege v *M/uč/il/ni uri*, vendar je dogajanje zdaj prilagojeno snovi o socialnih, političnih in mentalnih nezadostnostih na področju »dela« in v življenju »delovnega človeka«. To je (bila) tudi ena ključnih tem v nemški književnosti zadnjih desetletij 20. stoletja (»Literatur der Arbeitswelt« z vodilno delno samorastniško skupino v Dortmundu) in je našla odmev, okrepljen s protivojno tematiko, v igri *Die Bewerbung*. Vendar pa se besedilo *Kamen modrosti, kamen norosti* v marsičem loči od obeh pravkar omenjenih tekstov. Predvsem ga samosvoje (raz)širijo in dopolnjujejo »prizori dela« – z izrazito kritiko in ironizacijo komunističnega neefektivnega pristopa do tega osrednjega problema, ob katerem zaživi ali pa propade socialistična vizija »socializacije družbe« in emancipacije »dela«. Karakteristična je na primer izjava Preddelavca o tako imenovanih novih časih (že po razpadu jugoslovanskega komunističnega sistema): »Kakšni novi časi? Kaj si na luni? Vzemte flašo šnopsa. Mal za pocukat. A ne! Pa za moč! Za višjo storilnost! Bo pa na delu bolj veselo! Najprej bomo pil, potem bomo pa zares delal!«

Seveda se tudi izpeljava motiva in njegov zaključek ločita od sorodne variante v tekstu *Die Bewerbung*. Nova delovna moč podjetja Gradež Kozar se v nasprotju z Muckom v *Die Bewerbung* integrira v delovno življenje in tam z višjega mesta ukazuje podrejenim navadnim delavcem: »Brez dela ni jela. Dovolite, da vam pokažem, kako se dela... Zakaj nočete delati? Plan mora biti izpolnjen predčasno in stopetdesetodstotno, vi pa tako! Kaj vam le manjka?«

Tudi v *Kamnu modrosti, kamnu norosti* človeštvo strmoglati v agresivnost in

²² *Srp*, 1999, št. 31–32. Glej tudi analizo Janje Žitnik v knjigi *Slovenska izseljenska književnost 1*, Ljubljana: Založba ZRC /SAZU/ in založba Rokus, 1999, str. 207–208, ter informacije o vseh nemških dramskih tekstih v publikaciji *Stueckeboerse Katalog*, IG Autoren, Dunaj, 1994, str. 16 in 17; poleg zgoraj omenjenih ocen pa velja omeniti tudi nemški sestavek Alberta Janetschka o drami *Der tausendjaehrige Krieg* v dunajski reviji *Podium*, 1983, št. 49–50.

²³ Objavljena v reviji *Meddobje*, Buenos Aires, 1993, št. 1–2.

militarizacijo, namesto svetosti in božjega s krščanskima vrednotama ljubezni in usmiljenja pa se odpre črna luknja betonske brezdušnosti. Rešitev ni v trgovinarski paroli sedanjih postkomunističnih globalnih oportunistov »Kapitalizem vedno zmaga, četudi boj traja sto let«, temveč v etično-socialnem reševanju aktualne problematike. Zato je tudi ta tekst o razrasti negativnega opozorilo o nujnosti izstopa iz tega okvira, da bi lahko vstopili v višjo kvaliteto idealitete božjega in človeškega že tu na zemlji.²⁴

Zadnji dramski tekst *Brodolom Titaveka*²⁵ je morda dokončni obračun ujetosti v razlomljeni svet in konkretno v slovensko žaloigro spopada med emigranti in njihovo drugačno, izgubljeno domovino. Ta igra, ki je pravzaprav le fragment, ki bi ga veljalo razširiti v daljšo satirično dramo, je morda povzetek politično in mentalno tragično-absurdnega dogajanja v 20. stoletju. Je politična satira o *brodolomu Titaveka*, kar je lahko bistroumni nesmisel, parafraza o potopu veleladje Titanic (1912), predvsem pa z besednimi igrami, stilističnimi posebnostmi, žargonom in slengom povzetkov starih avstroogrskih slogov prepletena igra o zatonu Jugoslavije maršala Tita, ki nastopi v igri, ki se »dogaja danes in vedno na vseh svetovnih in domačih morjih«, kot vodja dogajanja Kapitan Enonog, kar je končno asociacija na resnične dogodke in stanja. Toda zdaj je stopnjevana do absurda, ki pa je vendarle vsaj toliko »resničen« kot »resnična sporočila« iz zgodovinskih knjig in političnih memorandumov, oziroma bi lahko bil, kot do absurda stopnjevana in na osnovno trivialnost žalostnega dogajanja zgoščena črna komedija oziroma literarna sugestija o nedonošenosti sveta, še bolj resničen kot resnična zgodovina.

Tema je spet – kot že tolikokrat – jasna, *conditio humana* oziroma tisto stanje sveta, ki je človeka nevredno, a ga vedno znova zaslužni. Prizori iz igre so projekcije realnih dogodkov, ki pa so zdaj, v parodistični premeni, groteskne slike nekega grozljivega univerzuma, ki mu je izpodneslo tla. Resničnost grozljive zgodovine človeške norosti je tokrat slovensko »srednjeevropska« ali pa celo »staroavstrijska«. Iz ropotarnice zgodovine uide na oder ponovno oživiljena mumija avstro-ogrškega feldmaršala Radeckega, ki je, kot izgleda, pomembna za rešitev domovine in (slovenskega) naroda. Skupaj s svojo oboževalko Grofico Marico (ta figura se v drugačnem kontekstu pojavi že v protivojni nemški drami *Der tausendjaehrige Krieg*) simbolizira kontinuiteto o »dobrih starih časih«: »Prav sato tacega junaka zbet potrebujemo... O lubi Bog, frni nam ga vzaj za tri ure nazaj v življene, da bomendra vse prezbošneše in druge nazadnake, ki ne vedo, kaj je lepo in prav...« (Grofica Marica v 4. prizoru). V ospredju dogajanja pa je kot centralna tema parodirani konflikt slovenstva, ki se vleče od preprirov med staroslovenci in mladoslovenci in klerikalci (desničarji) in liberalci (levičarji) vse do krvavega obračunavanja med partizani (»komunisti«) in domobranci (»fašisti«) v drugi svetovni vojni. Na ladji Titavek nastopijo zadnji kot zarotniki iz podpalubja, ki imajo nalogo, da poženejo zavoženo ladjo v zrak in nastopijo kot narodni rešitelji in osvoboditelji (kar je ironizacija v bistvu nerealnih pričakovanj dela

²⁴ Primerjaj tudi *Sveto vojno 1* Tarasa Kermaunerja, na primer na str. 200.

²⁵ Objavljen v ljubljanski reviji *Srp*, 1998, št. 25–26.

politične emigracije v nasledstvu domobranskega generala Rupnika). Čeprav so verjetno brez konkretnih idej, menijo, da bodo na brodolomu zgradili novo boljše življenje. Njihov boj je v prvi vrsti seveda usmerjen proti vase zagledanemu samopašnemu Kapitanu Enonogu in njegovim tovarišem – pomorščakom. Če sta Feldmaršal Radec-ki in Grofica Marica karikatura nekdanje Avstro-Ogrske, je Kapitan Enonog karikatura Titovega oblastništva in kriznih stanj, ki so jih vodilni komunistični sloji povzročili v nekdanji »socialistični« Jugoslaviji (oziroma Sloveniji). Na koncu igre se ladja Titavek z vsemi (levimi in desnimi) protagonisti potopi. Kar ostane od »velike zgodovine«, je pokanje lesa, vdiranje vode v notranjost ladje. Paradoksija tudi te dramatične parodije raste pravzaprav iz ironije, s katero so prikazani nekateri zgodovinski dogodki in njihovi veliki ali mali protagonisti. Seveda velja ta ironija predvsem negativnostim zgodovine in tako imenovane civilizacije – z osrednjo temo umora (drugačnega) človeka, kar je postala tudi ena osrednjih tem slovenske povojne dramatike.²⁶

Morebitno »evolucijo« slovenske dramatike bi mogli obremeniti in utemeljiti s pomočjo analize v posameznih odrskih tekstih uporabljenih literarnih faktorjev in s kritično vključitvijo slovenskega deleža v sistem splošnega razvoja dramatike v Evropi in po svetu. Tudi perioda slovenske zdomske dramske ustvarjalnosti v nekem smislu sovпада s krizo »klasične dramatike« in s številnimi poskusi posodobitve drame v svetu (ekspresionistična drama, politična revija, epsko gledališče itd.). Je v slovenski zdomski drami to dogajanje našlo adekvatno in istočasno samosvojo paralelo? Ali pa marsikdaj gre le za konvencionalno ponavljanje starih stereotipov, prilagojenih političnemu miselnemu vzorcu določenega dela slovenske politične emigracije (SPE) – in to predvsem v Argentini?

Vendar ni moj namen, da bi ob tem kratkem pregledu nastanka svojih dramskih tekstov to praktično informacijo (raz)širil na področje diskusije o estetski učinkovitosti in vsebinsko-idejni zanimivosti zdomske drame na splošno. Seveda pa bi Kermaunerjevo interpretiranje nacionalne dramatike v njegovih številnih publikacijah lahko bilo tudi izhodišče za globljo refleksijo o razvoju narodnega vprašanja v času to vprašanje presegajočega globalnega politično-kulturnega razvoja.

²⁶ Glej npr. že omenjeno razpravo Tarasa Kermaunerja *Sveta vojna: Dramatika slovenske politične emigracije 1*, čeprav avtor te knjige analizira strukturalno podobo le-te predvsem iz svojega velikopoteznega teznega idejno-vsebinskega in slovenskemu nacionalnemu ozaveščevalnemu projektu zavezanega zornega kota, pri čemer so stilistično-estetski in za moderno gledališče tipični aspekti nadnacionalnih povezav in univerzalnega pluralizma idej, vsebin in estetskih struktur pogosto zanemarjeni.

BOOK REVIEWS

KNJIŽNE OCENE

KNJIŽNE OCENE BOOK REVIEWS

BREDA ČEBULJ SAJKO, *Razpotja izseljencev: Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev*, Ljubljana: Založba ZRC, 2000, 140 pp.

With this publication Čebulj-Sajko has made another important contribution to the hitherto little researched lives and identities of post WWII Slovene immigrants in Australia. This publication comprises the second part of her PhD thesis, *Posledice »dvojne identitete« v vsakdanjem življenju avstralskih Slovencev*. The first part was published in 1999 as *Etnologija in izseljenstvo* and was, by her own description, a »survey and analysis of published ethnological texts on Slovene emigration between 1926 and 1993, and simultaneously an introduction into the autobiographic method connected with this topic« (*Razpotja izseljencev*, p. 133). *Razpotja izseljencev* is an »on-the-ground« examination of how »double-ethnic identity« has manifested among Slovenian immigrants in Australia.

The book is divided into three main chapters. The first chapter takes the title Čebulj-Sajko gave her doctoral dissertation, and consequently it is no surprise that, for all intents and purposes, this is the main section of the work. It begins with a consideration of how identity, be it individual, social or ethnic, is formed. Čebulj-Sajko essentially concludes that identity formation is a dialectical process which happens within a specific societal context. Therefore, Čebulj-Sajko argues, to adequately consider the identity of Slovene immigrants in Australia, one must consider their identity-forming immigration experiences in light of the changing nature of the Australian society to which they immigrated.

Čebulj-Sajko is to be commended for her serious attempt to historically contextualise her sociological analysis. She structurally organises this historicisation by defining Slovenes' experiences against three consecutive official government policies towards immigrants: the policies of assimilation (1947–1966), integration (1966–1972), and multiculturalism (1975 onwards). Her introduction to the early Slovene immigrants – the former Displaced Persons who arrived from 1948 to 1953 – is quite good, providing a framework which assists the reader in comprehending the accounts these immigrants give of their early experiences in Australia. This is perhaps the strongest as well as the most valuable section to those researching the lives of Slovene immigrants in Australia; there is a dearth of written source material until the publication of the first Slovene newsletter, *Misli*, in 1952, and the oral sources Čebulj-Sajko cites are quite rich.

In large, her attempt at historical contextualisation is very good, although not always accurate or detailed enough for my (historian's) liking. In contrast to her analysis of the nature of individual identity as evolving, complex and multilateral, she sometimes presents the Australian society in which these Slovenians live somewhat simplistically. This is particularly evident in her account of Australian society in 1947, which is almost entirely based on the descriptive works of two Australian authors.

Similarly, Čebulj-Sajko's account of life under multiculturalism, while generally good, brings with it the surprise of the sudden appearance of Slovenians in national

costume and visual participation in public events. Slovenians had, in actual fact, been making such public appearances in Australia since the mid 1950s; in spite of the assimilation policy, this »benign« aspect of the new immigrants was not just tolerated, but encouraged from a very early stage in post WWII immigration.

The last section of the first chapter of this book is entitled »Dvojna identiteta avstralskih Slovencev« and here Čebulj-Sajko moves from a consideration of Slovenes' early immigration experiences and associated challenges to one more of emotional identity. This is where her sociological analysis flourishes,¹ and her recognition that Slovenes in Australia constantly recognise themselves in the roles of immigrant (to the new country) and emigrant (from the homeland) is particularly pertinent. What most impresses me about Čebulj-Sajko's work on Australian Slovenes is her ability to be analytical while always respecting the subjects of her research, and this is evident here as elsewhere.

The second chapter of the book, »Zakaj dvojna identiteta«, is actually the conclusion of her analysis, where she strongly makes the case that double identity, which according to Južnič is high impossible, actually exists among Slovene immigrants in Australia. From the position of both a member of the second generation of Slovenes in Australia and a historical researcher on first generation Slovenes in Australia, I am not at all surprised by either the fruits of her research or her conclusion.

The third chapter of the book is a collection of four hitherto unpublished »autobiographies«, as Čebulj-Sajko terms them, collected during her research in Australia. Like the rest of these »autobiographies«, which Čebulj-Sajko published in *Med srečo in svobodo*, these are presented as fluid narratives in a manner designed to preserve for the reader the manner in which these Slovenes speak. This is done with spelling rather than the use of phonetic symbols, so that the narratives may be accessible to all readers of Slovenian, and not just linguists.

As narratives these stories are excellent, but I am concerned at the distance Čebulj-Sajko places between herself and the creation of these texts. In the book she refers to these edited interview transcriptions as »spontaneous autobiographies«. My concern with this is that this removes an awareness of Čebulj-Sajko's presence in their formation. What questions did she ask – surely they did not speak unprompted from beginning to end? How did her being a researcher from then communist Yugoslavia affect what they told her? We are left guessing, because Čebulj-Sajko has decided on the side of narrative fluidity and coherence.

In any case, the autobiographical stories are of great interest, and I am most impressed by Čebulj-Sajko's commitment to publishing them (presumably with the consent of the interviewees). Like her book, they will prove an invaluable source to academics and generalists alike. Perhaps Čebulj-Sajko might in future consider publishing more than a summary of her books in English translation – perhaps the entire

¹ Perhaps it should be noted here that Breda Čebulj Sajko's basic discipline is ethnology and not sociology. Editor's note.

publication. Such an edition of Čebulj-Sajko's analysis with these life stories would no doubt hold great meaning for second and future generations of Slovene immigrants in Australia who otherwise would not have the requisite Slovene reading skills to enjoy the benefits of Čebulj-Sajko's work.

Veronika Ferfolja

DARKO FRIŠ (zbral, napisal uvod in opombe), *Korespondenca slovenskih katoličanov v ZDA med leti 1882–1924*, Viri, št. 14, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1999, 326 str.

Po objavi dveh zvezkov *Korespondence Kazimirja Zakrajška OFM* (1. zvezek za čas 1907–1928, Ljubljana 1993; 2. zvezek za čas 1928–1958, Ljubljana 1995), ene osrednjih osebnosti katoliško usmerjenih izseljencev v Združenih državah, v isti zbirki (zvezek 6. in 8.), s tokratnim zvezkom, ki je od vseh najzajetnejši, D. Friš predstavlja javnosti – in zlasti uporabnikom virov za zgodovino izseljenskega pojava na Slovenskem – dodatno in pričevalno gradivo: korespondenco, ki je nastala v poslovanju nekaterih članov katoliške skupnosti v Združenih državah. Ljudje in njihove zadeve, ki so jih obravnavali v dopisih, so s tem stopili v javnost. Po njih spoznavamo njihova vprašanja in utripe cerkvenih skupnosti, katerih člani so bili. Ker pa so s svojim delovanjem vplivali v širšem okolju, nam objava pomaga razumeti tudi to.

Gre seveda za gradivo, ki so ga ustvarjali ljudje, ki so bili tesneje povezani s cerkvenimi ustanovami, kjer se to gradivo sedaj nahaja (škofijski arhivi v Sloveniji in Združenih državah, frančiškanski arhivi prav tam, arhiv benediktinske nadopatijske sv. Vincencija Beatty v Pennsylvaniji), ter pisma, ki jih je zbral Raziskovalni center za migracijske študije v St. Paulu v Minnesoti. Na različne naslove so se obračali z uradnimi vprašanji, tuintam osebnimi dilemami, iskali bolj ali manj uradne odgovore in, gledano z današnjimi očmi, »imeli srečo«, da se je njihova korespondenca ohranila. Če so bili nosilci cerkvenih služb, so bili njihovi dopisi podvrženi pravilom ravnanja v takih primerih in temu ustrezno prilagojeni. Od obilice tako nastalega arhivskega gradiva se je ohranil le določen odstotek in od tega je v zvezku objavljen le del; to pove v uvodu tudi urednik sam. Množico dopisov, ki jih je avtor uspel zbrati, je moral zmanjšati in nekatere vsebinske sklope povsem opustiti. Pred pozabo in uničenjem je kljub temu otel velik del gradiva, ki bi bilo sicer obsojeno na izginotje, saj pred našimi očmi odhaja generacija slovenskih izseljencev, ki je dokumente iz časa pred 1924 še ohranjala.

Za boljše razumevanje objavljenih besedil je v uvodnem delu predstavljena zgodovina in struktura slovenskih etničnih župnij v Ameriki, ki so kot izraz iskanja cerkvene avtonomije pod etničnim vidikom in nato kot temeljna oblika cerkvene organiziranosti slovenskih izseljencev v veliki večini nastale prav v obdobju do 1924. Zarisanost je mesto slovenske duhovščine v ameriški Cerkvi na splošno in posebej v slovenskih skupnostih, vprašanje njihove priprave na posebne oblike pastoralnega dela in

možnosti uvajanja novih kandidatov, pri čemer ni bilo mogoče prezreti posebnih okoliščin, zaradi katerih so nekateri pustili svoje delo na Slovenskem in odšli med izseljence. Izviren prispevek so delu med Slovenci dale mariborske šolske sestre, ki so v Združenih državah razvile pravo mrežo vzgojno-izobraževalnih ustanov in bi svoj prispevek lahko še povečale, če tudi zanje ne bi nastopilo leto 1924.

Urednik je pri objavi upošteval kronološko merilo, sicer pa je 436 pisem in uradnih dopisov razporedil v nekatere vsebinske skupine. V prvi je korespondenca slovenskih semeniščnikov in duhovnikov iz Združenih držav s cerkvenimi predstojniki v Ljubljani in Mariboru; šlo je predvsem za raznovrstna dovoljenja in spričevala, ki so bila potrebna, da so lahko prevzemali službe v cerkvenih skupnostih v Ameriki. Sledi zajetna korespondenca štirih slovenskih župnij v državi Ohio: sv. Vida v Clevelandu, sv. Lovrenca v Newburgu, sv. Marije v Collinwoodu in župnije Presvetega Srca Jezusovega v Barbertonu. Iz države Illinois je objavljena korespondenca župnije sv. Štefana v Chicagu ter iz države Colorado župnij Marije Rožensenske v Denverju in sv. Jožefa v Leadvilleu. O slovenski skupnosti v New Yorku govorijo dopisi tamkajšnje župnije sv. Cirila. Ker so bile župnije osnovna oblika cerkvene organiziranosti in se je njihovo delovanje v marsičem razlikovalo od župnij v stari domovini, sega vsebina teh dopisov na številna in zelo različna področja. Pomemben delež pri tem so imela gospodarska vprašanja in zbiranje sredstev za poslovanje župnij in z njimi povezanih ustanov.

Od ustanov, ki so presegale župnijske meje in so imeli njihovi dopisi širši pomen in s tem večjo dokumentarno moč, so predstavljene tri: frančiškanski komisariat sv. Križa s sedežem v New Yorku in nato v Lemontu pri Chicagu, skupnost šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja s sedežem v Lemontu ter del korespondence Kranjsko slovenske katoliške jednote iz Joliet. Ker so vse s svojimi dejavnostmi presegale ozko cerkveno področje, so njihovi dokumenti pomembni tudi za poznavanje drugih vidikov slovenske prisotnosti v Združenih državah. V zadnjem delu je objavljena osebna korespondenca benediktinca Venceslava Sholarja, doma iz vasice Rudno v Selški dolini, ki jo hrani Raziskovalni center za migracijske študije v St. Paulu v Minnesoti. Sodi med redko ohranjeno zasebno korespondenco kakšnega slovenskega duhovnika v Združenih državah, ki so jo zbrali v raziskovalni ustanovi. Zaradi zelo osebnega značaja pa objavljenim dokumentom dodaja še dodatno vrednost in ton.

Kot bistveni sestavni del objave je treba šteti številne opombe, v katerih so razložena osebna imena, ki bi brez razlage izgubila svojo dokumentarno moč, in drugi strokovni izrazi (časniki, različne organizacije) ter osebno kazalo na koncu dela.

Čeprav je pri gradivu, kot je korespondenca, nujno upoštevati vrsto okoliščin, ki so značilne za takšno dokumentacijo (osebni značaj, čas in pogoji nastajanja, nepoznavanje vseh povodov in razlogov za dopis, včasih nepoznavanje druge strani zgodbe), nudi objava pomembne informacije in bo dobrodošla pomoč vsem, ki jih zanima obdobje najbolj množičnega naseljevanja Slovencev v Združene države. Gradivo, ki ga je D. Friš zbral kot raziskovalec in za potrebe lastnega raziskovalnega dela, marsikdaj tudi na lastne stroške, je s tem dal na razpolago vsem, ki jih zanima ta segment slo-

venske zgodovine. Če nam je bila že doslej severna Amerika in Slovenci v njej že zelo dobro poznana, nam bo odslej zaradi njegovega prispevka še bolj. Hkrati je dal tistim, ki skrbijo za »spomin« naroda doma in po svetu in imajo za to potrjeno družbeno vlogo, zgled, kako je to nalogo mogoče uresničevati.

Bogdan Kolar

BREDA ČEBULJ SAJKO, ur., *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 39 (1999), št. 3, 4, 121 str.

Nas življenje izseljencev sploh še zanima? Nostalgichen in mogoče celo nekoliko boleč klic, na široko razgrnjeno pismo ter zaskrbljen pogled ženske v nejasno prihodnost z naslovnice zadnje številke *Glasnika Slovenskega etnološkega društva* drugega tisočletja hote ali nehotе povzemajo besede urednice te tematske številke. Breda Čebulj Sajko se v uvodniku nostalgichen spominja časov, »ko je bil položaj tovrstnega raziskovanja v etnologiji, v primerjavi z današnjim, na zavidljivi ravni«,¹ ne čisto brez dlake na jeziku okara današnje stanje in zaskrbljeno, toda ne brez poti in cilja, zre v prihodnost (etnološkega) raziskovanja izseljenstva. Na deseti in enajsti strani nam odpre še svoje pismo – fotokopijo izvirne prijave izbirnega predmeta *etnologija in izseljenstvo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo*, ki... preprosto preseneča. Lahko jo označimo za »nostalgichenčarko«, a ne moremo ji očitati, da se s tem vinom sumljive kvalitete omamlja. Ravno nasprotno, zdi se, da ji prav to arhivsko vino pomaga zbrati slino, da ji uspe »pljunuti v roke«. Kot je tudi tokrat, ko je pri vsebinski pripravi te številke *Glasnika* opravila »levji delež« dela.

Vrnimo se v prašne čase, kjer se skriva uredničina nostalgija, in iz leta 1982 potegnimo prav tako etnološkemu raziskovanju slovenskega izseljenstva posvečeno samostojno tematsko številko *Glasnika*.² Razlika je očitna, bi rekli v reklami, toda tokrat bomo za trenutek reklamirali oblačila iz omare. Zadnji glasnik tisočletja je v primerjavi s svojim sedemnajst let starejšim vrstnikom glede na znanstvene in druge prispevke etnologov mnogo skromnejši. Le trije prispevki etnologov v *Glasniku* iz leta 1999 so nastali kot sad obsežnejših raziskav bolj svežega datuma; v zaprašenem *Glasniku* iz začetka osemdesetih najdemo osem takih prispevkov. Tudi iz izbrane bibliografije virov in literature na temo etnološkega preučevanja slovenskega izseljenstva v letih 1926–1993, ki jo je urednica objavila na straneh *Glasnika* iz 1999, je brez naočnikov razvidno, da je večina teh besedil nastala v prvi polovici osemdesetih let. Ali kakor tudi sama ugotavlja v svoji knjigi:³ »Preučevanje slovenskega izseljenstva je v slovenski etnologiji zavzelo vidnejše mesto le v prvi polovici osemde-

¹ Breda Čebulj Sajko, *Etnološko raziskovanje slovenskega izseljenstva* – tema, ki lahko združuje, *Glasnik SED*, 39 (1999), št. 3, 4, str. 4.

² *Glasnik SED*, 22 (1982), št. 3, str. 61–100.

³ Breda Čebulj Sajko, *Etnologija in izseljenstvo*, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica GSED), 1999, str. 5.

tih let. Pred tem in od tedaj dalje je bilo zanimanje zgolj občasno, v zadnjem desetletju pa je močno upadlo tako med pedagoško raziskovalnim kadrom kot med študenti.«

In kaj nam sploh prinaša druga tematska številka *Glasnika* z izseljensko vsebino, če v zadnjih letih ni bilo veliko narejenega? V prvi vrsti predvsem prispevke raziskovalcev izseljenstva iz štirih sorodnih humanističnih in družboslovnih strok, kar naredi ta *Glasnik* v primerjavi z predhodnikom iz leta 1982 pestrejši.

Z *Inštituta za slovensko izseljenstvo* nam tako sociologinja Marina Lukšič Hacin predstavi heterogenost etnične identitete na primeru Slovencev na Švedskem. Sodelavec, antropolog Zvone Žigon nam razkrije male in velike skrivnosti svoje metodologije dela, zgodovinar Marjan Drnovšek nam razkaže *Ameriko v očeh Friderika Barage in Jurija Trunka* in kot zadnja izpod strehe zgornjega inštituta se prikaže literarna zgodovinarica Janja Žitnik, ki »le« – brez kakršnegakoli pejorativnega predznaka – razmišlja ob koncu priprave monografije *Slovenska izseljenska književnost 1, 2, 3*.

Številka iz leta 1982 se tudi neposredno v prispevkih ne loteva metodoloških vprašanj, ki jih v zadnjem *Glasniku* najdemo v zapisu okrogle mize na temo avtobiografske metode v okviru *historičnega seminarja ZRC SAZU*. Ta objava mnenj in izkušenj etnologov ter raziskovalcev migracij iz drugih strok je tudi nek »vmesni prostor« med »etnološkimi« prispevki iz prvega dela in »neetnološkimi« iz drugega dela. Nova in še povsem sveža je tudi že omenjena *bibliografija virov in literature na temo etnološkega preučevanja slovenskega izseljenstva v letih 1926–1993*, ki na eni strani nudi pretres narejenega in pomaga vsakemu nadebudnežu poiskati, kje naj kaj najde in kaj lahko sploh najde. Z listanjem publikacije od zadnje proti prvi strani se znajdemo med »čistimi« etnološkimi prispevki, kjer prednačijo poročila in predstavitve etnoloških in sorodnih inštitucij, ki se občasno in povečini posredno dotikajo tudi vsebin izseljenstva in ki hranijo gradivo o izseljenstvu. Tako nam Marko Terseglav predstavi preučevanje ljudske duhovne kulture slovenskih izseljencev v okviru *Glasbeno-narodopisnega inštituta ZRC SAZU*. Daša Hribar in Alenka Simkič se nam oglašata iz *Slovenskega etnografskega muzeja*, od koder nam prinašata takorekoč ekskluzivno novico – od septembra 1999 je v tem muzeju na novo začel delovati *kustodiat za slovenske izseljence in zamejce, pripadnike narodnih manjšin ter drugih etnij v Sloveniji* – in nam v naslednjem besedilu zelo skopo in ekspresno orišeta dokumentacijsko gradivo o izseljenstvu v njuni inštituciji. Zato pa je obsežnejše in predvsem natančnejše poročilo Jane Cvetko in Ksenije Medved o raziskovanju izseljenstva in zdomstva v *Baragovi muzejski knjižnici in arhivu Slovenskega verskega muzeja v Stični*. Ta prvi del »etnoloških« prispevkov zaključijo urednica Breda Čebulj Sajko s predstavitvijo delovanja in vloge njenega domačega *Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU*. V tem prvem sklopu se znajde še prispevek Marije Stanonik z dovolj povednim naslovom: *Prizadevanja, da bi v zbirki Glasovi tudi slovenski izseljenci dobili svojo knjigo*. Žal pa v tem delu ne najdemo prispevkov pokrajinskih muzejev (z izjemo zgoraj pohvaljenega) o vključevanju izseljenskih vsebin v njihovo delovanje ter o izseljenskem gradivu. Prav tako ni takega prispevka z *Inštituta za slovensko narodopisje*, od koder se sicer samostojno oglašajo kar tri raziskovalke. Z zapolnitvijo sled-

nje vrzeli in z nekoliko bolj poenoteno obliko teh prispevkov oziroma poročil bi ta številka glasnika lahko bila krasen pripomoček in takorekoč začetni kažipot vsem raziskovalcem izseljenstva.

Ostane nam le še nekaj konkretnih bolj ali manj sodobnih primerov etnološkega preučevanja slovenskega izseljenstva. Članek spodaj podpisanega z bahavim naslovom poskuša opredeliti vlogo »izvornega« prostora med slovenskimi izseljenci v Mendozi v Argentini. Sledijo štirje članki ženske posadke: Mojca Ravnik odkriva povezave med *družino, sorodstvom in migracijami* ter raziskovalcem migracij predlaga, naj posvetijo več pozornosti opazovanju družine, sorodstva in sosedstva, ki po njenem mnenju lahko pomagajo razumeti identiteto, asimilacijo, akulturacijo in podobne pojave. Ana Barbič in Inga Miklavčič v najobsežnejšem in dobro strukturiranem članku predstavita občasne migracije podeželskih žena na Goriškem in vrednotenje ženskega dela v posameznih obdobjih in krajih priseljevanja. Polona Šega zelo na kratko v slogu redukcijskih politik oriše rešetarja iz Ribniške kotline na Dunaju. Sledi še pripevek Nives Sulič Dular, ki bi po svoji vsebini najustreznejše spadal med ocene knjig, toda ker se avtorica ob ocenjevanju knjige *Otroci dveh domovin* pogosto dotika teoretskih in metodoloških vprašanj raziskovanja izseljenstva, urednici ne moremo očitati, da se je članek znašel na neprimernem mestu.

In v čem se ta sklop prispevkov razlikuje od prispevkov sedemnajst let starejšega glasnika s prav tako izseljensko vsebino? Na žalost je konkretnih primerov etnološkega preučevanja slovenskega izseljenstva v zadnjem *Glasniku* premalo, da bi bilo mogoče opraviti resnejšo primerjavo besedil.

Dobro in premišljeno konceptualno zastavljena tematska številka zadnjega *Glasnika Slovenskega etnološkega društva* iz drugega tisočletja, toda žal s povečini predvsem skopimi in neštevilnimi prispevki etnologov.

Ali nas življenje izseljencev sploh še zanima?

Jernej Mlekuž

FERDO GESTRIN, *Slovanske migracije v Italijo*, Ljubljana: Slovenska matica, 1998, 295 str.

Pokojni zgodovinar akademik prof. dr. Ferdo Gestrin je bil vsestransko ustvarjalen in izredno ploden znanstvenik in pedagog. Med vsem drugim je bil zelo priljubljen in uspešen univerzitetni učitelj, eden tistih, ki svojega velikega prigaranelega zgodovinskega znanja ne zapirajo v svoje kabinete, ampak ga nesebično delijo z zgodovinskimi »vajenci«, ki so jim zaupani v pedagoško skrb. Ob vsem tem pa so prav njegove pionirske študije migracij slovanskega prebivalstva v Italijo tisto področje njegovega dela, pri katerem se je ime dr. Ferda Gestrina neizbrisno zapisalo v slovensko zgodovino. Prav dr. Gestrin je bil tisti, ki je s svojimi dolgoletnimi raziskavami v ustreznih italijanskih arhivih na drugi obali Jadrana, predvsem v njemu tako ljubi po-

krajini Marke, znanstveni javnosti na obeh straneh tega »morja o slovanskih migracijah« dobesečno odkrival »Italijo«.

Ob vsem tem zato nikakor ni lahka naloga pisati o njegovi monografiji *Slovanske migracije v Italijo*. Omenjene monografije pač ne morem »oceniti«, o njej lahko le poročam in jo priporočam v poglobljen študij. Prav tako ne morem mimo dejstva, da poročam o zadnji monografiji velikega slovenskega zgodovinarja, s katerim sem bil dolga leta povezan tako na osebni kot tudi na institucionalni ravni. Dr. Gestrin je bil namreč ne le moj cenjeni univerzitetni učitelj, ampak tudi dolgoletni delavni, prizadevni, zavzeti in skrbni predsednik Znanstvenega sveta novoustanovljenega Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, katerega prvi upravnik iz vrst redno zaposlenih v njem sem bil v letih 1987–1992. Naj mu bodo sledeče vrstice vsaj moja simbolična oddolžitev, ker pač, ne po svoji krivdi, nisem sodeloval v njegovem zborniku, ki ga je še dočakal živ.

Kot že rečeno, je bilo poglobljeno preučevanje virov in objavljane raziskovalnih rezultatov o slovanskih migracijah v Italijo eden temeljnih »zaščitnih znakov« prof. dr. Ferda Gestrina. Pričujoča monografija tako predstavlja vrh in krono njegovih dolgoletnih zgodovinsko-pisnih prizadevanj na tem področju, katerega sad je bila vrsta drugih objav, med katerimi velja posebej omeniti njegov prispevek v zborniku *Italia Felix*. Omenjeni mednarodni zbornik o slovanskih in albanskih migracijah v Romagno, Marche in Abruzzo je izšel leta 1988 v Anconi pod uredništvom enega najboljših italijanskih poznavalcev teh vprašanj, prof. dr. Sergia Anselmija. Prof. dr. Ferdo Gestrin, ki so ga Italijani označevali kot »najuglednejšega jugoslovanskega strokovnjaka za medjadransko ekonomsko in socialno zgodovino od zgodnjega srednjega veka do začetka moderne dobe«, je v njem objavil prispevek o migracijah Slovanov v Italijo v jugoslovanski historiografiji. Članek sam je bistveno presegel okvir, zastavljen v naslovu, saj je bil pričujoča monografija v malem.

Kot nam spregovori v predgovoru avtor sam, je ta monografija nastala iz njegove notranje nuje kot sad četrstoletnega obiskovanja in zbiranja gradiva v mnogih italijanskih arhivih in knjižnicah od severa do juga. Kljub temu in drugi znanstveni dejavnosti v zvezi s temi vprašanji v skromnosti, ki pa je odlika velikega znanstvenika, samokritično ugotavlja, da zaradi bogatega, skoraj neobvladljivega gradiva ohranjenih virov v Italiji »pričujoči pregled slovanskih migracij ni popoln niti dokončen«. Snov čaka nove raziskovalce, ki bodo dopolnili nedodelana vprašanja, vendar pa, kot upravičeno sodi, njegovega prikazanega orisa dogajanja, globalno vzeto, tudi poznejši novi rezultati raziskav ne bodo mogli omajati.

Da bodoči raziskovalci teh vprašanj ne bodo šli na pot »goli in bosi«, priča avtorjev uvodni prikaz virov in že obstoječe literature, ki obsega kar 11 knjižnih strani, in to v bistveno gostejšem tisku, kot ga ima glavnina monografije.

Samo jedro monografije je po tematiki razdeljeno na 6 osnovnih poglavij. Prvo poglavje, ki je posvečeno izseljenskemu »odhodu«, postavlja migracije v časovni okvir in v tri osnovne faze. Za prvo fazo, ki zajema čas od zgodnjega srednjega veka – od 7. pa do 12. stoletja, je značilno, da so v Italijo prostovoljno ali pod prisilo prihajali

jale manjše ali večje skupine Slovanov kot vojaki ali kolonisti. V naslednji fazi, ki zajema obdobje med 12. in 14. stoletjem, so Slovani prihajali v Italijo predvsem kot sužnji, zadnja faza množičnih priseljevanj pa je dosegla vrhunec v 15. in 16. stoletju, v manjši meri pa slovanskim priseljencem lahko sledimo vse do 19. stoletja. Omenjenim posameznim fazam so posvečeni posamezni deli prvega poglavja s podrobnejšimi predstavitevami zgodovinskih in geografskih okoliščin priseljevanja. Najobsežnejši je seveda del, namenjen predstavitvi množičnega priseljevanja. Posebni podpoglavji predstavljata vzroke in poti priseljevanja ter izvor prišlekov. Med vzroki so pač glavni tisti ekonomski in politični, ki so značilni za izseljevanje nasploh, tako tudi za kasnejše množično izseljevanje Slovencev v 19. in 20. stoletju: revščina in beda, želja po boljšem kruhu, vsekakor pa tudi neurejene politične prilike, vojne, zlasti turška nevarnost, in kužne bolezni. Izvor slovanskih priseljencev se da v posameznih zgodovinskih obdobjih seveda zasledovati različno uspešno, odvisno seveda od zgodovinskih virov, ki jih imamo na razpolago. Tako je bila poglavitni vir sužnjev Bosna, pa tudi ozemlje blizu obalnih mest, zlasti Dubrovnika. V obdobju množičnih migracij naletimo poleg priseljencev iz Bosne, Hrvaške, v manjši meri Srbije in Črne gore tudi na znaten del priseljencev iz slovenskih dežel. Ti so označeni bodisi po svojem prvotnem kraju (de Lubiana, de Monfalcone, de Petua Sclavonie) ali po oznaki deželne oz. državne pripadnosti (»Kranjec« – Cragnizzo, »Nemec« – Teotonicus, Tedesco, de partibus Illyrie, tudi de partibus Sclavonie). Predstavljeni so tudi kraji priseljevanja, posebno tisti v pokrajini Marche – Ancona, Fano, Senegallia, Pesaro, Macerata, Recanati, ki jih je prof. dr. Gestrin, kot že omenjeno, še posebej poglobljeno preučeval, kot tudi manj izraziti v Abruzzih, Romagni, Apuliji, Benetkah in še kje.

Drugo poglavje se ukvarja s priseljenci v novem okolju, z vedno perečimi in včasih tudi zelo bolečimi vprašanji razmerja med domačini in prišleki, ki je med drugim povzročilo tudi obrambno samoorganiziranje slednjih v verskih, ekonomskih in socialnih bratovščinah in podobnih organizacijah. Avtor v teh prikazih v duhu modernega zgodovinskega preučevanja vsakdanjega življenja – prej pogosto zanemarljivega v korist »visoke zgodovine« – še posebej sestopa na slikovito in pogosto kruto raven vsakdanjega življenja. Tako nas v luči podatkov v virih plastično uvede v vsakodnevne spore, pretepe, zmerjanja, zločine, sodbe in obsodbe. Na podoben način nam naniza vrsto vsakodnevnih težav priseljencev, ki tudi poznavalcu novejšje izseljenske zgodovine zvane zelo znano: neznanje jezika, splošno razpoloženje javnega mnenja, naperjeno proti priseljencem, in podobno.

Zelo temeljito in bogato s pestrimi podrobnostmi je tudi naslednje poglavje, ki je posvečeno gospodarskemu in družbenemu vključevanju priseljencev v novo, italijansko okolje. Avtor nam tu pregledno naniza vrsto dejavnosti priseljencev, tako na področju poljedelstva, ki je zaposlovalo dobršen del priseljencev, kot tudi njihovo dejavnost v mestih, kjer so pokrivali široko paleto plasti družbene lestvice, od najvišjega trgovskega sloja oziroma mestnega plemstva, preko najrazličnejših obrtnikov, pomočnikov in vajencev do najemniških vojakov, biričev, težakov, dninarjev, gospodinj, kuharic, hlapcev in dekel ter prostitutk. Naslednji krajši poglavji sta posvečeni

vprašanjem, ki so tesno povezana tudi z modernejšim izseljevanjem: gmotni rasti in družbenemu dvigu priseljencev ter z njima povezani asimilaciji in koncu priseljevanja. Med drugim so podrobneje predstavljeni primeri mešanih porok, ki so v veliki meri pospeševale asimilacijo. Naslednje in vsebinsko zadnje poglavje v knjigi, ki jo sicer zaključujeta povzetka v slovenščini in italijanščini, je posvečeno preostankom migracij. Na prvi pogled gre zgolj za tri znane vasi, Kruč, Stiflič in Mundimitar v pokrajini Molise, kjer so se ohranili sledovi hrvaških priseljencev, sicer pa sledove slovanskega priseljevanja še dandanes zasledimo v govoru domačinov, v toponimih in krajevnih imenih, v priimkih že davno asimiliranih potomcev slovanskih priseljencev. Dr. Gestrin sklene svoje razmišljanje o preostankih migracij z mislijo, ki naj bi »zbirala žerjavico na glavo« vsem italijanskim nacionalističnim prenapetežem: Slovani in drugi emigranti so s svojim množičnim priseljevanjem v kriznem obdobju italijanske zgodovine pridno polnili demografske izgube domačinov ter usmerjali svežo delovno silo v vse nivoje takratnega gospodarstva ter tako prispevali k novemu razcvetu italijanskega polotoka. Torej so, če naj sam nadaljujem, prispevali tudi k temu, da se je sploh lahko razvil italijanski borbeni nacionalizem, včasih tudi povsem biološko. Vem za nekaj tragikomičnih primerov, ko v priimku kakega gorečega današnjega italijanskega »požiralca Slovanov« lahko prepoznamo njegove slovanske korenine.

Že pričujoči skromni opis monografije dr. Ferda Gestrina lepo priča o bogastvu in urejenosti podatkov, ki jih delo vsebuje. Kot že omenjeno, posebno bijejo v oko velike podobnosti med starim in novim izseljenstvom. Knjiga *Slovanske migracije v Italijo* je tako dragoceno izhodišče, ki bo znatno olajšalo in pospešilo vse nadaljnje raziskave na tem področju. Potrebujemo le še raziskovalce, ki bodo vsaj približno njegovega formata. Dr. Gestrin je pač kljub lepi starosti, ki jo je dočakal, žal prehitro končal svoje bogato in plodno delovanje. Tako kot v začetku aprila 1999, ko smo ga, ne da bi vedeli za tragično novico o njegovi smrti, sicer natančnega kot dobra ura, zaman čakali na sejo uredniškega odbora *Dveh domovin / Two Homelands*, bomo vsi, ki smo ga poznali in cenili, zelo občutili njegovo odsotnost.

Andrej Vovko

ABSTRACTS

IZVLEČKI

IZVLEČKI • ABSTRACTS

Žitnik, Tatjana, dipl. bibliotekarka, Cesta na loko 23, 1000 Ljubljana, Slovenija

Bibliometrijska analiza desetih letnikov revije *Dve domovini/Two Homelands*

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 73–90

V bibliometrijski analizi so obdelani kvantitativni podatki o člankih in prispevkih ter njihovih avtorjih v reviji *Dve domovini/Two Homelands*. V letih od 1990 do 1999 je 87 avtorjev na 2500 straneh objavilo 210 tekstov. Prevladujejo znanstveni članki, ki zavzemajo 81% celotnega obsega. Njihov delež proti vsoti znanstvenih in strokovnih prispevkov je 88%. Razmerje med članki v slovenskem jeziku in angleškimi teksti je 65:35. Revija ima močan mednarodni značaj: 44% sodelavcev prihaja iz tujine (iz 14 držav). Značilna je izrazita interdisciplinarnost: avtorji delujejo na 15 različnih znanstvenih področjih. 69% avtorjev ima magisterij ali doktorat znanosti. 74% avtorjev je (bilo) zaposlenih na univerzah in inštitutih.

Bevc, Milena, dr., raziskovalna svetnica, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenija;

Prevolnik-Rupel, Valentina, mag., asistentka specialistka, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenija

Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji – devetdeseta leta

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 147–174

Članek, ki temelji na raziskavi »Migracije v Sloveniji z luči vključitve v EU«, prikazuje najprej nekatere glavne metodološke utemeljitve, nato sledi prikaz »zaloge« slovenskih emigrantov v tujini in tujcev v Sloveniji ter meddržavnih selitvenih tokov v zadnjih dveh desetletjih. Na koncu so prikazane glavne sklepne ugotovitve. Jedro prispevka predstavlja prikaz meddržavnih selitvenih tokov, v okviru katerega prikazujemo tako legalne kot nelegalne tokove. Statistično evidentirani legalni tokovi vključujejo do srede devetdesetih let selitve državljanov, po tem letu pa tudi selitve tujcev. Selitve državljanov predstavljajo majhen delež vseh statistično evidentiranih meddržavnih selitvenih tokov Slovenije. Ne glede na pokrite legalnih meddržavnih selitev je imela Slovenija v zadnjih dveh desetletjih v teh selitvah neto selitveni prirast. Nelegalno priseljevanje je precej obsežnejše od legalnega; v drugi polovici devetdesetih let je slednjega presegalo za 60%.

Žitnik, Tatjana, B.A., Cesta na loko 23, 1000 Ljubljana, Slovenia

Bibliometrical analysis of the ten volumes of *Dve domovini/Two Homelands*

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 73–90

The bibliometrical analysis contains quantitative data on articles and papers published in *Dve domovini/Two Homelands* and on their authors. Between 1990 and 1999 210 texts by 87 authors were published, covering a total of 2,500 pages. Scholarly articles predominate (they occupy 81 per cent of the total number of pages). Their share in relation to scholarly and specialized papers is 88 per cent. The ratio of articles in Slovene to articles in English is 65:35. The journal has a strongly international character; 44 per cent of contributors are from countries other than Slovenia (a total of 14 different countries). A notable feature is the interdisciplinary character of the journal, with contributors representing 15 different academic fields; 69 per cent of contributors hold a master's degree or doctorate; 74 per cent of contributors are (were) employed at universities and institutes.



Bevc, Milena, Ph.D., senior researcher, Institute for Economic Research, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenia;

Prevolnik-Rupel, Valentina, M.Sc., assistant researcher, Institute for Economic Research, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenia

External migration of the population of Slovenia and the extent of immigrants/foreigners in Slovenia – the Nineties

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 147–174

The article, which is based on a research project titled »Migration in Slovenia within the context of EU accession«, starts with some basic methodological explanation and continues with the presentation of the »stock« of Slovene emigrants abroad and of immigrants/foreigners in Slovenia, and finally, of external migration flows for the last two decades. At the end some main conclusions are presented. The core of the article is the presentation of external migration flows (legal and illegal). Statistically registered legal flows include – for the period till the mid 1990s – the flows of citizens of Slovenia, and after that also the flows of foreigners. Migration of citizens presents only a small part of total statistically registered flows. Regardless of the coverage of legal external flows net migration was positive during the last two decades. Illegal immigration is much higher than legal; during the second half of the 1990s it was 60% higher than the latter.

Kalc, Aleksej, zgodovinar, raziskovalec na Odseku za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, Ul. Petronio 4, 34138 Trst, Italija

**Prispevki za zgodovino izseljevanja iz Beneške Slovenije:
primer občine Sovodnje/Savogna**

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 175–202

Prispevek obravnava izseljevanje iz občine Sovodnje v Beneški Sloveniji, najzahodnejšem delu slovenskega etničnega ozemlja, ki se najaha v deželi Furlaniji–Juljski krajini (severovzhodna Italija) in ki sodi med najizrazitejša izseljenska območja tega prostora. V prvem delu je podan pregled izseljenskih procesov pred in po prvi svetovni vojni na osnovi občinskih registrov prebivalstva, s posebnim ozirom na usmeritve, potek in težo izseljevanja v krajevnem družbeno-gospodarskem sistemu. V drugem delu je na osnovi osebnih pričevanj govor o osebnih in kolektivnih izseljenskih izkušnjah prebivalstva po drugi svetovni vojni, ko je pojav prešel od pretežno začasnih oblik do trajne razpršitve prebivalstva v najrazličnejše smeri, kar je imelo kot posledico odmiranje izvornih krajev.

Mlekuž, Jernej, dipl. etnolog, kulturni antropolog in geograf, mladi raziskovalec, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Vloga »izvornega« prostora v narodnostnem opredeljevanju: primer devetih »slovenskih« izseljencev in njihovih potomcev, živečih v Mendozi v Argentini

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 203–227

Povezanost skupinske identitete neke družbene skupine s prostorom, v katerem biva, se oblikuje skozi družbene odnose in ne izhaja iz prostora samega. Izseljenci in njihovi potomci so v stalni razdvojenosti med odnosi, ki jih imajo z večinsko družbo, in odnosi znotraj izseljenske skupnosti in družine; s tem tudi v stalni razdvojenosti med »izvorno« in novo domovino. Navezanost oziroma pripadnost »izvornemu« prostoru se tesno povezuje s pripadnostjo »izvorni« kulturi oziroma »izvorni« etnični (narodni) identiteti, čeprav odnos ni vedno linearen. Največkrat je tudi težko ali nemogoče razlikovati med miljejem prostora in kulture, med občutki teritorialne vezanosti ali pripadnosti in etnično ali nacionalno samozavestjo.

Kalc, Aleksej, B.A., historian, researcher at the Division for History at the National and Study Library in Trieste, Via Petronio 4, 34138 Trieste, Italy

**Material on emigration from 'Venetian Slovenia':
the case of the commune of Sovodnje/Savogna**

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11-12 (2000), pp. 175-202

The article deals with emigration from the commune of Sovodnje in Venetian Slovenia, the westernmost part of Slovene ethnic territory, situated in the Friuli-Venezia Giulia region (north-eastern Italy), and one of the most conspicuous emigration zones of this area. The first part of the article offers a review of emigration processes before and after the First World War on the basis of the commune's population registers, with a special consideration of the orientation, progress and weight of emigration in the local socio-economic system. The second part deals on the basis of personal testimony with the individual and collective emigration experiences of the population after the Second World War, when the phenomenon changed from predominantly temporary forms of emigration to a permanent dispersal of the population to all parts of the world, which resulted in the dying out of the original localities.



Mlekuž, Jernej, B.A., ethnologist, cultural anthropologist and geographer, junior researcher, The Institute for Slovenian Emigration Studies, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

**The role of the 'original' area in the definition of nationality: the case of nine
'Slovene' emigrants and their descendants living in Mendoza, Argentina**

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11-12 (2000), pp. 203-227

The connection of the group identity of a social group with the place in which it lives is formed through social relations and does not derive from the place itself. Emigrants and their descendants are constantly torn between the relations they have with the majority society and their relations within the emigrant community and the family; and thus they are constantly torn between the 'original' homeland and the new one. Attachment or affiliation to the 'original' area is closely linked to affiliation to an 'original' culture or 'original' ethnic identity, although the relationship is not always linear. It is usually difficult or impossible to differentiate between the milieu of place and culture, between feelings of territorial bonds or belonging and ethnic or national awareness.

Kocjančič, Cvetka, diplomirana psihologinja, 37 Oak Avenue, Richmond Hill, Ontario L4C 6R5, Kanada

Psihološko prilagajanje izseljencev

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 229–239

Psihološki problemi izseljencev in njihovo prilagajanje novi deželi so bili predmet številnih sodobnih raziskav na področju psihologije, sociologije in antropologije. Njihova spoznanja sistematično potrjujejo povečano pogostost duševnih obolenj med izseljenci. Ker pa na probleme izseljenstva vplivajo zelo različni dejavniki, ni bilo mogoče dokončno definirati vzroke tega pojava. Upoštevati je namreč treba posameznikovo motivacijo za izselitev, njegove osebnostne značilnosti, obseg in značaj njegovih izgub in osebnih obrambnih strategij, druge travmatične dogodke v zvezi z izselitvijo, odnos priseljenke dežele ter njeno priseljenko politiko itd. Pripadniki vseh treh valov slovenskih priseljencev v Kanado so izkusili različne stopnje kulturnega šoka in pri tem uporabili različne obrambne strategije. Pri vseh treh skupinah pa se ob njihovem soočanju s tesnobo oziroma strahom pred neznanim in nepričakovanim kaže njihova opora na religijo ter na vzajemno pomoč skupnosti v okviru različnih slovenskih organizacij.

Horvat, Avgust, dipl. sociolog, Curupayti 1525, 1708 Morón, Argentina

Periodični tisk v povojni slovenski emigrantski skupnosti v Argentini

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 241–249

Po prihodu v Argentino so povojni slovenski izseljenci nadaljevali s publicistično dejavnostjo podobno kot v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji. Zastavili so si visoke cilje. Številne periodične publikacije, ki so jih izdajali v izseljenstvu, so sestavni del njihovih uspešnih prizadevanj, da v tujini ustvarijo del domovine, ki jim je bila odvzeta, in da posredujejo narodne vrednote naslednjim rodovom. Čeprav skupnost ni bila premožna, je svojo publicistiko, tako kot vsa druga področja javnega delovanja, v celoti financirala iz lastnih virov. Kljub veliki zagnanosti pa skupnost ni bila kos ohranitvi tolikšnega števila publikacij niti v gmotnem smislu niti s potrebnim številom intelektualnih prispevkov. Po dobrih 50 letih tudi druga in tretja generacija pri izdajanju slovenske periodike ne stojita ob strani, temveč poskušata ohraniti slovensko dediščino tudi na tem področju, v kolikor se še lahko upirata procesu asimilacije.

Kocjančič, Cvetka, B.A., psychologist, 37 Oak Avenue, Richmond Hill, Ontario L4C 6R5, Canada

Psychological adjustment of immigrants

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 229–239

The psychological problems of immigrants and their adjustment to a new land were the subject of many contemporary studies in the field of psychology, sociology and anthropology. Their findings systematically confirm more frequent incidences of mental illness among immigrants. However, there are so many variables affecting migration that no specific conclusion could be drawn as to the causes of this phenomenon. The motivation for migration has to be taken into account, as well as migrants' personalities, the extent of their losses and their personal coping strategies, other traumatic events related to their migration, the attitude of the host country and its immigration policies, etc. Three different waves of Slovene immigrants to Canada experienced different degrees of culture shock and they devised different coping strategies. All three seem to utilize the power of religion, as well as the community support of various Slovene organizations, to cope with the anxiety caused by the unknown and unexpected.



Horvat, Avgust, B.Sc., sociologist, Curupayti 1525, 1708 Morón, Argentina

The periodical press in the post-war Slovene emigrant community in Argentina

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 241–249

Following their arrival in Argentina post-war Slovene emigrants continued their publishing activities just as they had in the refugee camps of Austria and Italy. They set themselves lofty goals. The numerous periodicals published by the emigrants are a constituent part of their successful efforts to create in a foreign country a part of that homeland of which they had been deprived and to communicate their national values to subsequent generations. Although the community was not wealthy, its publishing activities, like all other areas of public life, were entirely financed from its own resources. Despite its great enthusiasm, however, the community was not able to sustain such a number of publications either in the financial sense or with the necessary number of intellectual contributions. More than fifty years later the second and third generations have not abandoned the publication of Slovene periodicals but are trying to preserve Slovene heritage in this field, in as far as they are still able to resist the process of assimilation.

Walaszek, Adam, dr., profesor zgodovine, predstojnik Inštituta Polonijny, Jagiellonska univerza, ul. Jodłowa 13, 30-252 Krakow, Poljska

**Poljska kot »Obljubljena dežela«:
poljskoameriške korporacije in Poljska po prvi svetovni vojni**

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 251–268

Članek obravnava vprašanje povratništva iz ZDA v Poljsko po prvi svetovni vojni, posebno en vidik tega povratništva: ideološko motivirano vrnitev organizatorjev približno 200 zadrug in korporacij, katerih dejavnosti so prenesli v neodvisno Poljsko. Večina teh poskusov je bila brez uspeha in podoba Poljske kot »Obljubljene dežele« za nekdanje izseljence se je razblinila.

Palczny, Tadeusz, dr., izredni profesor sociologije, predstojnik Oddelka za poljsko etnično skupino v tujini, Inštitut Polonijny, Jagiellonska univerza, ul. Jodłowa 13, 30-252 Krakow, Poljska

**Dvoje emigracij – dvoje nacionalizmov:
irskoameriški in poljskoameriški nacionalizem v ZDA**

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 269–286

Irskoameriški in poljskoameriški nacionalizem sta stopala skozi podobne razvojne faze. Razvila sta se iz homogenega nacionalizma, usmerjenega proti matični skupnosti, prek dvojnega nacionalizma (faza etničnega nacionalizma) do ameriškega (državlanskega) nacionalizma. Prevladujočo smer v razvoju irskega in poljskega tipa nacionalizma v ZDA so spremljale različne vrste ekstremnih nacionalnih ideologij. Članek poskuša predstaviti prevladujočo smer v razvoju irskoameriškega in poljskoameriškega tipa nacionalizma v ZDA.

Właszek, Adam, Ph.D., professor of history, Head of the Polonia Institute, Jagiellonian University, Ul. Jodłowa 13, 30-252 Cracow, Poland

**Poland as the »Promised Land«:
Polish-American corporations and Poland after World War I**

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 251–268

The article discusses the problem of return migration from the USA to Poland after World War I, particularly one aspect of it: the ideologically motivated returns of organizers of approximately 200 cooperatives and corporations, the activity of which was transplanted to independent Poland. Most of these attempts failed and the image of Poland as the »Promised Land« for former emigrants disappeared.



Paleczny, Tadeusz, Ph.D., associate professor of sociology, Head of the Department of Polish Ethnic Group Abroad, Polonia Institute, Jagiellonian University, Ul. Jodłowa 13, 30-252 Cracow, Poland

**Two emigrations – two nationalisms:
Irish-American and Polish-American nationalisms in the United States**

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 269–286

Irish-American and Polish-American types of nationalism were passing through various evolutionary phases. They developed from the homogeneous nationalism, directed toward the mother country's community, through the double nationalism (the ethnic nationalism phase) to the American civil nationalism. The dominating tendency in the evolution of the Irish and Polish types of nationalism in the U.S. was accompanied by various kinds of the extreme national ideologies. The article attempts to describe the dominating tendency in the evolution of Irish-American and Polish-American types of nationalism in the U.S.

Maffia, Marta M., dr., raziskovalka mentorica, Narodni svet za znanstvene in tehnične raziskave (CONICET), Argentina; profesorica, Fakulteta za naravoslovne znanosti in Muzej, Narodna univerza La Plata, Paseo del Bosque s/n, 1900 La Plata, Argentina;
Mehlreter, Klaus, dr., gostujoči raziskovalec, Znanstvenoraziskovalni svet province Buenos Aires (CIC), Argentina;
Basaldúa, Marcelo, štipendist Znanstvenoraziskovalnega sveta province Buenos Aires (CIC), Argentina

Izdelava etnografske podatkovne zbirke o skupinah priseljencev in njihovih potomcev v provinci Buenos Aires v Argentini – razen španskih in italijanskih

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 287–298

Priseljske raziskave se v Argentini že tradicionalno omejujejo na obe večinski narodnosti, špansko in italijansko. Le nekaj antropoloških študij je posvečenih manjšim priseljskim skupinam. Izkazalo se je, da bo izdelava podatkovne zbirke najboljša osnova za prepoznavanje značilnosti posameznih priseljskih skupnosti. V članku so prikazane metode in tehnike izdelave podatkovne zbirke s pomočjo vprašalnikov. Končni cilj projekta pa je socialno-kulturni pregled vseh skupin priseljencev in njihovih potomcev v provinci Buenos Aires v Argentini razen španskih in italijanskih.

Kržišnik-Bukić, Vera, dr., znanstvena svetnica, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenija

Dve domovini Jakoba Žnidaršiča

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 301–313

Članek je posvečen Slovincu Jakobu Žnidaršiču (1847–1903), možu z dvema domovina, slovensko in bosansko-hercegovsko. Zadnjih 21 let svojega življenja je preživel v Sarajevu, kjer je ves čas poučeval matematiko in fiziko na tamkajšnji Veliki gimnaziji. Njegov osrednji zgodovinski pomen je – razen v objavljanju literarnih kritik o slovenski književnosti in v samostojnih literarnih delih, objavljenih v slovenskih in bosanskih časopisih in revijah – tudi v pobudništvu in ustanovitvi Slovenskega omizja, prvega slovenskega družabnega kroga v Sarajevu sredi 90. let 19. stoletja.

Maffia, Marta M., Ph.D., senior researcher at the National Council of Scientific and Technical Research (CONICET), Argentina; professor at the Faculty of Natural Sciences and Museum, National University of La Plata, Paseo del Bosque s/n, 1900 La Plata, Argentina;

Mehlreter, Klaus, Ph.D., guest senior researcher, Council of Scientific Research of the Province of Buenos Aires (CIC), Argentina;

Basaldúa, Marcelo, on scholarship, granted by the Council of Scientific Research of the Province of Buenos Aires (CIC), Argentina

Construction of an ethnographical database of groups of immigrants and their descendants in the province of Buenos Aires, Argentina – excluding Spanish and Italian

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 287–298

In Argentina, research about immigration has traditionally been made fundamentally upon two majorities: Spanish and Italian. There were few specific anthropological studies concerning small and medium groups of immigrants. It was agreed that a database would be the best tool which would allow to recognize the profile of the studied communities and those which will be studied in the future. Polling was selected as the most convenient technique to collect the data for the database presented in this article. The final objective of this project is to undertake a socio-cultural survey of all groups of immigrants and their descendants (excluding Spanish and Italian), resident within the Province of Buenos Aires.



Kržišnik-Bukić, Vera, Ph.D., scientific counsellor, Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia

Jakob Žnidaršič's two homelands

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 301–313

The article attempts to present the personality of Jakob Žnidaršič (1847–1903), a Slovene with two homelands: (at the time informal) Slovenia and Bosnia-Herzegovina. He spent the last 21 years of his life in Sarajevo, where he worked as a teacher of physics and mathematics in a grammar school. Besides his publication of critical essays on Slovene literature and his own literary writing in Slovene and Bosnian newspapers and magazines, his particular historic significance relates to the initiation and foundation of the first Slovene social circle in Sarajevo, called 'Slovensko omizje' in the mid 1890s.

Szilágyi, Imre, dr. politologije, Inštitut Teleki László, Szilágyi E. fasor 22/C, 1125 Budimpešta, Madžarska

**Srednja Evropa s stališča Madžara v Parizu:
Ferenc Fejtő, mislec z dvema domovinama**

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 11–12 (2000), str. 315–323

Politolog, novinar in avtor številnih knjig Ferenc Fejtő se je rodil leta 1909 v Nagykanizsi na Ogrskem. Iz političnih razlogov je moral leta 1938 pobegniti iz Madžarske, od takrat živi v Franciji. Leta 2000 je dobil nagrado veleposlanikov, akreditiranih v Franciji. V knjigi *Zgodovina ljudskih demokracij* (1952) je kot prvi napisal obsežno zgodovino držav srednjevzhodne evropske regije med leti 1945 in 1952. V knjigi *Rekviem za nekdanjim imperijem* pa obširno analizira politično življenje Avstro-Ogrske in vzroke njenega razpada. Fejtő je pristaš ideje Srednje Evrope, federalizma in metanacionalizma. Meni, da je nacija pomemben ustvarjalni del samozavesti in da je nacionalno gibanje Slovencev, Hrvatov, Madžarov itd. legitimno. Njegovo stališče glede nacij in suverenosti je zelo blizu stališčem slovenskih intelektualcev (Peter Jambrek, France Bučar in Dimitrij Rupel), ki so pisali o tem konec osemdesetih oziroma v začetku devetdesetih let.

Szilágyi, Imre, Ph.D. (political science), senior researcher, Teleki László Institute, Szilágyi E. fasor 22/C, 1125 Budapest, Hungary

**Central Europe observed from Paris by a Hungarian:
Ferenc Fejtő, a thinker with two homelands**

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 11–12 (2000), pp. 315–323

The political scientist, journalist and prolific writer Ferenc Fejtő was born in 1909 in Nagykanizsa in Hungary. Political reasons compelled him to flee the country in 1938 and since then he has lived in France. In 2000 he was awarded the Prix des Ambassadeurs. His book *The History of the People's Democracies* (1952) was the first to provide an extensive history of the countries of Central and Eastern Europe between 1945 and 1952. In *Requiem for a Former Empire* he provides a detailed analysis of the political life of Austria-Hungary and the reasons for its decline. Fejtő is an advocate of the idea of Central Europe, of federalism and of meta-nationalism. He believes that the nation is an important constituent of self-awareness and that the national movement of the Slovenes, Croats, Hungarians, etc. is legitimate. His view of nations and sovereignty is very close to the views of the Slovene intellectuals (Peter Jambrek, France Bučar and Dimitrij Rupel) who wrote on this topic in the late Eighties and early Nineties.



Breda Čebulj-Sajko

RAZPOTJA IZSELJENCEV. Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev

Razpotja izseljencev je knjiga o izražanju, ohranjanju in spreminjanju etnične identitete avstralskih Slovencev v času njihovega več desetletij trajajočega bivanja v tujini. Gre za prikaz življenja prvih generacij slovenskih izseljencev na petem kontinentu, priseljenih tjakaj po letu 1945, ki ga avtorica vplete v analizo povojne avstralske imigracijske politike (asimilacije, integracije, multikulturalizma). Vsebinske knjige je v veliki meri nastala na osnovi terenskega dela avtorice v Sydneyju, Melbournu, Wollongongu in Canberri, zbranih podatkov iz različnih društvenih, verskih in zasebnih arhivov izseljencev ter strokovne in znanstvene literature o migracijski problematiki doma in v Avstraliji. T. i. »objektivna« dejstva so v knjigi dopolnjena z avtobiografskimi izpovedmi samih informatorjev, ki na osebni, in zato svojstven način, osvetljujejo ozadja nastajanja in spreminjanja razdvojene etnične identitete.

2000, (ZRC 25), 140 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6358-06-5.
CENA: 2.160 SIT; 10 USD



Marina Lukšič-Hacin

MULTIKULTURALIZEM IN MIGRACIJE

V 70. in 80. letih je postajal koncept multikulturalizma vse bolj popularen tako v ZDA kot drugje, npr. v Kanadi, Avstraliji, na Švedskem, in sicer v povezavi z razmišljanji o spremembi načel uradne politike do priseljencev, drugod po Evropi pa v povezavi z razmišljanji o evropski integraciji. Knjiga obravnava najprej družbeno-zgodovinska dejstva, ki določajo multikulturalizem, nadaljuje pa s pregledom in analizo različnih opredelitev multikulturalizma in ugotavlja, da so kriteriji razlikovanja med idealno-tipskimi modeli multikulturalizma vezani na politiko in ideologijo. Prav tako opozarja na nedorečenosti in razhajanja med trditvami, da je osnovni cilj multikulturalizma ohranjanje kultur, ki jih prinašajo priseljenici s seboj, oziroma da je njegov cilj zagotoviti enakopraven položaj priseljencev (posameznikov) v novem okolju. Sledi kritika teorij multikulturalizma, nato pa se avtorica osredotoči predvsem na švedski multikulturalizem v migracijski politiki. Ta je dodatno osvetljen s prikazom položaja slovenskih izseljencev na Švedskem v obdobju, ko je bila Slovenija še del Jugoslavije, in v času, ko se je situacija spremenila s slovensko osamosvojitvijo.

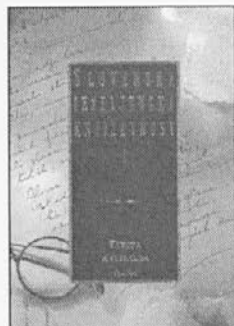
1999, (ZRC 22), 269 str., 12 x 19 cm, broširana, ISBN 961-6182-81-1.
CENA: 2.160 SIT; 10 USD



SLOVENSKA IZSELJENSKA KNJIŽEVNOST 1: Evropa, Avstralija, Azija

Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič

Avtorji: Avgušтина Budja, Lev Detela, Marjan Drnovšek, Igor Maver, Barbara Suša, Janja Žitnik



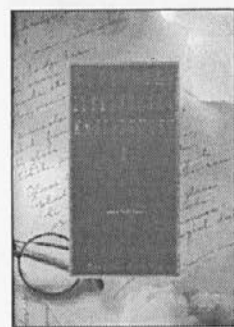
skem. Sledijo poglavja o literarnem delu Slovencev v Avstraliji (posebej tudi o tistih, ki pišejo v angleščini) ter o dveh slovenskih besednih umetnikih v Aziji. V dodatku so objavljene biografije in bibliografije 42 posebej obravnavanih piscev. Poglavja so opremljena z opombami in seznamami uporabljene literature, celoten zvezek pa še s kazalom oseb in periodike. 1999, 400 str., 17,5 x 24,5 cm, trda vezava, ščitni ovitek, ISBN 961-6182-69-2 (sozaložnik: Založba Rokus, Ljubljana).

CENA: 4.200 SIT; 20 USD

SLOVENSKA IZSELJENSKA KNJIŽEVNOST 2: Severna Amerika

Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič

Avtorji: Helga Glušič, Mirko Jurak, Mihael Kuzmič, Jerneja Petrič, Janez Stanonik, Janja Žitnik



Drugi zvezek je razdeljen na dva dela: v prvem je predstavljena književnost Slovencev v ZDA, drugi del pa obravnava slovenske pisce v Kanadi. Kakor v drugih zvezkih se tudi tu vsako poglavje začne z zgodovinskim uvodom o izseljevanju Slovencev v ta del sveta, o njihovem povezovanju in kulturnem delovanju. Prvi del (ZDA) je razdeljen na štiri širša poglavja. V prvem je podan izčrpen pregled književnega dela Slovencev v ZDA do leta 1891; drugo poglavje vsebuje pregled književnosti »starih« slovenskih priseljencev v ZDA (1891–1941) in njihovih potomcev, tretje poglavje obravnava literarno delo prekmurskih Slovencev v ZDA, v četrtem pa so predstavljeni pisci iz vrst povojne emigracije. Drugi del zvezka vsebuje obsežen uvod o Slovencih v Kanadi, sledi mu podrobna predstavitev literarnega us-

tvarjanja Slovencev v tem delu sveta. Poglavja so opremljena z opombami in strokovno bibliografijo. V dodatku Biografije in bibliografije je predstavljenih 70 pomembnejših avtorjev. Zvezek je opremljen še s kazalom oseb in periodike.

1999, 484 str., 17,5 x 24,5 cm, trda vezava, ščitni ovitek, ISBN 961-6182-74-9 (sozaložnik: Založba Rokus, Ljubljana).

CENA: 4.200 SIT; 20 USD

SLOVENSKA IZSELJENSKA KNJIŽEVNOST 3: Južna Amerika

Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič

Avtorji: Helga Glušič, Alenka Goljevšček, Martin Jevnikar, Taras Kermauner, Irene Mislej, Zora Tavčar, Janja Žitnik

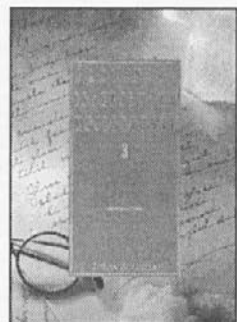
Tretji zvezek vsebuje izčrpen zgodovinski uvod o priseljevanju, organiziranosti in kulturnem delovanju Slovencev v Južni Ameriki. Sledi predstavitev literarnega dela (poezije in proze) južnoameriških Slovencev pred drugo svetovno vojno. Poglavje o književnosti povojnih slovenskih priseljencev na tej celini je zaradi obsežnega gradiva razdeljeno na pregled proze, poezije in dramatike, zaključuje pa ga predstavitev literarnega dela slovenskih izseljencev v španskem jeziku. Dodatek Biografije in bibliografije vsebuje podatke o 32 avtorjih. Poglavja so opremljena z opombami in seznammi uporabljenih literature, zvezek pa še s kazalom oseb in periodike. Biobibliografskemu dodatku sledijo zaključna poglavja celotne tridelne monografije: sklep, obsežen angleški povzetek in izbor strokovne literature.

V vseh treh zvezkih je celoviteje individualno predstavljenih 144 piscev (ti so vključeni tudi v bio-bibliografske dodatke k vsakemu zvezku), sintetična poglavja pa vsebujejo kratke predstavitve ali omembe približno še prav toliko obrobnejših piscev.

1999, 407 str., 17,5 x 24,5 cm, trda vezava, ščitni ovitek, ISBN 961-6182-76-5

(sozaložnik: Založba Rokus, Ljubljana).

CENA: 4.200 SIT; 20 USD

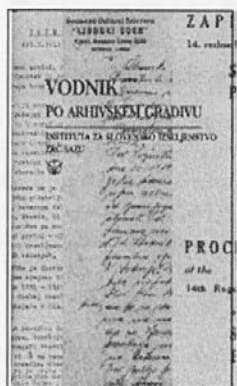


Dean Ceglar

VODNIK PO ARHIVSKEM GRADIVU INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO

Vodnik je razdeljen, po geografskem kriteriju, na pet glavnih skupin (glede na izvor popisane gradiva): Severno, Srednjo in Južno Ameriko; Avstralijo; Afriko in Azijo; Evropo; in Splošno o slovenskem izseljenstvu. Zajema izseljensko arhivsko gradivo, ki ga hrani Inštitut in je bilo od osemdestih let naprej sistematično popisano in urejeno. Vodnik je bil izdelan na temelju *Popisa arhivskega gradiva Inštituta za slovensko izseljenstvo*, ki je sestavljen iz starejših in novejših popisov. Vsebuje osnovne podatke za celotno zbirko arhivskega gradiva Inštituta, ki obsega 10,6 tekočih metrov. Glavni namen izdaje Vodnika je, da se arhivsko gradivo približa čim širšemu krogu uporabnikov. Vodnik je dosegljiv tudi na spletni strani Inštituta, v rubriki *Zbirke* na naslovu: <http://www.zrc-sazu.si/isi>.

2000, 63 str., 6 č/b fotografij, 14 x 23,5 cm, broširano, ISBN 961-6358-09-X



Zvone Žigon

OTROCI DVEH DOMOVIN. Slovenstvo v Južni Ameriki

Knjiga je kulturno-antropološka študija problematike ohranjanja (slovenske) etnične identitete med pripadniki druge (in tretje) generacije slovenskih izseljencev v Južni Ameriki, predvsem v Argentini, kamor se je izselilo največ Slovencev. Delo, ki temelji na empirično-zgodovinskih podatkih o vzrokih in načinu preseljevanja, podrobno razčlenjuje dejavnike, ki vplivajo na ohranjanje etnične identite (motivacija, različnost vzrokov izselitve, drugačnost imigrant-



ske kulture, odnos do razmer v »matični« domovini), medije, prek katerih se le-ta ohranja (družina, društva, cerkvene ustanove), in pojavne oblike, kot so kulturno ustvarjanje, jezik, običaji, politično izročilo itd. Delo bogati obširen dodatek, v katerem so zabeležke pogovorov z izseljenci, dnevniški zapiski s študijskih potovanj in pisne izpovedi (pisma) pripadnikov različnih generacij slovenskih izseljencev z različnih celin, v katerih opisujejo svoje življenjske zgodbe in dojemanje lastne identitete.

1998, 269 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6182-59-5.

CENA: 3.500 SIT; 18 USD

Andrej Pleterski

MITSKA STVARNOST KOROŠKIH KNEŽJIH KAMNOV



Knjiga obravnava obred ustoličevanja karantan-skih vojvod z vidika arheologije in mitologije. Obred nima izvora v neki domnevni praslovenski prademokratični skupnosti, ampak je njegovo izhodišče predkrščanska religija, kakršno so poznali vsaj že v dobi indoevropske praskupnosti. Njegovi bistveni sestavini sta dvoboj in poroka z boginjo Oblastjo v konjski podobi, kar zagotovi blagostanje človeški skupnosti. Avtor ugotavlja, da je Vojvodski stol na Sveškem (Gospodsvetskem) polju nastal šele 1335. Do tedaj je tam stal Knežji kamen, ki so ga nato prenesli na Krnski grad. Prvotno so na Sveškem polju stali štirje kamni. Enako so bili tudi na irski Temair (angl. Tara) prvotno v obred ustoličevanja vpleteni štirje kamni. Karantanija kot sveta plemenska skupnost je bila majhna. Ob njej je ležala slovanska

kneževina Liburnija s središčem ob Millstattskem jezeru. Ob koncu 8. st. je tam živel knez Domicijan, mecen in podpornik klerških skupnosti v Molzbichlu in Millstattu, v katerih so začela nastajati besedila, ki jih pozneje poznamo kot Brižinske spomenike.

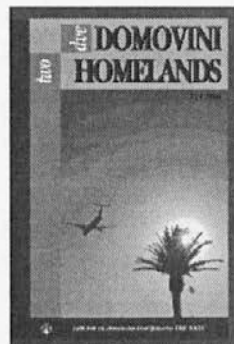
1997, sozaložnik Zveza zgodovinskih društev Slovenije (Zbirka Zgodovinskega časopisa - 17), 60 str., 17 x 24 cm, broširana. ISBN 961-90315-4-7.

CENA: 680 SIT; 4 USD

DVE DOMOVINI / TWO HOMELANDS

Uredniški odbor: Breda Čebulj Sajko, Marjan Drnovšek (odgovorni urednik), Dirk Hoerder, Aleksej Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček, Janez Stanonik, Andrej Vovko, Adam Walaszek, Zvone Žigon, Janja Žitnik (glavna urednica)

Izdajatelj: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU



Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu/Migration Studies je edina slovenska znanstvena revija za področje izseljenstva. Revija je interdisciplinarna, mednarodna in dvojezična (v slovenskem in angleškem jeziku). Namenjena je študijam o izseljenjski problematiki, in sicer s področja zgodovine, sociologije, socialne in kulturne antropologije, etnologije, geografije in demografije, literarne in umetnostne zgodovine, jezikoslovja, psihologije, medicine, prava, ekonomije in drugih sodelujočih znanstvenih disciplin. Izhaja enkrat letno od leta 1990, povprečni obseg posamezne številke je 300 str.

ISSN 0353-6777, 14,5 x 20,5 cm, broširana.

CENA posamezne številke: 2.000 SIT; 10 USD

ORDER FORM

Please send me	Copies	Total
<i>Subtotal</i>		
<i>Shipping and handling:</i>		
Europe: US\$2.00 single copy, US\$0.30 each additional copy		
Outside Europe: US\$3.00 single copy, US\$0.75 each additional copy		
<i>Total</i>		

- ☐ Enclosed is my cheque (Make payable to ZRC SAZU)
- ☐ Charge to my ☐ Eurocard/MasterCard ☐ VISA

Card No. □□□□ □□□□ □□□□ □□□□

Exp. date _____

Date _____ Signature _____

Complete payment must accompany order.

Please ship to:

Name _____

Institution _____

Address _____

Postcode _____

Country _____

Založba ZRC • ZRC Publishing

P.O. Box 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenia

Fax: +386 1 425 77 94

E-mail: zalozba@zrc-sazu.si; Web site: <http://www.zrc-sazu.si/zalozba>

NAROČILNICA

Naročamo naslednje publikacije	Št. izv.	Cena

Skupaj

Način plačila

☐ Po prejemu računa (za ustanove)

☐ Po povzetju

☐ Eurocard/MasterCard

☐ VISA

Št. kartice

□□□□ □□□□ □□□□ □□□□

Veljavna do _____ Podpis _____

Pozor! V primeru plačila s kreditno kartico pošljite zaradi varnosti naročilnico v kuverti!

Podatki naročnika

Ime in priimek _____

Davčna številka (za davčne zavezance) _____

Ustanova _____

Ulica in hišna številka _____

Poštna številka in kraj _____

Datum _____ Žig _____ Podpis _____

(za ustanove)

Cene že vključujejo 8% DDV. Stroški pošiljanja niso všteti v ceno. Naročeno boste prejeli najpozneje v 7 dneh od prejema naročila. Naročilnico pošljite na naslov:

Založba ZRC

P.P. 306, Gosposka 13, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 470 64 65 fax: 01 425 77 94

E-naslov: zalozba@zrc-sazu.si; Spletna stran: <http://www.zrc-sazu.si/zalozba>

Recent articles:

"Our Hearts Burn with Ardent Love for Two Countries": Ethnicity and Assimilation at Chicago Holiday Celebrations, 1876—1918

Ellen M. Litwicki

"Your Old Men Will Dream Dreams": The Italian Pentecostal Experience in Canada, 1912—1945

Enrico Carlson Cumbo

Transplanted to the Rose City: The Creation of East European Jewish Community in Portland, Oregon

Ellen Eisenberg

Ronald H. Bayor

EDITOR

Georgia Institute of Technology
Atlanta, Georgia

Subscription includes membership in the Immigration and Ethnic History Society and semiannual *Immigration and Ethnic History Newsletter*.

Now in it's 19th year.

JAEH is the leading journal on American ethnic history. It addresses various aspects of American immigration and ethnic history, including background of emigration, ethnic and racial groups, Native Americans, immigration policies, and the processes of acculturation.

The official journal of the Immigration and Ethnic History Society

JOURNAL OF AMERICAN ETHNIC HISTORY

Published Quarterly

ISSN: 0278-5927

Subscription rates:

Individuals: \$30/yr; \$55/2yrs; \$75/3yrs
Institutions: \$100/yr; \$194/2yrs; \$268/3yrs
Outside North America add \$30/yr.
air expedited delivery.
(Rates subject to change annually)



Available on the internet FREE
with print subscription.

Visit us on the web at www.transactionpub.com



transaction

PERIODICALS CONSORTIUM

a division of Transaction Publishers

RUTGERS—THE STATE UNIVERSITY
DEPARTMENT 2000

35 BERRUE CIRCLE
PISCATAWAY, NJ 08854

Call 1-888-999-6778 or Fax 732-748-9801

Prispevki za to revijo morajo biti napisani v slovenskem ali angleškem jeziku. Uredništvo sprejema predlagane prispevke za objavo v tekočem letniku revije **na disketi** (Word 6.0) **in v dveh priloženih izvodih tipkopisa do 31. julija**. Prispevki, ki jih uredništvo prejme po tem datumu, bodo poslani v recenzijo za objavo v naslednjem letniku revije. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani), največji obseg poročila ali ocene pa je 8 strani. Razprave morajo biti opremljene z bibliografskimi navedbami, povzetkom (do 2 strani) in avtorskim izvlečkom, ki naj vsebuje podatke o avtorju (gl. rubriko Izvlečki) in kratek abstrakt v obsegu do 8 vrstic. V znanstvenem članku za rubriko *Viri in gradivo* naj citirano gradivo zavzema največ dve tretjini članka, avtorjev komentar pa vsaj eno tretjino celotnega besedila.

Opombe in bibliografske navedbe. Opombe pod črto naj praviloma vsebujejo dodatna vsebinska pojasnila. Sprejemljiva sta dva načina bibliografskih navedb. Med besedilom se lahko sklicujemo na kratko v oklepaju (priimek avtorja, letnica izida publikacije, stran). Če se sklicujemo na več del istega avtorja, ki so izšla v istem letu, dodajamo letnici male črke: 1998a, 1998b. Seznam uporabljene literature na koncu članka naj v tem primeru vsebuje naslednje podatke: pri knjigah ime avtorja, leto izida, *naslov knjige*, kraj, založba; pri člankih v zborniku ime avtorja, leto izida, naslov članka, *naslov zbornika*, ime urednika, kraj, založba, strani; pri člankih v periodiki ime avtorja, leto izida, naslov članka, *naslov revije*, letnik, številka, strani. Poleg tega načina sklicevanja so dopustne tudi bibliografske navedbe v opombah. V tem primeru je leto izida na koncu navedbe, sledi stran. Glede ločil in ležečega tiska naj avtorji upoštevajo obliko bibliografskih navedb v zadnjem letniku te revije. Pri citiranju korespondence in drugega arhivskega gradiva morajo biti navedeni naslednji podatki: ime avtorja in naslov dokumenta (ime avtorja in prejemnika, če gre za korespondenco, npr. Pismo Anne Praček Krasne Mirku G. Kuhlu), datum dokumenta, ime arhiva, ime fonda, oznaka škatle in mape (ter številka dokumenta in stran).

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Articles for this journal must be written in Slovene or English and submitted **on diskette** (Word 6.0) and in **two printed copies**. Only articles received by **31 July** will be accepted for publication in the current volume. Articles arriving after this date will be considered for publication in the following volume of the journal. Articles should not exceed 25 pages; reports and reviews should not exceed 8 pages. Scholarly articles must include a list of references, a summary (up to 2 pages) and an author's abstract containing information about the author (see the *Abstracts* section) and a short résumé up to 8 lines long. In scholarly articles for the *Documentation* section the cited material should account for not more than two thirds of the article, while the author's commentary should account for at least a third of the total text.

Footnotes and references. Footnotes should generally contain additional explanation of the text. Two methods of references are acceptable: brief references can be given in brackets in the body of the text (surname of the author, year of publication, page number). If several works by the same author published in the same year are cited they should be marked in the following way: (e.g.) 1998a, 1998b. In this case the list of references at the end of the article should contain the following information: (for books) the author's name, the year of publication, *the title of the book*, place of publication, publisher; (for articles in collections of papers) the name of the author, the year of publication, the title of the article, *the title of the collection of papers*, the name of the editor, the place of publication, the publisher, pp.; (for articles in periodicals) the name of the author, the year of publication, the title of the article, *the title of the periodical*, volume, number, pp. Alternatively, references may be given in the form of footnotes. In this case the year of publication at the end of the reference is followed by the page number. As regards punctuation and italics authors should follow the format used in the last number of this journal. When quoting correspondence and other archive material the following information must be stated: name of the author and title of the document (name of the author and the recipient in the case of a letter, e.g. Letter from Anna Praček Krasna to Mirko G. Kuhel), the date of the document, the name of the archive, the name of the collection, the number of the box and file (and the number of the document and page number).

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS
Razprave o izseljenstvu • Migration Studies
Letnik / Volume 11–12 • 2000

Dve domovini / Two Homelands, 1–10 (1990–1999): Bibliografija
z izvlečki / Bibliography with abstracts

Bibliometrijska analiza desetih letnikov revije *Dve domovini /*
Two Homelands

Slovensko izseljensko gradivo: Okrogla miza
Slovene Emigration Material: A Round Table

Razprave in članki / Essays and Articles

Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in
tujcev v Sloveniji – devetdeseta leta

Prispevki za zgodovino izseljevanja iz Beneške Slovenije: primer
občine Sovodnje/Savogna

Vloga »izvornega« prostora v narodnostnem opredeljevanju: pri-
mer devetih »slovenskih« izseljencev in njihovih potomcev, žive-
čih v Mendozi v Argentini

Psihološko prilagajanje izseljencev

Periodični tisk v povojni slovenski emigrantski skupnosti v Ar-
gentini

Poland as the »Promised Land«: Polish-American corporations
and Poland after World War I

Two emigrations – two nationalisms: Irish-American and Polish-
American nationalisms in the United States

Construction of an ethnographical database of groups of immi-
grants and their descendants in the province of Buenos Aires,
Argentina – excluding Spanish and Italian

Portreti / Portraits

Dve domovini Jakoba Žnidaršiča

Central Europe observed from Paris by a Hungarian: Ferenc Fejtő,
a thinker with two homelands

Poročila in razmišljanja / Reports and Reflections
Knjižne ocene / Book Reviews

ISSN 0353-6777



9

770353 677013